

**Célzott likvidálás a nemzetközi jogban –  
különös tekintettel a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására**

Kis Kelemen Bence



**Célzott likvidálás a nemzetközi jogban –  
különös tekintettel a felfegyverzett  
pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására**

Kis Kelemen Bence

Pécs, 2023

**Célzott likvidálás a nemzetközi jogban –  
különös tekintettel a felfegyverzett  
pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására**  
Kis Kelemen Bence

Kézirat lezárva: 2023. január 13.

A monográfia a szerző „Célzott likvidálás a nemzetközi jogban – különös tekintettel a fegyveres, pilóta nélküli repülőgépek alkalmazására” című, 2021-ben nyilvános védésen megvédett doktori értekezésének frissített, aktualizált és kiegészített változata.

A disszertáció elnyerte a Magyar Tudományos Akadémia Akadémiai Ifjúsági Díját és a II. Magyar Jogi Könyvszalón Nagydíját.

Témavezető: Mohay Ágoston  
Lektorálta: Lattmann Tamás  
Ábrák grafikai megvalósítása: Kappel Gergely  
Borítókép: iStock 1414071000  
Kiadó: IDResearch Kft. / Publikon Kiadó  
Nyomdai munkálatok: Molnár Nyomda Kft.

ISBN: 978-615-6594-00-6

© Kis Kelemen Bence

© IDResearch Kft. / Publikon Kiadó

Minden jog fenntartva!

Jelen könyvet, illetve annak részeit a kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus vagy más módon – közölni.

## TÁMOGATÁSOK

Az monográfia alapjául szolgáló kutatás egyes elemei az alábbi támogatások felhasználásával készültek:



AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-18-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJA



AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-19-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJA



AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-20-3-II KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSA

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM JOGÁSZKÉPZÉS SZÍNVONALÁNAK EMELÉSÉT CÉLZŐ PROGRAMJA

MAGYAR ÁLLAMI ÖSZTÖNDÍJ – DOKTORI KÉPZÉS

**A monográfia kiadására a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar mellett működő Európa Központ támogatásával került sor.**



## TARTALOMJEGYZÉK

Köszönetnyilvánítások	13
Rövidítések jegyzéke	15
<b>I. Bevezető</b>	<b>17</b>
1. Problémafelvetés	17
1.1. A célzott likvidálás mint állami eszköz és policy	17
1.2. A célzott likvidálás prominens eszköze, a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgép	20
2. Kutatási kérdések és hipotézisek	26
2.1. Első hipotézis	26
2.2. Második hipotézis	27
2.3. Harmadik hipotézis	27
2.4. Negyedik hipotézis	28
2.5. Ötödik hipotézis	28
2.6. Hatodik hipotézis	29
3. A kutatás módszertana	30
4. A kötet szerkezete	32
<b>II. A célzott likvidálás fogalma</b>	<b>35</b>
1. Bevezető gondolatok	35
2. A célzott likvidálás	37
3. Az asszaszináció vagy merénylet	39
3.1. Asszaszináció vagy merénylet békeidőben	40
3.2. Asszaszináció vagy merénylet fegyveres konfliktusok idején	42
3.3. Részkövetkeztetések	43
4. Törvénytelen emberölés és halálbüntetés	46
4.1. A törvénytelen emberölés	46
4.2. A halálbüntetés	47
4.3. Részkövetkeztetések	47
5. Preventív akciók	48
6. Következtetések	49

<b>III. A célzott likvidálás története és gyakorlata</b>	<b>55</b>
1. Bevezető gondolatok	55
2. A célzott likvidálás története	55
3. A célzott likvidálás gyakorlata	59
3.1. Izrael	59
3.2. Az Egyesült Államok	61
3.3. Az Egyesült Királyság	64
3.4. Célzott likvidálás más államokban	66
4. A nemzetközi közösség és a célzott likvidálás	67
5. Következtetések	70
<b>IV. A célzott likvidálás és a <i>jus ad bellum</i></b>	<b>73</b>
1. Bevezető gondolatok	73
2. Az erőszak tilalma	74
3. Az erőszak tilalma alóli kivételek	78
3.1. Hozzájárulás	81
3.1.1. A hozzájárulás szabályai a nemzetközi jogban	81
3.1.2. Hozzájárulás a célzott likvidálásokhoz	85
3.1.3. Részkövetkeztetések	87
3.2. A Biztonsági Tanács határozata	87
3.2.1. A Biztonsági Tanács eljárási szabályai a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében	87
3.2.2. Az ENSZ BT határozata és a célzott likvidálás	89
3.2.3. Részkövetkeztetések	93
3.3. Az önvédelem természetes joga	93
3.3.1. Az önvédelmi norma jellege	93
3.3.2. Az önvédelmi norma tartalma	95
3.3.2.1. A még be nem következett támadással szembeni önvédelem problémája	100
3.3.2.2. A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem problémája	103
3.3.3. Célzott likvidálás és az önvédelmi jog	110
3.3.4. Részkövetkeztetések	113
4. Következtetések	113



<b>V. A célzott likvidálás és az emberi jogok nemzetközi rendszere</b>	<b>117</b>
1. Bevezető gondolatok	117
2. Az élethez való jog	121
2.1. <i>Az élethez való jog tartalmi oldala</i>	121
2.2. <i>Az élethez való jog és a célzott likvidálás</i>	125
2.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	127
3. A célzott likvidálásokkal érintett egyéb emberi jogok kérdésköre	128
3.1. <i>A kínzás tilalma</i>	128
3.2. <i>A tisztességes eljáráshoz való jog és a nulla poena sine lege elve</i>	130
3.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	132
4. Az emberi jogok extraterritoriális védelme	133
4.1. <i>Az emberi jogi egyezmények extraterritoriális alkalmazhatósága</i>	133
4.2. <i>Extraterritorialitás és célzott likvidálás</i>	140
4.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	142
5. Következtetések	142
<b>VI. A célzott likvidálás és a jus in bello</b>	<b>147</b>
1. Bevezető gondolatok	147
2. A fegyveres konfliktusok minősítése	148
2.1. <i>A fegyveres konfliktusok minősítésére alkalmazandó szabályok</i>	148
2.2. <i>A fegyveres konfliktusok osztályozása és a célzott likvidálás</i>	154
2.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	160
3. Az ellenségeskedésre alkalmazandó szabályok	161
3.1. <i>A humanitárius nemzetközi jog alapelvei és a célzott likvidálás</i>	161
3.2. <i>A humanitárius nemzetközi jog egyéb szabályai és a célzott likvidálás</i>	168
3.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	173
4. A támadhatóság	174
4.1. <i>A harcosok vagy kombattánsok</i>	174
4.1.1. <i>A harcosok vagy kombattánsok támadhatósága</i>	174
4.1.2. <i>A harcosok támadhatósága célzott likvidálások során</i>	175
4.2. <i>A polgári személyek</i>	176
4.2.1. <i>A polgári személyek fogalma és jogállása</i>	176
4.2.2. <i>Az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel</i>	177
4.2.3. <i>A polgári személyek támadhatósága célzott likvidálás keretében</i>	179
4.3. <i>Részkövetkeztetések</i>	182
5. Következtetések	183

<b>VII. A célzott likvidálás bírósági felülvizsgálata</b>	<b>185</b>
1. Bevezető gondolatok	185
2. Feloldható-e a felelősségi vákuum? – bírósági felülvizsgálat nemzetközi szintén	186
2.1. <i>A Nemzetközi Bíróság</i>	187
2.2. <i>A Nemzetközi Büntetőbíróság</i>	191
2.3. <i>Emberi jogi bíróságok</i>	198
2.4. <i>Részkövetkeztetések</i>	203
3. Alternatívák a felelősségi vákuum feloldására – bírósági felülvizsgálat nemzeti fórumok előtt	204
3.1. <i>Közvetlen bírósági felülvizsgálat</i>	205
3.1.1. Bírósági felülvizsgálat az Egyesült Államokban	206
3.1.1.1. Al-Aulaqi v. Obama ügy	206
3.1.1.2. Al-Aulaqi v. Panetta ügy	207
3.1.1.3. Bin Ali Jaber v. United States of America ügy	209
3.1.1.4. Ahmad Muaffaq Zaidan v. Trump és Bilal Abdul Kareem v. Haspel ügyek	211
3.1.1.5. Következtetések az Egyesült Államok vonatkozásában	212
3.1.2. Bírósági felülvizsgálat Izraelben	214
3.1.3. Részkövetkeztetések	217
3.2. <i>Közvetett bírósági felülvizsgálat</i>	218
3.2.1. Bírósági felülvizsgálat az Egyesült Királyságban	218
3.2.1.1. R (Khan) v The Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs ügy	218
3.2.1.2. JC and YA v IC, AG and CO ügy	220
3.2.2. Bírósági felülvizsgálat Németországban	220
3.2.2.1. Unterbindung der Nutzung der Air Base Ramstein für bewaffnete US-Drohneinsätze im Jemen	221
3.2.2.2. Feststellung von Pflichtverletzungen in Bezug auf bewaffnete US-Drohneinsätze in Somalia	224
3.2.3. Bírósági felülvizsgálat más államokban	224
3.2.4. Alternatív felülvizsgálati lehetőségek	226
3.2.5. Részkövetkeztetések	227
4. A nemzeti bíróságok és a nemzetközi jog kapcsolata, a bírói felülvizsgálat jelentősége	228
5. Következtetések	230

<b>VIII. Következtetések</b>	<b>231</b>
<b>Függelék</b>	<b>239</b>
1. A tényállás és a nemzetközi közösség reakciója	239
2. A célzott likvidálás jogszerűségének vizsgálata	240
2.1. <i>A célzott likvidálás jus ad bellum elemzése</i>	241
2.1.1. A megelőző önvédelem	242
2.1.2. Az események összeadódása	243
2.1.3. Támadás a bagdadi nagykövetség ellen	245
2.1.4. A támadások betudása Iránnak	246
2.1.5. Részkövetkeztetések	248
2.2. <i>A célzott likvidálás és a humanitárius nemzetközi jog, valamint az emberi jogok nemzetközi rendszere</i>	249
2.2.1. Létezett fegyveres konfliktus a felek között?	249
2.2.2. Megfelelt a célzott likvidálás a humanitárius nemzetközi jog szabályainak?	251
2.2.3. Részkövetkeztetések	254
3. Összefoglaló következtetések a célzott likvidálás legalitását illetően	254
<b>Forrásjegyzék</b>	<b>257</b>

*„Pontosan akkor van szükségünk a jogra, amikor szólnak az ágyúk.”<sup>1</sup>*

Aharon Barak

---

<sup>1</sup> HCJ 769/02. The Public Committee Against Torture et al. v. The Government of Israel et al. 61. bek. Saját fordítás. A fordítás az angol változat alapján készült.

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁSOK

A monográfia elkészültéért elsőként köszönetet szeretnék mondani témavezetőmnek, Mohay Ágostonnak, aki nélkül sem ez a monográfia, sem pedig az annak alapjául szolgáló doktori értekezés nem készülhetett volna el.

Szintén köszönettel tartozom Csapó Zsuzsannának, Kajtár Gábornak, Sulyok Gábornak, Hoffmann Tamásnak és Bruhács Jánosnak, akik disszertációm nyilvános védeése során a bizottságot alkották, valamint korábban a műhelyvitán is részt vettek és értékes és alapos megjegyzéseikkel, javaslataikkal hozzájárultak ahhoz, hogy ez a kötet elnyerje jelenlegi formáját.

Ezen felül szeretném megköszönni Lattmann Tamásnak, hogy vállalta a kézirat alapos lektorálását.

Végül köszönöm családomnak, hogy végig mellettem álltak e hosszú folyamat során.



## RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AQAP	Al-Kaida az Arab-Félszigeten
ARSIWA	Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts
AUMF	Authorization for Use of Military Force. 50 USC 1541.
BT	Biztonsági Tanács
CIA	Central Intelligence Agency
ECCHR	European Center for Constitutional and Human Rights
EJAB	Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága
EJABi	Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága
EJAE	Emberi Jogok Amerikai Egyezménye
EJB	Emberi Jogi Bizottság
EJEB	Emberi Jogok Európai Bírósága
EJEE	Emberi Jogok Európai Egyezménye
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EU	Európai Unió
FARC	Kolumbia Forradalmi Fegyveres Erői
ICRC	A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága
ICTY	A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék
IDF	Izraeli Védelmi Erők
IRA	Ír Köztársasági Hadsereg
ISIS	Iszlám Állam
NB	Nemzetközi Bíróság
PPJNE	Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
RAF	Royal Air Force
UAV	Unmanned Aerial Vehicle
VCLT	A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés





## I. BEVEZETŐ

### 1. Problémafelvetés

#### 1.1. A célzott likvidálás mint állami eszköz és policy

A célzott likvidálások nemzetközi jogi vizsgálata számos pontból indítható. Elemzésünket kezdhethük történelmi esetekkel és megemlíthetjük például a Japán Birodalom admirálisának, Jamamoto Iszoroku repülőgépeinek elfogását és lelövését 1943 áprilisából,<sup>2</sup> vagy vizsgálhatjuk az első modern célzott likvidálási programot, amelyet Izrael indított útjára a 2000-es évek elején.<sup>3</sup> E monográfia célja azonban nem a célzott likvidálás mint jelenség teljeskörű bemutatása és jogi elemzése. Ennek megfelelően a célzott likvidálás egy szűkebb keresztmetszetével foglalkozom, mégpedig a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek, vagyis a drónok ilyen irányú bevetésével, amely jelentős szakirodalmi érdeklődésre tartott számot az elmúlt években.<sup>4</sup>

A célzott likvidálások e formája elsőként talán 2010-ben került az érdeklődés középpontjába, amikor is Philip Alston, az ENSZ törvénytelen, gyorsított vagy önkényes kivégzések vizsgálatáért felelős különmegbízottja jelentés-kiegészítésében beszámolt egy új jelenségről, a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazásával – mint új technológiai elemmel – végrehajtott célzott likvidálásokról. A jelentés szerint 2010-ben több mint negyven állam rendelkezett ezzel a technológiával, amelyek közül néhány lézerirányítású rakéták célba juttatására is képes volt.<sup>5</sup> Ezek közül a különmegbízott kiemelte az Egyesült Államokat, amely már 2002 óta egy – akkor még – titkos célzott likvidálási programot működtetett, a CIA közreműködésével.<sup>6</sup>

Az Alston-jelentés óta eltelt több mint tíz évben számtalan fejlemény látott napvilágot. Egyfelől más államok, példának okáért az Egyesült Királyság is átvette e technológia alkalmazását.<sup>7</sup> Másfelől további államok is képessé váltak

<sup>2</sup> OTTO, Roland: Targeted Killings and International Law. Springer, 2012. 8-9. o.

<sup>3</sup> GUNNEFLO, Markus: Targeted Killing – A Legal and Political History. CUP, 2016. 71. o.

<sup>4</sup> Magyarországon példának okáért Spitzer Jenő foglalkozott behatóan a kérdéskörrel. Ld. SPTIZER Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései. In FARKAS, Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézmények és jogi kihívások*. Zrínyi Kiadó, 2020. 172-190. o. A nemzetközi szakirodalom ennél természetesen jóval gazdagabb. Ld. pl. PLAW, Avery – FRICKER, Matthew S. – COLON, Carlos R.: *The Drone Debate – A primer on the U.S. Use of Unmanned Aircraft Outside conventional Battlefields*. Rowman & Littlefield, 2016; KNUCKEY, Sarah (szerk.): *Drones and Targeted killings – Ethics, Law, Politics*. International Debate Education Association, 2015. vagy CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018.

<sup>5</sup> Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Philip Alston. Addendum. Study on Targeted Killings. A/HRC/14/24/Add. 6. 2010. május 28. 27. bek.

<sup>6</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 18-19. bek.

<sup>7</sup> British Drones: An Overview. *Drone Wars*. 2019 május. <https://dronewars.net/british-drones-an-overview/> (2023. 01. 05.)

hasonló műveletek végrehajtására, így például a drónok komoly szerepet játszottak a 2020 végén lezajló örmény-azeri konfliktusban is.<sup>8</sup>

A dróntámadással végrehajtott célzott likvidálások számos nemzetközi jogi kérdést felvetnek, amelyek jó része már az említett, Philip Alston által készített 2010-es jelentésben is megjelent.<sup>9</sup> Ennek megfelelően el kell tudni határolni egymástól a fegyveres konfliktus keretei között végrehajtott katonai akciókat az azon kívül lebonyolított célzott likvidálásoktól.<sup>10</sup> Választ kell tudni adni továbbá olyan kérdésekre, hogy ki, mikor és milyen alapon támadható,<sup>11</sup> valamint abban az esetben, ha az erőszak-alkalmazásra a támadást végrehajtó államon kívül kerül sor, akkor milyen jogi alapja lehet egy ilyen beavatkozásnak egy másik állam szuverenitásába.<sup>12</sup>

A könyv alapjául szolgáló kutatás megkezdésének időpontjában a célzott likvidálás – néhány történelminek nevezhető példát leszámítva – alapvetően a terrorizmus elleni küzdelem egyik eszköze volt, amelyet korábban jellemzően különleges erők bevetésével, előre telepített robbanóanyaggal, vagy éppen helikopterből kilőtt rakétával valósítottak meg.<sup>13</sup> Az Egyesült Államokat és rajta keresztül az egész világot megrázó 2001. szeptember 11-ei terrortámadásokat követően a célzott likvidálás elsődleges formája a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek bevetése lett, amely szerkezetek így a terrorizmus elleni küzdelem egyik ikonjává is váltak.<sup>14</sup> A drónok alkalmazása meghatározott terrorista-cél-

---

<sup>8</sup> DIXON, Robin: Azerbaijan's drones owned the battlefield in Nagorno-Karabakh – and showed future of warfare. *The Washington Post*. 2020. november 11. [https://www.washingtonpost.com/world/2Feurope%2Fagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia%2F2020%2F11%2F11%2F441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/world/2Feurope%2Fagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia%2F2020%2F11%2F11%2F441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html) (2023. 01. 05.)

<sup>9</sup> Philip Alstont követően is születtek célzott likvidálással kapcsolatos jelentések az ENSZ különmegbízottjaitól, így utalhatunk a Christof Heyns által készített két jelentésre. Ezek közül az egyik röviden elemezte a dróntámadások számos releváns aspektusát, a másik pedig érintőlegesen foglalkozott a kérdéssel, az élethez való jog rendészeti akciókban való védelme tekintetében. Ld. Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. A/68/382. 2013. szeptember 13. 12-101. bek. és Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns. A/HRC/26/36. 2014. április 1. 135-141. bek. Legfrissebben pedig a jelenlegi törvénytelen, gyorsított vagy önkényes kivégzések vizsgálatáért felelős ENSZ különmegbízott Agnès Callamard is készített egy jelentést, mégpedig Kászem Szolejmani iráni tábornok az Egyesült Államok által végrehajtott célzott likvidálása kapcsán. Ld. Use of armed drones for targeted killings. Report of the Sepcial Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. A/HRC/44/38. 2020. augusztus 15.

<sup>10</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 46-56. bek.

<sup>11</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 57-69. bek.

<sup>12</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 37-45. bek.

<sup>13</sup> Pl. KIS-BENEDEK József: A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései. *Felderítő Szemle* 2006/3. sz. 48. o.

<sup>14</sup> Pl. SPITZER Jenő: Koordináták a legalitás felé – A dróntámadások nemzetközi joggal való összeegyeztethetőségének egyes kérdései. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2017/1-2. sz. 69. o. 2020-ra a drónok által végrehajtott célzott likvidálások a terrorizmus elleni küzdelem „normális” formájává váltak. Ld. SABBAGH, Dan: Targeted killings via drone becoming 'normalised' - report. *The Guardian*. 2020. január 19. <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/19/military-drone-strikes-becoming-normalised-says-report> (2023. 01. 05.)

pontok megsemmisítésére csaknem<sup>15</sup> kizárólagossá vált, amelynek fő hirdetője egyértelműen a már többször említett Egyesült Államok volt.<sup>16</sup>

Mindez a dolog természetéből adódóan számos következménnyel járt a célzott likvidálások nemzetközi jogi legalitásának vizsgálata vonatkozásában. Ezek közül az első és talán legfontosabb a célzott likvidálások nemzetközi kapcsolatokban elfoglalt helyét érintette, ugyanis az elemzések kiindulópontja az kell, hogy legyen, hogy a célzott likvidálás egy eszköz a terrorizmus elleni küzdelemben, mégpedig egy olyan eszköz, amely nem feltétlenül illeszkedik bele abba a bűnüldözési paradigmába, amelyet erre elsősorban alkalmazandónak vélünk. Nem lehet eltekinteni attól sem, hogy a modern célzott likvidálások határon átnyúló jellegűek, így egyebek mellett az államközi erőszak-alkalmazás nemzetközi jogi szabályai is a vizsgálat tárgyát kell, hogy képezzék, amely különösen jelentős a tekintetben, hogy a célzott likvidálások célpontjai alapvetően olyan terrorista vagy terrorista gyanús személyek, akiknek a magatartása főszabály szerint legalábbis nemzetközi jogi értelemben nem tudható be egy államnak sem. Ebből a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem számos problematikus kérdése következik. Mindez kiegészül a fegyveres konfliktusok jogának különböző támadhatósági és státuszkérdéseivel, valamint az emberi jogok extraterritoriális védelmével is.

Ezek a következtetések bár nem elhanyagolhatóak, azonban mindenképpen árnyalásra szorulnak 2020 januárját követően. Az év első napjaiban ugyanis az Egyesült Államok olyat tett, amit a második világháború óta egyszer sem, mégpedig célzottan likvidálta egy másik állam fegyveres erejének egy tagját, az iráni Kászem Szolejmáni tábornokot.<sup>17</sup> Ezzel a fentiekben vázolt helyzet alapjaiban megváltozott, ugyanis kialakult a modern célzott likvidálások egy másik csoportja, amely immáron nem a terrorizmus elleni küzdelem jegyében zajlik. Ebbe a képletbe illeszkedik az a tény is, hogy a 2022-es orosz-ukrán konfliktus sem mentes a célzott likvidálásoktól – még ha ezekre nem is felfegyverzett drónok segítségével kerül sor. 2022 augusztusában példának okáért egy autóba szerelt pokolgép végzett Ivan Szuskóval, aki a Zaporizzsja régió Oroszország által kine-

<sup>15</sup> Érdekességként megjegyzendő, hogy számos nagy jelentőségű célzott likvidálási akciót mégsem drónokkal hajtottak végre. Így különleges alakulatok végeztek Oszáma bin Ládennel, 9/11-es terrortámadások szellemi atyjával 2011-ben. Ld. Macon PHILIPS, Macon: Osama Bin Laden Dead. *The White House President Barack Obama*. 2011. május 2. <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead> (2023. 01. 05.) Szintén hasonló körülmények között vesztette életét Abu Bakr al-Bagdadi, az Iszlám Állam alapítója és vezetője 2019 őszén. Ld. Statement from the President on the Death of Abu Bakr al-Bagdadi. *Trump White House*. 2019. október 27. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-death-abu-bakr-al-baghdadi/> (2023. 01. 05.)

<sup>16</sup> Ld. részletesen II. fejezet.

<sup>17</sup> CROWLEY, Michael – HASSAN, Falih – SCHMITT, Eric: U.S. Strike in Iraq Kills Qassim Suleimani, Commander of Iranian Forces. *The New York Times*. 2020. január 2. <https://www.nytimes.com/2020/01/02/world/middleeast/qassem-suleimani-iraq-iran-attack.html> (2023. 01. 05.) A célzott likvidálás részletes elemzését ld. Függelék.

vezett tisztviselője volt. Ukrajna ugyan tagadta, hogy köze lenne az akcióhoz, de Oroszország a megszállt államot tartja felelősnek a műveletért.<sup>18</sup>

A kötet keretei között, igazodva a nemzetközi kapcsolatok és politika legfrissebb fejleményeihez, a drónok által végrehajtott célzott likvidálások mindkét formáját vizsgálom: a terrorizmus elleni küzdelem, és a modern államközi hadviselés eszközeiként egyaránt. Ennek során a fentiekben lefektetett kérdéseket válaszolom meg, mégpedig egy szűk tényállási keret, az államok által, saját területükön kívül végrehajtott célzott likvidálások tekintetében.

## **1.2. A célzott likvidálás prominens eszköze, a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgép<sup>19</sup>**

A pilóta nélküli légi jármű, angolul *Unmanned Aerial Vehicle* (UAV) kifejezés olyan légi járművet jelöl, amelynek fedélzetén nincs jelen az azt irányító pilóta.<sup>20</sup> A hétköznapi nyelv e szerkezeteket az angol „*drone*”, vagyis méh here szóból adódóan drónnak nevezi. Etimológiai megközelítésben a drón elnevezést kezdetben a gépek által generált hanghatáshoz kapcsolták, mára azonban – amikor léteznek teljesen csendben működtethető UAV-k is – e megközelítés részben meghaladottá vált.<sup>21</sup> Feltétlenül kiemelés érdemel azonban az, hogy a drónok generálta hanghatás nem csak e technikai eszközök elnevezése miatt jelentős, ugyanis a gyakorta célzott likvidálással érintett társadalmak esetében a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek jellegzetes hangja nagyban erősíti e katonai akciók negatív mentális hatásait: hozzájárul ugyanis a célzott likvidálástól való folyamatos félelemhez.<sup>22</sup>

Kiindulásképpen célszerű néhány technikai jellegű fogalmi elhatárolást tenni, amely nélkülözhetetlen a pilóta nélküli légi járművek tudományos igényű vizs-

---

<sup>18</sup> QUINN, Allison: Russian Proxy Leader Killed by Car Bomb as Ukraine Vows to 'Fight to the End'. *Daily Beast*. 2022. augusztus 24. <https://www.thedailybeast.com/russian-proxy-leader-ivan-sushko-killed-by-car-bomb-as-ukraine-vows-to-fight-to-the-end> (2023. 01. 05.)

<sup>19</sup> E részlet részben OTDK dolgozatomon, valamint szakdolgozatomon alapul. Ld. KIS KELEMEN BENCE: Extraterritoriális célzott likvidálás a hagyományos hadszíntereken kívül, az Egyesült Államok drón-programjának tükrében. Szakdolgozat, PTE ÁJK, 2016.

<sup>20</sup> PALIK Máttyás (szerk.): Pilóta nélküli repülés profiloknak és amatőröknek, második javított kiadás. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2013. 11. o.

<sup>21</sup> A fejlett technológia mára már lehetővé teszi nem csak hangjukban, de formájukban és méretükben is méhherére hasonlító drónok megalkotását, ilyenek az ún. nano vagy kolibrimadár drónok. E szerkezetek akár ablakpárkányokon is landolhatnak, és ha célzott likvidálására alkalmazzák őket, akkor feltehetőleg méreg útján végeznek majd a kiválasztott célponttal. Erre azonban tudomásom szerint ezídig nem került sor. Ld. CSAPÓ Zsuzsanna: Drónok harca- kérdések kereszttüzében, Van-e szükség új nemzetközi szabályozásra. In CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A ius in bello fejlődése és mai problémái*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 39. o. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 11. o. A kolibrimadár drónról részletesen ld. MELZER, Nils: *Human Rights Implications of the Usage of Drones and Unmanned robots in warfare*. Directorate-General for External Policies. European Union. 2013. 9. o.

<sup>22</sup> Living under drones: death, injury, and trauma to civilians from US drone practices in Pakistan. International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. 2012. 80. o. E félelmet érintőlegesen tárgyalom a VII. fejezetben.

gálatához. Elsőként tisztázni kell a légi jármű fogalmát, amelyet az 1944. évi chicagói egyezmény 7. Függlékéből ismerhetünk meg. E szerint légi jármű minden olyan szerkezet, amely a levegőnek a földfelszínnel szembeni reakcióitól eltérő aerodinamikai reakciók révén képes a levegőben maradni.<sup>23</sup> Repülőgépről ezzel szemben akkor beszélünk, amikor egy légi jármű a levegőnél nehezebb és erőgép meghajtású, amely elsősorban rögzített helyzetben maradó felületekre ható aerodinamikai reakciók segítségével tesz szert felhajtó erőre.<sup>24</sup> Ennek alapján egyszerűen azt is mondhatjuk, hogy „minden repülőgép légi jármű, de nem minden légi jármű repülőgép”. A monográfia szempontjából kiemelendők a felfegyverzett pilóta nélküli légi járművek (*Unmanned Combat Aerial Vehicles, UCAVs*). E fogalom a fegyveres, vagy felfegyverzett alkalmazásra is képes pilóta nélküli harci repülőgépeket foglalja magába.<sup>25</sup> A kötetben drón alatt felfegyverzett pilóta nélküli légi járművet, azon belül is repülőgépet értek, kivételt képez ez alól a történeti vizsgálódás, ahol minden pilóta nélküli légi járművet jelöl a kifejezés.

A pilóta nélküli légi járművek mint technológia immáron több mint 150 éve része a hadviselésnek, és annak ellenére, hogy mára már a polgári életben is széles körben alkalmazzák azokat, mégiscsak a háborús konfliktusok eredményeképpen létrejött technikai fejlesztésnek nevezhetjük őket.<sup>26</sup>

Sokszor olvasható, hogy a pilóta nélküli légi járművek első megjelenését a második világháború „távirányítású” repülőgépeihez vagy éppen még korábban, az első világháború légi torpedóihoz<sup>27</sup> kötik, azonban a drónok első katonai bevetéséről szóló írásos feljegyzés sokkal korábbra datálható, nevezetesen 1849. augusztus 22-ére, amikor az osztrák seregek megostromolták Velence városát. Ebben az ütközetben ballonokkal próbálták bombázni az egyébként a tüzérség számára elérhetetlen várost. A XIX. század a „pilóta nélküli légi ballonok” kora maradt, amelyeket változó sikerekkel alkalmaztak az amerikai kontinensen is.<sup>28</sup>

Az új századdal a fejlődés iránya is megváltozott és – a már fent említett módon – az első világháborút és az azt követő néhány évet az ún. „pilóta nélküli repülő torpedók” határozták meg. Ezek a szerkezetek egy előre kijelölt irányt követtek, majd meglehetősen pontatlan módon belerepültek az eltalálni kívánt célba, majd a fedélzetükön szállított robbanóanyag segítségével felrobbantva azt.<sup>29</sup>

<sup>23</sup> 7. Annex a Nemzetközi Polgári Repülési Egyezményhez – A légi jármű felség- és lajstromjele. 6. kiadás, 2012. július.

<sup>24</sup> Uo.

<sup>25</sup> PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 12. o. A kötetben az idézett magyar irodalommal szemben az „Air” szó helyett a precízebb „Aerial” jelzőt használom.

<sup>26</sup> HENDERSON, Ian – CAVANAGH, Bryan: *Unmanned Aerial Vehicles: Do They Pose Legal Challenges?* In NASU, Hitoshi – McLAUGHLIN, Robert (szerk.): *New Technologies and the Law of Armed Conflict*. Asser Press - Springer, 2014. 210. o.

<sup>27</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate...* 14. o. Álláspontom szerint ez sokkal inkább hasonlított még a rakétákra, mint egy mai értelemben vett drónra.

<sup>28</sup> Az ostrom történetéhez ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 25-26. o.

<sup>29</sup> E korszakról részletesen ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 26-28. o. Vö. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate...* 14. o.

A második világháborúban még mindig a robot-rakétáké volt a főszerep. A világháború talán leghíresebb távirányítású robotrepülőgépe a német V-1 rakéta volt. A fegyver amikor elérte az előre beállított távolságot, ahol a célja elhelyezkedett, a magassági kormányok átállításával zuhanásba kezdett. Mindközben a hajtómű leállt és élesedett a robbanófej, lényegében tehát a szerkezet úgy működött, mint egy repülőgépből kidobott szabadesésű bomba. Mindazonáltal a „megtorló fegyver”<sup>30</sup> sem hozott átütő sikert a partraszállás után. Az USA is megalkotta a saját ilyen rakétáját egy lezuhant V-1-es alapján JB-2 Doodle Bug néven. Ebben a korszakban jelentek meg azonban az amerikai TDR-1 elnevezésű drónok is, amelyből egyidejűleg négyet lehetett irányítani a rájuk szerelt kamera visszasugárzott képei alapján. Ezeket már sikeresen alkalmazták harci szituációkban: a háború végéig 46 sikeres támadásban vettek részt.<sup>31</sup> A második világháborúban ezen túlmenően lőgyakorlatokra is használtak drónokat.<sup>32</sup>

A hidegháború alatt a fejlődés új irányt vett a pilóta nélkül légi járművek terén. Ezúttal az ún. célrepülőgépeké lett a főszerep, amely az 1960-as évekre válhatott valósággá a Northrop vállalat jóvoltából. A kétpólusú világ mindkét oldalán felgyorsult a hangsebességet elérni képes drónok fejlesztése. Így jutunk el a vietnámi háborúig, amikor is az első mai fogalmaink szerint értelmezhető UAV-k harctéri bevetésére került sor, mégpedig felderítő célzattal. A felderítés gyakorlatilag a légi csapások előtti helyzetfelmérést, majd pedig az okozott károk feltérképezését jelentették. Ezen felül alkalmazták őket rádiólokációs felderítésben, valamint fontos szerepet játszottak az ellenség zavarásában, megtevesztésében és a légvédelmi rakéták elkerülésében.<sup>33</sup>

Izrael az amerikai eredményeket látva kezdett saját drónjainak fejlesztésébe. Ezek közül kiemelendők a Pioneer, a Hermes, és a Heron típusú felderítő gépek. Izrael – valószínűleg a rá nehezedő állandó nyomás és folyamatos háborúskodás hatására is – a világ egyik legnagyobb UAV exportőrévé vált, amely olyan államoknak is szállít, mint Oroszország, India, Nagy-Britannia, Németország vagy Törökország.<sup>34</sup>

Az Öböl-háborúban – főként a „Sivatagi vihar” és „Sivatagi pajzs” hadműveletek során – alkalmaztak pilóta nélküli repülőeszközöket. A szövetséges haderőből az USA, Nagy-Britannia és Franciaország vetett be rendkívül változatos típusú és fajtájú drónokat. Ezekben a fegyveres összeütközésekben végre lehetővé vált valós idejű adatok továbbítása, mélyen az ellenséges vonalak mögött is.

<sup>30</sup> A V-1 rakéta német nevében a V a „Vergeltungswaffe” szót jelenti, amely magyarul annyit tesz, megtorló fegyver. Ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 31. o.

<sup>31</sup> E korszakról részletesen ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 31-34. o.

<sup>32</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate...* 14-15. o.

<sup>33</sup> E korszakról részletesen ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 34-39. o. Kiemelendő továbbá, hogy ebben a korszakban nem nevezhetjük túl sikeresnek a pilóta nélküli repülőgépek által végzett kémkedést, felderítést, tekintve, hogy az információ nem vált azonnal elérhetővé, ld. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 15-16. o.

<sup>34</sup> Izrael fejlesztéseiről ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 34-39. o.

A gépeket érintő nagy veszteségek ellenére is sikeresek voltak ezek az akciók, hiszen olyan feladatokat végeztek el, amit más módon nem, vagy csak hatalmas emberáldozatokkal lehetett volna megtenni.<sup>35</sup> Ebben a konfliktusban a pilóta nélküli repülőgépeket felderítési célra használták fel.<sup>36</sup>

Az Öböl-háborút követően egy európai konfliktus váltotta ki a drónok alkalmazásának szükségességét, ez pedig a délszláv háború volt. A NATO részéről 1995 óta folyamatosan végeztek felderítő műveleteket különböző típusú drónok a konfliktus során. Ezek közül kiemelendők az 1996-tól hazánkban – a taszári légi bázison – állomásozó *United State Air Force Predatorok*, amelyek később átalakítva a terrorizmus elleni küzdelemben is szerepet kaptak.<sup>37</sup>

A történeti fejlődés áttekintésében itt érdemes megállni egy pillanatra és megvizsgálni, hogy milyen főbb tulajdonságokkal rendelkezett az 1990-es évekre kifejlesztett *Predator*, ami később, egészen pontosan 2000 nyarára lehetővé tette, hogy akár célzott likvidálásokat is végrehajthassanak általuk. A *Predator* közel 15 méteres fesztávolsággal rendelkezett, amely jóval meghaladta kicsivel több mint 8 méteres hosszát. Mindez kiegészült 135 mérföld/órás végsebességével. Ezzel a gép akár 40 órát is képes volt a levegőben maradni – tényleges alkalmazása azonban általában egy teljes napra korlátozódott. E képessége lehetővé tette a kiválasztott katonai célpontok hosszan tartó, sőt akár folyamatos megfigyelését is. Ez 2000-re azonban nem mutatkozott elégségesnek és a *Predatorokat* felszerelték két *Hellfire* típusú rakatával is, így létrehozva az első modern értelemben vett felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépet, amely megkezdhette legfőbb misszióját, hogy Oszáma bin Ládénre vadásszon Afganisztánban.<sup>38</sup>

Látható tehát, hogy a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek kifejlesztése megelőzte a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásokat, így tehát az ezzel az eszközzel végrehajtott célzott likvidálások nem tekinthetők e tragikus eseménysor egyenes következményének. 9/11 azonban kétségtávol elindított egy folyamatot, ugyanis 2001. október 7-én lezajlott az első felfegyverzett *Predatorral* végrehajtott akció a Talibán és az al-Kaida ellen.<sup>39</sup>

Az ezt követő terrorizmus elleni küzdelemben a felderítésre használt *Global Hawk* mellett a *Predator* típus nagytestvérének tekinthető *Reaper* emelhető ki, amelyet először 2007-ben vetettek be Afganisztánban. Ez a szerkezet mindenben felülmúlta a *Predator* drónokat.<sup>40</sup> Az UAV-k alkalmazása később más államok területére is kiterjedt, úgymint Jemen, Szómália, Szíria és Irak.<sup>41</sup>

<sup>35</sup> Az Öböl-háború drónjairól részletesen ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 44-46. o.

<sup>36</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 16-17. o.

<sup>37</sup> A drónok balkáni szerepének részletes leírásához ld. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 46-48. o. Magyarország mellett Albániában is állomásoztak *Predator* típusú drónok, ld. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...*18. o.

<sup>38</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...*16-21. o.

<sup>39</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 21. o. PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 48. o.

<sup>40</sup> PALIK: *Pilóta nélküli repülés ...* 50. o.

<sup>41</sup> Ezeket a kérdéseket részletesen a III. fejezetben tárgyalom.

2020-as adatok alapján potenciálisan legalább 150 állam rendelkezik fegyveres dróntechnológiával, ebből legkevesebb 102-nek aktív arzenálja van, 40 pedig vagy rendelkezik ezekkel a fegyverekkel, vagy azok beszerzése éppen folyamatban volt.<sup>42</sup> Ezek közül vélhetően 35 állam tudhatja magáénak a legnagyobb és „leghalálósabb” drón típusokat. 2015 óta vélhetően összesen 11 állam, köztük az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Izrael, sőt Törökország és Nigéria is vetett be felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépeket egyebek mellett célzott likvidálási akciók során.<sup>43</sup> Érdekességként megjegyezhető, hogy Magyarország fontolgatja, hogy török gyártmányú *Bayraktar* TB2-es drónokat vásároljon.<sup>44</sup> A 2020-as év több fordulatot is hoztak a fegyveres drónok alkalmazási körében, ugyanis 2020-ban először vetettek be ilyen katonai eszközöket célzott likvidálási céllal nemzetközi fegyveres konfliktusban, ilyen volt a már említett iráni tábornok elleni amerikai dróntámadás. Ezen felül azonos évben került sor a már szintén említett örmény-azeri háborúra, amelyben a pilóta nélküli repülőgépekre komoly támadó szerep hárult. Megemlítenéd még, hogy a 2022-ben kirobbant orosz-ukrán konfliktusban is kiemelkedő szerep jut a drónoknak, azonban belül is főként a *kamikaze* típusú gépeknek.<sup>45</sup> Egyesek szerint az elkövetkező 10 évben az összes pilóta nélküli repülőgép több mint 40%-a lesz felfegyverezve, ezzel párhuzamosan pedig egyre több állam alkalmazza majd ezt a technológiát.<sup>46</sup>

A fenti rövid történeti áttekintésből világosan látszik, hogy az államok gyakorta használnak pilóta nélküli légijárműveket katonai célok elérésére, illetve ezek fejlesztése az elmúlt száz évben egyre precízebb eszközöket hozott létre. A fejlődés lendülete pedig – egyelőre legalábbis úgy tűnik – megmarad. Logikusan következik mindebből az a kérdés, hogy mi lehet az oka a drónok ilyen gyors elterjedésének? Vajon miért mondhatta Leon Panetta, a CIA egykori vezetője, hogy a drón az egyetlen eszköz, amivel legyőzhető az al-Kaida vezetése?<sup>47</sup>

Kezdjük az egyik legmaterialisabbnak tekinthető kérdéssel, nevezetesen az árral. Elsőként rögzíthető, hogy a pilóta nélküli légijárművek ára töredéke a hasonló képességekkel rendelkező hagyományos rendszereknek. A *Predator* típusú drón példának okáért megjelenésének időpontjában 1.5-4.5 millió dollár közötti áron mozgott, ezzel szemben egy F-22-es *Raptor*, vagy egy F-35-ös *Joint Strike*

<sup>42</sup> Összehasonlításuképpen tíz évvel ezelőtt a dróntechnológiával rendelkező államok száma negyven körül mozgott, amely exponenciális növekedésre utal. Ld. A/HRC/14/24/Add. 6. 27. bek.

<sup>43</sup> A/HRC/44/38. 7. bek.

<sup>44</sup> Huszák Dániel: Magyarország is bevásárol a világsztár Bayraktar harci drónokból? Nézzük mi van a nagy bejelentés hátterében. *Portfolio*. 2022. augusztus 18. <https://www.portfolio.hu/global/20220818/magyarorszag-is-bevasarol-a-vilagsztar-bayraktar-harci-dronokbol-nezzuk-mi-va-a-nagy-bejelent-es-hattereben-561939#> (2023. 01. 05.)

<sup>45</sup> How are 'kamikaze' drones being used by Russia and Ukraine? *BBC*. 2022. december 14. <https://www.bbc.com/news/world-62225830> (2023. 01. 05.)

<sup>46</sup> A/HRC/44/38. 10. bek.

<sup>47</sup> „Very frankly, [drones are] the only game in town in terms of confronting or trying to disrupt the al Qaeda leadership” Ld. U.S. airstrikes in Pakistan called 'very effective' *CNN Politics*. 2009. május 18. <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/05/18/cia.pakistan.airstrikes/> (2023. 01. 05.)



*Fighter* több mint 100 millió dollárba került. A pénzügyi jellegű előnyöket növelte az alacsony üzemanyagköltség is.<sup>48</sup> Szintén az UAV-k pénzügyi fenntarthatóságához kapcsolódik egy másik kérdés is, nevezetesen az, hogy mennyi ember kell azok üzemeltetéséhez. Egy 2018-as tanulmány szerint a *Reaper*, valamint a *Predator* típusú drónok 24 órás bevetéséhez legalább 350 fő személyzetre van szükség.<sup>49</sup> Ez a dolog természetéből adódóan jelentősen növeli a költségeket. A platformokat váltott legénység mellett akár a teljes repülési időtartamukra alkalmazni lehet, például hosszú megfigyelés esetén,<sup>50</sup> tovább növelve ezzel az összes kiadást. Látható tehát, hogy a drónok viszonylag alacsony bekerülési költséggel szerezhetőek be, azonban fenntartásuk hatalmas anyagi ráfordítással jár. A fentiekben említett módon a drónokkal akár egy teljes napig megfigyelhető és bármikor meg is semmisíthető egy adott célpont, amely vitathatatlan taktikai előnyt is jelent.

Barack Obama, az Egyesült Államok 44. elnöke 2013-ban egy, a *National Defense University*-n tartott beszédében kiemelte: a drónok sokkal pontosabbak a hagyományos légierőnél vagy rakétáknál, így utóbbiak sokkal több civil áldozatot okozhatnak, ami együtt jár a helyiek felháborodásával is.<sup>51</sup> A drónok minden kétséget kizáróan, pénzügyileg fenntarthatóbbak mint egy – hasonló akciókat lehetővé tevő – megszállás; könnyen adaptálhatók új, megváltozott körülményekhez, hatékonyak, és ami talán ennél is fontosabb, politikailag elfogadhatóak különösen alkalmazásuk könnyű letagadhatósága, sikeres akció esetén pedig politikai hasznuk miatt.<sup>52</sup>

Ezen felül az sem elhanyagolható tényező, hogy a drónoperátorok egy képernyőn keresztül szemlélik az eseményeket és számítógépen keresztül irányítják a repülőgépeket. Ezzel a „pilóták” teljes mértékben kikerülnek a veszélyzónából, így az akció az állam saját humánerőforrására semmilyen veszéllyel nem jár.<sup>53</sup> A drónok e jellegzetességét etikai kritika is érte, miszerint ez egyfajta „PlayStation mentalitást” fejleszt ki az operátorokban az ölés tekintetében.<sup>54</sup>

<sup>48</sup> Meg kell jegyezni, hogy a *Reaper* típusú drónok már lényegesen többre, egyenként mintegy 20 millió dollárba kerültek 2010 környékén, ez azonban még mindig lényegesen olcsóbb a fent bemutatott hagyományos harci gépeknél, ld. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 18. és 23. o.

<sup>49</sup> DICKINSON, Laura A.: Drones, Automated Weapons, and Private Military Contractors – Challenges to Domestic and International Legal Regimes Governing Armed Conflict. In LAND, Molly K. – ARONSON, Jay D. (szerk.): *New Technologies for Human Rights Law and Practice*. CUP, 2018. 95. és 97. o. Erről részletesen ld. még a VII. fejezete.

<sup>50</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 18. o.

<sup>51</sup> „Conventional airpower or missiles are far less precise than drones, and are likely to cause more civilian casualties and more local outrage.” Ld. Remarks by the President at the National Defense University. *The White House President Barack Obama*. 2013. május 23. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/05/23/remarks-president-national-defense-university> (2023. 01. 05.)

<sup>52</sup> A/HRC/44/38. 14. bek.

<sup>53</sup> ORR, Andrew C.: Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law. *Cornell International Law Journal*, 44. (2011) 735. o.

<sup>54</sup> KEENE, Shima D.: *Lethal and Legal? The Ethics of Drone Strikes*. United States Army War College Press. 2015. 22. o.

A drónoperátorok azonban ha nem is kerülnek közvetlenül a tűzvonalba, mentális megterhelésük igen jelentős, amelyet több tanulmány is kimutatott.<sup>55</sup>

Összességében egy dolog vitathatatlan: a drónok velünk maradnak.<sup>56</sup> Az UAV-kat sikerrel alkalmazták célzott likvidálási programokban, de mint minden katonai akció, ezek is felvetnek számos jogi, politikai, valamint etikai kétséget. A monográfia keretei között a jogi kérdések nemzetközi joghoz tartozó részét vizsgálom.

## 2. Kutatási kérdések és hipotézisek

A fenti generális bevezető után célszerű röviden összefoglalni azokat a hipotéziseket, amelyekkel a célzott likvidálások jelentette változatos jogi problémák vizsgálhatók, amely egyben előre vetíti a kötet szerkezeti felépítését is.

### 2.1. Első hipotézis

A célzott likvidálás mellett még számos más fogalmat alkalmaznak a többek között drónokkal történő, határon átnyúló, halálos eredménnyel záruló erőszakalkalmazásokra. A kötet II. fejezetében arra a kérdésre keresem a választ, hogy e fogalmak közül melyik a legalkalmasabb a vonatkozó állami gyakorlat leírására. Álláspontom szerint e fogalmak egy része szükségtelenül határolja le a vizsgálódás tárgykerét és feleslegessé teszi a jogszerűségről folytatott vizsgálódást, hiszen a leírt állami akciókat alapvetően jogellenesnek tekinti. Ennek fényében szükséges a célzott likvidálás fogalmának meghatározása és elhatárolása a többi, ezzel kvázi szinonimaként használt fogalomtól, továbbá utalni kell arra is, hogy mely esetekben van valóban szükség a különböző állami magatartások és a célzott likvidálások érdemi elhatárolására. Ennek alapján első hipotézisem a következő:

*A célzott likvidálás mint neutrális fogalom a legalkalmasabb az állam határon átnyúló erőszak alkalmazásainak leírására, amelyek célja egy előre meghatározott személy halálának előidézése, mégpedig oly módon, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó fizikai őrületében.*

---

<sup>55</sup> Ld. VALENZANO, Ana et al.: Stress Profile in Remotely Piloted Aircraft Crewmembers During 2 h Operating Mission. *Frontiers in Physiology* 9. (2018) 461. cikk. WALLACE, D. – CASTELLO, J.: Eye in the sky: Understanding the mental health of unmanned aerial vehicle operators. *Journal of Military and Veteran's Health* 25. (2017) 36. o.

<sup>56</sup> „The plain fact is that this technology is here to stay, and its use in theatres of conflict is a reality with which the world must contend.” Ld. Statement by Ben Emmerson, UN Special Rapporteur on Counter-Terrorism and Human Rights concerning the launch of an inquiry into the civilian impact, and human rights implications of the use of drones and other forms of targeted killing for the purpose of counter-terrorism and counter-insurgency. *United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights*. 2012. január 24. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Terrorism/SRCTBenEmmersonQC.24January12.pdf> (2023. 01. 05.)

## 2.2. Második hipotézis

Egy nemzetközi jogi monográfia nem lehet teljes egy jelenség kellő körültekintéssel elvégzett állami gyakorlatának feltérképezése nélkül. Ebből a célból a III. fejezetben általános képet festek a célzott likvidálások történetével, valamint jelenlegi állami gyakorlatával kapcsolatban. Az államok hallgatása rendkívül nehézzé teszi a célzott likvidálások legalitásáról alkotott felfogásuk vizsgálatát, amely főként annak tudható be, hogy ezekre a katonai műveletekre főként terrorelhárítási akciók keretében kerül sor, így pedig – alapvetően legalábbis – egyik állam érdekkörébe sem tartozó célpontok megsemmisítéséről beszélünk. Bár az államok tisztában vannak azzal, hogy a célzott likvidálás és főként a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazása problémás lehet a hatályos nemzetközi jogban, minden esetben valamilyen nemzeti és/vagy belső jogi igazolást keresnek magatartásukra. Ennek alapján második hipotézisem a következő:

*Az államok kiterjedt célzott likvidálási gyakorlattal rendelkeznek, amely hosszú múltra tekint vissza, és bár egyértelmű képet nem alkothatunk a nemzetközi jog alanyainak a célzott likvidálásról alkotott jogi véleményéről, minden állam igyekszik valamilyen módon alátámasztani az általa végrehajtott katonai akciók legalitását, végső soron hitet téve ezzel a nemzetközi jog kötelező erejű szabályai mellett.*

## 2.3. Harmadik hipotézis

Tekintettel arra, hogy a célzott likvidálási programok jelentős része határon átnyúló elemmel rendelkezik, ezért elengedhetetlen, hogy azokat megvizsgáljuk a *jus ad bellum* lencséjén keresztül, amelyre a IV. fejezetben kerül sor. Álláspontom szerint a *jus contra bellum* rendszere alapján akkor lehet jogszerű egy célzott likvidálás, ha a terület állami hozzájárulását adja a művelet területén való végrehajtásához, vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa hatalmaz fel egy vagy több államot erőszak alkalmazására, amelyen belül kivitelezhetőek az ilyen műveletek, illetve, ha az állam egyéni vagy kollektív önvédelmi jogát gyakorolja. Az államok célzott likvidálási gyakorlata alapján megállapítható, hogy a hozzájárulás és az önvédelem képezik a célzott likvidálások *jus ad bellum* igazolásainak gerincét, azonban ezekben a legtöbb esetben az önvédelem lehetőségét kiterjesztően értelmezik, a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem engedélyezésével és a küszöbön álló fenyegetésekkel szembeni fellépés lehetőségének indokolatlan kiszélesítésével. Ennek alapján harmadik hipotézisem a következő:

*Az államok célzott likvidálási programjaira az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapok oldaláról az állam beleegyezése, az ENSZ Biztonsági Tanácsának felhatalmazása vagy pedig önvédelem gyakorlása alapján kerülhet sor. Míg az állami gyakorlat a hozzájárulással végrehajtott műveletek*

*esetében azt mutatja, hogy amennyiben azokat a terrorizmus elleni küzdelem során hajtják végre az akció valószínűsíthetően jogszerű lesz, addig az önvédelem alkalmazása esetén annak kiterjesztő értelmezése miatt gyakorta jogellenes célzott likvidálásokkal találkozhatunk.*

#### **2.4. Negyedik hipotézis**

A célzott likvidálások legalitásának vizsgálata során a téma *jus ad bellum* elemzését követően az V. fejezetben a logikus lépés az emberi jogi elemzés, ugyanis általánosságban, fegyveres konfliktus hiányában e műveletekre az emberi jogok nemzetközi rendszere lesz irányadó. A célzott likvidálások emberi jogi vizsgálata során alapvetően két kérdésre kell hangsúlyt fektetni. Egyfelől arra, hogy nem lehet jogszerű az élethez való jog tartalmi oldala szempontjából egy olyan állami gyakorlat, amely előre meghatározott személyeket szándékosan likvidál, másfelől, az államokat saját területükön kívül is kötik negatív emberi jogi kötelezettségeik. Ennek alapján negyedik hipotézisem a következő:

*Az emberi jogok nemzetközi rendszere szempontjából az államok által működtetett célzott likvidálási programok nagy valószínűséggel jogellenesek lesznek, amennyiben azok a célszemélyek korábbi cselekményeire alapozzák a támadhatóságot, nem pedig az általa jelentett küszöbön álló és másként el nem hárítható életre jelentett fenyegetésre. Az államokat ezen felül a nemzetközi szokásjogból és az emberi jogi nemzetközi szerződésekből eredően is kötik negatív jellegű kötelezettségei, így minden államnak tartózkodnia kell a fentieknek meg nem felelő célzott likvidálásoktól saját területükön kívül is.*

#### **2.5. Ötödik hipotézis**

A célzott likvidálások egy jelentős részére fegyveres konfliktusok keretei között kerül sor, így a VI. fejezetben meg kell vizsgálni, hogy a *jus in bello* szabályai alapján mikor kerülhet sor jogszerűen egy célzott likvidálásra. Úgy vélem, hogy fegyveres konfliktusok idején alapvetően akkor tekinthetünk jogszerűnek egy célzott likvidálási akciót, ha azt harcosok vagy kombattánsok, illetve olyan személyek ellen követik el, akik folyamatos harci funkciót töltenek be egy szervezett fegyveres csoportban. Ilyen akcióra sor kerülhet jogszerűen még az ellenségeskedésben sporadikusan résztvevő polgári személyekkel szemben is, amennyiben a művelet tiszteletben tartja a humanitárius nemzetközi jog egyéb normáit. Az államok célzott likvidálási gyakorlata alapvetően arra utal, hogy azok gyakorta alkalmazzák a humanitárius nemzetközi jog normáit olyan esetekben is, amikor erre nem lenne lehetőség és a támadhatóság kérdését is viszonylag kiterjesztően értelmezik. Ennek alapján ötödik hipotézisem a következő:

*A humanitárius nemzetközi jog céltzott likvidálásokra történő alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a hadviselő felek között nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres összeütközésre kerül sor. Ilyen esetben azok a személyek támadhatóak, akik harcosnak vagy kombattánsnak minősülnek, valamint azok a személyek, akik oly módon integrálódtak egy szervezett fegyveres csoportba, hogy közben folyamatos harci funkciót töltenek be. Azok a személyek, akik csak sporadikusan vesznek részt közvetlenül az ellenségeskedésben csak és kizárólag e részvétel erejéig lehetnek támadás követlen áldozatai. Ez tehát azt jelenti, hogy a céltzott likvidálás esetében a támadhatóság kategóriája egybeesik a humanitárius nemzetközi jogi támadhatósággal.*

## **2.6. Hatodik hipotézis**

A céltzott likvidálások jelentős része egyfajta felelősségi vákuumban valósul meg. Ez azt jelenti, hogy a jogellenes céltzott likvidálásokat elkövető államok, valamint természetes személyek mindaddig elkerültek bárminemű felelősségre vonást. Tekintve, hogy e témakör különösen elhanyagolt a szakirodalomban, a VII. fejezetben azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy lehetséges-e valamely nemzetközi, illetve nemzeti bírói fórum előtt a céltzott likvidálások bírósági felülvizsgálata. Álláspontom szerint a nemzetközi bírói fórumok előtt ugyan elméletileg lehetőség lenne a céltzott likvidálások jogszerűségének felülvizsgálatára, azonban azok politikai okok, valamint túlságosan korlátozó joghatósági tesztek alkalmazása miatt valószínűleg nem valósulhatnak meg, így a bírósági felülvizsgálat alapvetően nemzeti úton történhet, ahol viszont az elkerülési doktrínák komoly szerepet játszanak a bírósági felülvizsgálatok megakadályozásában. Ennek alapján a hatodik hipotézisem a következő:

*A céltzott likvidálások bírósági felülvizsgálata megtörténhet akár nemzeti, akár nemzetközi bíróságok előtt is, azonban valamennyi felelősségre vonási formának jelentős, főként eljárási akadályai vannak, amelyek generálisan az államok ilyen eljárásokban való részvételére vonatkozó, vagy a döntések végrehajtására irányuló politikai akaratának hiányában keresendőek. Mindemelllett a bírósági felülvizsgálat nem csak abból a szempontból lehet jelentős, hogy a materiális feltételek ellehetlenítése folytán képesek véget vetni a céltzott likvidálási programoknak, hanem azért is, mert az érdemi döntések rávilágíthatnak a céltzott likvidálásokra vonatkozó jogi normák helyes értelmezésére vagy éppen a szokásjog jelenlegi állására.*

### 3. A kutatás módszertana

A monográfia a társadalomtudományok tudományterületén belül az állam- és jogtudományok tudománycsoportjában helyezkedik el.<sup>57</sup> Tekintve, hogy az állam- és jogtudományokon belül a kötet nemzetközi jogi tárgyú, így célszerű néhány gondolatban összefoglalnom a nemzetközi jogról alkotott képemet.

A könyv a nemzetközi jogi pozitívizmus talaján áll,<sup>58</sup> ebből kiindulva tehát álláspontom szerint az államok nemzetközi jogi kötelezettségei saját akaratukból keletkeznek, amelyek nemzetközi szerződések és a nemzetközi szokásjog formájában öltenek testet.<sup>59</sup>

Nemzetközi szerződés alatt természetesen az államok és/vagy nemzetközi szervezetek között létrejött, írásbeli, a nemzetközi jog által szabályozott megállapodást értek,<sup>60</sup> amelyeket a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény általános értelmezési szabályai, az előkészítő munkálatok (*travaux préparatoires*), valamint a szerződéskötés körülményeinek figyelembevételével értelmezik.<sup>61</sup> A szerződésértelmezésben főként, de nem kizárólagosan a szerződésekhez fűzött kommentárookra, valamint az államok szerződéskötést követő gyakorlatára támaszkodom.

A nemzetközi szokásjogot ezzel szemben az államok és/vagy nemzetközi szervezetek gyakorlata (*usus*) alakítja ki, ám ahhoz, hogy az jogilag kötelező normává váljon, szükséges az is, hogy az államok és/vagy nemzetközi szervezetek abból az okból kövessék e gyakorlatot, mert azt magukra nézve jogilag kötelező jellegűnek tekintik (*opinio juris sive necessitatis*).<sup>62</sup> A monográfiában kiemelt figyelmet fordítok a szokásjogi normák alakulására, amelyet fentiekkel összhangban a mögöttes állami gyakorlatból, valamint jogi meggyőződésből vezetek le.<sup>63</sup>

<sup>57</sup> SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan. Átdolgozott, 2. kiadás.* Osiris, 2003. 42. o.

<sup>58</sup> BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. – Általános rész.* Dialóg Campus Kiadó, 2011. 68. o. Ezt tekintem a kutatás „alapvető módszerének”. Az alapvető módszerről ld. SZILÁGYI: *Jogi Alaptan ...* 57. o.

<sup>59</sup> „The rules of law binding upon States therefore emanate from their own free will as expressed in conventions or by usages generally accepted as expressing principles of law and established in order to regulate the relations between these co-existing independent communities or with a view to the achievement of common aims.” Ld. The Case of the S.S. „Lotus” (France v. Turkey), Collection of Judgments *Series A.–No. 10.* September 7th, 1927. 18. o.

<sup>60</sup> A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés (a továbbiakban: VCLT) 2. cikk 1. pont a) alpont.

<sup>61</sup> VCLT 31-32. cikk.

<sup>62</sup> „Not only must the acts concerned amount to a settled practice, but they must also be such, or be carried out in such a way, as to be evidence of a belief that this practice is rendered obligatory by the existence of a rule of law requiring it. The need for such a belief, i.e., the existence of a subjective element, is implicit in the very notion of the *opinio juris sive necessitatis*. The States concerned must therefore feel that they are conforming to what amounts to a legal obligation. The frequency, or even habitual character of the acts is not in itself enough. There are many international acts, e.g., in the field of ceremonial and protocol, which are performed almost invariably, but which are motivated only by considerations of courtesy, convenience or tradition, and not by any sense of legal duty.” Ld. North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3. 77. bek.

<sup>63</sup> Külön vizsgálat nélkül fogadom el szokásjogi erejűnek a Nemzetközi Jogi Bizottság 2001. évi államfelelősségi tervezetét (Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. Adopted on 12 December 2001. A/RES/56/83. (a továbbiakban: ARSIWA kommentár,

A nemzetközi szerződések mellett a nemzetközi jog forrásának tekintem a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályait (*jus cogens*), valamint az általános jogelveket.<sup>64</sup> A *jus cogens*-t mások nem egy jogi norma típusnak, nem is egy jogforrásnak, hanem egyfajta jogi minőségnek, vagy technikának tekintik.<sup>65</sup> A magam részéről ugyanakkor a feltétlen alkalmazást igénylő szabályoknak egyfajta nemzetközi „alkotmányos” jelentőséget tulajdonítok, így önálló jogi norma típusként, jogforrásként fogom fel őket. Ez a megközelítés nem mond ellent a Nemzetközi Jogi Bizottság a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályairól szóló konklúzió vázlatainak sem.<sup>66</sup> A Nemzetközi Bíróság Statútumában rögzített „egyéb források” (tehát: nem jogforrások) közül a bírói döntéseket és a legkiválóbb jogtudósok tanításait az ott meghatározottakkal összhangban a kötelező normák megállapításainak segédeszközeként fogom fel.<sup>67</sup> Ennek megfelelően az értékezés nagyban támaszkodik nemzetközi bírói fórumok ítéleteinek értelmezésére és elemzésére. Ezen felül különös figyelmet szentelek egyes nemzeti bírói fórumok döntéseinek, ezek ugyanis a nemzetközi szokásjogi normák konkrét megállapításában is segítséget nyújthatnak, hiszen a bíróságok, mint állami szervek tevékenysége állami gyakorlatnak, döntéseik pedig akár jogi meggyőződésnek is tekinthetők.

A nemzetközi jogi tárgyú elemzések azonban nem létezhetnek a nemzetközi jogot létrehozó és végre is hajtó államok politikai tevékenysége nélkül, amely viszont már az állam- és jogtudományokkal rokon, szintén a társadalomtudományok körébe tartozó politikatudomány területe.<sup>68</sup> E tekintetben tehát feltétlenül szükséges néhány szót ejteni az államok bizonyos szakpolitikai (*policy*) jellegű tevékenységéről is, úgymint a külpolitika, vagy biztonságpolitika. Szakpolitika (*policy*) alatt a politikálás tartalmát, céljait, programjait és elveit értem, amely itt az állami szervek a monográfia keretében elsősorban kül- és biztonságpolitikai jellegű politika alakító tevékenységére utal (*public policy*).<sup>69</sup> Az elemzés a szakpolitikai kérdések bemutatásán túl kerüli a politikai jellegű értékítéleteket.<sup>70</sup>

---

illetve ARSIWA amennyiben a dokumentumra a kommentár nélkül hivatkozom)), és a humanitárius nemzetközi jog szokásjogi normáinak a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által összegyűjtött joganyagát is bizonyos kivételekkel. Ld. HENCKAERTS, Jean-Marie – DOSWALD-BECK, Louise: *Customary International Humanitarian Law – Volume I: Rules*. ICRC–CUP, 2005.

<sup>64</sup> BRUHÁCS: Nemzetközi jog I... 141. o.

<sup>65</sup> KOLB, Robert: *Peremptory International Law – Jus Cogens*. Hart Publishing, 2015. 3. és 9. o.

<sup>66</sup> Peremptory norms of general international law (*jus cogens*) Text of the draft conclusions and draft annex provisionally adopted by the Drafting Committee on first reading. A/CN.4.L.936. 2019. május 29.

<sup>67</sup> Az Egyesült Nemzetek San Franciscóban, 1945. évi június hó 26. napján kelt Alapokmánya. (a továbbiakban: ENSZ Alapokmány) A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 38. cikk.

<sup>68</sup> SZILÁGYI: *Jogi alaptan ...* 46. o. Bihari szerint helyesebb politikai tudományokról beszélni, ld. BIHARI Mihály: *Politológia. A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák*. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013. 18.

<sup>69</sup> BIHARI: *Politológia...* 50. o.

<sup>70</sup> A kötet ennek fényében tehát megmarad az etikus vizsgálódás talaján. Ld. FEKETE Balázs – JAKAB András: *A jogtudományi munka alapjai*. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC, 2015. 719. o.

Mindkét tudománycsoport esetében a primer források mellett szekunder forrásokat is használok, így felhasználom különösen a témakörben született monográfiák, tanulmánykötetek és tanulmányok eredményeit is.

A közjogi<sup>71</sup> tudományos vizsgálati módszerek közül a kötet valamennyi metódusra támaszkodik, így különösen a leíró, elemző, valamint kritikai és konstruktív szemléletmódokra. Ahol szükséges és célravezető, összehasonlító elemzést is alkalmazok.<sup>72</sup>

#### 4. A kötet szerkezete

Szerkezetét tekintve a könyv nyolc elkülönült fejezetre és egy függelékre oszlik. Az első fejezet tartalmazza a bevezető gondolatokat, úgymint a monográfia problémafelvetését, valamint ahhoz kapcsolódóan a pilóta nélkül repülőgépek és alkalmazásuk rövid történetét. Ezen felül a kutatási kérdések és az arra felállított hipotézisek, valamint a kutatás módszertana, végül pedig disszertáció szerkezete is ebben a fejezetben kapott helyet.

A második fejezet foglalkozik a fogalmi elhatárolási kérdésekkel, amely definiálja a célzott likvidálást és elhatárolja más hasonló jelenségektől, mint például az asszaszinációtól vagy merénylettől, a törvénytelen, bírói eljáráson kívüli emberöléstől, a preventív célú akcióktól és a halálbüntetéstől.

A harmadik fejezet foglalkozik a célzott likvidálások állami gyakorlatával, bemutatja különösen az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, valamint Izrael célzott likvidálási programját, illetve a célzott likvidálások történetét.

A negyedik fejezet az ún. *jus contra bellum* rendszeréről szól, vagyis a modern nemzetközi jogi erőszaktilalom normáját körülvevő szabályokkal foglalkozik, különösen az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapokkal, mint a hozzájárulás, az önvédelem, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsának az erőszak alkalmazását lehetővé tevő határozatával, illetve az esetlegesen ezen felül létező egyéb jogalapokkal. E fejezet tárgyalja részletesen a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem kérdését, valamint a megelőző önvédelem problematikáját és kitér az ún. vonakodik vagy képtelen elméletre is.

Az ötödik fejezetben a célzott likvidálások emberi jogi vizsgálatára kerül sor. Az akciók által leginkább érintett emberi jog az élethez való jog, amelynek érvényesülését univerzális és több regionális emberi jogi egyezmény lencséjén keresztül elemzem. Ezen túlmenően más emberi jogok, úgy mint a kínzás tilalma, valamint a tisztességes eljáráshoz való jog röviden szintén megjelenik a fejezet-

---

<sup>71</sup> A nemzetközi jog egyszerre mutat közjogi és magánjogi elemeket is. Ld. Kovács Péter: *Nemzetközi közjog. 3., átdolgozott és bővített kiadás*. Osiris, 2016. 94. o. Ettől eltekintve a magam részéről a nemzetközi jogot a közjog körébe sorolom.

<sup>72</sup> Petrétai József ezeket a módszereket az alkotmányjog-tudomány alkalmazott módszereiként írja le, de álláspontom szerint mindez alkalmazható a közjogtudomány tágabb keretei között is. Ld. PETRÉTAI József: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények*. Kodifikátor Alapítvány, 2016. 21-22. o.



ben. Ebben a részben kap helyet egyebek mellett a fegyveres konfliktusok joga, a *jus contra bellum* valamint az emberi jogok nemzetközi rendszere egymásra hatásának, illetve az emberi jogok extraterritoriális védelmi kötelezettségének vizsgálata is.

A hatodik fejezet elemzi a fegyveres konfliktusok jogának alapvető szabályait, figyelmet szentelve az egyes konfliktusok minősítésének, valamint az abból eredő következményeknek, különösen a támadhatóság kérdése vonatkozásában. E fejezetben bemutatom a humanitárius nemzetközi jog legfontosabb elveit és szabályait és kitérek bizonyos különleges személyi körök támadhatóságára is, úgymint az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevőkre és a folyamatos harci funkcióval rendelkező személyekre.

A monográfia hetedik fejezete fejtegeti a célzott likvidálások bírósági felülvizsgálatát. Bemutatom különösen a nemzetközi bíróságok joghatóságának megállapításával kapcsolatos kihívásokat, továbbá számos állam nemzeti bíróságainak célzott likvidálásokkal kapcsolatos esetjogából válogatok.

A nyolcadik, egyben utolsó fejezet összefoglalóan tartalmazza a kötet következtetéseit, különös tekintettel a hipotézisek helyességének vizsgálatára.

A könyv egy függelék is tartalmaz, amely egy esettanulmány formájában vizsgálja meg Kászem Szolejmáni, iráni tábornok az Egyesült Államok egy fel-fegyverzett pilóta nélküli repülőgépe segítségével végrehajtott 2020-as célzott likvidálását Irak területén belül.



## II. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS FOGALMA<sup>73</sup>

### 1. Bevezető gondolatok

E fejezet célja és rendeltetése, hogy kitöltse tartalommal és meghatározza a célzott likvidálás fogalmát, valamint elhatárolja azt más hasonló állami cselekményektől. Fontos rögzíteni, hogy a fejezet kereti között a célzott likvidálást tágabb értelemben kezelem, amelyből a fejezet végén alkotom meg, a kötetben alkalmazott célzott likvidálás fogalmat, amely így illeszkedik az I. fejezetben bemutatott célkitűzésekhez.

Ahhoz, hogy képet kapjunk a célzott likvidálás természetéről, célszerű áttekinteni néhány olyan példát, amelyben egy állam meghatározott személlyel szemben, célzott módon alkalmazott erőszakot, katonai vagy titkosszolgálati akció keretei között.

2000. november 9-én egy izraeli Apache helikopterről rakétával kilőtték Husszein 'Abajat Tanzim vezetőt.<sup>74</sup> 2011 májusában Pakisztán területén SEAL tengerészgyalogosok tűzharc során megölték Oszáma bin Ládent, a 2001. szeptember 11-es amerikai terrortámadások szellemi atyját.<sup>75</sup> 2011 szeptemberében egy felfegyverzett pilóta nélküli repülőgép *Hellfire* rakétái segítségével megsemmisített egy Észak-Jemenben haladó gépjárművet, benne az amerikai születésű, az al-Kaida az Arab Félsgíetenhez köthető, Anwar al-Awlakival. Az akcióért valószínűleg a CIA volt a felelős.<sup>76</sup> 2017 augusztusában az Egyesült Államok hadserege megerősítette, hogy egy dróncsapás során végeztek Ali Mohamed Husszeinnel, más néven Ali Dzsaballal, egy magas beosztású al-Shabaab vezetővel Szomáliában, aki vélhetően felelőssé tehető számos Mogadishut ért terrortámadásért.<sup>77</sup> Szintén célzott likvidálási akcióban, bár öngyilkosság folytán vesztette életét 2019 októberében Abu Bakr al-Bagdadi, az Iszlám Állam nevű terrorszervezet feje Szíria Idlib nevű provinciájában.<sup>78</sup>

A fenti, terrorizmus elleni küzdelem jegyében alkalmazott akciók mellett találunk azonban olyanokat is, amelyek szintén egy meghatározott személy elleni

<sup>73</sup> E fejezet részben egy átdolgozott és aktualizált változata egy korábban megjelent írásnak. Ld. KIS KELEMEN Bence: Célzott likvidálás – fogalmi dilemmák. In MÁRTON MÓNika (szerk.): *Studia Iuvenum Iurispritorum* 9. PTE ÁJK. 2018. 265-282. o.

<sup>74</sup> KENDALL, J. Nicholas: Israeli Counter-Terrorism: Targeted Killings under International Law. *North Carolina Law Review* 80. (2002) 1069. o.

<sup>75</sup> BAKER, Peter – COOPER, Helene – MAZETTI, Mark: Bin Laden is Dead, Obama Says. *The New York Times*. 2011. május 1. <http://www.nytimes.com/2011/05/02/world/asia/osama-bin-laden-is-killed.html?pagewanted=all> (2023. 01. 05.)

<sup>76</sup> MAZETTI, Mark – SCHMITT, Eric – WORTH, Robert F.: Two-Year Manhunt Led to Killing of Awlaki in Yemen. *The New York Times*. 2011. szeptember 30. <http://www.nytimes.com/2011/10/01/world/middleeast/anwar-al-awlaki-is-killed-in-yemen.html?pagewanted=all> (2023. 01. 05.)

<sup>77</sup> GULED, Abdi: US confirms airstrike killed al-Shabab commander in Somalia. *AP News*. 2017. augusztus 4. <https://apnews.com/article/4f61d26e796a4810933f55c118d52910> (2023. 01. 05.)

<sup>78</sup> Trump confirms 'Islamic State' leader al-Bagdadi killed in US operation. *Deutsche Welle*. 2019. október 27. <https://www.dw.com/en/trump-confirms-islamic-state-leader-al-bagdadi-killed-in-us-operation/a-51007825> (2023. 01. 05.)

halálos erőszak alkalmazását jelentették államok részéről. Ilyen volt 2018-ban az a mérgezési kísérlet, amely Szergej Szkripalt és lányát érintette, és amely mögött feltételezhetően Oroszország állt,<sup>79</sup> illetve ehhez hasonló volt Alekszej Navalnij, orosz ellenzéki vezető megmérgezési kísérlete 2020-ból.<sup>80</sup> Sikeres volt ezzel szemben a Dzsamál Hasogdzsi szaúdi újságíró elleni merénylet 2018-ban, amelyet vélhetően szaúdi ügynökök követtek el.<sup>81</sup>

A fent felsorolt néhány eset példálózó jelleggel igyekezett bemutatni azokat az állami magatartásokat, amelyeket összefoglalóan úgy jellemezhetünk, hogy az állam egy ügynöke szándékosan megöl egy valamilyen módon kiválasztott egyént vagy egyéneket. A kiválasztás alapja lehet politikai hovatartozás, korábbi bűncselekmények elkövetése, vagy az a gyanú, hogy a célszemély terrorcselekményeket készül elkövetni. Ebből következik a művelet célja is, amely egyfelől védekezés az államot ért múltbéli támadással szemben, másfelől az esetleges jövőbeni támadások megelőzése, illetve a politikai ellenfelek eltüntetése. Ezeket a beavatkozásokat az állam változatos szervei számos módszerrel hajthatják végre. Így találunk példát átfogó, hosszú idő óta zajló katonai műveletekre, de egyszerűnek tűnő titkosszolgálati akciókra is.

A sajtó sokféleképpen nevezi ezeket az eseteket, sőt gyakran a nemzetközi jog tudományának művelői is különböző elnevezéseket és meghatározásokat használnak rájuk. Így beszélhetünk célzott likvidálásról (*targeted killing*, *gezielte Tötung*),<sup>82</sup> asszaszinációról vagy merényletről (*assassination*),<sup>83</sup> törvénytelen (bírói eljáráson kívüli) emberölésekről (*extrajudicial killing*),<sup>84</sup> illetve

<sup>79</sup> Salisbury: What we know a year after the Skripal poison attack. *Deutsche Welle*. 2019. március 4. <https://www.dw.com/en/salisbury-what-we-know-a-year-after-the-skripal-poison-attack/a-47757214> (2023. 01. 05.)

<sup>80</sup> TROIANOVSKI, Anton: As Evidence Mounts that Navalny Was Poisoned by State, Russians Just Sigh. *The New York Times*. 2020. december 23. <https://www.nytimes.com/2020/12/23/world/europe/russia-navalny-poisoning.html?auth=login-email&login=email> (2023. 01. 05.)

<sup>81</sup> Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. *BBC News*. 2020. július 2. <https://www.bbc.com/news/world-europe-45812399> (2023. 01. 05.) *Érvelhetünk amellett is, hogy a kérdéses emberölés nem volt célzott likvidálás, mert vélhetően az elkövető állam ügynökeinek őrizetében került sor az élet elvételére, ugyanakkor sem erre, sem az ellenkezőjére nem rendelkezünk megfelelő bizonyítékokkal.*

<sup>82</sup> PL. MCMAHAN, Jeff: Targeted Killing: Murder, Combar of Law Enforcemnt. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP. 2012. 135-155. o. A fogalom magyar használatát ld. KIS-BENEDEK: A palesztin intifáda... 44. o. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a tanulmány használja a „célzott megsemmisítés” kifejezést is. Ld. Uo. 14. o.

<sup>83</sup> PL. BLUM, Gabriella – HAYMANN, Philip: Law and Policy of Targeted Killing. *Harvard National Security Journal* 1. (2010). 147. o. E példa azért érdekes, mert a célzott likvidálás fogalmát az asszaszináció fogalmának felhasználásával kívánja meghatározni a szerzőpáros. „[...] targeted killing—the deliberate assassination of a known terrorist outside the country’s territory (even in a friendly nation’s territory), usually (but not exclusively) by an airstrike—an essential part of their counterterrorism strategy.” Bár ezzel a meghatározással alapvetően nem értek egyet, a célzott likvidálás és az asszaszináció részegész viszonya a későbbiekben is használatos lesz.

<sup>84</sup> További megnevezéseket összefoglalva ld. A/HRC/14/24/Add. 6. 10. bek. vagy OTTO: *Targeted killings...* 9-12. o.

preventív akciókról.<sup>85</sup> Bár a témával foglalkozó kutatók közül volt, aki 23,<sup>86</sup> sőt 31<sup>87</sup> különböző használt fogalmat gyűjtött össze, álláspontom szerint ezek alapvetően besorolhatók az említett négy nagyobb kategóriába, így külön-külön nem elemzem őket.

E fejezet célja, hogy eligazítást adjon e fogalmak helyes használatáról, illetve iránymutatást nyújtson arról, hogy a bevezetőben említett kiragadott esetek melyik kategóriába sorolhatók. A fogalmi tisztázás eredményeképpen képesek leszünk elhatárolni a célzott likvidálást más elkülönült – ámbár hasonló – állami aktusoktól, amely így lehetővé teszi az azok jogszerűségéről folytatott vita mélyebb elemzését a monográfia további fejezeteiben.

A fejezet a fenti célok elérése érdekében elsőként a célzott likvidálásokra adott változatos meghatározásokat vizsgálja (2. pont), ezt követően foglalkozik az asszaszináció vagy merénylet fogalmával<sup>88</sup> (3. pont), majd kitér a törvénytelen (bírói eljáráson kívüli) emberölések és a halálbüntetés fogalmaira (4. pont), ezután pedig rátér a preventív akciók megítélésére. (5. pont) Végül, de nem utolsósorban a fejezet rámutat a vizsgált állami aktusok közötti főbb különbségekre is (6. pont).

## 2. A célzott likvidálás

A célzott likvidálásnak nincs általánosan elfogadott definíciója. A kifejezés és amit alatta értünk egyrészt változott az idő múlásával, másrészt eltérő tartalommal jelenik meg az azt használó monográfia, tanulmány vagy más dokumentum céljától függően.

A célzott likvidálás, mint fogalom elsőként 2000 körül került reflektorfénybe, mégpedig akkor, amikor Izrael a megszállt palesztin területeken tevékenykedő „terroristák” ellen alkalmazott erőszakot a világon elsőként „preemptív célzott likvidálásnak” nevezte.<sup>89</sup> Néhány évvel később a fogalom már lényegesen finomodott, ekkor így határozták meg: „[c]élzott likvidálásnak nevezzük a halálos erőszak alkalmazását egy olyan személlyel szemben, akit nem azon az alapon támadnak, hogy »kombattáns«, hanem, hogy az állam az adott személyt olyan komoly fenyegetésként azonosítja – korábbi cselekményeiből adódóan – amely

<sup>85</sup> OTTO: *Targeted killings...* 16-18. o.

<sup>86</sup> ALKATOUT, Josef: *The Legality of Targeted Killings in View of Direct Participation in Hostilities.* Duncker & Humblot, 2015. 30. o.

<sup>87</sup> OTTO: *Targeted killings...* 9-12. o.

<sup>88</sup> A két fogalmat a monográfiában egymással felcserélhetően használom.

<sup>89</sup> Izrael azzal, hogy nyilvánosan elismerte célzott likvidálási programját, azt kívánta jelezni, hogy tevékenysége nem illegális, nem esik az „*extrajudicial killing*” – általában a jogvédő szervezetek által használt – fogalmába, ld. BEN-NAFTALI, Orna – MICHAELI, Karen R: *We Must Not Make a Scarecrow of the Law: A Legal Analysis of the Israeli Policy of Targeted Killings.* *Cornell International Law Journal* 36. (2003.) 235. és 240-241. o.

alapján úgy dönt, hogy likvidálja az adott személyt, még akkor is, ha az éppen nem vesz részt az ellenségeskedésben.”<sup>90</sup>

2008-ban aztán – Nils Melzer tollából – megszületett az egyik legtöbbet citált definíció a célzott likvidálás témakörében, amelyet azóta többé-kevésbé átvett a témával foglalkozó szakirodalom.<sup>91</sup> Melzer úgy határozta meg a célzott likvidálást, mint halálos erőszak alkalmazása, amely betudható a nemzetközi jog egy alanyának, amely esetben az ölés célzatosan, szándékosan és előre megfontoltan történik, mégpedig oly módon, hogy a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó őrizetében.<sup>92</sup>

Láthatjuk tehát, hogy öt kumulatív feltétel együttes teljesülése estén beszélhetünk célzott likvidálásról, amelyek a halálos erőszak alkalmazása, a szándékos, célzatos és előre megfontolt jelleg, a meghatározott személy elleni akció, a nemzetközi jog egy alanyának való betudhatóság, valamint a fizikai őrizet hiánya. E fogalmi elemeket röviden jellemezve elsőként leszögezhetjük, hogy a halálos erőszak alkalmazása olyan aktus, amely képes egy ember halálát okozni. A nemzetközi jog alanyai közé tipikusan és elsősorban az államok értendők, de bizonyos esetekben, példának okáért fegyveres konfliktusok idején nem állami

<sup>90</sup> DOSWALD-BECK, Louise: The right to life in armed conflict: does international humanitarian law provide all the answers? *International Review of the Red Cross* 88. (2006) 894. o.

<sup>91</sup> Philip Alston, az ENSZ különmegbízottja 2012-ben például a következőképpen határozta meg a célzott likvidálást, esszenciálisan a melzeri definícióval egyező módon: „[a] targeted killing is the intentional, premeditated and deliberate use of lethal force, by States or their agents acting under colour of law, or by an organized armed group in armed conflict, against a specific individual who is not in the physical custody of the perpetrator.” A/HRC/14/24/Add. 6. 1. bek. Ugyancsak ezt veszi át LOTRIONTE, Catherine: Targeted Killings By Drones: A Domestic and International Legal Framework. *Journal of International and Comparative Law* 3. (2016) 19-20. o. és CRAWFORD, Emily: *Identifying the Enemy – Civilian Particiaption in Armed Conflict*. OUP, 2015. 97. o.

<sup>92</sup> MELZER, Nils: *Targeted Killing in International Law*. OUP, 2008. 5. o. A melzeri definíció után is születtek fogalomalkotási kísérletek a célzott likvidálás tágabb, vagy éppen szűkebb meghatározására. 2009-ben Roland Otto monográfiájában példának okáért egyszerűen egy állam ügynöke által meghatározott személy szándékos megöléseként határozta meg a célzott likvidálást. Ld. OTTO: *Targeted killings...* 13. o. Markus Gunneflo történeti áttekintésében nevezi a célzott likvidálást meghatározott terroristák extraterritoriális megölésének. Ld. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 3. o. A fogalom túlzott leegyszerűsítése is megjelenik, amikor az ellenséges kombattáns szándékos megölésével azonosítják a célzott likvidálást, ld. POWELL, H. Jefferson: *Targeting Americans – The Constitutionality of the U.S. Drone War*. OUP, 2016. xix. o. Hasonló a helyzet, amikor olyan eseteket írnak le vele, amikor az Egyesült Államok „ellenségei” ellen, a hagyományos hadszíntereken kívül erőszakot alkalmaznak. Ld. McDONALD, Jack: *Ethics, Law and Justifying Targeted Killings – The Obama administration at war*. Routledge, 2017. 3. o. Szintén túlzottan szűkítő Gary Solis definíciója, még akkor is, ha alkalmazása rendkívül csábító. Eszerint a célzott likvidálás meghatározott személy szándékos megölése, akinek elfogása belátható módon nem lehetséges és aki közvetlenül részt vesz az ellenségeskedésben. Az ölés egy állam irányítása vagy felhatalmazása alatt, egy nemzetközi vagy nem nemzetközi fegyveres konfliktus keretében történik. Ld. SOLIS, Gary: Targeted Killing and the law of armed conflict. *Naval War College Review* 60. (2007) 127. o. E definíció legnagyobb hiányossága, hogy figyelmen kívül hagyja a *law enforcement* modell keretében – szűk körben – de kivitelezhető célzott likvidálásokat, mivel csak fegyveres konfliktus idejére korlátozza alkalmazhatóságát. Emellett 2007-es kelte miatt nem is számol a folyamatos harci funkcióval, amely az ellenségeskedésben közvetlen részvétel korábbi értelmezési kereteit tágtotta ki. Erről részletesen ld. V. fejezet. Hasonlóan Josef Alkatout is fegyveres konfliktusokra korlátozza a célzott likvidálás fogalmát, aminek oka elsősorban az értekezése keretek közé szorítása. Ld. ALKATOUT: *The Legality...* 30-31. o.

szereplők,<sup>93</sup> illetve nemzetközi szervezetek is ebbe a körbe vehetők a célzott likvidálás tekintetében.<sup>94</sup> A célzatos, szándékos és előre megfontolt ölés alatt olyan gyilkosságot értünk, amelynél a célszemély halála egyrészt konkrétan megfogalmazott elvárás, vagy cél, másrészt az ölés szándékosan történik, tehát nem gondatlanságból, harmadrészt az élet elvétele előre megfontoltan zajlik, amelyhez elegendő, hogy tudatos döntés alapján történjen, ne pusztán egy impulzus hatására. Végül, de nem utolsósorban célzott likvidálásra kizárólag fizikai őrizet hiányában kerülhet sor.

Ebből a pontból célszerű indítani a fogalmi elhatárolásokkal foglalkozó vizsgálatunkat, ugyanis lentebb a melzeri fogalomhoz képest vizsgálom az asszaszináció vagy merénylet, a törvénytelen emberölés, a preventív akciók és érintőlegesen a halálbüntetés fogalmait. Az elemzés célja, hogy elhatárolja egymástól ezeket a kifejezéseket és meghatározza, hogy azok milyen tényállásra alkalmazhatók helyesen.

### 3. Az asszaszináció vagy merénylet

Elsőként határoljuk el az asszaszinációt vagy merényletet a célzott likvidálástól. Az asszaszináció, mint szó eredetére többféle elmélet létezik. Egyesek szerint a szó az al-Hassan ibn-al-Sabbah vezette „asszaszinok” rendjéből származik, amely a XI-XII. században működő muszlim szekta volt. A rend tagjai saját politikai érdekeik mentén magas beosztású hivatalnokokat öltek meg.<sup>95</sup> Mások úgy hiszik, hogy a szó a „hasis” kifejezésből ered, amelyet az asszaszinok vezetője, alkalmazott, hogy „zsoldosokat” „buzdítson” – a drog felhasználásával – saját politikai céljai elérése érdekében elkövetett gyilkosságokhoz.<sup>96</sup> Jól látszik tehát, hogy függetlenül attól, hogy melyik eredettörténet igaz, történetileg az asszaszinációra politikai karakterű gyilkosságként tekinthetünk.

<sup>93</sup> Ez *expressis verbis* megjelenik Philip Alston definíciójában. „[...] vagy szervezett fegyveres csoport által, fegyveres konfliktus idején [...]” Ld. A/HRC/14/24/Add. 6. 1. bek.

<sup>94</sup> Pl. a NATO is hajtott végre célzott likvidálást Afganisztánban, ld. BACHMANN: Targeted Killings... 265. o.

<sup>95</sup> OTTO: *Targeted killings*... 19. o. 114. lábjegyzet

<sup>96</sup> WIEBE, Matthew C.: Assassination in Domestic and International Law: The Central Intelligence Agency, State Sponsored Terrorism, and the Right to Self-Defense. *Tulsa Journal of Comparative and International Law* 11. (2003) 367. o. A szó eredete rendkívül érdekes és a mai napig vitatott. A hasisra való utalás valószínűleg csupán legenda, amelyet Marco Polo jegyzett fel, amikor 1273-ban, 150 évvel al-Hasszán uralma után járt Rudbarban, amely a mai Irán területén fekszik a Kaszpi-tenger partján. A mítosz szerint al-Hasszán az udvarában tartott olyan 12 éves fiúgyermeket, akikről úgy tartotta, hogy bátor férfiak lesznek, ha felnőnek. Al-Hasszán – vagy ahogy Marco Polo hivatkozik rá: az „Öregember” – a gyermekekkel hasist itatott, amittől azok három napig aludtak. Mialatt a gyermekek nem voltak maguknál, átvitték őket egy kertbe, ahol, amikor felébredtek csodálatos dolgokat találtak (meztelen nők, bor stb.) így azt hitték, hogy a Paradicsomban vannak. Miután ismét hasist ittak, és al-Hasszán előtt felébredtek az különböző feladatokkal bízta meg őket, hogy visszatérhessenek a csupán felvillantott Paradicsomba. E történetnél azonban sokkal valószínűbb, hogy az asszaszin szó, a hassasin, azaz al-Hasszán követői etimológiai eredettel rendelkezik. Külön érdekesség, hogy történeti feljegyzések szerint az „Öregember” a hasis betiltása mellett kardoskodott, mert úgy gondolta, hogy a Korán tilalma az alkohol mellett a kábítószerekre is kiterjed. Ld. Etymology of Assassin. Alamut, <http://www.alamut.com/subj/ideologies/alamut/etymolAss.html> (2023. 01. 05.)

Egyes korai nemzetközi jogi gondolkodóknál, így például Hugo Grotiusnál szintén megjelenik az asszaszináció, mégpedig úgy, mint a fejedelem megölése. Az asszaszinációhoz azonban egy minősítő körülmény megléte is szükségeltetett, ez pedig nem volt más mint, hogy a célszemély bizalmát kihasználva, „árulással”, „alattomban” vagy „hitzegéssel” (*treacherous*) kellett elkövetni a gyilkosságot. A politikai karakter és a „hitzegés”, mint minősítő körülmény mellett fontos kiemelni, hogy az ilyen aktusokat egyértelműen illegálisnak tekintették már ekkor is,<sup>97</sup> szemben azokkal a merényletekkel, amelyek nem sértettek „kifejezett vagy hallgatóságos hűségre való kötelezettséget.”<sup>98</sup> Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a nemzetközi jog első nagy jogtudósainak álláspontja azért jelentős, mert gondolataik – legalábbis egyesek szerint – nyomokban, de a hatályos nemzetközi jogban is jelen vannak.

A merénylet, mint állami aktus fogalma az amerikai jogirodalom szerint eltér attól függően, hogy fegyveres konfliktus, vagy béke idején alkalmazzák azt.<sup>99</sup> Ebből következően eltérő jogi normák szabályozzák ezeket az állami magatartásokat.

### **3.1. Asszaszináció vagy merénylet békeidőben**

Az amerikai jogi doktrína egy olyan békeidei definíciót alakított ki, amely szerint asszaszinációról beszélünk minden politikai okból kivitelezett, meghatározott személyek ellen irányuló halálos erőszak alkalmazása esetén, amely illegális.<sup>100</sup> A politikai motívum és a meghatározott személy ellen irányuló cselekmény mellett néhány szerző említi még az akció titkosságát is, mint minősítő körülményt,<sup>101</sup> vagy a célzott személyek nemzetközileg védett státuszát és a cselekmény nemzetközi karakterét.<sup>102</sup>

Elsőként fontos különbséget tenni az olyan merényletek között, amelyeket egy nem állami szereplő, adott esetben egy államon belül működő felfegyverzett vagy politikai csoport követ el, illetve azok között, amelyeket egy olyan személy, akinek a cselekménye betudható egy államnak. Míg az első cselekmény egyszerű emberölés lehet, amelyért az azt elkövető személyt szinte bármely államban felelősségre lehet vonni, addig az állam által elkövetett asszaszinációk már nem ilyen egyszerű jogi megítélésűek. Utóbbi esetben – tehát amikor egy állam ügynöke hajtja végre a merényletet – szintén különbséget kell tenni az adott állam

<sup>97</sup> SCHMITT, Michael N.: State-Sponsored Assassination in International and Domestic Law. *Yale Journal of International Law* 17. (1992) 613-618. o.

<sup>98</sup> GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról*. Kriterion Könyvkiadó, 1973. 182. o.

<sup>99</sup> PARKS, W. Hays: Memorandum of Law, Executive Order 12333 and Assassination. *The Army Lawyer*. 1989 december. <https://sites.duke.edu/lawfire/files/2019/01/ParksMemo1989.pdf> (2023. 01. 05.) 4-5. o.

<sup>100</sup> MELZER: *Targeted killing...* 46. o. Az amerikai szakirodalomból ld. például: WIEBE: *Assassination...* 365. o. vagy PARKS: *Memorandum...* 2. o.

<sup>101</sup> PARKS: *Memorandum...* 2-3. o.

<sup>102</sup> SCHMITT: *State-Sponsored...* 627-628. o.



területén vagy joghatóságán belül, illetve azon kívül zajló műveletek között. Az államon belüli akció esetében ugyanis kizárólag az adott állam belső jogának, illetve az általa vállalt – ilyen viszonyokra irányadó – nemzetközi jogi kötelezettségeknek kell megfelelni, ilyenek például az emberi jogi standardok. Az olyan műveletek azonban, amelyek egy másik állam területén, vagy joghatósága alatt mennek végbe, óhatatlanul érintik az államok egymás közötti kötelezettségeit és jogosultságait is. A monográfia keretei között az államoknak betudható asszaszinációkkal foglalkozom.

Bár az emberölést a világ összes állama kriminalizálja és a nemzetközi jog elvi szinten ugyancsak elítéli, mégis kevés olyan nemzetközi jogi norma van, amely érintené az asszaszináció témakörét. *Expressis verbis* csak az Afrikai Unió Kartája<sup>103</sup> említi, és a nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló 1973. évi New York-i egyezmény<sup>104</sup> is csak korlátozott esetekben és közvetett módon véd ellene.<sup>105</sup> Az egyezmény továbbá nem létesít nemzetközi normát a merénylet tilalmára, csak olyan jogalkotási kötelezettséget ír elő a részes felek számára, amely kriminalizálja a szóban forgó magatartást.<sup>106</sup> Ez természetesen egyben jelentheti azt is, hogy létezik egy szokásjogi szintű tilalom e cselekmények tekintetében, amelyre a szerződés részes államainak magas számából (180) következtethetünk.<sup>107</sup>

Speciális nemzetközi jogi norma hiányában a békeidőben kivitelezett asszaszinációk tilalmát az amerikai szerzők az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésében található általános erőszaktilalomban találják meg.<sup>108</sup> A szakirodalom majdnem kivétel nélkül csak államközi – *jus ad bellum* – oldalról vizsgálja e tevékenységeket,<sup>109</sup> és bár ezek az elemzések általában az önvédelem jogára korlátozódnak, az erőszaktilalom kivételrendszerének tágabb értelmezése is lehetséges.<sup>110</sup> Melzer azonban rámutatott, hogy az amerikai szerzők legnagyobb hibája, hogy hallgatnak az merénylet belső, *law enforcement* aspektusáról, sőt

<sup>103</sup> Charter of the Organization of African Union, Addis Ababa, 25 May 1963. 3. cikk 5. pont.

<sup>104</sup> A nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXVIII. ülészakán az 1973. évi december hó 14. napján kelt egyezmény 2. cikk.

<sup>105</sup> Az 1973. évi New York-i egyezmény rendelkezései csak akkor alkalmazhatók, amennyiben a célzott személy külföldön tartózkodik, ld. CANESTARO, Nathan: American Law and Policy on Assassinations of Foreign Leaders: The Practicality of Maintaining the Status Quo. *Boston College International and Comparative Law Review* 26. (2003) 12-13. o.

<sup>106</sup> SCHMITT: State-Sponsored... 618-619. o.

<sup>107</sup> Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg\\_no=XVIII-7&chapter=18&clang=\\_en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=XVIII-7&chapter=18&clang=_en) (2023. 01. 10.)

<sup>108</sup> Pl. CANESTARO: American Law... 13. o.

<sup>109</sup> CANESTARO: American Law... 12-18. o., WIEBE: Assassination... 365-366. és 388-401. o. és SCHMITT: State-Sponsored... 642-649. o.

<sup>110</sup> Itt a Biztonsági Tanács felhatalmazó határozatára utalok, ld. IV. fejezet.

még az emberi jogok nemzetközi rendszeréről is,<sup>111</sup> amely fegyveres konfliktus hiányában, sőt, még fegyveres konfliktusok idején is alkalmazható és alkalmazandó marad, az előtérbe kerülő – *lex specialis* – humanitárius nemzetközi jog<sup>112</sup> mellett, ezzel egyfajta kölcsönhatást kialakítva a két normarendszer között.<sup>113</sup>

### 3.2. Asszaszináció vagy merénylet fegyveres konfliktusok idején

Fegyveres konfliktusok idején az amerikai jogi doktrína másfajta megközelítést alkalmaz. Eszerint asszaszináció alatt háború idején kizárólag az egyénileg kiválasztott, ellenséges csapatokhoz tartozó személy alattomban vagy hitszegéssel történő megölését értik.<sup>114</sup>

A fogalmat e szerzők a Francis Liber tollából származó Liber Kódexből (1873) – annak is a 148. cikkéből<sup>115</sup> – vezetik le, amelyet Abraham Lincoln elnök 100-as Általános Parancsa átdolgozott formában emelt be az amerikai jogba.<sup>116</sup> Bár a Kódex *expressis verbis* kiemeli az asszaszinációt, ezt mégsem a korai gondolkodók által kidolgozott „árulással” azonosítja, de nem is az „alattomban”, „hitszegéssel” elkövetett cselekmények mintájára értelmezi, hanem egyszerűen kimondja, hogy a civilizált nemzetek nem tartják elfogadhatónak a törvényen kívül helyezett, jogfosztott (*outlaw*) személyekre kitűzött vérdíjat. Egyes szerzők ezt teljesen figyelmen kívül hagyják,<sup>117</sup> mások azonban azt elismerik, hogy a definíció így nem világos. Az ellentmondást úgy oldják fel, hogy a „törvényen kívül helyezésbe” beleértik az alattomban vagy hitszegéssel elkövetett cselekményeket is.<sup>118</sup> Melzer azonban utal arra is, hogy a Kódex 101. cikke<sup>119</sup> külön nevesítve tilalmazza az alattomban vagy hitszegéssel elkövetett emberöléseket, így az nem tarthat a jogfosztottság kategóriájába.<sup>120</sup> Bárhogy is, a három

<sup>111</sup> MELZER: Targeted killing... 46-47. o.

<sup>112</sup> MELZER: Targeted killing... 15-16. o.

<sup>113</sup> Részletesen ld. V-VI. fejezetek

<sup>114</sup> MELZER: Targeted killing... 47. o.

<sup>115</sup> „The law of war does not allow proclaiming either an individual belonging to the hostile army, or a citizen, or a subject of the hostile government, an outlaw, who may be slain without trial by any captor, any more than the modern law of peace allows such intentional outlawry; on the contrary, it abhors such outrage. The sternest retaliation should follow the murder committed in consequence of such proclamation, made by whatever authority. Civilized nations look with horror upon offers of rewards for the assassination of enemies as relapses into barbarism.” Ld. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. 148. cikk. Az asszaszináció a szöveg mellett a cikk címében is szerepel.

<sup>116</sup> WIEBE: Assassination... 392.-393. o. SCHMITT: State-Sponsored... 628-629. o. CANESTARO: American Law... 6-7. o.

<sup>117</sup> Pl. WIEBE: Assassination... 393. o.

<sup>118</sup> Pl. SCHMITT: State-Sponsored... 629. o. vagy CANESTARO: American Law... 7. o.

<sup>119</sup> „While deception in war is admitted as a just and necessary means of hostility, and is consistent with honorable warfare, the common law of war allows even capital punishment for clandestine or treacherous attempts to injure an enemy, because they are so dangerous, and it is difficult to guard against them.” Ld. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. 101. cikk.

<sup>120</sup> MELZER: Targeted killing... 48. o.

évvel később kiadott Oxford Kézikönyv 8. cikk b) pontja<sup>121</sup> végül ismét összekapcsolta az ellenség alattomban vagy hitszegéssel való megölését a merénnyel,<sup>122</sup> amelyet később számos állam katonai kézikönyve is átvett.<sup>123</sup> Végül az 1907-ben kodifikált negyedik hágai egyezményben is helyet kapott a tilalom,<sup>124</sup> amelyet lényegében megismételt a 1949-es genfi egyezmény I. kiegészítő jegyzőkönyve.<sup>125</sup>

### 3.3. Részkövetkeztetések

A fentiek alapján tehát az asszaszináció fogalmát helyesen viszonylag szűk körben használhatjuk. Azt békeidőben a politikai okból elkövetett emberölésekre alkalmazhatjuk, amelynek fogalmi eleme az illegalitás. Ezzel szemben fegyveres konfliktusok esetén a politikai elem kiesik és az ellenség alattomban, hitszegéssel történő megölése minősül merénnyel, amelynél szintén fogalmi elemként tekinthetünk az illegalitásra.

Vetítsük most rá a vonatkozó fogalmat a kötet első fejezetében jellemzett, pilóta nélküli repülőgépekkel végrehajtott célzott likvidálásokra. Egyértelműen

<sup>121</sup> „It is forbidden: (b) To make treacherous attempts upon the life of an enemy; as, for example, by keeping assassins in pay or by feigning to surrender;” Ld. *The Laws of War on Land*. Oxford, 9 September 1880.

<sup>122</sup> SCHMITT: *State-Sponsored...* 630. o.

<sup>123</sup> Példának okáért ld. Izrael, Kanada, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Új-Zéland. Ld. MELZER: *Targeted killing...* 48-49. o. Vö. SCHMITT: *State-Sponsored...* 631-632. o. Fontos leszögezni, hogy ezek a katonai kézikönyvek már nem minden esetben a legfrissebbek, így ezeket lentebb külön is elemzem.

<sup>124</sup> „A külön egyezményekkel megállapított tilalmakon felül tilos nevezetesen: b) az ellenséges nemzet-  
hez vagy hadsereghez tartozó egyéneket orvul megölni vagy megsebesíteni;” Ld. A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló 1907. évi október hó 28. napján Hágában kelt egyezmény 23. cikk b) pont.

<sup>125</sup> „1. Az ellenséget tilos hitszegéssel megölni, megsebesíteni, vagy foglyul ejteni. Hitszegést képeznek azok a cselekmények, amelyek az ellenségben bizalmat keltve, őt - e bizalommal való visszaélés szándékával - abban a hitben tartják, hogy a fegyveres összeütközésekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályok alapján védelem illeti meg. Többek között az alábbi cselekmények minősülnek hitszegésnek:

a) a megfelelő zászló kitűzésével fegyverszüneti tárgyalási szándék, vagy megadás színlelése:

b) sebesülés, vagy betegség miatti harcképtelenség színlelése:

c) polgári, nem harcos minőség színlelése:

d) védett helyzet színlelése az ENSZ vagy semleges, illetve az összeütközésben rész[t] nem vevő más államok jelzéseinek, jelvényeinek, vagy egyenruháinak viselésével.

2. A hadicselek alkalmazása nem tilos. Hadicselek az olyan cselekmények, amelyek célja az ellenség félrevezetése, vagy meggondolatlan akciókra bírása, de amelyek nem sértik a fegyveres összeütközésre vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat, s amelyek azért nem hitszegők, mert az ellenségben nem keltenek bizalmat jogi védelem tekintetében. Hadicselnek tekintendők többek között az álcázás, a csapda, a megtévesztő hadműveletek és a féltevezető adatok közlése.” Ld. Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt Jegyzőkönyv (a továbbiakban: I. Kiegészítő Jegyzőkönyv) 37. cikk. (Betoldás a Szerzőtől). Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvhöz fűzött 1987-es kommentár szerint az új rendelkezésnek nem célja, hogy leváltsa a korábbi hágai normát, hanem inkább annak fejlesztésére törekszik. Tehát teljesen nyilvánvaló, hogy az 1907-es szabály, miszerint tilos alattomban (orvul) megölni vagy megsebesíteni az ellenséges katonát, vagy civilt, teljességében megmaradt, bár a francia *trahison* kifejezés, - annak szűk értelmezési tartománya miatt - a *perfidie* vagy csalárdság (hitszegés) az itt preferált változat. Ld. SANDOZ, Yves - SWINARSKI, Christophe - ZIMMERMANN, Bruno (szerk.): *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. ICRC, 1987. 1488. bek. Kiemelésre érdemesnek tartom még, hogy a hivatalos magyar fordítás a „*treacherously*” kifejezést orvulnak, míg a „*perfidy*” kifejezést hitszegésnek fordította.

látszik, hogy az asszaszináció nem képes megfelelően leírni ezt a jelenséget. Ezt egy Michael N. Schmitt által alkalmazott példa szemléleti a legjobban, miszerint repülőgépek felhasználásával egyénileg meghatározott személyek likvidálása nem minősül asszaszinációnak, kivéve, ha nem megfelelően tüntették fel a gép felségjelzéseit.<sup>126</sup> Ez azonban semmi esetre sem jellemző a drónokkal végrehajtott célzott likvidálásokra. Más szerzők kiterjedt elemzésének visszaidézése nélkül<sup>127</sup> azt mondhatjuk, hogy a XXI. századi drónprogramok,<sup>128</sup> amelyek lényege, hogy az állam ügynöke által valamilyen módon kiválasztott személyeket szándékosan likvidálnak, fegyveres összeütközések esetében nem tekinthető merényletnek, hiszen a metódus lényegét tekintve semmiben nem különbözik a hagyományos légitámadásoktól. Önmagában egy ilyen akció nem alattomban vagy hitszegéssel végrehajtott támadás, így nem asszaszináció.

A merénylet békeidőben alkalmazott definíciója – előre kiválasztott személyek politikai okból történő megölése – akár még alkalmazható is lenne a célzott likvidálásokra, hiszen az állam szinte valamennyi halálos erőszak alkalmazásával járó cselekvése politikai jellegűnek tekinthető, hacsak nem egyfajta defenzív, önvédelmi akcióról van szó. A fogalom alkalmazhatóságának problémáját itt – mint a fegyveres konfliktusok esetében – az állami magatartás jogszerűtlensége adja. Ebből adódóan tehát nem beszélhetünk jogszerű asszaszinációról, következésképpen bár a célzott likvidálás fogalmi elemei közül mindegyik, *így tehát a halálos erőszak alkalmazása, a szándékosság, célzatosság és előre megfontoltság, a kiválasztott célszemély, a fizikai őrizet hiánya és a betudhatóság* is jelen lehet, a fogalom többtelemelekkel terhelt, úgymint a hitszegés vagy alattomos módszer alkalmazása fegyveres konfliktusok idején és a politikai karakter békeidőben. Mindez tehát egy rész-egész viszonyt feltételez a célzott likvidálás és a merénylet között, ahol a célzott likvidálás a nagyobb kategória.

Ezen felül a merénylet az amerikai jogi doktrínában megjelenő definícióját kritikus szemmel figyelhetjük, ugyanis az asszaszináció békeidei és háborús változata között nem mindig szükséges különbséget tenni. Gondoljunk csak egy olyan merényletre, amely egy másik állam államfője ellen zajlik.<sup>129</sup> Ebben az esetben egyáltalán nem beszélhetünk békeidei asszaszinációról, mivel két állam között már az első fegyveresütközéstől kezdve nemzetközi fegyveres összeütközés keletkezik, amely így magával hozza a humanitárius nemzetközi jog alkalmazhatóságát.<sup>130</sup> Ebből adódóan fogalmilag kizárt ilyen esetben békeidei merényletről beszélni.

<sup>126</sup> A dolog természetéből adódóan ez a példa a fegyveres konfliktusok idején alkalmazandó asszaszinációra vonatkozik. Ld. SCHMITT: State-Sponsored... 634. o.

<sup>127</sup> Ezeket ld. pl. CANESTARO: American Law... 7-11. o. vagy SCHMITT: State-Sponsored... 633-642. o.

<sup>128</sup> Ezekről részletesen ld. I. fejezet 1.2. alpont, valamint a III. fejezet.

<sup>129</sup> Erre remek példa az Egyesült Államok bármelyik asszaszinációs kísérlete Fidel Castro, azóta már elhunyt kubai diktátorral szemben az 1960-as évekből. Ld. SCHMITT: State-Sponsored... 654-655. o.

<sup>130</sup> „On the basis of the foregoing, we find that an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a State. International humanitarian law applies from

Az asszaszináció fentiekben meghatározott fogalmát Melzer is kritikusan fogadta. A szerző ugyanis kétli, hogy nemzetközi konszenzus alakult volna ki az asszaszináció fegyveres konfliktusok idején alkalmazott szűk definíciójára.<sup>131</sup> Sőt, azt is problematikusnak tartja, hogy békeidőben és háborúban eltérő tartalmú fogalmakat használunk. Szerinte ez bizonyos helyzetekben félreértésekhez vezethet, ilyenek tekinti példának okáért a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat,<sup>132</sup> a megszállást,<sup>133</sup> vagy az összeütközések szürke zónáját,<sup>134</sup> ahol az erőszak még nem éri el a fegyveres konfliktusok szintjét.<sup>135</sup>

Bár a melzeri kételyek és aggodalmak alaposak, ez mégsem indok az asszaszináció és a célzott likvidálás rendszerbe helyezésével szemben. Ehhez fontos adalék Roland Otto meghatározása, miszerint nem minden illegális ölés asszaszináció, de minden asszaszináció illegális ölés.<sup>136</sup> Ez persze nem jelenti azt, hogy ha egy ölésre nem a merénylet szót használjuk, attól az már jogszerű is lesz, de azt igen, hogy semmilyen legális ölésre nem hivatkozhatunk asszaszinációként. Magának az asszaszinációnak, mint szónak nincs jogi hatása, így minden olyan ölést, amelyre ezt a szót használjuk a vonatkozó jogi normák

---

the initiation of such armed conflicts and extends beyond the cessation of hostilities until a general conclusion of peace is reached; or, in the case of internal conflicts, a peaceful settlement is achieved. Until that moment, international humanitarian law continues to apply in the whole territory of the warring States or, in the case of internal conflicts, the whole territory under the control of a party, whether or not actual combat takes place there." Ld. Prosecutor v. Dusko Tadić, Appeals Chamber, Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 1995. október 2. (a továbbiakban: Tadić-ügy) 70. bek. Vannak, akik ezt a kitételt úgy értelmezik, hogy ez csak az állam fegyveres erejére vonatkozik, azaz ha nem az állam fegyveres ereje alkalmazza az erőszakot, akkor más standardnak kell megfelelni. „When the armed forces of two States are involved, suffice it for one shot to be fired or one person captured (in conformity with government instructions) for IHL to apply, while in other cases (e.g. a summary execution by a secret agent sent by his government abroad), a higher level of violence is necessary." Ld. SASSÖLI, Marco – BOUVIER, Antoine A. – QUINTIN, Anne: *How Does Law Protect in War. Volume I. Outline of International Humanitarian Law. Third edition.* ICRC. 22. o. Ez az állítás azonban semmivel sem alátámasztott és nem következik a Tadić-ügyből sem.

<sup>131</sup> Az asszaszináció az alattomban, hitelességgel való elkövetéssel azonosítását a korai szerzők egyfajta maradványaként fogja fel, ami álláspontja szerint nem praktikus, sőt túl szűk, ld. MELZER: *Targeted killing...* 49-50. o.

<sup>132</sup> Tekintettel arra, hogy a hágai és genfi jog hivatkozott rendelkezései csak nemzetközi fegyveres konfliktusok idején alkalmazhatók. A nemzetközi fegyveres összeütközések fogalmáról és szabályairól részletesen ld. IV. fejezet.

<sup>133</sup> Az asszaszináció tilalma a megszállt területekre is vonatkozik. „(6) [(6) p.431] According to M. Greenspan, op. cit., p. 317, this rule prohibits assassination, recruitment of hired killers, placing a price on the head of an adversary, or the offer of a reward for his capture „dead or alive”; proscription and outlawry of an enemy, treacherous request of quarter, and the treacherous simulation of death, wound or sickness, or pretended surrender, for the purpose of putting the enemy off his guard and then attacking him. It does not seem to prohibit attacking enemy combatants individually, whether this is in the area of combat, in occupied territory or elsewhere, even though in principle the rule which prohibits killing except in combat is still applicable. However, methods of guerrilla warfare do not seem to conform with this [...]” Ld. SANDOZ – SWINARSKI – ZIMMERMANN: *Commentary...* 1488. bek. 6. jegyzet

<sup>134</sup> Ez az aggály minden erőszak alkalmazás esetén fennáll, külön kiemelése véleményem szerint indokolatlan.

<sup>135</sup> MELZER: *Targeted killing...* 49-51. o.

<sup>136</sup> OTTO: *Targeted killings...* 21. o.

(akár belső,<sup>137</sup> akár nemzetközi<sup>138</sup>) alapján kell megítélni. A jogi hatás hiánya vonatkozásában ezzel egy tekintet alá esik a célzott likvidálás is.

Mindebből tehát az alábbi következtetések vonhatók le. Ha és amennyiben elfogadjuk a merénylet minden tekintetben illegális, valamint a célzott likvidálás semleges jellegét, akkor tekinthetünk a két fogalomra úgy, hogy azok – a fentiek szerinti – rész-egész viszonyban állnak egymással és mintegy „címkeként” szolgálhatnak a fejezet bevezetésében említett esetekre.

## 4. Törvénytelen emberölés és halálbüntetés

### 4.1. A törvénytelen emberölés

A fejezet bevezetéseként az asszaszináció mellett említettem az ún. *extrajudicial killing* vagy *execution*, azaz a törvénytelen, bírói eljáráson kívüli emberölések, kivégzések fogalmát is, mint amelyet szükséges elhatárolni a célzott likvidálástól. Elsőként rögzítendő, hogy az *extrajudicial killing* és az *extrajudicial execution* fogalompárost szinonimnak tekintem, tehát nem tulajdonítok jelentőséget az eltérő szóhasználatnak, kizárólag az „*extrajudicial*” jelzőnek, hiszen voltaképpen mindkét tevékenység egy személy életének elvételét jelenti.

Az *extrajudicial execution* fogalma megjelenik az ENSZ törvénytelen, gyorsított vagy önkényes kivégzések vizsgálatáért felelős különmegbízottjának nevében.<sup>139</sup> A mandátumot az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa hozta létre 1982-ben,<sup>140</sup> amely 1992 óta terjed ki egyebek mellett az *extrajudicial execution* jelenségére is. Az Emberi Jogok Bizottsága az 1992/72. sz. határozatában kimondta, hogy a törvénytelen, gyorsított vagy önkényes kivégzésekkel szemben küzdeni kell és lehetőség szerint meg is kell szüntetni ezt a gyakorlatot, azonban magát a fogalmat nem határozta meg.<sup>141</sup>

Egy évtizeddel később az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosa úgy határozta meg a fogalmat, mint élettől való megfosztás, teljes bírói és jogi eljárás nélkül, amelyben az államnak vagy annak ügynökének része van, azt tolerálja, vagy hozzájárul ahhoz. Ilyennek minősül többek között a rendőri vagy biztonsági erők által elkövetett túlkapás is.<sup>142</sup> Bár némelyek e fogalmat is felcserélhetőnek tartják a célzott likvidálással,<sup>143</sup> azonban például Melzer elhatárolja azt a saját maga által

---

<sup>137</sup> Tipikusan nemzeti büntető jogszabályok.

<sup>138</sup> Fegyveres konfliktus hiányában az emberi jogok nemzetközi rendszere, fegyveres konfliktusok esetén emellett a humanitárius nemzetközi jog. E szabályokról részletesen ld. IV. és V. fejezet.

<sup>139</sup> Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions.

<sup>140</sup> Economic and Social Council Resolution 1982/35. 1982. május 7.

<sup>141</sup> UN Commission on Human Rights, Extrajudicial, summary or arbitrary executions, 5 March 1992, E/CN.4/RES/1992/72. Preambulum

<sup>142</sup> Human Rights and Law Enforcement – A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police, Professional Training Series, No. 5/Add.2., United Nations, 2002. 15. o. Kiemelendő, hogy itt az eredeti szöveg szerint „*extralegal, arbitrary or summary executions*”-ről van szó. Voltaképpen azonban ez is azonos az *extrajudicial killing*gel.

<sup>143</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 10. bek.

alkotott fogalomtól. Szerinte a fizikai őrizet hiánya különbözteti meg a célzott likvidálásokat, a bírói ítéleten alapuló, vagy az igazságszolgáltatáson kívüli vagy törvénytelen (*extrajudicial*) kivégzésektől.<sup>144</sup>

Emellett csakúgy, mint a célzott likvidálásnak, valamint az asszaszinációnak vagy merényletnek, ennek a fogalomnak is létezik több másik változata is. David Kretzmer például úgy határozza meg, mint bármely szándékos halálos erőszak-alkalmazás az állami hatóságok részéről, amely sérti az élethez való jogot.<sup>145</sup> Mások akkor használják a kifejezést, amikor egy állami politikáról (*policy*) beszélnek, amely a célszemély elfogása helyett megölését tekinti alapértelmezettnek.<sup>146</sup>

#### 4.2. A halálbüntetés

Több szerző is megkülönbözteti a célzott likvidálást a halálbüntetés fogalmától. Otto szerint a két jelenség abban különbözik egymástól, hogy halálbüntetés esetén jogerős bírói ítélet alapján történik meg az élet kioltása, amely célzott likvidálás esetén hiányzik.<sup>147</sup> Melzer szerint is különbséget kell tenni halálbüntetés és célzott likvidálás között, azonban szerinte a hangsúly nem a jogerős bírói ítéleten, hanem a fizikai őrizet célzott likvidálások esetében megállapítható hiányán van. Ennek alapján a jogerős bírói döntés alapján történő emberölés csak a célszemély fizikai őrizete esetén nem minősül célzott likvidálásnak. Így elképzelhető egy olyan helyzet, ahol bíró döntés alapján kerül sor fizikai őrizeten kívüli célzott likvidálásra.<sup>148</sup>

#### 4.3. Részkövetkeztetések

Először is le kell szögezni, hogy a törvénytelen emberölés, mint *extrajudicial killing* szintén rendelkezik a célzott likvidálás főbb fogalmi elemeivel, így alapvetően szintén halálos erőszak alkalmazásáról van szó, amely szándékos, célzatos és előre megfontoltan történik egy meghatározott személlyel szemben, amely betudható az államnak. A fizikai őrizet hiánya azonban nem minden esetben érhető tetten: elég, ha szembeállítjuk a Melzer által használt definíciót, az Emberi Jogi Főbiztos által megalkotott fogalommal. A fizikai őrizet követelménye, mint fogalmi elem nem biztos, hogy minden helyzetben megállja a helyét, ugyanis ahogy arra fentebb is utaltam, többen eltekintenek attól és egy sokkal tágabb törvénytelen emberölés fogalmat használnak. Ezen felül a célszemély halála mint cél

<sup>144</sup> MELZER: Targeted killing... 3-5. o.

<sup>145</sup> KRETZMER, David: Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Self-Defence? *European Journal of International Law* 16. (2005) 176. o.

<sup>146</sup> Amnesty International: Israel and the Occupied Territories: Israel must end its policy of assassinations. MDE 15/056/2003. 2003. július 4. <https://www.amnesty.org/download/Documents/108000/mde150562003en.pdf> (2023. 01. 05.) 1. o. 1. jegyzet.

<sup>147</sup> OTTO: Targeted killings... 16. o.

<sup>148</sup> MELZER: Targeted killing... 4. o.

sem jelenik meg minden esetben az *extrajudicial killing* esetében, ugyanis más, például preventív célzattal rendelkező akció is járhat jogellenes emberöléssel.

Az *extrajudicial killing* fogalma egyfelől úgy lehetne használható, ha leszűkítjük alkalmazhatóságát a fizikai őrizetben lévő személyek sérelmére elkövetett cselekményekre a fenti jellemzők megtartásával, ily módon nyilvánvalóan kiegészíti a rendszert, a halálbüntetés – mint jogerős bírói ítélet alapján kivitelezett ölés – ellentétpárjaként. Ha azonban szintetizáljuk a többi tágító fogalommal, akkor egy olyan jogellenes cselekményről beszélünk, amely némely esetben a fizikai őrizet és/vagy a célzat kivételével rendelkezik a célzott likvidálás főbb fogalmi elemével. Bármelyik fogalmat fogadjuk is el, annak használata a kötet keretei között nem szerencsés, hiszen *per definitonem* illegálitásban tartja a szóban forgó cselekményeket.<sup>149</sup>

A halálbüntetés tekintetében a magam részéről mind a jogerős bírói ítéletet, mind a fizikai őrizetet fogalmi elemnek tekintem, így halálbüntetés esetén nem célzott likvidálásról van szó, hiszen egyfelől mint jogerős bírói döntésen alapuló magatartás minden esetben „jogszerű”<sup>150</sup> másfelől a célszemély az erőszakot alkalmazó személy őrizetében van. Ebből adódik, hogy a halálbüntetés sem megfelelő a kötet témájául szolgáló jelenségek leírására.

## 5. Preventív akciók

A célzott likvidálásoktól feltétlenül meg kell különböztetnünk az ún. preventív akciókat. Ahogy azt Melzer is leszögezte monográfiájában, a célzott likvidálás egy olyan állami aktus, amelynek legfőbb célja a célszemély halála. Ez azt jelenti, hogy minden olyan állami magatartás, amely ugyan halált okoz, de ez nem volt az akció nevesített célja, kívül esik a célzott likvidálás körén. Fontos azonban kiemelni, hogy természetesen a célzott likvidálásnak is lehet egyfajta megelőzési célja, értve ezalatt azt, hogy a célszemély halálával valamilyen magatartást, például terrortámadást igyekszik az állam meggátolni, vagy el kíván ilyentől rettenteni. Itt azonban a hangsúly nem a megelőzésen, hanem a célszemély halálán van. Egyszerűbben szólva az akció akkor lesz sikeres, ha a kiválasztott személy meghal, nem pedig akkor, ha sikerül elhárítani a nem kívánt káros eredményt.<sup>151</sup>

Otto részletesen foglalkozott a preventív akciók kérdéskörével, és azokat három kategóriába sorolta: preventív ölések, preventív halálos erőszak és preventív nem halálos erőszak alkalmazása. Preventív ölés alatt olyan akciókat

---

<sup>149</sup> GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 163. o.

<sup>150</sup> Természetesen vitatható, hogy a halálbüntetés mint olyan a hatályos emberi jogi előírások mellett egyáltalán jogszerűen végrehajtható-e avagy sem. „These figures, together with consistent State practice in observing the moratorium on capital punishment, are strongly indicative that Article 2 has been amended so as to prohibit the death penalty in all circumstances.” Ld. Case of Al-Saadoon And Mufdhi v. The United Kingdom (Application no. 61498/08) Judgment, 2010. március 2. 120. bek. A halálbüntetés intézményéről részletesen ld. KIS KELEMEN Bence: A halálbüntetésről. *Diskurzus* 5. (2015) 50-59. o.

<sup>151</sup> MELZER: *Targeted killing...* 4. o.



kell érteni, ahol a cél – a célzott likvidálással ellentétben – valamely konkrét jogellenes cselekmény, például egy meghatározott terrortámadás megelőzése, ez azonban bizonyos esetekben csak akkor lehetséges, ha a célszemélyt megölik. Ezzel szemben a preventív halálos erőszak alkalmazása a célszemély egyenes szándékkal<sup>152</sup> való megölése helyett eshetőleges szándékúvá<sup>153</sup> változik, ugyanis ebben az esetben is lehetséges a kiválasztott személy halála, mint eredmény, azonban ez nem feltétlenül szükséges a meggátolni kívánt jogellenes cselekmény szempontjából. Végül, de nem utolsósorban a megelőző nem halálos erőszak alkalmazása esetében arról van szó, hogy a célszemély halála sem nem elkerülhetetlen, sem nem valószínű. Ha a halál ennek ellenére még is bekövetkezik, akkor annak alapja a gondatlanság<sup>154</sup> vagy hanyagság<sup>155</sup> lesz.<sup>156</sup>

A magam részéről egy lényegesen egyszerűbb csoportosítást tartok szerencsésnek, amelyben az egyenes és eshetőleges szándékkal elkövetett emberölés voltaképpen azonos kategóriát képez megelőző halálos erőszak-alkalmazás néven. Ezzel szemben a hanyag és gondatlan magatartásokból származó halálos eredményeket preventív nem halálos erőszak-alkalmazásként jellemezhetjük.

Ha tovább szeretnénk egyszerűsíteni a kialakult képen, akkor végső soron azt mondhatjuk, hogy beszélhetünk célzott likvidálásokról és preventív akciókról, ahol a preventív akció egy olyan nagy kategória, amibe az összes fent vázolt megelőző jellegű akció beleillik, továbbá minden olyan célzott likvidálás is, amelyek az ölés melletti másodlagos célként egyfajta speciális prevenciót is megvalósítanak. Ezzel voltaképpen minden olyan erőszakot alkalmazó állami aktus preventív akciónak minősül, amelynek célja valamilyen káros eredmény megelőzése.

## 6. Következtetések

Az előzőekből világossá vált, hogy milyen sok és sokféle meghatározással találkozhatunk, amikor egy állam ügynöke által valamilyen módon kiválasztott személyek likvidálásáról beszélünk. Bár sok esetben a fogalmakat egymással felcserélhetőnek is tekintik és így használják, azok viszonyrendszere sokkalta bonyolultabb. E viszonyrendszer vizualizálását szolgálja az alábbi ábra.

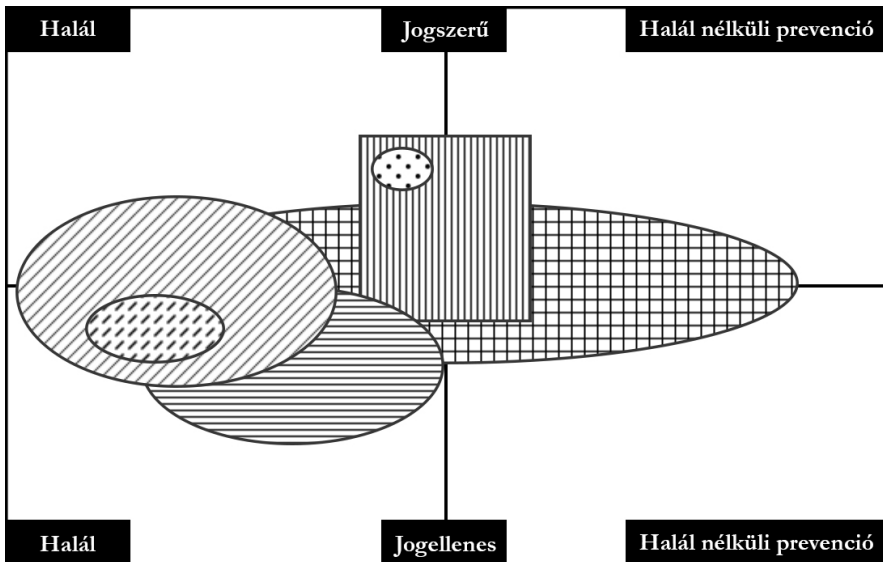
<sup>152</sup> Az elkövetés akarati hátterének megállapításához a büntetőjog eszközrendszerét használom. Ennek megfelelően egyenes szándékról akkor beszélünk, ha a cselekvő tisztában van saját cselekményével, annak következményeit előre látja, illetve ezeket kívánja is, ld. BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály: *Magyar Büntetőjog – Általános rész*. Osiris, 2015. 116. o.

<sup>153</sup> Eshetőleges szándék esetében azonban arról van szó, hogy bár a cselekvő tisztában van azzal, hogy magatartásának következményei lesznek, azonban azt nem kívánja, ebbe sokkal inkább belenyugszik, ld. BALOGH – TÓTH: i. m. 116. o.







<sup>154</sup> Gondatlanság alatt azt értjük, amikor a cselekvő ugyan előre látja a magatartása lehetséges következményeit, azonban azokat sem nem kívánja, sem nem nyugszik bele, hanem alaptalanul bízik azok elmaradásában. Ld. BALOGH – TÓTH: i. m. 116-117. o.

<sup>155</sup> Hanyag magatartás során a cselekvő nem látja előre a tetteinek következményeit, ami amiatt következik be, mert nem tanúsította a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést. Ld. BALOGH – TÓTH: i. m. 117. o. Otto a hanyagságot nem említi, de véleményem szerint semmi nem zárja ki azt, hogy a halál hanyagság miatt következzen be.

<sup>156</sup> ОТТО: *Targeted killings...* 16-18. o.



Magyarázat:

- |   |  |   |
|---|--|---|
|  Preventív akció |  Halálbüntetés          |  Asszaszináció/merénylet |
|  Fizikai őrizet  |  Törvénytelen emberölés |  Célzott likvidálás      |

*A célzott likvidálás helye az állami aktusok között*

*1. sz. ábra (saját szerkesztés)*

Az ábráról világosan leolvasható, hogy a meghatározott személy elleni erőszak-alkalmazásnak négy főbb csoportja létezik: ezek a célszemély halálával járó jogszerű akciók (bal felső téglalap), a célszemély halálával nem járó jogszerű akciók (jobb felső téglalap), valamint a célszemély halálát okozó jogszerűtlen (bal alsó téglalap) és a halált nem okozó, de szintén jogszerűtlen állami akciók (jobb alsó téglalap).

E kategóriákba sorolhatók be a fent meghatározott fogalmak, ahol a legnagyobb kategóriát a preventív akciók adják. Ez részben magába foglalja az összes többi fogalmat a halálbüntetés kivételével, és a négy kategória valamennyi spektrumát felöleli. A célzott likvidálás az ábra szerint nem más, mint egy olyan halálos erőszak-alkalmazás, amely jogszerűségét tekintve semleges fogalom, azaz az így nevezett művelet lehet jogszerűtlen, illetve jogellenes is. Az *extrajudicial killing* mint törvénytelen emberölés egy olyan kategóriát jelöl, amely minden esetben jogellenes és bizonyos helyzetekben a célszemély fizikai őrizetével jár. A merénylet pedig egy olyan viszonylag szűk kategória, amely rész-egész viszonyban áll a célzott likvidálással és a törvénytelen emberölésekkel is. Ennek indoka az, hogy fegyveres konfliktus és fizikai őrizet hiányában a kiválasztott személy ellen elkövetett, a valamely nemzetközi vagy belső jogi normába ütköző és politikai

karakterű gyilkosságokat nevezhetjük asszaszinációnak vagy merényletnek. Releváns nemzetközi jogi norma lehet ebben az esetben különösen az ENSZ Alapokmánya, valamely nemzetközi szerződés, vagy éppen egy emberi jogi egyezmény is.<sup>157</sup> Ezzel szemben háború idején asszaszinációról vagy merényletről csak akkor beszélhetünk, ha a szándékos, célzatos és előre megfontolt ölés fegyveres konfliktus idején történik és azt alattomban, *hitzegéssel* követik el. Végül, de nem utolsósorban a halálbüntetés egy olyan halált okozó jogszerű állami magatartást jelöl az ábrán, ahol a célszemély az erőszakot alkalmazó fizikai őrizetében van.

Az alábbi táblázat a kiválasztott személyekkel szembeni erőszak-alkalmazások fogalmainak főbb elemeit és eltéréseit mutatja be.

Jellemzők	Célzott likvidálás	Asszaszináció vagy merénylet	Törvénytelen emberölés	Preventív akciók	Halálbüntetés
<b>Halálos erőszak alkalmazása</b>	Halálos erőszak alkalmazása	Halálos erőszak alkalmazása	Halálos erőszak alkalmazása	Halálos és nem halálos erőszak alkalmazása	Halálos erőszak alkalmazása
<b>Az elkövetés gondolati háttere</b>	Szándékos Célzat: halál Előre megfontolt	Szándékos Célzat: halál Előre megfontolt	Szándékos Célzat: halál Előre megfontolt	Szándékos, gondatlan, vagy hanyag Célzat: megelőzés Előre megfontolt	Szándékos Célzat: halál Előre megfontolt
<b>Betudhatóság</b>	Betudás az államnak	Betudás az államnak	Betudás az államnak	Betudás az államnak	Betudás az államnak
<b>Fizikai őrizet</b>	Fizikai őrizet hiánya	Fizikai őrizet hiánya	Fizikai őrizet és annak hiánya	Fizikai őrizet és annak hiánya	Fizikai őrizet
<b>Bírói döntés</b>	Bírói döntés nélkül	Bírói döntés nélkül	Bírói döntés nélkül	Bírói döntés nélkül	Bírói döntés
<b>Jogi megítélés</b>	Semleges	<b>Nemzetközi vagy belső jogi normába való ütközés</b> Fegyveres konfliktus esetén alattomban, hitzegéssel Béke idején politikai karakter		Semleges	A belső jog szerint jogszerű

*Az állami erőszak-alkalmazás jellemző formái  
1. sz. táblázat (saját szerkesztés)*

<sup>157</sup> Politikai karakter hiányában és a nemzetközi jog egy alanyának való betudás esetén, a béke idején kivitelezett emberölésekre a célzott likvidálás fogalma használható, akár jogszerű, akár jogszerűtlen a vonatkozó cselekmény. Jogellenesség esetén a törvénytelen emberölés fogalma is használható.

Mindezek alapján elmondható, hogy rendszerben gondolkodva egyik fogalom sem vethető el *ab ovo a szóban forgó esetek kategorizálása kapcsán*, ugyanakkor az is fontos, hogy csak egy rendelkezik az alapul fekvő művelet legalitásának determináltsága szempontjából megfelelő semlegességgel a téma tudományos igényességű vizsgálatához, ez pedig nem más, mint a célzott likvidálás *terminus technicus*a.

Célzott likvidálás alatt a kötet keretei között olyan határon átnyúló halálos erőszak-alkalmazást értek, amely szándékosan, célzatosan és előre megfontoltan történik, mégpedig olyan módon, hogy az akció célja egy egyénileg meghatározott célszemély halála. Az akció az államnak betudható, a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó fizikai őrizetében és nincs jogerős bírói döntés, amely alapot adna az erőszak-alkalmazásra.

A fentiekhez képest beiktatott határon átnyúló elem azért szükséges, mert a monográfia fókusza a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek alkalmazásán van, amelyeket eddig főként<sup>158</sup> államközi kontextusban vetettek be. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ne kerülhetne, vagy került volna sor hasonló akciókra egy állam határának átlépése nélkül, saját állampolgáraival szemben is.<sup>159</sup>

Az alkalmazott definícióból további egy következtetést szükséges levonni, mégpedig, hogy a különböző viselkedésminták vagy meghatározó ismertetőjegyek alapján végrehajtott dróntámadások, azaz az ún. *signature strike*-ok nem esnek a célzott likvidálás fogalmába.<sup>160</sup>

A következtetések között azonban nem lehet elmenni szó nélkül amellet sem, hogy e fogalmi fejtegetések leginkább tudományos szempontból jelentősek, ugyanis az államok jelentős része nem alkalmazza a fenti fogalmakat katonai kézkönyveiben, amelyet az alábbi ábra szemléltet.

---

<sup>158</sup> 2015 óta államon belüli célpontok ellen is alkalmazták ezeket az eszközöket, többek között Törökországban, Nigériában és Pakisztánban. Ld. A/HRC/44/38. 8. bek.

<sup>159</sup> Pl. MELZER: *Targeted killing...* 13-15. o.

<sup>160</sup> HELLER, Kevin Jon: 'One Hell of a Killing Machine' Signature Strikes and International Law. *Journal of International Criminal Justice* 11. (2013) 90. o. ALKATOUT: *The Legality...* 31. o. Ennek ellenére az V. fejezetben részletesen foglalkozom ezzel a katonai akció típusal is.

	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Németország	Ausztrália	Franciaország	Új-Zéland	Norvégia	Dánia
<b>Célzott likvidálás</b>	-	-	-	-	-	+ <sup>161</sup>	-	-
<b>Asszaszináció/ merénylet</b>	-	-	-	+ <sup>162</sup>	+ <sup>163</sup>	-	+ <sup>164</sup>	-
<b>Törvénytelen emberölés</b>	-	-	-	-	-	-	-	-

*Fogalomhasználat állami katonai kézikönyvekben<sup>165</sup>*

*2. sz. táblázat (saját szerkesztés)*

<sup>161</sup> „Targeted killing means the employment of weapons systems, such as remotely piloted aerial vehicles (RPAV), to deliver guided missiles enabling attack on particular individuals who might otherwise be inaccessible as targets.” és „Targeted attacks on enemy combatants or persons taking a direct part in hostilities are subject to the same rules of the LOAC as any other method of attack and must, in particular, comply with the principles of distinction and proportionality.” Ld. New Zealand Defence Force. Manual of Armed Forces Law. Law of Armed Conflict. Vol. 4. Utolsó módosítás 2019. január 8. (a továbbiakban: Új-Zélandi Katonai Kézikönyv) 8.8-20-8.8.21. pontok.

<sup>162</sup> „Assassination is the sudden or secret killing by treacherous means of an individual who is not a combatant, by premeditated assault, for political or religious reasons. Assassination is unlawful. In addition, it is prohibited to put a price on the head of an enemy individual. Any offer for an enemy ‘dead or alive’ is forbidden. If prior information of an intended assassination or other act of treachery should reach the party on whose behalf the act is to be committed, that party should endeavour to prevent its occurrence.” és „The prohibition against assassination is not to be confused with attacks on individual members of the enemy’s armed forces as those persons are combatants and are legitimate military targets.” Ld. Executive Series ADDP 06.4 Law of Armed Conflict, 11 May 2006. (a továbbiakban: Ausztrál Katonai Kézikönyv) 7.25-26. pontok.

<sup>163</sup> Franciaország nem definiálja az asszaszinációt, hanem csak azt említi meg, hogy a Libanoni Különleges Törvénytörvényeket voltaképpen egy asszaszináció miatt alapították. Ld. Manuel de Droit des Conflicts Armés. Ministère de la Défense, 2012. (a továbbiakban: Francia Katonai Kézikönyv) 58. o.

<sup>164</sup> „Assassination is the killing, often secretly and through perfidious conduct, of persons who are not lawful targets, in many cases for political or religious reasons. Such killings are prohibited. Nor is it permitted to promise a reward for the killing of such persons. However, assassinations and attempted assassinations must not be confused with attacks directed at specific members of the enemy’s armed forces, such as military commanders. As long as such persons are attacked due to their military function and status as lawful targets, the attack will not be an unlawful assassination or attempted assassination, even if it is directed at a named person.” Ld. The Chief of Defence. Manual of Armed Conflict. 2013. (a továbbiakban: Norvég Katonai Kézikönyv) 9.44. pont.

<sup>165</sup> A táblázat elkészítéséhez az alábbi állami katonai kézikönyveket használtam fel: Ausztrál Katonai Kézikönyv, Francia Katonai Kézikönyv, Új-Zélandi Katonai Kézikönyv, Norvég Katonai Kézikönyv, Bundesministerium der Verteidigung. Law of Armed Conflict Manual. Joint Service Regulation (ZDv) 15/2. May 2013. (a továbbiakban: Német Katonai Kézikönyv), Department of Defense Law of War Manual of the United States of America. Utolsó módosítás 2016 december. (a továbbiakban: Amerikai Katonai Kézikönyv), The Joint Service Manual of the Law of Armed Conflict JSP 383. 2004. (a továbbiakban: Brit Katonai Kézikönyv), Danish Ministry of Defence – Defence Command Denmark. Military Manual on International Law Relevant to the Danish Armed Forces in International Operations. 2016. (a továbbiakban: Dán Katonai Kézikönyv). A kiválasztott államok egyfelől az elmúlt időszak fegyveres konfliktusai szempontjából legaktívabb szereplőket igyekeznek megtestesíteni. A kiválasztás szempontjából releváns volt a kézikönyv publikálásának dátuma, valamint azok elérhetősége.

Ez viszont nem jelenti azt, hogy a csalárd módon, alattomban való ölést ne tiltsa valamennyi elemzett katonai kézikönyv.<sup>166</sup>

Végezetül röviden visszautalva a bevezetőben említett esetekre megállapítható, hogy Dzsamál Hasogdzsi esetét leszámítva valamennyire ráillik a monográfia célzott likvidálás definíciója, azzal, hogy az Oroszországhoz köthető mérgezési kísérletek egyben merényletnek is tekinthetők. Dzsamál Hasogdzsi halála kapcsán a feltételezett fizikai őrizet okán pedig törvénytelen emberölésről beszélhetünk.

---

<sup>166</sup> Ausztrál Katonai Kézikönyv 7.3-7.4. pontok, Német Katonai Kézikönyv 481. bek. Amerikai Katonai Kézikönyv 5.21.-5.22. pontok, Francia Katonai Kézikönyv 71. o. Brit Katonai Kézikönyv 59-60. o. Norvég Katonai Kézikönyv 9.23.-9-25. bek. Dán Katonai Kézikönyv 395-398. o., Új-Zélandi Katonai Kézikönyv 8.9.5.-8.9.11. pontok.

### III. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS TÖRTÉNETE ÉS GYAKORLATA<sup>167</sup>

#### 1. Bevezető gondolatok

A modern célzott likvidálási programok kialakulása felfogható egyfajta történeti folyamatként is. E fejezet történelmi példákon keresztül mutatja be azt a folyamatot, amelyen keresztül eljutunk a 2000-es évek elejéig, amikortól is Izrael megkezdte az első modern célzott likvidálási programot, amit nemsokkal ez után a terrorizmus elleni küzdelem jegyében más államok is átvettek, napjainkban pedig már államok közötti konfliktusokban is használnak. Ezen felül egy kellően megalapozott nemzetközi jogi elemzés nem nélkülözheti a releváns állami gyakorlat – legalábbis sommás – felvázolását.

E célok elérése érdekében a fejezet elsőként áttekinti a célzott likvidálások történetét (2. pont), majd pedig rátér a modern célzott likvidálási programok bemutatására, így különös tekintettel Izraelre (3.1. alpont), az Egyesült Államokra (3.2. alpont), az Egyesült Királyságra (3.3. alpont) és más államokra (3.4. alpont). A fejezet tartalmaz továbbá egy rövid áttekintést arról, hogy miképpen vélekedik a nemzetközi közösség a célzott likvidálásokról, különös tekintettel a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel végrehajtott katonai akciókról (4. alpont). Végül levonom az ezekből eredő következtetéseket (5. alpont).

#### 2. A célzott likvidálás története

Nincs új a nap alatt, tartja a régi mondás. Ez voltaképpen a célzott likvidálásokra is igaz, bár e programok leggyakrabban alkalmazott módszere a modern időkben a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek, azaz drónok segítségével megvalósított precíziós támadások meghatározott személyekkel szemben. A célzott likvidálások története azonban nem itt kezdődött, hiszen e műveletek több mint ezer évvel ezelőtt is jelen voltak az államközi viszonyokban. Ezt bizonyítja III. Pipin (714-768) frank király esete is, aki egy alkalommal átúszott a Rajnán, hogy álmában megöljön egy ellenséges parancsnokot.<sup>168</sup> A célzott likvidálások egy távoli rokonát azonban már jóval előbb, az ókori Rómában is ismerték, ez volt az ún. *homo sacer* intézménye. Az ilyenként megjelölt személyeket ugyanis bárki büntetlenül megölhette, bár feláldozásukra nem volt lehetőség.<sup>169</sup> Egy óriási ugrással előre, de még mindig a történelem mezején maradván megállá-

<sup>167</sup> E fejezet részben egy átdolgozott és aktualizált változata egy korábban megjelent tanulmánynak. Ld. KIS KELEMEN: Célzott likvidálás... 265-282. o.

<sup>168</sup> A szerzők ezt az asszaszináció korai példái között, mint a nemzetközi jog klasszikusai által jogszerűként jellemzett akciót említik. Ld. SCHMITT: State-Sponsored... 614. o. CANESTARO: American Law... 6. o.

<sup>169</sup> AGAMBEN, Giorgia: *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford University Press, 1998. 71-72. o. A modern célzott likvidálások áldozatai nagyban hasonlítanak az ókori *homo sacer*-ekre, azok élete ugyanis hasonló meg nem becsülésben részesült, mint például a terrorizmus elleni küzdelemben a terroristáké. Ld. VAN MUNSTER, Rens: *The War on Terrorism: When the exception becomes the rule*. *International Journal for the Semiotics of Law* 17. (2004) 148. o.

píthatjuk, hogy a célzott likvidálás gyakorlata egészen a második világháborúig megmaradt. Ebből az időszakból kiemelhetők a már említett Jamamoto Iszoroku japán tengernagy 1943-as célzott likvidálása,<sup>170</sup> vagy éppen az egy évvel korábbi sztálingrádi csata eseményei, ahol mind a német, mind a szovjet csapatok meszterlövészeket alkalmaztak, akik rendszerszinten likvidálták az ellenséges erők középszintű vezetőit.<sup>171</sup>

A második világháborút követő hidegháború időszakában sokkal inkább a titkosszolgálati akcióké volt a főszerep, így a célzott likvidálások egyik szűkebb értelemben vett formája, a már említett asszaszináció került előtérbe.

Az Egyesült Államok az 1960-as évek folyamán több esetben is merénylet-kísérleteket hajtott végre saját politikai-hatalmi törekvései elősegítése érdekében. Ilyen volt például a CIA által előkészített, de végül meg nem valósított célzott likvidálás Patrice Lumumba, a Kongói Demokratikus Köztársaság 1960-ban megválasztott miniszterelnöke ellen. Az akciót azért nem hajtották végre, mert még annak előtte egy rivális kongói frakció végzett a politikussal.<sup>172</sup> Az ebből az időből származó asszaszinációs-kísérletek közül a legfigyelemreméltóbb Fidel Castro, Kuba egykori elnöke elleni merényletek voltak. Az ún. *Church Committee*<sup>173</sup> megállapította, hogy legalább nyolc alkalommal kísérletek meg megölni Castrot a legkülönbözőbb módszerekkel, amelyek között a „balesettől”, a hallucinogén droggal átitatott szivaron és mérgezett italon át, egészen a robbanó kagylóig minden szerepelt.<sup>174</sup> A *Church Committee* vizsgálatára válaszul Gerald Ford, akkori amerikai elnök, kiadta az asszaszináció tilalmáról szóló 11905. sz. elnöki rendeletet, amely megváltozott formában, 12333. számon 1981 óta ma is hatályban van.<sup>175</sup> Ezt követően is történtek sikertelen célzott likvidálási kísérletek. Egy berlini éjszakai klubban történt terrortámadásra válaszul 1986-ban

---

<sup>170</sup> OTTO: *Targeted killings...* 8-9. o.

<sup>171</sup> BACHMANN: *Targeted Killings...* 264. o. Ezt dolgozza fel az „Ellenség a kapuknál” című film is, ld. *Enemy at the Gates*. Jean-Jacques Annaud (rendezte). Paramount Pictures, 2001.

<sup>172</sup> SCHMITT: *State-Sponsored...* 654. o.

<sup>173</sup> A Frank Church amerikai szenátor által vezetett bizottság a CIA asszaszinációs kísérleteit vizsgálta az 1970-es években az Egyesült Államokban, ld. SCHMITT: *State-Sponsored...* 653. o.

<sup>174</sup> SCHMITT: *State-Sponsored...* 654-655. o. A hallucinogén drog az LSD-hez hasonlított, ami konkrétan nem a kommunista vezető halálát célozta, hanem hatalmának és tekintélyének aláásását, aki hallucinált volna a nemzethez intézett beszédei közben, ld. WIEBE: *Assassination...* 379. o. Az akciót célzott likvidálási kísérletként tartom számon, hiszen Schmitt botulinum toxinnal kezelt szivarról szól, amely pedig gyógyszerként való hasznosítása mellett rendkívül halálos mérgeanyag is, ld. SCHMITT: *State-Sponsored...* 654. o. Az anyagról ld. *Clostridium Botulinum*. International Programme on Chemical Safety Poisons Information Monograph 858 Bacteria. *Inchem*. <https://inchem.org/documents/pims/bacteria/pim858.htm> (2023. 01. 05.) Bár nem célzott likvidálási kísérletként tekinthetünk rá, de a CIA Castro hatalomból való elmozdítása érdekében az ún. „Mongúz Akció” keretén belül olyan pletykák terjesztését is tervezték a kubai római katolikus vallású lakosság körében, miszerint Jézus visszatérne Kubába, ha az elnököt megfosztanák hatalmától. Ld. WIEBE: *Assassination...* 379. o.

<sup>175</sup> CRAWFORD: *Identifying...* 101. o. Vö. MELZER: *Targeted killing...* 37. o. Executive Order 12333--United States intelligence activities. Ld. még *Intelligence Community Legal Reference Book*. Office of the Director of National Intelligence Office of General Counsel. Winter 2020. <https://www.dni.gov/files/documents/OGC/IC%20Legal%20Reference%20Book%202020.pdf> (2023. 01. 05.) 693-719. o.



az Egyesült Államok három célpontot semmisített meg Líbiában, ahol feltételezhetően Moammer Kadhafi líbiai diktátor lehetett a célpont.<sup>176</sup> Hasonló volt a helyzet az 1991-es Öbölháború idején, amikor az amerikai légierő tudatosan bombázott olyan helyeket, ahonnan Száddám Husszein, Irak akkori elnöke irányíthatta állama fegyveres erejét.<sup>177</sup>

2001 és az AUMF<sup>178</sup> hatálybalépése óta, amely felhatalmazza az Egyesült Államok elnökét, hogy erőszakot alkalmazzon azokkal az államokkal, szervezetekkel, vagy személyekkel szemben, amelyekről úgy ítéli meg, hogy részt vettek a 2001. szeptember 11-ei támadásokban, vagy ilyeneknek menedéket nyújtanak, azzal a céllal, hogy a hasonló terrortámadás ne történhessen meg a jövőben,<sup>179</sup> gyakorlatilag pontot tett az amerikai belső jogi felhatalmazással kapcsolatos vitákra a célzott likvidálás tekintetében.

Az Egyesült Államok ezek után már főként a terrorizmus elleni küzdelemben alkalmazta a célzott likvidálás eszközét, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ez nem köthető egyértelműen a 2001. szeptember 11-én történt eseményekhez, ugyanis az Egyesült Államok már jóval korábban megkezdte a terrorista vezetőkkel szembeni célzott likvidálás jogi és technikai feltételeinek kidolgozását, így például a dróntechnológia – ahogy arra fentebb is utaltam – már 9/11 előtt is rendelkezésre állt Oszáma bin Láden semlegesítésére. Az első – egyébként sikertelen – célzott likvidálási akció azonban 2001. október 7-ig váratott magára az al-Kaida és a Talibán ellen.<sup>180</sup>

A múlt század második felében az Egyesült Államok mellett Izrael is alkalmazott célzott likvidálásokat az állami politika más eszközökkel való folytatására.<sup>181</sup> Izrael egy olyan állam, amely gyakorlatilag létezése óta a formálódás állapotában van, voltaképpen saját létezéséért küzd. Egy ilyen környezetben érthető, hogy már az állam kialakulása előtt találunk példákat nem állami szereplők által elkövetett célzott likvidálásokra, merényletekre.<sup>182</sup>

<sup>176</sup> CANESTARO: *American Law...* 24-25. o.

<sup>177</sup> Az Egyesült Államok ekkor tagadta, hogy Száddám Husszein a támadások konkrét célpontja lenne, ld. uo. 27. o.

<sup>178</sup> Authorization for Use of Military Force. 50 USC 1541. A határozat ma is hatályos, azonban visszavonásának lehetősége folyamatosan napirenden van. Ld. KOH, Harold Hongju: *The Trump Administration and International Law*. OUP, 2019. 117-126. o.

<sup>179</sup> Az Egyesült Államok a drónprogramot nem tekinti a belső jog szerint asszaszinációnak, mivel az önvédelem joga alapján hatják végre őket. Ld. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 113-119. o. CRAWFORD: *Identifying...* 102. o.

<sup>180</sup> GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 163-165. o. Illetve ld. I. fejezet 1.2. alpont. Az akció azért volt sikertelen, mert bár a célpont Mullah Omár tálib vezető volt, a drón csak a testőröket találta el, ld. WOODS, Chris: *The Story of America's Cery First Drone Strike*. *The Atlantic*. 2015. május 30. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/05/america-first-drone-strike-afghanistan/394463/> (2023. 01. 05.) Alston az első célzott likvidálást 2002-re datálja. Ld. I. fejezet.

<sup>181</sup> Nem a célzott likvidálások, hanem generálisan a háború kapcsán mondta ki ezt a tételt Carl von Clausewitz, ld. CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, 2013. 31. o.

<sup>182</sup> Ezek legnagyobb részben 1939 és 1947 között történtek, de 1903-ban is volt példa a jelenségre, ld. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 45. o.

Az egyik leghíresebb izraeli célzott likvidálási akció a múlt századból Khalil al-Wazir, vagyis Abu Jihad a Palesztin Felszabadítási Szervezet egyik magasrangú tagjának likvidálása volt 1988-ból. A likvidálás Tuniszban történt, mégpedig oly módon, hogy egy izraeli kommandó tagjai behatoltak al-Wazir házába, ahol nem csak őt magát, hanem két őrét és a kertészét is megölték.<sup>183</sup> Az eset komoly nemzetközi visszhangot váltott ki, az államok többsége agresszióként tekintett a cselekményre.<sup>184</sup>

Az első elismert és modernnek tekinthető célzott likvidálásra Izrael által a második Intifáda (2000-2005) során került sor, mégpedig Husszein 'Abajat – már említett – 2000-es megölése formájában. Erre az akcióra még helikopterrel került sor, 2005-től azonban felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépeket is bevetnek a Gázai övezetben.<sup>185</sup>

Markus Gunneflo kiváló monográfiájában foglalja össze azokat a jogi és politikai lépéseket, amelyek Izraelben és az Egyesült Államokban elvezettek a modern célzott likvidálási programok alkalmazásához. Gunneflo kiemeli, hogy ebben a két államban a célzott likvidálás nem a jog ellenében jött létre, hanem éppen a jog, különösen a nemzetközi jog a kezdetektől komoly hatással volt ezekre a *policy*kre, amik ezek után tovább formálták a rájuk vonatkozó nemzetközi jogi normákat.<sup>186</sup>

A történeti áttekintés végére érve eljutottunk az ezredfordulóig, amely mérföldkövet jelentett a célzott likvidálások tekintetében, hiszen gyakorlatilag innen számíthatjuk a modern célzott likvidálási programok létrejöttét. Modern értelemben vett célzott likvidálás alatt az olyan katonai vagy titkosszolgálati akciókat értem, amelyek egy átfogó állami politika részeként valósulnak meg, így nem egyszeri, kivételes jelleget öltenek. A következő részben ezeket a programokat veszem górcső alá, röviden bemutatva az azokat alkalmazó államok jogi álláspontjának legfőbb elemeit és a programok számokban is mérhető hatásait.<sup>187</sup>

<sup>183</sup> GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 48-49. o.

<sup>184</sup> POBIJIE, Erin – DECLERCQ, Fanny – STEENBERGHE, Raphaël van: The Killing of Khalil al-Wazi by Israeli Commandos in Tunis--1988. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 404. o. A BT egy határozatot is elfogadott az eset kapcsán elítélve a Tunézia elleni agressziót. Ld. Security Council Resolution 611 (1988) S/RES/611 (1988) 1988. április 25.

<sup>185</sup> GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 71-73; 80-81. o.

<sup>186</sup> Ehelyütt felesleges részletesen tárgyalni azt a kiterjedt jogi munkát, ami mind Izraelben, mind pedig az Egyesült Államokban megelőzte a modern célzott likvidálások kialakulását, a legfontosabb jogi álláspontokat ugyanis a 3. pont kellő részletességgel szemlélteti. Ld. még GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 1. o.

<sup>187</sup> Az államok jogi álláspontjának csupán rövid összefoglalását az indokolja, hogy a monográfia további fejezeteiben részletesen foglalkozom az államok álláspontjával a nemzetközi jog egyes területei, úgymint erőszak-alkalmazás, humanitárius nemzetközi jog és emberi jogok vonatkozásában. A VII. fejezetben pedig a nemzeti bíróságok álláspontjának bemutatása okán részletesen is elemzem ezeket a kérdéseket.

### 3. A célzott likvidálás gyakorlata

Ebben a részben főként olyan államok célzott likvidálási programjaival foglalkozom, amelyek felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépeket is alkalmaztak, így különösen Izraellel, az Egyesült Államokkal, az Egyesült Királysággal, valamint más érintett államokkal. Ezt követően célszerű röviden áttekinteni a nemzetközi közösség álláspontját a célzott likvidálásokkal kapcsolatban.

#### 3.1. Izrael

Izrael volt az első olyan állam, amely 2000-ben elismerte, hogy modern értelemben vett célzott likvidálásokat hajt végre.<sup>188</sup> Természetesen ilyen és ehhez hasonló támadások a múltban is lezajlottak,<sup>189</sup> amit az állam azonban hosszú évekig tagadott a nyilvánosság előtt.<sup>190</sup>

A célzott likvidálásokkal kapcsolatos izraeli álláspontot talán legegyszerűbben a nemzeti bírói felülvizsgálat kapcsán lehet bemutatni.<sup>191</sup> Az Izraeli Legfelsőbb Bíróság (*High Court of Justice*-ként) 2002 januárjában még úgy határozott, hogy a célzott likvidálások megítélésre nincs joghatósága, hiszen egy még zajló konfliktust ítélné meg.<sup>192</sup> Azonos év áprilisában a bíróság viszont már úgy döntött, hogy mégis érdemben vizsgálja a kérdést, majd végül 2006 decemberében ítéletet is hozott.<sup>193</sup> A bíróság ekkor úgy határozott, hogy a célzott likvidálások nem *per se* illegálisak, de párhuzamosan kialakított számos olyan követelményt is, amelyeknek esetről-esetre meg kell felelnie az IDF által végrehajtott célzott támadásoknak. A bíróság a célzott likvidálásokat egy nemzetközi fegyveres konfliktus környezetébe helyezte,<sup>194</sup> de számos emberi jogi aspektussal gazdagította a humanitárius jogi koncepciót.<sup>195</sup> Izrael a bíróság előtti eljárásban önvédelmi

<sup>188</sup> DAVID, R. Steven: Israel's Policy of Targeted Killing. *Ethics & International Affairs* 17. (2003) 111. o. Ld. még MELZER: *Targeted killing...* xi. o. és CRAWFORD: *Identifying...* 98. o. Azzal, hogy a 16. lábjegyzetben közölt hivatkozás téves, abban nincs szó a célzott likvidálásokról. Az héber kifejezés a célzott likvidálásokra a „*sikul memukad*”, ami tükörfordításban „célzott prevenciót” jelent. Ld. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 78. o.

<sup>189</sup> Ilyen volt az 1973 áprilisában Yusuf Najjar, Jasszer Arafat helyettese, vagy Kamal Nasser, Fata szóvivő likvidálása, ld. OTTO: *Targeted killings...* 491. o. 2. lábjegyzet. A folyamatról részletesen ld. III. fejezet 2. pont.

<sup>190</sup> Az IDF szóvivője 1992-ben „tagadta a vádakait” arra a kérdésre, hogy célzott likvidálásokat hajtottak-e végre terroristagyanús személyekkel szemben. Ld. CRAWFORD: *Identifying...* 98. o.

<sup>191</sup> Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozom a VII. fejezetben.

<sup>192</sup> „The choice of means of warfare, used by the Respondents to preempt murderous terrorist attacks, is not the kind of issue the Court would see fit to intervene in.” HCJ 5872/01. Barakeh v. Prime Minister. Héberrel fordította: BEN-NAFTALI, Orna – MICHAELI, Keren R.: Justice-Ability: A Critique of the Alleged Non-Justiciability of Israel's Policy of Targeted Killings. *Journal of International Criminal Justice* 1. (2003) 369. o. OTTO: *Targeted killings...* 492. o.

<sup>193</sup> HCJ 769/02. Történeti áttekintésként ld. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 15-24. o.

<sup>194</sup> Erről részletesen ld. RADIN, Sasha: Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflict. *International Law Studies* 89. (2013) 703-704. o. Kiemelendőnek tartom, hogy Izrael az eljárás során az ENSZ Alapokmány 51. cikk szerinti önvédelem jogára is hivatkozott, ez azonban az ítéletben már csak elvétve köszön vissza. Ld. HCJ 769/02. 11. és 41. bek.

<sup>195</sup> OTTO: *Targeted killings...* 493. o. Terjengősebb, kritikai szemléletű elemzéshez ld. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 24- 51. o.

jogára is hivatkozott, hogy megindokolja a programot.<sup>196</sup> Sajnálatos módon azonban úgy tűnik, hogy az állam nem minden esetben tartja be a bíróság ítéletében foglaltakat.<sup>197</sup>

Az izraeli célzott likvidálások a megszállt Palesztin területekre<sup>198</sup> koncentrálnak, nevezetesen a Gázai övezetre és Ciszjordániára, amelyről a *B'Tselem* – az izraeli emberi jogi információs központ a megszállt területeken – kiterjedt statisztikákat vezet. Ahogy a fentiekben arra már utaltam az Izrael által végrehajtott első dróntámadásra 2005-ben került sor. Ez, illetve az ezt követő ilyen bevetések a Gázai övezetben valósulnak meg.<sup>199</sup>

Ezt követően a célzott likvidálások a 2020-as években is folytatódtak a Gázai övezetben. 2022 augusztusában példának okáért légitámadásokban végeztek először Tajszír al-Dzsabarival, az Iszlám Dzsihád rakétakészletéért felelős parancsnokával, ezt követően pedig Hálid Mansúrrával öt polgári áldozat mellett, utóbbit bizonyíthatóan pilóta nélkül légijármű segítségével. Ezek az akciók egy nagyobb, 147 légitámadásból álló művelet részei voltak, amelyet egy nagyszabású terrorakció megelőzése indokolt.<sup>200</sup>

A célzott likvidálások áldozatainak összesített számát 2000. szeptember 29-től 2022. október 31-ig az alábbi táblázat tartalmazza:

Áldozatok	Gázai övezet	Ciszjordánia	Összesen
Palesztinok, akik a célzott likvidálás célpontjai voltak (Célszemély)	222	82	<b>304</b>
Palesztinok, akiket célzott likvidálás során öltek meg (Járulékos veszteség)	405	107	<b>512</b>

*Az izraeli célzott likvidálások áldozatainak száma a lábjegyzetben jelzett időintervallumok számainak összegeként*

*2. táblázat (saját szerkesztés)<sup>201</sup>*

<sup>196</sup> HCJ 769/02. 10. bek.

<sup>197</sup> RABI, Shahaf – PLAW, Avery E.: Israeli Compliance with Legal Guidelines for Targeted Killing. *Israel Law Review* 53. (2020) 258. o. A szerzőpáros kiemeli, hogy bár úgy tűnik, hogy Izrael a támadások megtervezése és végrehajtása során teljesíti az őt terhelő kötelezettségeket, ugyanakkor azok későbbi felülvizsgálata szempontjából jelentős problémák vannak.

<sup>198</sup> A megszállás rövid historikus áttekintését ld. HOFFMANN Tamás: Is the Gaza Strip Still an Occupied Territory? – Divergent Approaches in International Humanitarian Law. In KAJTÁR Gábor – KARDOS Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és Európai jog: Új metszéspontok – Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*. Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 35-36. o. Részletesen ld. OTTO: *Targeted killings...* 496-499. o.

<sup>199</sup> GUNNEFLO: Targeted Killing... 80-81. o.

<sup>200</sup> TÓTH Gergely: Izrael villámhadműveletben fejezte le a legveszélyesebb palesztin terrorszervezetet. *Telex*. 2022. augusztus 9. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/09/izrael-iszlam-dzsihad-hamasz-gaza-palesztin-legicsapas> (2023. 01. 05.)

<sup>201</sup> Fatalities before Operation „Cast Lead”. *B'Tselem*. <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/before-cast-lead/by-date-of-event> (2023. 01. 05.) 2008. december 27. – 2009. január 18. (Az Operation Cast Lead alatt) ld. Fatalities during Operation Cast Lead. *B'Tselem*. <http://www.btselem.org>

A statisztikai adatok jól mutatják, hogy az izraeli célzott likvidálások esetében egy olyan állami programról van szó, amely az elmúlt években többszáz személy halálát okozta a Gázai övezetben és Ciszjordániában egyaránt. Bár az adatokból nem derül ki, hogy a táblázat második sorában látható célzott likvidálás során megölt személyek közül kik vettek részt közvetlenül az ellenségeskedésben, a kétely okán ezeket járulékos veszteségként jelöltem. Eképpen a valós számok a jelzethnél csak pozitívabb képet festhetnek.

### 3.2. Az Egyesült Államok

Az Egyesült Államok kezdetben két drónprogramot működtetett, amelyek közül az egyik a hadsereghez, a másik pedig a CIA-hez tartozott.<sup>202</sup> A hadsereg programja azokra a térségekre koncentrált, ahol jelenleg is aktív fegyveres konfliktus zajlik, ezek az ún. „hot battlefield”-ek, amelyek tipikus példája Irak vagy Szíria, illetve Afganisztán 2021-ig. Itt a drónok támogató szerepet töltenek be más katonai akciók mellett. A CIA vezette program viszont kifejezetten olyan államokban található terrorista célpontok megsemmisítésére szolgált, amelyekben nem állomásozik szövetséges haderő, ilyen példának okáért Pakisztán, Jemen vagy Szomália és 2021-től Afganisztán.<sup>203</sup> Barack Obama elnöksége alatt a drónprogramok irányítása egyre inkább a hadsereg felé tolódott el.<sup>204</sup>

Obama volt az első amerikai elnök, aki 2013-ban nyíltan beszélt az Egyesült Államok célzott likvidálási programjáról, amelynek lényege dióhéjban, hogy az USA az önvédelem jogára alapozza határon átnyúló erőszak alkalmazását, ezen felül pedig fegyveres konfliktusban is állnak az al-Kaidával, illetve az azzal együttműködő szervezetekkel.<sup>205</sup> Obama alatt tisztán *policy* alapon szűkült az Egyesült

---

org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event (2023. 01. 05.) 2009. január 19. – 2021. július 31. (Az Operation Cast Lead után) ld. Fatalities since Operation Cast Lead. *B'Tselem*. <https://statistics.btselem.org/en/stats/since-cast-lead/by-date-of-incident?section=participation&tab=overview> (2023. 01. 05.) A használt statisztikák megbízhatóságát az szavatolja, hogy a megjelölt esetek önálló vizsgálat alapján kerülnek be az adatok közé, így a *B'Tselem* különös figyelmet szentel szemtanúk meghallgatásának, hivatalos dokumentumok, mint például személyazonosító okmányok, valamint fénykép és videófelvételek beszerzésének. Ezen felül a szervezet figyeli az érintett szereplők, mint az IDF és a palesztin szervezetek megnyilvánulásait is, ld. Explanation of statistics on fatalities. *B'Tselem*. [https://www.btselem.org/statistics/casualties\\_clarifications](https://www.btselem.org/statistics/casualties_clarifications) (2023. 01. 05.) Shahaf Rabi és Avery Plaw ennek ellenére számos okból megbízhatatlannak tartja ezeket az adatokat, amelyek közül a szervezet politikai célkitűzései, a részletes metodológia és források ismeretének hiánya, valamint a hiányzó esetek emelhetőek ki. Ld. RABI – PLAW: Israeli Compliance... 242-244. o.

<sup>202</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate* ... 28-34. o. Érdekességként megjegyezhető, hogy a CIA dróncsapásait is a hadsereg pilótái és drónjai hajtják végre. Ld. WOODS, Chris: CIA's Pakistan drone strikes carried out by regular US air force personnel. *The Guardian*. 2014. április 14. <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/14/cia-drones-pakistan-us-air-force-documentary> (2023. 01. 05.)

<sup>203</sup> STERIO, Milena: The United States' Use of Drone in the War on Terror: The (Il)legality of the targeted killings under international law. *Case Western Reserve Journal of International Law* 45. (2012) 198-199. o.

<sup>204</sup> ENTOUS, Adam – LUBOLD, Gordon: Obama's Drone Revamp Gives Military Bigger Responsibility, Keeps CIA Role. *The Wall Street Journal*. 2016. június 16. <https://www.wsj.com/articles/barack-obamas-long-awaited-drone-program-revamp-preserves-a-cia-role-1466088122> (2023. 01. 05.)

<sup>205</sup> Remarks by the President at the National Defense University ...

Államok által alkalmazott célzott likvidálások köre, a „*hot battlefield*”-eken kívül ugyanis csak akkor került sor egy bevetésre, ha majdnem teljesen bizonyos volt (*near certainty*), hogy az illető jogszerű célpont és a támadás nem jár polgári áldozatokkal.<sup>206</sup> Donald Trump alatt a CIA drónprogramja ismét „újjaéledt”,<sup>207</sup> sőt mi több a támadások célpontjait meghatározó szigorú szabályok is lazulhattak.<sup>208</sup> A célzott likvidálások a Biden kormányzat ideje alatt is folytatódtak. Említhető példának okáért Abdul Hamid al-Matar, az al-Kaida egy magasrangú vezetőjének célzott likvidálása Szíria északnyugati részén 2021 októberében MQ-9 *Reaper* típusú drón segítségével.<sup>209</sup> Ezen felül Ajmán az-Zavahirivel, az al-Kaida vezetőjével végzett egy CIA irányította dróntámadás Afganisztán területén 2022-ben.<sup>210</sup> Bár helikopterek és gyalogos katonák bevetésével, de szintén 2022-ben került sor Abu Ibrahim al-Hásemi al-Kurejsi, az Iszlám Állam globális vezetőjének célzott likvidálására is Szíria területén.<sup>211</sup>

Az USA a nemzetközi jog szempontjából az egyéni és kollektív önvédelem jogára alapozta és alapozza<sup>212</sup> ma is az erőszak alkalmazását, amiből több fegyveres konfliktus is született az al-Kaida, a Talibán, az ISIS, valamint az ezekkel együttműködő csoportokkal szemben.<sup>213</sup>

Nagy nehézséget jelent a dróncsapások számszerű mérése, tekintettel arra, hogy nem rendelkezünk megerősített hivatalos forrásokkal a támadásokról, illetve azok áldozatairól. A statisztikai adatképzést így négy nyílt forrású rendszer<sup>214</sup> teszi lehetővé. A monográfia elkészítéséhez a *The Bureau of Investigative*

<sup>206</sup> Procedures for approving direct action against terrorist targets located outside the United States and areas of active hostilities. 2013. május 22. [https://www.aclu.org/sites/default/files/field\\_document/presidential\\_policy\\_guidance.pdf](https://www.aclu.org/sites/default/files/field_document/presidential_policy_guidance.pdf) (2023. 01. 05.) (a továbbiakban: PPG)

<sup>207</sup> Vitatható, hogy a változás valójában jelentős volt-e. Ld. CHESNEY, Robert: A Revived CIA Crone Strike Program? Comments on the New Policy. *Lawfare*. 2017. március 14. <https://www.lawfareblog.com/revived-cia-drone-strike-program-comments-new-policy> (2023. 01. 05.)

<sup>208</sup> KOH: *The Trump...* 100-101. o.

<sup>209</sup> Azonos évben sor került még egy meg nem nevezett Iszlám Államhoz köthető, terrorcselekményt kitervelő személy célzott likvidálására Afganisztánban szintén egy *Reaper* típusú drón felhasználásával, ld. IVÁN-NAGY Szilvia – IVÁN András: Drónnal támadtak az amerikaiak, megölték Afganisztánban az Iszlám Állam egyik tagját, aki terrorakciók kitervelője volt. *Telex*. 2021. augusztus 28. <https://telex.hu/kulfold/2021/08/28/afganisztan-islam-allam-amerikai-hadsereg> (2023. 01. 05.)

<sup>210</sup> BOLCSÓ Dániel: A CIA megölte az al-Kaida vezérét egy afganisztáni dróntámadásban. *Telex*. 2022. augusztus 2. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/02/amerikai-drontamadas-cia-megoltek-halal-al-kaida-vezetoje-ajman-al-zavahiri-afganisztan> (2023. 01. 05.)

<sup>211</sup> Ághassi Attila – KÖRÖMI Csongor: Likvidálták az Iszlám Állam globális vezérét az amerikaiak, Biden azt üzenté a terroristáknak: Felkutatunk, és megtalálunk titeket. *Telex*. 2022. február 3. <https://telex.hu/kulfold/2022/02/03/biden-islam-allam> (2023. 01. 05.)

<sup>212</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate* ... 119-140. o. Letter to Bob Corker, Chairman of the Committee on Foreign Relations, US Senate, from United States of America Department of State, 2017. augusztus 2. <http://www.documentcloud.org/documents/3911844-8-2-17-Corker-Response.html> (2023. 01. 05.)

<sup>213</sup> RADIN: *Global...* 717. o. Az állítás itt az al-Kaida tekintetében olvasható, ez azonban minden kétséget kizáróan a többi szervezet tekintetében is megállapítható. Az ISIS esetében ld. KOH: *The Trump...* 100. o. A konfliktus minősítését ld. V. fejezet.

<sup>214</sup> New America Foundation. <https://www.newamerica.org/international-security/data-projects/> (2023. 01. 05.) The Long War Journal. <http://www.longwarjournal.org/> (2023. 01. 05.) The Bureau of Investigative Journalism. <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war> (2023. 01.

*Journalism* adatbázisát használtam fel. Az Egyesült Államok drónprogramjának hatását az alábbi ábra szemlélteti:

	Pakisztán	Jemen	Szomália	Afganisztán
<b>Csapások száma (db)</b>	430	336	202	13.072
<b>Összes halott (fő)</b>	2.515-4.026	1.020-1.389	1.197-1.410	4.126-10.076
<b>Ebből Civil halott (fő)</b>	424-969	174-225	12-97	300-909
<b>Ebből Gyermekek halott (fő)</b>	172-207	44-50	1-13	66-184

*Az Egyesült Államok által végrehajtott dróntámadások áldozatainak száma államonként eltérő időbeli keretek között*  
 3. sz. táblázat (saját szerkesztés)<sup>215</sup>

Az alapul fekvő adatokból kiolvasható, hogy – bár az elmúlt években jelentősen csökkentek a céltzott likvidálások –, mégis egy olyan jelenségről, állami politikáról beszélünk, amely több ezer ember halálát okozta az elmúlt két évtized során. A statisztikai adatok szempontjából kiemelendők tartom, hogy azok nem kizárólag a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel végrehajtott akciókat foglalják magukba, hanem esetenként légitámadásokat, rakéta-támadásokat és

05.) Center for the Study of Targeted Killing. <https://targetedkillingproject.com/> (2017. 08. 30.) Az egyes adatbázisok által alkalmazott statisztikai módszerekről ld. PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate ...* 28-41. o. – Az utolsó adatbázis a kézirat lezárásának időpontjában nem elérhető.

<sup>215</sup> A táblázat elkészítéséhez az alábbi adatokat vettem figyelembe: Pakisztán esetében az adatok 2004 júniusától 2022 decemberéig terjednek. Az utolsó céltzott likvidálásra 2018 januárjában került sor, ld. Strikes in Pakistan. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=pakistan&from=2004-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=pakistan&from=2004-1-1&to=now) (2023. 01. 05.) Jemen esetében az adatok 2002 novemberétől szintén 2022 decemberéig terjednek. Az utolsó céltzott likvidálásra 2019. júniusában került sor, ld. Strikes in Yemen. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=yemen&from=2002-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=yemen&from=2002-1-1&to=now) (2023. 01. 05.) Szomália esetében az adatok 2007 januárjától szintén 2022 decemberéig terjednek. Az utolsó céltzott likvidálásra 2020 februárjában került sor, ld. Strikes in Somalia. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=somalia&from=2007-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=somalia&from=2007-1-1&to=now) (2023. 01. 05.) Afganisztán esetében az adatok sajnos csak 2015 januárjától állnak rendelkezésre szintén 2022 decemberéig. Az utolsó itt mért céltzott likvidálásra 2020 márciusában került sor, ld. Strikes in Afghanistan. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=afghanistan&from=2015-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=afghanistan&from=2015-1-1&to=now) (2023. 01. 05.) Megjegyzendő, hogy ezekben a statisztikákban nem szerepelnek a Talibán hatalomátvétel során, illetve azt követően lezajlott céltzott likvidálások. A szervezet által alkalmazott metodológia tekintetében kiemelendő, hogy az adatok forrása főként a média, valamint állami nyilatkozatok, csekély számban pedig ehhez helyszíni vizsgálatok is társultak. A módszerről részletesen ld. Our methodology. *The Bureau of Investigative Journalism*. <https://www.thebureauinvestigates.com/explainers/our-methodology> (2023. 01. 05.) Természetesen tudomásunk van újabb afganisztáni céltzott likvidálásról is, ld. pl. ATKINS, Matthieu: Times Investigation: In U.S. Drone Strike, Evidence Suggests No ISIS Bomb. *The New York Times*. 2021. szeptember 10. <https://www.nytimes.com/2021/09/10/world/asia/us-air-strike-drone-kabul-afghanistan-isis.html> (2023. 01. 05.)

szárazföldi akciókat is,<sup>216</sup> azzal, hogy a célzott likvidálások jellemző eszköze továbbra is a felfegyverzett drón. Tekintve, hogy ebben az esetben is nyílt hozzáférésű adatokra támaszkodom, a valós célzott likvidálások száma a bemutatottnál magasabb is lehet.

### 3.3. Az Egyesült Királyság

Egészen 2014-ig az Egyesült Királyság drónjait kizárólag Afganisztánban, az egykor ott állomásozó csapatok támogatása céljából vetették be, ez azonban folyó év októberében megváltozott, amikor az akciók súlypontja áthelyeződött a Közel-Keletre, nevezetesen Irakra és Szíriára.<sup>217</sup> 2015 augusztusában a RAF egy drónja első ízben végzett két brit állampolgárral olyan országban (nevezetesen Szíriában), amelyre vonatkozóan nem állt fenn parlamenti felhatalmazás.<sup>218</sup>

A támadást övező állami kommunikációban lenyűgöző „biztosíték keresés” található.<sup>219</sup> David Cameron, akkori brit miniszterelnök az országgyűlés alsóházában elmondta, hogy Reyaad Khan brit állampolgárt az önvédelem jogára hivatkozva ölték meg, azzal a céllal, hogy megvédjék az Egyesült Királyság lakosságát egy terrortámadás közvetlen veszélyével szemben, amit Khan tervezett és irányított. Cameron arra is utalt, hogy egyfajta *ultima ratio* jelleget öltött az akció, tekintettel arra, hogy Szíriában nincs se olyan kormány, se olyan szárazföldi csapatok, amelyek képesek lettek volna más módon megakadályozni a szigetország elleni támadást. A volt miniszterelnök elmagyarázta, hogy e légitámadás a kormány terrorizmus elleni stratégiájának részeként egy célzott támadás volt, tiszta és megbízható információk alapján meghatározott terrorista fenyegetéssel szemben, azonban ez nem tekinthető koalíciós hadműveletnek az ISIS ellen. Ez jelentette az első esetet a modern időkben, amikor a brit haderőt olyan államban vetették be, amellyel szemben az Egyesült Királyság nem viselt háborút.<sup>220</sup> Ezzel szemben az állam által a Biztonsági Tanácshoz eljuttatott levél

---

<sup>216</sup> Our methodology...

<sup>217</sup> Irak esetében a parlamenti felhatalmazás 2014-ben, Szíria vonatkozásában pedig 2015-ben történt meg. Ld. MILLS, Claire: *ISIS/Daesh: the military response in Iraq and Syria. Briefing Paper, No. 06995*. House of Commons Library, 2017. október 8. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06995/> (2023. 01. 05.) 45-46. o.

<sup>218</sup> BROOK-HOLLAND, Louisa: *Overview of military drones used by the UK armed forces. Briefing Paper, No. 06493*, House of Commons Library, 2015. október 8. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06493/> (2023. 01. 05.) 23-24. o. A parlamenti felhatalmazás ma már adott. Ld. MILLS: *ISIS/Daesh...* 46. o.

<sup>219</sup> A helyzet abszurditása röviden abban ragadható meg, hogy alkotmányjogi aggályok miatt politikailag szükséges volt a szíriai támadás másként való kategorizálására, mint kollektív önvédelmi csapás, tekintettel arra, hogy akkoriban nem volt parlamenti felhatalmazás a szíriai akciókra. Ennek ellenére nemzetközi jogi vonatkozásban ettől még változatlanul erőltetett lesz egy ilyen és ehhez hasonló egyéni önvédelemre épített jogalap. Ld. MILLS: *ISIS/Daesh...* 46. o.

<sup>220</sup> House of Lords – House of Commons, Joint Committee on Human Rights: *The Government’s policy on the use of drones for targeted killing*, Second Report of Session 2015-16, <https://publications.parliament.uk/pa/jt201516/jtselect/jtrights/574/574.pdf> (2023. 01. 05.) (a továbbiakban: UK Jelenítés) 13-14. o. és House of Commons, Oral answers to Questions. 2015. szeptember 7. <https://>



tanúsága szerint a britek az USA-hoz hasonlóan az egyéni és kollektív önvédelem jogára hivatkoztak a Szíriai támadások legalitása mellett érvelve, figyelemmel az Irakkal szembeni folyamatos fegyveres támadásra. Bár e levélben is megjelenik a 2015 augusztusi támadás egyéni önvédelmi jog alapján történő igazolása, azonban ezt rögtön megtoldják a kollektív önvédelem lehetőségével, egyfajta biztosítékként.<sup>221</sup> Ezt követően 2017-ben Jeremy Wright, az Egyesült Királyság legfőbb ügyésze egy beszédében elmagyarázta, hogy hazája miként értelmezi az önvédelemhez való jogot a nemzetközi jogban.<sup>222</sup> Azonos évben a brit Védelmi Minisztérium kiadott egy drónokkal foglalkozó kiadványt is, amelyben pedig alkalmazásuk humanitárius nemzetközi jogi kérdéseire fókuszáltak.<sup>223</sup> Mindezek ellenére az Egyesült Királyság mind a mai napig tagadja, hogy célzott likvidálási programja lenne.<sup>224</sup>

A statisztikai adatképzést ebben az esetben is egy nyílt hozzáférésű adatbázis, nevezetesen a *Drone Wars UK* segíti, amely az információhiány<sup>225</sup> ellenére is igyekszik megbízható képet alkotni a brit dróntámadásokról és így közvetten a célzott likvidálásokról. Az Egyesült Királyság drónprogramjának kiterjedtségét az alábbi ábra szemlélteti:

	<b>Irak</b>	<b>Szíria</b>	<b>Afganisztán</b>	<b>Összesen</b>
<b>Bevetés (db)</b>	2.551	2.463	4.728	<b>9.742</b>
<b>Fegyverelsülés (alkalom)</b>	680	311	457	<b>1.448</b>

*Az Egyesült Királyság által végrehajtott dróntámadások száma  
államanként eltérő időbeli keretek között*

*4. sz. táblázat (saját szerkesztés)<sup>226</sup>*

publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm150907/debtext/150907-0001.htm (2023. 01. 05.) 23-27. bek.

<sup>221</sup> Letter dated 7 September 2015 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council S/2015/688. 2015. szeptember 8.

<sup>222</sup> Attorney General's Speech at International Institute for Strategic Studies. The modern law of self-defence. 2017. január 11. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/583171/170111\\_Imminence\\_Speech\\_.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/583171/170111_Imminence_Speech_.pdf) (2023. 01. 05.) 5-21. o.

<sup>223</sup> Ministry of Defence: Joint Doctrine Publication 0-30.2, Unmanned Aircraft Systems, Development, Concepts and Doctrine Centre, 2017. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/673940/doctrine\\_uk\\_uas\\_jdp\\_0\\_30\\_2.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/673940/doctrine_uk_uas_jdp_0_30_2.pdf) (2023. 01. 05.) 39-45. o.

<sup>224</sup> BIRDSALL, Andrea: New technologies and legal justification: The United Kingdom's use of drones in self-defence. *Global Constitutionalism* 11. (2022) 198. o.

<sup>225</sup> COLE, CHRIS: Information tribunal dismisses Drone Wars appeal over British drone secrecy. *Drone Wars UK*. 2017. augusztus 17. <https://dronewars.net/2017/08/17/information-tribunal-dismisses-drone-wars-appeal-over-british-drone-secrecy/> (2023. 01. 05.)

<sup>226</sup> A táblázat elkészítéséhez az alábbi adatokat vettem figyelembe: az adatok Szíria és Irak esetében 2014 augusztusától 2022. június 30-ig terjednek. Ez a táblázat nem tartalmazza az említett Reyaad Khan célzott likvidálását. Afganisztán esetében az adatok 2008 májusától 2014 novemberéig terjednek. Az utolsó akcióra 2014. november 15-én került sor. A statisztikai adatképzés szempontjából kiemelendő, hogy RAF pilóták amerikai drónokat is irányítottak Afganisztánban, ezeket azonban nem helyeztem el a bemutatott adatokban. 2010 és 2012 között korlátozott adatok állnak rendelkezésre

A korábbiaktól eltérően az Egyesült Királyság esetében csak töredékes adatokról számolhatunk be, amely így nem tartalmazza az egyes akciókhoz köthető halál-ozási adatokat. A korábbi statisztikai adatok pontossági arányait figyelembe véve azonban azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Királyság drónprogramja is legalább annyira jelentős volt az elmúlt években, mint az Egyesült Államok vagy Izrael hasonló tevékenysége. A rendelkezésre álló adatok alapján a program jelenleg nem aktív.

### **3.4. Célzott likvidálás más államokban**

Célzott likvidálásra azonban nem csak és kizárólag a fentiekben bemutatott három állam által került sor, sőt, vélhetően még nemzetközi szervezethez is köthető ilyen katonai akció végrehajtása. Már Philip Alston 2010-es jelentésében is megjelenik Oroszország, mint amely szintén célzott likvidálásokat hajtott végre. A jelentés szerint az 1999-ben indított csecsenföldi orosz terrorelhárítási akció keretében került sor célzott likvidálásokra.<sup>227</sup> Az egyik legnevezetesebb orosz célzott likvidálás 2002-ben történt, amelyben a Ibn al-Hattáb csecsen lázadó vezér vesztette életét.<sup>228</sup> Oroszország azonban Csecsenföldön kívül is aktív, ugyanis 2004-ben Katarban egy autóba rejtett bombával végeztek a szintén csecsen Zelimhan Jandarbijevvel, akinek kapcsolatai lehetettek az al-Kaidával is.<sup>229</sup> Oroszország jogi álláspontját tekintve azt vallja, hogy az állam felléphet az olyan határon átnyúló terrorista fenyegetésekkel szemben, amelyek vonatkozásában az az ország, amelyből e fenyegetés „területileg” származik, nem működik együtt annak elhárítása érdekében.<sup>230</sup> Oroszország még törvényt<sup>231</sup> is alkotott annak érdekében, hogy az elnök felhatalmazására az orosz biztonsági szolgálatok célzottan likvidálhassanak terrorista-gyanús személyeket az állam területén kívül is.<sup>232</sup>

Oroszország mellett 2005 és 2008 között Sri Lankán is alkalmazták a célzott likvidálás eszközeit az állam területén belül a Tamil Ílam Felszabadító Tigrisei (Liberation Tigers of Tamil Eelam) ellen.<sup>233</sup> Ezen felül említhető még Kolumbia egy célzott likvidálási akciója Raúl Eyes FARC-szövívővel szemben 2008. március 1-jén Ecuador területén belül.<sup>234</sup> További célzott likvidálási példákat szolgál-

---

az Egyesült Királyság afgán dróntámadásairól. Ld. UK Drone Strike Stats, *Drone Wars UK*. <https://dronewars.net/uk-drone-strike-list-2/> (2023. 01. 05.)

<sup>227</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 23. bek.

<sup>228</sup> HÖFER, Martin Felix: *Gezielte Tötungen*. Mohr Siebeck, 2013. 100. o.

<sup>229</sup> KAPAUN, Nina: *Völkerrechtliche Bewertung gezielter Tötungen nicht-staatlicher Akteure*. Institute for International Peace and Security Law, 2014. 43. o.

<sup>230</sup> KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 43. o.

<sup>231</sup> Federal Law No. 35-FZ on Counteracting Terrorism (2006)

<sup>232</sup> A jogszabály tartalmáról részletesen ld. A/HRC/14/24/Add. 6. 24-25. bek. KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 43-44. o.

<sup>233</sup> KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 45. o.

<sup>234</sup> KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 45. o. Az eset komoly nemzetközi visszhangot váltott ki, erről részletesen ld. III. fejezet 4. pont.

tathat a Fülöp-szigetek is, ahol 2001 óta figyeltek meg ilyen állami akciókat az államon belül.<sup>235</sup> 2015 óta pedig számos állam, köztük Egyiptom, Irak, Irán, Nigéria, Szaúd-Arábia, Törökország és Pakisztán is hajtott végre hasonló akciókat, mégpedig felfegyverzett pilóta nélkül repülőgépek segítségével.<sup>236</sup> Ezek közül Törökország célzott likvidálási programja érdemel kiemeltet, ugyanis az állam 2020 júniusa és 2022 nyara között több mint negyven dróntámadást hajtott végre szíriai kurdokkal szemben.<sup>237</sup> Bizonyos szerzők szerint pedig államokon túl egy nemzetközi szervezet, nevezetesen a NATO is hajtott végre célzott likvidálást Afganisztánban.<sup>238</sup> Erre utaló más információt azonban nem leltem fel.

#### 4. A nemzetközi közösség és a célzott likvidálás

A nemzetközi közösség és a célzott likvidálás kapcsolatának bemutatását célszerű a nemzetközi szervezetek szintjén kezdeni és onnan eljutni az egyes államok sajátos álláspontjáig, egyfajta általánostól a különös logikát követve.

Az ENSZ szintjén nem találkozunk olyan általános érvényű, például közgyűlési határozattal, amely elítélné a célzott likvidálásokat. Legalább egy célzott likvidálási akció esetében azonban a Biztonsági Tanács fogadott el olyan határozatot, amelyben közvetetten ugyan, de nyilatkoztak az ilyen akciók legalitását illetően. Ilyen volt a már említett eset, amelyben a BT a 611 (1988) sz. határozatával elítélte a Tunézia elleni agressziót egy izraeli célzott likvidálás kapcsán.<sup>239</sup> Az ENSZ különböző különmegbízottjai pedig már szintén többször felhívták a figyelmet a célzott likvidálások kihívásaira.<sup>240</sup>

Az ENSZ mellett azonban más nemzetközi szervezetek, úgymint az Európai Unió, az Európa Tanács és az Amerikai Államok Szervezete is állást foglalt a célzott likvidálásokról.

Az Európai Unióban a célzott likvidálásokról szóló vita 2012-ben kezdődött, amikor az Európai Parlament képviselői el kívánták érni, hogy az Unió tiltsa be ezeket az akciókat.<sup>241</sup> 2013-ban Nils Melzer az Európai Unió Külpolitikai Fő-

<sup>235</sup> ARNESTO, Cyril: Extrajudicial Killings and Enforced Disappearances in the Philippines as Crimes Against Humanity under the Rome Statute. *Asia Pacific Yearbook of International Humanitarian Law* 4. (2008-2011) 305-306. o.

<sup>236</sup> Törökország, Nigéria és Pakisztán saját területükön belül is. Ld. A/HRC/44/38. 7-8. bek.

<sup>237</sup> Turkey's drone attacks against Syrian Kurds have become routine. *Medyanews*. 2022. augusztus 3. <https://medyanews.net/turkeys-drone-attacks-against-syrian-kurds-have-become-routine/> (2023. 01. 05.)

<sup>238</sup> BACHMANN: Targeted Killings... 265. o. BACHMANN, Sascha-Dominik – HAEUSSLER, Ulf: Targeted killing as a means of asymmetric warfare: A provocative view and invitation to debate. *Law, Crime and History* 1. (2011) 9. o.

<sup>239</sup> Security Council Resolution 611 (1988) S/RES/611 (1988) 1988. április 25.

<sup>240</sup> Pl. A/HRC/14/24/Add. 6. A/68/382. A/HRC/26/36. A/HRC/44/38. vagy Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Ben Emmerson. A/HRC/25/59. 2014. március 10.

<sup>241</sup> POSTMA, Foeke: *Military Drones and the EU*. The role of unmanned systems in the European Union's defence developments. PAX, 2019. <https://www.paxforpeace.nl/media/files/pax-report-military-drones-and-the-eu.pdf> (2023. 01. 05.) 28. o.

igazgatóságának megbízásából elkészített egy tanulmányt a fegyveres drónok alkalmazásának az emberi jogok védelmével való kölcsönhatásáról, amelyben felhívta a figyelmet az ilyen állami akciók lehetséges jogellenességére.<sup>242</sup> Egy évvel később e tanulmány alapján az Európai Parlament elfogadott egy állásfoglalást,<sup>243</sup> amelyben „súlyos aggodalmának ad hangot a katonai robotrepülőgépek nemzetközi jog keretein kívüli használata kapcsán; szorgalmazza, hogy az EU olyan arányos európai és globális szintű politikai választézkedést dolgozzon ki, amely tiszteletben tartja az emberi jogokat és a nemzetközi humanitárius jogot”<sup>244</sup> és felhívta az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselőjét, a tagállamokat és a Tanácsot, hogy tegyenek lépéseket a helyzet rendezése érdekében.<sup>245</sup> Kiemelendő, hogy az állásfoglalás itt nem jogalkotási aktust, hanem politikai jelentőségű dokumentumot jelöl. Ezt követően bár napirenden maradt a kérdés, érdemi előrelépés az Európai Unió részéről nem történt.<sup>246</sup> 2017-ben a Külpolitikai Főigazgatóság megbízásából készült egy újabb tanulmány, amely egy közös uniós drónpolitika képét villantotta fel, egy modell tanácsi határozatot hozva nyilvánosságra,<sup>247</sup> aminek elfogadása azonban azóta is várat magára.

Még mindig az európai szintéren maradván meg kell említeni az Európa Tanácsot is, amelynek Parlamenti Közgyűlése 2015-ben fogadott el egy határozatot,<sup>248</sup> illetve egy ajánlást<sup>249</sup> a drónok és a célzott likvidálás témakörében, felhívva a figyelmet az azokkal járó emberi jogi jogsértésekre és kérve az emberi jogok tiszteletben tartását.<sup>250</sup> Az ajánlás egyebek mellett felszólította a Miniszteri Bizottságot, hogy vizsgálják meg a célzott likvidálások jogszerűségét és készítsenek iránymutatást a tagállamoknak azok lebonyolítására.<sup>251</sup> Az iránymutatások a mai napig nem készültek el. Az Európa Tanács esetében utalni kell arra is, hogy az annak égisze alatt működő Emberi Jogok Európai Bírósága természetesen véleményt nyilváníthat célzott likvidálások kapcsán, mint ahogy egy asszaszináció esetében meg is tette.<sup>252</sup>

Az Amerikai Államok Szervezetének álláspontja a célzott likvidálások kapcsán egy incidens során vált ismertté. A – már említett – 2004-es kolumbiai célzott likvidálást Ecuador területén Kolumbia az önvédelem jogára alapította,

---

<sup>242</sup> MELZER: Human rights... 1-53. o.

<sup>243</sup> Az Európai Parlament 2014. február 27-i állásfoglalása a katonai robotrepülőgépek használatáról 2014/2567(RSP)

<sup>244</sup> 2014/2567(RSP) 1. pont.

<sup>245</sup> 2014/2567(RSP) 2. pont.

<sup>246</sup> POSTMA: Military Drones... 29. o.

<sup>247</sup> DORSEY, JESSICA – BONACQUISTI, GIULIA: *Towards an EU common position on the use of armed drones*. Directorate-General for External Policies. European Union. 2017. 20-33. o.

<sup>248</sup> Resolution 2051 (2015) Drones and targeted killings: the need to uphold human rights and international law. 2015. április 23.

<sup>249</sup> Recommendation 2069 (2015) Drones and targeted killings: the need to uphold human rights and international law. 2015. április 23.

<sup>250</sup> Resolution 2051 (2015) 6-8. pontok.

<sup>251</sup> Recommendation 2069 (2015) 1. pont.

<sup>252</sup> Ld. V. fejezet és VII. fejezet 2.3. alpont

azonban az Amerikai Államok Szervezetének Állandó Tanácsa az eset kapcsán hozott határozatában kimondta, hogy egy állam sem jogosult a másik állam területén erőszakos cselekmények megvalósítására, függetlenül attól, hogy az milyen okból történt.<sup>253</sup> Kolumbia elnöke később bocsánatot kért a támadás miatt és ígéretet tett arra, hogy hasonló akció nem történik majd a jövőben.<sup>254</sup>

A célzott likvidálásokat végrehajtó államokon túl más államok álláspontját e tekintetben nehéz megismerni, hiszen nem gyakran történik meg, hogy egy-egy állam egyértelmű véleményt nyilvánítana ebben a kérdésben. A célzott likvidálásokat végrehajtó államok véleményét ismerjük – ha az állam területén kívül hajtják végre akciójukat, akkor azt valamilyen önvédelmi helyzetre alapozzák, amellyel voltaképpen az ellenük intézett fegyveres támadásra válaszul fegyveres konfliktusba bonyolódnak. Ez természetesen a humanitárius nemzetközi jog alkalmazási kötelezettségével is együtt jár.

Az Európai Unió tagállamai között 2015-ben Jessica Dorsey és Christophe Paulussen egy tanulmány elkészítése céljából felmérést végzett arról, hogy előbbieik milyen jogi álláspontot képviselnek a célzott likvidálások kapcsán. Talán nem meglepő, de az EU akkori 28 tagállamából mindösszesen öt állam küldte vissza a számukra eljuttatott kérdőívet, közülük Hollandia és Csehország vállalta név szerint véleményét.<sup>255</sup> A felméréssel foglalkozó tanulmány megállapítja, hogy az EU tagállamai általánosságban nem tartják illegálisnak például a felfegyverzett pilóta nélkül repülőgépeket, de azok alkalmazása megvalósíthat nemzetközi jogi jogsértést. Nincs azonban konszenzus a tekintetben, hogy milyen szabályok alkalmazandók a célzott likvidálásokra, bár az államok inkább úgy foglalnak állást, hogy a hatályos nemzetközi jogi normák képesek kezelni ezeket a katonai akciókat.<sup>256</sup>

Egyéni államok álláspontját viszonylag ritkán lehetséges megismerni a dróntámadásokkal kapcsolatban. Németország szövetségi kormánya például egy, a Zöldek frakciójának kérdésére 2017-ben az Egyesült Államok drónprogramjával kapcsolatban azt állította, hogy a drónok bevetését a humanitárius nemzetközi jog generálisan nem tiltja, azonban az egyes szabályokat minden bevetés során be kell tartani.<sup>257</sup> Továbbá a szövetségi kormánynak véleményük szerint nincs oka kételkedni abban, hogy az Egyesült Államok betartja

<sup>253</sup> CP/RES. 930 (1632/08) 2008. március 5. 1. pont.

<sup>254</sup> KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 46. o.

<sup>255</sup> DORSEY, Jessica – PAULUSSEN, *Christophe*: A common European position on armed drones? Charting EU member states' views on questions of counterterrorism uses of force. *Global Affairs* 1. (2015). 278. o.

<sup>256</sup> DORSEY – PAULUSSEN: *A common...* 279-280. o.

<sup>257</sup> Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Andrej Hunko, Niema Movassat, Dr. Alexander S. Neu, weiterer Abgeordneter und der Fraktion DIE LINKE. Drucksache 18/10618. 2017. január 25. <https://dserver.bundestag.de/btd/18/110/1811023.pdf> (2023. 01. 05.) 3-4. o.

a fenti humanitárius nemzetközi jogi előírásokat.<sup>258</sup> Könnyen belátható, hogy mindez túl sok információt nem jelent a konkrét program legalitását illetően.

A célzott likvidálásokkal kapcsolatos valódi jogi álláspontok kiderítése azért is nehézségbe ütközik, mert általában olyan célpontok (terroristák) ellen hajták őket végre, amelyek alapvetően egyik állam érdekkörébe sem tartoznak. Rög-tön más képet kapunk akkor, ha egy olyan célzott likvidálást vizsgálunk meg, amely nem egy nem állami szereplő, hanem egy másik állam ellen irányult. Ilyen volt Kászem Szolejmáni iráni tábornok 2020-as célzott likvidálása.<sup>259</sup> E csapást követően több állam is ellenérzését fejezte ki az akcióval szemben. Az orosz külügyminiszter Szergej Lavrov elítélte a támadást azt állítva, hogy az ilyen célzott akciók egy másik állam területén annak tudta nélkül egy harmadik állam tisztviselőjével szemben súlyosan megsértik a nemzetközi jogot.<sup>260</sup> Kína a célzott likvidálás kapcsán szintén hitet tett az erőszak tilalma mellett.<sup>261</sup> Franciaország, Németország, az Egyesült Királyság és India az ENSZ és az Európai Unió mellett pedig csak a további eszkaláció veszélyére hívták fel a figyelmet, konkrétan nem ítélték el a támadást.<sup>262</sup> Brazília ezzel szemben például támogatta az Egyesült Államokat.<sup>263</sup>

## 5. Következtetések

A célzott likvidálások történetének áttekintését követően világosan látszik, hogy a meghatározott személlyel szemben végrehajtott katonai akciók egyáltalán nem tekinthetőek újkeletűnek, azokat a történelem során az államok mindig is alkalmazták. Ami a modern célzott likvidálásokat különlegessé teszi az nem más, mint, hogy ezekre egy átfogó állami politika keretében kerül sor, azaz nem elszigetelt, egyszeri esetekként valósulnak meg.

---

<sup>258</sup> Uo. 7. o.

<sup>259</sup> Az esettel részletesen foglalkozom a Függelékben. A nemzetközi közösség reakciójának részletes bemutatását a művelet kapcsán ld. Kis Kelemen Bence – Kiss Mátyás: Kászem Szolejmáni célzott likvidálása: esettanulmány a *jus ad bellum* lencsében keresztül. *Állam- és Jogtudomány* 2021/4. sz. 26-49. o.

<sup>260</sup> Press Release on Foreign Minister Sergey Lavrov's Telephone Conversation with U.S. Secretary of State Mike Pompeo. *Iran Watch*. 2020. augusztus 16. <https://www.iranwatch.org/library/governments/russia/ministry-foreign-affairs/press-release-foreign-minister-sergey-lavrov-telephone-conversation-us-secretary-state-mike> (2023. 01. 05.)

<sup>261</sup> Foreign Ministry Spokesperson Geng Shuang's Regular Press Conference on January 3, 2020. 2020. január 3. [http://no.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/202001/t20200104\\_10209350.htm](http://no.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/202001/t20200104_10209350.htm) (2023. 01. 05.)

<sup>262</sup> Kiss Mátyás: Az Egyesült Államok és Irán 2020-as katonai akcióinak nemzetközi jogi megítélése az erőszak alkalmazását lehetővé tevő jogalpok szempontjából. OTDK dolgozat, 2021. 26-27. o.

<sup>263</sup> Érdekességként megemlíthető, hogy bár korábban a Brazil Külügyminisztérium honlapján elérhető volt a kérdéses közlemény, azt ma már nem lehet elérni. Ebből az okból szekunder forrás áll csak rendelkezésre a nyilatkozatról, ld. Iran summons Brazil's charge d'affaires in Tehran after Soleimani comments. *Reuters*. 2020. január 7. <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-iran-brazil/iran-summons-brazils-charge-daffaires-in-tehran-after-Soleimani-comments-idUSKBN1Z611F?feedType=RSS&> (2023. 01. 05.)

A célzott likvidálások állami gyakorlatának vizsgálatából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az bizonyos államok kiterjedt célzott likvidálási gyakorlattal rendelkeznek, más államok és feltehetően egy nemzetközi szervezet pedig korlátozottabban formában, de használta már az állami politika szóban forgó eszközét. A számottevő célzott likvidálási programokkal rendelkező államok kiemelten fontosnak tartják, hogy igazolják magatartásukat mind a nemzetközi, mind pedig a nemzeti jog szempontjából. A határon átnyúló célzott likvidálások esetében a tipikus igazolás az önvédelem, amely kiegészül egy „háborús” narratívával, azaz az államok a legtöbb esetben a humanitárius nemzetközi jogot alkalmazzák műveleteikre.

A célzott likvidálások megítélése a nemzetközi közösségben a rendelkezésre álló adatok alapján változó. Az államok hallgatása, vagy néhol támogató nyilatkozatok megtétele nem minden esetben jelent valós támogatást a célzott likvidálások legalitása tekintetben, ugyanis azokat a legutóbbi időkig főként a terrorizmus elleni küzdelemben alkalmazták. Ez természetesen azt is jelenti, hogy szinte valamennyi állam érdekelt volt az ilyen és ehhez hasonló nem állami szereplők meggyengítésében. Ha az államok közötti célzott likvidálás említett modernkori példáját vesszük alapul, akkor találkozunk a jogellenességet nyíltan hirdető álláspontokkal, a nagy többség azonban ebben az esetben is csak a további konfliktustól intette óva a feleket. Ebből következően nem tehetünk általános megállapítást a célzott likvidálások nemzetközi támogatottságával kapcsolatban, az ugyanis esetről-esetre változik. Ahogy a soron következő fejezetben látni fogjuk, az államok a határon átnyúló erőszak-alkalmazás során általában nem fejezik ki egyértelműen véleményüket, ezzel is nagyobb mozgásteret hagyva saját jövőbeni magatartásaiknak. Mindazonáltal a releváns állami gyakorlat vizsgálata a továbbiakban is a monográfia fontos célkitűzése és eszköze marad.





## IV. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS ÉS A *JUS AD BELLUM*<sup>264</sup>

### 1. Bevezető gondolatok

A célzott likvidálások monografikus igényű vizsgálatainak egyik legnagyobb hiányossága – véleményem szerint – az, hogy kevésbé foglalkoznak a *jus ad bellum*, azaz az államközi erőszak-alkalmazást kivételesen lehetővé tevő helyzetek elemzésével. Nils Melzer már többször idézett meghatározó monográfiája példának okáért nem egész két oldalt szentel a kérdéskörnek,<sup>265</sup> Roland Otto és Josef Alkatout munkáiból pedig teljes mértékben hiányzik a *jus contra bellum* vizsgálata.<sup>266</sup> Ezzel szemben a német szakirodalom úttörő volt e kérdések tanulmányozásában, így Martin Felix Höfer és Nina Kapaun is kiemelt figyelmet szentel a témának.<sup>267</sup> Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a tágabb értelemben vett nemzetközi jogtudomány egyáltalán ne foglalkozott volna a célzott likvidálások *jus ad bellum* vizsgálatával, hiszen születtek részletes tanulmányok ezzel kapcsolatban is.<sup>268</sup> Ebből a kiindulási pontból e fejezet bemutatja, hogy mely jogi normák alkalmazandók a célzott likvidálásokra mint a határon átnyúló erőszak-alkalmazás egy eszközére mind állami, mind pedig nem állami szereplőkkel szemben, valamint, hogy megállapításokat tegyen egyes ténylegesen zajló vagy lezajlott célzott likvidálási programok *jus ad bellum* legalitását illetően.

A fejezetben különös figyelmet szentelek a *jus contra bellum* rendszerét átható, rendszerszintű kihívásoknak, így különösen a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségeinek, azon belül is az ún. „vonakodik vagy képtelen” mércének, illetve a megelőző önvédelem problémájának. Marko Milanović szerint a nem állami szereplők elleni közvetlen önvédelem megítélésében fellelhető polémiák formálisan feloldhatatlanok,<sup>269</sup> amit véleményem szerint ki lehet terjeszteni voltaképpen a *jus ad bellum* területét érintő viták teljes egészére is,

<sup>264</sup> E fejezet részben épít az alábbi már megjelent tanulmányokra: KIS KELEMEN Bence: Gondolatok a *jus ad bellum* köréből a célzott likvidálás tükrében. *Közjogi Szemle* 2017/3. sz. 76-83. o. KIS KELEMEN Bence: Drónok háborúja (1.) A dróntámadások *jus ad bellum* jogszerűségi vizsgálata. *Honvédségi Szemle* 2018/1. sz. 70-82. o. KIS KELEMEN Bence: Humanitárius intervenció? Az Egyesült Államok 2017-2018-as szíriai légitámadásainak *jus ad bellum* elemzése. In KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*. PTE ÁJK, 2019. 135-155. o. KIS KELEMEN Bence: Targeted killing, armed drones and the international law of use of force. *Scientific Proceedings of Guram Tavartkiladze Tbilisi Teaching University* 8. (2018) 15-26. o.

<sup>265</sup> MELZER: *Targeted killing...* 74-76. o.

<sup>266</sup> OTTO: *Targeted killings... és ALKATOUT: The Legality...*

<sup>267</sup> HÖFER: *Gezielte...* 8-134. o. és KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 55-142. o.

<sup>268</sup> PI. HEYNS, Christof – AKANDE, Dapo – HILL-CAWTHORNE, Lawrence – CHENGETA, Thompson: The International Law Framework Regulating The use of Armed Drones. *International and Comparative Law Quarterly* 65. (2016) 796-805. o. vagy MARTIN, Craig: Going Medieval: Targeted Killing, Self-Defense and the *Jus ad Bellum* Regime. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP, 2012. 223-252. o.

<sup>269</sup> MILANOVIC, Marko: Self-Defense and Non-State Actors: Indeterminacy and the *Jus ad Bellum*. *EJIL:Talk!* 2010. február 21. <https://www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/> (2023. 01. 06.)

hiszen az egyes államok, valamint nemzetközi jogászok álláspontjai gyökerelesen eltérnek egymástól, és ami még szembeötlőbb, az az, hogy gyakran azonos állami gyakorlat, valamint *opinio juris* és bírósági ítéletek elemzésével jutnak jelentősen eltérő következtetésekre a szerzők. Ebből fakadóan a monográfiának nem lehet célja, hogy érdemben hozzájáruljon az egyes vitás pontok feloldásához, így az arra korlátozódik, hogy bemutassa az ütköző álláspontokat és abból a nemzetközi jogról alkotott saját képem alapján a megfelelő alkalmazza a célzott likvidálásokra.

Ennek jegyében a fejezet elsőként bemutatja az erőszak tilalmát, mint a modern nemzetközi jog egyik alapvető normáját (2. rész), majd kitér e norma kivételeire, így különösen az erőszakkal érintett állam (a továbbiakban: területi állam) hozzájárulására (3.1. rész), a Biztonsági Tanács erőszak alkalmazását lehetővé tevő határozataira (3.2. rész), továbbá az önvédelem természetes jogára (3.3. rész). A fejezet zárásaként pedig levonom a szükséges következtetéseket (4. rész).

## 2. Az erőszak tilalma

Az erőszak tilalmát a modern nemzetközi jogban az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése határozza meg, amely szerint: „[a] Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más Állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.”<sup>270</sup> E jogi norma a nemzetközi szokásjog státuszát is elérte, amelyet a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben erősített meg.<sup>271</sup> Az erőszak tilalma emellett a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályává, azaz *jus cogensé* is vált, amely tételt a nemzetközi közösség és a szakma nagy többsége elfogad.<sup>272</sup> Természetesen léteznek az erőszak tilalma *jus cogens* státuszát megkérdőjelező álláspontok is,<sup>273</sup> ezek azonban kisebbségi felfogást képviselnek. Mindezek alapján mondta Bruhács János az erőszak tilalmáról, hogy az a mai nemzetközi jog „kvintesszenciája”.<sup>274</sup>

<sup>270</sup> ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bek.

<sup>271</sup> *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14. (a továbbiakban: Nicaragua-ügy) 188. bek.

<sup>272</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I...* 242. o. A tételt megerősítette a Nemzetközi Bíróság is ld. Nicaragua-ügy 190. bek. és a Nemzetközi Jogi Bizottság is. Ld. Fourth report on peremptory norms of general international law (*jus cogens*) by Dire Tladi, Special Rapporteur, A/CN.4/727. 2019. január 31. 68. bek. A Nemzetközi Jogi Bizottság az agresszió tilalmát jelölte meg feltétlen alkalmazást igénylő normaként, de a szöveg rávilágít arra, hogy ezalatt az erőszak tilalmát érti, ld. uo. 62. bek.

<sup>273</sup> Pl. PADDEU, Federica I.: *Military assistance on request and general reasons against force: consent as a defence to the prohibition of force. Journal on the Use of Force in International Law* 7. (2020) 249. és 266. o. A szerző szerint csak az agresszió tilalma a *jus cogens* norma, amely így szűkebb, mint az erőszak tilalma. Ld. még GREEN, James, A.: *Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. Michigan Journal of International Law* 32. (2011) 215-257. o.

<sup>274</sup> BRUHÁCS János: *Jus Contra Bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jogi tilalmához*. In BLUTMAN László (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. SZTE ÁJK, 2014. 73. o.

Az erőszak tilalmával kapcsolatban számos értelmezési kérdés merül fel, példának okáért, hogy az erőszakkal való fenyegetés része-e a már említett feltétlen alkalmazást igénylő normának, vagy sem. Ezzel kapcsolatban ellentétes nézetek találhatóak a szakirodalomban.<sup>275</sup> Bárhogyan is, az bizonyosnak látszik, hogy az erőszakkal való fenyegetés szokásjogi úton mindenképpen tilalmazott, még akkor is, ha az elmúlt években az ilyen jellegű cselekmények mindenféle jogi és politikai következmények nélkül maradtak.<sup>276</sup>

Hasonlóan értelmezést igényel az erőszak tilalma mint jogi norma tárgyi hatálya is, azaz, hogy mely cselekményeket tilalmazza ez a szabály. Első ránézésre az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésében található más állam területi épsége, politikai függetlensége vagy az ENSZ céljaival össze nem férő módoszat egyfajta kvalifikációként is értelmezhető, azaz úgy, mint ami szűkíti a tilalmat, azaz az e feltételeknek meg nem felelő erőszak-alkalmazás akár jogszerű is lehetne. Ennek apropóján lehetséges lenne úgy érvelni, hogy egy olyan célzott likvidálási akció, amikor egy állam egy felfegyverzett drónnal néhány perc leforgása alatt egy másik állam területén halálos kimenetelű akciót hajt végre, majd távozik az adott állam légteréből, az nem sérti a kérdéses állam területi épségét vagy politikai függetlenségét. Ez a nézet azonban egyértelműen téves, ugyanis a hasonló érveket a Nemzetközi Bíróság már 1949-ben a Korfu-szoros-ügyben<sup>277</sup> sem fogadta el és az Alapokmány kommentárja is kiemeli eme álláspont tartáhatatlanságát.<sup>278</sup> A fenti kitételek – kisebb államok javaslatára – éppen azért kerültek bele a szövegbe, hogy erősítsék a tilalmat, amelyet az Egyesült Államok delegáltja is olyanként aposztrofált, mint amely „abszolút és mindenre kiterjedő”, továbbá „kikapuk nélküli”.<sup>279</sup> Ennek megfelelően azzal sem érvelhetünk, hogy példának okáért egy terrorizmus elleni küzdelemben alkalmazott célzott likvidálás valójában összefér az ENSZ céljaival, ugyanis azokra csak a norma aló-

<sup>275</sup> Ld. pl. CASEY-MASLEN, Stuart: *Jus ad Bellum – The Law on Inter-State Use of Force*. Hart, 2020. 20-21. és 36. o. A szerző szerint az erőszakkal való fenyegetés nem *jus cogens* norma. Az erőszakkal való fenyegetés pedig csak akkor jogszerű, ha az erőszak alkalmazása maga is az lenne. Hasonló véleményen van Yoram Dinstein is, ld. DINSTEIN, Yoram: *War, Aggression and Self-Defence, 6th edition*. CUP, 2017. 111. o. Ld. még KAJTÁR Gábor: Az önvédelem jogának *jus cogens* természete. In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 125. o. A szerző szerint az erőszakkal való fenyegetés a *jus cogens* norma része.

<sup>276</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 20-21. o. A szerző az Egyesült Államok és Észak Korea közötti 2016-2017-es szópárbajra utal.

<sup>277</sup> MOIR, Lindsay: Reappraising the Resort to Force – International law, Jus ad Bellum and the War on Terror. Hart, 2010. 7-8. o. A Korfu-szoros-ügyben a NB alapvetően nem az erőszak tilalmát vizsgálta, hanem Albánia szuverenitásának megsértését az aknátlánítási művelet során, de azt is kimondta, hogy az Egyesült Királyság magatartása erőszak-alkalmazásnak minősült., Id. Corfu Channel case, Judgment of April 9th 1949: I.C.J. Reports, 1949, p. 4. 33-35. o.

<sup>278</sup> DÖRR, Oliver – RANDELZHOFFER, Albrecht: Ch.I. Purposes and Principles, Article 2 (4) In SIMMA, Bruno – KHAN, Daniel-Erasmus – NOLTE, Georg – PAULUS, Andreas – WESSENDORF, Nikolai (eds.) *The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume I*. OUP, 2012. 37. bek.

<sup>279</sup> MOIR: *Reappraising...* 8-9. o. A szerző szerint az ENSZ céljaira való utalás egyfajta „mindenre kiterjedő” („catch-all provision”) jelleget kölcsönöz a rendelkezésnek.

li „kivételek”<sup>280</sup> – helyesebben olyan helyzetek alapján amelyekre nem terjed ki a norma hatálya – felhívásával mentesülhetünk. Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az erőszak megítélése is, ugyanis kérdéses volt az is, hogy milyen fajtájú erőszakra vonatkozik a tilalom: vajon kizárólag a fegyveres erőszakra, vagy pedig a politikai, gazdasági erőszak is a szabály hatálya alá esik?<sup>281</sup> A szakirodalomban azonban e kérdés rendezett, mégpedig olyan tekintetben, hogy az erőszak tilalmába csak a fegyveres erőszak tartozik bele, ámbár az egyéb beavatkozások az intervenció tilalmába ütközhetnek.<sup>282</sup>

Ehhez kapcsolódóan felmerül az a kérdés, hogy rendelkezik-e egyfajta *de minimis* küszöbszabállyal az erőszak tilalma, azaz létezhetnek-e olyan határon átnyúló erőszak-alkalmazások, amelyek e küszöb alatt maradván jogszerűen megvalósíthatók. Egyes szerzők szerint például a fegyveres erőszak tilalma egy nagyon alacsony küszöbszabállyal rendelkezik, így gyakorlatilag minden határon átnyúló fizikai erőszakra kiterjed, amely alól csak nagyon szűk körben beszélhetünk kivételekről, ilyen például egy határon átnyúló rendőri akció, vagy egy hajó ellenintézkedésből való lefoglalása.<sup>283</sup> Más szerzők pedig úgy érvelnek, hogy ilyen *de minimis* norma nem létezik, következésképpen minden szándékos,<sup>284</sup> államközi erőszak-alkalmazás sérteni fogja az erőszak tilalmát.<sup>285</sup>

Ez a probléma megjelent a georgiai konfliktus független nemzetközi ténymegállapító missziójának jelentésében is, amelyben kiemelték, hogy egyének célzott likvidálása – egyebek mellett – az erőszak tilalmának küszöbe alatt marad.<sup>286</sup> Ezzel szemben Tom Ruys a norma, valamint a hozzá kapcsolódó állami gyakorlat részletes elemzésével kimutatta, hogy a célzott likvidálások az erőszak tilalmának hatálya alá tartoznak.<sup>287</sup> Ellenkező esetben célzott likvidálásokra akár jogellenességet kizáró körülmények, úgy mint az ellenintézkedés, vagy a szükséghelyzet, felhívásával is sor kerülhetne, ez pedig értelemszerűen

<sup>280</sup> DÖRR – RANDELZHOFFER: Ch.I. Purposes and Principles... 38. bek.

<sup>281</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I...* 241-242. o.

<sup>282</sup> CASEY-MASLEN, Stuart: *Jus ad Bellum – The Law on Inter-State Use of Force*. Hart, 2020. 22. o.

<sup>283</sup> Ld. pl. CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 23-25.

<sup>284</sup> A szándékosság kérdése például 2022. november 15-én merült fel, amikor Lengyelországot ért véletlen rakétatámadás Ukrajna területéről két ember halálát okozva, amely ellenséges szándék hiányában nem minősült erőszak-alkalmazásnak és így fegyveres támadásnak sem, ld. MILANOVIC, Marko: *As Far As We Know, There Has Been No Armed Attack Against Poland*. *EJIL:Talk!* 2022. november 16. <https://www.ejiltalk.org/as-far-as-we-know-there-has-been-no-armed-attack-against-poland/> (2023. 01. 06.) Fontos azonban megjegyezni azt is, hogy az ellenséges szándék meglétének bizonyítására csak kisebb jelentőségű támadások esetében van szükség, ld. RUYs, Tom: *'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter – Evolutions in Customary Law and Practice*. CUP, 2010. 189. o.

<sup>285</sup> Ld. pl. RUYs, Tom: *The Meaning of „Force” and the Boundaries of the Jus ad Bellum: Are „Minimal Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)?* *The American Journal of International Law* 108. (2014) 188. o.

<sup>286</sup> Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Vol. II. 2009 szeptember. 242. o. [https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG\\_Volume\\_II1.pdf](https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf) (2023. 01. 06.) 49. jegyzet

<sup>287</sup> RUYs: *The Meaning ...* 192-195. o.

teljes mértékben erodálna az erőszak tilalmát, mint a modern nemzetközi jog egyik sarokkövét.<sup>288</sup>

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni az erőszak tilalmának normativitását is. Sokan és sokszor megjövendőlték már e norma halálát. Thomas M. Franck példának okáért már 1970-ben feltette a kérdést: ki ölte meg a 2. cikk (4) bekezdését?<sup>289</sup> Az azóta a hidegháborút követő időszakban „csodálatos módon újjászületett”<sup>290</sup> norma azonban Franck szerint ismét életét veszítette Irak 2003-as megszállását követően.<sup>291</sup> Bár ezt a nézetet azóta többen visszhangozták, Kajtár Gábor már 2011-ben arra figyelmeztetett, hogy elhamarkodott a 2. cikk (4) bekezdésének haláláról beszélni, hiszen a szerző szerint a *jus ad bellum* rendszere sikerrel vette az akadályokat és folyamatosan képes volt a megújulásra és erre jelenleg is az.<sup>292</sup> Mindezek ellenére 2020-ban Monica Hakimi ismét felteszi a kérdést: „Mi ölheti meg (végre) a *jus ad bellumot*?”<sup>293</sup> A szerző szerint bár a korábbi jövődölések tévesek, mégis olyan problémák mutatkoznak a *jus contra bellum* rendszerében, amelyek az erőszak tilalmának halálához vezethetnek.<sup>294</sup> Hakimi úgy véli, hogy lényeges különbség van aközött, amit az államok a gyakorlatban megtesznek és amit a nemzetközi jog előírna számukra annak intézményrendszerén keresztül.<sup>295</sup> Ez pedig több problémás területen is előkerül, ilyen a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem, valamint a megelőző önvédelem kérdése, ahol a katonailag erős államok egyoldalúan kívánják meghatározni, hogy mi is a követendő jog.<sup>296</sup> A szerző számos más problémát és konkrét helyzetet is megjelöl, amelyek – főként az Egyesült Államok oldaláról – a nemzetközi jog teljes figyelmen kívül hagyását jelentik, ez pedig végső soron képes erodálni az erőszak tilalmát, valamint az abba vetett hitet.<sup>297</sup>

Az erőszak tilalma tehát gátat állít a célzott likvidálások elé, hiszen ha egy állam nem rendelkezik valamilyen igazolással műveletének alátámasztására, akkor megsérti ezt a feltétlen alkalmazást igénylő normát, amely nem csak az

<sup>288</sup> Uo. 196-197. o.

<sup>289</sup> FRANCK, Thomas M.: Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governning the Use of Force by States. *The American Journal of International Law* 64. (1970) 809-837. o.

<sup>290</sup> FRANCK, Thomas M.: What Happens Now? The United Nations after Iraq. *The American Journal of International Law* 97. (2003) 609. o.

<sup>291</sup> Uo. 610. o.

<sup>292</sup> KAJTÁR Gábor: Az általános erőszaktilalom rendszerének értéktartalma és hatékonysága a posztbipoláris rendszerben. In KAJTÁR Gábor – KARDOS Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és Európai jog: Új metszéspontok – Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*. Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 77. o.

<sup>293</sup> HAKIMI, Monica: What Might (Finally) Kill the *Jus ad Bellum*? *Public Law and Legal Theory Research Paper Series* 688. (2020). 1-20. o. Az idézet a címből származik.

<sup>294</sup> Uo. 2. o.

<sup>295</sup> Uo. 7-9. o.

<sup>296</sup> Uo. 11-13. o.

<sup>297</sup> Uo. 13-19. o. Ez a jelenség alapvetően nem kötődik Donald Trumphoz, mint az Egyesült Államok 45. elnökéhez, hiszen utódja Joe Biden gyakorlata sem látszik túlzottan *jus ad bellum* kompatibilisnek, ld. COOPER, Helen – SCHMITT, Eric: U.S. Airstrikes in Syria Target Iran-Backed Militias That Rocketed American Troops in Iraq. *The New York Times*. 2021. február 25. <https://www.nytimes.com/2021/02/25/us/politics/biden-syria-airstrike-iran.html?smid=tw-share> (2023. 01. 06.)

állam felelősségét vetheti fel, de esetleg aktiválhatja a területi állam önvédelemhez való jogát is. A következőkben azokat a körülményeket elemzem, amelyek kizárják az erőszak tilalmának megsértését.

### 3. Az erőszak tilalma alóli kivételek

Az erőszak tilalma alól a nemzetközi jog ismer bizonyos kivételeket. A szakirodalom általában két kivételt sorol fel az erőszak tilalma alól, az önvédelem természetes jogát, valamint a Biztonsági Tanács erőszak alkalmazására feljogosító határozatát.<sup>298</sup> Bruhács szerint egy további „kivétel” is benne rejlik a ENSZ Alapokmány felállította rendszerben, ez pedig az államon belüli erőszak.<sup>299</sup> Bár kétség kívül igaz, hogy az erőszak tilalma az államok nemzetközi érintkezései szempontjából közelíti meg a kérdést, de ebből inkább az a következtetés vonható le, hogy az erőszak tilalma egészen egyszerűen nem terjed ki az államon belüli erőszak-alkalmazásokra, így az állam szabadon alkalmazhat erőszakot, akár a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok szintjét<sup>300</sup> elérően is. Egyes államok, valamint nemzetközi jogászok szerint a humanitárius intervenció is önálló kivételt képez az erőszak tilalma alól, amely azonban nem vezethető le a hatályos nemzetközi jogból.<sup>301</sup> Ezen felül általánosan elfogadott az is, hogy a területi állam hozzájárulása esetén nem sérül az erőszak tilalma.<sup>302</sup> A hozzájárulás státusza kapcsán eltérő nézetekkel találkozhatunk. Oliver Dörr és Albrecht Randelzhofer például az állam kérésére, területén végrehajtott katonai műveletek kapcsán nem látják megvalósulni a „nemzetközi érintkezéseik kapcsán” kitételt, amely így azt jelenti, hogy a hozzájárulással végrehajtott ilyen akciókra nem vonatkozik az erőszak tilalma.<sup>303</sup> Mások mégis egyfajta kivételként tekintenek a hozzájárulásra, ugyanis annak jogszerűségét csak akkor fogadják el, ha a művelet egyben

<sup>298</sup> PL. LUBELL, Noam: *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*. OUP, 2011. 26. o.

<sup>299</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I...* 241. o.

<sup>300</sup> V. fejezet

<sup>301</sup> Sulyok Gábor szerint a humanitárius intervenció átfogó fogalma nem határozható meg, léteznek azonban bizonyos fogalmi elemek, amelyek együttes fennállása esetén humanitárius intervencióról beszélhetünk, amely inkább minőségként fogható fel, mintsem jogcímként. A humanitárius intervenció alanya állam, vagy nemzetközi szervezet lehet, amely(ek) nem saját érdekükben és visszaélésektől mentesen jár(nak) el. A humanitárius intervenció tárgya egy állam, amely ellen, annak hozzájárulása nélkül, az emberi jogok súlyos, tömeges és szándékos megsértése okán, ezek megállítása vagy megelőzése céljából a beavatkozó(k) fegyveres erőszakot alkalmaz(nak), ld. Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat, 2004. 64-68. o. Álláspontom szerint célszerű különbséget tenni egyoldalú és kollektív humanitárius intervenció között, ilyen módon potenciális legalitás alapján képezhetünk csoportosításokat. A kollektív fogalom magába foglalná az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt fegyveres beavatkozásokat. Az egyoldalú definíció ezzel szemben kizárólag a Biztonsági Tanács előzetes jóváhagyása nélkül indított fegyveres erőszakot fedné le. Míg az egyoldalú humanitárius intervenció *per definitionem* illegális, addig kollektív értelemben a kollektív biztonság rendszerének keretei között a *jus ad bellum* oldaláról nézve *prima facie* jogszerű, ld. Kis Kelemen: *Humanitárius... 137-138. o.* Ezen a tényen nem változtattak az Egyesült Államok 2017-es és 2018-as szíriai „humanitárius intervencióként” is jellemezhető erőszak alkalmazásai, ld. uo. 150-153. o.

<sup>302</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 39. o.

<sup>303</sup> DÖRR – RANDELZHOFFER: *Ch.I. Purposes and Principles...* 33. bek.

nem sérti az azt megadó állam területi épségét és politikai függetlenségét.<sup>304</sup> A magam részéről egyetértek azzal, hogy az erőszak tilalma, mint norma nem terjed ki a hozzájárulással végrehajtott műveletekre, ugyanakkor nem feltétlenül amiatt, hogy az ne esne az államok „nemzetközi érintkezéseinek” ernyője alá, hanem az alábbi megfontolások alapján.

Az erőszak tilalma a nemzetközi *jus cogens* része, azaz olyan feltétlen alkalmazást igénylő norma, amelytől eltérni nem lehet. Hogyan lehet ezt mégis összeegyeztetni a fentiekben írtakkal, miszerint e norma alól is léteznek kivételek? Mindebből az következik, hogy az erőszak tilalma a kivételekkel egységes normát kell, hogy képezzen, másképpen az erőszak tilalmának feltétlen alkalmazást igénylő jellege megkérdőjelezhető lenne.<sup>305</sup> Kajtár szerint a kivételek közül az önvédelem jogának mindenképpen *jus cogens* minőségűnek kell lennie és ezt az egységes normát úgy fogalmazza meg, hogy „[a] szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során tartózkodniuk kell a más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától, kivéve az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetén az egyéni vagy kollektív önvédelem gyakorlásának természetes jogát.”<sup>306</sup> Herczegh Géza ezzel szemben egy jóval kiterjedtebb kógens normával számol, szerinte ugyanis a nemzetközi béke és biztonság fenntartása – mint elv – feltétlen alkalmazást igénylő norma.<sup>307</sup> Hasonló véleményen van Alexander Orakhelashvili, aki úgy véli, hogy a *jus ad bellum* egésze eltérést nem engedő jellegű.<sup>308</sup> Ide tartozik az is, hogy általánosan elfogadott nézet, hogy a hozzájárulással végrehajtott erőszak-alkalmazások nem sértik az erőszak tilalmát.<sup>309</sup> Ebből az következik, hogy a hozzájárulásra vagy védekezésként tekintünk, amely így kétségbe vonja az erőszak tilalmának kógens természetét, vagy pedig ebben az esetben is a „tilalom elnyeli a kivételt” szabályt alkalmazzuk, azaz feltétlen alkalmazást igénylő norma részét fogja képezni a hozzájárulás is.<sup>310</sup>

Sajnos azonban a fentiek közül egyik álláspont sem tűnik teljes mértékben támogathatónak. Az egyik problémát az ENSZ Biztonsági Tanácsának hatásköre jelenti, amely jogosult fegyveres rendszabályokat hozni, ezáltal felhatalmazva az

<sup>304</sup> DE WET, Erika: *Military Assistance on Request and the Use of Force*. OUP, 2020. 5. o.

<sup>305</sup> GREEN: *Questioning...* 229-230. o.

<sup>306</sup> KAJTÁR Gábor: Az önvédelem jogának *jus cogens* természete. In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 125. o.

<sup>307</sup> HERCZEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981. 106. o.

<sup>308</sup> ORAKHELASHVILI, Alexander: *Peremptory Norms in International Law*. OUP, 2006. 51. o.

<sup>309</sup> 3.1. rész

<sup>310</sup> PADDEU: *Military...* 18-22. o. A szerző azt a jogos kritikát fogalmazta meg, hogy nem csak a nem konszenzuális, hanem voltaképpen minden erőszak káros, ld. uo. 25. o. A szerző később azt is levezeti, hogy szerinte csak az agresszió tilalma a jogellenes, és így a hozzájárulás felfogható védekezésként az erőszak tilalma, mint egyszerű szerződéses és szokásjogi normával szemben, ld. uo. 39. o.

államokat erőszak alkalmazására.<sup>311</sup> Egyfelől az államok szokásjogi úton – legalábbis hagyományosan – nem rendelkeznek azzal a jogosultsággal, hogy a BT felhatalmazása alapján erőszakot alkalmazzanak egymással szemben.<sup>312</sup> Szokásjogi státusz híján pedig alapvetően nem beszélhetünk *jus cogens* státuszról sem.<sup>313</sup> Létezik e tekintetben egy ellentétes álláspont is, amely szerint feltétlen alkalmazást igénylő norma származhat generális sokoldalú vagy egyetemes nemzetközi szerződésekből is, amely nézetet a NJB is elfogadni látszik.<sup>314</sup> Így a kivétel eltérést nem engedő jellege származhatna esetleg az ENSZ Alapokmányból is. Véleményem szerint ugyanakkor ezt a VCLT szövege egyáltalán nem támasztja alá, az ugyanis egyértelműen az általános nemzetközi jog valamely szabályáról szól.<sup>315</sup>

Felfoghatjuk persze az ENSZ Alapokmányt egyfajta „világalkotmánynak” is, amelyben a BT szupranacionális szervezetként valamennyi államra nézve hozhat kötelező erejű döntéseket.<sup>316</sup> Ez azonban továbbra sem oldja meg az olyan jellegű problémákat, miszerint az önvédelmi jog gyakorlásának korlátját a Biztonsági Tanács hatáskörgyakorlása képezi,<sup>317</sup> amely így az önvédelmi jog kógens státuszát is kérdésessé teheti.<sup>318</sup> Továbbá nem mehetünk el szó nélkül az ENSZ Alapokmány 51. cikkéből eredő jelentéstételi kötelezettség mellett sem,<sup>319</sup> amelyről viszont tudjuk, hogy megsértése nincs hatással az önvédelem jogszerű alkalmazására.<sup>320</sup>

Álláspontom szerint a *jus contra bellum* rendszerében a legszerencsésebb az lenne, ha egy szűkebb feltétlen alkalmazást igénylő normát fogalmaznánk meg,

<sup>311</sup> ENSZ Alapokmány 39. és 42. cikkek.

<sup>312</sup> LINDERFALK, Ulf: The Effect of *Jus Cogens* Norms: Whoever Opened Pandora’s Box, Did You Ever Think About the Consequences? *The European Journal of International Law* 18. (2008) 863. o.

<sup>313</sup> BUTCHARD, Patrick M.: Back to San Francisco: Explaining the Inherent Contradictions of Article 2(4) of the UN Charter. *Journal of Conflict & Security Law* 23. (2018) 241-243. o.

<sup>314</sup> CSAPÓ Zsuzsanna: „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *jus cogens* módosíthatósága. *Állam- és Jogtudomány* 2020/1. sz. 32. o. Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Adopted in 1966. Yearbook of the *International Law Commission*, 1966, vol. II. 248. o. A/CN.4.L.936. Draft conclusions 5. 2. Dire Tladi különmegbízott egy korábbi jelentése 2017-ből azonban sokkal specifikusabban fogalmazott e tekintetben és a szerződéses normákat csak akkor fogadja el *jus cogens* forrásaként, ha az az általános nemzetközi jog valamely szabályát tükrözi, ld. Second report on *jus cogens* by Dire Tladi, Special Rapporteur. A/CN.4./706. 2017. március 16. Draft conclusions 5. 4. Bár a fent hivatkozott későbbi anyag egyszerűen szerződéses rendelkezésekről szól, álláspontom szerint ezt semmilyen más módon nem lehet megtölteni tartalommal, mint ahogy azt a különmegbízott már 2017-ben megtette.

<sup>315</sup> VCLT 53. cikk.

<sup>316</sup> LINDERFALK: The Effect... 864. o.

<sup>317</sup> ENSZ Alapokmány 51. cikk.

<sup>318</sup> BUTCHARD: Back... 244. o. A szerző szerint az önvédelem nem az erőszak tilalma, hanem a Biztonsági Tanács erőszak-alkalmazási monopóliuma alól jelent kivételt, ld. uo. 250-251. Ebből fakadóan az erőszak tilalma egészen egyszerűen nem terjed ki a Biztonsági Tanács hatáskörére, valamint az önvédelemre, ld. uo. 262-264. o.

<sup>319</sup> ENSZ Alapokmány 51. cikk.

<sup>320</sup> GREEN: Questioning... 231-232. o. A Nemzetközi Bíróság pedig megállapította, hogy e jelentéstételi kötelezettség nem része az önvédelemre vonatkozó szokásjogi normának és megsértése nem jelenti az önvédelem jogának megsértését is egyben, ld. Nicaragua-ügy 235. bek.



amely így kizárólag a nem konszenzuális, univerzális nemzetközi szervezeten – jelen esetben az ENSZ-en – kívüli és nem önvédelemből végrehajtott határon átnyúló erőszak-alkalmazásokra vonatkozik. Ebből az is következik, hogy a hozzájárulással, az ENSZ BT felhatalmazása alapján és önvédelemből végrehajtott erőszak-alkalmazásokat a nemzetközi jog lehetővé teszi. De azt sem zárja ki semmi, hogy az önvédelem joga és a hozzájárulás normanyaga egyedi vizsgálat alapján szintén elérje *jus cogens* normák szintjét, ezzel egyfajta *cogens* normák rendszerét vagy hálózatát hozva létre a *jus ad bellum* rezsimjében.<sup>321</sup> Osztom Kajtár aggodalmát, amely szerint „[a]z önvédelmi jog minden egyes tágitása az általános erőszaktilalom fokozatos szűkítését is jelenti.”<sup>322</sup> Ez azonban nem csak az önvédelem, hanem a hozzájárulás kérdésköre kapcsán is veszélyeket hordoz magában, a Biztonsági Tanács hatásköréről nem is beszélve, e szerv ugyanis alapvetően politikai döntéseket hoz,<sup>323</sup> amely nem minden esetben egyeztethető össze a nemzetközi közösség érdekeivel és értékeivel. Az önvédelmi jog és a hozzájárulás túlzott tágitása ellen tehát e szabályok eltérést nem engedő jellege megfelelő védelmet nyújthat, azonban ez a BT hatásköre kapcsán már a jelenlegi rendszer keretei között sem mondható el.

Bárhogyan is, a későbbiekben az erőszak tilalmára egy olyan normaként tekintek, amely a nemzetközi *jus cogens* része, a kivételeket pedig – ahol szükséges – egyedi mérlegelés alapján emelem a feltétlen alkalmazást igénylő normák szintjére vagy tartom meg őket a szokásjogi normák, hierarchiában alacsonyabb szintjén, ez utóbbit külön le nem vezetve.

A fentieket a célzott likvidálásokra alkalmazva tehát elmondható, hogy ha csak a művelet végrehajtó állam bizonyítani nem tudja, hogy a területi állam hozzájárulása, önvédelmi helyzet vagy pedig a Biztonsági Tanács felhatalmazására cselekedett, az akció jogellenes lesz és az előző pont végén tárgyalt jogkövetkezmények alkalmazhatóak a helyzetre.

### 3.1. Hozzájárulás

#### 3.1.1. A hozzájárulás szabályai a nemzetközi jogban

Általánosan elfogadott nézet, hogy ha a területi állam hozzájárul ahhoz, hogy egy másik állam katonai vagy bármely más akciót hajtson végre előbbi területén belül, akkor az ilyen művelet nem sérti a területi állam szuverenitását és az erőszak tilalmát sem.<sup>324</sup> Ezt a tételt erősíti a 2001. évi felelősségi tervezet 20. cikke is, amely szerint az érvényes hozzájárulás jogellenességet kizáró körülmény, feltéve, hogy a magatartás a hozzájárulás keretein belül marad.<sup>325</sup>

<sup>321</sup> GREEN: Questioning... 231. o.

<sup>322</sup> KAJTÁR: Az önvédelem... 125. o.

<sup>323</sup> Ez abból következik, hogy a BT politikai testületként funkcionál, ld. VALKI László: A koszovói válság és a humanitárius intervenció. *Acta humana: emberi jogi közlemények* 13. (2002) 136-151. o.

<sup>324</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 37. bek. CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum*... 39. o.

<sup>325</sup> ARSIWA kommentár 72. o.

A hozzájárulás kapcsán azonban számos kérdésre kell tudni választ adni, ahhoz, hogy az megfelelő módon alkalmazható legyen gyakorlati helyzetekben. Ilyen kérdések például, hogy mikor és ki által adható hozzájárulás? Egyáltalán milyen magatartásokhoz lehetséges a hozzájárulás, illetve vannak-e olyan szituációk, amikor a hozzájárulás megadására nincs is mód?

Az ARSIWA kommentárja foglalkozik a hozzájárulás megadásának körülményeivel, így kitér arra, hogy a hozzájárulást előzetesen, vagy a hozzájárulással érintett művelet közben kell megadni.<sup>326</sup>

A hozzájárulást adó személyének megítélése azonban ennél kevésbé egyértelmű, ugyanis az függ a helyzetre alkalmazandó nemzeti jog, valamint az államok akaratkifejezésére vonatkozó nemzetközi jogi szabályoktól is.<sup>327</sup> A helyzet viszonylag egyszerűen rendezhető akkor, ha a hozzájárulást egyfajta nemzetközi szerződésnek tekintjük, ekkor ugyanis alkalmazhatjuk rá a VCLT 7. cikkének rendelkezéseit és azt mondhatjuk, hogy az államfő, a kormányfő valamint a külügyminiszter,<sup>328</sup> illetve az illetékes diplomáciai képviselő vezetője funkciójánál fogva megadhatja a hozzájárulást. Ez kiegészül azokkal a személyekkel, akik meghatalmazással rendelkeznek ennek megtételére.<sup>329</sup> Ez az analógia hasznos, hiszen a hozzájárulás a dolog természetéből adódóan nem lehet ellentétes a nemzetközi jog feletlenül alkalmazást igénylő normáival.<sup>330</sup> Azonban ha tovább megyünk, akkor a szerződések beiktatási kötelezettsége<sup>331</sup> már egyértelműen nem alkalmazandó a hozzájárulások esetében, hiszen nem követeli meg semmi, hogy a hozzájárulást nyilvánosságra hozzák.<sup>332</sup> Bárhogyan is értelmezzük ezt a kérdést, annyi bizonyosnak látszik, hogy a hozzájárulásnak a központi kormányzatból kell érkeznie, mégpedig annak legfelsőbb szintjéről.<sup>333</sup> A hozzájárulást megadó kormányzat részéről rendkívül fontos, hogy az effektíve irányítsa is az államot, tehát például egy pusztán protokolláris funkcióval rendelkező államfő nem adhat érvényes hozzájárulást,<sup>334</sup> továbbá a kormányzatnak hatékony ellenőrzést kell gyakorolnia területe felett, vagy legalább egy minimális hatékonyságot kell tudnia felmutatnia, kiegészülve a nemzetközi közösség elismerésével.<sup>335</sup> Ez utóbbi kérdés azonban vitatott a szakirodalomban. Felmerül ugyanis a kérdés, hogy tekinthető-e jogszerűnek az a hozzájárulás, amelyet egy olyan kormány adott, amely nem rendelkezik hatékony ellenőrzéssel államának

<sup>326</sup> Uo. 73. o.

<sup>327</sup> Uo.

<sup>328</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 798-799. o.

<sup>329</sup> VCLT 7. cikk és NGUYEN, Quoc Tan Trung: *Rethinking the Legality of Intervention by Invitation: Toward Neutrality.* *Journal of Conflict & Security Law* 24. (2019) 205. o.

<sup>330</sup> Uo.

<sup>331</sup> VCLT 80. cikk.

<sup>332</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 799. o.

<sup>333</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 41. o. és KAJTÁR Gábor: *The Use of Force Against ISIL in Iraq and Syria—A Legal Battlefield.* *Wisconsin International Law Journal* 34. (2017) 558. o.

<sup>334</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 41. o.

<sup>335</sup> KAJTÁR: *The Use of...* 558-559. o.

teljes területe felett. Az állami gyakorlat azonban ebben a kérdésben úgy tűnik, hogy nem követel meg túl sokat, hiszen Franciaország 2013-as Maliban történt intervenciója esetén a kormány az állam saját területének több, mint fele felett nem gyakorolt ellenőrzést, ennek ellenére a nemzetközi közösség egyöntetűen jogszerűnek fogadta el az állam kérésére történő beavatkozást.<sup>336</sup>

További kérdésként merül fel, hogy szükséges-e valóban kifejezni a hozzájárulást, vagy pedig egy helyzet tűrése is minősülhet a hozzájárulás „hallgatólagos” megadásának. Az ARSIWA kommentárja egyértelműen azt mondja ki, hogy az érvényes hozzájárulásnak – amellet, hogy önkéntes – világosnak is kell lennie, nem elég vélelmezni azt, hogy ha a területi államot megkérdezték volna, akkor az bizonyára megadta volna a hozzájárulást.<sup>337</sup> Prominens nemzetközi jogászok szintén támogatják ezt a nézetet,<sup>338</sup> a Nemzetközi Bíróság azonban látszólag ettől eltérő álláspontra helyezkedett a Kongó kontra Uganda-ügyben, amikor is kimondta, hogy „[a] Bíróság úgy véli, hogy az ugandai csapatok a Kongói Demokratikus Köztársaság területén a megelőző hónapokban való jelenléte elleni tiltakozás hiánya és a Jegyzőkönyv aláírását követő gyakorlat azt az álláspontot támasztja alá, hogy az ugandai csapatok a korábbiakhoz hasonló folyamatos jelenlétét a Kongói Demokratikus Köztársaság a Jegyzőkönyvvel engedélyezte.”<sup>339</sup> A NB ezt követően azt is kimondta, hogy a hozzájárulás vagy felhatalmazás, amellyel az ugandai csapatok jelen voltak a kérdéses területen, megelőzte a Jegyzőkönyvet.<sup>340</sup> Ebből az a következtetés vonható le, hogy a műveletek elleni tiltakozás hiánya értelmezhető a területi állam egyfajta passzív hozzájárulásaként is.

Választ kell adni arra is, hogy milyen helyzetekben, illetve mihez lehet hozzájárulást adni. Az első kérdés esetében említést kell tenni arról, hogy a szakirodalomban jelenleg vitatott, hogy van-e olyan helyzet, amelyben egy legitim kormány, azaz egy olyan kormány, amely a fentiekben meghatározott minősítő jegyekkel rendelkezik, mihez járulhat hozzá. Az egyik és támogatottabb nézet szerint csak olyan beavatkozáshoz lehet hozzájárulni, amely nem érinti az adott állam népességének belső önrendelkezéshez való jogát.<sup>341</sup> Így tehát a polgárhá-

<sup>336</sup> BANNELIER – CHRISTAKIS, Karine: Military Interventions against ISIL in Iraq, Syria and Lybia, and the Legal Basis of Consent. *Leiden Journal of International Law* 29. (2016) 762. o.

<sup>337</sup> ARSIWA kommentár 73. o.

<sup>338</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: The International Law... 799. o.

<sup>339</sup> „The Court believes that both the absence of any objection to the presence of Ugandan troops in the DRC in the preceding months, and the practice subsequent to the signing of the Protocol, support the view that the continued presence as before of Ugandan troops would be permitted by the DRC by virtue of the Protocol.” Ld. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168. (a továbbiakban: Kongó kontra Uganda-ügy) 46. bek. A kérdéses Jegyzőkönyvet 1998. április 27-én írták alá, abból a célból, hogy megerősítse, hogy a Kongói Demokratikus Köztársaság felkérte Ugandát arra, hogy csapatokat küldjön Kongó keleti részébe, vegye fel a harcot az Uganda-ellenes fegyveresekkel és biztosítsa a határ régió biztonságát, ld. uo. 36. bek.

<sup>340</sup> Uo. 47. bek.

<sup>341</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS, Karine: Military Interventions against ISIL in Iraq, Syria and Lybia, and the Legal Basis of Consent. *Leiden Journal of International Law* 29. (2016) 746-747. o.

borúkba, valamint a határon átnyúló konfliktusokba nem lehet beavatkozni,<sup>342</sup> amely végül is kiterjeszthető valamennyi tisztán belső politikai vitára is.<sup>343</sup> A másik nézet ezzel szemben azt mondja, hogy egy legitim kormány hozzájárulása esetén nem kell vizsgálni az önrendelkezési jog sérelmét, ez utóbbi nézet azonban ellentétesnek látszik nem csak az állami gyakorlattal, de a Nemzetközi Bíróság gyakorlatával is.<sup>344</sup> Kajtár szerint a meghívásra (hozzájárulásra) történő beavatkozás az önrendelkezési jog sérelme esetén is jogszerű lehet, mégpedig az ellenintervenció (*counter-intervention*) és a terrorizmus elleni küzdelem eseteiben. Ellenintervencióról akkor beszélünk, ha egy polgárháborús helyzetbe egy másik állam már beavatkozott, ilyenkor egy harmadik államnak lehetősége van az egyensúlyi helyzet elérése érdekében beavatkozni a beavatkozással nem érintett fél oldalán. Ebben az esetben az ellenintervenciónak arányosnak kell lennie az eredeti beavatkozással.<sup>345</sup> A terrorizmus elleni küzdelem szintén kivételt képez a hozzájárulás jogellenessége alól.<sup>346</sup> Ebben az esetben azonban jogosan merül fel az a probléma, hogy aki valakinek terrorista, az másnak már szabadságharcos.<sup>347</sup> Honnan lehet tehát eldönteni, hogy mely csoportok tekinthetők valóban terroristának és melyek azok, amelyek valóban az önrendelkezési joguk érvényesítésért küzdenek? Kajtár erre azt a választ adja, hogy csak a nemzetközileg elismert – helyesebben: elítélt – terrorszervezetek tekinthetők ilyennek, példának okáért az olyanok, amelyekkel szemben az ENSZ BT kötelező erejű határozatokat fogadott el.<sup>348</sup> Lattmann Tamás szerint a szabadságharcos és a terrorista jogi státusza közötti különbség egyértelmű, így ez nem is jelent számottevő problémát.<sup>349</sup>

Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az is, hogy milyen jellegű műveletekhez lehet hozzájárulást adni. Philip Alston például úgy érvel, hogy a hozzájárulás ugyan jogszerűvé teheti az erőszak alkalmazását, de az ilyen műveleteknek mindig és mindenkor meg kell felelniük egyéb normáknak, nevezetesen a humanitárius nemzetközi jog és/vagy az emberi jogok előírásainak.<sup>350</sup> Ez voltaképpen azt jelenti, hogy a beavatkozó állam nem tehet meg mást, mint amit a területi állam tehetne egy adott szituációban, így példának okáért utóbbi területén folyó fegyveres konfliktus hiányában csak olyan műveletekhez járulhatna hozzá,

<sup>342</sup> KAJTÁR: The Use of... 562. o.

<sup>343</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: Military Interventions... 745. o.

<sup>344</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: Military Interventions... 744. o. KAJTÁR: The Use of... 560-561. o.

<sup>345</sup> KAJTÁR: The Use of... 562-563. o.

<sup>346</sup> KAJTÁR: The Use of... 563. o. BANNELIER-CHRISTAKIS: Military Interventions... 747. o.

<sup>347</sup> MOLNÁR Kata: A gerilla-harcmodor nemzetközi jogi megítélése. In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 274. o.

<sup>348</sup> KAJTÁR: The Use of... 563. és 567. o.

<sup>349</sup> LATTMANN Tamás: *Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására*. Doktori Értekezés. ELTE, 2012. 23. o.

<sup>350</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 37. bek.

amelyek megfelelnek az emberi jogok nemzetközi rendszeréből fakadó szigorú előírásoknak.<sup>351</sup>

### 3.1.2. Hozzájárulás a célzott likvidálásokhoz

A célzott likvidálási programok számos, a hozzájárulás megadásával kapcsolatos kérdést felvetnek, amelyek keretében a gyakorlatban is alkalmazandóvá válnak a fenti megfontolások. Az Egyesült Államok számos államban vet be felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépeket célzott likvidálási programja keretében, ilyen például Afganisztán, Irak, Pakisztán, Jemen, Szomália, Szudán, Szíria, Líbia és Mali is, hogy csak a legismertebbeket említsem.<sup>352</sup> A nevezett államok egy része pedig hozzájárulását adta az Egyesült Államok műveleteihez. Afganisztán példának okáért 2016-ban járult hozzá több ilyen akcióhoz,<sup>353</sup> ezen felül Jemen, Szomália és Pakisztán – utóbbi nem publikusan – egy ponton hozzájárultak a célzott likvidálásokhoz.<sup>354</sup> 2014 után pedig Irak kért segítséget az Iszlám Állam nevű terrorszervezet elleni küzdelemhez.<sup>355</sup>

Felmerül a kérdés, hogy mennyiben tekinthetőek érvényesnek az itt adott hozzájárulások. A szakirodalom szerint legalább Pakisztánban, Szomáliában és Jemenben megkérdőjelezhető a meghívások jogszerűsége.<sup>356</sup>

Pakisztánban például kérdéses, hogy a törzsi irányítás alatt álló területek (ún. FATA területek) esetében adható-e hozzájárulás, hiszen Pakisztán nem ellenőrzi ezeket a területeket, a célzott likvidálási akciókra viszont ott kerül sor.<sup>357</sup> A fentiek alapján azonban a hatékony ellenőrzés elvesztése egy terület felett nem befolyásolja érdemben az érvényes hozzájárulás megadásának képességét, ahogy Franciaország mali intervenciójának jogszerűségére sem volt hatással

<sup>351</sup> O'CONNELL, Mary Ellen: Unlawful Killing with Combat Drones – A Case Study of Pakistan, 2004-2009. *Notre Dame Law School Legal Studies Research Paper No. 09-43.* (2010) 16. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 796. o.

<sup>352</sup> MARTIN, Craig: Challenging and Refining the „Unwilling or Unable” Doctrine. *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 52. (2019) 391. o. A III. fejezet ezek közül négyre vonatkozóan statisztikai adatokat is tartalmaz. Afganisztán, illetve Irak nem szerepel a hivatkozott forrás példái között, azonban ezekben az államokban is feltehetően működik célzott likvidálási program ld. III. fejezet.

<sup>353</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: *Military Interventions...* 744. o. 3. jegyzet

<sup>354</sup> ORR, Andrew C.: Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law. *Cornell International Law Journal* 44. (2011) 736. o. PLAW, Avery – REIS, João Franco: *The Contemporary Practice of Self-Defense – Evolving Toward the Use of Preemptive or Preventive Force?* In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare.* New York University Press, 2016. 245. o.

<sup>355</sup> PADDEU: *Military...* 34. o. A szerző rámutat arra is, hogy azonos terrorszervezettel szemben Szíria csak az Oroszországnak, valamint Iránnak adott felhatalmazást, ld. uo. 34-35. o. 2015-ben Egyiptom Líbia hozzájárulásával hajtott végre légi csapásokat a csoport ellen, ld. BANNELIER-CHRISTAKIS: *Military Interventions...* 756. o. Az Egyesült Államok szintén 2015-ben hajtott végre hasonló akciót Líbiában, azonban itt nem vált ismertté a művelet jogalapja, ld. uo.

<sup>356</sup> MARTIN: *Going...* 234-235. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 797. o.

<sup>357</sup> STERIO: *The United...* 202-203. o.

utóbbi teljes területére kiterjedő ellenőrzésének hiánya. Pakisztán esetében egy másik problémát jelent a hozzájárulás visszavonása<sup>358</sup> is, ugyanis az állam 2013-tól tiltakozott az Egyesült Államok dróntámadásai miatt, addig azonban támogatta azokat.<sup>359</sup> Bár kétségtelen, hogy Pakisztán az egyik leghíresebb célzott likvidálási akció, nevezetesen Oszáma bin Láden 2011-es kiiktatása után is tiltakozott.<sup>360</sup> Karine Bannelier-Christakis példának okáért úgy érvel, hogy Pakisztán tiltakozásának hiányát egyfajta passzív hozzájárulásnak kell értelmezni, amely lehetővé tette az Egyesült Államok célzott likvidálási programjának folytatását közel tíz éven keresztül, 2004 és 2013 között.<sup>361</sup>

Jemen és Szomália esetében komplikáltabb helyzettel állunk szemben, ugyanis előbbi esetében valójában 2011 óta nem egyértelmű, hogy ki tekinthető az állam valódi vezetőjének, akitől a hozzájárulás származhat,<sup>362</sup> Szomália pedig effektíve az 1990-es évektől bukott államnak tekinthető.<sup>363</sup> Álláspontom szerint azonban a hozzájárulás érvényessége szempontjából ezek az esetek sem tekinthetők jogellenesnek, ugyanis itt nem arról van szó, hogy a területen élő népesség önrendelkezési jogának csorbítása okán van szükség a beavatkozásra, még csak nem is egy politikai erő egy másikkal szembeni támogatása ihleti a műveleteket, hanem a terrorizmus elleni küzdelem, ez pedig a fentiek szerint nem sérti sem az erőszak tilalmát, sem pedig a területi állam szuverenitását.

Irak esetében az Iszlám Állam elleni műveletekhez történő hozzájárulás érvényességét voltaképpen senki nem vonja kétségbe, még akkor sem, ha Irak egy ponton területének jelentős része felett elvesztette az ellenőrzést, de a terrorizmus elleni küzdelemben adott hozzájárulás ilyenkor továbbra is érvényes maradt.<sup>364</sup> Ezzel szemben Szíria nem adott hozzájárulást az Egyesült Államoknak, – bár 2015-ig nem tiltakozott a műveletek ellen, eddig tehát a már említett passzív hozzájárulás elvét alkalmazni lehetne<sup>365</sup> –, két másik államnak, Oroszországnak és Iránnak viszont igen, akik szintén a terrorizmus elleni küzdelemre kaptak felhatalmazást.<sup>366</sup>

---

<sup>358</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 797. o.

<sup>359</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: *Military Interventions...* 769. o.

<sup>360</sup> MARTIN: *Going...* 234-235. o.

<sup>361</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: *Military Interventions...* 769. o.

<sup>362</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 48-50. o.

<sup>363</sup> PONGRÁCZ Alex: A bukott államok problémájának aktuális kérdései. *Jog, állam, politika* 2015/4. sz. 30. o.

<sup>364</sup> KAJTÁR: *The Use of...* 559. o. Ebbe azonban minden kétséget kizáróan nem tartozik bele a 2020-as iráni Szolejmáni tábornok célzott likvidálása Irak területén belül, amely miatt Irak hevesen tiltakozott is, ld. Kiss Máttyás: *Az Egyesült Államok és Irán kapcsolata: történeti áttekintés és napjaink kihívásai. Scriptura* 2020/2. sz. 42-43. o. Az eset részletes elemzését ld. Függelék

<sup>365</sup> BANNELIER-CHRISTAKIS: *Military Interventions...* 770-771. o.

<sup>366</sup> Uo. 760-761. o. PADDEU: *Military...* 34-35. o. KAJTÁR: *The Use of...* 566-567. o. A szerző rámutat arra, hogy az olyan orosz akciók, amelyek nem az ISIS, hanem a szíriai ellenzék ellen irányulnak már jogszertütlenek.

### 3.1.3. Részkövetkeztetések

A fentiek alapján megállapítható, hogy a hozzájárulás igen jelentős szerepet tölt be a célzott likvidálási akciók *jus ad bellum* jogalapjai vonatkozásában, ugyanis azt gyakorta alkalmazzák a műveletek alátámasztására. Bár kétségtelen, hogy a hozzájárulás számos esetben nehézségbe ütközhet olyan államokban, amelyekben a központi kormányzat nem a legstabilabb, a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben még ezek a kormányzatok is képesek lehetnek érvényes hozzájárulást adni célzott likvidálási akciókhoz. Az ilyen műveletek túrését pedig értelmezhetjük egyfajta passzív hozzájárulásnak is, amely végső soron a területi állam érdekeit szolgálja.

## 3.2. A Biztonsági Tanács határozata

### 3.2.1. A Biztonsági Tanács eljárási szabályai a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében

A ENSZ BT a nemzetközi béke és biztonság fenntartásának elsőszerű letéteményese.<sup>367</sup> Ebből eredeztethető a Biztonsági Tanács hatásköre arra, hogy felhatalmazást nyújthasson államközi erőszak-alkalmazásra. E felhatalmazás eljárásrendjét az ENSZ Alapokmány rögzíti. Az Alapokmány 39. cikke kimondja, hogy

„A Biztonsági Tanács megállapítja a béke bárminő veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy bárminő támadó cselekménynek fennforgását és vagy megfelelő ajánlásokat tesz, vagy határoz afelett, hogy milyen rendszabályokat kell a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása érdekében a 41. és 42. Cikk alapján foganatosítani.”<sup>368</sup>

Ennek alapján tehát a Biztonsági Tanács három esetben élhet további határozat meghozatalának lehetőségével, ezek a béke veszélyeztetése, a béke megszegése, illetve bárminemű támadó cselekmény, azaz agresszió. Az agresszió fogalmát az ENSZ Alapokmánya nem határozza meg, azonban az ENSZ Közgyűlése 1974-ben elfogadta az agresszióról szóló 3314. sz. (XXIX) határozatát, amelyben nem csak definiálta a fogalmat, hanem példákat is hozott annak gyakorlati megjelenési formáira. A határozatot az Alapokmány kvázi-autentikus értelmezésének foghatjuk fel.<sup>369</sup> A határozat alapján agressziónak tekinthetjük egy vagy több állam fegyveres erejének súlyos következményekkel járó, elsőként való alkalmazását, mégpedig oly módon, hogy az más állam vagy államok szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányult vagy az Alapokmánnyal össze

<sup>367</sup> ENSZ Alapokmány 24-25. cikkek és BLAHÓ András – PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények*. Akadémiai Kiadó, 2014. 182-183. o.

<sup>368</sup> ENSZ Alapokmány 39. cikk.

<sup>369</sup> KOVÁCS: *Nemzetközi közjog*... 635. o.

nem férő bármely más módon történt.<sup>370</sup> Agressziós cselekménynek minősül többek között egy másik állam területének megtámadása vagy megszállása,<sup>371</sup> egy másik állam területének bombázása,<sup>372</sup> vagy az állam területének átengedése egy másik állam számára, hogy onnan agressziós cselekményt hajtson végre,<sup>373</sup> de szintén ilyennek minősül fegyveres bandák, csoportok, irreguláris haderők vagy zsoldosok küldése egy másik államba, hogy ott fegyveres erőszakot alkalmazzanak, amely eléri a határozatban említett többi cselekmény intenzitását, emellett pedig az ilyen cselekményekben való komoly részvétel is agressziós cselekménynek minősül.<sup>374</sup> Általánosan elfogadott az a nézet, hogy ezek az agressziós cselekmények az erőszak alkalmazásánál súlyosabbnak minősülnek.<sup>375</sup>

Visszatérve tehát a Biztonsági Tanács hatáskörére és eljárásrendjére, a fentiekben meghatározott három esetben a testület szintén négyféleképpen dönthet: ideiglenes intézkedést hozhat (40. cikk), ajánlást tehet, kötelező erejű határozatot fogadhat el (41. cikk) vagy pedig felhatalmazást adhat erőszak alkalmazására (42. cikk). A célzott likvidálások szempontjából kizárólag az utóbbival szükséges részletesen foglalkozni, hiszen e határozat engedélyezheti erőszak alkalmazását a nemzetközi kapcsolatokban. Az ENSZ Alapokmány 42. cikke értelmében

„Ha a Biztonsági Tanács úgy találja, hogy a 41. Cikkben említett rendszabályok elégtelenek, vagy elégteleneknek bizonyulnak, úgy légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket foganatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához, vagy helyreállításához szükségeseknek ítél. Ezek a műveletek az Egyesült Nemzetek tagjainak légi, tengeri és szárazföldi hadereje által foganatosított tüntető felvonulásból, zárlatból (blokád) vagy egyéb műveletekből is állhatnak.”<sup>376</sup>

Kajtár az ENSZ BT ilyen jellegű határozatai kapcsán kiemeli, hogy nem tulajdoníthatunk jelentőséget a BT határozatok hallgatólagos, implicit tartalmának, továbbá együttesen sem értelmezhetünk több határozatot úgy, hogy az legitímáljon egy fegyveres támadást, valamint a felhatalmazásnak előzetesnek kell lennie, utólag tehát nem tesz jogszerűvé egy műveletet a BT „jóváhagyása”.<sup>377</sup> Ennek értelmében tehát csak az olyan határozatokat tekinthetjük, az erőszak alkalmazására felhatalmazást adókat, amelyek világosan és egyértelműen engedélyezik az államközi erőszak-alkalmazást. A BT határozatok értelmezése

<sup>370</sup> KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Wolters Kluwer, 2014. 727-728. o.

<sup>371</sup> 3314 (XXIX). Definition of Aggression. Adopted on 14 December 1974. A/RES/3314. 3. cikk (a) pont.

<sup>372</sup> A/RES/3314. 3. cikk (b) pont.

<sup>373</sup> A/RES/3314. 3. cikk (f) pont.

<sup>374</sup> Az agresszióról szóló 3314. sz. (XXIX) határozat 3. cikk (g) pont.

<sup>375</sup> KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 728. o.

<sup>376</sup> ENSZ Alapokmány 42. cikk.

<sup>377</sup> KAJTÁR: Az általános... 65-66. o.



nem egyszerű feladat, éppen ezért a Nemzetközi Bíróság a Namíbia tanácsadó véleményében támpontokat adott ehhez a munkához. Ennek értelmében alaposan elemezni kell a döntések nyelvezetét, mielőtt bármilyen következtetést vonunk le a határozat kötelező erejét illetően, amelyhez a használt kifejezések, a döntés meghozatalához vezető egyeztetések, valamint a felhívott alapokmányi rendelkezések és minden egyéb körülmény vizsgálata szükséges, amely segíthet a határozat jogkövetkezményeinek meghatározásában.<sup>378</sup> Nagyon fontos az is, hogy ezek a határozatok nem tekinthetők kötelező erejűnek, szemben a 41. cikk alapján elfogadott döntésekkel.<sup>379</sup> A határozat felhatalmazó és nem kötelező jellege ettől még nem érinti az államok kötelezettségét, hogy el kell fogadniuk, aki ilyen felhatalmazásra cselekszik, az *jus contra bellum* értelemben jogszerűen jár el. A Biztonsági Tanács ilyen jellegű döntéseinek meghozatalakor általában utal arra, hogy az Alapokmány VII. fejezete szerint jár el,<sup>380</sup> és a „minden lehetséges eszköz” vagy „minden szükséges eszköz” fordulatokkal hatalmaz fel erőszak alkalmazására.<sup>381</sup> Ilyenre volt példa 1950-ben a koreai háború idején,<sup>382</sup> 1991-ben Kuvait iraki megszállása esetében<sup>383</sup> és 2011-ben az emberi jogok súlyos és szisztematikus megsértése miatt Líbiában.<sup>384</sup>

Mindebből következően tehát abban az esetben, ha a Biztonsági Tanács felhatalmazást ad egy vagy több államnak arra, hogy erőszakot alkalmazzon egy másik állam területén, akkor ennek keretében akár célzott likvidálási akciókat is végrehajthatnak.

### 3.2.2. Az ENSZ BT határozata és a célzott likvidálás

Tudomásom szerint az ENSZ BT a könyv megírásáig egyetlen esetben sem hatalmazott fel egyetlen államot sem *expressis verbis* arra, hogy célzott likvidálásokat hajtson végre egy másik állam területén. Természetesen erre nem is lenne szükség, hiszen a műveleteket bármely erőszak alkalmazását lehetővé tevő határozat keretein belül meg lehetne tenni, amely nem zárja ki kifejezetten az ilyen jellegű akciókat.<sup>385</sup>

<sup>378</sup> Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16. 114. bek.

<sup>379</sup> BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. – Különös rész.* Dialóg Campus Kiadó, 2011. 285. o.

<sup>380</sup> JOHANSSON, Patrik: Equivocal Resolve? Toward a Definition of Chapter VII Resolutions. *Umeå Working Papers in Peace and Conflict Studies* 7. (2008) 1-2. o.

<sup>381</sup> KAJTÁR: Az általános... 65. o.

<sup>382</sup> Security Council Resolution 84 (1950) S/1588 1950. július 7.

<sup>383</sup> Security Council Resolution 687 (1991) S/RES/687 (1991) 1991. április 8.

<sup>384</sup> Security Council Resolution 1973 (2011) S/RES/1973 (2011) 2011. március 17. A határozat meghozatalának körülményeiről, annak tartalmáról és jogi elemzéséről ld. SÜLYOK Gábor: Humanitárius intervenció az ezredforduló után. BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából.* Publikon Kiadó, 2018. 110-113. és 116-117. o.

<sup>385</sup> Az 1973. (2011) sz. BT határozat példának okáért kifejezetten kizárta azt, hogy külföldi megszálló csapatokat küldjenek az állam területére, ld. SÜLYOK: Humanitárius... 111. o.

A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelemben – amely a célzott likvidálási programok elsődleges pillére – mindeztidáig három olyan BT határozatot fogadtak el, amelyek kapcsolódhatnak az erőszak alkalmazására való felhatalmazáshoz. Mindegyik határozatra egy-egy nagyobb jelentőségű terrorcselekmény elfogadása után került sor. Az első két határozatot a 2001. szeptember 11-én az Egyesült Államokat ért terrortámadásokat követően fogadták el a testület, ezek voltak az 1368. (2001) sz. és az 1373. (2001) sz. döntések. A harmadikat pedig a 2015 novemberében Párizst ért terrorcselekmények után hozták meg, amely a 2249. (2015) sorszámot kapta.

Az 1368. (2001) sz. határozat nem csak elítélte a szeptember 11-én New Yorkot, Washington D. C.-t és Pennsylvaniát ért támadásokat, hanem az ilyen és ehhez hasonló cselekményeket a nemzetközi békét és biztonságot fenyegető eseményként értékelte, ezzel párhuzamosan pedig elismerte az egyéni vagy kollektív önvédelem jogát.<sup>386</sup> A 9/11-es események alapjaiban rázták meg a teljes nemzetközi közösséget, így nem csoda, hogy a BT egyhangú szavazás mellett, ellenvélemény és vita nélkül fogadta el a határozatot.<sup>387</sup> Hasonlóan járt a BT az 1373. (2001) sz. határozat esetében, amely megismételte a korábbi határozat az önvédelemi jogra való utalását.<sup>388</sup>

Bár adja magát a következtetés, hogy ezt a határozatot voltaképpen az erőszak alkalmazására szóló felhatalmazásként értelmezzük, ahogy példának okáért Bruhács is teszi,<sup>389</sup> abból hiányzik a Biztonsági Tanács szükséges szóhasználata, amiben eldönt (*decide*) valamit, vagy pedig felhatalmaz (*authorize*) valamire. Annak ellenére, hogy a „minden szükséges lépés” (*all necessary steps*) szerepel a határozat szövegében, azt a BT a tekintetben emeli ki, hogy kész megtenni az említett lépéseket válaszul a terrortámadásokra.<sup>390</sup> A határozat kapcsán a szakirodalomban sokszor olvasható, hogy az voltaképpen legitímálta a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségét, hiszen a kérdéses terrorcselekményeket az al-Kaida, egy terrorszervezet követte el.<sup>391</sup> Kajtár elemzéséből azonban világossá válik, hogy ez az értelmezés túlzó, ugyanis egyfelől a BT-nek nincs is hatásköre arra, hogy konstitutív jelleggel megállapítson egy fegyveres támadást és egyben engedélyezze is az önvédelem gyakorlását, az ugyanis a

<sup>386</sup> Security Council Resolution 1368 (2001) S/RES/1368 (2001) 2001. szeptember 12.

<sup>387</sup> ENSZ BT 4370. ülésről készült jegyzőkönyv, S/PV.4370, New York. 2001. szeptember 12.

<sup>388</sup> Security Council Resolution 1373 (2001) S/RES/1373 (2001) 2001. szeptember 28.

<sup>389</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog II.* 285-286 o. A szerző álláspontja nem teljes mértékben egyértelmű, ugyanis a főszövegben egyértelműen fegyveres rendszabályként hivatkozik a határozatokra, apróbetűben azonban kiemeli, hogy ebben az esetben a BT nem a 42. cikk szerint járt el, hanem az 51. cikk szerinti hatásköre értelmében cselekedett. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a BT hatásköre az 51. cikk tekintetében a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges rendszabályok meghozatalára terjed ki, amely így visszaütal a már említett 39-42. cikkek közötti hatáskörökre, ezt azonban a Biztonsági Tanács ilyesformán nem gyakorolta.

<sup>390</sup> S/RES/1368 (2001) 5. pont.

<sup>391</sup> KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. Eötvös Kiadó, 2015. 398-405. o.

megtámadott állam hatáskörébe esik.<sup>392</sup> A Biztonsági Tanács azt sem mondta ki, hogy a kérdéses esetben fegyveres támadás történt volna, csak azt, hogy a terror-támadások hatása olyan volt, amely nem zárja ki a fegyveres támadás tényét.<sup>393</sup> További problémát jelent az is, hogy a határozat meghozatalának időpontjában a támadó személye nem volt ismert, és így a BT-nek lehetősége sem volt egy meghatározott állammal szembeni fegyveres rendszabályokról dönteni, vagy pontosítani az önvédelemre való utalást, – utóbbi vélhetően nem is állt volna az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság érdekében – így a határozatra inkább úgy tekinthetünk, mint amely egy érzelmileg túlfűtött helyzetben a nemzetközi közösség együttérzéséről tanúskodik, mintsem felhatalmaz erőszak alkalmazására, vagy pedig radikálisan tágítja az önvédelemhez való természetes jogot.<sup>394</sup> Ugyan egyetérttek Kajtár meglátásával, miszerint sajnálatos, hogy az Afganisztán elleni fellépésre nem a kollektív biztonság rendszerén belül került sor, hiszen a Biztonsági Tanács kifejezte, hogy akár felhatalmazást is adna az erőszak alkalmazására,<sup>395</sup> ugyanakkor kétségtelen, hogy ez a jelenség rendkívül jól illeszkedik a Dapo Akande és Milanović nevével fémjelzett, ún. konstruktív kétértelműség (*constructive ambiguity*) doktrínájába is,<sup>396</sup> amely dióhéjban annyit tesz, hogy az államok törekednek saját maguk számára minél nagyobb mozgásteret hagyni jogi meggyőződésük kinyilvánításakor, amely sokszor kétértelmű nyilatkozatokhoz, illetve határozatokhoz vezet, amelyben mindenki megkapja amit az adott határozattól várt, de valójában egyértelmű állásfoglalásról nem beszélhetünk. Tehát, a Biztonsági Tanács a 2001-es eseményekre adott válaszai az államok közötti együttműködés erősítését erősítették, nem pedig az erőszak-alkalmazás joganyagát módosították.<sup>397</sup>

Ennek a jelenségnek az egyik legékezebb példája, amelyben a konstruktív kétértelműség már „művészi formát” öltött,<sup>398</sup> a soron következő 2249. (2015) sz. határozat, amelyben BT francia kezdeményezésre katonai erő alkalmazására hívta fel az ENSZ tagállamait az Iszlám Állam, a Nuszra Front, valamint az al-Kaida és az azzal együttműködő szervezetek vagy csoportok ellen.<sup>399</sup> A határozat elfogadását követő ülészekben Franciaország részéről olyan felszólalások

<sup>392</sup> Uo. 423-424. o. és KAJTÁR Gábor: Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig. ORAC, 2022. 83. o.

<sup>393</sup> KAJTÁR: *A nem állami ...* 422. o.

<sup>394</sup> Uo. 425-432. o.

<sup>395</sup> Uo. 431. o.

<sup>396</sup> AKANDE, Dapo – MILANOVIĆ, Marko: The Constructive Ambiguity of the Security Council's ISIS Resolution, *EJIL:Talk!* 2015. november 21. <https://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/> (2023. 01. 06.)

<sup>397</sup> LATTMANN Tamás: A 2001. szeptember 11-i támadások hatása a nemzetközi jognak a fegyveres erő alkalmazására vonatkozó előírásaira. *Külügyi Szemle* 2011/3. sz. 105-106. o.

<sup>398</sup> MILANOVIĆ, Marko: Accounting for the Complexity of the Law Applicable to Modern Armed Conflicts. In FORD, Christopher M. – WILLIAMS, Winston S. (szerk.): *Complex Battlespaces – The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare*. OUP, 2019. 45. o.

<sup>399</sup> Security Council Resolution 2249 (2015) S/RES/2249 (2015) 2015. november 20. 5. pont.

hangoztak el, amelyek egyértelművé tették: az államot 2015. november 13-án ért terrortámadásokat fegyveres támadásnak tekintik és az eddig és az ezután indítandó válaszcsepásokat az egyéni és kollektív önvédelem jogára alapozzák.<sup>400</sup> Kiemelkedő jelentősége van a határozatnak abból az okból kifolyólag is, hogy felszólította a nemzetközi közösséget, hogy hangolja össze erőfeszítéseit a terrorizmus jelentette globális fenyegetés ellen.<sup>401</sup>

A határozatot értelmezve Akande és Milanović kiemelik, hogy annak nem kötelező ugyan az Alapokmány VII. fejezetére hivatkozni ahhoz, hogy jogilag kötelező erejűvé váljék, azonban mindenképpen felhatalmazást kell, hogy adjon valamire, vagy el kell döntsön valamit.<sup>402</sup> Itt azonban mindenképpen fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az erőszak alkalmazására való felhatalmazó határozatok nem kötelező erejűek az ENSZ tagállamai számára, azok csupán egy lehetőséget adnak számukra, hogy ilyen formában lépjenek fel a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében. Másképpen: amikor a Biztonsági Tanács felhatalmazást adott példának okáért 2011-ben a líbiai intervencióra, senki sem kötelezte arra a NATO tagállamokat, hogy részt is vegyenek a műveletekben, az, hogy ezt megtették, saját szuverén döntésük volt.<sup>403</sup> Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ezeknek a határozatoknak ne lenne semmiféle joghatása – ti. az erőszak tilalmának megsértése nélkül lehetővé teszik az államközi erőszak alkalmazást – de ez nem keverendő össze a határozat kötelező jellegével.

A 2249. (2015) sz. határozat e tekintetben azonban nem egyértelmű, hiszen csak cselekvésre hívja fel (*calls upon*) az államokat, azzal, hogy a nemzetközi jogban meglévő felhatalmazás(ok) alapján alkalmazzanak fegyveres erőszakot, tehát a BT nem felhatalmazást ad, csak buzdítja, bátorítja a tagállamokat.<sup>404</sup> Itt merül fel ismételten a már említett konstruktív kétértelműség. Az államok egy jelentős csoportja ugyanis úgy fogta fel ezt a határozatot, mint ami kvázi lehetővé teszi az erőszak alkalmazását az ISIS ellen Szíriában, így a Biztonsági Tanácsnak az ENSZ Alapokmány 51. cikke értelmében a katonai műveletek megkezdését követően írott leveleikben több állam is utalt erre a határozatra.<sup>405</sup> Ezzel szemben Oroszország, Szíria és Irán viszont értelmezhetette úgy a határozatot, hogy az ISIS elleni fellépésre Szíria területén belül csak szír hozzájárulással van lehetőség.<sup>406</sup> Ezzel tehát voltaképpen a szíriai konfliktus mind a két spektrumán

<sup>400</sup> ENSZ BT 7565. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7565, New York. 2015. november 20. Mr. Delattre felszólalása a szavazás után.

<sup>401</sup> S/RES/2249 (2015) 5. pont.

<sup>402</sup> AKANDE – MILANOVIĆ: The Constructive...

<sup>403</sup> SÚLYOK: Humanitárius... 111-112. o.

<sup>404</sup> S/RES/2249 (2015) 5. pont.

<sup>405</sup> Pl. Belgium (ld. Letter dated 7 June 2016 from the Permanent Representative of Belgium to the United Nations addressed to the President of the Security Council. S/2015/688. 2016. június 9.) és Németország (ld. Letter dated 10 December 2015 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of Germany to the United Nations addressed to the President of the Security Council. S/2015/946. 2015. december 10.) Ezt a kérdést ld. részletesen 3.3. rész.

<sup>406</sup> AKANDE – MILANOVIĆ: The Constructive... MILANOVIĆ: Accounting for... 46. o.

elhelyezkedő nagyhatalom – ti. az Egyesült Államok és Oroszország – megkapta amit akart, egy politikailag kétértelmű dokumentumot, jogi kötőerő nélkül, amelyet úgy értelmeznek, ahogyan csak akarnak.

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy amennyiben a BT változtatna a jelenlegi gyakorlatán, és úgy döntene, hogy egyértelműen állást foglal, teszem azt egy nem állami szereplővel szembeni közvetlen önvédelem mellett, akkor ez mennyiben befolyásolná az erre vonatkozó szokásjogi norma kialakulását. E tekintetben – egyetértve Kajtárral – úgy vélem, hogy bár a BT ilyen irányú határozata legitimitást kölcsönözne az azzal azonos álláspontot képviselő katonai műveletnek, ez azonban nem befolyásolná azt a tényt, hogy a BT tagjai azonos módon vesznek részt a szokásjog alakításában, valamint az ENSZ Alapokmányának értelmezésében, mint a többi állam. Ez tehát azt jelenti, hogy önmagában a BT paradigma-váltó és egyértelmű határozata, de felhatalmazást mellőző határozata sem lenne képes változtatni a jelenlegi jogi helyzeten.<sup>407</sup>

### 3.2.3. Részkövetkeztetések

Célzott likvidálásra sor kerülhet a Biztonsági Tanács erőszak alkalmazását lehetővé tevő határozata alapján is. Kimondottan ilyen határozatot a testület azonban eddig még nem fogadott el és a legismertebb, nem állami szereplőkkel szembeni célzott likvidálási programok nem is támaszthatóak alá egyetlen eddig elfogadott BT döntéssel sem. A testület – politikai jellegéhez híven – határozataiban mindenestre mesterien egyensúlyozik az állandó tagok politika érdekei között, amely gyakran kétértelmű határozatokhoz vezet, amelyeknek legékezebb példája az elemzett 2249. (2015) sz. határozat. E kétértelműség, mint trend<sup>408</sup> pedig még erősebben jelen van az önvédelem jogával kapcsolatos állami gyakorlatban és jogi meggyőződésben.

## 3.3. Az önvédelem természetes joga

### 3.3.1. Az önvédelemi norma jellege

Az ENSZ Alapokmány 51. cikke deklarálja az államok önvédelmi jogosultságát, mégpedig a következőképpen:

„A jelen Alapokmány egyetlen rendelkezése sem érinti az Egyesült Nemzetek valamelyik tagja ellen irányuló fegyveres támadás esetében az egyéni vagy kollektív önvédelem természetes jogát mindaddig, amíg a Biztonsági Tanács a nemzetközi béke és biztonság fenntartására szükséges rendszabályokat meg nem tette. A tagok az önvédelem e jogának gyakorlása során foganatosított rendszabályait azonnal a Biztonsági Tanács tudomására tartoznak hozni

<sup>407</sup> KAJTÁR: *Betudás...* 83. o.

<sup>408</sup> MILANOVIC: *Accounting for...* 46-47. o.

és ezek a rendszabályok semmiképpen sem érintik a Biztonsági Tanácsnak a jelen Alapokmány értelmében fennálló hatáskörét és kötelességét abban a tekintetben, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartása vagy helyreállítása végett az általa szükségesnek tartott intézkedéseket bármikor megtegye.”<sup>409</sup>

Az önvédelmi jog azonban nem csak nemzetközi szerződéses normaként, hanem szokásjogi szabályként is létezik, némiképp eltérő tartalommal.<sup>410</sup> Ezen felül gyakorta kérdésként merül fel, hogy az önvédelem joga elérte-e a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájának szintjét. Ennek abból a szempontból van kiemelkedő jelentősége, hogy *jus cogens* minőség hiányában e normák megváltoztatása lényegesen egyszerűbb folyamat, szemben a kógens előírásokkal, ezeket ugyanis csak olyan módon lehet megváltoztatni, ahogy az eredeti norma létrejött, azaz a nemzetközi közösségnek mint egésznek az egyetértése szükséges abban, hogy a szabály feltétlen alkalmazást igényel és azt megváltoztatni csak ugyanilyen jellegű más előírással lehetséges.<sup>411</sup> A *jus contra bellum* joganyagában az önvédelem joga az egyik, ha nem a legvitatottabb terület, ennek megfelelően pedig abban sem mutatkozik egyetértés, hogy az eléri-e a *jus cogens* által megkívánt szintet. Kajtár az önvédelmet és az erőszak tilalmát egy kógens normaként fogja fel, lévén, hogy utóbbi előbbi kivételét jelenti, következőképpen pedig az egyik feltétlen alkalmazást igénylő minősége magával hozza a másik ilyen jellegét is.<sup>412</sup> Hasonló álláspontot foglal el egyebek mellett Ruys,<sup>413</sup> és Orakhelashvili is.<sup>414</sup> Ezzel szemben Yoram Dinstein viszont arra figyelmeztet, hogy korántsem biztos, hogy az önvédelmi jog *jus cogens* minőségű.<sup>415</sup> James A. Green pedig egyenesen odáig megy, hogy az erőszak tilalmának feltétlen alkalmazást igénylő minőségét is tagadja.<sup>416</sup> A fentiekén túl az NJB sem veszi fel az önvédelmet a kógens normákból képzett saját – bár még csak terv (*draft*) jellegű – listájára.<sup>417</sup>

Ahogy fentebb kifejtettem, a magam részéről az erőszak tilalmának normáját egyértelműen *jus cogens* minőségűnek fogom fel, amelyből azonban nem következik, hogy a tilalommal nem érintett „kivételek” is – ti. hozzájárulás, BT határozat és önvédelem – ebből fakadóan feltétlen alkalmazást igényelnének. Ettől természetesen még nem kizárt, hogy a hozzájárulás és az önvédelem joganyaga – a Biztonsági Tanács döntései szokásjogi megalapozás hiányában nem esnek ebbe

---

<sup>409</sup> ENSZ Alapokmány 51. cikk.

<sup>410</sup> Nicaragua-ügy 176. bek.

<sup>411</sup> VCLT 53. cikk.

<sup>412</sup> KAJTÁR: Önvédelem... 125. o. A szerző ezek mellett számos más, történeti, módszertani, normatechnikai, kontextuális és teleologikus, valamint rendszertani érvet felhoz az önvédelem jogának *jus cogens* minősége mellett, ld. uo. 124-127. o.

<sup>413</sup> RUYS: 'Armed Attack'... 28. o.

<sup>414</sup> ORAKHELASHVILI: *Peremptory*... 51. o.

<sup>415</sup> DINSTEIN, Yoram: *War, Aggression and Self-Defence, 6th edition*. CUP, 2017. 199. o. A szerző mindenestre elfogadja az erőszak tilalmának *jus cogens* jellegét, ld. uo. 316. o.

<sup>416</sup> GREEN: *Questioning*... 215-257. o.

<sup>417</sup> A/CN.4.L.936. Annex

a körbe – szintén kógens minőségűvé váljon. Egyetértve Kajtár levezetésével<sup>418</sup> a normatani érveket leszámítva – ti. az önvédelem joga az erőszak tilalmának kivétele, így mindkét norma *jus cogens* – az önvédelem természetes jogának szabályait a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályaként fogadom el.

### 3.3.2. Az önvédelmi norma tartalma

Az önvédelem jogának számos neuralgikus pontja van, amelyek értelmezést és elemzést kívánnak. Így különösen választ kell adni arra a kérdésre, hogy milyen feltételek fennállása esetén ki és ki ellen folyamodhat önvédelemhez, továbbá a védekezésnek milyen követelményeknek kell megfelelnie. Ezek köré épülnek fel az önvédelem jogának legvitatottabb kérdései: a megelőző önvédelem problematikája, valamint a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem.

Az ENSZ Alapokmány 51. cikke alapján az önvédelmi jog aktiválódásának feltétele a fegyveres támadás.<sup>419</sup> Hagyományosan a fegyveres támadás értelmezéséhez egy mennyiségi és minőségi tényezőt használhatunk.<sup>420</sup>

A mennyiségi tényező vizsgálatához először is utalni kell három egymáshoz kapcsolódó fogalom kapcsolatára, ezek pedig az erőszak alkalmazása, az agresszió és a fegyveres támadás. Ahogy azt az erőszak tilalmának vizsgálatakor már bemutattam, az erőszak alkalmazásának vagy egy rendkívül alacsony intenzitási küszöbe van, amely alól csak nagyon szűk körben létezhetnek kivételek.<sup>421</sup> vagy még intenzitási küszöb sem állapítható meg.<sup>422</sup> Az agresszió meghatározásakor az ENSZ Közgyűlése a fogalmat az erőszak-alkalmazáson belül helyezte el, annak is – egyebek mellett – a „legkomolyabb és legveszélyesebb” (*most serious and dangerous*) változatoként nevesítve azt.<sup>423</sup> A fegyveres támadást pedig a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben az erőszak-alkalmazás legsúlyosabb (*most grave*) formájának nevezte.<sup>424</sup> Ebben a döntésben azonban a NB gyakorlatilag összemosta az agresszió és a fegyveres támadást fogalmát, mintegy szinonimaként tekintve a kettőre.<sup>425</sup> Kajtár szerint ugyanakkor az agresszió és a fegyveres támadás rész-egész viszonyt feltételez, mégpedig úgy, hogy minden fegyveres támadás agresszió, de nem minden agressziós cselekmény lesz önmagában fegyveres támadás.<sup>426</sup> Bárhogy is, a következőekben az agressziós határozat

<sup>418</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 166-169. o. KAJTÁR: *Önvédelem...* 124-127. o.

<sup>419</sup> ENSZ Alapokmány 51. cikk.

<sup>420</sup> KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 740-741. o.

<sup>421</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 23-25. o.

<sup>422</sup> RUY: *The Meaning of „Force”...* 188. o.

<sup>423</sup> Az agresszióról szóló 3314. sz. (XXIX) határozat. Preambulum. KAJTÁR: *A nem állami...* 59. o.

<sup>424</sup> Nicaragua-ügy 191. bek.

<sup>425</sup> MILANOVIC, Marko: Special Rules of Attribution of Conduct in International Law. *International Law Studies* 96. (2020) 332. o. Nicaragua-ügy 193. bek.

<sup>426</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 75. o. A szerző az Alapokmány nyelvtani, rendszertani és teleologikus értelmezéséből vezeti le az állítást, amelyet gyakorlati megfontolásokkal is alátámaszt. Eszerint bizonyos agressziós tényállásokhoz többtelelemeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy fegyveres támadásról beszélhessünk, ld. uo. 75-81. o.

tényállásainak segítségével hívásával értelmezem a *jus ad bellum* területéhez tartozó betudási szabályokat az önvédelem alkalmazhatóságának szempontjából.

Ehhez a problémakörhöz tartozik az ún. összeadódási elmélet (*accumulation of events, Nadeltischtaktik*) is, amelynek alapján ha egy meghatározott incidens nem is éri el a fegyveres támadás szintjét, de egy eseménysorozat részeként fogható fel, akkor az ebbe a láncolatba tartozó események „összeadódhatnak”, amely így lehetőséget biztosíthat önvédelem alkalmazására.<sup>427</sup> A Nemzetközi Bíróság úgy tűnik, hogy elfogadja az összeadódási elmélet létezését, ugyanis az Olajfúrótornyok-ügyben kimondta, hogy „[m]ég összeadódva figyelembe véve is, és fenntartva, ahogyan már megjegyeztük, az iráni felelősség kérdését, ezek az incidensek nem tűnnek a Bíróság számára olyannak, mint amelyek az Egyesült Államok elleni fegyveres támadásként lennének értékelhetők [...]”<sup>428</sup> Nagyon hasonló megfogalmazást alkalmazott a NB a Kongó kontra Uganda-ügyben, ahol szintén azt állította, hogy „[a] Bíróság úgy véli, hogy az előtte fekvő bizonyítékok alapján, még ha ezeknek a sajnálatos támadásoknak a sorozatát összeadódva vennénk is figyelembe, akkor sem lennének betudhatóak a Kongói Demokratikus Köztársaságnak”<sup>429</sup> E tekintetben azonban sokkal inkább osztom Noam Lubell álláspontját, aki szerint az összeadódási elmélet két jelentős problémába is ütközik. Egyfelől az önvédelem joga arra épül, hogy az államot fegyveres támadás érte, amelynek visszaverésére erőszakkal szükséges reagálni, máskülönben nem szüntethető meg az államot fenyegető veszély. Az olyan támadások esetében azonban, amelyek egyenként nem érik el a fegyveres támadások szintjét, nem biztos, hogy azok akár „összeadódva” olyan fenyegetést jelentenek, amelyre önvédelemmel szükséges reagálni, hiszen ezek a támadások már *per definitionem* véget értek. Másfelől pedig, ha úgy tekintünk az összeadódási elméletre, mint amely egy jövőbeni támadás elhárítása szükségességének bizonyítását teszi lehetővé, már a megelőző önvédelem eléggé vitatott vizeire evezünk.<sup>430</sup> Erre a kérdésre lentebb részletesen kitérek.<sup>431</sup>

A mennyiségi tényező mellett a fegyveres támadás minőségi tényezőjének vizsgálata is szükséges. Ez dióhéjban arra a kérdésre ad választ, hogy kitől származó fegyveres támadás esetén beszélhetünk az önvédelem jogának aktiválásáról. Elsőként célszerű utalni arra, hogy a *jus ad bellum* rendszere az államközi erőszak visszaszorítására jött létre, így tehát amennyiben a fegyveres támadás

<sup>427</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 54. o.

<sup>428</sup> „Even taken cumulatively, and reserving, as already noted, the question of Iranian responsibility, these incidents do not seem to the Court to constitute an armed attack on the United States, of the kind that the Court, [...]” Ld. Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2003, p. 161. (a továbbiakban: Olajfúrótornyok-ügy) 64. bek.

<sup>429</sup> „The Court is of the view that, on the evidence before it, even if this series of deplorable attacks could be regarded as cumulative in character, they still remained non-attributable to the DRC.” Ld. Kongó kontra Uganda-ügy 146. bek.

<sup>430</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 53-54. o.

<sup>431</sup> Ld. IV. fejezet 3.3.2.1. alpont.



egy államtól származik, a megtámadott államnak minden további nélkül lehetősége van arra, hogy éljen önvédelmi jogával. Ugyanez már nem mondható el a nem állami szereplőktől származó támadások esetében, hiszen egyfelől a nem állami szereplők önmagukban nem is sérthetik meg az erőszak tilalmát, hiszen az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdése nem kötelezi ezeket az aktorokat, következőképpen pedig fegyveres támadást – ti. a fegyveres támadás az erőszak alkalmazásának legsúlyosabb formája, azaz alesete – sem követhetnek el, kivéve ha azok betudhatóak legalább egy államnak.<sup>432</sup> Másfelől a *jus contra bellum* rendszere alapvetően nem tiltja az ilyen szereplőkkel szembeni erőszak-alkalmazást akkor, ha azok a megtámadott állam területén belül működnek.<sup>433</sup> Mi történik azonban olyankor, amikor a nem állami szereplő egy másik állam területéről fejt ki tevékenységét? A *jus ad bellum* hagyományos – 2001. szeptember 11. előtti – értelemezésében ilyen helyzetben csak akkor lehetett önvédelmi cselekményt foganatosítani, ha a nem állami szereplő fegyveres támadás szintjét elérő akciója betudható volt egy államnak.<sup>434</sup> Ennek a kérdésnek a megítélése a 2000-es évek elejétől drámaian megváltozott, ugyanis az államok gyakorlatában egyre erőteljesebben jelent meg a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem gondolata, amelyet számos szerző már az erre irányuló jogi normák megváltozásaként fog fel.<sup>435</sup> Lentebb erre kérdésre is részletesen kitérek.<sup>436</sup>

Az önvédelmi norma tartalmának vizsgálatakor arra is figyelemmel kell lenni, hogy milyen feltételek teljesülése mellett lehet gyakorolni ezt az állami jogosítványt. Ezek a feltételek nem mások, mint a szükségesség és arányosság követelményei, amelyeket Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben szentesített,<sup>437</sup> továbbá későbbi gyakorlatában következetesen fenn is tartott.<sup>438</sup>

A szükségesség és arányosság követelménye az 1837-es Caroline-ügy kapcsán az ún. Webster-formulán<sup>439</sup> keresztül szivárgott át a mai nemzetközi jogba.<sup>440</sup>

<sup>432</sup> KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái. In FAR-KAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézmények és jogi kihívások*. Zrínyi Kiadó, 2020. 94-95. o.

<sup>433</sup> MARTIN: *Going...* 236. o. SPITZER Jenő: Önvédelem versus terrorizmus – Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019. 32. o.

<sup>434</sup> MOIR: *Reappraising...* 26-28. o. CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 61. o. Nicaragua-ügy 195. bek.

<sup>435</sup> LUBELL, Noam: *Fragmented Wars – Multi-Territorial Military Operations against Armed Groups*. In FORD, Christopher M. – WILLIAMS, Winston S. (szerk.): *Complex Battlespaces – The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare*. OUP, 2019. 5. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 803. o.

<sup>436</sup> IV. fejezet 3.3.2.2. alpont.

<sup>437</sup> Nicaragua-ügy 194. bek. KAJTÁR: *A nem állami...* 96-97. o.

<sup>438</sup> *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226. (a továbbiakban: Nukleáris fegyverek legalitása-ügy) 41. bek. Olajfúrótornyok-ügy 43. bek. Kongó kontra Uganda-ügy 147. bek.

<sup>439</sup> A Webster-formula szerint „az önvédelem olyan azonnali, mindent elsöprő szükségszerűség, amely nem hagy lehetőséget más eszközök igénybevételére és nem hagy időt a megfontolásra.” Ld. KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 742. o.

<sup>440</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 95. o.

A Caroline-ügy röviden az Egyesült Királyság erőszak alkalmazásáról szólt kanadai lázadók, illetve amerikai támogatóik ellen az Egyesült Államok területén belül. A lázadók elfoglaltak egy szigetet brit-kanadai területen, amelyről ágyúzták Kanadát és invázió veszélyével is fenyegettek. A brit erők válaszul megtámadták, majd pedig felgyújtották a Caroline nevű gőzhajót, amelyet a lázadók személyek és fegyverek szállítására használtak az Egyesült Államokból az általuk elfoglalt szigetre.<sup>441</sup> Az ügy pikantériája, hogy az elmúlt immár lassan kétszáz év alatt fokozatosan veszett el az ügy valódi tényállása, ameddig egy olyan kitalált ügyet nem kaptunk, amely végül már csak nevében emlékeztetett az eredeti eseményekre.<sup>442</sup> Kajtár találóan meg is jegyzi, hogy „a *Caroline nem süllyedt el 1837-ben*, hanem a mai napig meghatározó szerepet játszik a *jus contra bellum* vizein.”<sup>443</sup> Ugyanakkor „[a] szakirodalom gyakorlatilag összes módszertani és dogmatikai tévedése és ideológiai elkötelezettsége tetten érhető a Caroline elpusztításának átértékelésében, ismételt elsüllyesztésében újra kiemelésében és dokkolásában.”<sup>444</sup> A Caroline-ügyre való hivatkozás ma már téves, az pusztán természetjogi alapú lehet, hiszen 1837-ben nem beszélhettünk a mai értelemben vett, az erőszak alkalmazását legitimáló önvédelmi jogról, mivel akkor még nem is létezett az ENSZ Alapokmány, és annak 2. cikk (4) bekezdése vagy azzal egyenértékű szokásjogi szabály, amely meghatározta volna az erőszak tilalmát, és semmi sem korlátozta az államok háborúindítási jogát. Az önvédelem/önfenntartás csupán egy metajogi formula volt, amely politikai igazolása lehetett az agresszióknak. Az ügy helyes értelmezése, hogy az inkább a szükséghelyzetre alapozta a beavatkozást.<sup>445</sup> Ezen felül azt is rögzíteni szükséges, hogy még a XIX. században sem volt teljes mértékben egyértelmű a Webster-formulára való hivatkozás, ugyanis konkrétan egy évvel korábban maga az Egyesült Államok is ennek éppen az ellenkezőjét állította egy Mexikóval szemben fennálló vitájában.<sup>446</sup> Bárhogyan is, a Caroline-ügy minden problémája ellenére strukturálta azt ahogy az önvédelemről gondolkozunk a nemzetközi jogban. Craig Forcese ezért egyfajta „közös nyelvtanként” (*shared grammar*) hivatkozik rá.<sup>447</sup>

Ezt követően meg kell határozni a szükségesség és arányosság tartalmát. A szükségesség esetében egy viszonylag egyértelmű követelménnyel találkozunk: az önvédelem addig jogszerű, ameddig az a támadás elhárítása vagy

<sup>441</sup> Az események rendkívül részletes és történelmileg hű leírását ld. FORCESE, Craig: *Destroying the Caroline – The Frontier Raid that Reshaped the Right to War*. Irwin Law, 2018. 9-55. o. Rövid összefoglalását ld. MARTIN: *Challenging* 403. o.

<sup>442</sup> A történelmi tények torzulását ld. FORCESE: *Destroying...* 263. o.

<sup>443</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 312. o.

<sup>444</sup> Uo. 312-313. o.

<sup>445</sup> Uo. 96-97. és 316-320. o. Ebben az időben főként az angolszász világban Emer de Vattel nyomán az önvédelmet szembeállították a háborúval, előbbi pedig az önfenntartáshoz kötötték, korlátozta pedig a szükségesség volt, ld. FORCESE: *Destroying...* 139. o.

<sup>446</sup> GURMENDI, Alonso: *The Other Carolines*. *Opinio Juris*. 2020. február 17. <http://opiniojuris.org/2020/02/17/the-other-carolines/> (2023. 01. 06.)

<sup>447</sup> FORCESE: *Destroying...* 246. o.

visszaverése érdekében szükséges, így az nem ölthet megtorló, büntető vagy megelőző jellegét.<sup>448</sup> A szükségesség tesztjéhez kapcsolódik még alapvetően két problémakör; egyfelől az ún. „vonakodik vagy képtelen” elmélet, amelyről a későbbiekben részletesen is lesz szó,<sup>449</sup> másfelől pedig az ún. „azonnalosság” követelménye. Kajtár szerint az azonnalosság követelményét a nemzetközi szokásjog nem támasztja alá, állításának igazolására pedig a Falkland-szigeteki konfliktust emelte ki, ahol az Egyesült Királyság annak ellenére élt jogszerűen az önvédelmi jogával – a nemzetközi közösség szerint –, hogy csak hetekkel később kezdett a védekező műveltekbe.<sup>450</sup> A szakirodalomban azonban vannak ettől eltérő álláspontok is, Tibori-Szabó Kinga például fenntartja az azonnalosság követelményét, ugyanakkor ő is figyelmeztet arra, hogy nem határozható meg konkrétan, hogy milyen időintervallumon belül engedhető meg a támadás, azt sokkal inkább minőségi attribútumok alapján szükséges megállapítani.<sup>451</sup> A szerző szerint a Falkland-szigetek megszállása azért sem támasztja alá az azonnalosság követelmények hiányát, mert az Egyesült Királyság már a megszállás előtt intézkedett több hadihajó a térségbe irányításáról, valamint a támadás napján már a brit kabinet döntést is hozott a szigetek felszabadításáról, a földrajzi távolság miatt azonban négy hétbe tellett, mire az ellenségeskedés valóban megkezdődött.<sup>452</sup> Az azonnalosság követelményét a szükségességen belül a Nemzetközi Bíróság is alátámasztotta a Nicaragua-ügyben.<sup>453</sup>

Az arányosság követelményének meghatározása már korántsem ilyen egyszerű feladat, ugyanis az alapvetően három különálló dolgot is jelenthet: egyfelől érthetjük alatta azt, hogy az állam önvédelem gyakorlása során nem használhat több erőszakot, mint amennyi szükséges, másfelől jelentheti azt, hogy a védekezésnek mennyiségileg összemérhetőnek kell lennie a támadással, végül megkövetelheti azt is, hogy az önvédelemmel okozott kár ne legyen aránytalan az elérendő céllal szemben.<sup>454</sup> A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben a fegyveres támadás mértékével arányos önvédelem mellett tette le a voksát.<sup>455</sup>

Végül, de nem utolsósorban arra a kérdésre is választ kell tudni adni, hogy milyen időpontban szükséges vizsgálni az önvédelem jogszerűségét. Egy elhú-

<sup>448</sup> GRAY, Christine: *International Law and the Use of Force. 3rd edition.* OUP, 2008. 150. o. KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia.* 2018. március 16. <https://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma> (2023. 01. 06.) 49. bek.

<sup>449</sup> IV. fejezet 3.3.2.2. alpont.

<sup>450</sup> KAJTÁR: Az erőszak... 50. bek. Az esetről részletesen ld. HENRY, Etienne: *The Falklands/Malvinas War – 1982.* In RUYTS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach.* OUP, 2018. 361-378. o.

<sup>451</sup> TIBORI-SZABÓ Kinga: *Anticipatory Action in Self-Defence – Essence and Limits under International Law.* Springer, 2011. 300-301. o.

<sup>452</sup> Uo. 299-300. o.

<sup>453</sup> Nicaragua-ügy 237. bek.

<sup>454</sup> AKANDE, Dapo – LIEFLÄNDER, Thomas: *Clarifying Necessity, Imminence, and Proportionality in the Law of Self-Defence.* *The American Journal of International Law* 107. (2013) 566. o.

<sup>455</sup> Nicaragua-ügy 176. és 237. bek. KAJTÁR: Az erőszak... 51. bek. AKANDE – LIEFLÄNDER: *Clarifying...* 567. o.

zódó önvédelmi helyzetben például minden egyes támadás esetében szükséges lefolytatni az önvédelem megengedhetőségének vizsgálatát? Craig Martin a célzott likvidálási programok kapcsán úgy érvel, hogy az egyéni mérlegelés követelménye tarthatatlan, azt sokkal inkább a teljes programra vetítve kell elvégezni, amely így végső soron egy folyamatos fegyveres támadásra adott válaszként értelmezendő.<sup>456</sup> Egy ilyen értelmezés bár kecsesgető, mégis nagyon közel áll ahhoz, hogy az önvédelmet voltaképpen nem a konkrét támadás visszaverésére használjuk, hanem a teljes győzelemig a támadó felett,<sup>457</sup> ez azonban kiüresíti a szükségesség és arányosság tesztjeit.<sup>458</sup> Álláspontom szerint tehát az önvédelmi helyzet megállapíthatóságát és gyakorlásának feltételeit minden egyes erőszak-alkalmazás esetében egyedileg szükséges vizsgálni.

A következőkben az önvédelem jogának két talán legvitatottabb területét tekintem át röviden, ezek ugyanis szükségesek a célzott likvidálási programok *jus ad bellum* jogszerűségének megítéléséhez.

3.3.2.1. A még be nem következett támadással szembeni önvédelem problémája Elsőként feltétlenül szükséges rögzíteni azt, hogy az ENSZ Alapokmány az önvédelem jogának meghatározásakor alapvetően kizárta a még be nem következett támadással szembeni önvédelemre való hivatkozás lehetőségét. Az Alapokmány szövege ugyanis egy már bekövetkezett fegyveres támadásról beszél, amely még ha a magyar nyelvű változat e tekintetben nem is világos („fegyveres támadás esetében”), addig az angol („*if an armed attack occurs*”) valamint a francia („*l’objet d’une agression armée*”) nyelvtani értelmezése ezt mindenképpen alátámasztja.<sup>459</sup> A *travaux préparatoires* pedig egyértelműen azt mutatja, hogy az alapítók szándékosan alkalmazták a már bekövetkezett támadás formulát, mégpedig azért, hogy kizárják a támadást megelőző önvédelem lehetőségét.<sup>460</sup>

A még be nem következett támadással szembeni önvédelem problémájának megoldását tovább nehezíti az a fogalmi zavar, amivel e tekintetben találkozunk. Martin felhívja a figyelmet arra, hogy egyes szerzők szinonimaként tekintenek a preemptív és a preventív önvédelemre, míg mások szerint a preemptív önvédelem megegyezik a megelőző önvédelem (*anticipatory self-defense*) fogalmával,<sup>461</sup> azaz nincsen a szakirodalomban egységesen használt elnevezése ezeknek a jelenségeknek.<sup>462</sup> Lubell példának okáért különbséget tesz a megelőző önvédelem és a preemptív önvédelem között. Míg az első esetben egy meghatározott

---

<sup>456</sup> MARTIN: *Going...* 243-244. o.

<sup>457</sup> DINSTEIN: *War...* 286-287. o.

<sup>458</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 367. o.

<sup>459</sup> ENSZ Alapokmány 51. cikk.

<sup>460</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 98. o.

<sup>461</sup> MARTIN: *Challenging...* 415-416. o.

<sup>462</sup> Christine Gray például úgy tűnik szinonimaként tekint mindhárom említett fogalomra, ld. GRAY: *International...* 161. és 208. o.

esemény megelőzéséről van szó, addig utóbbinál nincs biztos információ egy meghatározott fenyegetésről, az sokkal inkább potenciálisan következik be, valamikor a kérdéses jövőben.<sup>463</sup> Ez látszólag szembe megy azokkal a nézetekkel amelyek a küszöbön nem álló fenyegettetésekkel szembeni önvédelemre a preventív jelzőt használják.<sup>464</sup> Tibori-Szabó ezzel szemben szinonimaként tekint a megelőző önvédelemre és a preemptív önvédelemre, amelyet el kell különíteni a preventív önvédelemtől, amelyet a potenciális fenyegetésekre tart fenn. A szerző szerint ezektől eltérő a kiigazító önvédelem (*remedial self-defense*), amelynek két kategóriája van: a már bekövetkezett támadással szembeni önvédelem, illetve a feltartóztató önvédelem (*interceptive self-defense*).<sup>465</sup> Kajtár más megközelítést alkalmaz és a megelőző önvédelemmel állítja szembe a már bekövetkezett támadásokkal szembeni önvédelmet, amely utóbbinak egy alesete a feltartóztató önvédelem. Előbbi azokat a cselekményeket jelöli, amelyek egy már megindult fegyveres támadás ellen irányulnak, utóbbi pedig a még be nem következett támadásokra kíván reagálni.<sup>466</sup> A megelőző önvédelmen belül pedig két további kategóriát különböztet meg, a preemptív, illetve preventív önvédelmet, ahol az előbbi a küszöbön álló fenyegetettségekkel szembeni önvédelmet, míg utóbbi a nem közvetlen fenyegetéseket jelöli.<sup>467</sup>

A fentiekől némiképpen eltérően a magam részéről Ruys álláspontját fogadom el helyesnek, aki szerint különbséget kell tenni reaktív és megelőző önvédelem között, ahol az előbbi egy már bekövetkezett, míg utóbb egy még be nem következett fegyveres támadásra reagál. A feltartóztató önvédelem azonban Ruys véleménye szerint – Kajtárral ellentétben – nem a reaktív önvédelem egy alkategóriája, hanem a megelőző és a már bekövetkezett támadás metszéspontjában helyezkedik el.<sup>468</sup> Ettől függetlenül álláspontom szerint a feltartóztató önvédelem esetében inkább a megelőzés irányába tolnak el a hangsúlyok, hiszen egyfelől a támadás hatásai még nem következtek be, másfelől pedig koránt sem egyértelmű, hogy mi az a pont, amelytől már egy megindult fegyveres támadásról beszélünk. Dinstein és Tibori-Szabó példának okáért Japán Pearl Harbor-i támadása kapcsán fogalmazott meg eltérő, a feltartóztató önvédelem reaktív jellegét hangsúlyozó véleményt ezzel kapcsolatban.<sup>469</sup>

<sup>463</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 55. o.

<sup>464</sup> RUYS: *'Armed Attack'...* 320. o. KAJTÁR: *Az erőszak...* 53. bek.

<sup>465</sup> TIBORI-SZABÓ: *Anticipatory...* 10-11. A feltartóztató önvédelem legnagyobb támogatója Yoram Dinstein, aki szembeállítja azt a preemptív, preventív és megelőző önvédelem kategóriájával is, ld. DINSTEIN: *War...* 231. o.

<sup>466</sup> KAJTÁR: *Az erőszak...* 53. bek.

<sup>467</sup> Uo. 53-54. bek.

<sup>468</sup> RUYS: *'Armed Attack'...* 253. o.

<sup>469</sup> Dinstein úgy érvel, hogy a feltartóztató önvédelem szembeállítható a megelőző önvédelem minden formájával. A feltartóztató önvédelem pedig ott fordul át egyfajta megelőző önvédelembe, ahol a támadó látszólag egy visszafordíthatatlan eseménysort indított meg, ez Pearl Harbor esetében a flotta, történelmi célú kihajózásának időpontja volt ld. DINSTEIN: *War...* 231-233. o. Tibori-Szabó ennél tovább megy és azt állítja, hogy már a kihajózás előtt is sor kerülhetett volna a támadásra, ha az

Ami a még be nem következett támadással szembeni önvédelem jogszerűségének vizsgálatát illeti, célszerű azzal az állítással kezdeni, hogy a nemzetközi jog egyértelműen elítéli a preventív, tehát a potenciális fenyegetésekkel szembeni önvédelmet, ez tehát tilos a hatályos nemzetközi jogban.<sup>470</sup> Az államok gyakorlata is alátámasztja ezt a vitán felül álló tételt. Elég csak utalni az 1981-ben bekövetkezett iraki Osirak erőmű izraeli lebombázására, amelyet a nemzetközi közösség egyöntetűen elítélt,<sup>471</sup> vagy a 2022-es orosz invázióra Ukrajna ellen, amelyet Putyin elnök „fenyegetések” és jövőbeni súlyosabb „szerencsétlenségek” elleni önvédelemként állított be,<sup>472</sup> szintén gyakorlatilag a teljes nemzetközi közösség tiltakozása mellett.<sup>473</sup>

A megelőző vagy preemptív önvédelem megítélése ennél már lényegesen több problémába ütközik. Érdekes, hogy a szakirodalomban látható jelentős eltérések a megelőző önvédelem megengedhetősége kapcsán nem abból erednek, hogy tévesen értelmeznék a nemzetközi jog elmúlt néhány évtizedben végbe ment változásait, éppen ellenkezőleg: a kiindulási pont más és ez vezet teljesen eltérő eredményekre. Tibori-Szabó azon az állásponton van, hogy mivel az ENSZ Alapokmányát megelőzően lehetőség volt preemptív önvédelmet alkalmazni és az ENSZ Alapokmány elfogadása nem változtatta meg egyben az erre vonatkozó nemzetközi szokásjogot, ezért 1945 után is lehetőség van hivatkozni megelőző önvédelemre.<sup>474</sup> Ezzel szemben Ruys szerint a szokásjog és az Alapokmány konvergáltak egymáshoz, tehát nem tartható, hogy annak elfogadása után két lényegében eltérő rendszer párhuzamosan lett volna jelen a nemzetközi jogban.<sup>475</sup> Dinstein szintén azon az állásponton van, hogy a megelőző önvédelem történelmi példái nem használhatóak 1945 után, hiszen az nem lenne összeegyeztethető az Alapokmány szövegével.<sup>476</sup> A magam részéről e tekintetben úgy vélem, hogy elképzelhetetlen, hogy az 1945 előtti szokásjog változatlan formában fennmaradt volna egy olyan jelentőségű nemzetközi szerződés elfogadását követően, mint az ENSZ Alapokmánya, amelynek szabályai a *jus contra bellum* rendszerén belül részben legalábbis maguk is szokásjogi normákká váltak, lerontva a korábbi ilyen

---

Egyesült Államok meggyőző bizonyítékok birtokába kerül a flotta célját érintően, valamint ha annak megsemmisítése a tengeren nem lenne lehetséges, ld. TIBORI-SZABÓ: *Anticipatory...* 297-298. o.

<sup>470</sup> KAJTÁR: *Az erőszak...* 54. bek.

<sup>471</sup> RUYS, Tom: *Israel's Airstrike Against Iraq's Osiraq Nuclear Reactor--1981*. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 329. és 332. o.

<sup>472</sup> Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2022/154. 2022. február 24.7. o. Az ügyelemzését ld. pl. HOFFMANN Tamás: *Háború vagy béke? Az államközi erőszakalkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz-ukrán konfliktusban. Közjogi Szemle* 2022/3. sz. 1-13. o.

<sup>473</sup> General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine. *UN News*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152> (2023. 01. 06.)

<sup>474</sup> TIBORI-SZABÓ: *Anticipatory...* 283-286. o.

<sup>475</sup> RUYS: *'Armed Attack'...* 19. o.

<sup>476</sup> DINSTEIN: *War...* 223. o. A fent említett Caroline-ügyre való hivatkozás pedig még a történeti tényekkel is ellentétes lenne, ugyanis ott szó sem volt megelőző önvédelemről, a támadás már hosszú ideje folyamatban volt, ld. FORCESE: *Destroying...* 215. o.

normák hatályát, sőt egyes előírások még a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normáinak szintjére is emelkedtek, amelyek természetesen szintén nem lehetnek ellentétesek az azonos tárgykörre vonatkozó szokásjogi normákkal. Az Alapokmány egyes szabályainak *jus cogens* minősége tehát önmagában zárja ki egy az Alapokmánytól lényegesen eltérő szokásjogi normarendszer létezését. Mivel az ENSZ Alapokmány 1945-ben a fegyveres támadás bekövetkeztéhez kötötte az önvédelmi jog gyakorlását, ezért nincs más lehetőség mint azt a következtetést levonni, hogy ekkor a nemzetközi jog tiltotta a megelőző önvédelmi akciókat.

De mi a helyzet az 1945 és a monográfia megírása között eltelt közel 80 évvel? Változtatott ez az időszak az önvédelem jogának *jus cogens* jellegű szabályain, azaz létrejött egy olyan norma, amely lehetővé tette a megelőző önvédelmet a nemzetközi jogban? Ezzel ellentétes kérdésre – ti. létrejött-e olyan norma, amely megtiltotta ezidő alatt a megelőző önvédelmet – még Tibori-Szabó is nemlegesen felel, aki egyébként támogatja a megelőző önvédelmet,<sup>477</sup> ebből tehát az a következtetés vonható le, hogy a nemzetközi jog nem változott ebben az időszakban. Az állami gyakorlatot szemlélve még az 1967-es, ún. hatnapos háború jogi megítélésében – amely sokak szerint a megelőző önvédelem elfogadásának iskolapéldája –<sup>478</sup> sem találunk hivatkozást egy még be nem következett fegyveres támadás elleni önvédelemre, Izrael ugyanis – legalábbis kezdetben – nem hivatkozott erre magatartásának alátámasztásaként, hanem egy már bekövetkezett támadást említett, amely a környező arab államoktól származott.<sup>479</sup> Mindebből tehát az következik, hogy a hatályos nemzetközi jog nem engedi meg a megelőző csapásokkal szembeni önvédelmet, annak ellenére sem, hogy a küszöbön álló támadásokkal szembeni válaszcsapás lehetőségét a nemzetközi jogászok jelentős többsége elfogadja.<sup>480</sup> A már megindult támadások esetében viszont akkor, amikor valóban visszafordíthatatlan a támadás és már érezhetőek annak hatásai, az önvédelem megengedhető lehet.<sup>481</sup> Azonban itt is kifejezetten hangsúlyos a megszorító értelmezés.

### 3.3.2.2. A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem problémája

A nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem problémájának rendkívül gazdag irodalma van a nemzetközi jogban, ehelyütt csak az állami gyakorlat és a

<sup>477</sup> TIBORI-SZABÓ: *Anticipatory...* 283-284. o.

<sup>478</sup> Ezekről a nézőpontokról ld. QUIGLEY, John: *The Six Day War--1967*. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 138-140. o.

<sup>479</sup> GRAY: *International...* 161. o. QUIGLEY: *The Six Day...* 131-132. o. Mára Izrael megelőző önvédelmi esetként fogja fel az eseményeket, ami már 1967-ben megjelent, miszerint Izrael kezdte az ellenségeskedést, ld. uo. 134-135. o.

<sup>480</sup> KAJTÁR: *Az erőszak...* 55. bek. Sőt 2005-ben az akkor ENSZ főtitkár Kofi Annan szintén úgy nyilatkozott, hogy a küszöbön álló fenyegetések elleni fellépés lehetősége adott az államok számára, ld. In *larger freedom: towards development, security and human rights for all*. Report of the Secretary-General. A/59/2005. 2005. március 21. 122. bek.

<sup>481</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 67. o.

szakma által levonható legfontosabb következtetésekre fókuszálok. Elősként arra a kérdésre szükséges választ adni, hogy miként rendelkezett a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelemről a nemzetközi szokásjog 1945, azaz az ENSZ Alapokmány elfogadása előtt.

Terry D. Gill és Tibori-Szabó azon az állásponton vannak, hogy 1945 előtt lehetett önvédelmet gyakorolni nem állami szereplőkkel szemben is, mégpedig közvetlen módon.<sup>482</sup> E következtetést a magam részéről is osztom, azzal kiegészítve az állítást, hogy természetesen az erőszak tilalmának hiányában<sup>483</sup> értelemszerűen önvédelemről – mint a tilalom alóli „kivételről” sem beszélhetünk, így az ilyen aktorok elleni cselekmények nem önvédelemnek, hanem önsegélynek voltak felfoghatók.<sup>484</sup> Az ENSZ Alapokmányának elfogadása azonban képes lehetett-e változtatni ezen helyzeten? Gill és Tibori-Szabó szerint nem, ugyanis az Alapokmány nem tiltotta meg a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelmet, vagy pedig egyszerűen nem rendezte ezt a kérdést.<sup>485</sup> Ez a nézőpont azonban jelentősen szembehelyezkedik a szakma többi részének álláspontjával, akik egyöntetűen rögzítik azt, hogy 1945 és 2001 között nem volt kérdés: önvédelmet alkalmazni csak államközi fegyveres támadás bekövetkezése esetén lehetett.<sup>486</sup> Ahogyan arra a megelőző önvédelem esetében is rávilágítottam, az nem lehetséges, hogy az Alapokmány elfogadása után a korábbi szokásjog változatlan formában fennmaradt volna és ez a mai napig alkalmazandó lenne.<sup>487</sup>

Ebből következően ahhoz, hogy egy nem állami szereplő magatartása folytán önvédelmi helyzetre kerülhessen sor, alapvetően két feltétel együttes fennállása szükséges. Egyfelől a magatartásnak kellően súlyosnak kell lennie ahhoz, hogy az elérhesse a fegyveres támadás szintjét, másfelől pedig a nem állami szereplő fegyveres támadásának betudhatónak kell lennie egy államnak.<sup>488</sup>

A nem állami szereplők, mint például a terrorista csoportok is képesek olyan súlyosságú cselekményeket végrehajtani, amelyek elérhetik a fegyveres támadás szintjét. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a Biztonsági Tanács 2001-ben az Egyesült Államokat ért 9/11-es terrortámadások esetén kifejezetten elismerte az önvédelemhez való jogot, mint amely válaszként gyakorolható a támadásokra.<sup>489</sup>

---

<sup>482</sup> GILL, Terry D. – TIBORI-SZABÓ, Kinga: Twelve Key Questions on Self-Defense against Non-State Actors. *International Law Studies* 95. (2019) 473. o.

<sup>483</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 37. o.

<sup>484</sup> Uo. 316. o. A szerző a Caroline-incidens kritikájaként mutat rá erre a tényre.

<sup>485</sup> GILL – TIBORI-SZABÓ: Twelve... 474. o.

<sup>486</sup> KAJTÁR: Az erőszak... 42. o. 92-95. o. KAJTÁR: A nem állami szereplők elleni fegyveres... 92-95. o.

<sup>487</sup> GILL – TIBORI-SZABÓ: Twelve... 470. o. A szerzőpáros pontosan ezzel érvel, miszerint a korábbi szokásjog bizonyos részben továbbra is alkalmazandó. Ezzel szemben ld. RUYTS: *'Armed Attack'*... 19. o.

<sup>488</sup> KAJTÁR: A nem állami szereplők elleni fegyveres... 93-94. o. KAJTÁR: *A nem állami...* 440-452. o.

<sup>489</sup> Security Council Resolution 1368 (2001) S/RES/1368 (2001) 2001. szeptember 12. és Security Council Resolution 1373 (2001) S/RES/1373 (2001) 2001. szeptember 28.



A betudás kérdésköre már lényegesen nehezebb dió. A szakirodalomban gyakran találkozunk a betudás kérdéskörét teljes mértékben félreértelmező álláspontokkal, de ezek részletes bemutatása túlmutatna ennek a monográfiának a keretein,<sup>490</sup> így csak a legfontosabb helyes következtetéseket vonom le.

Elsőként érdemes foglalkozni a betudás fogalmával. Különbséget kell tenni először is magatartások betudhatósága (*attribution of conduct*) és felelősség betudhatósága között (*attribution of responsibility*), ahol előbbi voltaképpen arra utal, hogy az államok önmagukban nem képesek magatartás kifejtésére, mindig valakin keresztül cselekednek vagy mulasztanak, így ezeknek a személyeknek a magatartását óhatatlanul be kell tudnunk az államnak. Utóbbi esetében pedig kollektív jogsérelem okozásáról van szó, mint amilyen a segítségnyújtás vagy támogatás (*aid or assistance*), az irányítás és ellenőrzés (*direction and control*), a kényszerítés (*coercion*) és a nemzetközi kötelezettségek kijátszása (*circumvention*).<sup>491</sup> A betudhatóságnak Kajtár szerint van egy további csoportosítási lehetősége is. A szerző szerint a betudhatóság szűk értelemben az állam felelősségének megállapítására szolgáló szabályokat jelöli, míg tág értelemben minden más „betudás” ebbe a körbe tartozhat.<sup>492</sup> Ez utóbbi kategória lesz számunkra fontos, ugyanis ebbe a kategóriába tartoznak majd a *jus contra bellum* jobb híján<sup>493</sup> betudhatóságnak nevezett, primer jogba tartozó jelenségei, amelyek arra szolgálnak, hogy egy fegyveres támadás elkövetését egy államhoz kapcsoljuk, amely ilyen formában nem feltétlenül keletkeztet államfelelősséget, hanem „csak” aktiválja a megtámadott állam önvédelemhez való jogát is.

A következőekben célszerű röviden összefoglalni a *jus ad bellum* körében alkalmazandó, primer jogi rendelkezéseket, amelyek így betudást eredményeznek a szó fent jelzett tág értelmében. A Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben

<sup>490</sup> Erről részletesen ld. KAJTÁR: *A nem állami...* 173-257. o.

<sup>491</sup> Ezekről a kérdésekről részletesen ld. MESSINEO, Francesco: *Attribution of Conduct*. In NOLLKAEMPER, André – PLAKOKEFALOS, Ilias (szerk.): *Principles of Shared Responsibility in International Law – An Appraisal of the State of the Art*. Cambridge, 2014. 60-97. o. FRY, James D.: *Attribution of Responsibility*. In NOLLKAEMPER, André – PLAKOKEFALOS, Ilias (szerk.): *Principles of Shared Responsibility in International Law – An Appraisal of the State of the Art*. Cambridge, 2014. 98–133. o.

<sup>492</sup> KAJTÁR Gábor: *Fragmentation of Attribution in International Law*. In KAJTÁR Gábor – ÇALI, Başak – MILANOVIĆ, Marco (szerk.): *Secondary Rules of Primary Importance Secondary Rules of Primary Importance. Attribution, Causality, Evidence, and Standards of Review in the Practice of International Courts and Tribunals*. OUP, 2022. SSRN változat. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3869181](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3869181) (2023. 01. 06.) Idézi: MILANOVIĆ: *Special...* 302. o. Az idéző közleményben nincs oldalszám, az SSRN változatban ld. 2. o.

<sup>493</sup> MILANOVIĆ: *Special...* 303. o. A szerző kritizálja Kajtár Gábor csoportosítását azon az alapon, hogy az kissé unortodox, ebből adódóan pedig tévedésekre adhat alapot. A szerző a Kajtár által tág értelemben vett leíró szabályokat askriptív (tulajdonságokkal felruházó) szabályoknak nevezi, amelyek nem a felelősség, hanem valamely más jogkövetkezmény megállapításához szükségesek. A magam részéről ezt a megoldást azért nem tartom helyesnek, mert ez a jelző gyakorlatilag teljesen kiveszi a jelenséget a betudás köréből, ami viszont helytelen, ugyanis a *jus contra bellum* körében alkalmazott askriptív szabályok nem kizárólag a fegyveres támadás megállapításához, hanem bizonyos esetekben államfelelősséghez is vezethetnek. Ezt maga a szerző is elismeri, ld. uo. 331. o. Ld. még KAJTÁR: *Fragmentation...* 16. o.

megállapította azt a betudási mércét, amelyet nem állami szereplők tevékenysége esetén alkalmazni kell, ez pedig lényegét tekintve megegyezett a ENSZ Kögyűlése által elfogadott agressziós határozat küldés, illetve abban való komoly részvétel esetével.<sup>494</sup> Számos szerző azonban a mai napig tévesen, a szintén a Nicaragua-ügyben, de más kontextusban a Nemzetközi Bíróság által alkalmazott effektív ellenőrzés tesztjét használja a fegyveres támadás betudhatóságának megállapítására.<sup>495</sup> A fenti „téves” értelmezés, azonban részben orvosolható, hiszen az ARSIWA alapú, államfelelősségi, tehát a fentiek szerinti szűk értelemben vett betudhatóság *jus contra bellum* értelemben is betudhatósághoz vezet az állam *de facto* és *de jure* szerveinek, valamint a kormányzati hatásköröket gyakorló és az állam irányítása és ellenőrzése alatt álló nem állami szereplők tevékenysége tekintetében, hiszen ezek a *jus ad bellum* rendszerhez képes szigorúbb „betudási” teszteket alkalmaznak.<sup>496</sup>

Felmerül a kérdés, hogy 2001 után változhatott-e az alkalmazandó nemzetközi jog, esetlegesen engedélyezve a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem lehetőségét. Kajtár monográfiájában részletesen tárgyalja ezt a kérdést és arra a következtetésre jut, hogy az önvédelem jogának egyébként feltétlen alkalmazást igénylő normája ebben az időszakban sem változott, a hatályos nemzetközi jog pedig a küldéssel, illetve a komoly részvétel alkalmazásával képes kezelni a nemzetközi terrorizmus jelentette fenyegetést.<sup>497</sup> Valki László a 9/11-es terrortámadásokat elkövető al-Kaida terrorszervezet tevékenységét példának okáért a támadásokban való komoly részvétele alapján tudja be Afganisztánnak.<sup>498</sup> Ez a kapcsolat olyan szoros volt, hogy Afganisztán akkori tálib kormányzatát megkülönböztetni sem volt egyszerű az al-Kaidától, vagy ahogy Kajtár fogalmaz, „[...] bin Láden szervezete nem tudott létezni Afganisztánban a tálibok nélkül, és a tálibok nem tudtak létezni Oszámá nélkül.”<sup>499</sup>

Az Iszlám Állam nevű terrorszervezet felemelkedésével azonban újból előtérbe került a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem lehetősége, amelyet számos szerző immár viszonylag kiterjedt állami gyakorlattal is

<sup>494</sup> Nicaragua-ügy 195. bek. A/RES/3314. (g)

<sup>495</sup> Az eredeti kontextust ld. 115. o. Az effektív ellenőrzés tesztjének használatát a szakirodalomban a fegyveres támadás betudására ld. pl. PLAW – REIS: *The Contemporary...* 231. o. MOIR: *Reappraising...* 61-63. o. Megint mások még tovább csavarják az alkalmazandó mércéket és a Tadić-ügyben is helytelenül alkalmazott átfogó (*overall*) ellenőrzés mércéjét is alkalmazni vélik. GILL – TIBORI-SZABÓ: *Twelve...* 481. o. Az átfogó ellenőrzés mércének kritikáját ld. pl. MILANOVIC, Marko: *State Responsibility for Acts of Non-state Actors: A Comment on Griebel and Plücker. Leiden Journal of International Law* 22. (2009) 318-319. és 321-322. o.

<sup>496</sup> KAJTÁR: *Fragmentation...* 11. o.

<sup>497</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 375-484. o.

<sup>498</sup> VALKI László: A szeptember 11-i terrortámadások és a nemzetközi jog. In TÁLAS Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig.* SVKH-Chartapress, 2002. 108. o.

<sup>499</sup> KAJTÁR: *Betudás...* 84. o.

képes alátámasztani,<sup>500</sup> ugyanis államok jelentős csoportja hajtott végre az ISIS ellen egyéni vagy kollektív önvédelmi akciókat anélkül, hogy azok a hagyományos keretek között betudhatóak lettek volna bármely államnak. E tekintetben szükséges említést tenni az ún. „vonakodik vagy képtelen” elméletről (*unwilling or unable doctrine*), amelyet a modern nemzetközi jogi diskurzusba alapvetően Ashley Deeks 2012-es tanulmánya emelt be.<sup>501</sup> Az elmélet dióhéjban annyit tesz, hogy ha egy állam vonakodik, azaz nem hajlandó, vagy pedig képtelen, tehát nincs lehetősége arra, hogy a területén működő fegyveres csoportok ténykedését megakadályozza, vagy beszüntesse és ilyen körülmények között a nem állami szereplő(k) fegyveres támadást hajt(anak) végre egy harmadik állammal szemben, akkor ez utóbbi az önvédelem jogára hivatkozva fegyveres erőszakot alkalmazhat közvetetten, vagy közvetlenül e csoporttal szemben azon az államon belül ahonnan a támadás származik, a területi állam hozzájárulása nélkül.<sup>502</sup> Az elméletet megjelenése óta számtalan szerzőtől érte kritika.<sup>503</sup>

E teória esetében voltaképpen az a legnagyobb kérdés, hogy az ISIS elleni állami gyakorlat volt-e olyan meggyőző erejű és egyöntetű, hogy egy új szokásjogi norma, sőt mi több egy, a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabálya jött létre. Kajtár részletes elemzésében arra mutat rá, hogy az ISIS elleni akciókban a Biztonsági Tanács számára az ENSZ Alapokmány 51. cikkéből fakadó kötelezettségként küldött levelek koránt sem mutatnak egyező gyakorlatot, ugyanis a terrorszervezet ellen erőszakot alkalmazó 12 államból csupán 5 hivatkozik *expressis verbis* az önvédelem jogára,<sup>504</sup> a többi állam bár az önvédelem keretrendszerén belül marad, azonban nem egyértelmű álláspontot fejez ki, ezzel is erősítve a konstruktív kétértelműség doktrínáját.<sup>505</sup> Milanović ezek közül – egyebek mellett – Norvégia levelét emeli ki, miszerint az „csodálatosan semmitmondó”.<sup>506</sup>

<sup>500</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 803. o. LUBELL: *Fragmented...* 5. o.

<sup>501</sup> DEEKS, Ashley S.: „Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense. *Virginia Journal of International Law* 52. (2012) 483-550. o. Ennek ellenére a jelenség nem újkeletű. Az Egyesült Államok retorikájában példának okáért már az 1970-es évek óta jelen van a doktrína, ugyan nem teljesen azonos szóhasználattal és nem feltétlenül azonos körülmények között, ld. CHACKO, Elena – DEEKS, Ashley: Who is on Board with „Unwilling or Unable”, *Lawfare*. 2016. október 10. <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable> (2023. 01. 06.) a Kambozsára vonatkozó rész.

<sup>502</sup> BETHLEHEM, Daniel: Self-Defense Against An Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors. *The American Journal of International Law* 106. (2012) 776. o

<sup>503</sup> PI. AKANDE – LIEFLÄNDER: Clarifying... 563-570. o. MARTIN: Challenging... 412-441. o. CORTEN, Oliver: The 'Unwilling or Unable' Test: Has it Been, adn Could it be, Accepted? *Leiden Journal of International Law* 29. (2016) 777-799. o. KAJTÁR Gábor: Vonakodik vagy nem képes? Az önvédelem jogának újabb paradigmaváltó kísérlete. *Közjogi Szemle* 2018/1. sz. 1-10. o.

<sup>504</sup> KAJTÁR: Vonakodik... 4. o.

<sup>505</sup> MILANOVIĆ: Accounting for... 41-43.

<sup>506</sup> MILANOVIĆ, Marko: Belgium's Article 51 Letter to the Security Council [UPDATED]. *EJIL:Talk!* 2016. június 17. <https://www.ejiltalk.org/belgiums-article-51-letter-to-the-security-council/> (2023. 01. 06.)

Álláspontom szerint azonban a fenti elemzések felületesen kezelik a „vonakodik vagy képtelen” elmélet támogatottságának kérdését. Egy nemrégiben megjelent tanulmány ugyanis rámutatott arra, hogy Norvégiát és Dániát két olyan államként emeli ki a szakirodalom, amely ugyan az önvédelem jogára hivatkozott az ISIS ellen, azonban egyik sem támogatta a doktrínát. A szerző azonban a dán, illetve norvég államon belüli nyilatkozatokat is megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy mindkét állam támogatta a „vonakodik vagy képtelen” elméletet.<sup>507</sup> Hasonló következtetésre juthatunk akkor is, ha megvizsgáljuk a német gyakorlatot. Németország belső kommunikációjának ugyanis szinte kezdetektől része volt a „vonakodik vagy képtelen” elmélet, amely 2019-re „képtelenségre” szelődött.<sup>508</sup> A *Bundesverfassungsgericht* egy közelmúltban hozott döntésében pedig úgy nyilatkozott, hogy a német álláspont az ISIS elleni erőszak-alkalmazás kapcsán nem tűnik tarthatatlannak.<sup>509</sup> Az elmélet ennél egyértelműbb támogatottságát találjuk az *Oberverwaltungsgericht für das Land Nordrhein-Westfalen* egy 2019-es ítéletében egy amerikai dróntámadással kapcsolatban,<sup>510</sup> amelyben a német bíróság egyértelműen letette a voksát a „vonakodik vagy képtelen” doktrína mellett.<sup>511</sup> Látható tehát, hogy nem célszerű pusztán a Biztonsági Tanácsnak küldött levelekre támaszkodni az állami gyakorlat és *opinio juris* vizsgálata során, ugyanis azok gyakran vezethetnek legalábbis részben ellentétes eredményre. Mindenképpen szükséges tehát az államok jogi meggyőződésének mélyrehatóbb vizsgálata.

Ebben lehet segítségünkre az a 2021-ben Mexikó által kezdeményezett Arria-formulás egyeztetés, amelynek keretei között 33 állam, köztük a Biztonsági Tanács 13 tagja vitatott meg a *jus contra bellum*hoz kapcsolódó különböző jogi kérdéseket, különös tekintettel a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem problémájára. Az értekezlet konklúziója az volt, hogy az államok többsége nem tartja hallgatását hozzájárulásnak az egyes államok által egyol-

<sup>507</sup> SCHACK, Mark: Resisting Clarity: Scandinavian Ambiguity in the 'Unable or Unwilling'-Debate. *Nordic Journal of International Law* 90. (2020) 31-59. o.

<sup>508</sup> NUSSBERGER, Benjamin: The Federal Government continues to justify the fight against ISIL in Syria on grounds of collective self-defence. *German Practice in International Law*. 2019. október 21. <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2019/10/the-federal-government-continues-to-justify-the-fight-against-isil-in-syria-on-grounds-of-collective-self-defence/> (2023. 01. 06.)

<sup>509</sup> BVerfG, Beschluss des Zweiten Senats vom 17. September 2019 - 2 BvE 2/16 -, Rn. 1-55. 46. bek. Fontos megjegyezni, hogy ezt az álláspontot az 51. cikk szerinti levél alapján mondta ki a német alkotmánybíróság. Ld. TALMON, Stefan: German Constitutional Court considers self-defence against non-State actors a tenable interpretation of Article 51 of the UN Charter. *German Practice in International Law*. 2019. október 10. <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2019/10/german-constitutional-court-considers-self-defence-against-non-state-actors-a-tenable-interpretation-of-article-51-of-the-un-charter/> (2023. 01. 06.) KRESS, Claus – NUSSBERGER, Benjamin: The German Constitutional Court on the Right of Self-Defense Against ISIS in Syria. *Just Security*. 2019. október 16. <https://www.justsecurity.org/66600/the-german-constitutional-court-on-the-right-of-self-defense-against-isis-in-syria/> (2023. 01. 06.)

<sup>510</sup> Az ügyről részletesen ld. VII. fejezet.

<sup>511</sup> OVG 4 A 1361/15. Unterbindung der Nutzung der Air Base Ramstein für bewaffnete US-Drohneinsätze im Jemen. 76. o.

dalúan kinyilvánított önvédelmi igényekhez, illetve az, hogy a jelenlévő államok megosztottak a tekintetben, hogy létezik-e a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem, különös tekintettel a vonakodik vagy képtelen doktrínájára.<sup>512</sup>

Mindezek fényében egyetértek Kajtár következtetésével, miszerint az elmélet jelenlegi támogatottsága nem elégedő egy *jus cogens* norma módosításához, sőt, a fenti 2021-es következtetések még egy egyszerű szokásjogi szabály módosítására vagy létrehozására sem lennének elégségesek.<sup>513</sup>

A szakirodalom ennek ellenére is megpróbálta elhelyezni a „vonakodik vagy képtelen” elméletet a *jus contra bellum* rendszerében. Martin példának okáért a már említett „komoly része van” fordulattal tartja kezelhetően a területi államból érkező fenyegetéseket,<sup>514</sup> Kajtár pedig osztja ezt a nézetet, azzal, hogy szerinte a terület agresszió elkövetésére való átengedésének analógiája is használható ilyen helyzetekben,<sup>515</sup> mégpedig úgy, hogy álláspontja szerint ilyen esetben a sértett állam nem alkalmazhatja erőszakot a területi állammal szemben,<sup>516</sup> ezt az állítást azonban semmivel sem támasztja alá. Véleményem szerint, ha úgy tekintünk a területet átengedő államra, mint amely agressziót és ezzel párhuzamosan fegyveres támadást követ el, úgy a területi állam nem számíthat arra, hogy önvédelem gyakorlása esetén őt, mint agresszort nem éri önvédelmi cselekmény. Példának okáért, ha a 2022-es orosz-ukrán konfliktusban Ukrajna úgy döntene (vagy képes lenne erre), hogy Belarusz ellen is önvédelmet gyakorol tekintettel arra, hogy ez utóbbi állam átengedte területét az orosz invázió

<sup>512</sup> Letter dated 8 March 2021 from the Permanent Representative of Mexico to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council. A/75/993-S/2021/247\* 2021. március 16. 3. o.

<sup>513</sup> Bár a fentiek alapján több állam is csatlakozott a „támogatók” köréhez, ez azonban még mindig nem elégséges. Egy tíz államból álló explicit támogatást nyújtó állami listát ld. CHACKO – DEEKS: Who is... Ezzel szemben Oroszország, aki saját retorikájában 2002-ben több ízben is hivatkozott a „vonakodik vagy képtelen” elméletére a Georgia területéről érkező terrortámadások ellen kilátásba helyezett fegyveres csapások magyarázata képpen, az Iszlám Állammal szembeni küzdelem során viszont teljes mértékben elutasította a doktrínát és Szíria hozzájárulása nélkül nem tartotta jogszerűnek az utóbbi államon belüli fellépést, ld. Letter dated 31 July 2002 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of The Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary General, A/57/269-S/2002/854. 2002. július 31. vagy Letter dated 11 September 2002 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General S/2002/1012. 2002. szeptember 11. Ezzel szemben: „An international anti-terrorist operation should be conducted either with the consent of the sovereign Governments or sanctioned by the Security Council. We consider other options to be unlawful and detrimental to international and regional stability.” Churkin úr hozzászólása, ENSZ BT 7271. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7271. New York. 2014. szeptember 19. 19. o. Az Egyesült Államok 9/11 óta voltaképpen támogatta a „vonakodik vagy képtelen” doktrínát, azonban Oroszországgal szemben pontosan ennek ellenkezőjére hivatkozott. Ebből adódóan véleményem szerint ezek az egymásnak ellentmondó nyilatkozatok kioltják egymást az *opinio juris* tekintetében. Ld. KAJTÁR: Vonakodik... 5. és 7-8. o.

<sup>514</sup> MARTIN: Challenging... 450. o.

<sup>515</sup> KAJTÁR: Vonakodik... 7-8. o.

<sup>516</sup> KAJTÁR: *Betudás...* 104. o.

megindításához,<sup>517</sup> azt a nemzetközi közösség valószínűleg nem vitatná. Ezzel szemben fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy a terület átengedése „csupán” agressziós tényállás, így, ha elfogadjuk Kajtár korábbi álláspontját, miszerint az agresszió és a fegyveres támadás között minőségi különbség van, mégpedig úgy, hogy a fegyveres támadás súlyosabb, akkor nehezen képzelhető el, hogy a terület átengedésével megvalósuló agresszió, mint a 3314. sz. határozat legenyhébb elkövetési magatartása egyben elérné a fegyveres támadás szintjét is.

Összefoglalóan tehát a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelemre a hatályos nemzetközi jogban is csak akkor van lehetőség, ha a nem állami szereplő tevékenysége valamilyen módon betudható egy államnak, beszéljünk akár arról, hogy az állam „küldi” ezeket a fegyveres csoportokat, vagy pedig arról, hogy ebben „komoly része van”. Ebből következően minden ezzel ellentétes gyakorlat jelenleg jogellenes, ez pedig csak a konkrét norma megváltoztatásával kerülhető el.<sup>518</sup>

A „vonakodik vagy képtelen” elmélet pedig bár egyre inkább támogatottságot nyer, még nem érte el a nemzetközi szokásjog és ebből fakadóan a nemzetközi *jus cogens* szintjét sem, ugyanakkor az elmélet tényállása beleilleszthető és kezelhető a *jus ad bellum* jelenlegi rendszerén belül a „komoly részvétel” vagy a terület átengedése analógiájának alkalmazásával. Megjegyzendő azonban, hogy egyértelmű, erre irányuló állami gyakorlatra lenne szükség, hogy ezek közül bármelyik alkalmazható legyen. A jelenlegi állami gyakorlat viszont következetesen és konzekvensen a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem – azaz a nem állami szereplővel szembeni direkt erőszak-alkalmazás – irányába mozdul el, így bár kétségtávolon vonzó lehet a doktrína fenti „hagyományos” keretek közötti alkalmazása, ez az állami gyakorlattal nem egyeztethető össze.

### 3.3.3. Célzott likvidálás és az önvédelmi jog

A célzott likvidálási programokat alkalmazó államok előszeretettel hivatkoznak az önvédelem jogára akkor, amikor igazolni kívánják műveleteiket a nemzetközi jog alapján.

Izrael példának okáért az önvédelem jogára hivatkozott az Izraeli Legfelsőbb Bíróság előtt célzott likvidálási programja megalapozása érdekében.<sup>519</sup> Ez az álláspont azonban nem volt tartható a múltban és ma sem az, amit a Nemzetközi Bíróság a Fal-ügyben is megerősített.<sup>520</sup> A NB ugyanis rámutatott, hogy Izrael ellenőrzést gyakorolt a megszállt palesztin területek felett – és amint Izrael ezt maga is elismerte – az államot érintő fenyegetések ezekről a területekről szár-

---

<sup>517</sup> February 24, 2022 Russia-Ukraine news. *CNN*. <https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-24-22-intl/index.html> (2023. 01. 06.)

<sup>518</sup> KAJTÁR: *Betudás...* 97. o.

<sup>519</sup> HCJ 769/02. 10. bek.

<sup>520</sup> Izrael a kérdéses ügyben nem hivatkozott az önvédelem jogára. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion*, I. C.J. Reports 2004, p. 136. (a továbbiakban: A Fal-ügy) 139. bek.

maznak, így Izrael ezekkel szemben nem hivatkozhatott önvédelmi jogára.<sup>521</sup> A hivatkozhatóság hiánya abból fakad, hogy – amint azt fentebb részletesebben is tárgyaltam – az erőszak tilalma államközi kapcsolatokban érvényesül, az állam tehát saját területén belül a *jus contra bellum* normái által nem korlátozott, e saját terület pedig Izrael esetében kiterjed azokra a területekre is, amelyek felett effektív ellenőrzést gyakorol. Jóllehet Izrael 2005-ben kivonult a Gázai övezetből továbbra is fenntartotta a légtér feletti kizárólagos ellenőrzés jogát,<sup>522</sup> sőt mindezek ellenére Izrael képes és bizonyos esetekben gyakorol is hatékony ellenőrzést ezeken a területeken.<sup>523</sup> Ezt a nézetet maga Izrael is megerősítette a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt 2021-ben.<sup>524</sup> Következésképpen Izrael jogszerűen alkalmazhat célzott likvidálási programokat ezeken a területen a *jus ad bellum* keretei között. Érthetően merül fel a probléma ennek a konfliktusnak a *jus ad bellum* minősítése kapcsán, ugyanis nem tűnik észszerűnek, hogy egy *de facto* határon átnyúló konfliktusra ne alkalmazzuk ennek a jogterületnek a normáit, azonban álláspontom szerint az erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi joganyaga még nem ért el arra a fejlettségi fokra, hogy képes legyen kezelni az ilyen és ehhez hasonló sajátos fegyveres összeütközéseket. Találón fogalmazta meg ezt a problémát Janina Dill a *JIB/JAB* podcast egy adásában a 2021 májusi gázai konfliktus eseményei kapcsán: szerinte a *jus ad bellum* rendszere nem képes „feldolgozni” (*does not compute*) ezt a helyzetet.<sup>525</sup>

Az Egyesült Államok célzott likvidálási programjának – a már említett hozzájárulás mellett – az önvédelem jogára való hivatkozás képezi a másik lábát. A *Department of Justice* Anwar al-Awlaki<sup>526</sup> célzott likvidálása kapcsán 2011-ben készített egy *White Paper*-t, amelyben a célzott likvidálást egyértelműen az önvédelem jogának alapjaira helyezte, mégpedig minden olyan esetben, amikor az al-Kaida vagy azzal együttműködő más csoport egy magas rangú műveleti vezetője küszöbön álló „erőszakos” támadással fenyegeti az Egyesült Államokat.<sup>527</sup> Az Egyesült Államok e dokumentumban a preventív önvédelem mellett foglal állást, mégpedig olyan módon, hogy a „küszöbön álló” fenyegetést kitágítja úgy, hogy „az Egyesült Államok számára nem kötelező, hogy világos bizonyítékkal

<sup>521</sup> Uo.

<sup>522</sup> GUNNEFLO: Targeted Killing... 79-80.

<sup>523</sup> OTTO: Targeted killings... 507-509. o.

<sup>524</sup> „Israel also takes the view that » [t]he Palestinian entity [...] has never possessed – and does not now possess, either in law or in fact – key elements of [...] effective territorial control«” Ld. Pre-trial Chamber I. Situation in the State of Palestine. ICC-01/18. 2021. február 5. (a továbbiakban: Palesztina-ügy) 28. bek.

<sup>525</sup> Episode 23 – The Gaza Conflict. *JIB/JAB The Laws of War Podcast*. 2021. június 11. <https://jibjabpodcast.com/episode-23-the-gaza-conflict/> (2023. 01. 06.)

<sup>526</sup> Részletesen ld. VII. fejezet.

<sup>527</sup> Department of Justice White Paper. Lawfulness of a Lethal Operation Directed Against a U.S. Citizen Who Is a Senior Operational Leader of Al-Qa’ida or An Associated Force. 2011. november 8. (<https://www.justice.gov/sites/default/files/oip/legacy/2014/07/23/dept-white-paper.pdf> (2023. 01. 06.) a továbbiakban: White Paper) 3. o.

rendelkezzen egy meghatározott támadásról egy amerikai személy vagy érdekeltség ellen, amely a közeljövőben következik be.”<sup>528</sup> A terrorizmus jelentette fenyegetés ugyanis más megközelítést kíván: a terroristák folyamatosan támadásokat terveznek az Egyesült Államok ellen, így csak egy viszonylag rövid időtartam (*limited window of opportunity*) áll az állam rendelkezésére, hogy megvédje önmagát.<sup>529</sup> Ezen felül a *White Paper* azt is kiemeli, hogy csak akkor kerülhet sor ilyen akcióra, ha a célszemély elfogására nincs lehetőség.<sup>530</sup> Barack Obama az Egyesült Államok 2009 és 2017 között regnáló elnöke a *National Defense University*-n tartott 2013-as beszédében a terrorizmus elleni küzdelmet és így az azon belül elhelyezkedő célzott likvidálási programot egyaránt az önvédelem paradigmáján belül helyezte el.<sup>531</sup> Az Egyesült Államok az ISIS elleni küzdelemben pedig már a „vonakodik vagy képtelen” elméletre is hivatkozott katonai akcióinak alátámasztása végett.<sup>532</sup>

Látható tehát, hogy az Egyesült Államok egyfelől elfogadja a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem lehetőségét, hiszen a *White Paper* egyáltalán nem említi a betudás szükségességét, illetve a preventív önvédelem doktrínáját követi. Ezzel az Egyesült Államok teljes mértékben szembehelyezkedik a *jus contra bellum* hatályos rendszerével, amely szerint nem állami szereplővel szemben csak betudás alapján lehet önvédelmet alkalmazni és preventív csapásokra sincs lehetőség. Az egyetlen támogatható momentuma az állam *opinio juris*-ának az önvédelmi cselekmény szükségességi oldalának megerősítése azzal, hogy kizárólag olyankor alkalmazható célzott likvidálás, ha a célszemély elfogására nincs lehetőség. Fontos leszögezni, hogy ezáltal nem válik *ipso facto* minden az Egyesült Államok által végrehajtott célzott likvidálás jogellenessé, de a *policy* túl tág keretei miatt valószínűsíthető, hogy az akciók jelentős része nem állná ki a *jus ad bellum* próbáját.

Mindezek mellett nem lehet elmenni szó nélkül az iráni Szolejmáni tábornok már több ízben említett 2020-as célzott likvidálása mellett sem, amelynek részletes *jus contra bellum* alapú elemzését a Függelék tartalmazza.

Az Egyesült Királyság az Egyesült Államokhoz hasonló módon támasztja alá célzott likvidálásait a *jus ad bellum* rendszerén belül. Ez természetesen azt jelenti, hogy az Egyesült Királyság elfogadja a nem állami szereplőkkel szembeni közvetlen önvédelem lehetőségét olyan esetekben, amikor a területi állam vonakodik vagy képtelen elhárítani egy, a területéről érkező támadást, illetve

---

<sup>528</sup> „[T]he condition that an operational leader present an „imminent” threat of violent attack against the United States does not require the United States to have clear evidence that a specific attack on U.S. persons and interests will take place in the immediate future.” Ld. *White Paper* 7. o.

<sup>529</sup> Uo.

<sup>530</sup> *White Paper* 8. o.

<sup>531</sup> Remarks by the President at the National Defense University...

<sup>532</sup> Letter dated 23 September 2014 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2014/695. 2014. szeptember 23.



amikor ez a támadás már bekövetkezett vagy pedig küszöbön álló.<sup>533</sup> A *House of Lords* által elfogadott 2015-ös jelentés tanúsága szerint az Egyesült Királyság az egyéni önvédelem jogára is hivatkozhat az őt ért terrortámadások okán,<sup>534</sup> a küszöbön álló jelleget pedig az állam bár megszorítóbban értelmezi mint az Egyesült Államok és figyelemmel van a fenyegetés természetére, a támadás bekövetkezésének valószínűségére, mértékére és hatásaira, valamint arra, hogy az erőszak alkalmazása nélkül elhárítható-e, mégsem teljesen egyértelmű, hogy mennyire tágították ki az önvédelem időbeli dimenzióját.<sup>535</sup>

Az Egyesült Királyság célzott likvidálási programja így rendkívül hasonló megítélésben részesül, mint az Egyesült Államoké, miszerint az túlzottan tágan értelmezi a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségét a „vonakodik vagy képtelen” elmélettel és a küszöbön álló fenyegetésekkel szembeni önvédelem elfogadásával és kiterjesztésével.

### 3.3.4. Részkövetkeztetések

Az államok célzott likvidálási programjaik *jus contra bellum* megalapozásakor hivatkoznak az egyéni vagy kollektív önvédelem jogára is. A vizsgált célzott likvidálási programok közül egyedül Izrael műveletei tekinthetőek *ab ovo* jogszerűnek a *jus ad bellum* lencséjén keresztül, tekintve, hogy az általa végrehajtott ilyen akciókra – a korábban megszállt, ma hatékony ellenőrzés alatt tartott területeken mint például a Gázai övezetben – nem vonatkozik az erőszak tilalma, amennyiben azonban ezen kívül is célzott likvidálásokhoz folyamodik, megfelelő jogalapot kell találnia azok alátámasztására. Az Egyesült Államok, valamint az Egyesült Királyság bár némiképpen eltérő módon, de számottevően kiterjesztik az önvédelem jogának a hatályos nemzetközi jogban elfogadott szabályait, így a „vonakodik vagy képtelen” elmélet használatával elfogadják a nem állami szereplőkkel szembeni betudás nélküli, közvetlen önvédelem lehetőségét és a küszöbön álló fenyegetések tágított értelmezésével a hatályos nemzetközi joggal össze nem egyeztethető módon járnak el. Ez természetesen *policy* alapon értelmezhető, így nem lesz minden az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság által végrehajtott célzott likvidálás *jus ad bellum* jogellenes, azok továbbra is egyéni mérlegelést igényelnek.

## 4. Következtetések

A célzott likvidálási programok *jus ad bellum* megítélése bár Kajtár szerint relatíve egyszerű,<sup>536</sup> e fejezet rámutatott, hogy a határon átnyúló elemmel rendelkező

<sup>533</sup> UK jelentés 43-44. o. S/2015/688. A levél nem tartalmaz utalást a „vonakodik vagy képtelen” elméletre.

<sup>534</sup> UK jelentés 44. o.

<sup>535</sup> UK jelentés 45-48. o.

<sup>536</sup> KAJTÁR: *A nem állami...* 453. o.

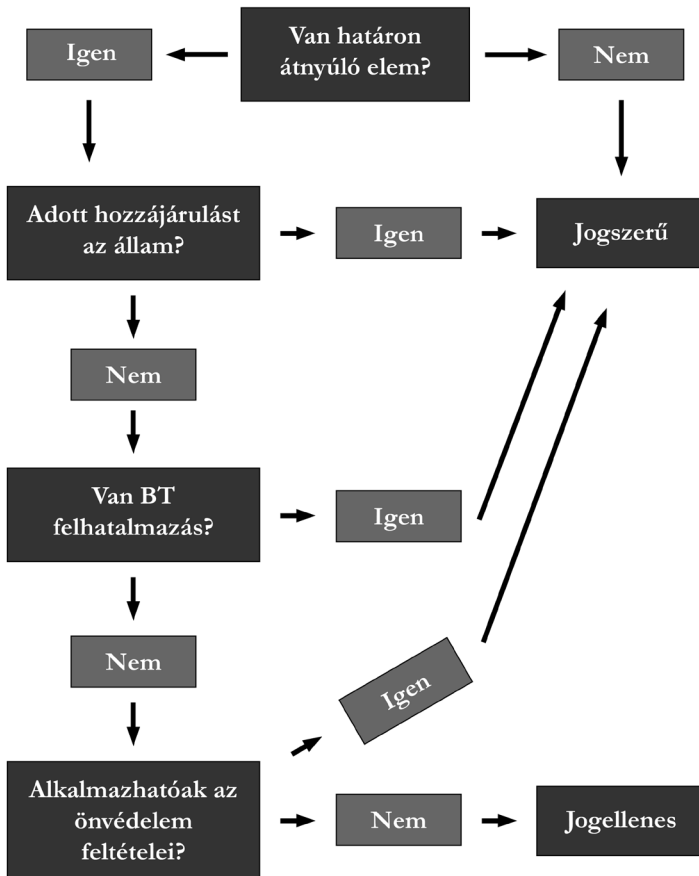
célzott likvidálásoknak mégis meg kell felelniük a *jus contra bellum* rendszere által támasztott szigorú követelményeknek, amelyek gyakran vitatottak nem csak a szakirodalomban, de az állami gyakorlatban is. A fentiek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a célzott likvidálások *jus ad bellum* akkor lehetnek jogszerűek, ha az adott területi állam hozzájárulását adta ilyen akció lebonyolításához és az rendelkezik a hozzájárulás megadásához szükséges tulajdonságokkal – azzal, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben ezek a rigorózus szabályok enyhülni látszanak. A területi állam hozzájárulása mellett a Biztonsági Tanács fegyveres rendszabálya, azaz erőszak-alkalmazásra felhatalmazó határozata is jogalapul szolgálhat célzott likvidálásra, ezzel az eszközzel az ENSZ BT azonban a monográfia megírásáig tudomásommal nem élt. Az eddig elfogadott döntések inkább tekinthetőek a konstruktív kétértelműség iskolapéldáinak, mintsem az erőszak-alkalmazásra való felhatalmazásnak. Végül de nem utolsósorban az államok fegyveres támadás esetén hivatkozhatnak az egyéni vagy kollektív önvédelem jogára is, amely alapján jogszerűen kivitelezhetőek célzott likvidálások. Fontos, hogy nem állami szereplővel szemben kizárólag akkor gyakorolható önvédelem, ha annak magatartása betudható egy államnak, a betudásra pedig a hatályos nemzetközi jog alapján a küldés, illetve abban való komoly részvétel bizonyításával lehetséges.<sup>537</sup> Álláspontom szerint az önvédelem alkalmazásához be kell következnie egy fegyveres támadásnak, nem elég annak a távoli jövőbeni esetleges bekövetkezésének az esélye, sem pedig a küszöbön állósága, vagy éppen már „megindult” jellege sem. Ettől függetlenül akkor amikor bizonyos, és visszafordíthatatlan a megindult támadás, mint amilyen egy kilőtt rakéta, vagy elhelyezett és beélesített bomba, egyfajta feltartóztató önvédelem mégis gyakorolható. Végül, de nem utolsósorban az önvédelem alkalmazásakor figyelemmel kell lenni arra, hogy az erőszak alkalmazása szükséges legyen a védekezés érdekében, valamint, hogy az alkalmazott erőszak arányban álljon a fegyveres támadásból elszenvedett hátránnyal.

A célzott likvidálások *jus ad bellum* legalitásának vizsgálatát az alábbi ábra szemlélteti:

---

<sup>537</sup> A bizonyítási teher itt természetesen az erőszakot alkalmazó államon van, ld. Olajfúrótornyok-ügy 61. bek.

## Jus ad bellum Teszt



*A célzott likvidálás jus ad bellum legalitási tesztje  
2. sz. ábra (saját szerkesztés)*



## V. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS ÉS AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI RENDSZERE<sup>538</sup>

### 1. Bevezető gondolatok

A IV. fejezetben tárgyalt *jus ad bellum* szerinti vizsgálódás nem elegendő egy célzott likvidálási akció jogszerűségének megítéléshez, hiszen egy ilyen állami *policy* nem csak és kizárólag az erőszak tilalmának *jus cogens* normáját sértetheti, hanem ezzel párhuzamosan a célszemély emberi jogait is, különösen és elősorban élethez való jogát.<sup>539</sup> Ez adott esetben kiegészülhet a *nulla poena sine lege* elvének, valamint bizonyos sikertelen művelet esetén a kínzás vagy más embertelen megalázó bánásmód tilalmának, továbbá a túlélő családtagok tisztességes eljáráshoz való jogának sérelmével. Bár az önvédelemre való hivatkozással az állam kétséget kizáróan mentesül az erőszaktilalomból fakadó nemzetközi kötelezettsége alól,<sup>540</sup> ez azonban nem minden állami kötelezettségre igaz, így példának okáért a fegyveres konfliktusok esetében alkalmazandó humanitárius nemzetközi jogi<sup>541</sup> rendelkezések valamint az emberi jogi kötelezettségek továbbra is alkalmazandóak lesznek az államra nézve.<sup>542</sup> Ugyanez áll a hozzájárulás, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsának fegyveres erőszak alkalmazását lehetővé tevő határozatára is, amelyek nem jogosítanak fel egyben más nemzetközi jogi kötelezettségek, úgymint a hadviselés jogából valamint az emberi jogok nemzetközi rendszeréből fakadó előírások felelősség nélküli áthágására, tekintve, hogy erre magának a hozzájárulást adó területi államnak, valamint a Biztonsági Tanácsnak sincs hatásköre, az számukra is jogellenes magatartás lenne.<sup>543</sup>

<sup>538</sup> E fejezet részben egy átdolgozott és aktualizált változata több korábban megjelent tanulmánynak. Ld. KIS KELEMEN Bence: A célzott likvidálás az emberi jogok nemzetközi rendszerének tükrében. *Fundamentum* 2018/1. sz. 30-40. o. KIS KELEMEN Bence: Targeted Killings and Human Rights Law. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 6. (2018) 245-259. o.

<sup>539</sup> MILANOVIC, Marko: Drones and Targeted Killings: Can Self-Defense Preclude Their Wrongfulness? *EJIL:Talk!* 2010. január 10. <https://www.ejiltalk.org/drones-and-targeted-killings-can-self-defense-preclude-their-wrongfulness/> (2023. 01. 06.)

<sup>540</sup> ARSIWAW kommentár 74. o. (1) bek.

<sup>541</sup> A monográfiában konzekvensen a humanitárius nemzetközi jog kifejezést alkalmazom a nemzetközi humanitárius joggal szemben. Ennek oka, hogy míg előbbi a nemzetközi jogrendszer humanitárius indíttatásból elfogadott jogi normáira utal, addig utóbbi humanitárius jogrendszert feltételez. A *kötetben* a humanitárius nemzetközi jog kifejezés mellett a hadviselés joga, a fegyveres konfliktusok joga, a hadijog valamint a háború joga kifejezéseket szinonimaként alkalmazom, függetlenül attól, hogy léteznek ettől eltérő és pontosabb meghatározások, ld. pl. HERCZEGH: *A humanitárius...* 80-81. o.

<sup>542</sup> ARSIWAW kommentár 74. o. (3) bek.

<sup>543</sup> Ld. IV. fejezet 3.1.1. alpont. A hivatkozott szakasz csak a hozzájárulásról szól, de az *mutatis mutandis* alkalmazandó a Biztonsági Tanácsra is, hiszen az, mint az ENSZ főszerve szintén nem áll a nemzetközi jog felett, azt is kötik a nemzetközi jog előírásai, legalábbis az ENSZ Alapokmány és a *jus cogens* normák tekintetében. Mivel az alapvető humanitárius nemzetközi jogi és emberi jogi előírásokat ilyennek tekinthetjük, ezért ezeket még a Biztonsági Tanács sem hághatja át, ld. GOWLLAND-DEBBAS, Vera: Is the UN Security Council Bound by Human Rights Law? *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 103. (2009) 201. o. WHITTLE, Devon: The Limits of Legality and the United Nations Security Council: Applying the Extra-Legal Measures Model to Chapter VII

Elsőként célszerű néhány gondolatban megemlékezni a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok nemzetközi rendszerének kapcsolatáról. A Nemzetközi Bíróság a nukleáris fegyverekkel való fenyegetéssel és azok alkalmazásával kapcsolatos tanácsadó véleményében kimondta, hogy az emberi jogi kötelezettségek fegyveres konfliktusokban is fennmaradnak, azzal, hogy bizonyos szituációkban lehetőség van a derogációra meghatározott emberi jogok tekintetében. A célzott likvidálások legalitása kapcsán kiemelkedő élethez való jog viszont egy olyan emberi jog, amellyel szemben nincs helye derogációnak, azonban az élet önkényes elvételére vonatkozó legalitási tesztet fegyveres összeütközések során speciális szabályok alapján kell megítélni, ezek pedig a humanitárius nemzetközi jog normái lesznek.<sup>544</sup> A monográfia keretei között bár nem használt distinkció, mégis kiemelést érdemel, hogy Nils Melzer különbséget tesz az ún. bűnüldözési paradigma (*law enforcement*) és az ellenségeskedésben való részvétel paradigmája (*conduct of hostilities*) között. Ezek szerint az emberi jogi előírásokat fegyveres konfliktusok idején is alkalmazni kell, mégpedig akkor, ha azok nem kapcsolódnak az ellenségeskedésben való részvételhez.<sup>545</sup> E nézetet Hoffmann Tamás azzal a kritikával illeti, hogy különösen nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetén nem minden esetben lehetséges az éles különbségtétel a bűnüldözési jellegű akciók és a katonai műveletek között, ezért azt javasolja, hogy az emberi jogi szabályokat csak azokra a helyzetekre alkalmazzuk, amelyek nem kapcsolódnak fegyveres csoportok harci tevékenységéhez.<sup>546</sup>

Az emberi jogok nemzetközi rendszerének és a humanitárius nemzetközi jog kapcsolatának leírása nem oldható meg egyszerűen a *lex specialis* elvére való utalással, e két jogterület ugyanis lényegesen komplexebb viszonyrendszerben áll egymással. Ezt a kapcsolatot Stephen P. Marks már 1982-ben nagyon találóan egy két egymást metsző exponenciális függvénnyel írta le, amely szerint az emberi jogok nemzetközi rendszere és a *jus in bello* szabályai – a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályainak folyamatos érvényesülését leszámítva – kiegészítik egymást. Békeidőben az emberi jogok nemzetközi rendszere teljes terjedelmében alkalmazandó, amely az ellenségeskedés tekintetében fokozatosan szűkül a szervezett erőszakos cselekmények elkövetésével, ahol a részletszabályokat lépésről-lépésre, először a nem nemzetközi fegyveres összeütközések, majd a nemzetközi fegyveres konfliktusok normái veszik át, mígnem nemzetközi fegyveres konfliktusok idején kizárólag az emberi jogi rendszer

Action. *The European Journal of International Law* 26. (2015) 675-676. o. ENSZ Alapokmány 24. cikk. A/CN.4/727. 60. bek. 129. bek.

<sup>544</sup> Nukleáris fegyverek legalitása-ügy 25. bek. Ez természetesen azt jelenti, hogy fegyveres konfliktusokban bizonyos helyzeteket csak a humanitárius nemzetközi jog, másokat csak az emberi jogok, megint másokat pedig közösen szabályozza a két terület.

<sup>545</sup> MELZER: *Targeted killing...* 78-79. és 140. o.

<sup>546</sup> HOFFMANN Tamás: Book Review. *Leiden Journal of International Law* 22. (2009) 868. o.

érinthesetlen, *jus cogens* magja marad alkalmazandó.<sup>547</sup> Ez természetesen nem befolyásolja az ellenségeskedéshez nem kapcsolódó helyzetek emberi jogi szabályozottságát. Érdekességként megjegyzendő, hogy az EJABi döntéseiben kifejezetten utal arra, hogy bizonyos esetekben a humanitárius nemzetközi jogot, mint *lex specialist* kell alkalmaznia,<sup>548</sup> ugyanakkor az EJEB csak nemzetközi fegyveres összeütközések során alkalmazta *expressis verbis* a *jus in bello* szabályait,<sup>549</sup> nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban erről a problémáról nem tett említést.<sup>550</sup>

A fenti dilemma a jelentőségét az is mutatja, hogy minden egyes konkrét célzott likvidálás esetében meg kell tudnunk állapítani, hogy mely jogi normák alkalmazandók az adott műveletre. Reyaad Khan – fentebb már említett – Egyesült Királyság általi célzott likvidálása pontosan ilyen kérdéseket vetett fel. David Cameron akkori brit miniszterelnök ugyanis úgy nyilatkozott, hogy a célzott likvidálásra „háborún”, azaz fegyveres konfliktuson kívül került sor.<sup>551</sup> Ebben az esetben azonban egyértelműen az emberi jogok nemzetközi rendszerének szabályait kellett volna alkalmazni a támadásra. Ezzel szemben később a Lordok Háza és a Képviselőház emberi jogokkal foglalkozó közös bizottsága megállapította, hogy a csapásra az Irakban az Iszlám Állam ellen zajló fegyveres összeütközés keretei között került sor, amely konfliktus áterjedt (*spill over*) Szíriára is.<sup>552</sup> Ez pedig értelemszerűen a fegyveres konfliktusok jogának alkalmazását jelentené a szóban forgó célzott likvidálásra. E különbségtételnek óriási jelentősége van, mert mint látni fogjuk, egy a fentiekhez hasonló célzott likvidálás az emberi jogok nemzetközi rendszere szempontjából jogellenes lehet, tekintve, hogy Khan ugyan fenyegetést jelentett az Egyesült Királyságra<sup>553</sup> ennek közvetlensége azonban valószínűsíthetően nem alapozta volna meg élethez való jogának megsértését. Fegyveres konfliktusok esetében viszont Khan, mint az Iszlám Állam tagja – szintén valószínűsíthetően – folyamatos harci funkciója okán közvetlen támadás célpontja lehetett.

Jogosan merül fel ezen felül is a kérdés, hogy hatással van-e az az emberi jogok, különösen az élethez való jog megsértésére a *jus ad bellum* szerint jogellenes erőszak-alkalmazás egy másik állam ellen. Ez a kérdés az Emberi Jogi Bizottság 36. sz. Általános Iránymutatásával (*General Comment*) került előtérbe.

<sup>547</sup> MARKS, Stephen P.: Principles and Norms of Human Rights Applicable in Emergency Situations: Underdevelopment, Catastrophes and Armed Conflict. In VASAK, Karel (szerk.): *The International Dimensions of Human Rights*. UNESCO – Greenwood Press, 1982. 193. 200-201. o.

<sup>548</sup> Pl. Guantánamo kapcsán ld. Djamel Ameziane v. United States of America (Case no. 12.865 Report No. 29/20.) 2020. április 22. 116. bek.

<sup>549</sup> Pl. Case of Georgia v. Russia (II) (Application no. 38263/08) Judgment, 2021. január 21. (a továbbiakban: Georgia kontra Oroszország (II)-ügy) 92-95. bek.

<sup>550</sup> Pl. Case of Isayeva v. Russia (Application No. 57950/00) Judgment, 2005. február 24. (a továbbiakban: Isayeva-ügy)

<sup>551</sup> UK jelentés 29-30. o.

<sup>552</sup> Uo. 34-35. o.

<sup>553</sup> BIRDSALL: i.m. 206-207. o.

Az EJB az Iránymutatás végén röviden leszögezte, hogy amennyiben az állam agressziós cselekménye élet elvételével jár, az *ipso facto* megsérti a PPJNE 6. cikkében meghatározott élethez való jogot. Emellett pedig a Bizottság emlékeztette az államokat arra, hogy pozitív kötelezettségük van az élet megvédésére olyan jelenségekkel szemben mint például az agresszió vagy a nemzetközi terrorizmus, továbbá amennyiben az államok nem tesznek meg minden észszerű intézkedést annak érdekében, hogy vitáikat békés úton rendezzék, szintén megsértik az élethez való jogból fakadó pozitív kötelezettségeiket.<sup>554</sup> Eliav Lieblich az Iránymutatást elemezve bár elfogadja annak létjogosultságát, mégis rámutat számos problémára annak következményeivel kapcsolatban, példának okáért arra, hogy e szerint az önvédelem kötelező válaszlépés lehet az államok részéről egy őket ért agressziós cselekmény esetén, amely azonban egyáltalán nem felel meg az állami gyakorlatnak.<sup>555</sup> Arról nem is beszélve, hogy a IV. fejezetben kimunkált szabályok alapján az államoknak kizárólag fegyveres támadás, nem pedig agresszió esetén van lehetőségük a jogszerű önvédelemre.

Álláspontom szerint ezzel a nézettel további problémák is vannak, nevezetesen ha például egy fegyveres konfliktus esetében a humanitárius nemzetközi jog szabályait szükséges alkalmazni, akkor elsősorban ez, mint *lex specialis* szabályozza az ellenségeskedésben való részvételt. Abban az esetben, ha egy katonai akció a humanitárius nemzetközi jog, mint speciális szabály alapján jogszerű, akkor az egy generális szabály sérelme – úgymint agresszió elkövetése az emberi jogok rendszere tekintetében – nem lehet hatással a művelet *jus in bello* jogszerűségére. Nem is lehetne, hiszen ezzel teljes mértékben kiüresítenénk a *lex specialis* doktrína lényegét fegyveres konfliktusok esetében.<sup>556</sup>

A fentiekből világosan látszik, hogy az élethez való jog megsértésének vizsgálata megkerülhetetlen a célzott likvidálások nemzetközi jogi elemzése vonatkozásában. Ennek megfelelően e fejezet célja, hogy az emberi jogok nemzetközi rendszerének lencséjén keresztül tanulmányozza az államok célzott likvidálási gyakorlatát. Tekintettel arra azonban, hogy e kérdéseket e fejezet keretében nem az élethez való jog eljárási, hanem annak tartalmi, esszenciális oldaláról vizsgálom, nem szükséges élesen elkülöníteni és külön tárgyalni az univerzális és a különböző regionális emberi jogi rezsimeket.

Így a fejezet elsőként az élethez való jog tartalmi oldalának a célzott likvidálással kapcsolatos viszonyát vizsgálja (2. pont), majd áttér a célzott likvidálások által érintett egyéb emberi jogokra (3. pont). Ezt követően a fejezet az emberi

<sup>554</sup> Human Rights Committee, General Comment No. 36. 2019. szeptember 3. CCPR/C/GC/36. 70. bek.

<sup>555</sup> LIEBLICH, Eliav: The Humanization of Jus ad Bellum: Prospects and Perils. *The European Journal of International Law* 32. (2021) 579-612. o.

<sup>556</sup> Mindebből az a következtetés is levonható, hogy ha egy katonai művelet a humanitárius nemzetközi jog szabályai szerint jogellenes, például polgári személy ellen irányul, akkor az akció nem lesz attól *ipso facto* jogszerű, hogy az állam betartja az általános szabályoknak számító emberi jogok előírásait, ld. Fal-ügy 106. bek. Kongó kontra Uganda-ügy 216. bek.



jogok az állam területén kívüli, azaz extraterritoriális alkalmazásának kérdésköréről értekeznek, amely a célzott likvidálásokat a monográfia keretében használt fogalma szempontjából megkerülhetetlen (4. pont).

## 2. Az élethez való jog

### 2.1. Az élethez való jog tartalmi oldala

Az élethez való jog az ember természetes és elidegeníthetetlen joga,<sup>557</sup> amelyet valamennyi általános emberi jogi tárgyú univerzális vagy regionális nemzetközi szerződés védelemben részesít.<sup>558</sup> Az államok emberi jogi kötelezettségei tekintetében alapvetően két fajta kötelezettség között kell különbséget tennünk. Egyfelől az államnak tiszteletben kell tartania (*respect*) az emberi jogokat, azaz tartózkodni kell attól, hogy megfelelő jogi felhatalmazás nélkül megsértse azokat. Másfelől viszont biztosítaniuk (*secure* vagy *ensure*) is kell azokat a területükön lévő személyek számára, ami kiterjedhet akár arra is, hogy megvédje ezeket az emberi jogokat akár magánszemélyek jogsértő behatásától is. Ezeket sorrendben negatív és pozitív kötelezettségekként értékelhetjük.<sup>559</sup> Nincs ez másként az élethez való jog esetében sem. Az EJB Iránymutatásában például kimondja, hogy az államoknak tiszteletben kell tartaniuk az élethez való jogot, amely abban ölt testet, hogy tartózkodniuk kell az élet önkényes elvételétől, valamint biztosítaniuk kell az élethez való jogot és megfelelő gondosságot kell tanúsítaniuk az élet védelme érdekében.<sup>560</sup> Az egyes emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződések tekintetében nincs nagy különbség az élethez való jog értelmezése vonatkozásában, a szerződésekhez tartozó bírói- vagy kvázi bírói fórumok még hivatkoznak is egymásra e tekintetben,<sup>561</sup> így a monográfia keretei között ezeket egységesen kezelem.

Az élethez való jog tiszteletben tartásának kötelezettsége mindemellett legalább szokásjogi státusszal rendelkezik és egyesek szerint már *jus cogens*<sup>562</sup> rangra is emelkedett. Ez a nézet azonban nem általánosan elfogadott.<sup>563</sup> A szokásjogi alapon biztosított élethez való jog alkalmazható olyan államokkal

<sup>557</sup> HALMAI Gábor – TÓTH Gábor (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, 2008. 285-286. o.

<sup>558</sup> Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 6. cikk. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 2. cikk. Az emberi jogokról szóló, 1969. november 22-én San Josében kelt Amerikai Egyezmény 4. cikk. Az Ember és Népek Jogairól szóló, 1981. június 1-jén Kenyában kelt Afrikai Karta 4. cikk.

<sup>559</sup> MILANOVIC, Marko: *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties – Law, Principles and Policy*. OUP, 2011. 18. o.

<sup>560</sup> CCPR/C/GC/36. 7. bek.

<sup>561</sup> MELZER: *Targeted killing...* 118-119. o.

<sup>562</sup> A/CN.4/727. 123. bek.

<sup>563</sup> A kogens státusz hiánya például a halálbüntetés eltérő megítéléséből is fakad, ld. VIDMAR, Jure: *Rethinking jus cogens after Germany v. Italy: Back to Article 53? Netherlands International Law Review* 60. (2013.) 10. o.

szemben is, amelyek nem részesei egyetlen emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződésnek sem.<sup>564</sup>

A fentiekből nem következik az, hogy az ember semmilyen körülmények között ne lenne megfosztható életétől, az ölés azonban semmi esetre sem lehet *önkéntes*.<sup>565</sup> A nem önkényes jelleg meghatározása nem egyszerű feladat, amelyet részben az emberi jogokkal foglalkozó bírói- vagy kvázi bírói fórumok munkáltak ki részletesen,<sup>566</sup> mégpedig alapvetően úgy, hogy az csak *ultima ratio* jelleget ölhet az élet védelme érdekében.<sup>567</sup> Az ENSZ bűnüldözési szervek által alkalmazható fegyverhasználatról szóló alapelvei példának okáért megnevezik azokat a helyzeteket, amikor jogszerűen lehet fegyvert használni, a szándékos halálos erőszak alkalmazását pedig szintén az élet védelme érdekében feltétlenül szükségessé tesz azokhoz köti.<sup>568</sup>

Minden olyan műveletnek, amely az élethez való jog sérelmével járhat, egyidejűleg három alapelvnek kell megfelelnie: szükségesség, arányosság és elővigyázatosság,<sup>569</sup> továbbá megfelelő jogalappal kell rendelkeznie.<sup>570</sup> Az elvek értelmezésére változatos megfogalmazásokat találunk a szakirodalomban. Az EJB Iránymutatásában például csak a szükségesség és arányosság elveit elemzi, amelyeket nem választ el élesen egymástól.<sup>571</sup>

Melzer szerint a szükségességnek három dimenzióját különböztethetjük meg, így beszélhetünk egy minőségi szükségességről, amely szerint akkor jogellenes az élet elvétele, ha a potenciálisan halálos erőszak alkalmazása nem feltétlenül szükséges egy legitim cél elérése érdekében. Emellett létezik mennyiségi szükségesség is, amely alapján csak minimális mennyiségű erőszak alkalmazható az elérendő legitim célhoz képest, végül, de nem utolsósorban pedig a szükségességnek van egy időbeli dimenziója is, amelynek alapján az adott időpillanatban kell szükségesnek lennie az alkalmazott erőszaknak.<sup>572</sup> Legitim cél egyébként többféle lehet, ilyennek tekinthetjük saját vagy mások életének megmentését, törvényes letartóztatás foganatosítását illetve zavargás vagy felkelés elfojtását

<sup>564</sup> OTTO: *Targeted killings*... 398. o. A szokásjogi minőséget ld. LUBELL: *Extraterritorial*... 170. o. CASEY-MASLEN, Stuart: *Unmanned Weapons Systems and the Right to Life*. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 166. o.

<sup>565</sup> HALMAI – TÓTH: *Emberi jogok*... 288-289. o.

<sup>566</sup> Az EJEE taxatív listát tartalmaz arra nézve, hogy mikor lehet valakit megfosztani életétől, ld. EJEE 2. cikk (2) bek. Ezek értelmezése azonban szintén az EJEB-re maradt, ld. részletesen lentebb.

<sup>567</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law*... 819. o.

<sup>568</sup> *Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials*, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990. 9. elv

<sup>569</sup> CASEY-MASLEN, Stuart: *Legality of Use of Armed Unmanned Systems in Law Enforcement*. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 47. o. MELZER: *Human Rights*... 30. o.

<sup>570</sup> MELZER: *Targeted killing*... 100. o.

<sup>571</sup> CCPR/C/GC/36. 12. bek.

<sup>572</sup> MELZER: *Targeted killing*... 101. o.

is,<sup>573</sup> azzal, hogy szándékosan kizárólag akkor lehet halálos erőszakot alkalmazni, ha az feltétlenül szükséges az élet megóvása érdekében egy küszöbön álló fenyegetéssel szemben.<sup>574</sup> Mások lényegesen egyszerűbben közelítik meg a szükségesség kérdését és a legkevésbé káros eredményre<sup>575</sup> vagy az *ultima ratio* jellegre fókuszálnak.<sup>576</sup> Az időbeli dimenzióhoz adalék, hogy az élet elvétele csak akkor szükséges, ha a fenyegetés küszöbön álló, ami ebben az esetben inkább másodperceket, mintsem órákat jelent.<sup>577</sup> Az arányosság esetében a hangsúly pedig azon van, hogy az okozott hátrány, alkalmazott erőszak ne legyen aránytalan a legitim céllal szemben.<sup>578</sup> Végső soron ez az elv teszi lehetővé a pozitív jog mechanikus értelmezéséből eredő hibák kiküszöbölését.<sup>579</sup> A magam részéről nem tartom feltétlenül észszerűnek az ilyen és ehhez hasonló mesterségesen elválasztott tesztek, főként azért mert az arányosság és a mennyiségi szükségesség elhatárolása véleményem szerint voltaképpen lehetetlen. Ennek ellenére a teszt alkalmazására – tartalmi szempontból – továbbra is szükség van. A szükségesség és arányosság mellett, az elővigyázatosság elve alapján minden akciót megfelelően meg kell tervezni, oly módon, hogy minden észszerű intézkedést meg kell tenni, hogy lehetőleg minimalizáljuk a halálos erőszak alkalmazását, amely nem csak a célszemélyre, de az esetleges „járulékos veszteségre”, azaz más közelben lévő személyekre is vonatkozik.<sup>580</sup>

A fenti állítások illusztrálására példaként hozható a McCann-ügy. Eszerint brit és spanyol hatóságok tudomást szereztek arról, hogy az IRA meghatározott tagjai robbantásos merényletet terveznek végrehajtani Gibraltáron. Nem sokkal a gyanúsítottak megérkezését követően, a brit hadsereg különleges alakulatának tagjai felszólították őket a megadásra, akik azonban hirtelen mozdulatot tettek. A katonák vélelmezve, hogy a terroristák bombát kívánnak élesíteni, azonnal lelőtték őket. Utóbb kiderült, hogy sem fegyver, sem pedig bomba nem volt az IRA-tagoknál.<sup>581</sup> Az Emberi Jogok Európai Bírósága az ügygel kapcsolatos ítéletében kimondta, hogy a terroristák szándékos lelövése jogszerű volt abból a szempontból, hogy a műveletet végrehajtó katonák jóhiszeműen azt feltételezték, hogy a célszemélyek bármikor bombát hozhatnak működésbe, amely

<sup>573</sup> Pl. EJEE 2. cikk (2) bek.

<sup>574</sup> CCPR/C/GC/36. 12. bek.

<sup>575</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 819. o.

<sup>576</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 173. o.

<sup>577</sup> CASEY-MASLEN: *Legality of Use...* 51. o.

<sup>578</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 819. o. LUBELL: *Extraterritorial...* 173. o. MELZER: *Targeted killing...* 101. o.

<sup>579</sup> MELZER: *Targeted killing...* 115. o. 141. jegyzet. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Melzer a néhány oldallal korábbi arányosság helyett egy teljesen más arányossági tesztet is leír, nevezetesen egy olyat, amely a valószínűleg okozott hátrány és a valószínűleg megelőzött kár között áll fenn, amelyet csak akkor kell elvégezni, ha az akció már szükségesnek bizonyult, ld. uo. jegyzet

<sup>580</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 820. o. MELZER: *Human Rights...* 33-34. o. MELZER: *Targeted killing...* 101-102. o.

<sup>581</sup> *Case of McCann and Others v. United Kingdom (Application no. 18984/91) Judgment, 1995. szeptember 27. 195-198. bek.*

számos személy életét veszélyeztette.<sup>582</sup> Ugyanakkor a teljes akció mégis sértette az IRA-tagok élethez való jogát, mert az állam nem tanúsított kellő gondosságot az akció megtervezése során, például megakadályozhatták volna a gyanúsítottak Gibraltárra utazását, vagy éppenséggel letartóztathatták volna őket a határon is.<sup>583</sup>

Egy másik kérdés, amelyet szintén az élethez való jog tartalmi oldala mentén kell vizsgálni, az az ún. „járulékos veszteség” kérdése. Fegyveres összeütközések esetén, mint arra a VI. fejezetben részletesen is kitérek, bizonyos szűk keretek között megengedett, hogy egy katonai akcióban nem célszemélyek is sérüljenek, akik akár életüket is veszíthetik, egészen addig, ameddig a művelettel járó várható katonai előny meghaladja e járulékos veszteség mértékét.<sup>584</sup>

Fegyveres összeütközések hiányában, egy olyan helyzetben, amelyet kizárólag az emberi jogi rezsim szabályoz, a járulékos veszteség megítélése eltérő. Roland Otto ezzel kapcsolatban teljes mértékben elfogadhatatlannak tartja, hogy egy ilyen művelet során harmadik személyek, pusztán szemlélődők áldozatul essenek a támadásnak.<sup>585</sup> Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Melzer, aki azt mondja, hogy ugyan a jog kevésbé tolerálja az ártatlanoknak okozott esetleges sérelmeket, azonban mindez nem jelenti azt, hogy fegyveres konfliktusokon kívül soha semmilyen körülmények között nem lehet jogszerű a „járulékos veszteség.”<sup>586</sup>

Az Emberi Jogok Európai Bírósága 2011 végén a Finogenov-ügyben hozott ítéletében kimondta, hogy mérgező gáz alkalmazása egy moszkvai színházban, amely 125 túszt életét követelte, az adott helyzetben nem volt aránytalan eszköz, így nem sértette az élethez való jogot.<sup>587</sup> Az ügy tényállása szerint 2002 októberében 40 felfegyverzett és robbanóanyaggal rendelkező csecsen szeparatista elfoglalta a moszkvai Dubrovka színházat, akik közel ezer túszt ejtettek az akció közben. Az „ostrom” végül az orosz hatóságok beavatkozásával ért véget, akik kábító hatású, ópiát fentanil alapú gázt használva tették ártalmatlanná a terroristákat, mielőtt betörték volna az épületbe.<sup>588</sup>

Az EJEB ítéletében kiemelte, hogy a gáz bár az emberi életre veszélyes volt, nem kellett volna, hogy halálos legyen, ellentétben például a bombákkal, vagy föld-levegő rakétákkal. Ebből következően tehát azokban az esetekben, ahol a célszemélyek melletti békés szemlélődőknek nagy esélyük van arra, hogy

---

<sup>582</sup> Uo. 200. bek.

<sup>583</sup> Uo. 203-214. bek.

<sup>584</sup> Ld. VI. fejezet 3.1. alpont.

<sup>585</sup> OTTO: *Targeted killings...* 200. o.

<sup>586</sup> MELZER: *Human Rights...* 32. o.

<sup>587</sup> Case of Finogenov and Others v. Russia (Application no. 18299/03 27311/03) Judgment, 2011. december 20. (A továbbiakban: Finogenov-ügy) 125. és 227-236. bek.

<sup>588</sup> Bár az EJEB az élethez való jog megsértését nem állapította meg az ópiát gáz felhasználás terén, magas összegű kártérítést ítélt meg a kérelmezőknek abból az okból, hogy az akciót követő orvosi segítségnyújtás nem megfelelő módon került kivitelezésre. Az ügy összefoglalását ld. MILANOVIC, Marko: *Important Cases Against Russia before the European Court. EJIL:Talk!* 2012. január 4. <https://www.ejiltalk.org/important-cases-against-russia-before-the-european-court/> (2023. 01. 06.)

életben maradnak, a terrorelhárító akciók még másoknak esetlegesen halált okozó fegyverek bevetésével is jogszerűek lehetnek.<sup>589</sup> A strasbourgi testület döntésében utalt az Isayeva-ügyre is, amelyben az orosz hatóságok lebombáztak egy csecsen falut – amelyben egy lázadó csoport bujkált – hatalmas „járulékos veszteség” mellett.<sup>590</sup> A Bíróság a Finogenov-ügyben hozott ítéletében rendkívül érdekes formulát használt, amikor azt mondta, hogy a potenciálisan halált okozó fegyvert az orosz hatóságok nem „válogatás nélkül” (*indiscriminately*) alkalmazták, ez adta a túlélési esély magas fokát, és végső soron az élethez való jog megsértésének hiányát is.<sup>591</sup>

Végül, de nem utolsósorban arról is meg kell emlékezni, hogy az élethez való jogból az államoknak egy további kötelezettsége is fakad, nevezetesen az, hogy vizsgálatot kell lefolytatniuk minden halálos vagy azzal fenyegető erőszakalkalmazást követően.<sup>592</sup> A vizsgálatokat függetlenül, pártatlanul, alaposan, hatékonyan, gyorsan és átlátható módon kell elvégezni.<sup>593</sup> Az EJEB példának okáért az Ergi-ügyben megállapította, hogy az ölés *ipso facto* létrehozott egy hatékony vizsgálati kötelezettséget, ahhoz nem szükséges sem az, hogy a halált egyértelműen egy állam ügynöke okozza és az sem, hogy az elhunyt családtagjai formálisan panasszal éljenek a vizsgálatért felelős hatóságnál.<sup>594</sup>

## 2.2. Az élethez való jog és a célzott likvidálás

A fenti általános megfontolásokat alkalmazhatjuk az állam által végrehajtott célzott likvidálási akciókra is. Elsőként itt is le kell szögezni azt, hogy az egyes támadások legalitását esetről-esetre kell vizsgálni.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk, hogy egy művelet jogszerű volt, szigorú feltételrendszer kell bizonyítanunk: a halálos erőszak alkalmazásától eltérő alternatív megoldásokat is számba kell venni, illetve bizonyítani szükséges, hogy e módszerek inadekvátak lennének a helyzet azonnali kezelésére, egy küszöbön

<sup>589</sup> Finogenov-ügy 232. bek. Az EJEB szerint az ügyben a túsok nem voltak olyan helyzetben, mint egy eltérített gép utasai.

<sup>590</sup> Isayeva-ügy 12-19. bek. Az EJEB ebben az ügyben kimondta, hogy az ilyen jellegű fegyverek használata fegyveres konfliktuson kívül egy sűrűn lakott területen a polgári személyek megelőző evakuálásának hiányában nem összeegyeztethető az állam elővigyázatossági kötelezettségével, ld. uo. 191. bek.

<sup>591</sup> Finogenov-ügy 231-232. bek. A megkülönböztetés nélküli alkalmazásra ld. Isayeva-ügy 191. bek. Melzer szerint például egy extrém szituációban az sem elképzelhetetlen, hogy az emberi jogi rezsim megengedje egy eltérített repülőgép lelövését, ha az emberi élet védelme ezt megkívánja, ld. MELZER: Human Rights... 32-33. Ezzel ellentétes álláspontot foglalt el a német alkotmánybíróság. A karlsruhei bírák az ún. *Luftverkehrsgesetz* és a német *Grundgesetz* összhangját vizsgálták, ld. BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006 - 1 BvR 357/05 - Rn. (1-156)

<sup>592</sup> CCPR/C/GC/36. 13. bek. LESH, Michelle: Accountability for targeted killing operations. International humanitarian law, international human rights law and the relevance of the principle of proportionality. In Jadranka Petrovic (szerk.): *Accountability for Violations of International Humanitarian Law*. Routledge, 2016. 99. o. A szerző szerint ezt a kötelezettséget számos emberi jogi bírói- illetve kvázi bírói fórum is megerősítette. Uo. 99. 18. jegyzet

<sup>593</sup> Uo. 100. o.

<sup>594</sup> Case of Ergi v. Turkey (Application no. 66/1997/850/1050) Judgment, 1998. július 28. 82. bek.

álló fenyegetés okán. Ezen felül be kell mutatni azt is, hogy a célpont közvetlenül fenyegeti mások életét, illetve, hogy az okozott hátrány ennek megfelelően arányban áll a legitim céllal.<sup>595</sup> Emellett azt is rögzíteni szükséges, hogy azok a célzott likvidálási programok, amelyek a fenti mérlegelést figyelmen kívül hagyva, egy előzetes lista alapján (*kill list*) működnek, minden esetben jogellenesek az emberi jogok nemzetközi rendszere oldaláról,<sup>596</sup> hiszen a múltbéli magatartások nem szolgálhatnak az ölés indokálul.<sup>597</sup>

Ami a „járulékos veszteség” kérdését illeti, véleményem szerint a fentiek alapján logikusan következtethetünk arra, hogy milyen álláspontot fogadna el egy emberi jogi bírói fórum egy ilyen helyzetben. Tekintve, hogy a modern célzott likvidálások jelentős részét felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel hajtják végre, amelyek sajátossága, hogy gyakran mozgó járművet<sup>598</sup> – amelyben többen is utaznak – vagy nyílt színi gyülekezést érintenek,<sup>599</sup> szinte bizonyos, hogy a támadások „békés szemlélődőket” is érinteni fognak, a kérdés azonban az, hogy egy precíziós rakétatámadást e személyek – mint nem célpontok – esetében a potenciális vagy biztos halál esélyével jellemzünk. Véleményem szerint a támadások pontos és precíz kivitelezhetősége okán előbbi mellett éppúgy szólhatnak érvek, mint az utóbbi mellett, bár kétséget kizáróan a bizonyítási teher ilyen esetben a műveletet kivitelező államon van. Biztos halál esetén az EJEB álláspontja szerint megállapítható a jogsértés, azonban amennyiben a halál csak bekövetkezhet, ez a megállapítás már kérdéses lehet. Ha úgy tekintjük, hogy a precíziós rakétatámadás csak potenciálisan okozza „békés szemlélődők” halálát, akkor figyelembe véve, hogy a célzott likvidálás a dolog természetéből adódóan nem alkalmazható megkülönböztetés nélkül, a támadás akár jogszerű is lehet.

Az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága is foglalkozott a célzott likvidálásokhoz hasonló tényállású ügyekkel, amelyeket törvénytelen kivégzéseknek (*illegal or extra judicial executions*) nevezett. Ilyen volt Orlando Letelier del Solar, Chile egykori külügyminiszterének, valamint Carlos Prats Gonzáleznek, a chilei hadsereg főparancsnokának két külön autóba rejtett bombával való megölése, amely mögött vélhetően a Chilei *Dirección de Inteligencia Nacional* egy ügynöke állt.<sup>600</sup> Megjegyzendő, hogy itt a Bizottság kizárólag egy országjelentés keretében vizsgálta az eseteket, tehát konkrétan nem végezte el a fentiekben bemutatott tesztek és a tényállást is csak másodlagos forrásokból állapította meg.

---

<sup>595</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 820. o.

<sup>596</sup> BODNAR, Adam – PACHO, Irmina: Targeted Killings (Drone Strikes) and the European Convention on Human Rights. *Polish Yearbook of International Law* 32. (2012) 201. o.

<sup>597</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 177. o.

<sup>598</sup> II. fejezet 1. pont.

<sup>599</sup> MASOOD, Salman – SHAH, Pir Zubair: C.I.A. Drones Kill Civilians in Pakistan. *The New York Times*. 2011. március 17. <https://www.nytimes.com/2011/03/18/world/asia/18pakistan.html> (2023. 01. 06.)

<sup>600</sup> Report on the Situation of Human Rights in Chile. OEA/Ser.L/V/II.66. Doc.17. 1985. szeptember 9. 29. és 80-91. bek.

Az EJEB egy újabb ítéletében az ügy érdemét tekintve is állást foglalt egy célzott likvidálási akció jogszerűségéről, nevezetesen az Alekszandr Valterovics Litvinyenko ellen az Egyesült Királyság területén elkövetett asszaszinációról. Az ügy tényállása szerint Litvinyenkót egy polónium-210 nevű radioaktív anyaggal mérgezték meg feltehetően orosz ügynökök 2006-ban az Egyesült Királyság területén belül.<sup>601</sup> A Bíróság úgy foglalt állást, hogy Oroszország az eljárás során megsértette az élethez való jogból fakadó eljárási kötelezettséget, ugyanis nem tudta bizonyítani, hogy hatékony nyomozást folytatott le az ügyben,<sup>602</sup> ugyanakkor, ami még fontosabb, azt is kimondta, hogy az állami ügynöke által végrehajtott emberölés az EJEE megsértését jelenti, ugyanis Oroszország nem hivatkozott az Egyezmény 2. cikkében meghatározott kivételek egyikére sem a művelet jogszerűségének igazolása végett.<sup>603</sup>

Összegezve a fentieket, elképzelhető olyan helyzet, amikor egy küszöbön álló fenyegetés elhárítására az egyetlen reális opció a fenyegetést jelentő személy célzott likvidálása.<sup>604</sup> Ugyanakkor valamennyi feltétel bizonyítása rendkívül nehéz feladatot jelent az állam számára. A jogserű célzott likvidálás tipikus példája az lehet, amikor öngyilkos merénylők a művelet célpontjai.<sup>605</sup>

### 2.3. Részkövetkeztetések

A célzott likvidálásokat az élethez való jog tartalmi oldaláról vizsgálva megállapítható, hogy azok csupán módfelett szűk körben megengedhetők. Az államok tehát ilyen műveleteket csak akkor végezhetnek, amennyiben mások életének védelme érdekében az akció feltétlenül szükséges és egyben arányos is, valamint a megfelelő elővigyázatossági intézkedéseket is megtették. A művelet után pedig célzott likvidálások esetében is hatékony vizsgálatot kell folytatni az ügy körülményeit illetően.

Rendkívül nehéz azonban hitelt érdemlő módon bizonyítani, hogy egy személy oly mértékű fenyegetést jelent, amely azonnali akciót követelne meg mások életének védelme érdekében és egyben igazolja a célszemély megölését és ártatlan szemlélődők közel biztos, de mégis esetleges halálát, vagy súlyos sérülését.<sup>606</sup> A járulékos veszteségek megítélése pedig még ilyenkor is gátat szabhat egy-egy művelet megindításának.

Ilyen például az a fiktív eset, amelyben egy drón általi rakétatámadással kívánának megelőzni egy küszöbön álló öngyilkos merényletet, ahol a célszemély

<sup>601</sup> Case of Carter v. Russia (Application no. 20914/07) Judgment, 2021. szeptember 21. (a továbbiakban: Carter-ügy) 13-34. bek.

<sup>602</sup> Carter-ügy 143. bek.

<sup>603</sup> Carter-ügy 170-172. bek.

<sup>604</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 176. o.

<sup>605</sup> CASEY-MASLEN: *Legality of Use...* 50. o.

<sup>606</sup> MELZER: *Human Rights...* 33. o.

éppen bombákat erősít a mellényére, viszont a támadásban egy kislány is nagy valószínűséggel életét veszítené.<sup>607</sup>

### 3. A célzott likvidálásokkal érintett egyéb emberi jogok kérdésköre

A célzott likvidálások az élethez való jog mellett járulékosan sérthetik a célszemély és túlélő családtagjaik más emberi jogait is. Ezek közül kiemelendő a kínzás vagy más embertelen, megalázó bánásmód tilalma, a tisztességes eljáráshoz való jog és a *nulla poena sine lege* elve.

#### 3.1. A kínzás tilalma

Az emberi jogok nemzetközi rendszerének egyik sarokpontja a kínzás, vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetések tilalma. A norma megjelenik egyebek mellett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában,<sup>608</sup> az Emberi Jogok Amerikai Egyezményében,<sup>609</sup> valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményében<sup>610</sup> is, mint kötelező erejű nemzetközi szerződésekben, emellett pedig szokásjogi norma és elérte a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályának szintjét is,<sup>611</sup> ebből adódóan korlátozására semmilyen esetben sem kerülhet sor. A célzott likvidálások kapcsán a kínzás tilalma alapvetően két helyzetben merülhet fel. Az első ilyen eset azt feltételezi, hogy egy célzott likvidálás sikertelenül zárul, azaz a célszemély nem veszti életét a konkrét műveletben, „csupán” megsérül. Az EJEE magyar kommentárja szerint az állami erőszak-alkalmazások ilyen, halállal nem járó esetkörét az EJEB joggyakorlata alapján a kínzás vagy embertelen bánásmód tilalma alapján szükséges megítélni.<sup>612</sup> Ez azonban a kommentár által hivatkozott, Makaratzis-ügyben sem volt ilyen egyértelmű. Az ügy tényállása szerint a felperes autóval áthajtott egy piros lámpán, aminek következtében a rendőrök megkísérelték megállítani. A felperes azonban nem állt meg, majd miután több útblokádon is áttört, a rendőrök tüzet nyitottak az autóra,

<sup>607</sup> A hipotetikus szituáció alapját „[a]z élet ára” című film ihlette ld. *Eye in the Sky*. Gevin Hood (rendezte). Entertainment One, 2015. A film a fenti példától eltérően a humanitárius nemzetközi jog lenszén keresztül közelíti meg a problémát. Ettől függetlenül a mozgókép nem kizárólag a jegyértékesítések terén volt sikeres, hanem a nemzetközi jogászok és a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága is pozitívan fogadta, mondván, hogy pontosan mutatja be az alkalmazandó szabályokat és a döntéshozatali mechanizmust, ld. KREBS, Shiri: Drone-Cinema, Data Practices, and the Narrative of IHL. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 82. (2022) 316. o. Álláspontom szerint azonban a film több szempontból is megtévesztő, valamint jogilag pontatlan, olyan értelemben, hogy tudomás szerint jelenleg nem létező technológiákat is ábrázol, illetve a humanitárius nemzetközi jogot alkalmazza egy olyan helyzetben, ahol az alkalmazhatóság kérdése korántsem egyértelmű a VI. fejezetben írottak alapján. Ettől függetlenül a probléma illusztrálására kétségkívül alkalmas.

<sup>608</sup> PPJNE 7. cikk.

<sup>609</sup> EJAE 5. cikk (2) bek.

<sup>610</sup> EJEE 3. cikk.

<sup>611</sup> A/CN.4/727 31-35. o.

<sup>612</sup> SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. HVG-ORAC, 2021. 39. o.



majd később letartóztatták a sofőrt. A felperes az incidens során több helyen is megsérült a lövésektől.<sup>613</sup> Az EJEB döntésében megállapította, hogy ugyan amikor egy személy megsérül vagy nem megfelelő bánásmódban részesül egy állam rendőrei, vagy katonái tevékenysége folytán, az főszabályként a kínzás tilalma alapján ítélandó meg,<sup>614</sup> ugyanakkor azt is kimondta, hogy az állam ügynökeinek szándékától akár függetlenül, az erőszak-alkalmazás célja, foka és típusa olyan következtetésre is vezethet, hogy azt az élethez való jog szempontjából kell vizsgálni.<sup>615</sup> A konkrét ügyben – tekintettel a felperes életének veszélyeztetésére – az EJEB az élethez való jog szempontjából vizsgálta a kérdést.<sup>616</sup>

Következésképpen a célzott likvidálások esetében, ahol a művelet célja a célszemély halála és az alkalmazott eszközök – általában felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek és *Hellfire* típusú precíziós rakéták – alkalmasak halál előidézésére, nem beszélhetünk arról, hogy az élethez való jog helyett a kínzás tilalma szolgálhatna a célszemélyt ért emberi jogsérelem indokaként.

A második esetkör azoknak a területeknek a lakosságát érintheti, amelyekre célzott likvidálási programok terjednek ki. Korlátozottan ugyan, de léteznek olyan kutatások, amelyek bizonyítják, hogy a célzott likvidálások milyen negatív mentális hatást váltanak ki azokban a régiókban, ahol gyakorta kerül sor dróntámadásokra.<sup>617</sup> Bár az EJEB előtt hasonló ügyben nem folytattak még le eljárást, a bíróság mindig is figyelmet fordított a komoly emberi jogi jogsértések sértettjei családjának pszichés, mentális szenvedésére. Ennek megállapítására azonban csak valamilyen speciális körülmény fennállásakor kerülhetett sor, legtöbb esetben eltűnt, vagy fogvatartott személyek rokonai részéről, továbbá elhunyt személyek testének nem megfelelő bánásmódban való részesítése okán szintén a rokonok oldaláról. Az EJEB releváns körülménynek ítélte egyebek mellett a szoros családi kapcsolatokat, valamint a konkrét jogsértések megtapasztalását, illetve azt is, hogy az érintett állam tud-e a jogsértésről, továbbá, hogy milyenek az ezzel kapcsolatos reakciói.<sup>618</sup>

Álláspontom szerint egyfelől a dróntámadásokat megtapasztaló személyek családtagjaik elvesztése, illetve saját életük elvesztésének reális félelme véleményem szerint megalapozhatja a kínzás vagy más embertelen, megalázó bánásmód megállapítását. A célzott likvidálási programokat folytató államok ugyanis kétséget kizáróan tudnak az állami *policy*ként működő műveletekről,

<sup>613</sup> Case of Makaratzis v. Greece. (Application no. 50385/99) Grand Chamber, 2004. december 20. 11-12. bek.

<sup>614</sup> Uo. 51. bek.

<sup>615</sup> Uo.

<sup>616</sup> Uo. 55. bek.

<sup>617</sup> E negatív mentális hatást kimutatták például Pakisztánban, ld. Living under drones... 80-88. o. A drónok mentális hatásairól nem kizárólagosan a célzott társadalmak tekintetében, ld. HIJAZI, Alaa – FERGUSON, Christopher J. – HALL, Harold – HOVEE, Mark – FERRARO, F. Richard – WILCOX, Sherrie: Psychological Dimensions of Drone Warfare. *Current Psychology* 38. (2019) 1285–1296. o.

<sup>618</sup> Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of torture. First Edition. 2022. augusztus 31. [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_3\\_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf) (2023. 01. 09.) 16-19. o.

ahogy arról is, hogy ezeknek milyen potenciális mentális hatásai lehetnek a dróntámadásokkal érintett területek lakossága számára.

### **3.2. A tisztességes eljáráshoz való jog és a nulla poena sine lege elve**

A tisztességes eljáráshoz való jog szintén számos nemzetközi szerződésben megjelenik. Szabályozza például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,<sup>619</sup> az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye,<sup>620</sup> és az Emberi Jogok Európai Egyezménye<sup>621</sup> is. Ennek alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogvitáját független és pártatlan bíróság tisztességes eljárási keretek között elbírálja.

A célzott likvidálások és a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsolata minden esetben a konkrét művelet, vagy ahhoz kapcsolódó valamilyen tevékenység bírósági felülvizsgálatát feltételezi. Egyrészt sor kerülhet ilyenre akkor, amikor egy jövőbeni célzott likvidálás áldozata előzetesen felül kívánja vizsgáltatni, hogy miért kerülhetett fel a célszemélyek közé, az ún. „kill list-re”, másrészt a már megvalósult célzott likvidálást követően, annak sikere esetén az áldozat családja, sikertelensége esetében pedig maga az áldozat jóvoltából. Ilyen és ehhez hasonló bírósági felülvizsgálatokra több állam nemzeti bírósága, tovább nemzetközi bírói fórum előtt is sor került, amelyeket részletesen VII. fejezet tartalmaz.

Ehelyütt kizárólag arra szorítkozok, hogy rendszer szinten mutassam be a célzott likvidálás és a tisztességes eljáráshoz való jog kapcsolatát.

Elősként célszerű utalni arra a kötelezettségre, hogy az államnak megfelelően ki kell vizsgálnia az általa megvalósított halálos eredménnyel járó erőszakalkalmazást. Ez a kérdést merült fel az Alejandre és mások kontra Kuba-ügyben az Emberi Jogok Amerikai Bizottsága előtt, amely ügyet lentebb részletesen is elemzek.<sup>622</sup> A EJABI a konkrét ügyben ugyan megállapította, hogy a sértettek családjai nem kísérelték meg kimeríteni a kubai jogorvoslati lehetőségeket, ugyanakkor ez számukra nem felróható, az államnak ugyanis minden esetben ki kell vizsgálnia a feltehetően általa elkövetett emberi jogi jogsértéseket. Tekintve, hogy Kuba három év alatt nem kezdte meg ezzel kapcsolatos vizsgálatát, megsértette a tisztességes eljáráshoz való jogot.<sup>623</sup> Logikusan tehát adódik az a következtetés, hogy egy kivizsgálás nélküli célzott likvidálás hasonlóan sértheti a tisztességes eljáráshoz való jogot, alapvetően a sértett családja szempontjából.

Felmerül azonban a kérdés, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme hogyan viszonyul az élethez való jog eljárási oldalából következő vizsgálati kötelezettséghez. Álláspontom szerint a két kötelelem bár összefonódhat, mégis önálló jogalapot képeznek. Erre utal a EJABI fenti ügyben kifejezett álláspontja

<sup>619</sup> PPJNE 14. cikk.

<sup>620</sup> AJAE 8. cikk.

<sup>621</sup> EJEE 6. cikk.

<sup>622</sup> Ld. V. fejezet 4.2. alpont.

<sup>623</sup> Alejandre and Others v. Cuba (Case No. 11.589 Report No. 86/99) 1999. szeptember 29. (a továbbiakban: Alejandre-ügy) 46-49. bek.

is, miszerint az államnak nem csak vizsgálatot kellett volna folytatnia, hanem az elkövetőket felelősségre vonni, illetve a hozzátartozóknak kártérítést fizetni.<sup>624</sup>

Ezen felül azonban mind a sértettnek, mind pedig családjának joga van bírósági felülvizsgálatot kezdeményezni abban az esetben, ha felkerül egy olyan listára, amely alapján később célzott likvidálására kerülhet sor, illetve akkor is, ha a konkrét műveletet már elvégezték.

A tisztességes eljáráshoz való jogot az EJEB gyakorlatának tükrében vizsgálva megállapítható, hogy az államnak hatékony bírósági jogvédelemhez való jogot kell biztosítania. Ez azt jelenti, hogy önmagában a perindítási jogosultság nem elégséges a tisztességes eljáráshoz, akkor, ha a bíróság vizsgálati jogköre minden tartalmi értékeléstől mentes. Ilyen értelemben tehát a bíróságnak képesnek kell lennie a teljeskörű felülvizsgálatra és tényleges jogorvoslatra. Abban az esetben, ha a vitás kérdés egy részének megítélése más szerv, tehát nem a bíróság döntésétől függ, megállapítható a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme.<sup>625</sup>

Anwar al-Awlaki,<sup>626</sup> valamint Ahmad Muaffaq Zaidan és Bilal Abdul Kareem<sup>627</sup> ügyei jó példával szolgálnak arra, hogy nincs lehetőség érdemi közvetlen bírósági felülvizsgálatra az Egyesült Államokban azzal szemben, ha valakit a célzott likvidálási program célpontjaként jelölnek meg.<sup>628</sup> Más ügyek, mint pl. Ali Jaber ügye<sup>629</sup> pedig azt is bizonyítja, hogy utólagos felülvizsgálatra sincs lehetőség.<sup>630</sup> Ezekben az esetekben bár keresetindítási lehetőséggel az érintettek többsége rendelkezett, ugyanakkor tényleges felülvizsgálatra egy esetben sem került sor, az ügyek megítélése ugyanis más szerv, általában a kormányzat megítélésébe esett, ti. politikai, azon belül is kül- és biztonságpolitikai kérdésként tekintettek a bíróságok a célzott likvidálásokra.<sup>631</sup> Mindez álláspontom szerint megvalósítja a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét függetlenül attól, hogy az az adott állam mely nemzetközi szerződési kötelezettségéből fakad.

<sup>624</sup> Alejandre-ügy 49. bek.

<sup>625</sup> Sonnevend – Bodnár: i. m. 117. o.

<sup>626</sup> Nasser Al-Aulaqi, on his own behalf and as next friend of Anwar Al-Aulaqi, Plaintiff, v. Barack H. Obama, in his official capacity as President of the United States; Robert M. Gates, in his official capacity as Secretary of Defense; and Leon E. Panetta, in his official capacity as Director of the Central Intelligence Agency, Defendants. 10-1469 (JDB) 2010. december 7. (a továbbiakban Al-Aulaqi v. Obama-ügy)

<sup>627</sup> Ahmad Muaffaq Zaidan, *et al.*, Plaintiffs, v. Donal J. Trump, President of the United States, *et al.*, Defendants. 17-581 (RMC) (a továbbiakban: Zaidan v. Trump-ügy) és Bilal Abdul Kareem, Plaintiff, v. Gina Cheri Haspel, Director of the Central Intelligence Agency, *et al.*, Defendants. 17-581 (RMC) (a továbbiakban: Kareem v. Haspel-ügy)

<sup>628</sup> Ld. részletesen VII. fejezet 3.1.1.1 és 3.1.1.4. alpontok.

<sup>629</sup> Ahmed Salem Bin Ali Jaber, Personal Representative of The Estate Of Salem Bin Ali Jaber, By His Next Friend Faisal Bin Ali Jaber And Esam Abdullah Abdulmahmoud Bin Ali Jaber, Personal Representative of The Estate of Waleed Bin Ali Jaber, By His Next Friend Faisal Bin Ali Jaber, Appellants V. United States of America, *et al.*, Appellees No. 16-5093. (a továbbiakban: Bin Ali Jaber v. United States-ügy)

<sup>630</sup> Ld. részletesen VII. fejezet 3.1.1.2. és 3.1.1.3. alpontok. Ali Jaber jogkeresése Németországban is zsákutcába jutott, ld. VII. fejezet 3.2.2.1. alpont.

<sup>631</sup> Ld. részletesen VII. fejezet 3. pont.

Abban az esetben, ha a célzott likvidálásra egyfajta szankcióként, büntetés-ként tekintünk, további emberi jogi problémákkal találkozunk. Egyfelől utalni kell arra, hogy a célzott likvidálásokra jogerős bírói döntés nélkül, így a tisztességes eljárás tilalmának megszegésével kerül sor, másfelől pedig a célzott likvidálás mint büntetés ütközhet egyfelől a halálbüntetés tilalmába,<sup>632</sup> valamint a *nulla poena sine lege* elvébe is, amely szerint nem lehet súlyosabb büntetést alkalmazni annál, amely a bűncselekmény elkövetésének idején hatályos törvény szerint kiszabható volt.<sup>633</sup> Abban az esetben, ha egy állam a célzott likvidálásra a halálbüntetés egy formájaként tekint, e két emberi jog sérelme szintén felmerülhet, annak ellenére is, hogy a monográfia elején a célzott likvidálást a jogerős bírói döntés hiánya okán elhatároltam a halálbüntetés kérdéskörétől.<sup>634</sup>

Kiemelendő továbbá, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog nem csupán békeidőben, hanem fegyveres konfliktusok esetében is alkalmazandó. Erre utal az a tény, hogy generálisan elfogadott, hogy létezik olyan szokásjogi szabály, amely jóvátétel fizetését írja elő a humanitárius nemzetközi jog súlyos megsértése esetére.<sup>635</sup> Ebből, illetve abból a tényből, hogy a humanitárius nemzetközi jogban is létezik vizsgálati kötelezettség azokban az esetekben, amikor felmerül a hadviselés jogának megsértése,<sup>636</sup> az következik, hogy az ilyen és ehhez hasonló jóvátételt, vagy felülvizsgálatot lehetővé tevő eljárásban szintén alkalmazandónak kell lennie a tisztességes eljáráshoz való jognak.

### 3.3. Részkövetkeztetések

A fentiek alapján úgy foglalthatunk állást, hogy az élethez való jó megsértésén túl a célzott likvidálás esetén a kínzás tilalmának alkalmazhatósága a célzott likvidálási programok célja – ti. a célszemély halála – és alkalmazott módszerek – pl. precíziós rakétákkal felfegyverzett drónok – okán fel sem merül, az legfeljebb a dróntámadások által érintett lakosságnak okozott pszichés károk esetén lehet alkalmazandó. Ugyanakkor a tisztességes eljáráshoz való jog akár több szempontból is sérülhet, – akár fegyveres konfliktusok esetén is – ilyenek

<sup>632</sup> Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, 1983. április 28-ai Strasbourgban kelt a halálbüntetés eltörléséről szóló Hatodik Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk és az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, 2002. május 3-án Vilniusban kelt a halálbüntetés eltörléséről minden körülmények között szóló Tizenharmadik Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga alapján pedig a halálbüntetés ma már a kiegészítő jegyzőkönyvet nem ratifikáló részes államok számára sem lehetséges, hiszen az EJEE 2. cikke úgy módosult az államok gyakorlatán keresztül, hogy az tiltja a halálbüntetést minden körülmények között, ld. *Case of Al-Saadoon and Mufdhi v. The United Kingdom* (Application no. 61498/08) Judgment, 2010. március 2. 120. bek.

<sup>633</sup> PPJNE 15. cikk (1) bek. AJAE 9. cikk. EJEE 7. cikk (1) bek.

<sup>634</sup> Ld. II. fejezet 4.2. alpont.

<sup>635</sup> SALMÓN, Elizabeth – PÉREZ-LEÓN-ACEVEDO, Juan-Pablo: Reparation for victims of serious violations of international humanitarian law: New developments. *International Review of the Red Cross* 104. (2022) 1316-1322. o.

<sup>636</sup> Ld. részletesen VI. fejezet 3.2. alpont.

minősül az, ha a célzott likvidálást nem követi megfelelő felülvizsgálat, illetve szükség esetén vádemelés, valamint kártérítés, ezen felül pedig az is, ha akár a célszemély, akár családja nem rendelkezik valódi, hatékony bírósági felülvizsgálati jogosultsággal a célzott likvidálás, vagy éppen annak alapjául szolgáló döntések kapcsán. A tisztességes eljáráshoz való jog a *nulla poena* elvével kombinálva pedig szintén befolyásolhatja az olyan államok célzott likvidálásait, akik egyfajta „büntetesként” tekintenek erre az állami politikára. A gyakorlatból az látszik, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog a célzott likvidálások nemzeti bírósági felülvizsgálata kapcsán általában sérül, így ez egy további legalitási kifogás lehet programként való használatuk ellen. Ezek orvoslása azonban a megfelelő jogorvoslati eszközök bevezetésével úgy vélem relatíve könnyen megoldható lenne.

#### 4. Az emberi jogok extraterritoriális védelme

##### 4.1. Az emberi jogi egyezmények extraterritoriális alkalmazhatósága

Általánosan elfogadott tétel, hogy az államok kötelesek tiszteletben tartani és biztosítani mindazok emberi jogait, akik területükön tartózkodnak és joghatóságuk alatt állnak.<sup>637</sup> Kérdésként merül fel azonban, hogy kötik-e az államokat emberi jogi kötelezettségeik, amikor saját területükön kívül hajtanak végre katonai, vagy más akciókat.<sup>638</sup> Az extraterritorialitásnak napjainkra alapvetően három modellje alakult ki: a területi modell, a perszonalizált modell és a kauzális vagy funkcionális modell. A területi modell akkor alkalmazható, ha az állam egy saját területétől eltérő terület felett hatékony ellenőrzést (*effective control*) gyakorol, ilyen lehet például az okáért egy megszállás.<sup>639</sup> A perszonalizált modell értelmében ezzel szemben arról beszélünk, hogy az állam rendelkezik és ellenőrzést gyakorol (*authority and control*) egy adott személy felett, amelynek több formája is kialakult, mint például az állam ügynökei általi fizikai őrizetbe vétel.<sup>640</sup> A perszonalizált modell eleinte főként diplomáciai vagy konzuli képviselők külföldi magatartása hívta életre.<sup>641</sup> A harmadik modell pedig egy ok-okozati összefüggésre épít, amely az állam cselekménye, valamint egy bekövetkezett emberi jogi jogsértés között<sup>642</sup> – mint például egy élet elvétele – áll fenn. Ezen felül beszélhetünk egy lényegesen egyszerűbb koncepcióról is, amely szerint az

<sup>637</sup> Pl. MILANOVIC, Marko: From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties. *Human Rights Law Review* 8. (2008) 415-416. o.

<sup>638</sup> Az emberi jogi egyezmények joghatósági kérdései nem abból az okból fontosak, hogy az államoknak tiszteletben kell-e tartaniuk mások élethez való jogát – hiszen erre szokásjogi alapon kötelezettek. A kérdés sokkal inkább az, hogy a sérelmet szenvedett személyek, vagy azok hozzátartozói mely emberi jogi egyezmény alapján és melyik bírói- vagy kvázi bírói fórumhoz fordulhatnak reparációs igényeikkel.

<sup>639</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 211. o. Az azonban rögzítendő, hogy önmagában egy megszállás nem teremt joghatóságot, ahhoz kapcsolódó hatékony ellenőrzés hiányában, ld. KAJTÁR: *Betudás...* 222. o.

<sup>640</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 212-216. o.

<sup>641</sup> KAJTÁR: *Betudás...* 221. o.

<sup>642</sup> KONCSIK Marcell: Extraterritorial application of human rights conventions: is a cause-effect notion of jurisdiction finally recognized? *Arsboni* 8. (2020) 29. o.

állam negatív kötelezettségei minden esetben joghatóságot teremtenek az állam oldaláról, a fenti elméleteket ennek megfelelően pedig csak a pozitív kötelezettségek tekintetében kellene alkalmazni.<sup>643</sup> A magam részéről ez utóbbi koncepció alkalmazását tartanám kívánatosnak, annak ellenére, hogy a lentebb bemutatott esetjog rávilágít arra, hogy az emberi jogokkal foglalkozó bírói- vagy kvázi bírói fórumok inkább a fenti három modell közül választanak amikor az emberi jogok extraterritoriális alkalmazásáról döntenek. Ezzel kapcsolatban az a legfőbb probléma, hogy ez némely esetben túlzottan korlátozó, némely esetben pedig túlságosan tág joghatósági<sup>644</sup> koncepciót eredményez.

A legtöbb emberi joggal foglalkozó egyezmény hasonló terminusokat használ akkor, amikor saját joghatóságáról rendelkezik, sőt az egyezmény végrehajtását felügyelő bírói- vagy kvázi bírói fórumok is hasonló módon vélekednek egyezményük extraterritoriális alkalmazhatóságát illetően.<sup>645</sup>

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya az alábbiak szerint rendelkezik a joghatóságról:

„Az Egyezségokmányban részes, valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.”<sup>646</sup>

A téma meglehetősen vaskos szakirodalmát<sup>647</sup> áttekintve néhány megállapítást szükséges tenni. Egyfelől a *travaux préparatoires*<sup>648</sup> és a joghatósági klauzula

<sup>643</sup> MILANOVIC: Extraterritorial Application... 209-210. o.

<sup>644</sup> Fontos különbséget tenni joghatóság és betudhatóság között, ugyanis ezek nem azonos fogalmak. Joghatóságról emberi jogi értelemben akkor beszélünk, amikor megállapíthatjuk, hogy az államot egy adott területen vagy egy adott személy tekintetében kötik emberi jogi kötelezettségei. A joghatóság szó használható ezen felül akkor is, amikor a különböző bírói, vagy kvázibírói testületek döntenek arról, hogy rendelkeznek-e felhatalmazzással az adott jogvita elbírálására, vagy sem. Betudásról ellenben akkor beszélünk, amikor egy konkrét magatartást az államhoz kapcsolunk, ezáltal pedig nemzetközi jogsértés esetében felelősség keletkezik, ld. KAJTÁR: *Betudás...* 219-220. o.

<sup>645</sup> HATHAWAY, Oona -NIELSEN, Elizabeth - NOWLAN, Aileen - PERDUE, William - PURVIS, Chelsea - SOLOW, Sara -SPIEGEL, Julia: Human Rights abroad: When do Human Rights Treaty Obligations Apply Extraterritorially? *Arizona State Law Journal* 43. (2011) 389-390. o.

<sup>646</sup> PPJNE 2. cikk (1) bek.

<sup>647</sup> Pl. FRAU, Robert: Unmanned Military Systems and Extraterritorial Application of Human Rights Law. *Goringen Journal of International Law* 1. (2013) 1-18. o. vagy VAN SCHAACK, Beth: The United States' Position on the Extraterritorial Application of Human Rights Obligations: Now is the Time for Change. *International Law Studies* 90. (2014) 20-65. o. vagy DA COSTA, Karen: *The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties*. Martinus Nijhoff Publishers, 2012. 15-92. o. vagy MCGOLDRICK, Dominic: Extraterritorial Application of the International Covenant on Civil and Political Rights. In COOMANS, Fons - KAMMINGA, Menno T. (szerk.): *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*. Intersentia, 2004. 41-72. o. és MERON, Theodor: Extraterritoriality of Human Rights Treaties. *American Journal of International Law* 89. (1995) 78-82. o.

<sup>648</sup> VAN SCHAACK: The United States'... 25-31. o. Ld. még példának okáért DENNIS, Michael J.: Application of Human Rights Treaties Extraterritorially in Times of Armed Conflict and Military Occupation. *American Journal of International Law* 99. (2005) 123-124. o.

megszövegezése alapján egyértelműnek tűnik, hogy itt egy konjunktív szabályról van szó, tehát az egyezmény azokra vonatkozik, akik bármely részes állam területén tartózkodnak és egyidejűleg joghatósága alatt is állnak.<sup>649</sup> Ezt az álláspontot képviseli az Egyesült Államok és Izrael is.<sup>650</sup> Noam Lubell ezzel szemben megjegyzi, hogy a *travaux* helyesebb értelmezése az, hogy a részes államok csak azt akarták megakadályozni, hogy pozitív emberi jogi kötelezettségeik legyenek területükön kívül.<sup>651</sup>

Az extraterritorialitás kizárása ellen szól, hogy maga a PPJNE is tartalmaz olyan jogokat, amelyeknél fogalmilag kizárt a konjunktív értelmezés,<sup>652</sup> sőt az Emberi Jogi Bizottság 31. sz. Értelmező Iránymutatásában a kérdéses „és” kötés „vagy”-ként való értelmezését fogadta el.<sup>653</sup> Mindezt pedig tovább erősítette a 36. sz. Értelmező Iránymutatásában.<sup>654</sup>

Az EJB egyedi ügyben is kimondta ezt a tételt, példának okáért az 1981-es Burgos-ügyben, miszerint a joghatóság nem arra a területre vonatkozik, ahol a vélelmezett jogsértés történt, hanem sokkal inkább azt a kapcsolatot hivatott kifejezni, amely az egyén és az állam között alakul ki az egyezménybe foglalt valamely jog megsértése esetén, függetlenül attól, hogy az hol történt.<sup>655</sup> Ezzel a Bizottság felállította az extraterritoriális joghatóság perszonalizált modelljét.<sup>656</sup>

Napjainkban az EJB a perszonalizált modellnél lényegesen tovább ment, ugyanis a 36. sz. Értelmező Iránymutatásában kimondta, hogy az államnak abban az esetben is teljesítenie kell az élethez való jogból fakadó kötelezettségeit, ha valamilyen tevékenység teljesen vagy részben az állam területén vagy joghatósága alatt zajlik, valamint ez közvetlenül és előreláthatóan hatással van egy személy élethez való jogára.<sup>657</sup> Ezzel a Bizottság voltaképpen egy funkcionális<sup>658</sup> vagy kauzális joghatósági modellt alkalmazott.<sup>659</sup> Az EJB ezt a modellt alkalmazta a közelmúltban közzétett A.S. és mások kontra Málta és A.S. és mások kontra Olaszország ügyekben.<sup>660</sup>

<sup>649</sup> OTTO: *Targeted killings*... 371. o. és VAN SCHAACK: *The United States'*... 25-28. o.

<sup>650</sup> VAN SCHAACK: *The United States'*... 24-25. o. EVIATAR: *Drones*... 182-183. o. CASEY-MASLEN: *Unmanned Weapons*... 159. o. Ennek ellenére a szokásjogi alapú élethez való jog exterritoriálisan is köti az Egyesült Államokat, amelyet maga is elfogad, ld. uo. 166. o.

<sup>651</sup> LUBELL: *Extraterritorial*... 201. o.

<sup>652</sup> Pl. PPJNE 12. cikk (4) bek. „Senkit nem lehet önkényesen megfosztani attól a jogától, hogy saját országába beléphessen.”

<sup>653</sup> Human Rights Committee, General Comment No. 31. 2004. március 29. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13. 10. bek.

<sup>654</sup> CCPR/C/GC/36. 22. bek.

<sup>655</sup> Sergio Euben Lopez Burgos v. Uruguay (Communication No. R.12/52, UN Doc. Supp. No. 40 (A/36/40)) 1981. július 29. 176. bek. MELZER: *Targeted killing*... 124. o.

<sup>656</sup> MILANOVIC: *Extraterritorial Application*... 173-209. o.

<sup>657</sup> CCPR/C/GC/36. 22. és 63. bek.

<sup>658</sup> MILANOVIC, Marko: *Drowning Migrants, the Human Rights Committee, and Extraterritorial Human Rights Obligations*. *EJIL:Talk!* 2021. március 16. <https://www.ejiltalk.org/drowning-migrants-the-human-rights-committee-and-extraterritorial-human-rights-obligations/> (2023. 01. 06.)

<sup>659</sup> KONCSIK *Extraterritorial*... 29-30. o.

<sup>660</sup> A.S. and Others v. Malta (Communication No. 3043/2017) CCPR/C/128/3043/2017. 2021. január 27. 6.7. bek. A.S. and Others v. Italy (Communication No. 3042/2017) CCPR/C/130/3042/2017. 2021. január 27. 7.8. bek.

Ennek fényében talán nem meglepő, hogy a Nemzetközi Bíróság is elfogadja a PPJNE extraterritoriális alkalmazási kötelezettségét abban az esetben, ha az állam joghatóságot gyakorol saját területén kívül.<sup>661</sup>

A joghatóság kérdését hasonló formában rendezi a két nagy regionális emberi jogi rendszer,<sup>662</sup> így az Emberi Jogok Amerikai-, és az Emberi Jogok Európai Egyezménye is. Előbbi a következőképpen rendelkezik:

„Az Egyezmény részes államai vállalják, hogy az Egyezményben elismert jogokat és szabadságokat tiszteletben tartják, és hogy a joghatóságuk alá tartozó minden személy számára biztosítják e jogok és szabadságok szabad és teljes gyakorlását fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy egyéb véleményre, nemzeti vagy társadalmi származásra, gazdasági helyzetre, születésre vagy egyéb társadalmi feltételre tekintet nélkül.”<sup>663</sup>

Láthatjuk, hogy a területre történő utalás ezúttal kimarad a joghatóság meghatározásából, továbbá az is kiemelendő, hogy a szöveg külön kezeli a jogok tiszteletben tartásának és biztosításának kérdését.

Sokáig az Emberi Jogok Amerikai Bíróságának gyakorlatában nem volt olyan ügy, amelyben a Bíróság érintette volna a területen kívüli joghatóság kérdését<sup>664</sup> – leszámítva a Fairén-Garbi-ügyet,<sup>665</sup> amelyben az EJAB nyitva hagyta a kérdést.<sup>666</sup> A helyzet azonban 2018. február 7-én megváltozott, amikor a bíróság közzétett egy környezetvédelmi tárgyú tanácsadó véleményt, amely érintette a szélesen értelmezett teljes karibi térséget.<sup>667</sup> Az EJAB az extraterritoriális állami aktusok mellett azokat is az állam joghatósága alá vonta, amely annak területén kívül okoz hatásokat, amennyiben persze az állam hatalmat vagy hatékony

<sup>661</sup> Fal-ügy 108-111. bek. Kongó kontra Uganda-ügy 219-220. bek.

<sup>662</sup> A monográfia szempontjából elsősorban azokkal a regionális fórumokkal foglalkozom, amelyeknek lehet relevanciája célzott likvidálással kapcsolatos ügyek elbírálására, így a további regionális fórumok kívül esnek a monográfia tartalmi keretein.

<sup>663</sup> „The States Parties to this Convention undertake to respect the rights and freedoms recognized herein and to ensure to all persons subject to their jurisdiction the free and full exercise of those rights and freedoms, without any discrimination for reasons of race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, economic status, birth, or any other social condition.” EJA 1. cikk (1) bek. Saját fordítás.

<sup>664</sup> Tekintettel arra, hogy a Bírósághoz az Emberi Jogok Amerikai Bizottságának „szűrőjén” keresztül kerülnek az ügyek, ld. RAISZ Anikó: *Az Emberi Jogok Európai és Amerikai Bíróságának Egymásra Hatása*. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem, 2009. 20. o.

<sup>665</sup> Case of Fairén Garbí and Solís Corrales v Honduras (Series C No 6.) Judgment, 1989. március 15.

<sup>666</sup> Орто: *Targeted killings...* 378. o.

<sup>667</sup> Opinión Consultativa Solicitada por la República de Colombia, Medio Ambiente y Derechos Humanos (Obligaciones estatales en relación con el medio ambiente en el marco de la protección y garantía de los derechos a la vida y a la integridad personal – interpretación y alcance de los artículos 4.1 y 5.1. en relación con los artículos 1.1 y 2 de la Convención Americana Sobre Derechos Humanos) OC-23/17 de 2017. november 15. (a továbbiakban: EJAB Tanácsadó vélemény) Ld. még VEGA-BARBOSA, Giovanni – ABOAGYE, Lorraine: *Human Rights and the Protection of the Environment: The Advisory Opinion of the Inter-American Court of Human Rights. EJLL:Talk!* 2018. február 26. <https://www.ejlltalk.org/human-rights-and-the-protection-of-the-environment-the-advisory-opinion-of-the-inter-american-court-of-human-rights/> (2023. 01. 06.)



ellenőrzést gyakorol az érintett személy felett.<sup>668</sup> Az EJAB ezzel végső soron létrehozott egy új extraterritoriális joghatósági alapot, amely önmagában is megállja a helyét, illetve ok-okozati összefüggésre épül,<sup>669</sup> amelyet a strasbourgi testvér-testület több ízben is elutasított.<sup>670</sup> Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy ez a döntés megelőzte az EJB 36. sz. Értelmező Iránymutatását, még annak előzetes változatát tekintve is.

Az amerikai közti emberi jogi rendszerben az EJAB mellett működik még az Emberi Jogok Amerikai Bizottsága is, így célszerű megvizsgálni e testület gyakorlatát is.<sup>671</sup> A washingtoni kvázi bírói testület ítélkezési gyakorlata során már számos esetben találkozott az extraterritorialitás kérdésével. Itt elegendő csak az Egyesült Államokhoz köthető Coard<sup>672</sup> és Salas ügyeket említeni.<sup>673</sup> Ezeket összefoglalva elmondható, hogy a EJABi a perszonalizált modellt alkalmazta az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye, az USA esetében pedig az Emberi Jogainak és Kötelességeinek Amerikai Nyilatkozata<sup>674</sup> és az Amerikai Államok Szervezetének Chartája kapcsán.<sup>675</sup>

Az európai modell hasonló, ámbar eltérő szövegezésű megoldást alkalmaz, mint amerikai közti testvérpárja. Ennek megfelelően az Emberi Jogok Európai Egyezménye az alábbiak szerint rendelkezik:

„A Magas Szerződő Felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.”<sup>676</sup>

Látható, hogy a „joghatóságuk alatt álló személyek” fordulat ugyan gyakorlatilag azonos mindkét szerződésben, az európai rendszer azonban nem kezeli különülten a „tisztelőben tartja” és a „biztosítja” kötelezettségeket, hiszen csak utóbbiról rendelkezik.

Az esetjogból egyértelműen kirajzolódik, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága egy alapvetően területi alapú megközelítést alkalmaz az extraterritoriális joghatóság megállapítására, amelyet csak extrém esetekben

<sup>668</sup> EJAB Tanácsadó vélemény 81. bek.

<sup>669</sup> BERKES Antal: A New Extraterritorial Jurisdictional Link Recognised by the IACtHR, *EJIL:Talk!* 2018. március 28. <https://www.ejiltalk.org/a-new-extraterritorial-jurisdictional-link-recognised-by-the-iacthr> (2023. 01. 06.)

<sup>670</sup> Pl. Case of Bankovic and Others v. Belgium and 16 other Contracting States (Application no. 52207/99) Admissibility Decision, 2001. december 12. (a továbbiakban: Bankovic-ügy) 75. bek.

<sup>671</sup> DAKA Marija – KIS KELEMEN Bence: Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában. *Jura* 2017/1. sz. 214-215. o. A tanulmányban hibás fordítás szerepel, az Emberi Jogok Amerikai Bírósága alatt az Emberi Jogok Amerikai Bizottsága értendő.

<sup>672</sup> Coard and Others v. United States (Case no. 10.951 Report No. 109/99) 1999. szeptember 29.

<sup>673</sup> Salas and Others v. United States (Case no. 10.573 Report No. 31/93) 1993. október 14.

<sup>674</sup> Az Emberi Jogainak és Kötelességeinek az Amerikai Államok Bogotában tartott 1948. május 2. napján tartott 9. konferencián elfogadott Amerikai Nyilatkozata

<sup>675</sup> Az Amerikai Államok Szervezetének az Amerika Államok Bogotában tartott 1948. április 30. napján tartott 9. konferencián elfogadott Chartája. OTTO: *Targeted killings...* 379-380. o.

<sup>676</sup> EJE 1. cikk.

tör meg a personalizált modell, de akkor is általában valamilyen fokú fizikai ellenőrzést kell gyakorolnia az államnak a jogsérelmet szenvedett fél fölött. A EJEB-bel ellentétben az egykori Emberi Jogok Európai Bizottsága már 1985-ben a személyi alapú megközelítést alkalmazta a G kontra Egyesült Királyság és Írország-ügyben,<sup>677</sup> azonban az EJEB a tíz évvel későbbi Loizidou-ügyben<sup>678</sup> már alapvetően területi alapon közelített a joghatóság kérdésköréhez, amelyet a 2001-es Bankovic-ügyben is tovább vitt.<sup>679</sup> Az egykori Jugoszláviát sújtó NATO bombatámadások kapcsán a strasbourgi testület elutasította az ok-okozati összefüggésen alapuló joghatóság megállapítását, és az egyezményben meghatározott jogok „testre-szabását”, ami a pozitív és negatív kötelezettségek közötti különbségtételt érintette, tekintettel arra, hogy a bombázás nem hozott létre effektív ellenőrzést a terület felett.<sup>680</sup>

Bár az EJEB az ezt követő években az Issa<sup>681</sup>, Öcalan<sup>682</sup>, Pad,<sup>683</sup> Al-Skeini<sup>684</sup> és Jaloud<sup>685</sup> ügyekben e területi szigort lényegesen enyhítette, a strasbourgi bírák mégsem kívánták felülrni a Bankovic-ítélet alapvető megállapításait. A személyi alapú joghatóságot kizárólag másodlagosan, valamilyen más – főként területi alapú – megközelítést pótolva alkalmazták, általában fizikai őrizet esetén.<sup>686</sup>

Az Issa kontra Törökország-ügyben hat iraki nő nyújtott be keresetet Törökországgal szemben arra hivatkozva, hogy őket, illetve férjeiket török katonák nem megfelelő bánásmódban részesítették, majd elhurcolták, később pedig meg is ölték. Az EJEB az ügyben azt a megállapítást tette, hogy nem volt bizonyítható, hogy török csapatok valóban jelen voltak azon a területen (Észak-Irak), ahol a kérdéses események történtek.<sup>687</sup> Az Öcalan kontra Törökország-ügy szerint a felperes a Kurdisztáni Munkáspárt egy vezetője volt, akire Törökország számos

<sup>677</sup> Case of G v. the United Kingdom and Ireland (Application no. 9837/8), Decision, 1985. március 7.

<sup>678</sup> Case of Loizidou v. Turkey (Application no. 15318/89) Judgment on Preliminary Objections, 1995. március 23. 62-63. bek.

<sup>679</sup> Bankovic-ügy 70-71. bek.

<sup>680</sup> MELZER: *Targeted killing...* 130. o. OTTO: *Targeted killings...* 385-389. o.

<sup>681</sup> Case of Issa and Others v. Turkey (Application no. 31821/96) Judgment, 2004. november 16. 68-82. bek.

<sup>682</sup> Case of Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99) (Chamber) Judgment, of 2003. március 12. 93. bek. és Case of Öcalan v. Turkey Application No. 46221/99, (Grand Chamber) Judgment, 2005. május 12. 91. bek.

<sup>683</sup> Case of Pad and Others v Turkey (Application no. 60167/00) Admissibility Decision, 2007. június 28. 52-55. bek.

<sup>684</sup> Case of Al-Skeini and Others. v. United Kingdom (Application no. 55721/07) Judgment, 2011. július 7. 130-150. bek.

<sup>685</sup> Case of Jaloud v. The Netherlands (Application no. 47708/08) Judgment, 2014. november 20. 139-155. bek.

<sup>686</sup> MILANOVIC, Marko: Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg. *European Journal of International Law* 23. (2012) 139. o. SARI Aurel: Jaloud v Netherlands: New Directions in Extra-Territorial Military Operations. *EJIL:Talk!* 2014. november 24. <https://www.ejiltalk.org/jaloud-v-netherlands-new-directions-in-extra-territorial-military-operations/> (2023. 01. 06.) és MILANOVIC, Marko: The Bottom Line of Jaloud, *EJIL:Talk!* 2014. november 26. <https://www.ejiltalk.org/the-bottom-line-of-jaloud/> (2023. 01. 06.)

<sup>687</sup> Case of Issa and Others v. Turkey (Application no. 31821/96) Judgment, 2004. november 16.

elfogatóparancsot bocsátott ki. A felperest a nairobi repülőtéren kenyai hatóságok átadták a török biztonsági erőknek, ahol ők egy szintén török felségjelzésű repülőgépen letartóztatták. Az EJEB álláspontja szerint a felperes ezzel Törökország joghatósága alá került, tekintve, hogy az állam ellenőrzést gyakorolt a célszemély felett.<sup>688</sup> A Pad és mások kontra Törökország-ügy hét iráni férfi halálához kapcsolódott, amelyet török biztonsági erők okoztak helikopterről való tüzeléssel. Az ügy érdekessége, hogy az EJEB a befogadhatatlannak nyilvánította a keresetet, ugyanakkor megállapította, hogy Törökország elismerte a felelősségét az ügyben és még kompenzáció fizetését is felajánlotta, ebből pedig az következik, hogy az áldozatok a kérdéses időben Törökország joghatósága alatt álltak.<sup>689</sup> Az Al-Skeini és mások kontra Egyesült Királyság-ügyben hat iraki állampolgár az Egyesült Királyság megszállása alatt bekövetkezett halálával kapcsolatban nyújtottak be keresetet rokonai. Brit katonák önvédelemre, illetve közvetlen fenyegetésre hivatkozva lőttek le három embert. Egy nő halálára tűzharc során került sor, amelyben brit katonák egy fegyverrel keveredtek tűzpárbajba. Egy férfit brit katonák vízbe fojtottak miután fosztogatással gyanúsították. További egy férfit pedig egy brit bázison fulladt meg, testén több sérüléssel. Az EJEB a kérdéses incidensek kapcsán megállapította, hogy az Egyesült Királyság rendelkezett és ellenőrzést gyakorolt az elhunyt személyek felett a biztonsági műveletei során, amelyet Irak kérdéses időben történő megszállásából fakadóan végzett.<sup>690</sup> Végül, de nem utolsósorban a Jaloud kontra Hollandia-ügyben egy iraki állampolgárt lőttek le miközben utasként áthajtott egy olyan ellenőrző ponton – ahol iraki és később holland katonák állomásoztak – amit pár perccel az incidens előtt egy másik járműből támadtak. A halálesetre önvédelemből került sor, azzal a téves feltételezéssel, hogy a csapatok ellenséges tűz alatt állnak. Az EJEB a kérdéses ügyben úgy határozott, hogy Hollandia joghatósága megállapítható a halálesettel kapcsolatban, tekintettel arra, hogy a holland fegyveres erők parancsnoksága és közvetlen ellenőrzése mellett működött a kérdéses ellenőrző pont.<sup>691</sup>

A Bankovic-ügy hatása azonban a mai napig érződik, ugyanis az EJEB a Georgia kontra Oroszország (II)-ügyben mondhatni visszalépett az Al-Skeini-ítélettől, a Bankovic-ügy irányába.<sup>692</sup> Az EJEB az ügyben különbséget tett az aktív ellenségeskedés és az azt követő megszállás alatt lezajlott események között,<sup>693</sup> előbbi esetében pedig nem állapította meg Oroszország joghatóságát Dél-Oszétiában és a nem vitatott georgiai területeken, csak és kizárólag a fizikai őrizzetben lévő

<sup>688</sup> Case of Öcalan v. Turkey Application No. 46221/99, (Grand Chamber) Judgment, 2005. május 12.

<sup>689</sup> Case of Pad and Others v Turkey (Application no. 60167/00) Admissibility Decision, 2007. június 28.

<sup>690</sup> Case of Al-Skeini and Others. v. United Kingdom (Application no. 55721/07) Judgment, 2011. július 7.

<sup>691</sup> Case of Jaloud v. The Netherlands (Application no. 47708/08) Judgment, 2014. november 20.

<sup>692</sup> MILANOVIC, Marko: Georgia v. Russia No. 2: The European Court's Resurrection of Bankovic in the Contexts of Chaos. *EJILJ:Talk!* 2021. január 25. <https://www.ejiltalk.org/georgia-v-russia-no-2-the-european-courts-resurrection-of-bankovic-in-the-contexts-of-chaos/> (2023. 01. 06.)

<sup>693</sup> Georgia kontra Oroszország (II) 83. bek.

személyek tekintetében.<sup>694</sup> Ezen felül pedig megállapította a hatékony vizsgálatok lefolytatásának kötelezettségét minden körülmények között.<sup>695</sup>

#### **4.2. Extraterritorialitás és célzott likvidálás**

A monográfia keretében használt célzott likvidálás fogalomnak, mint állami *policy*nek fogalmi eleme a határon átnyúló elem, így megkerülhetetlen, hogy az emberi jogok extraterritoriális alkalmazási kötelezettségét ilyen kontextusban is elemezzem.

Mivel valamennyi a III. fejezetben bemutatott célzott likvidálási politikát folytató állam részese a PPJNE-nek,<sup>696</sup> ezért először azt kell megvizsgálni, hogy az EJB által kimunkált ok-okozati összefüggés alkalmazásával egy célzott likvidálás keletkeztet-e joghatóságot az állam oldaláról.

Álláspontom szerint egyetlen egy állam sem érvelhet úgy, hogy amikor egy célzott likvidálás során elveszi egy kiválasztott személy életét, hogy azzal nem gyakorol közvetlen és előrelátható hatást a célszemély életére. Így tehát az EJB előtt valamennyi célzott likvidálást végrehajtó államot úgy tekinthetnénk, mint amely extraterritoriális joghatóságot gyakorol a kérdéses művelet során. Sajnálatos módon azonban az EJB eljárása előtt eljárási akadályok állnak.<sup>697</sup>

Az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága hasonlóan alkalmazta már az ok-okozati összefüggés modelljét, így amennyiben ezt használná egy célzott likvidálás esetén, akkor minden kétséget kizáróan az EJB-hez hasonlóan megállapíthatná a műveletet végrehajtó állam joghatóságát. Emellett, ha valamilyen oknál fogva a testület visszatérne a perszonalizált modellhez, véleményem szerint az sem változtatna érdemben a döntés kimenetelén. Az EJABi ugyanis a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek által végrehajtott célzott likvidálásokhoz rendkívül hasonló tényállásban már állást foglalt. Az 1999-es *Alejandre és mások* kontra Kuba-ügyben egy kubai katonai MIG-29-es két kisebb polgári repülőgép nemzetközi légtérben való lelövéséről szólt, amely kapcsán az EJABi megállapította Kuba joghatóságát, tekintettel arra, hogy az állam rendelkezett, illetve ellenőrzést gyakorolt az incidens négy áldozata fölött, és haláluk a kubai hatóságok aktusa folytán következett be.<sup>698</sup> Mindez tehát azt jelenti, hogy az amerikaközi rendszerben egyértelműen megállapítható a célzott likvidálást foganatosító állam joghatósága egy-egy akció esetében, és így potenciálisan az államok felelőssége is. Az Egyesült Államokkal – mint az amerikaközi rendszerben érintett

---

<sup>694</sup> Georgia kontra Oroszország (II) 113-144. bek. A fizikai őrizet tekintetében ld. uo. 239. és 269. bek.

<sup>695</sup> Uo. 331-332. bek. A vizsgálat lefolytatási kötelezettség itt legalább részben a humanitárius nemzetközi jogból fakadhat, hiszen az EJB azt vélelmezett háborús bűncselekmények elkövetéséhez kötötte.

<sup>696</sup> International Covenant on Civil and Political Rights. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=IV-4&chapter=4&clang=\\_en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en) (2023. 01. 06.)

<sup>697</sup> Ld. VII. fejezet 2.3. alpont.

<sup>698</sup> *Alejandre-ügy* 23. és 25. bek. MELZER: *Targeted killing...* 127-128. o.

egyetlen állam – szembeni igény érvényesítésnek sajnos azonban részben eljárásjogi akadályai vannak.<sup>699</sup>

Ami az Emberi Jogok Európai Bíróságát illeti, az eddig az extraterritorialitás területi modelljéből indult ki, amelyet a perszonalizált modell a legtöbb esetben valamilyen fajta fizikai őrizettel kapcsolt össze, amelyek „elszigetelt cselekmények voltak amelyek egy közelségi elemet is magukban hordoztak”,<sup>700</sup> ennek megfelelően nem érték egyet Milanovic-csal, aki szerint a Georgia kontra Oroszország-döntés akár úgy is értelmezhető, hogy egy dróntámadás joghatóságot teremt a célszemély tekintetében.<sup>701</sup> Bár a célzott likvidálások valóban lehetnek elszigetelt események, azonban ez alapvetően ellentétben áll a monográfia elején tett megállapításokkal, miszerint azokra általában egy szervezett állami politikai keretében kerül sor. Az EJEB eddig alapvetően megszorítóan, valamilyen letartóztatás vagy őrizet során gyakorolt fizikai erő vagy ellenőrzés során állapított meg eddig joghatóságot<sup>702</sup> ami arra engedett következtetni, hogy a távolról, adott esetben egy felfegyverzett drónról végrehajtott támadást minden bizonnyal másképp ítélné meg. Ezt a gondolatmenetet némiképpen árnyalják Litvinyenko asszaszinációja kapcsán a Bíróság által tett megállapítások, ugyanis itt a testület kimondta, hogy a joghatóságot az olyan törvényen kívül (*extrajudicial*) célzott likvidálások esetében is meg kell állapítani, amelyeket nem katonai akciók keretében hajtanak végre, csakúgy mint a fizikai közelségben végrehajtott emberöléseknél.<sup>703</sup> Az EJEB szerint az ügyben a joghatóság alapját az a tény adja, hogy Litvinyenko nem menekülhetett el a helyzetből.<sup>704</sup> Ez utóbbi gondolatmenet célzott likvidálásokra alkalmazva viszont mindenképpen joghatóságot kell, hogy eredményezzen.

Ezen felül fegyveres konfliktus során az élethez való jog potenciális megsértéséből fakadó vizsgálati kötelezettség tekintetében szinte minden esetben megállapítható lehet a joghatóság.<sup>705</sup> Az EJEB ezt a megállapítást a Hanan-ügyben tovább erősítette.<sup>706</sup> A bíróságnak azonban a következő években lehetősége lesz konkrét célzott likvidálások kapcsán is véleményt nyilvánítani, amely lehetőséget adhat a fenti megfontolások radikális átalakítására is.<sup>707</sup>

<sup>699</sup> VII. fejezet 2.3. alpont.

<sup>700</sup> Georgia kontra Oroszország (II) 131-132. bek.

<sup>701</sup> MILANOVIC: Georgia...

<sup>702</sup> Georgia kontra Oroszország (II) 131. bek.

<sup>703</sup> Carter-ügy 130. bek.

<sup>704</sup> Carter-ügy 160. bek.

<sup>705</sup> Georgia kontra Oroszország (II) 331-332. bek.

<sup>706</sup> Case of Hanan v. Germany (Application no. 4871/16) Judgment, 2021. február 16. 137-145. o. Ebben az ügyben az EJEB szintén, legalábbis részben a humanitárius nemzetközi jogból vezette le a joghatóságot. Részletesen ld. VI. fejezet 3.1. alpont.

<sup>707</sup> Ukrajna nyújtott be egy államközi keresetet Oroszországgal szemben egy állítólagos orosz állami gyakorlattal kapcsolatban, amely fegyveres konfliktuson kívül Oroszország ellenfelei ellen alkalmazott célzott „asszaszinációkra” vonatkozik, ld. New inter-State application brought by Ukraine against Russia. ECHR 069 (2021) 2021. február 23. <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%7B%22i%20temid%22:%7B%22003-6946898-9342602%22%7D> (2023. 01. 06.) MILANOVIC, Marko: Exterritorial

### 4.3. Részkövetkeztetések

A célzott likvidálásokat vizsgálva alapvetően arra a következtetésre juthatunk, hogy a legtöbb emberi joggal foglalkozó bírói- vagy kvázi bírói fórumhoz sikerrel lehetne fordulni, esetleg reparációs igénnyel élni – az eljárásjogi aggályokat leszámítva<sup>708</sup> – azok ugyanis akár az ok-okozati összefüggés, akár a célszemély feletti rendelkezés vagy ellenőrzés alapján képesek lennének megállapítani a műveletet végrehajtó állam joghatóságát. Az EJEB tűnik az egyetlen olyan testületnek, amely esetében a joghatóság megállapítása – legalábbis az élethez való jog tartalmi oldalát tekintve – továbbra is kérdéses marad, ugyanis az egyetlen célzott likvidálás, amelyet a testület eddig elbírált, fizikai közelségben, méreg által valószínűsítette meg az emberölést. Nem tudni azonban, hogy egy állami programként, akár katonai akció keretében, távolról végrehajtott öléseket miként ítélné meg a Bíróság. Ettől eltekintve a Litvinyenko-merénylethez kapcsolódó ítélet pozitív képet fest e tekintetben. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az EJEB ezzel a döntéssel előkészítette a terepet a felfegyverzett drónok által végrehajtott célzott likvidálásokról elbírálásához, ugyanis ha a célszemély megmenekülésének lehetőségét vesszük alapul a joghatóság megállapításához, akkor a szóban forgó típusú célzott likvidálásokról mindenképpen megalapozzák a bíróság eljárását.

### 5. Következtetések

Egyfelől leszögezendő, hogy fegyveres összeütközések hiányában az emberi jogok nemzetközi rendszerének szabályai alapján, esetről esetre ítélandók meg az államok célzott likvidálási akciói. Álláspontom szerint az emberi jogi legalitás azonban logikusan nem kapcsolódhat az erőszak *jus ad bellum* keretrendszerben történő jogszerű alkalmazásához, ez ugyanis – a fentiekben bemutatott – alapvető problémákat okozna a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok egymáshoz viszonyított alkalmazhatósága szempontjából, illetve a koncepció számos egyéb anomáliát keletkeztetne.

A célzott likvidálásokról vizsgálata szempontjából a legjelentősebb jog az élethez való jog. E jog annak tartalmi oldaláról vizsgálva megállapítható, hogy alapvetően az emberek életének önkényes megfosztásától véd, amely egyben azt is jelenti, hogy a nem önkényes ölések nem lesznek jogellenesek az emberi jogok nemzetközi rendszere vonatkozásában. A célzott likvidálásokról tehát egy olyan legitim célból kell történnie, amely alapot adhat az élet nem önkényes elvételére. A legitim okok közül a mások életének védelme emelendő ki.

---

Investigations in Hanan v. Germany; Extraterritorial Assassinations in New Interstate Claim Filed by Ukrain against Russia. *EJIL:Talk!* 2021. február 26. <https://www.ejiltalk.org/extraterritorial-investigations-in-hanan-v-germany-extraterritorial-assassinations-in-new-interstate-claim-filed-by-ukraine-against-russia/> (2023. 01. 06.) Ezen felül az Egyesült Államok jemeni célzott likvidálási programjának ügye is az EJEB elé kerülhet Németországból, ld. VII. fejezet 3.2.2.1. alpont.

<sup>708</sup> Ld. VII. fejezet 2.3. alpont.

A szándékos halálos erőszak-alkalmazásnak számos feltételnek kell megfelelnie, így különösen *ultima ratio* jellegűnek kell lennie, feltétlenül szükségesnek kell lenniük egy az élet ellen irányuló küszöbön álló fenyegetéssel szemben, másfelől az okozott hátránynak arányban kell állnia az életre irányuló fenyegetéssel. Az államokat ezen felül egyfajta elővigyázatossági kötelezettség is terheli az akciók megtervezése kapcsán, amely kiegészül a műveletet követő hatékony vizsgálat lefolytatásának kötelezettségével.

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy az emberi jogok nemzetközi rendszere vonatkozásában az állami programként, előre meghatározott személyek egyedi vizsgálatot nélkülöző célzott likvidálása minden esetben jogellenes lesz, ellenben egy konkrét fenyegetésre adott válaszként e műveletek továbbra is alkalmazhatóak.

Ami a járulékos veszteség kérdését illeti, álláspontom szerint az államot terhelő bizonyítási kötelezettség – miszerint a járulékos veszteségeként elhunyt békés szemlélődőnek nagy esélye volt a túlélésre – a gyakorlatban nagyon nehezen teljesíthető.

Az élethez való jog mellett célzott likvidálások esetében sérülhet a tisztességes eljáráshoz való jog is, abban az esetben, ha a célzott likvidálást nem követi megfelelő felülvizsgálat, valamint nem biztosított a bírói felülvizsgálat az egyes műveletek tekintetében. Ez a jog fegyveres konfliktusok során végrehajtott célzott likvidálások esetében is sérülhet.

A célzott likvidálások a monográfia keretei közötti *per definitionem* extraterritoriális természetéből következően azt is meg szükséges állapítani, hogy milyen esetben terhelik saját területén kívül az államot emberi jogi kötelezettségei. Álláspontom szerint az államokat a nemzetközi szokásjogból és az emberi jogi szerződésekből egyaránt következő negatív jellegű, tehát tartózkodást előíró kötelezettségei minden esetben kötik, így a joghatóság megállapításának csak az emberi jogi bírói- vagy kvázi bírói fórumok előtti reparációs vagy más igények szempontjából van jelentősége.

E tekintetben az Emberi Jogi Bizottság, az Emberi Jogok Amerikai Bizottsága és Bírósága olyan fórumok, amelyek előtt kétségkívül minden további nélkül megállapítható a célzott likvidálást végrehajtó állam joghatósága, míg az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt akkor, ha az fegyveres konfliktus keretében történik – az élethez való jog eljárási oldala, a hatékony vizsgálati kötelezettség tekintetében – vagy ha az EJEB a Litvinyenko-merénylethez kapcsolódó ítéletben foglaltakat logikusan továbbviszi egy immáron távolról végrehajtott célzott likvidálás esetében is.

Az EJEB-nek erre minden oka megvan, hiszen – a célzott likvidálások leggyakrabban használt változatának – a felfegyverzett pilóta nélkül repülőgépek alkalmazásának sajátosságai is ezt sugallják. Példának okáért egy *Reaper* esetében nehezen lehet érvelni amellelt, hogy az állam nem gyakorol valamilyen fokú

ellenőrzést a célszemély felett, hiszen e szerkezetek akár egy napon keresztül is követhetik „áldozatukat”, akinek kvázi fizikailag sincs lehetősége elrejtőzni vagy elmenekülni a semmiből érkező támadás elől. Amikor a gépet irányító pilóta bármikor elveheti a célszemély életét, ésszerűen nem érvelhetünk a joghatóság hiányával,<sup>709</sup> függetlenül attól, hogy az adott területen hatékony ellenőrzést gyakorolt-e a vonatkozó állam, fegyveres konfliktus volt-e folyamatban, vagy bármilyen fizikai ellenőrzést valósított-e meg az állam.

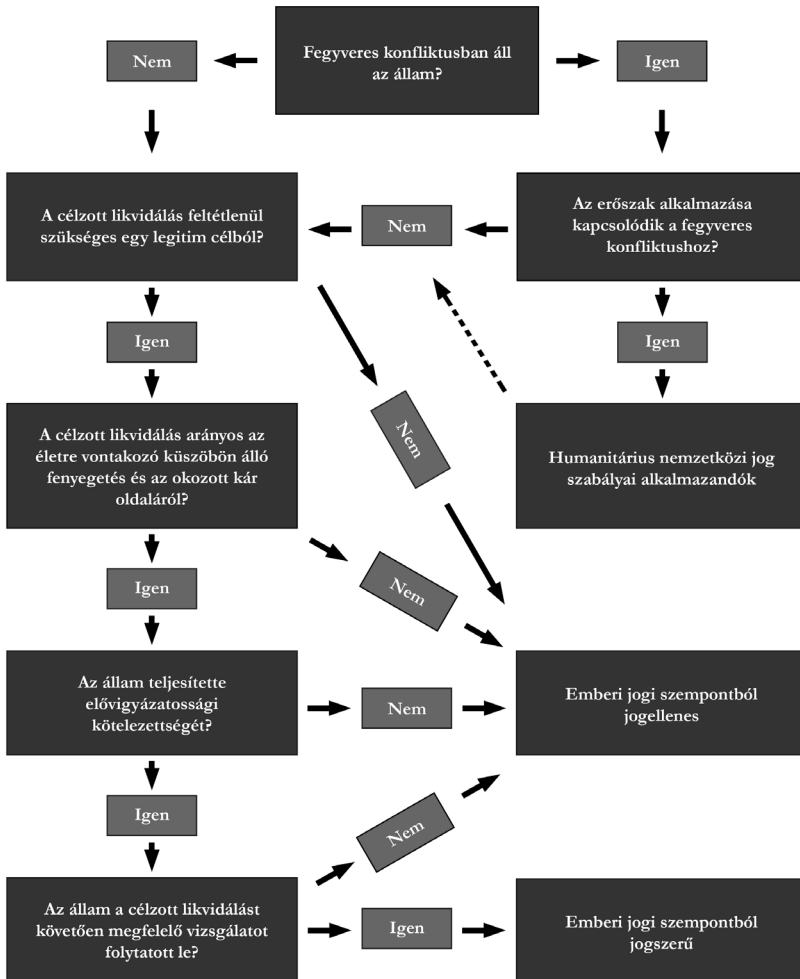
Ennek alapján a célzott likvidálások emberi jogi legalitásának tesztjét az alábbi ábra szemlélteti:

---

<sup>709</sup> Ezt az álláspontot képviselte az Al-Saadoon-ügyben Leggatt bírói is Anglia és Wales *High Court*-jának bírója. „[...] I find it impossible to say that shooting someone dead does not involve the exercise of physical power and control over that person. Using force to kill is indeed the ultimate exercise of physical control over another human being. Nor as it seems to me can a principled system of human rights law draw a distinction between killing an individual after arresting him and simply shooting him without arresting him first, such that in the first case there is an obligation to respect the person's right to life yet in the second case there is not.” Ld. *Al-Saadoon and Others v. Secretary of State for Defence* [2015] EWHC 715 (Admin) 2015. március 17. 95. bek.



# Emberi jogi Teszt



A célzott likvidálás emberi jogi legalitási tesztje  
3. sz. ábra (saját szerkesztés)



## VI. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS ÉS A *JUS IN BELLO*<sup>710</sup>

### 1. Bevezető gondolatok

Az V. fejezet bemutatta, hogy normál körülmények között a *jus ad bellum* rezsimje mellett milyen jogi normák határozzák meg egy célzott likvidálás legalitását, ezúttal már nem az államközi erőszaktilalom, hanem az emberi jogok, különösen az élet önkényes elvétele szempontjából. Vannak azonban olyan különleges helyzetek, amikor az emberi jogok nemzetközi rendszerét más, speciális normák váltják fel, illetve egészítik ki, ezek a különleges helyzetek pedig a fegyveres összeütközések, amelynek során a humanitárius nemzetközi jog alkalmazandó, legalábbis akkor, amikor egy művelet kapcsolódik egy fegyveres konfliktushoz.<sup>711</sup>

Néhány egyértelműsítő megállapítás azonban továbbra is szükséges a hadviselés joga, valamint az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapok szempontjából is. A *jus in bello* és a *jus ad bellum* rendszere egymástól alapvetően függetlenek.<sup>712</sup> A *jus ad bellum* normák folyamatosan, a fegyveres konfliktusok alatt is érvényesülnek, így azok megsértése akár az összeütközések során is nemzetközi jogsértéshez vezethet, ezeket viszont nem értékelhetjük egyben a hadviselés jogának megsértéseként is.<sup>713</sup> Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy mindkét normarendszer önálló vizsgálata szükséges, hogy egy célzott likvidálási akció legalitásáról teljes képet kapjunk,<sup>714</sup> így tehát elképzelhető egy olyan akció, amely ugyan a *jus ad bellum* szempontjából például az önvédelem természetes joga vagy éppen a területi állam hozzájárulása okán jogszerűnek tekinthető, azonban a humanitárius nemzetközi jog megsértése miatt az végső soron mégis jogellenes lesz. Természetesen ennek a fordítottja is elképzelhető, azaz, hogy egy, a *jus in bello* szabályainak mindenben megfelelő célzott likvidálás *jus ad bellum* jogalap híján jogszerűtlenné teszi a teljes akciót. Mindkét terület szabályainak egyidejű tiszteletben tartása szükséges tehát ahhoz, hogy egy célzott likvidálási műveletet teljes mértékben jogszerűnek ítélhessünk. Ezt az állítást némiképpen árnyalja az, hogy a fegyveres konfliktusokban alkalmazandó szabályok bizonyos megsértése, például a polgári lakosság támadása egyben a

<sup>710</sup> E fejezet részben épít az alábbi már megjelent tanulmányokra: KIS KELEMEN Bence: Drónok háborúja (2.) A dróntámadások jogszerűségének vizsgálata a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok tükrében. *Honvédségi Szemle* 2018/2. sz. 16-29. o. KIS KELEMEN Bence: Az élő pajzs és a humanitárius nemzetközi jog, avagy átütheti-e a katonai szükségesség a humanitás elvének pajzsát? In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 147-164. o. KIS KELEMEN Bence: Human Shielding, Subjective Intent and Harm to the Enemy. *Conflict & Security Law* 25. (2020) 537-564. o.

<sup>711</sup> Ld. V. fejezet 1. pont

<sup>712</sup> STAHN, Carsten: 'Jus ad bellum', 'jus in bello' ... 'jus post bellum'? – Rethinking the Conception of the Law of Armed Force. *The European Journal of International Law* 17. (2006) 924-925. o.

<sup>713</sup> GREENWOOD, Christopher: The relationship between ius ad bellum and ius in bello. *Review of International Studies* 9. (1983) 223. o.

<sup>714</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 809. o.

*jus contra bellum* szabályaiba is ütközik, hiszen egy ilyen „önvédelmi” akció nem lehet szükséges és arányos.<sup>715</sup>

Ennek fényében e fejezet a téma monografikus igényű feldolgozásaival összhangban<sup>716</sup> a humanitárius nemzetközi jog lencséjén keresztül elemezi a célzott likvidálásokat.

A fejezet először bemutatja, hogy mikor és milyen körülmények között alkalmazható a humanitárius nemzetközi jog, valamint, hogy a célzott likvidálási akciók általában milyen jellegű fegyveres összeütközések keretében zajlanak (2. pont). Ezt követően a fejezet ismerteti a humanitárius nemzetközi jog alapvető elveit és szabályait, amelyeknek jelentősége van egy célzott likvidálási akció jogszerű lebonyolítása során (3. pont). Végül, de nem utolsósorban a fejezet megvizsgálja, hogy mely személyi körök válhatnak célzott likvidálsok célpontjává, illetve, hogy milyen feltételekkel lehetnek jogszerűek a *signature strike*-ok (4. pont).

## 2. A fegyveres konfliktusok minősítése

### 2.1. A fegyveres konfliktusok minősítésére alkalmazandó szabályok

Ahhoz, hogy megállapítsuk, hogy mely jogi normák és hogyan alkalmazandók fegyveres konfliktusok idején, elengedhetetlen, hogy képet alkossunk a fegyveres összeütközések fogalmáról. A fegyveres konfliktusok legáltalánosabb fogalmát az ICTY esetjogából szűrhetjük le. A Tadić-ügyben a törvényszék ugyanis kimondta, hogy

„[...] fegyveres konfliktus áll fenn bármikor, amikor államok közötti fegyveres erőszak-alkalmazásra, vagy olyan elhúzódnó fegyveres erőszakra kerül sor, amely kormányzati hatóságok és szervezett fegyveres csoportok vagy pedig ez utóbbi csoportok között zajlik egy államon belül.”<sup>717</sup>

Ebből a meghatározásból alapvetően következik a fegyveres konfliktusok két nagy csoportja közötti különbségtétel, mégpedig a nemzetközi és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések elhatárolása.

A nemzetközi fegyveres összeütközéseket az 1949-es genfi egyezmények közös második cikke határozza meg, mégpedig úgy, hogy azok államok közötti fegyveres konfliktusok, függetlenül attól, hogy a hadiállapot fennállását elismerik-e a hadviselő államok. A nemzetközi fegyveres összeütközések joganyaga a

---

<sup>715</sup> CASEY-MASLEN: *Jus ad bellum...* 172-173. o. Ez a felfogás mindenesetre vitatott a szakirodalomban, ld. uo. 72. o.

<sup>716</sup> MELZER: *Targeted killing...* 241-419. o. ALKATOUT: *The Legality...* OTTO: *Targeted killings...* 203-349. o. HÖFER: *Gezielte...* 135-259. KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 143-266. o.

<sup>717</sup> „[...] an armed conflict exists whenever there is a resort to armed force between States or protracted armed violence between governmental authorities and organized armed groups or between such groups within a State.” Ld. Tadić-ügy 70. bek. Saját fordítás.

megszállt területekre is alkalmazandó.<sup>718</sup> Ezt a genfi egyezményeket kiegészítő 1977-es első jegyzőkönyv kibővíti a népek önrendelkezési jogának keretében a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimok elleni harcra is.<sup>719</sup>

A nem nemzetközi fegyveres konfliktusok meghatározása azonban nem ennyire egyszerű feladat, ugyanis kezdetben az államok nem kívánták korlátok közé szorítani mozgásterüket alapvetően belső fegyveres összeütközések során. Ahogy arra a IV. fejezetben is utaltam, az ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdésében rögzített erőszak tilalma sem vonatkozik a határt át nem lépő erőszak-alkalmazásokra, valamint az azt megelőző humanitárius nemzetközi jogi tárgyú nemzetközi szerződések sem tartalmaztak rendelkezéseket az ilyen konfliktusokra. Mindez az 1949-es genfi egyezmények közös harmadik cikkének elfogadásával megváltozott, amely gyakorlatilag egy emberi jogi minikonvenció elfogadását jelentette a nem nemzetközi fegyveres összeütközések tekintetében.<sup>720</sup> E definíció nélküli állapoton igyekezett változtatni a genfi egyezményeket kiegészítő 1977-es második jegyzőkönyv, ami pedig az eredeti egyezmények közös 3. cikke szerinti szabályokat érintetlenül hagyva azokra az összeütközésekre vonatkozik, amelyekre egyfelől az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv nem alkalmazandó, és amelyek

„[...] az egyik Magas Szerződő Fél területén annak fegyveres erői és olyan kormányellenes fegyveres erők, illetve más szervezett fegyveres csoportok között tör ki, amelyek felelős parancsnokság alatt állnak és ellenőrzést gyakorolnak az ország területének egy része felett, ami lehetővé teszi számukra, hogy folyamatos és összehangolt harci tevékenységet hajthassanak végre, és jelen Jegyzőkönyvet alkalmazhassák.”<sup>721</sup>

A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv azt is rögzítette, hogy ezekbe a nem nemzetközi jellegű konfliktusokba nem tartoznak bele a belső zavargások, zendülések, illetve a szórványos vagy bármilyen hasonló természetű erőszakos cselekmények.<sup>722</sup> Érdeemes már itt kiemelni, hogy a közös 3. cikk szerinti és a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv szerinti fegyveres összeütközések szerződéses normákat jelentenek, míg önmagában a Tadić-ügyben meghatározott követelmények teljesülése esetén „csak” a nemzetközi szokásjog szabályai lesznek alkalmazhatók.<sup>723</sup>

<sup>718</sup> Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezmények közös 2. cikke.

<sup>719</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk (4) bek.

<sup>720</sup> Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezmények közös 3. cikke. BRUHÁCS: *Nemzetközi jog II...* 197. o. A szerző „minimális humanitárius követelmények”-ként aposztrófálja a cikket.

<sup>721</sup> Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt Jegyzőkönyv (a továbbiakban: II. Kiegészítő Jegyzőkönyv) 1. cikk (1) bek.

<sup>722</sup> II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk (2) bek.

<sup>723</sup> BRADLEY, Martha M.: Additional Protocol II: Elevating the minimum threshold of intensity? *International Review of the Red Cross* 102. (2021) 1127-1129. o.

Elsőként arra a kérdésre kell választ találni, hogy van-e különbség az 1949-es genfi egyezmények, valamint a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv nem nemzetközi fegyveres konfliktus felfogásában. A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javításáról szóló második genfi egyezmény<sup>724</sup> 2017-ben készült kommentárja példának okáért rögzíti, hogy a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk (2) bekezdése szerinti korlátozások a belső zavargások tekintetében a közös harmadik cikk szerinti konfliktusban is irányadóak.<sup>725</sup> A kommentár a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra irányadó szabályokat akkor rendeli alkalmazni, amikor szervezett felek állnak szemben egymással és az ellenségeskedés elér egy meghatározott intenzitási küszöböt.<sup>726</sup> Ez rímel a Tadić-ügy fent idézett meghatározására, amely elhúzódó fegyveres erőszakról beszél kormányzati hatóságok és szervezett fegyveres csoportok vagy csak ilyenek között.<sup>727</sup> Ebből adódik a következtetés, hogy a közös harmadik cikk szerinti nem nemzetközi fegyveres konfliktus lényegesen tágabb a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv tárgyi hatályánál, az ugyanis nem követeli meg egyfelől a kormányzati erők jelenlétét a konfliktusban, illetve a terület feletti ellenőrzés sem szükséges a nem állami szervezett fegyveres csoportok oldaláról.<sup>728</sup>

A nem nemzetközi fegyveres összeütközések létrejöttéhez – ahogy azokat a közös 3 cikk, illetve a szokásjog szabályozza – tehát két feltételnek kell fennállnia: a nem állami szereplő oldaláról szervezett csoportról kell beszélnünk, illetve az erőszaknak meghatározott intenzitással kell zajlania.

A szervezettségi kritérium pontos tartalmát az ICTY esetjogából ismerhetjük meg, amely voltaképpen öt jellemzőre bontotta le ezt a feltételt. Elsőként szükséges, hogy fennálljon egy utasítási rend (*chain of command*), másodikként a csoportnak képesnek kell lennie stratégiát alkotni vagy nagyobb jellegű katonai akciókat végrehajtani, harmadikként logisztikai képességekkel kell rendelkeznie, amely pl. az új tagok felvételében és kiképzésében is megnyilvánulhat. Negyedikként szükséges, hogy legyen egy bizonyos fokú fegyelem a szervezetben, amely a nem nemzetközi fegyveres összeütközések szabályainak betartását és betartatását teszi lehetővé, végül, de nem utolsósorban a csoportnak összehangoltan kell kommunikálnia (*speak with one voice*).<sup>729</sup> Ezeknek a megállapításá-

<sup>724</sup> A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

<sup>725</sup> Commentary on the Second Geneva Convention: Convention (II) for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, 2nd edition. ICRC, 2017. 408. bek.

<sup>726</sup> Uo. 409. bek.

<sup>727</sup> Tadić-ügy 70. bek.

<sup>728</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog II...* 197. o. WEIZMANN, Natalie: *Armed Drones and the Law of Armed Conflict*. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 95. o.

<sup>729</sup> DINSTEIN, Yoram: *Non-International Armed Conflicts in International Law*. CUP, 2014. 43-44. o. Prosecutor v. Ljube Bošković & Johan Tarčulovski, Trial Chamber, Judgment, 2008. július 10. (a továbbiakban: Bošković-ügy) 199-203. bek.

ban segíthet, ha a fegyveres csoport rendelkezik egy utasítási struktúrával, egy főhadiszállással és képes katonai akciókat végrehajtani.<sup>730</sup>

Az intenzitási küszöb megítélése ezzel szemben jóval egyszerűbb, itt az az általánosan elfogadott álláspont, hogy akkor beszélhetünk kellő intenzitásról, amikor fegyveres, katonai fellépés szükséges a szervezett csoporttal szemben,<sup>731</sup> nem elegendő tehát a rendfenntartó erők igénybevétele. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az elhúzódó (*protracted*) fegyveres erőszak megítélése. Bár a szakirodalom jelentős része szerint a fegyveres erőszak elhúzódó jellege nem önálló követelmény, hanem az intenzitási küszöb részeként értelmezhető,<sup>732</sup> Yoram Dinstein mégis amellet érvel, hogy egy nem nemzetközi fegyveres összeütközés nem tarthat csak néhány óráig vagy napig, az összeütközés elhúzódó jellegét külön kell értékelni.<sup>733</sup> Miloš Hrnjaz és Janja Simentić Popović azonban a nemzetközi büntetőtörvényszékek gyakorlata alapján arra a következtetésre jutnak, hogy az elhúzódó jelleg az intenzitás küszöb részét kell, hogy képezze.<sup>734</sup> Ezt az I. Genfi Egyezmény 2016-os kommentárja is megerősítette.<sup>735</sup> Ennek alapján tehát egy extrém módon rövid, akár néhány órás fegyveres konfliktusra is sor kerülhet, ha annak intenzitása kellőképpen magas.<sup>736</sup> Ehhez álláspontom szerint azonban feltétlenül szükségesek mindkét fél oldaláról valamilyen formájú harci cselekmények, így például egy drón által végrehajtott egyszeri célzott likvidálás önmagában nem lesz alkalmas az intenzitási küszöb elérésére. Ezzel szemben, ha az intenzitás követelményét a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv alapján vizsgáljuk, Martha M. Bradley szerint egy magasabb intenzitási küszöbvel kell dolgozzunk, amely a szervezett fegyveres csoport folyamatos (*sustained*) műveleteiből ered, ez pedig egy időben hosszabb konfliktust feltételez.<sup>737</sup> A magam részéről azonban feltétlenül fontosnak tartom megjegyezni, hogy a fegyveres összeütközések kategorizálásának egyetlen célja van, ez pedig az, hogy megállapíthassuk a hu-

<sup>730</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 806. o.

<sup>731</sup> WEIZMANN: *Armed Drones...* 94. o.

<sup>732</sup> MELZER: *Targeted killing...* 257. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 806. o.

<sup>733</sup> DINSTEIN: *Non-International...* 32-35. o.

<sup>734</sup> HRNJAZ, Miloš – POPOVIĆ, Janja Simentić: *Protracted Armed Violence as a Criterion for the Existence of Non-international Armed Conflict: International Humanitarian Law, International Criminal Law and Beyond.* *Journal of Conflict & Security Law* 25. (2020) 473-500. o. A szerzőpáros kimutatta, hogy bár az ICTY maga ültette el az elhúzódó fegyveres összeütközés ötletét, de későbbi gyakorlatában ezt egyértelműen az intenzitási küszöb részeként értékelte, ld. uo. 480. o. Sajnálatos módon azonban a Nemzetközi Büntetőbíróság és később az Európai Unió Bírósága is tévesen alkalmazta önállóan ezt a tesztet. Előbbi a Római Statútum szövegezése okán is különösen kitett ennek a problémának. Utóbbi pedig a téma tekintetében különösebb jártassággal nem rendelkező bírói fórumként érthető módon jutott téves konklúzióra, ld. uo. 482-500. o.

<sup>735</sup> *Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field*, 2nd edition. ICRC, 2016. 440. bek.

<sup>736</sup> Az EJABi például egy 30 órás ellenségeskedést argentin fegyveres erők és más fegyveres csoportok között nem nemzetközi fegyveres összeütközésnek minősített, ld. *Abella v. Argentina (La Tablada)* (Case No. 11.137 Report No. 55/97.) 1997. november 18. 1. bek és 156. bek.

<sup>737</sup> BRADLEY: *Additional Protocol II...* 1147-1149. o.

manitárius nemzetközi jog alkalmazhatóságát vagy alkalmazhatatlanságát, és az ebből fakadóan alkalmazandó normák lehetséges körét. Ez azt követeli meg, hogy maguk a fegyveres csoportok és az államok is a konkrét helyzetben képesek legyenek megállapítani, hogy az adott időpillanatban műveleteiknek mely jogi normáknak kell megfelelni. Egy absztrakt, időbeli kritérium támasztása a fenti állásponttal szemben azt eredményezheti, hogy a humanitárius nemzetközi jog védelmi funkciója elveszhet. Az ilyen és ehhez hasonló követelmények megítélése *ex post* természetesen könnyen megoldható, a folyamatban lévő konfliktusban azonban mindez nem ennyire egyszerű.

A nem nemzetközi fegyveres összeütközésekkel kapcsolatban további problémát jelent azok földrajzi kiterjedésének kérdésköre. Ez a probléma főként George W. Bush, egykori amerikai elnök a terrorizmus elleni globális háború (*global war on terror*) koncepciójának fényében érdemel kiemelését.<sup>738</sup> A szakirodalomban gyakorlatilag univerzálisan elfogadott az az álláspont, hogy a terrorizmus elleni globális háborúhoz hasonló, az egész világra kiterjedő nem nemzetközi fegyveres összeütközésről nem beszélhetünk.<sup>739</sup> Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nem nemzetközi jellegű konfliktusok kizárólag egy állam területéhez kötődhetnek.<sup>740</sup> Bár kétségtelen, hogy tradicionálisan a belső konfliktusokra vonatkozott a nem nemzetközi fegyveres összeütközések joga,<sup>741</sup> ez azonban nem zárja ki, hogy más konstrukciók is létezzenek. Kialakulhat példának okáért egy több állam területére kiterjedő fegyveres konfliktus egy nemzetközi jelleggel működő nem állami szereplő és egy állam között, ehhez azonban az szükséges, hogy teljesen azonos szervezet működjön több állam területén és a szervezeti követelményeknek egységesen feleljen meg.<sup>742</sup> Ennek hiányában minden államban, minden szervezettel szemben, külön-külön szükséges megállapítani a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok fennállását.<sup>743</sup> Egyebek mellett az sem kizárt, hogy egy konfliktus áttérjen (*spill over*) egy másik állam területére.<sup>744</sup> Ezen a ponton azonban alapvetően eltávolodnak egymástól a különböző álláspontok, ugyanis egyesek szerint az áttérjedés nincs semmilyen hatással a konfliktus minősítésére így ebben az esetben is marad „egyszerű” nem nemzetközi fegyveres összeütközés,<sup>745</sup> mások viszont ezt csak akkor tartják megállapíthatónak, ha a konfliktus

---

<sup>738</sup> George W. Bush: War on Terror Address to Military Officers Association of America delivered 5 September 2006, Capital Hilton Hotel, Washington, D.C. <https://www.americanrhetoric.com/speeches/gwbushmilitaryofficersassociation.htm> (2023. 01. 06.)

<sup>739</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 120-121. o. DINSTEIN: *Non-International...* 27. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 806-807. o.

<sup>740</sup> MELZER: *Targeted killing...* 258-259. o. WEIZMANN: *Armed Drones...* 93. o.

<sup>741</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 100. o.

<sup>742</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 807. o.

<sup>743</sup> Uo. 809. o. A szerzők a hivatkozott oldalon csak a minden szervezettel szemben külön-külön fennálló elemzés szükségességére hívják fel a figyelmet, ez azonban értelemszerűen azonos csoport híján több állam tekintetében is fennáll.

<sup>744</sup> DINSTEIN: *Non-International...* 26. o

<sup>745</sup> LUBELL: *Fragmented...* 14-15. o.



meghatározó része még az eredeti államon belül marad,<sup>746</sup> megint mások pedig úgy érvelnek, hogy ahhoz, hogy a nem nemzetközi fegyveres összeütközés megőrizze sajátos jellegét az szükséges, hogy az állam, amelynek területén harcok dúlnak, hozzájárulását adja a katonai akciókhoz. Hozzájárulás hiányában ugyanis óhatatlanul létrejönne egy nemzetközi fegyveres konfliktus az erőszakot alkalmazó és a területileg érintett állam között, amely természetesen párhuzamosan kiegészülhet egy nem nemzetközi fegyveres konfliktussal is, ha annak feltételei fennállnak.<sup>747</sup> Noam Lubell ez utóbbi állásponttal szemben elutasítja az automatikusan létrejövő nemzetközi fegyveres konfliktus koncepcióját, tekintettel arra, hogy véleménye szerint itt az államok erre irányuló szándékát is vizsgálni kell, sőt párhuzamos nem nemzetközi fegyveres konfliktus hiányában kifejezetten káros is lehet a nemzetközi fegyveres összeütközések szabályainak mérlegelés nélküli alkalmazása.<sup>748</sup> A magam részéről ez utóbbi álláspontot tartom a helyesnek, a humanitárius nemzetközi jog védelmi funkciójának figyelembevételével. Ennek hiányában ugyanis egy, a nem nemzetközi fegyveres összeütközések szintjét el nem érő konfliktusban is elképzelhető lenne az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel,<sup>749</sup> amely erre az időre könnyebb támadhatóságot biztosítana az emberi jogok nemzetközi rendszere szerinti, az V. fejezetben bemutatott szabályoknál. Mindez azonban természetesen nem zárja ki a párhuzamos konfliktusok létezésének lehetőségét, amelyre az elmúlt időszakban több példát is láthattunk (Afganisztán és Líbia),<sup>750</sup> illetve ezt az álláspontot a Nemzetközi Bíróság is megerősítette a Nicaragua-ügyben.<sup>751</sup> Ezen felül nemzetközi fegyveres összeütközések esetében a párhuzamosság megállapítása (ti. két nemzetközi fegyveres konfliktus egymás mellett létezése) nem jelent semmilyen problémát, tekintve, hogy intenzitási küszöb hiányában már az első csapástól alkalmazandó lesz a hadviselés joga, így a védelmi szint káros csökkenése nem állapítható meg. Ezt a gyakorlati problémát a Függelékben tárgyalom.

Utalni kell mindezekon felül a szövetséges haderők (*co-belligerents*) problémájára is. Ennek lényege abban áll, hogy nemzetközi fegyveres összeütközések esetében egy állam egy formális (pl. szövetségi szerződés), vagy informális (pl. segítségnyújtás) folyamat során az egyik hadviselő fél oldalán belép a konfliktusba. Ez a koncepció azonban a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében nem alkalmazható, tekintve, hogy sem a formális megállapodások, sem pedig az informális segítségnyújtás fegyveres csoportok között önmagában

<sup>746</sup> DINSTEIN: *Non-International...* 52-53. o.

<sup>747</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 815. o. HOFFMANN Tamás: A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén. In KIRS Eszter (szerk.): *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban. Studia Iuris Gentium Mikolciensia – Tomus IV.* Bíbor Kiadó, 2009. 32. o.

<sup>748</sup> LUBELL: *Fragmented...* 19-23. o.

<sup>749</sup> VI. fejezet 4.2.2. alpont.

<sup>750</sup> DINSTEIN: *Non-International...* 54-55. o. HOFFMANN: *A fegyveres konfliktus...* 33-34. o.

<sup>751</sup> Nicaragua-ügy 219. bek.

nem fogja elérni egy fegyveres konfliktus intenzitási küszöbét, azokat önállóan, minden csoportra külön-külön kell elvégezni.<sup>752</sup> Lubell a probléma feloldására egy alacsonyabb intenzitási küszöböt javasol, amely így képes lenne kezelni az egymást támogató csoportok problémáját önálló fegyveres összeütközés hiányában,<sup>753</sup> ez azonban álláspontom szerint – ezidáig legalábbis – nem nyert kifejezett támogatást az állami gyakorlatban,<sup>754</sup> sőt ez nem is szükséges, hiszen maga a szerző is elismeri, hogy az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel koncepciójával kezelhetőek egy már meglévő nem nemzetközi fegyveres összeütközésben azok a személyek, amelyek ugyan másik csoporthoz tartoznak, de képesek kárt okozni az államnak a fegyveres konfliktus kereti között.<sup>755</sup>

Végül, de nem utolsósorban szót kell ejteni a fegyveres konfliktus lezárásáról is, ez lesz ugyanis az a pont, ahonnan számítva a humanitárius nemzetközi jog többé nem alkalmazható. A Tadić-ügyben az ICTY ezt a problémát úgy rendezte, hogy a humanitárius nemzetközi jogot alkalmazni rendelte az ellenségeskedés kezdetétől addig a pontig, ameddig a felek formális békével le nem zárják az összeütközést, vagy belső konfliktusok esetében, ameddig el nem érnek egy békés megállapodást.<sup>756</sup> Bradley szerint ez azt jelenti, hogy a humanitárius nemzetközi jog alkalmazandó függetlenül attól, hogy a harcok intenzitása ezt követően milyen, vagy, hogy a nem állami fegyveres csoport szerveztségének foka mekkora.<sup>757</sup> Az intenzitás tekintetében a fenti megállapítással egyetértek, ugyanis az intenzitás időleges csökkenése nem befolyásolhatja egy már folyamatban lévő fegyveres konfliktus minősítését,<sup>758</sup> ezzel szemben azonban a fegyveres konfliktusok jogának szabályai nem alkalmazhatók attól a ponttól kezdődően, ahogy a szervezett fegyveres csoport ilyen jellege elvész, ez ugyanis képtelenné teszi e normák alkalmazására. Mindezt egy német bíróság is megerősítette egy amerikai dróntámadással kapcsolatban.<sup>759</sup>

## **2.2. A fegyveres konfliktusok osztályozása és a célzott likvidálás**

A következőekben a nemzetközi/nem nemzetközi fegyveres összeütközések dichotómia mentén mutatom be, hogy a modern állami gyakorlatban előforduló célzott likvidálások milyen fegyveres konfliktus típusba tartoznak.

Amennyiben egy határon átnyúló célzott likvidálásra állam, helyesebben állam fegyveres erejéhez tartozó személy ellen kerül sor, akkor arra minden

---

<sup>752</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: The International Law... 808-809.

<sup>753</sup> LUBELL: Fragmented... 26. o.

<sup>754</sup> A kutatás során erre utaló állami magatartással vagy nyilatkozattal nem találkoztam, ez természetesen nem zárja ki ilyen gyakorlat létezését.

<sup>755</sup> LUBELL: Fragmented... 26. o.

<sup>756</sup> Tadić-ügy 70. bek.

<sup>757</sup> BRADLEY: Additional Protocol II:... 1144. o.

<sup>758</sup> Uo.

<sup>759</sup> Részletesen ld. VII. fejezet 3.2.2.1. alpont.

kétséget kizáróan a hadviselés jogának szabályai lesznek irányadóak, amelyek intenzitási küszöb hiányában<sup>760</sup> akár már az első rakéta kilövésétől alkalmazandóak lehetnek. Mindez értelemszerűen egy nemzetközi fegyveres összeütközés megállapítását teszi szükségessé.

Azonos következtetésre lehet jutni abban az esetben is, ha az állam egy nem állami szereplővel szemben küzd, ez az aktor azonban egy másik állam nevében tevékenykedik, azaz tevékenysége betudható lesz egy államnak.<sup>761</sup> Elsőként fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a humanitárius nemzetközi jog esetében alkalmazandó betudási szabályok közel sem feltétlenül azonosak a ARSIWA államfelelősségi szabályaival, sőt a IV. fejezetben a *jus ad bellum* rezsim keretében alkalmazott betudási szabályokkal sem, ugyanis – ahogy Kajtár Gábor rámutat, – a konfliktusminősítés szempontjából az ICTY által kialakított átfogó ellenőrzés tesztje<sup>762</sup> az alkalmazandó betudási mérce, amely a lehető leglazább a fentiek közül.<sup>763</sup> Ennek alapján példának okáért az Egyesült Államok és a Talibán közötti fegyveres összeütközés Afganisztánon keresztül nemzetközi fegyveres konfliktusnak volt tekinthető – legalábbis a konfliktus kezdetén, 2001-ben.<sup>764</sup>

Elméletben azonos eredményt lehetne elérni a hadviselő félként való elismerés intézményével, azaz akkor, ha egy állam hadviselő félként fogadna el egy nem állami szereplőt,<sup>765</sup> ez azonban Hoffmann Tamás szerint mára *desuetudo*-ba süllyedt,<sup>766</sup> így már nem alkalmazható.

Első ránézésre hasonló következtetést lehet levonni a korábban megszállt, ma hatékony ellenőrzés alatt tartott területeken elkövetett célzott likvidálások tekintetében is, azonban közelebbről megvizsgálva az állami gyakorlatot, ezt a képet árnyalni szükséges. Az izraeli célzott likvidálások esetében például, – tekintve, hogy azok nem egy másik állam területén történnek – elkerülhetetlen, hogy a területek státuszával kapcsolatban néhány megjegyzést tegyék. A Nemzetközi Bíróság a Fal-ügyben kimondta, hogy 1967-től kezdődően Izrael megszálló erőként volt jelent a Brit Mandátum palesztinai területein, így tehát a Gázai övezetben és Ciszjordániában egyaránt.<sup>767</sup> Ez a státusz a NB szerint a 2000-es évek elejéig egyáltalán nem változott meg.<sup>768</sup> Az Izraeli Legfelsőbb Bíróság Antonio Cassese nyomán pedig az olyan konfliktusokat, amelyek egy megszálló erő, valamint egy lázadó vagy fegyveres csoport között állnak fenn, nemzetközi fegyveres

<sup>760</sup> WEIZMANN: *Armed Drones...* 91. o. MELZER: *Targeted killing...* 256. o.

<sup>761</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 98-99. o.

<sup>762</sup> Prosecutor v. Dusko Tadić, Appeals Chamber, Judgment, 1999. július 15. 120. bek. 131. bek és 137. bek.

<sup>763</sup> KAJTÁR Gábor: Betudás a nemzetközi humanitárius jogban. *Közjogi Szemle* 2020/3. sz. 35. o.

<sup>764</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 98. o.

<sup>765</sup> MELZER: *Targeted killing...* 264. o. DINSTEIN: *Non-International...* 39. o.

<sup>766</sup> HOFFMANN: *A fegyveres konfliktus...* 29. o.

<sup>767</sup> A Fal-ügy 73. bek.

<sup>768</sup> Uo. 78. bek.

összeütközésnek minősíti.<sup>769</sup> Ugyan Izrael 2005-ben kivonult a Gázai övezetből, ezzel voltaképpen megszüntetve a terület megszállt státuszát, de Izraelnek továbbra is vannak a korábbi megszállásból eredő kötelezettségei.<sup>770</sup> Roland Otto szerint ha létezne – szerinte ez a helyzet nem áll fenn – fegyveres konfliktus a megszállt területeken, akkor az kizárólag nemzetközi fegyveres konfliktus lehetne, amelyhez viszont egy intenzitási küszöböt kapcsol.<sup>771</sup> Álláspontom szerint ez az elképzelés, az intenzitási küszöb nyilvánvaló oda nem illése mellett sem tartható, hiszen ez a nemzetközi fegyveres összeütközés egyfajta újjáélesztése lenne az 1967-es ún. hatnapos háborúnak, az eredeti hadviselő felek tekintetében, ez pedig egyáltalán nem feleltethető meg a jelenleg fennálló helyzetnek. Az izraeli célzott likvidálások ugyanis elsősorban a Hamászhoz és más hasonló nem állami szereplőkhöz kapcsolódó személyeket érintik.<sup>772</sup> Egy állam és egy nem állami szereplő közötti fegyveres összeütközésre pedig – betudás vagy ún. *levée en masse*<sup>773</sup> hiányában – nem nemzetközi fegyveres konfliktus keretében kerülhet sor, függetlenül attól, hogy az mely állam területén zajlik, amely ebben az esetben palesztin állam hiányában – véleményem szerint – nem állhat fenn.<sup>774</sup>

<sup>769</sup> HCJ 769/02. 18. bek. A bíróság itt úgy fogalmaz, hogy voltaképpen minden fegyveres konfliktus, amely határon átnyúló jelleggel rendelkezik, nemzetközi fegyveres konfliktusnak tekinthető, ez azonban nem tartható álláspont. Ezt a nézőpontot a bíróság napjainkban is fenntartja, ld. HCJ 3003/18. Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F.) President Hayut Concurring Opinion 1-2. pont

<sup>770</sup> HOFFMANN: Is the... 39-40. o.

<sup>771</sup> OTTO: *Targeted killings...* 518. o. Lars Schmidt szintén nemzetközi fegyveres összeütközésként fogadja el a konfliktust, ahol voltaképpen a palesztin fél az önrendelkezési jogáért küzd, ld. SCHMIDT, Lars: *Das humanitäre Völkerrecht in modernen asymmetrischen Konflikten. Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Israel-Palästina-Konflikts*. Duncker & Humblot, 2012. 112-114. o. A Geneva Academy egyszerűen megszállásról beszél, amelynek keretében a palesztin állam területét Izrael megszállás alatt tartja, ld. Military occupation of Palestine by Israel. RULAC. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/military-occupation-of-palestine-by-israel#collapse3accord> (2023. 01. 06.) Bár az ENSZ Közgyűlése 2012-ben nem tag megfigyelői státuszba helyezte Palesztinát, a terület államisága továbbra is kérdéses marad, ld. 67/19. Status of Palestine in the United Nations. Adopted on 29 November 2012. A/RES/67/19. KAY, Steven – KERN, Joshua: The Statehood of Palestine and Its Effect on the Exercise of ICC Jurisdiction. *Opinio Juris*. 2019. július 5. <http://opiniojuris.org/2019/07/05/the-statehood-of-palestine-and-its-effect-on-the-exercise-of-icc-jurisdiction%E0%BB%BF/> (2023. 01. 06.) 2021-ben a Nemzetközi Büntetőbíróság a Római Statútum vonatkozásában, „államnak” ismerte el Palesztinát, azzal, hogy a döntés nincs kihatással a terület nemzetközi jogi sorsára, ld. Palesztina-ügy 112-113. bek.

<sup>772</sup> NIEBERG, Patty – AKRAM, Fares: A look at Israel's targeted killing of militant leaders. *AP News*. 2019. november 12. <https://apnews.com/article/40995aaf33404879bf39db678d4b9532> (2023. 01. 06.)

<sup>773</sup> A *levée en masse* fogalmát a III. Genfi Egyezmény adja meg. Eszerint „[a] meg nem szállt terület lakossága, amely az ellenség közeledtére önként ragad fegyvert, hogy szembeszálljon a benyomuló csapatokkal, és amelynek nem volt ideje rendes fegyveres erőkké átalakulnia, ha fegyvereit nyíltan viseli és a háború törvényeit és szokásait tiszteletben tartja.” Ld. A hadifoglyokkal való bánásmódról szóló Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: III. Genfi Egyezmény). 4. cikk (6) bek. Ezek a személyek tehát jogosultak hadifogoly státuszra. Ez a helyzet azonban a megszállás és a konfliktus elhúzódozó jellege okán sem állapítható meg a kérdéses esetben, ld. LATTMANN: *Az egyén helyzete...* 98-100. o.

<sup>774</sup> A Palesztina-ügy kapcsán a főügyész indítványában maga sem egyértelműsít, hogy milyen fegyveres konfliktus kapcsán emel vádat, ugyanis véleménye szerint 2014-ben akár nemzetközi, akár nem nemzetközi fegyveres összeütközésre is sor kerülhetett a Gázai övezetben, ld. Pre-Trial Chamber I, Situation in the State of Palestine. ICC-01/18. 2020. január 22. 341. jegyzet.

A fegyveres konfliktushoz szükséges intenzitási küszöb bár időszakos hullámzást mutat, de folyamatosan fennállt az elmúlt több mint két évtizedben.<sup>775</sup> Az ellenségeskedés a közelmúltban 2021 májusában éledt újjá egy 11 napos összeütközés erejéig.<sup>776</sup> Természetesen a kérdéses konfliktusban is történtek célzott likvidálások, amelyeket légicsapások formájában valósítottak meg.<sup>777</sup> A Hamász szervezettsége pedig nem lehet kérdéses, hiszen az bizonyos fokú ellenőrzést gyakorol a Gázai övezet felett.<sup>778</sup>

Ezzel a gondolattal voltaképpen áttérve a kevésbé vitatható nem nemzetközi fegyveres összeütközések területére, elsőként az Egyesült Államok célzott likvidálási gyakorlatát tekintem át. George W. Bush a 9/11-es támadások után a terrorizmus ellen vívott globális háborút hirdetett, amelyre álláspontja szerint sem a nemzetközi, sem pedig a nem nemzetközi fegyveres összeütközések szabályai nem voltak alkalmazandóak.<sup>779</sup> Ilyen esetben azonban egyáltalán nem világos, hogy mely szabályok vonatkoznak az összeütközésre, amely így egy szabályozási hézagot hozna létre. Nem is csoda ennek megfelelően, hogy a szakma kritikusan fogadta ezeket a megállapításokat<sup>780</sup> sőt, az Egyesült Államok is kénytelen volt változtatni eredeti álláspontján, miután a *Supreme Court* a Hamdan-ügyben az al-Kaida és az USA közötti konfliktust nem nemzetközinek minősítette.<sup>781</sup> Ennek alapján a jelenlegi amerikai álláspont szerint az Egyesült Államok az al-Kaida,

<sup>775</sup> Victims of Palestinian Violence and Terrorism since September 2000. *Israel Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.gov.il/en/departments/general/victims-of-palestinian-violence-and-terrorism> (2023. 01. 06.) Utolsó frissítés: 2022. október 12.

<sup>776</sup> GROSS, Judah Ari: 3 months after Gaza conflict, IDF gearing up for another round of fighting. *The Times of Israel*. 2021. augusztus 25. <https://www.timesofisrael.com/3-months-after-gaza-conflict-idf-gearing-up-for-another-round-of-fighting/> (2023. 01. 06.) Nem számítva a 2022 augusztusi villámhadműveletet több palesztin célpont ellen. Ld. részletesen III. fejezet 3.1. alpont.

<sup>777</sup> Israeli forces destroy Hamas internal security headquarters — report. *TASS*. 2021. május 13. <https://tass.com/world/1289159> (2023. 01. 06.) Arról nincs információ, hogy pilóta nélküli légitámadással hajtották volna végre az akciót.

<sup>778</sup> Hamas. *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Hamas> (2023. 01. 06.)

<sup>779</sup> MELZER: *Targeted killing...* 262-266. o.

<sup>780</sup> RADIN, Sasha: Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflicts, *International Law Studies* 89. (2013) 704. o. MELZER: *Targeted killing...* 265. o.

<sup>781</sup> Hamdan v. Rumsfeld, 548 U.S. 557 (2006) (a továbbiakban: Hamdan-ügy) 67-69. o. „Hamdan Oszama Bin Laden sofőrje volt, akit az Egyesült Államok Hadserege 2001-ben fogott el Afganisztánban, majd egy évvel később Guantanamo Baybe szállították át. Hamdan-t elnöki utasításra az abban az időben felállított különleges katonai bíróság (*United States Military Commission*) előtt kívánták felelősségre vonni, különböző háborús bűncselekmények elkövetése okán. Hamdan később arra hivatkozott, hogy a testület előtti eljárás sértené a törvényes bíróhoz való jogát. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága ennek az ügynek kapcsán mondta ki, hogy az al-Kaidával szemben fennálló konfliktusra alkalmazandók az 1949. évi genfi egyezmények, legalábbis ami azok közös harmadik cikkét illeti, amelyek a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusok szabályait tartalmazzák. Ennek alapján Hamdan ugyan az ellenségeskedés ideje alatt fogva tartható, de háborús bűncselekmények elkövetésért csak rendes bíróság előtt vonható felelősségre.” Ld. KIS KELEMEN Bence: Emberi jogok a gázai kerítés árnyékában – Elemzés az Izraeli Legfelsőbb Bíróságnak a tömegtüntetésekre alkalmazandó joganyaggal kapcsolatos döntéséről. *Fundamentum* 23. (2019) 99. o. Ld. még MÉSZÁROS Gábor: *Alkotmányosság válságban? – Különleges helyzetek és kezelésük modelljei az alkotmányos demokráciákban*. Menedzser Praxis, 2018. 153-155. o.

a Talibán valamint az azzal együttműködő csoportokkal szemben fegyveres konfliktusban áll, amely nem nemzetközi fegyveres összeütközésnek minősül.<sup>782</sup>

A fentiekkel összhangban célszerű megvizsgálni ennek az állításnak mind a három tartalmi elemét. Az Egyesült Államok és az al-Kaida között fennálló fegyveres konfliktus létezésének megállapításához természetesen ebben az esetben is a nem állami szereplő szervezetségét, valamint a konfliktus intenzitását kell figyelembe venni. Bár az al-Kaida mint terrorszervezet 2001-ig alapvetően egy centralizált, egységes szervezetnek volt tekinthető,<sup>783</sup> ezt követően azonban sokkal inkább egy hálózatról beszélhetünk, amely egy széttörédezett, szervezet nélküli ideológiának tekinthető, amely több egymáshoz hasonló célokat kitűző csoportot kapcsol össze.<sup>784</sup> Ennek alapján nagy valószínűséggel az al-Kaida önmagában nem tekinthető egy fegyveres összeütközés részes felének. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző, al-Kaidához köthető terrorszervezetekkel szemben nem beszélhetnénk fegyveres összeütközésekről. Példának okáért az al-Kaida az Arab-Félszigeten egy olyan önálló csoport, amely meg is kísérelt különböző támadásokat az Egyesült Államokkal szemben és Jemenben egy fegyveres összeütközés részes felének is tekinthető.<sup>785</sup> Ezt az *Oberverwaltungsgericht für das Land Nordreihn-Westfalen* is megerősítette egy 2019-es ítéletében, amelyben kimondta, hogy az AQAP és a jemeni kormányzati erők között egy nem nemzetközi fegyveres összeütközés van folyamatban, amely azonban hamarosan véget érhet a szervezetségi szint folyamatos csökkenése okán.<sup>786</sup>

A Talibánnal szembeni konfliktus bár kezdetben nemzetközi fegyveres összeütközésnek indult – ahogy arra fentebb is utaltam – azonban hamar nem nemzetközi fegyveres összeütközéssé alakult át. Afganisztánban az aktív ellenségeskedésnek 2014-ben formálisan is vége szakadt,<sup>787</sup> azok 2018-tól újra fellángoltak és az Egyesült Államok 2021-es visszavonulásával a Talibán ismét

---

<sup>782</sup> White Paper 3. o. Remarks by the President at the National Defense University... A White Paper szerint az al-Kaidával szembeni konfliktus nem nemzetközi fegyveres összeütközésnek minősül. Ezzel szemben Afganisztánban mindez csak 2001 végére alakult így, amikor megdöntötték a Talibán rezsimit. Ezt megelőzően célszerűbb inkább egy nemzetközi fegyveres összeütközésről beszélni Afganisztán és az Egyesült Államok között. A Talibán elleni nem nemzetközi fegyveres összeütközés Afganisztánban 2021-el véget ért, amikor a tálibok ismét átvették a hatalmat az államban, ld. The U.S. War in Afghanistan. *CFR*. <https://www.cfr.org/timeline/us-war-afghanistan> (2023. 01. 06.) LUBELL: *Extraterritorial*... 98. o.

<sup>783</sup> LUBELL: *Extraterritorial*... 118. o.

<sup>784</sup> EVIATAR, Daphne: Drones and the Law: Why We Do Not Need a New Legal Framework for Targeted Killing. In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare*. New York University Press, 2016. 175-176. o. LUBELL: *Extraterritorial*... 118-119. o.

<sup>785</sup> EVIATAR: Drones... 177. és 179. o. GLAZIER, David: The Drones: It's in the Way That You Use It. In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare*. New York University Press, 2016. 146. o.

<sup>786</sup> OVG 4 A 1361/15. 106-110. o. Az ítélet szerint hasonló fegyveres konfliktus áll fenn az ISIS és az Egyesült Államok, valamint a jemeni kormányzat között is, ld. uo. 111. o.

<sup>787</sup> CRAWFORD: *Identifying*... 118. o.

átvette a hatalmat az ország felett.<sup>788</sup> Bár a fegyveres összeütközésnek úgy tűnik, vége szakadt, ez nem jelenti azt, hogy az Egyesült Államok ne lenne kész és képes továbbra is megsemmisíteni terrorista célpontokat Afganisztánban és más országokban.<sup>789</sup> A pakisztáni fegyveres konfliktusra pedig ennek az afganisztáni ellenségeskedésnek az áttérjedéseként tekinthetünk,<sup>790</sup> amellet, hogy az államban ettől függetlenül is zajlik egy nem nemzetközi összecsapás számos fegyveres csoport és a kormányzati erők között.<sup>791</sup>

Az al-Kaidával és korábban a Talibánnal együttműködő csoportokkal szembeni ellenségeskedés – a fent rögzítettek szerint – nem állhat fenn a szövetséges haderő doktrínája alapján ugyanis az a nemzetközi fegyveres összeütközések szabályai közé tartozik. Az Egyesült Államok ennek ellenére 2012-ben úgy érvelt, hogy az együttműködő csoport alatt azt a szervezett fegyveres csoportot kell érteni, ami az al-Kaida mellett lépett harcba és ami egyben egy szövetséges haderőt is jelent az al-Kaida számára az Egyesült Államokkal szemben.<sup>792</sup> A *Court of Appeals, District of Columbia Circuit* azonban már korábban, 2010-ben megalapozatlannak találta a szövetséges haderő formulájának alkalmazását nem állami szereplők esetében.<sup>793</sup> A nemzetközi jogászok egybehangzó véleménye szerint tehát a szövetséges haderő elve alapján nem megalapozható egyes csoportok támadhatósága, legalábbis ami a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokat illeti.<sup>794</sup> Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az együttműködő csoportok önállóan fegyveres konfliktusban álljanak egyes államokkal, így például az al-Kaidának hűséget esküdő, de csak 2006-ban alakult<sup>795</sup> al-Shabaab fegyveres konfliktusban áll Szomáliával és az Egyesült Államokkal, Kenyával és Etiópiával.<sup>796</sup>

Mindezek mellett a célzott likvidálások szempontjából jelentős az Irakban zajló nem nemzetközi fegyveres konfliktus is, amelyben az Egyesült Államok mellett az Egyesült Királyság is részes az ISIS, illetve más szervezett fegyveres

<sup>788</sup> VARSHALOMIDZE, Tamila – SIDDIQUI, Usaid – REGENCIA, Ted: Taliban celebrates victory as last US troops leave Afghanistan. *Aljazeera*. 2021. augusztus 30. <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/30/white-house-confirms-kabul-airport-rocket-attack-live-news> (2023. 01. 06.)

<sup>789</sup> Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan. *The White House*. 2021. augusztus 31. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/> (2023. 01. 06.)

<sup>790</sup> EVIATAR: Drones... 179-180. A szerző szerint a pakisztáni Talibánra egyfajta ernyőszervezetként kell tekinteni, amely nem rendelkezik egységes szervezettel, ld. uo. 177-178. o.

<sup>791</sup> Non-international armed conflicts in Pakistan. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-pakistan#collapse4accord> (2023. 01. 06.)

<sup>792</sup> JOHNSON, Jeh, Charles: National Security Law, Lawyers and Lawyering in the Obama Administration. Dean's Lecture at Yale Law School. February 22, 2012. *Yale Law & Policy Review* 31. (2012) 146. o.

<sup>793</sup> Al-Bihani v. Obama, 619 F.3d 1 (D.C. Cir. 2010) 11. o.

<sup>794</sup> OHLIN, Jens David: Targeting Co-Belligerents. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP, 2012. 70-72. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law... 808-809*. LUBELL: *Fragmented...* 26. o.

<sup>795</sup> GLAZIER: *The Drones...* 147. o.

<sup>796</sup> Non-international armed conflict in Somalia. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflict-in-somalia#collapse4accord> (2023. 01. 06.)

csoportokkal szemben.<sup>797</sup> Ez a fegyveres konfliktus Szíriára is kiterjed.<sup>798</sup> Több szerző megfogalmazza, hogy az Egyesült Királyság szerint terrorcselekmények kapcsán nem jön létre fegyveres összeütközés,<sup>799</sup> amiből Emily Crawford azt a következtetést vonja le, hogy terrortámadásokkal – és így terrorszervezetekkel szemben – nem jöhet létre fegyveres konfliktus.<sup>800</sup> Ezt azonban nem csak más prominens nemzetközi jogászok, mint Dinstein,<sup>801</sup> de az ICTY is cáfolta.<sup>802</sup> Az ISIS példájából kiindulva úgy tűnik, hogy mára az Egyesült Királyság is elfogadja a fegyveres konfliktusok létezését terrorszervezetekkel szemben.<sup>803</sup>

Végül, de nem utolsósorban utalni kell arra a tényre, hogy a fentiek alapján megvizsgált intenzitási és szervezeti követelmények hiányában nem nemzetközi fegyveres összeütközésről nem beszélhetünk. Önmagában az a tény, hogy egy állam például felfegyverzett pilóta nélküli repülőgéppel célzott likvidálást valósít meg egy nem állami szereplővel szemben, nem lesz elegendő a humanitárius nemzetközi jog alkalmazásához és egy nem nemzetközi jellegű konfliktus megállapításához.<sup>804</sup> Ez azonban nem jelenti azt, hogy a célzott likvidálások ne lehetnének jogszerű katonai akciók egy már létező fegyveres összeütközésben.

### 2.3. Részkövetkeztetések

A fentiekből következően jól látható, hogy célzott likvidálásokra sor kerülhet és kerül is nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban egyaránt. Bár kétséget kizáróan a jelenlegi célzott likvidálások jelentős részére nem nemzetközi fegyveres összeütközések keretében kerül sor számos állam területén, ettől függetlenül nem beszélhetünk egy globális, a terrorizmus ellen vívott háborúról, hanem sokkal inkább államokhoz, valamint szervezett fegyveres csoportokhoz kötött, megfelelő intenzitást elérő ellenségeskedésekről, amelyek nem végeláthatatlan konfliktusokat jelentenek, hanem olyanokat, amelyek az összeütközések akár formális vagy informális lezárásával, esetlegesen az intenzitási vagy szervezeti feltételek megszűnésével is véget érhetnek. A célzott likvidálások

---

<sup>797</sup> Non-international armed conflicts in Iraq. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-iraq#collapse4accord> (2023. 01. 06.)

<sup>798</sup> Non-international armed conflicts in Syria. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-syria#collapse5accord> (2023. 01. 06.) Az Egyesült Királyság teljes mértékben elhatárolódik az Egyesült Államok földrajzi korlátok nélküli fegyveres konfliktus felfogásától és az ISIS elleni küzdelmet is kizárólag Irakra és Szíriára szűkíti, ld. UK Jelentés 50. o.

<sup>799</sup> WEIZMANN: *Armed Drones...* 97-98. o. CRAWFORD: *Identifying...* 109. o.

<sup>800</sup> CRAWFORD: *Identifying...* 110. o.

<sup>801</sup> DINSTEIN: *Non-International...* 34. o.

<sup>802</sup> Boškoski-ügy 190. bek. Az ICTY kiemelte, hogy bár izolált terrortámadások természetesen nem képesek kiváltani a humanitárius nemzetközi jog alkalmazását, de amikor az állam fegyveres erejének bevetése szükséges egy terrorszervezet ellen, akkor már terrorcselekmények kontextusában is nem nemzetközi fegyveres konfliktusról beszélhetünk.

<sup>803</sup> UK Jelentés 50. o.

<sup>804</sup> HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 806. o. LUBELL: *Extraterritorial...* 106-107. o.



szempontjából legrelevánsabb határon átnyúló elemmel rendelkező fegyveres összeütközések tekintetében azt a nézetet tekintem alkalmazandónak, amely szerint azonos fegyveres csoport ellen a konfliktus nem ismer határokat, azaz azonos fegyveres konfliktuson belül két vagy több – akár kizárólag az erőszakot alkalmazó államon kívüli – államban is sor kerülhet a humanitárius nemzetközi jog által szabályozott összeütközésekre. Amint azonban a fegyveres konfliktus már egy másik fegyveres csoport elleni erőszak-alkalmazással is együtt jár, e tekintetben egyedileg szükséges elvégezni a fentiekben meghatározott, a humanitárius nemzetközi jog alkalmazását lehetővé tevő tesztet. Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy egy létező fegyveres konfliktusba más fegyveres csoport tagjai egyénileg, mint ellenségeskedésben közvetlenül résztvevők kapcsolódjanak be.

A fegyveres konfliktusok létének, illetve hiányának alapvető fontossága van a célzott likvidálási programok üzemeltetése kapcsán, ugyanis ezek hiányában az V. fejezet szerinti szigorú szabályokat kell alkalmazni az élethez való jog, és más emberi jogok megsértésének elemzésére. Ezzel szemben fegyveres konfliktusban, az ahhoz kapcsolódó műveleteket a humanitárius nemzetközi jog a támadhatóság szempontjából megengedőbben szabályozza.

### 3. Az ellenségeskedésre alkalmazandó szabályok

#### 3.1. A humanitárius nemzetközi jog alapelvei és a célzott likvidálás

A hadviselés jogának gerincét a nemzetközi jogban az 1899-es és 1907-es hágai békekonferencián elfogadott nemzetközi szerződések,<sup>805</sup> valamint az 1949-es genfi egyezmények<sup>806</sup> és az azokat kiegészítő 1977-es jegyzőkönyvek alkotják.<sup>807</sup> E szabályok jelentős része közel azonos tartalommal megtalálható a nemzetközi szokásjogban is.<sup>808</sup> A normaanyag részletes bemutatása azonban túlmutatna a monográfia tartalmi keretein is, ezért kizárólag a humanitárius nemzetközi jog egészét átható legfontosabb elvekre, valamint a célzott likvidálások szempontjából releváns más szabályokra koncentrálok.

<sup>805</sup> Pl. A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény. Az 1864. évi genfi egyezmény elveinek a tengeri háborúban történő alkalmazásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény. A fojtó vagy mérges gázokat terjesztő lövedékek eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény. Az emberi testben könnyen szétmenő vagy ellapuló lövedékek eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény. A léggömbökről lövedékek és robbanóanyagok indításának, és hasonló természetű cselekményeknek ötéves időszakra való eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény. A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló 1907. évi október hó 28. napján Hágában kelt egyezmény. A semleges Hatalmak és személyek szárazföldi háborúban meglévő jogairól és kötelességeiről szóló, Hágában 1907. október 28-án kelt egyezmény. Nem minden ekkor elfogadott szerződés tartozik a fegyveres konfliktusok joga körébe.

<sup>806</sup> A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: I. Genfi Egyezmény). A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótörttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény. III. Genfi Egyezmény. A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: IV. Genfi Egyezmény)

<sup>807</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv. II. Kiegészítő Jegyzőkönyv.

<sup>808</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...*

A humanitárius nemzetközi jog nem tartalmaz olyan jogi normát, amely generálisan tilalmazná a célzott likvidálásokat.<sup>809</sup> Ez tehát azt jelenti, hogy a lentiekben lefektetett elvek és szabályok egyike sem zárja ki *per definitionem* a célzott likvidálásokat, azonban e normák betartása a művelet legalitásának szükséges feltétele.

Fontos megjegyezni azt is, hogy a célzott likvidálások általában felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek segítségével valósulnak meg. Ez azt jelenti, hogy a légi hadviselésre vonatkozó szabályok alkalmazása ilyen esetekben elengedhetetlen. Ugyan nincs olyan konkrét nemzetközi szerződés, amely a légi hadviseléssel foglalkozik, kiemelendő, hogy léteznek a Washingtoni Leszerelési Konferencia keretében készült ún. 1923. évi hágai szabályok, amelyek tartalmát az első világháború során a hadviselő felek jogként fogadtak el.<sup>810</sup> Ezek a szabályok iránymutatást tartalmaztak egyebek mellett arra vonatkozóan, hogy mit tekinthetünk katonai légijárműnek,<sup>811</sup> illetve, hogy milyen keretek betartása mellett kerülhet sor bombázásokra, ezzel meghatározva többek között a katonai célpont fogalmát is.<sup>812</sup> Ezek az elvek az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv megszületésével meghaladtá váltak, azzal, hogy az alkalmazandó szerződéses szabályok mind a mai napig nem tartalmaznak mindenre kiterjedő szabályokat a légi hadviselés tekintetében.<sup>813</sup>

A fegyveres konfliktusok jogában alapvetően négy elvet különböztetünk meg egymástól, ami álláspontom szerint további egy, elv-értékű szabállyal egészíthető ki. Ezek az elvek azonban konkrét felsorolásként nevesítve nem lelhetőek fel egyetlen nemzetközi szerződésben sem, azokat sokkal inkább a jogtudomány, valamint a bírói gyakorlat munkálta ki, amelyek később önálló nemzetközi szerződéses rendelkezésekben, valamint szokásjogi normaként is megjelentek. Ezek az elvek végső soron a következők: katonai szükségesség, megkülönböztetés, arányosság, emberiesség és elővigyázatosság.<sup>814</sup>

Bár első látásra egyszerűnek tűnhet, a katonai szükségesség elvének meghatározása mégis problémákba ütközhet. Általánosan elfogadott formájában a katonai szükségesség elve azt kívánja meg a támadótól, hogy egy hadművelet lebonyolítása előtt bizonyítani tudja, hogy az szükséges egy legitim katonai cél elérése érdekében és ezt az akciót egyben nem tilalmazza a humanitárius

---

<sup>809</sup> DINSTEN: *The Conduct...* 118. o. HCJ 769/02. 60. bek. OVG 4 A 1361/15. 136. o.

<sup>810</sup> PIĄTKOWSKI, Mateusz: War in the Air from Spain to Yemen: The Challenges in Examining the Conduct of Air Bombardment. *Journal of Conflict & Security Law* 26. (2021) 493. és 498. o.

<sup>811</sup> Rules concerning the Control of Wireless Telegraphy in Time of War and Air Warfare. Drafted by a Commission of Jurists at the Hague, December 1922 - February 1923. (a továbbiakban: Hágai Szabályok) II. Rész. 3. cikk.

<sup>812</sup> Hágai Szabályok II. Rész 22-26. cikk.

<sup>813</sup> PIĄTKOWSKI: i. m. 508. o.

<sup>814</sup> LATTMANN Tamás: Fegyveres konfliktusok és az emberi jogok – miért nehéz kérdés. In ELSPETH, Guild: Mikor bűncselekmény a háború? Biztonság és európai emberi jogok: az egyéni jogok védelme szükségéhselyzet és fegyveres összeütközés idején. L'Harmattan, 2009. 17. o.

nemzetközi jog.<sup>815</sup> Mások azonban a katonai szükségesség elvébe beleértének a fenti korlátozó funkció mellett egy jogellenességet kizáró körülményt is.<sup>816</sup> A Nemzetközi Jogi Bizottság a ARSIWA kidolgozásakor azonban a katonai szükségesség tekintetében megjegyezte, hogy az elvet elsősorban az elsődleges normák szintjén kell értelmezni, nem pedig a felelősségre vonatkozó – itt azt kizáró – másodlagos normák tekintetében.<sup>817</sup> Így például az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv primer jogként rögzíti, hogy a hadviselő felek parancsoló katonai szükség esetén, az ellenőrzésük alatt álló területeken eltekinthetnek a polgári lakosság életéhez nélkülözhetetlen tárgyak megtámadásának tilalmától.<sup>818</sup> Ebből tehát az következik, hogy a katonai szükségesség egy olyan komplex – a hadviselés jogának egészét átható – elv, amely egyfelől csak az olyan katonai akciókat teszi lehetővé, amelyek katonailag szükségesek és egyben jogszerűek is, azzal, hogy bizonyos esetekben az egyébként tiltott magatartásokat a jog mégis megengedi, megfelelő mértékű katonai szükségesség esetén. Ez azonban nem jelenti azt, hogy arra egyfajta jogellenességet kizáró körülményként tekinthetünk államfelelősségi tekintetben. Nils Melzer ezt az elvet úgy értelmezi, hogy még fegyveres konfliktusok esetében is csak olyan mértékű erőszakot lehet alkalmazni – vagyis akkor lehet ölni – ha az katonailag szükséges, amelyet azonban minden művelet esetében egyénileg szükséges mérlegelni.<sup>819</sup> Ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk, ezt az állami gyakorlat jelenleg nem támasztja alá, annak legfeljebb *policy* alapú támogatását lelhetjük fel.

A célzott likvidálások esetében a katonai szükségesség elvének hagyományos értelmezése, miszerint csak az olyan műveletek megengedettek, amelyeket a humanitárius nemzetközi jog nem tilt és amelyek katonailag szükségesek, viszonylag egyszerű. A célzott likvidálások célpontjait pontosan abból az okból választják ki, mert személyük olyan fenyegetést jelent egy állam számára, amely az ölésen kívül másképpen el nem hárítható. Álláspontom szerint az ilyen katonai célpontok megsemmisítése – legalábbis fegyveres konfliktusok idején – mindenképpen beleesik a katonai szükségesség által megengedett keretrendszerbe, hiszen generális célzott likvidálási tilalomról nem beszélhetünk. Ez természetesen nem zárja ki, hogy a hadviselés joga egyéb elveinek, vagy speciális szabályainak megsértésével a katonai szükségesség elvének tesztjén is elbukjon egy ilyen hadművelet.<sup>820</sup>

<sup>815</sup> MELZER: *Targeted killing...* 285. o.

<sup>816</sup> VENTURINI, Gabriella: *Necessity in the Law of Armed Conflict and in International Criminal Law. Netherlands Yearbook of International Law* 41. (2010) 48. o. BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I.* 202. o.

<sup>817</sup> ARSIWA kommentár 84. o.

<sup>818</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 54. cikk (5) bek.

<sup>819</sup> MELZER: *Targeted killing...* 288-289. o. MELZER, Nils: *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*. ICRC 2009. 77. o. Ezt a nézetet számos kritika érte ezeket ld. 4.2.2. alpont.

<sup>820</sup> A katonai szükségesség sokkal szűkebb, az ICRC és Nils Melzer által propagált korlátozott mértékű erőszak-alkalmazási tesztjével kapcsolatban azonban több probléma is felmerülhet, ezekről ld. 4.2.2.

A hadviselés jogának egy másik alapvető jelentőségű eszméje a különbségtétel elve.<sup>821</sup> Az elv szerint a hadviselő feleknek mindenkor különbséget kell tenniük a polgári személyek és a harcosok,<sup>822</sup> valamint a polgári javak és katonai célpontok között.<sup>823</sup> A Nemzetközi Bíróság ezt az elvet a humanitárius nemzetközi jog „legfőbb” (*cardinal*) elvének nevezte.<sup>824</sup> Herczegh Géza ezzel az elvvel kapcsolatban már 1981-ben arra figyelmeztetett, hogy a hadviselés jogának szabályai – különös tekintettel a különbségtétel elvére – erodálódhatnak.<sup>825</sup> Az elvnek ezen túl pedig kiemelkedő jelentősége van a támadhatóság szempontjából mind nemzetközi, mind pedig nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetén, így a célzott likvidálások legalitása szempontjából az egyik legfontosabb szerepet játssza, ennek megfelelően pedig önálló részben foglalkozom vele részletesen.

Jól példázza az elv fontosságát az az eset is, amikor az Egyesült Államok 2021. augusztus 29-én a kabuli repülőtér mellett megsemmisített egy fehér Toyota Corollát tíz polgári személy halálát okozva, drónok által végzett megfigyelésből, illetve hírszerzési adatokból levont téves következtetés okán.<sup>826</sup>

A humanitárius nemzetközi jogban szintén fontos szerepet játszik az arányosság elve, miszerint alapvetően nem lesz jogellenes, ha egy katonai akciónak polgári személyek vagy javak is áldozatul esnek, azonban ezeknek a mértéke nem haladhatja meg a támadással járó konkrét és közvetlen katonai előny mértékét.<sup>827</sup> Másképpen: még jogszerű katonai célpont ellen sem lehet mindig és minden körülmények között támadást indítani.<sup>828</sup> Herczegh az arányosság elvével kapcsolatban kritikákat fogalmazott meg. Álláspontja szerint a rendelkezés azért került be az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvbe, hogy a katonák azt ténylegesen alkalmazzák a fegyveres konfliktusok során,<sup>829</sup> azonban a rendszerbe épített

---

alpont.

<sup>821</sup> Lattmann Tamás szerint a humanitárius nemzetközi jog keretrendszerében célszerű kerülni az emberi jogi terminológiára hajazó megkülönböztetés elnevezést, amely helyett az általam is használt különbségtétel kifejezést javasolja. LATTMANN: Tamás: A megkülönböztetés tilalma a nemzetközi jog, azon belül pedig a nemzetközi humanitárius jog rendszerén belül. In SZALAYNÉ-SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Egyenlő bánásmód irányelvek – helyzetkép. Tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról*. Publikon Kiadó, 2019. 129. o.

<sup>822</sup> Szintén bevett kifejezés még a kombattáns szó is, a helyes magyar terminológia azonban Lattmann Tamás szerint a harcos kifejezés, ld. LATTMANN Tamás: *A fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazásának nemzetközi jogi körvonalai*. Dialóg Campus Kiadó, 2018. 39. o.

<sup>823</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 48. cikk. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 3. és 25. o.

<sup>824</sup> Nukleáris fegyverek legalitása-ügy 78. bek.

<sup>825</sup> HERCZEGH: *A humanitárius...* 193-194. o.

<sup>826</sup> KREBS: *Drone-Cinema...* 327. o. A konkrét ügyben vizsgálatot tartott az Egyesült Államok, ld. erről részletesen azonos pontban lentebb.

<sup>827</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51. cikk (5) bek. b) pont. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 46. o.

<sup>828</sup> DINSTEIN, Yoram: *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. CUP, 2016. 153. o.

<sup>829</sup> „Az arányosság elve alkalmas arra, hogy fokozza a katonák személyes felelősségérzetét, akiket mérlegelésre és a humanitás szempontjainak fokozott figyelembevételére készítet majd.” Ld. HERCZEGH: *A humanitárius...* 220. o.

katonai előny voltaképpen *carte blanche*-ként is felfogható, amely így a dolog természetéből adódóan veszélyezteti a humanitárius nemzetközi jog alapvetően védelmi funkcióját.<sup>830</sup> Az arányossági teszt elvégzésnek gyakorlati megvalósulását – ami voltaképpen az elővigyázatossági eljárás része – Jason D. Wright egy hét lépcsőből álló folyamatként látja,<sup>831</sup> aminek részeként feltétlenül kiemelés érdemel, hogy a szerző szerint a járulékos veszteség fogalma nem meghatározható,<sup>832</sup> azt kizárólag az adott helyzetben eljáró parancsnok képes megtölteni tartalommal, természetesen jóhiszemű és észszerű eljárással, objektív mércék alapján.<sup>833</sup>

Az arányosság elvéhez kapcsolódó problémaként tarthatjuk számon a továbbgyűrűző hatások (*reverberating effects*) jelenségét. A dilemma itt abban áll, hogy mely következményekkel kell számolnia a katonai parancsnoknak egy művelet megtervezésekor, másképpen kalkulálnia kell-e azokkal a továbbgyűrűző hatásokkal, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a tervezett támadáshoz. Jól jellemzi ezt az esetkört egy 2015-ben a holland légierő által Havidzsában, Irakban végrehajtott légitámadás, amely során két F-16 típusú holland vadászgép GPS irányítású bombát dobott három épületre a város ipari negyedében, amely abban az időben az Iszlám Állam irányítása alatt állt. A konkrét épületeket az Egyesült Államok a terrorszervezet bombagyáraként azonosította, ebből pedig az következett, hogy az arra dobott bombák egy második robbanáshoz is vezettek a gyárban tartott robbanóanyaggal való érintkezés következtében, ami elpusztította a teljes körzetet. A támadás jelentős továbbgyűrűzőhatásokat generált, mint például a víz és elektromos áram elérhetetlenné válása, munkahelyek megsemmisítése, a területen élő lakosság elmenekülése, beleértve az egészségügyi személyzetet, stb.<sup>834</sup>

<sup>830</sup> HERCZEGH: *A humanitárius...* 220 és 225. o.

<sup>831</sup> WRIGHT, Jason D.: 'Excessive' ambiguity: analysing and refining the proportionality standard. *International Review of the Red Cross* 94. (2012) 849-853. o.

<sup>832</sup> Uo. 821. o. Hasonló álláspontot foglal el Josef Alkatout, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy az arányosság nem egy matematikai feladvány így a megengedhető járulékos veszteség mértékének meghatározása is nehéz, sőt néha lehetetlen feladatnak tekinthető. ALKATOUT: *The Legality...* 201. o. Ettől függetlenül egyes szerzők megpróbálkoznak valamiféle matematikai koncepcióval dolgozni, ld. pl. KAPAUN: *Völkerrechtliche...* 263. o.

<sup>833</sup> „A szubjektív elem természetesen abban nyilvánul meg, hogy kizárólag a parancsnok van abban a helyzetben, hogy értékelje az előtte álló szituációt, így egyedül ő képes megállapítani, hogy adott esetben mekkora lehet a várható katonai előny, és ehhez képest milyen várt járulékos veszteség mértéke. Az objektív elem ezek után az észszerű parancsnok, mint egyfajta humanitárius nemzetközi jogi *bonus et diligens pater familias* okszerű döntése lesz, amely egyensúlyt keres a két fenti mérce között. Wright példának okáért mind a katona előny, mind pedig a járulékos veszteség várható mértékét egy hármass felosztásban javasolja értékelni: csekély, mérsékelt és számottevő kategóriákba helyezve az egyes elemeket. Abban az esetben, ha a katonai előny és a járulékos veszteség kategóriái közötti egyensúly felborul és utóbbi lesz hangsúlyosabb, a parancsnok köteles elállni a támadástól.” Ld. KIS KELEMEN: *Az élő...* 106. l. WRIGHT: 'Excessive'... 846-849. és 851-852. o.

<sup>834</sup> KANETAKE, Machiko: The Hawija airstrike: Reverberating effects on civilians under international humanitarian law. *Leiden Journal of International Law* 35. (2022) 737-738. o.

Jogosan merül fel tehát a kérdés, hogy a fenti közvetett hatások közül melyek azok, amelyekkel a katonai parancsnoknak számolnia kell, és melyek azok, amelyeket figyelmen kívül hagyhat egy katonai művelet megtervezése során. Sajnos egyértelmű megoldás még nem létezik a fent kifejtett problémára. Egyes nemzetközi jogászok és államok úgy érvelnek, hogy a továbbgyűrűző hatások közül azokat, amelyek észszerűen előre láthatók figyelembe kell venni, míg mások csak a közvetlenül és azonnal bekövetkező káros hatások figyelembevételét tartják kötelezettségnek.<sup>835</sup> Álláspontom szerint hasonlóan más humanitárius nemzetközi jogi problémák megítélésénél minden esetben arra kellene helyezni a hangsúlyt, hogy a katonai parancsnok az adott helyzetben milyen információ birtokában van, illetve milyen információra tehet szert. Azokat a közvetlen, a támadástól egy okozati lépcsőben bekövetkező hatásokat, amelyeket a rendelkezésre álló adatok felhasználásával, vagy az adatok beszerzésével el lehetett volna kerülni figyelembe szükséges venni, azonban a közvetett hatások szem előtt tartása túlzó kötelezettségeket róna a katonai parancsnokra, és a hadviselő felekre egyaránt. A fenti példában tehát véleményem szerint észszerűen számolni lehetett a bombagyár megtámadásából bekövetkező másodlagos robbanás esélyével, így az abból eredő károkkal, azonban nem elvárható a hadviselő féltől, hogy figyelembe vegye, hogy egy támadás hatására valaki elveszíti-e a munkáját vagy elmenekül-e a területről, stb.

Gyakran hangzik el azonban a célzott likvidálások és különösen a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel kapcsolatos akciók esetében, hogy azok óriási polgári áldozatokkal járnak.<sup>836</sup> Agnès Callamard példának okáért részletesen ír jelentésében az ilyen polgári áldozatokról és a „drónok alatt élő” lakosság pszichés terheltségéről is.<sup>837</sup> Első ránézésre a monográfia elején közzétett statisztikai adatok is azt támasztják alá, hogy a célzott likvidálási akciók nem feltétlenül felelnek meg az arányosság elvének. Az izraeli célzott likvidálási akciók tekintetében például 304 katonai célponttal szemben 512 személyt számlálhatunk járulékos veszteségként,<sup>838</sup> ezzel szemben az Egyesült Államok dróntámadásai vonatkozásában a járulékos veszteség aránya elenyésző.<sup>839</sup> Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden műveletet tökéletesen hajtanak végre, hiszen számos dokumentált esetet találhatunk, amelyek nyilvánvalóan nem felelnek

<sup>835</sup> Uo. 739-740. o.

<sup>836</sup> Erre a jelenségre mutatott rá David Akerson, azzal, hogy az ilyen megállapítások mögött gyakran felületes vizsgálódás húzódik meg, ld. AKERSON, David: Applying *Jus In Bello* Proportionality to Drone Warfare. *Oregon Review of International Law* 16. (2014) 175. és 224. o. Az ilyen aránytalansági nézeteket ld. pl. O'CONNELL: Unlawful... 24. o. A/HRC/25/59. 25. bek. Természetesen ezzel ellentétes álláspontok is léteznek, amely szerint a drónok által végrehajtott célzott likvidálások jobban képesek megfelelni az arányosság követelményének, ld. pl. ORR: Unmanned... 747-748. o.

<sup>837</sup> A/HRC/44/38. 19-20. bek.

<sup>838</sup> Ld. III. fejezet 3.1. alpont.

<sup>839</sup> Ld. III. fejezet 3.2. alpont.

meg az arányosság elvének.<sup>840</sup> Arra is fontos azonban felhívni a figyelmet, hogy a fenti összesített adatokból semmilyen releváns következtetést nem lehet levonni egyedi célzott likvidálások legalitását illetően, ugyanis azokat mindig *ex ante* egyéni vizsgálat alapján, esetről-esetre kell vizsgálni, a kapott statisztikai adatok pedig *ex post* és összevont jellegűek.<sup>841</sup> Természetesen ha a statisztikai adatok alapján generálisan magas, például többszöröse a katonai célpontnak a járulékos veszteség mértéke, akkor rendkívül valószínű, hogy az alapul szolgáló műveletek jogellenesek voltak.

Az emberiség elve gyakorlatilag mintegy „záróköve” a többi elvnek,<sup>842</sup> amely kötelezővé teszi a felek számára, hogy olyan hadviselési eszközöket vagy módokat alkalmazzanak, amelyek nem okoznak felesleges károkat vagy éppen szükségtelen szenvedést.<sup>843</sup> A Nemzetközi Bíróság ezt az elvet a különbségtételhez hasonlóan a humanitárius nemzetközi jog egyik legfőbb eszméjének titulálta és összekapcsolta az ún. Martens klauzulával is.<sup>844</sup>

A célzott likvidálások esetében alkalmazott dróntechnológia és az általuk hordozott *Hellfire* típusú rakéta nem okoz szükségtelen szenvedést vagy felesleges károkat.<sup>845</sup> Az voltaképpen semmiben nem különbözik egy hagyományos légitámadástól és az azokkal járó károkozástól. Ennek megfelelően – és speciális tilalom hiányában – tehát a célzott likvidálások gyakori eszköze nem minősül tiltott fegyvernek.

Az elvek sorában utolsóként szeretném megemlíteni az elővigyázatosság követelményét. A humanitárius nemzetközi jog a támadó és korlátozottabb mértékben a védekező félre is bizonyos óvintézkedések megtételének kötelezettségét rója, amelyek alapvető célja a polgári lakosság, személyek és javak kímélete.<sup>846</sup> Az elővigyázatossági óvintézkedések elmulasztása jogellenessé teheti a katonai akciót.<sup>847</sup> Sean Watts szerint az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv rendelkezéseit számos kritika érte, aminek hatására a norma a nemzetközi szokásjogban meglévő párjánál lazább kötelezettségeket ró a hadviselő felekre.<sup>848</sup> A szerző azonban

<sup>840</sup> A/HRC/25/59. 39-69. bek.

<sup>841</sup> RABI – PLAW: Israeli Compliance... 237. o.

<sup>842</sup> VOGEL, Ryan J.: Drone Warfare and the Law of Armed Conflict. *Denver Journal of International Law & Policy* 39. (2010) 127. o.

<sup>843</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 35. cikk (2) bek. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 237. o.

<sup>844</sup> Nukleáris fegyverek legalitása-ügy 78. bek. A Martens klauzula voltaképpen azt jelenti, hogy amikor a humanitárius nemzetközi jog egy normájának értelmezése kapcsán kétség merül fel, akkor figyelembe kell venni az emberiség és a közös lelkiismeret követelményeit. HOFFMANN Tamás: Dr. *Opinio Juris* and Mr. State Practice: The Strange Case of Customary International Humanitarian Law. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica* 46. (2006) 383. o.

<sup>845</sup> CASEY-MASLEN, Stuart: Pandora's box? Drone strikes under *jus ad bellum*, *jus in bello*, and human rights law. *International Review of the Red Cross* 94. (2012) 614. o.

<sup>846</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv. 57-58. cikk. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 51. o.

<sup>847</sup> WATTS, Sean: Law-of-War Precautions. A Cautionary Note. In JENSEN, Eric Talbot – ALCALA, Ronald T.P. (szerk.): *The Impact of Emerging Technologies on the Law of Armed Conflict*. OUP, 2019. 101. o.

<sup>848</sup> Uo. 117-131. o.

arra is figyelmeztet, hogy akármennyire fejlett haditechnikával rendelkezünk is, a hadsereg ettől függetlenül még nem lesz mindentudó, így akár a legapróbb hibák, mint egy műszakváltás is hozzájárulhat egy információ elvesztéséhez, amely a polgári lakosságban, személyekben és javaikban való káros hatásokhoz vezethet.<sup>849</sup>

A célzott likvidálások esetében véleményem szerint az elővigyázatosság elvének kiemelkedő jelentősége van, hiszen ezek pontosan olyan katonai akciók, amelyek esetében az államnak lehetősége van arra, hogy kellően körültekintően megszervezze saját tevékenységét és a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek nyújtotta technológiai előny pedig szintén példa nélküli lehetőséget biztosít az elvnek való megfelelésre.<sup>850</sup> Mindazonáltal ebben az esetben is problémát okozhat az elővigyázatosság alapjául szolgáló információ megbízhatósága,<sup>851</sup> amelynek hiánya gyakorta vezethet a humanitárius nemzetközi jog megsértéséhez.

A humanitárius nemzetközi jog alapvető elveinek jelentőségét a Nemzetközi Jogi Bizottság is elismerte, amely szerint ezek a követelmények a nemzetközi jog feltétlen alkalmazását igénylő szabályainak szintjén állnak.<sup>852</sup>

### **3.2. A humanitárius nemzetközi jog egyéb szabályai és a célzott likvidálás**

A hadviselés jogának nem alapvető szintű szabályai közül a célzott likvidálás szempontjából – az I. fejezetben említett – hitszegés tilalma a legjelentősebb. A norma szerint tilos az ellenséget hitszegéssel megölni, megsebesíteni vagy foglyul ejteni. „Hitszegést képeznek azok a cselekmények, amelyek az ellenségben bizalmat keltve, őt – e bizalommal való visszaélés szándékával – abban a hitben tarják, hogy a fegyveres összeütközésekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályok alapján védelem illeti meg.”<sup>853</sup> Ez a szabály a nemzetközi szokásjog részét is képezi,<sup>854</sup> ugyanakkor Hoffmann kétségbe vonja a norma létezését nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetén.<sup>855</sup> Ennek alapján példának okáért egy olyan célzott likvidálás, amelyet civil ruhába bújt harcosok valósítanak meg jogellenes lesz, a fenti humanitárius nemzetközi jogi elvek tiszteletben tartása ellenére is.<sup>856</sup> A levegőből végrehajtott célzott likvidálások esetén szintén ilyen-

---

<sup>849</sup> Uo. 110-111. és 143-144. o.

<sup>850</sup> WEIZMANN: *Armed Drones...* 121. o. HEYNS – AKANDE – HILL-CAWTHORNE – CHENGETA: *The International Law...* 813. o.

<sup>851</sup> O'CONNELL: *Unlawful...* 6-7. o. A/HRC/14/24/Add. 6. 82. bek. A jelentés szerint a drónt irányító személyek még nagyobb információdeficitben szenvedhetnek, mint azok, akik valójában a terepen vannak és gyakran nem képesek megbízható adatokhoz jutni. A/HRC/44/38. 18. bek. A jelentés rámutat arra, hogy a polgári áldozatok elidegenítik a lakosságot, így azok kevésbé lesznek hajlandóak információt szolgáltatni, amelyek a műveletek alapjául szolgálhatnának.

<sup>852</sup> A/CN.4/727. 116-121. bek.

<sup>853</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv. 37. cikk (1) bek.

<sup>854</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 221. o.

<sup>855</sup> HOFFMANN: *Dr. Opinio...* 391. o.

<sup>856</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 37. cikk (1) bek. c) pont.



nek minősül az, ha nem megfelelően festik fel a gép felségjelzéseit,<sup>857</sup> még akkor is ha, ennek a célpont számára vajmi kevés jelentősége van.

A felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel megvalósított célzott likvidálások kapcsán említést kell tenni az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 36. cikkéről is, amely kötelezővé teszi, hogy

„[v]alamely új fegyver, hadtechnikai eszköz, vagy mód tanulmányozása, kifejlesztése, bevezetése, illetve rendszeresítése során az érintett Magas Szerződő Fél köteles megállapítani, hogy annak alkalmazása nem esik-e minden, vagy bizonyos körülmények között a jelen Jegyzőkönyv, vagy a Magas Szerződő Felet kötelező valamely más nemzetközi jogi szabály tilalma alá.”<sup>858</sup>

Bizonyos szerzők szerint ez a szabály a nemzetközi szokásjog részét is képezi,<sup>859</sup> azonban a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által készített szokásjogi gyűjteményben mégsem található meg. Nathalie Weizmann szerint pedig ennek a pilóta nélküli repülőgépek esetén is érvényesülni kell.<sup>860</sup> Még akkor is, ha ilyen vizsgálatokat szükséges lenne lefolytatni a felfegyverzett drónok alkalmazása kapcsán, a magam részéről osztom Harold Hongju Koh véleményét, aki szerint voltaképpen pont ugyanannyi értelme van támadni a dróntechnológiát, mint annak idején az íjakat, katapultokat, vagy később a tankokat és az irányítható rakétákat. Az ilyen és ehhez hasonló precíziós eszközök sokkal inkább elősegítették a hadviselés jogának való megfelelést, mintsem, hogy annak szabályait erodálták volna.<sup>861</sup> Ebből fakadóan esetlegesen érvelhetünk úgy, hogy amennyiben a technológia rendelkezésre áll, más fegyverrendszerekkel szemben a felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépeknek kell teret engedni, azok precíziós képességei okán.<sup>862</sup> Természetesen létezik olyan nézet is, amely szerint nincs olyan kötelezettsége az államoknak, amely precíziós fegyverek használatára köteleznék őket.<sup>863</sup> Bárhogy is értelmezzük ezt a kérdést, meg kell említeni, hogy természetesen ezzel párhuzamosan a humanitárius nemzetközi is tiltja bizonyos fegyverek alkalmazását.<sup>864</sup>

<sup>857</sup> SCHMITT: State-Sponsored... 634. o.

<sup>858</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 36. cikk.

<sup>859</sup> WEIZMANN: Armed Drones... 112. o.

<sup>860</sup> WEIZMANN, Nathalie: Remotely Piloted Aircraft and International Law. In AARONSON, Michael – JOHNSON, Adrian: *Hitting the Target? How New Capabilities are Shaping International Intervention*. RUSI, 2013. 36. o.

<sup>861</sup> KOH: *The Trump*... 96. o. A szerző íj helyett lándzsát említ. DINSTEIN, Yoram: Keynote Address: The Recent Evolution of the International Law of Armed Conflict: Confusions, Constraints, and Challenges. *Vanderbilt Journal of International Law* 51. (2018) 710. o. A szerző szerint sok civil nemzetközi jogász megszállottan foglalkozik a drónokkal, holott azok voltaképpen semmiben nem különböznek más légi platformoktól, így pedig a hadviselés jogának szabályai is alkalmazhatók és alkalmazandók rájuk.

<sup>862</sup> WEIZMANN: Armed Drones... 121. o. ALKATOUT: *The Legality*... 184. o.

<sup>863</sup> SCHMITT, Michael N.: Precision attack and international law. *International Review of the Red Cross* 87. (2005) 460. o.

<sup>864</sup> Ilyenek példának okáért a biológiai fegyverek, vagy a robbanó lövedékek és a vakító lézerefegyverek. A hadviselés jogának szokásjogi szabályairól a fenti, valamint más fegyverek tekintetében ld.

A célzott likvidálási akciók esetében hangsúlyosan jelentkezik a kegyelem kérdésköre is. Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 40. cikke szerint tilos olyan alapon hadműveletet folytatni, olyan parancsot kiadni, valamint azzal fenyegetni az ellenséget, hogy senki sem maradhat életben.<sup>865</sup> Ez a szabály a nemzetközi szokásjogban is létezik, azonos tartalommal.<sup>866</sup> Mindez tehát a célzott likvidálásokról azt jelenti, hogy ha a célszemély, egy művelet közben megadja magát, akkor főszabály szerint fogságba kell ejteni, ha viszont ez a gyakorlatban nem valósítható meg, akkor úgy jár el jogszerűen az állam, ha elengedi a kiválasztott személyt. Természetesen ez alapvetően az olyan akciókra vonatkozik, amikor a célzott likvidálást egy szárazföldi egység végzi.<sup>867</sup> Példának okáért Oszáma bin Ládén 2011-es célzott likvidálása esetén – amelyet SEAL tengerészgyalogosok hajtottak végre – felmerülhet a megadás kérdése, azonban az eseménysor részletes rekonstrukciója alapján megállapítható, hogy a terrorista vezér az akció során nem adta meg magát, így nem volt indokolt elfogni őt.<sup>868</sup> A hadviselő feleknek ugyanis nem kötelező felhívni vagy felajánlani az ellenfélnek, hogy adják meg magukat.<sup>869</sup>

A dolog természetéből adódóan vannak azonban olyan katonai akciók, például amelyeket a levegőből, felfegyverzett, pilóta nélküli repülőgéppel hajtanak végre, ahol egészen egyszerűen nincs sok lehetőség a megadásra.<sup>870</sup> Josef Alkatout például úgy érvel, hogy a légicsapások előtt közvetlenül nincs lehetőség megadásra.<sup>871</sup> Russel Buchan szerint viszont ilyen esetben is lehetőség van a megadásra, mégpedig úgy, hogy a szárazföldi erők egyértelműen kifejezik megadási szándékukat.<sup>872</sup> A magam részéről azzal a nézettel értek egyet, amely megadás kérdését a művelet körülményeihez igazítja, mégpedig úgy, hogy az kötelező a támadó félnek, amit a helyzet racionális keretek között lehetővé tesz.<sup>873</sup> Ez egy fegyveres drónnal elkövetett célzott likvidálás esetében csak akkor eredményezné a megadás elfogadásának kötelezettségét, ha a helyzetben észszerűen fennállna a lehetőség a magukat megadó személyek elfogására, például oly módon, hogy a közelben szárazföldi csapatok is állomásoznak. Ennek hiányában véleményem

HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 237-296. o. Ezek egy részének célzott likvidálási szemléletű elemzését ld. MELZER: *Targeted killing...* 373-381.

<sup>865</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 40. cikk.

<sup>866</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 163. o.

<sup>867</sup> MELZER: *Targeted killing...* 369-370. o.

<sup>868</sup> GOVER, Kevin H.: Operation Neptune Spear: Was Killing Bin Laden a Legitimate Military Objective? In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP, 2012. 355. és 363. o.

<sup>869</sup> ALKATOUT: *The Legality...* 205. o. BUCHAN, Russel: The Rule of Surrender in International Humanitarian Law. *Israel Law Review* 51. (2018) 18. o. A szerző szerint ez azonban nem befolyásolja azt, hogy voltaképpen nem áll fenn a katonai szükségesség egy fegyverét már letett személy elleni támadás esetében, sőt álláspontja szerint ez az emberi méltóság sérelmével is járna. Uo. 26. o.

<sup>870</sup> MELZER: *Targeted killing...* 371. o.

<sup>871</sup> ALKATOUT: *The Legality...* 205. o.

<sup>872</sup> BUCHAN: *The Rule...* 23. o.

<sup>873</sup> MELZER, Nils: *International Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction*. ICRC, 2016. 107. o.

szerint el lehet tekinteni a megadás elfogadásától, ugyanis ellenkező esetben az ellenfél potenciálisan valódi megadási szándék nélkül „tenné le a fegyvert” és drón távozása után ismét „felvehetné azt”. Ez utóbbi magatartás, illetve a szökés megkísérlése önmagában újra támadhatóvá tenné a kérdéses személyt.<sup>874</sup>

E témakörhöz kapcsolódik a dupla támadás (*double-tap*) jelensége is. Ez azt jelenti, hogy egy dróntámadást követően 5-30 perc várakozás után egy második légicsapás is történik azonos helyen.<sup>875</sup> Az Egyesült Államok dokumentáltan hajtott végre ilyen akciókat példának okáért Jemenben és Pakisztánban.<sup>876</sup> Az ilyen támadások valószínűsíthetően több szempontból is jogellenesnek tekinthetők. Egyfelől az ilyen műveletek ellentétesek az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 41. cikkének rendelkezéseivel, amelyek a harcképtelen személyek támadását tiltják meg. Harcképtelennek minősül egyebek mellett az a személy, aki elveszíti az eszméletét, magatehetetlenné válik és így képtelenné az önvédelemre, amelyet sebesülés vagy betegség okoz.<sup>877</sup> Ez a szabály a nemzetközi szokásjogban is megtalálható, közel azonos tartalommal.<sup>878</sup> Ennek alapján jogszerűen nem támadható az a személy, aki az első műveletből származóan *hors de combat* lett.<sup>879</sup> A másik jogszerűségi probléma pedig abból fakad, hogy az ilyen támadásoknak általában számos civil áldozatuk van, tekintve, hogy egy dróntámadást követően a helyszínen gyakran összegyűlnek a családtagok és olyan személyek, akik segítséget kívánnak nyújtani a sérülteknek.<sup>880</sup> Álláspontom szerint az ilyen akciók alapvetően *signature strike*-nak tekinthetők, és mint ilyeneket a soron következő pontban tárgyalom részletesen. Mindenesetre azt mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a *signature strike*-ok e típusa véleményem szerint az esetek döntő többségében jogellenes lesz a humanitárius nemzetközi jog szempontjából a fentiekben említett civilek, valamint *hors de combat* személyek támadása miatt.

Az emberi jogok nemzetközi rendszerének vizsgálata során már utaltam rá, hogy az élethez való jog sérelmét minden esetben egy független vizsgálatnak kell követnie.<sup>881</sup> Nincs ez másként a humanitárius nemzetközi jog esetében sem, amely kötelezővé teszi a hadviselő felek számára, hogy megbüntessék azokat, akik a fegyveres konfliktusokban alkalmazandó szabályokat súlyosan megsértik.<sup>882</sup> A hadviselés joga azonban nem kívánja meg, hogy minden polgári személy – így ez a harcosok, illetve fegyveres csoportok funkcionális tagjai esetében sem követelmény – halála után vizsgálatot kelljen lefolytatni, amely a fentiekben be-

<sup>874</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 41. cikk (2) bek.

<sup>875</sup> ALEXANDER, Samuel: Double-tap Warfare: Should President Obama Be Investigated for War Crimes? *Florida Law Review* 69. (2017) 262. o.

<sup>876</sup> A/HRC/25/59. 53. és 57. bek.

<sup>877</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 41. cikk (1) bek. és (2) bek. c) pont.

<sup>878</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 164. o.

<sup>879</sup> MELZER: *Targeted killing...* 371. o. MELZER: *International...* 107. o.

<sup>880</sup> ALEXANDER: Double-tap... 263. és 271. o.; A/HRC/25/59. 57. bek.

<sup>881</sup> V. fejezet 2.1. alpont.

<sup>882</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 85-87. cikk.

mutatott arányossági elvből fakad, miszerint bizonyos mértékű járulékos veszteség megengedett katonai akciók során.<sup>883</sup> Ez voltaképpen azt jelenti, hogy csak olyan esetekben szükséges a vizsgálat lefolytatása, amikor racionálisan felmerül a humanitárius nemzetközi jog megsértésének gyanúja egy katonai akció vonatkozásában.<sup>884</sup> Ennek ellenére az Izraeli Legfelsőbb Bíróság az izraeli belső jogból egy minden célzott likvidálást követő vizsgálati kötelezettséget vezetett le.<sup>885</sup>

Tekintve, hogy a hadviselés joga *lex specialis* az emberi jogok nemzetközi rendszeréhez képest és egyben nagyon kevés szabályt tartalmaz az ilyen és ehhez hasonló vizsgálatok lefolytatásáról, ezért ezeket a normákat az emberi jogok nemzetközi rendszerének rendelkezéseiből kell levezetni.<sup>886</sup> Az ún. Türkel Bizottság<sup>887</sup> példának okáért az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára támaszkodott a vizsgálatok szabályainak meghatározásakor, amelyeket gyakorlatilag azonosnak ítélte a humanitárius nemzetközi jog erre vonatkozó normáival.<sup>888</sup>

Ilyen vizsgálatra került sor 2021-ben az Egyesült Államokban, amikor egy azonos évben, Afganisztánban végrehajtott dróntámadás során – amely egy Toyota Corollát célzott – három afgán felnőtt és hét gyermek vesztette életét. A drón-operátorok és a hírszerzés tévesen azt feltételezték, hogy az autót az Iszlám Állam egy szövetséges fegyveres csoportja a Hamid Karzai nemzetközi repülőtérén tartózkodó, a Talibán hatalomátvétel elől menekülő személyek és az ott lévő fegyveres erők felrobbantására kívánják felhasználni. Bár a konkrét jelentés – amely titkosított – nem állapította meg a nemzetközi jog megsértését, kivitelezési hibákat mégis felfedeztek. A jelentés egyébek mellett javaslatként

<sup>883</sup> LESH: Accountability... 99. o.

<sup>884</sup> Mindezt az Emberi Jogok Európai Bírósága is megerősítette az Özkan kontra Törökország-ügyben. Az EJB szerint akkor, amikor a török fegyveres erők Ormanicıt ellenőrzésük alá vonták és a falu teljes lakosságát összegyűjtötték egy téren, nem tettek semmit annak érdekében, hogy megállapítsák, hogy voltak-e polgári áldozatai a katonai akciónak, amire azért lett volna szükség, mert az elhasznált lőszer természete és mennyisége ezt egy valós lehetőséggé tette, ld. Case of Ahmet Özkan and Others v. Turkey (Application no. 21689/93) Judgment, 2004. április 6. 307. bek. Az ügy egy kislány halálához kapcsolódott, aki egy 1993-as katonai akcióban vesztette életét a Kurdisztáni Munkáspárt és Törökország között vívott fegyveres konfliktus során, ld. MELZER: *Targeted killing...* 386. o.

<sup>885</sup> HCJ 769/02. 40. bek. Ld. RABI – PLAW: Israeli Compliance... 249-257. o. A szerzőpáros rámutat, hogy a vizsgálatok lefolytatásával megbízott bizottság lényegesen később, de valóban létrejött, azonban ennek szervezete, függetlensége, működése, valamint hatásköre is homályba burkolódik. A legvalószínűbb az, hogy mára e szervezet működése marginalizálódott.

<sup>886</sup> LESH: Accountability... 100. o. A szerző szerint a vizsgálatokra az alábbi elvek vonatkoznak: függetlenség, pártatlanság, alaposság, hatékonyság, gyorsaság és átláthatóság.

<sup>887</sup> A bizottságot az izraeli kormányzat hozta létre 2010. június 14-én, abból a célból, hogy vizsgálja ki az azonos év május 31-én lezajlott ún. flottilla-incidentst. Az ügy dióhéjban: hat kisebb hajó a fedélzeten összesen körülbelül 700 emberrel megindult az izraeli partvonal irányába azzal a céllal, hogy áttörjék a Gázai övezet tengeri blokádját. A flottilla legnagyobb hajóját, a Mavi Marmarat az IDF elfogta és az átszállás közben erőszak alkalmazására került sor, amelynek során kilenc személy életét vesztette, 64 pedig megsebesült. A bizottság Jacob Türkelről, az Izraeli Legfelsőbb Bíróság egykori bírójáról kapta a nevét, aki a bizottság elnöke lett. The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010. The Turkel Commission. Report. Part One. [https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/downloads\\_eng1/en/ENG\\_turkel\\_eng\\_a.pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/downloads_eng1/en/ENG_turkel_eng_a.pdf) (2023. 01. 06.) 2-4. bek.

<sup>888</sup> LESH: Accountability... 100. o.

megfogalmazott olyan eljárásokat, amelyek a segítenének csökkenteni a megerősítési torzítás (*confirmation bias*) okozta kockázatot, növelni a művelet végrehajtása közbeni szituációs tudatosságot, illetve a jelentés ajánlotta a csapás előtti eljárások áttekintését annak érdekében, hogy értékeljék, hogy vannak-e a helyszínen polgári személyek.<sup>889</sup>

Hasonló probléma merült fel az ún. kunduzi-incidens kapcsán is. Az ügy tényállása dióhéjban úgy foglalható össze, hogy a *Bundeswehr* egy ezredese 2009-ben elrendelte két, a Talibán által eltérített kamion légitámadását, amiben hozzávetőlegesen 90 személy, köztük polgári személyek is életüket veszítették, akik üzemanyagot próbáltak felvenni a homokpadra futott járművekből.<sup>890</sup> A parancs kiadása előtt egy felderítő repülő cirka háromnegyed órán át figyelte az eseményeket, majd két amerikai F-15-ös vadászrepülő infravörös légi felvételeket sugárzott a területről. Ezen felül a parancsnok több alkalommal is megerősítést kapott egy katonai adatközlőtől is, hogy a helyszínen csak fegyveresek tartózkodnak.<sup>891</sup> A későbbi kártérítési ügyben eljáró *Bundessgerichtshof* ítéletében kiemelte, hogy jogsértés az ügyben nem történt, tekintettel arra, hogy a humanitárius nemzetközi jogi felülvizsgálatot minden esetben a parancsnok *ex ante* nézőpontjából szükséges elvégezni, ami az alkalmazandó szerződéses szöveg ti. „feltehető” járulékos veszteség és a „várható” katonai előny megfogalmazásából ered.<sup>892</sup> A bíróság azt is kiemelte, hogy a konkrét ügyben a parancsnok minden szükséges elővigyázatossági intézkedést megtett a célpontok megerősítése érdekében, így további intézkedésre nem volt szükség.<sup>893</sup> Az ügy jelentőségét az is mutatja, hogy a tényállás egy ( később megszüntetett) büntetőeljárás<sup>894</sup> valamint az Emberi Jogok Európai Bírósága előtti jogvitát<sup>895</sup> is generált.

### 3.3. Részkövetkeztetések

Mindenekelőtt rögzítendő, hogy a fentiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy a humanitárius nemzetközi jog generálisan nem tiltja a célzott likvidálás alkalmazását függetlenül attól, hogy azt szárazföldi csapatok, vagy pedig felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek hajtják végre. A hadviselés joga azonban alapvető szinten és speciális szabályok formájában egyaránt korlátok közé szorítja a célzott likvidálás alkalmazását. Egyfelől kizárólag olyan műveletre kerülhet sor, amelyek katonailag szükségesek; különbséget kell tenni harcosok és polgári sze-

<sup>889</sup> VERGUN, David: Air Force Official Briefs Media on Deadly Drone Strike in Kabul. *U.S. Department of Defense*. 2021. november 3. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2831896/air-force-official-briefs-media-on-deadly-drone-strike-in-kabul/> (2023. 01. 06.)

<sup>890</sup> PIĄTKOWSKI: i. m. 510. o.

<sup>891</sup> BGH, Urteil vom 6. Oktober 2016 - III ZR 140/15. 5. bek.

<sup>892</sup> BGH, Urteil vom 6. Oktober 2016 - III ZR 140/15. 53. bek. és I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51. cikk (5) bek. b) pont

<sup>893</sup> BGH, Urteil vom 6. Oktober 2016 - III ZR 140/15. 54. bek.

<sup>894</sup> Ermittlungsverfahren 3 BJs 6/10-4 gegen Oberst K.

<sup>895</sup> Case of Hanan v. Germany (Application no. 4871/16) Judgment, 2021. február 16.

mélyek és célpontok között; a támadással járó várható katonai előny mértékének meg kell haladnia az azzal észszerűen bekövetkező járulékos veszteség mértékét és az akció nem okozhat szükségtelen szenvedést, valamint károkat sem.

Mindez kiegészül azzal is, hogy a hadviselő feleknek nincs teljes szabadsága a hadviselés módjának megválasztásában, így például nem alkalmazhatnak hirtelenséggel egy célzott likvidálási akció során – legalábbis nemzetközi fegyveres összeütközésekben semmiképpen sem –, és főszabály szerint nem támadhatják azokat, akik feladták a küzdelmet vagy harcképtelenné váltak. Ebből adódóan bizonyos katonai akciók, mint például a dupla támadások, nagy valószínűséggel minden esetben jogellenesek lesznek. Ezen felül a humanitárius nemzetközi jog az emberi jogok nemzetközi rendszeréhez hasonlóan előír egyfajta belső vizsgálati kötelezettséget a hadviselők számára, ez azonban csak akkor és olyan módon érvényesül, amikor észszerűen felmerül a hadviselés joga megsértésének lehetősége. Ezekben az esetekben viszont az is kiemелendő, hogy a vizsgálatokat minden esetben *ex ante* szemlélettel szükséges vizsgálni, hiszen a művelet parancsnoka minden esetben csak a számára rendelkezésre álló információk alapján képes döntést hozni a konkrét helyzetben.

#### **4. A támadhatóság**

A fentiekben bemutatott különbségtétel elvének – ti. szűkebb értelemben különbséget kell tenni kombattánsok vagy harcosok, illetve a polgári személyek között – egyik legfontosabb hozadéka az, hogy egyértelmű képet alkothatunk arról, hogy ki, mikor és milyen körülmények között lehet támadás célpontja egy fegyveres konfliktusban. Ennek megfelelően ebben a részben azt vizsgálom, hogy az egyes személyi körök támadhatósága hogyan alakul.

##### **4.1. A harcosok vagy kombattánsok**

###### *4.1.1. A harcosok vagy kombattánsok támadhatósága*

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv a kombattánsok vagy harcosok fogalmát egyszerűen úgy határozza meg, mint valamely hadviselő fél fegyveres erőinek tagjai, akinek joguk van közvetlenül részt venni az ellenségeskedésben<sup>896</sup> és akik hadifogoly státuszra jogosultak, amennyiben az ellenség hatalmába kerülnek.<sup>897</sup> A szerződés arra is választ ad, hogy mi minősül a hadviselő fegyveres erejének.

„Valamely összeütköző Fél fegyveres erői olyan szervezett fegyveres erőkből, csapatokból és alakulatokból állnak, amelyek az alárendeltjeik magatartásáért az adott Félnak felelős parancsnokság alá tartoznak, abban az esetben

---

<sup>896</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 43. cikk (2) bek. Kivételt képez ez alól a III. Genfi Egyezmény 33. cikke szerinti egyházi és egészségügyi személyzet, akik nem minősülnek harcosoknak.

<sup>897</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 44. cikk (1) bek.

is, ha a Felet a szembenálló Fél által el nem ismert kormány, vagy a hatóság képviseli. Az ilyen fegyveres erők egy belső fegyelmi rendszerbe tartoznak, amely többek között érvényesíteni tartozik a fegyveres összeütközésre vonatkozó nemzetközi jogi szabályok betartását.<sup>898</sup>

Ezek a szabályok voltaképpen megegyeznek a nemzetközi szokásjog harcos és fegyveres erő fogalmával.<sup>899</sup> Érdemes azt is megjegyezni, hogy ebbe a kategóriába tehát beletartoznak a gerillák, a partizánok, a fegyveres ellenállók<sup>900</sup> és a *levée en masse* is.

A harcosok vagy kombattánsok támadhatóságának kérdése kapcsán alapvetően rögzíteni kell, hogy e személyi kör, tekintve, hogy jogosult és néha köteles is részt venni az ellenségeskedésben – főszabály szerint támadhatóvá válik.<sup>901</sup> Ez csak abban az esetben szűnik meg, ha a kombattáns *hors de combat* lesz, azaz elfogják, hajtótörött lesz, megbetegszik vagy megsebesül.<sup>902</sup> A harcosok támadhatósága bárhol és bármikor fennáll – az esetlegesen a semleges területeket kivéve – minden egyéb körülménytől függetlenül.<sup>903</sup> Ezen túlmenően azt is szükséges rögzíteni, hogy e státusz kizárólag a nemzetközi fegyveres összeütközések esetében áll rendelkezésre, nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban ugyanis a kombattáns kategória használata fogalmilag kizárt.<sup>904</sup> Ilyen esetben célszerű lehet a Lattmann Tamás által javasolt harcoló-nem harcoló dichotómia használata, amely nem a harcos-polgári személy megkülönböztetést, hanem éppenséggel a támadhatóságot veszi alapul.<sup>905</sup> Ez természetesen nem jelenti az állam fegyveres erejébe tartozó személyek nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban történő támadhatatlanságát, hiszen ők részt vesznek az ellenségeskedésben.<sup>906</sup>

#### 4.1.2. A harcosok támadhatósága célzott likvidálások során

A harcosok vagy kombattánsok támadhatóságához célzott likvidálások során nem férhet kétség. Mint a fegyveres erőkhöz tartozó személyek nem csak lehetőséget kapnak arra, hogy közvetlenül részt vegyenek az ellenségeskedésben, de vállalják is, hogy támadás célpontjai legyenek. Mindez az államok eddigi célzott likvidálási gyakorlatát szemlélve alapvetően nem volt hangsúlyos, hiszen egyfelől az államok főként nem nemzetközi fegyveres összeütközésben alkalmazták

<sup>898</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 43. cikk (1) bek. A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk (1) bekezdése ezt megtoldja a kormányellenes fegyveres erők és más szervezett fegyveres csoportok kategóriáival.

<sup>899</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 11. és 14. o.

<sup>900</sup> HERCZEGH: *A humanitárius...* 258. o.

<sup>901</sup> LATTMANN: *A fegyveres...* 40. o.

<sup>902</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 44. cikk (8) bek. III. Genfi Egyezmény 13. cikk LUBELL: *Extraterritorial...* 137. o.

<sup>903</sup> DINSTEIN: *The Conduct...* 42. o.

<sup>904</sup> LATTMANN: *A fegyveres...* 52. o. LUBELL: *Extraterritorial...* 139. o.

<sup>905</sup> LATTMANN: *Az egyén helyzete...* 109-112. o.

<sup>906</sup> II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikk (1) bek és 13. cikk (3) bek.

ezt az állami politikát, másfelől pedig – egyes szerzők szerint – abban az esetben, amikor ilyenre nemzetközi fegyveres konfliktusban került sor, mint például amilyen az Egyesült Államok és a Talibán uralta Afganisztán között volt, valószínűtlen, hogy az al-Kaida, mint nem állami szereplő megfelelt volna a kombattánsi kritériumoknak.<sup>907</sup> Ez véleményem szerint természetesen nem zárja ki azt, hogy a Talibán fegyveresei mint Afganisztán *de facto* fegyveres ereje harcosnak minősültek a konfliktus elején.<sup>908</sup>

A több esetben említett Szolejmáni tábornok célzott likvidálása viszont ebből a szempontból egy teljesen egyértelmű példával szolgál a harcosok célzott likvidálására. A tábornok az iráni Forradalmi Gárda Kodszerők parancsnoka volt,<sup>909</sup> így mindenképpen Irán fegyveres erejének tagja volt, aki ebből fakadóan bárhol és bármikor támadható volt.<sup>910</sup>

## 4.2. A polgári személyek

### 4.2.1. A polgári személyek fogalma és jogállása

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv negatívan határozza meg a polgári személyek fogalmát, azaz ebbe a kategóriába tartozik mindenki, aki nem minősül harcosnak vagy kombattánsnak, illetve nem tartozik egyik hadviselő fél fegyveres erejéhez sem.<sup>911</sup> A nemzetközi szokásjog ennél egyszerűbben fogalmaz és csak annyit mond, hogy aki nem tagja fegyveres erőnek, azt polgári személynek kell tekinteni.<sup>912</sup> A polgári lakosságot a humanitárius nemzetközi jog alapján védelem illeti meg, amely elsősorban abban ölt testet, hogy ezeket a személyeket tilos megtámadni, valamint tartózkodni kell minden olyan erőszakos cselekménytől vagy azzal való fenyegetéstől, ami a polgári lakosság körében rettegést kelthet.<sup>913</sup> Ezen túlmenően tilos megkülönböztetés nélküli támadásokat indítani.<sup>914</sup> Azonok szabályokat találhatunk a nemzetközi szokásjog normái között is.<sup>915</sup> Amennyiben kétség merülne fel valakinek a polgári státuszával kapcsolatban, őt polgári személynek kell tekinteni.<sup>916</sup>

---

<sup>907</sup> LUBELL: *Extraterritorial...* 138-139. o. A szerző szerint az al-Kaida tagjai nem különböztetik meg magukat a polgári lakosságtól, és az I. Kiegészítő Jegyzőkönyv a konfliktusra abból az okból nem alkalmazható, hogy az Egyesült Államok itt nem részes fél, továbbá a kérdéses rendelkezés nem rendelkezik szokásjogi erővel. Az ICRC nemzetközi szokásjoggal foglalkozó tanulmánya azonban ez utóbbit nem támasztja alá kellőképpen, ld. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 15-16. o.

<sup>908</sup> Sőt ebben az időben esetlegesen az azzal szorosan együttműködő al-Kaida „harcosok” is ilyennek minősülhettek, ugyanakkor ez már lényegesen vitathatóbb kérdés.

<sup>909</sup> A/HRC/44.38. 23. o.

<sup>910</sup> Ld. Függelék 2.2. pont

<sup>911</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 50. cikk (1) bek. Prosecutor v. Zdravko Mucic aka „Pavo”, Hazim Delic, Esad Landzo aka „Zenga”, Zejnil Delalic, Trial Chamber, Judgement, 1998. november 16. 271. bek.

<sup>912</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 17. o.

<sup>913</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51. cikk (2) bek.

<sup>914</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51. cikk (4)-(5) bek.

<sup>915</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 19. és 39-50. o.

<sup>916</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 50. cikk (1) bek.



Ez a védelem azonban nem feltétel nélküli, ugyanis bizonyos jól körülhatárolható esetekben felfüggesztődik, vagy akár teljesen meg is szűnhet.

#### 4.2.2. Az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel

A polgári személyek ellenségeskedésben való közvetlen részvételének jelensége már Hugo Grotiusnál megjelent,<sup>917</sup> azonban szerződéses rendelkezési formát először az 1949-es genfi egyezményekkel nyert. Ezeknek a nemzetközi szerződéseknek a közös harmadik cikke ugyanis kimondta, hogy – egyebek mellett – azokat a személyeket, akik nem vesznek közvetlenül részt az ellenségeskedésben, minden körülmények között, diszkrimináció mentesen emberséges bánásmódban kell részesíteni, így különösen ezeket a személyeket nem lehet megölni.<sup>918</sup> Mint azt a fentiekben már megállapítottam ezt a rendelkezést nem kizárólag nemzetközi, hanem nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközésekben is alkalmazni kellett és kell is.

Az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel részletesebb szabályozása az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvig várattott magára, amely már kimondta, hogy a polgári személyeket addig illeti meg a humanitárius nemzetközi jogból fakadó védelem, ameddig és amennyiben nem vesznek közvetlenül részt az ellenségeskedésben.<sup>919</sup> Mindezt a II. Kiegészítő Jegyzőkönyv a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra is kiterjesztette<sup>920</sup> és természetesen ezek a nemzetközi szokásjogban is megtalálhatóak.<sup>921</sup> Az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel jogi kategóriáját a bírói gyakorlat az ICTY esetjogán keresztül kezdte megtölteni tartalommal és meghatározott bizonyos magatartásokat, amelyek az ellenségeskedésben való közvetlen részvételnek minősülnek.<sup>922</sup>

E kérdés modernnek tekinthető szakirodalmi vitája voltaképpen 2003-ban kezdődött, amikor az ICRC és a T.M.C. Asser Intézet megkíséreltek közösen létrehozni egy, a szakma egésze által elfogadhatónak tekinthető álláspontot az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel szabályai tekintetében. A vállalkozás csak részben hozott sikert, ugyanis a konzultációs folyamat végére megszülető *Értelmező Iránymutatást*<sup>923</sup> végül csak az ICRC adta ki saját égisze alatt, ugyanis a szakértők egy jelentős része visszavonta támogatását a dokumentumtól.<sup>924</sup>

<sup>917</sup> GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról. II. kötet*. Pallas Stúdió - Attraktor Kft., 1999. 391-394. o.

<sup>918</sup> Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezmények közös 3. cikke.

<sup>919</sup> I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 51. cikk (3) bek.

<sup>920</sup> II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 13. cikk (3) bek.

<sup>921</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 19. o.

<sup>922</sup> CRAWFORD: *Identifying...* 67-78. o. „To take a “direct” part in the hostilities means acts of war which by their nature or purpose are likely to cause actual harm to the personnel or matériel of the enemy armed forces” *Ld. Prosecutor v. Stanislav Galić, Trial Chamber, Judgment, 2003. december 5. 48. bek. Prosecutor v. Pavle Strugar, Appeals Chamber, Judgment, 2008. július 17.* (a továbbiakban: Strugar-ügy) 172-179. bek. Az ICTY megállapításait nagyban átvették más nemzetközi büntetőbírói fórumok, köztük a Nemzetközi Büntetőbíróság is, ld. CRAWFORD: *Identifying...* 70-72. o.

<sup>923</sup> MELZER: *Interpretive...*

<sup>924</sup> CRAWFORD: *Identifying...* 72. o.

Annak ellenére, hogy számos szerző élesen kritizálta<sup>925</sup> a produktumot, az kétséget kizáróan nagy hatással volt a nemzetközi jog tudományára és úgy tűnik az állami gyakorlatra is, így célszerű röviden bemutatni annak legfőbb szabályait.

Melzer, az Értelmező Iránymutatás szerzője szerint a dokumentum egy olyan kompromisszum eredménye, amely megkísérelte a liberálisabb és konzervatívabb nézeteket közös nevezőre hozni. Ennek a folyamatnak az eredménye lett tehát a mű.<sup>926</sup>

Az Értelmező Iránymutatás alapvetően egy három kumulatív feltételből álló tesztet alkalmaz arra, hogy megállapítsa, hogy ki vesz részt közvetlenül az ellenségeskedésben. Az első ilyen feltétel a kárnak egy olyan küszöbértéke, amely valószínűsíthetően bekövetkezik egy magatartás okán. A második egy közvetlen okozati kapcsolat a várható kár és a magatartás között. Végül a harmadik feltétel az ún. hadviselői viszony (*belligerent nexus*), amely voltaképpen azt kívánja meg, hogy az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel abból a célból történjen, hogy az kárt okozzon a másik hadviselő félnek.<sup>927</sup>

Az Értelmező Iránymutatás fontos megállapítása továbbá, hogy azok a polgári személyek, akik egy szervezett fegyveres csoport tagjai és egyben folyamatos harci funkcióval rendelkeznek (*continuous combat function*) elveszítik polgári státuszukat és a funkciójuk betöltésének időszakára bárhol és bármikor támadhatóvá válnak, szemben azokkal, akik csak sporadikusan vesznek részt az ellenségeskedésben.<sup>928</sup> Ezen felül az Értelmező Iránymutatás azt is jogként irányozza elő, hogy az alkalmazott erőszak mértékének ténylegesen szükségszerűnek kell lennie a legitim katonai cél elérése érdekében, amely így szűkíti az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevő, és folyamatos harci funkcióval rendelkező személyek támadhatóságát.<sup>929</sup>

Akár jogosak az Értelmező Iránymutatás kapcsán megfogalmazott kritikák, akár nem, az mindenesetre kétségtelen, hogy annak egyes részei, különös tekintettel a folyamatos harci funkcióra utat találtak az állami gyakorlatba. Az *Oberverwaltungsgericht für das Land Nordrhein-Westfalen* példának okáért

<sup>925</sup> PI. WATKIN, Kenneth: Opportunity Lost: Organized Armed Groups and the ICRC "Direct Participation in Hostilities" Interpretive Guidance. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 641-695. o. SCHMITT, Michael N.: Deconstructing Direct Participation in Hostilities: The Constitutive Elements. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 697-739. o. BOOTHBY, William: And for Such Time as: The Time Dimension to Direct Participation in Hostilities. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 741-768. o. PARKS, W. Hays: Part IX of the ICRC "Direct Participation in Hostilities" Study: No Mandate, No Expertise, and Legally Incorrect. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 769-830. o.

<sup>926</sup> MELZER, Nils: Keeping the Balance Between Military Necessity and Humanity: A Response to Four Critiques of the ICRC's Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation In Hostilities. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 835-836. o.

<sup>927</sup> MELZER: *Interpretive...* 46. o.

<sup>928</sup> MELZER: *Interpretive...* 27-28. o. A folyamatos harci funkció az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel folyamatosságára utal, szemben a spontán sporadikus és szervezetlen részvétellel, ld. uo. 34. o.

<sup>929</sup> MELZER: *Interpretive...* 77. o.

többször is hivatkozott az Értelmező Iránymutatásra egy jemeni dróntámadás megítélésével kapcsolatos ítéletében.<sup>930</sup> Németország saját katonai kézikönyvében is elfogadja az Értelmező Iránymutatás legfőbb megállapításait.<sup>931</sup> Norvégia ugyan *expressis verbis* nem utal az Értelmező Iránymutatásra, a támadhatóság kapcsán mégis szinte teljesen azonos koncepcióval dolgozik.<sup>932</sup> Dánia hasonlóan elfogadja az Értelmező Iránymutatás támadhatósági megállapításait, hivatkozva is a dokumentumot, mint inspirációs forrást.<sup>933</sup> Új-Zélandot szintén a támogatók közé sorolhatjuk.<sup>934</sup> Az Egyesült Államok ezzel szemben nem köti semmilyen formában az ellenségeskedésben való közvetlen részvételhez a szervezett fegyveres csoportok tagjainak támadhatóságát.<sup>935</sup>

A fentiek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy az Értelmező Iránymutatás egyes szabályai mindenképpen hatással voltak az állami gyakorlatra, legalábbis ami az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel feltételeit és szabályait, valamint a folyamatos harci funkció elismerését illeti, azonban elemzésem során nem találtam olyan állami gyakorlatot, ami a halálos erőszak alkalmazását a meglévő keretrendszeren túl, egy legitim katonai cél eléréséhez való feltétlen szükségességhez kötötte volna. Ugyanakkor kiemelését érdemel, hogy az Egyesült Államok *policy* alapon a terror-elhárítási akciók tekintetben mégis az elfogást részesíti előnyben a halálos erőszak-alkalmazással szemben.<sup>936</sup> Az Izraeli Legfelsőbb Bíróság pedig saját belső jogából vezet le egy hasonló kötelezettséget.<sup>937</sup>

#### 4.2.3. A polgári személyek támadhatósága célzott likvidálás keretében

A polgári személyek főszabály szerint nem képezhetik egy katonai akció célpontját, hiszen azt csak és kizárólag harcosok, valamint katonai célpontok ellen lehet irányítani. A civil lakosság is válhat azonban célzott likvidálás áldozatává – a fentebb tárgyalt járulékos veszteség esete mellett – amennyiben és arra az időre, ameddig ezek a személyek közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben.

<sup>930</sup> OVG 4 A 1361/15. 95-98. o.

<sup>931</sup> Német Katonai Kézikönyv 1308. bek. A Kézikönyv elfogadja az egyszeri magatartásra irányadó ellenségeskedésben való közvetlen részvételt és a folyamatos harci funkciót is.

<sup>932</sup> Norvég Katonai Kézikönyv 3.36-3.44. bek.

<sup>933</sup> Dán Katonai Kézikönyv 168-173. és 180-182. o.

<sup>934</sup> Új-Zélandi Katonai Kézikönyv 6.5.25.-6.5.30. bek. A Kézikönyv arra is kitér, hogy nincs semmilyen kötelezettség a humanitárius nemzetközi jogban a nem halálos erőszak alkalmazására, ld. uo. 7.8.12. bek.

<sup>935</sup> Amerikai Katonai Kézikönyv 5.8.2.1. pont

<sup>936</sup> „Consequently, the United States prioritizes as a matter of policy, the capture of terrorist suspects as a preferred option over lethal action and will therefore require a feasibility assessment of capture options as a component of any proposal for lethal action. Lethal action should be taken in an effort to prevent terrorist attacks against U.S. persons only when capture of an individual is not feasible and no other reasonable alternatives exist to effectively address the threat. Lethal action should not be proposed or pursued as a punitive step or as a substitute for prosecuting a terrorist suspect in a civilian court or a military commission. Capture is preferred even in circumstances where neither prosecution nor third-country custody are available disposition options at the time.” Ld. PPG. 1. o.

<sup>937</sup> HCJ 769/02. 40. bek.

Itt tehát voltaképpen arra a kérdésre kell tudni választ adni, hogy melyek azok a magatartások, amelyek lehetővé teszik egy polgári személy időleges támadhatóságát, illetve melyek azok az esetek, amikor a humanitárius nemzetközi jogból fakadó védelem folyamatos jelleggel szűnik meg (helyesebben függesztődik fel). Ennek azért van kiemelkedő jelentősége, mert a terrorizmus elleni küzdelemben – amely a közelmúltig a modern célzott likvidálási programok gyakorlatilag egyetlen megnyilvánulási formája volt – fokozottan merül fel a támadható és védelemben részesülő személyek elhatárolása, hiszen a terroristák gyakran belevegyülnek az egyébként védendő polgári lakosságba.<sup>938</sup>

A szakirodalomban heves vita van a mai napig atekintetben, hogy mely magatartások alapozzák meg az ellenségeskedésben való közvetlen részvételt. Vannak azonban olyan esetek, amelyek vitán felül állnak, ilyen például az, amikor egy polgári személy fegyvert használ,<sup>939</sup> egyéb módon fegyveresen részt vesz a harcokban, katonai információt továbbít közvetlen és azonnali felhasználásra, vagy fegyvereket szállít a frontra.<sup>940</sup> Vannak azonban vitatott esetek is, amelyeknél nem egyértelmű, hogy az ellenségeskedésben való közvetlen részvételtől beszélhetünk-e. Az Értelmező Iránymutatás szerint például az általános toborzás és kiképzés nem tekinthető az ellenségeskedésben való közvetlen részvételnek.<sup>941</sup> Ezzel szemben létezik olyan nézet is, amely akár egy terrorszervezet vagy támadás finanszírozóját is támadhatónak tekinti.<sup>942</sup> A konkrét támadások kitervelői és parancsnokai azonban vitán felül részt vesznek az ellenségeskedésben.<sup>943</sup> A számos szakirodalmi vita, illetve megállapítás ellenére annak gyakorlati eldöntése, hogy ki támadható továbbra is problémát jelent főleg olyan területeken, ahol a vendégek még egy esküvőre is fegyverben érkeznek.<sup>944</sup>

Ebből következik az, hogy a folyamatos harci funkció megítélése – amelynek segítségével a terrorszervezetek funkcionális tagjai bárhol és bármikor támadhatóak lennének – szintén nehézségekbe ütközik, ugyanis ennek a kategóriának az alapját is az ellenségeskedésben való közvetlen részvétel képezi. Bár egyes szerzők felvetik, hogy az al-Kaida akár összes tagja rendelkezhet folyamatos harci funkcióval,<sup>945</sup> mások még olyan prominens személyek támadhatóságát is megkérdőjelezzik e szabályok alapján, mint Anwar al-Awlaki,<sup>946</sup> akinek komoly része volt az Egyesült Államokkal szembeni több terrortámadás előkészítésében.<sup>947</sup>

<sup>938</sup> MAXWELL, Mark: Rebutting the Civilian Presumption: Playing Whack-A-Mole Without a Mallet? In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP. 2012. 32. o.

<sup>939</sup> SANDOZ – SWINARSKI – ZIMMERMANN: *Commentary*... 1943. bek.

<sup>940</sup> Strugar-ügy 177. bek. MELZER: *Interpretive*... 56. o.

<sup>941</sup> MELZER: *Interpretive*... 53. o.

<sup>942</sup> GUIORA, Amos N.: Legitimate Target. A Criteria-Based Approach to Targeted Killing. OUP, 2013. 22. o.

<sup>943</sup> ALKATOUT: *The Legality*... 190-191. o. GUIORA: *Legitimate*... 22. o. MELZER: *Targeted killing*... 342. o.

<sup>944</sup> LUBELL: *Extraterritorial*... 157. o.

<sup>945</sup> OHLIN: *Targeting*... 84-85. o.

<sup>946</sup> MAXWELL: *Rebutting*... 52. o.

<sup>947</sup> VII. fejezet 3.1.1.2. alpont.

Álláspontom szerint alapvetően ide kapcsolódik a fentiekben már több alkalommal említett, viselkedésminta vagy egyéb ismertetőjegy alapú ún. *signature strike*-ok problémája is, hiszen itt az állam e viselkedés minták vagy egyéb ismertetőjegyek alapján igyekszik meghatározni egy személy ellenségeskedésben való közvetlen részvételét, vagy folyamatos harci funkcióját, illetve egy objektum katonai jellegét.

Kevin Jon Heller egy tanulmány keretei között részletesen is foglalkozott ezzel a kérdéssel és háromfajta „viselkedésminta-” vagy egyéb ismertetőjegy-típust különített el egymástól. Álláspontja szerint léteznek jogilag elfogadható viselkedésminták és egyéb ismertetőjegyek, amelyek megalapozhatják a támadhatóságot, ilyen például a támadás kitervelése, fegyver szállítása a frontra, robbanóanyag kezelése vagy egyszerűen egy kiképzőtábor létezése.<sup>948</sup> Ezzel szemben vannak olyanok, amelyek jogilag nem alapozzák meg a támadhatóságot, ilyen például az ha fegyveres személyek utaznak valahová,<sup>949</sup> vagy valaki ismert terroristával érintkezik, vagy egészen egyszerűen harcért korú férfiként egy területen tartózkodik.<sup>950</sup> Ezen felül vannak olyan körülmények, amelyek bizonyos esetekben megalapozzák a támadhatóságot, ilyen amikor fegyveresek a frontvonal felé tartanak, vagy kiképzésében vesznek részt.<sup>951</sup>

Mindezek alapján tehát azt a következtetést lehet levonni, hogy a *signature strike*-ok önmagukban nem jogellenesek, azonban ahogy szinte minden katonai akció, amennyiben elégtelen viselkedésminta vagy egyéb ismertetőjegy alapján kerül sor a támadásra, úgy az rányomhatja a bélyegét az akció legalitására.

Szintén itt, a megkülönböztetés elvének gyakorlati kérdései között említhető meg az, hogy az ICTY Tárgyalási Tanácsa a Gotovina-ügyben úgy határozott, hogy azok a konkrét ügyben használt tüzérségi fegyverrel kilőtt lövedékek, amelyek a célponttól 200 méter távolságra csapódtak be, közvetlenül a célpontra irányuló műveletnek minősülnek.<sup>952</sup> Ez tehát – figyelembe véve a használt fegyvert – viszonylag nagy tévedési lehetőséget biztosítana a támadónak a jogszerűség keretei között. A kérdéses ügyben eljáró Fellebviteli Tanács ugyanakkor felülbírált a Tárgyalási Tanács döntését, mondván, hogy az nem határozta meg a 200 méteres hibalehetőség jogalapját,<sup>953</sup> annak ellenére, hogy egy ilyen technikai jellegű döntést minden esetben bizonyítékok alapján kell meghozni.<sup>954</sup>

<sup>948</sup> HELLER: 'One Hell... 94-96. o.

<sup>949</sup> Az ICTY is megállapította, hogy fegyverek birtoklása önmagában nem vonja kétségbe az illető polgári státuszát. Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Trial Chamber, Judgment, 2003. október 16. 659. bek. Ez főként abból a szempontból jelentős, hogy példának okáért Jemenben mindenki fegyvert visel, ez az állam pedig gyakori helyszíne különböző célzott likvidálási akcióknak, ld. HELLER: 'One Hell... 99. o.

<sup>950</sup> HELLER: 'One Hell... 97-100. o.

<sup>951</sup> Uo. 100-103. o.

<sup>952</sup> Prosecutor v. Gotovina et al., Trial Chamber I., Judgment, 2011. április 15. 1898. bek.

<sup>953</sup> Prosecutor v. Gotovina et al., Appeal Chamber, Judgment, 2012. november 16. 58. és 61. bek.

<sup>954</sup> Uo. 58. és 61. bek.

Mindebből tehát az következik, hogy a konkrét hibalehetőség meghatározására nem általánosságban, hanem esetről-esetre kell sor kerülni. Ez a célzott likvidálás esetében különösen jelentős kérdés lehet, ugyanis gyakran mozgó járműben tartózkodó személy a művelet célpontja, ahol a pontosság elengedhetetlen. E precizitás szükségességét mutatja az is, hogy az Egyesült Államok iraki inváziója során sikertelenül próbálták meg célzottan likvidálni az ellenfél vezetését. Ennek hátterében pedig a nem megfelelő hírszerzési adatok álltak.<sup>955</sup> Bár általában a felfegyverzett drónok precíziós *Hellfire* rakétákat használnak, egy fegyver ilyen jellege nem minden esetben garantálja a pontosságot, ugyanis egy precíziós művelet elvégzése sokkal többet kíván meg, az alkalmazott fegyver pontosságánál. A pontosságot fegyverek esetében azok egy meghatározott pont eltalálásnak képességével írhatjuk le, amelynek mértékegysége az ún. cirkuláris hibavalószínűség, amely annak a körnek a sugarát jelöli, amelybe a fegyver, vagy annak lövedékeinek fele esik/esnek.<sup>956</sup> Jogi szempontból ennek ott van jelentősége, hogy minél pontosabb egy fegyver, másképpen minél kisebb a cirkuláris hibavalószínűség, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy humanitárius nemzetközi jogi szempontból jogellenes lesz egy pontatlanul megvalósított katonai akció. Példának okáért, ha a cirkuláris hibavalószínűségeen kívül csapódik be egy lövedék, akkor azt vélelmezhetően szándékosan vagy éppen gondatlanul más, adott esetben polgári célpontra irányították.<sup>957</sup>

### **4.3. Részkövetkeztetések**

Nemzetközi fegyveres összeütközések esetében a támadhatóság tekintetében különbséget kell tenni polgári személyek és harcosok között, míg előbbiek csak odáig támadhatóak, ameddig közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben, addig a harcosok vagy kombattánsok bárhol és bármikor támadhatóak. Így amennyiben egy célzott likvidálásra ilyen fegyveres konfliktus keretében kerül sor, úgy a harcosok vagy kombattánsok, illetve az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevő személyek lehetnek támadások közvetlen áldozatai.

Nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében harcosokról vagy kombattánsokról nem beszélhetünk, csak olyan személyekről, akik folyamatos harci funkciójukon keresztül integrálódtak egy fegyveres csoportba, amely integráció idejére polgári státuszuk elveszik és ebből adódóan bárhol és bármikor támadhatóak. Ettől eltekintve a polgári személyek e konfliktus keretei között is csak akkor és annyiban lehetnek támadások közvetlen célpontjai, amikor és ameddig közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben.

Semmi nem támasztja alá azonban az állami gyakorlatból azt a szakirodalomban és az ICRC által hangoztatott nézetet, hogy az államoknak tartózkodniuk

---

<sup>955</sup> SCHMITT: Precision attack... 447. o.

<sup>956</sup> Uo. 446. o.

<sup>957</sup> Uo. 455-456. o.

kellene a halálos erőszak alkalmazásától, amennyiben az nem feltétlenül szükséges egy katonai cél elérése érdekében, ez azonban nem zárja ki azt, hogy ilyen gyakorlatot *policy* vagy más alapon kövessenek.

## 5. Következtetések

E fejezet rávilágított arra, hogy a célzott likvidálások humanitárius nemzetközi jogi szempontú vizsgálata során számos kérdést kell körültekintően számba venni. Egyfelől a hadviselés jogának alkalmazhatóságához elengedhetetlen, hogy létrejöjjön egy fegyveres konfliktus a hadviselő felek között. Amennyiben célzott likvidálásra államok között, vagy egy megszállás keretében kerül sor, a kérdés megítélése viszonylag egyszerű, és az összeütközésre a nemzetközi fegyveres konfliktusok jogának szabályait kell alkalmazni. Ezzel szemben, amikor egy nem állami szereplővel szemben alkalmazzák ezt az állami politikát, akkor bizonyítani kell tudni, hogy nem nemzetközi fegyveres konfliktus áll fenn a felek között, azaz a nem állami szereplőnek rendelkeznie kell egy meghatározott szervezettséggel és a közöttük lévő fegyveres konfliktusnak el kell érnie egy meghatározott intenzitási küszöböt.

Fegyveres konfliktusok esetében az összeütközéskor figyelembe kell venni a humanitárius nemzetközi jog legfőbb elveit, így egyfelől különbséget kell tennie civilek és harcosok vagy kombattánsok között, előbbiek pedig csak akkor és annyiban támadhatóak amennyiben közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben, vagy pedig beépülnek egy fegyveres csoportba, ahol folyamatos harci funkciót töltenek be az egyszerű, sporadikus jellegű ellenségeskedésben való közvetlen részvétellel szemben. Ennek hiányában a civilek csak járulékos veszteségként eshetnek katonai akció áldozatául. A célzott likvidálási akciót katonai szükségességgel kell alátámasztani és a várható katonai előnynek meg kell haladnia az esetlegesen bekövetkező járulékos veszteség mértékét. Ezen felül tilos olyan katonai akcióba kezdeni, amely túlzott szenvedéssel vagy károkozással járna.

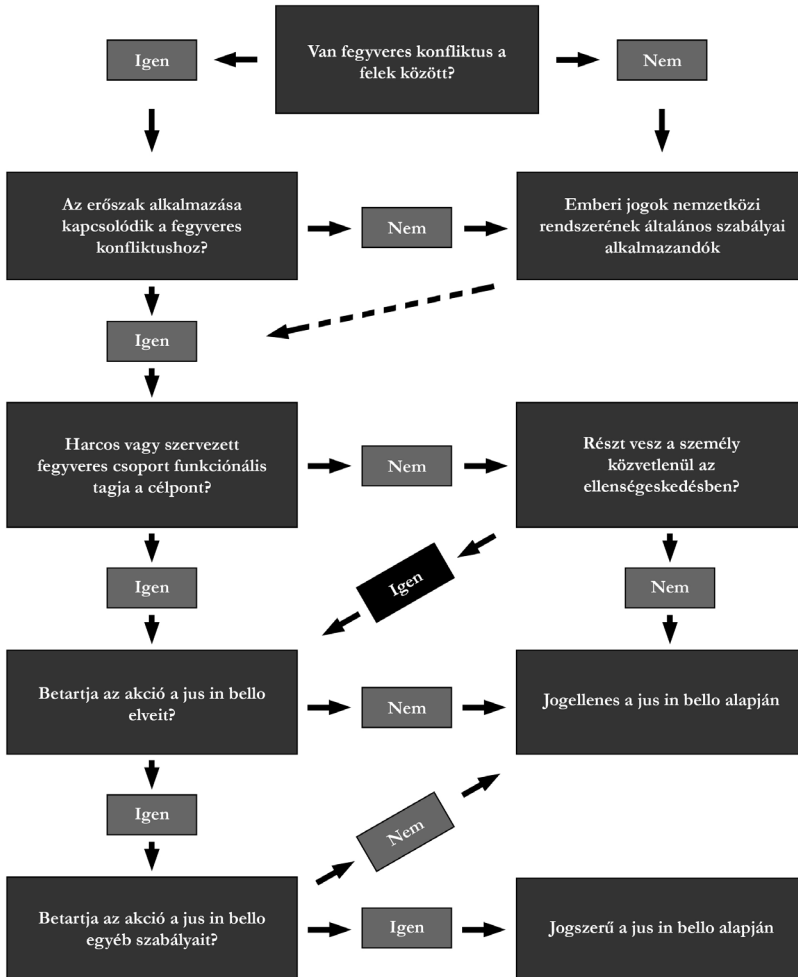
A hadviselés jogából fakadóan ezek mellett különböző magatartások szintén tilalmazottak, ilyen például a hitszegéssel elkövetett célzott likvidálás vagy a dupla támadások alkalmazása, amennyiben azzal polgári vagy *hors de combat* személyeket támadnának. A viselkedésminták és egyéb ismertetőjegyek alapján történő célpontkiválasztás alapvetően nem jogellenes, azonban nem megfelelő ismertetőjegyek használata esetén a teljes akció jogszertülenségbe fulladhat.

Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni, hogy a katonai műveleteket minden esetben a katonai parancsnok *ex ante* nézőpontjából szükséges vizsgálni, így a számára rendelkezésre álló, vagy potenciálisan elérhető információk alapján kell megítélni, hogy egyfelől megtett-e mindent annak érdekében, hogy az esetleges hibák elkerülhetők legyenek, illetve ha netán mégis pontatlan bevetésre kerülne sor, akkor az alkalmazott fegyver technikai jellemzőinek egyedi vizsgálata alapján kell megállapítani, hogy a pontatlanság hibahatáron belül,

vagy azon kívül mozgott, utóbbi értelemszerűen egyben jogellenességet is jelentve az akció számára.

A célzott likvidálás *jus in bello* legalitásának tesztjét az alábbi ábra szemlélteti:

## Jus in bello Teszt



*A célzott likvidálás jus in bello legalitási tesztje  
4. sz. ábra (saját szerkesztés)*



## VII. A CÉLZOTT LIKVIDÁLÁS BÍRÓSÁGI FELÜLVIZSGÁLATA

### 1. Bevezető gondolatok

A célzott likvidálással foglalkozó munkák mindig is kiemelt figyelmet fordítottak arra a tényre, hogy az Izraeli Legfelsőbb Bíróság 2006-ban, a világon elsőként ítéletet mondott az izraeli program legalitását illetően,<sup>958</sup> így gyakorlatilag minden a témakörrel foglalkozó monográfia feldolgozza az esetet.<sup>959</sup> Azonban a célzott likvidálások bírósági felülvizsgálatának részletekbe menő elemzése eddig viszonylag kevés munkát ihletett.<sup>960</sup>

E fejezet ennek megfelelően elemzi és áttekinti a célzott likvidálásokért viselt felelősség kérdéskörét azok bírósági felülvizsgálatának lehetőségével. A célzott likvidálások kapcsán megjelenik egy ún. felelősségi vákuum, ugyanis azok modern formájának elterjedése óta nem történt valódi felelősségre vonás – az Alekszandr Litvinyenko ellen elkövetett merényletet leszámítva<sup>961</sup> – sem állami, sem pedig egyéni szinten e programok üzemeltetése vagy végrehajtása kapcsán.<sup>962</sup> A felelősségre vonás hiánya a dolog természetéből adódóan alapvetően politikai okokra vezethető vissza, ahogy azt a fejezet további részében részletesen ismertetem, ebből azonban logikusan adódik a kérdés, hogy van-e egyáltalán jogi lehetőség egy célzott likvidálás bírósági felülvizsgálatára és ha igen, akkor milyen módon, mely bírói fórum előtt történhet meg mindez. Egy bírósági felülvizsgálat jelentősége pedig nem csupán a jogellenes célzott likvidálást megvalósító személy vagy állam felelősségre vonásában áll, hanem abban is, hogy a nemzetközi és a nemzeti bíróságok is kiemelkedő szerepet töltenek be a nemzetközi jog szokásjogi szabályainak megállapításában és értelmezésében,<sup>963</sup> ez pedig segítséget nyújthat az államok számára célzott likvidálási programjaik jogszerű keretek közötti megvalósításához.

Ennek megfelelően e fejezet elsőként a nemzetközi bíróságok eljárását veszi górcső alá, mégpedig oly módon, hogy megvizsgálja, hogy milyen esetben lenne lehetőség a Nemzetközi Bíróság és a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárására, továbbá utal az emberi jogi fórumok szerepére is (2. pont). Ezt követően a fejezet a

<sup>958</sup> HCJ 769/02.

<sup>959</sup> Pl. OTTO: *Targeted killings...* 523-530. o. GUNNEFLO: *Targeted Killing...* 15-24. o. ALKATOUT: *The Legality...* 133-137. o. MELZER: *Targeted killing...* 32-36. o.

<sup>960</sup> Ezek közül kiemelt figyelmet érdemel Stuart Casey-Maslen a nemzeti eljárásokat összefoglaló munkája, ld. CASEY-MASLEN: *Unmanned Weapons...* 180-190. o.

<sup>961</sup> Erről részletesen ld. V. fejezet 2.2. alpont.

<sup>962</sup> A/HRC/14/24/Add. 6. 3. és 92. bek MELONI, Chantal: *State and Individual Responsibility for Targeted Killings by Drones*. In DI NUCCI, Ezio – SANTONI DE SIO, Filippo szerk.: *Drones and Responsibility – Legal, Philosophical, and Sociotechnical Perspective on Remotely Controlled Weapons*. Routledge, 2016. 51. o.

<sup>963</sup> A nemzetközi bíróságok szerepéről a szokásjog megállapításában ld. pl. VAN AAKEN, Anne: *Interests, Strategies and Veto Players: The Political Economy of Interpreting Customary International Law. ESIL Reflections* 11. (2022) 5. o. A nemzeti bíróságok szerepéről ld. AMMANN, Odlie: *Domestic Courts and the Interpretation of International Law – Methods and Reasoning Based on the Swiss Example*. Brill – Nijhoff, 2019. 133. o.

felelősségi vákuum feloldására alkalmazható egyéb alternatívák irányából elemzi a célzott likvidálásokat, mégpedig oly módon, hogy a nemzeti bíróságok által alkalmazható közvetlen vagy közvetett bírói felülvizsgálat szempontjából közelíti meg a kérdést. A fejezet példákon keresztül illusztrálja a közvetlen és közvetett bírói felülvizsgálat lehetőségét a célzott likvidálásokat végrehajtó, vagy azokat segítő államok nézőpontján keresztül (3. pont). Végül, de nem utolsósorban fontos említést tenni a nemzeti bíróságok és a nemzetközi jog kapcsolatáról is, mégpedig abból a szempontból, hogy mennyiben lehet támaszkodni a nemzeti bíróságok nemzetközi joggal kapcsolatos jogértelmezéseire, valamint, hogy ezek a jogértelmezések milyen következményekkel járhatnak a célzott likvidálásokra nézve, másképpen mi a jelentősége a bírói felülvizsgálatnak (4. pont).

## **2. Feloldható-e a felelősségi vákuum? – bírói felülvizsgálat nemzetközi szintén**

A célzott likvidálások bírói felülvizsgálatának számos lehetősége közül elsőként a nemzetközi színteret mutatom be. A nemzetközi szintérhez sorolom valamennyi állandó vagy választott nemzetközi bíróság eljárását, legyen szó akár államok közötti jogviták megoldásáról, egy állam és egy természetes személy közötti emberi jogi jogsértés elbírálásáról, vagy éppen egy természetes személy által elkövetett olyan cselekmény miatti felelősségre vonásról, amely nemzetközi jog alapján büntetendő. A célzott likvidálás a II. fejezetben megfogalmazott – a monográfia keretében használt – definíciójából az következik, hogy a halálos erőszak alkalmazása a számos kvalifikációs jelző mellett határon átnyúló jellegű. E határon átnyúló erőszak pedig képes államközi vitát vagy vitákat generálni, amelyek rendezésére a nemzetközi jog kiforrott jogi kereteket hozott létre. Ezeket a kereteket a modern nemzetközi jog tekintetében az ENSZ 1945-ben San Franciscóban elfogadott Alapokmánya fektette le, amely nem csak létrehozta az Egyesült Nemzetek Szervezetét, hanem megalkotta az erőszak általános tilalmát is,<sup>964</sup> amely mára a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő normájává vált,<sup>965</sup> és kötelezővé tette a viták békés rendezését.<sup>966</sup>

A viták békés rendezésének elve ugyan a nemzetközi jog általános szabályainak egyike, azonban nem éri el a *jus cogens* normák szintjét.<sup>967</sup> Az elv végrehajtására a gyakorlatban alapvetően két mód áll rendelkezésre: a diplomáciai és a bírói út.<sup>968</sup> Bár elméletileg lehetséges, hogy a célzott likvidálás okozta államközi vita rendezhető legyen diplomáciai eszközökkel, kötelező erő hiányában<sup>969</sup> ezek

---

<sup>964</sup> ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bek.

<sup>965</sup> Ld. IV. fejezet 2. pont.

<sup>966</sup> ENSZ Alapokmány 2. cikk (3) bek.

<sup>967</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I...* 225-226. o.

<sup>968</sup> KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 687. o.

<sup>969</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog I...* 228. o.

azonban az államok akaratára és az általuk képviselt tényleges erőviszonyokra bízják a jogvita kimenetelét, végső soron tehát nem vagy nem feltétlenül befolyásolják a célzott likvidálás megvalósítását oly módon, ahogy erre egy kötelező erejű bírói döntés képes lenne. Ebből következően a viták békés rendezésének másik nagy csoportja, a bírói vitarendezés kínálkozik megfelelő alternatívaként.

A bírói vitarendezés esetében beszélhetünk állandó és választottbírói eljárásról,<sup>970</sup> azonban a két bírósági forma közötti különbségek tárgyalása ehelyütt mellőzhető. A monográfiában kizárólag állandó nemzetközi bíróságokkal foglalkozom, tekintettel arra, hogy a Nemzetközi Bíróságra vonatkozó megállapításaim többsége *mutatis mutandis* a választott bírói fórumok esetében is helytállóak kell, hogy legyenek, az emberi jogi fórumok és a Nemzetközi Büntető Bíróság esetében pedig nem áll rendelkezésre választott bírói alternatíva hasonló, vagy azonos funkcióval. E három nemzetközi szintű felülvizsgálat előtt röviden célszerű utalni arra, hogy e bíróságok állandó jellegűtől eltekintve közel sem azonosak, ugyanis eltérő szempontok mentén, eltérő karakterű vizsgálatot folytatnak le, amelynek a dolog természetéből adódóan eltérő következményei lehetnek. Míg a Nemzetközi Bíróság előtti eljárásnak a következménye egy állam jogsértésének megállapítása és az ehhez kapcsolódó egyéb jogkövetkezmények lehetnek, pl. kártérítés fizetése a sértett államnak,<sup>971</sup> addig a Nemzetközi Büntetőbíróiságon természetes személyek büntetőjogi felelőssége a bírói felülvizsgálat tárgya.<sup>972</sup> Az emberi jogi fórumok esetében pedig egy állam és egy magánszemély közötti emberi jogi jogvita megoldása a bíróság feladata, ahol a jogsértés miatti felelősség megállapítása mellett kártérítés is megítélhető.<sup>973</sup>

### 2.1. A Nemzetközi Bíróság

A Nemzetközi Bíróságot az ENSZ Alapokmánya hozta létre, amely az Állandó Nemzetközi Bíróság jogutódjaként fogható fel.<sup>974</sup> A Nemzetközi Bíróságnak joghatósága van minden olyan kérdésben, amit a jogvita felei elé terjesztenek, valamint azokban a kérdésekben, amit az ENSZ Alapokmány, vagy hatályos nemzetközi szerződések ilyenként deklarálnak.<sup>975</sup> Mindez azt jelenti, hogy a joghatóság megállapítható, ha egy vita felei a vita kialakulását követően nemzetközi szerződést kötnek annak a NB előtt történő rendezéséről, vagy ha egy már korábban kötött nemzetközi szerződés a felek között joghatósági záradékot tartalmazott a kérdéses vitára.<sup>976</sup> Ezen felül a joghatóság abban az esetben is megállapítható, ha egy állam *ipso facto* és külön megegyezés nélkül bármely állammal szemben

<sup>970</sup> KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 697. o.

<sup>971</sup> SHAW, Malcom N.: *International Law. Seventh edition.* CUP, 2014. 775. és 798. o.

<sup>972</sup> SHAW: *International...* 295. o.

<sup>973</sup> SHAW: *International...* 259-260. o.

<sup>974</sup> ENSZ Alapokmány 92. cikk.

<sup>975</sup> ENSZ Alapokmány. A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 36. cikk (1) bek.

<sup>976</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog II...* 312-313. o.

vállalja a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságát, a viszonyosság feltételével,<sup>977</sup> ezt nevezzük alávetésnek.

A Nemzetközi Bíróság joghatósága elsősorban politikai kérdés, ugyanis valamennyi állam „szabadon” dönt arról, hogy elfogadja-e a fórum eljárását és végső soron kötelező erejű döntését. Nem képzelhető el olyan helyzet, amikor egy állam akaratán kívül válna egy eljárás részesévé a NB előtt. Az állami akarat ugyanis korábban is realizálódhatott, például egy alávetési nyilatkozat formájában, amely így a konkrét jogvitában kifejezett állami akarat nélkül is képes a joghatóság megalapozására.

Ahhoz, hogy képet alkothassunk arról, hogy milyen eséllyel lehetne a Nemzetközi Bírósághoz fordulni célzott likvidálások bírói felülvizsgálatának céljából, célszerű elemezni a fórum és a célzott likvidálásokat megvalósító államok kapcsolatát.

Elsőként az Egyesült Államok és a Nemzetközi Bíróság viszonyát vizsgálom, hiszen ez az állam felelős a modern célzott likvidálások jelentős hányadáért. Már az ENSZ megalakítását követő első évben az Egyesült Államok alávetési nyilatkozott tett. Harry S. Truman egykori amerikai elnök 1946. augusztus 14. napján deklarálta, hogy az Egyesült Államok elfogadja a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságát, három kivétellel, amelyek közül a többoldalú nemzetközi szerződések emelendők ki. Ezek esetében az Egyesült Államok csak akkor ismerte el a NB joghatóságát, ha minden olyan állam szintén elfogadta azt, aki a szerződés részese, és egyben érinti is a meghozandó döntés. Ezek hiányában akkor áll fenn a joghatóság, ha az Egyesült Államok ahhoz külön hozzájárult.<sup>978</sup> Ez az alávetési nyilatkozat már nincs hatályban, ugyanis 1985-ben a Nicaragua-ügyben hozott döntést követően Ronald Reagan visszavonta az Egyesült Államok általános alávetési nyilatkozatát.<sup>979</sup> Egy 2008-as tanulmány ennek ellenére rámutatott, hogy a kutatás időpontjában több mint 80 olyan nemzetközi szerződés volt hatályban, amely tartalmazott joghatósági záradékot az Egyesült Államok számára.<sup>980</sup> Ezt követően 2018-ban a Trump-kormányzat nevében John Bolton bejelentette, hogy felülvizsgálják minden olyan nemzetközi szerződést, amely joghatósági záradékkal rendelkezik. Bolton „átpolitizáltként és ineffektívként” jellemezte a Nemzetközi Bíróságot, amely válasz volt egy iráni<sup>981</sup> és egy palesztin kereset-

---

<sup>977</sup> ENSZ Alapokmány. A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 36. cikk 2. bek.

<sup>978</sup> International Court of Justice: United States Recognition of Compulsory Jurisdiction 61 Stat 1218; Treaties and Other International Acts Series 1598. 1946. augusztus 14. 140-141. o.

<sup>979</sup> ANDERSON Scott R.: Walking Away from the World Court. *Lawfare*. 2018. október 5. <https://www.lawfareblog.com/walking-away-world-court> (2023. 01. 06.)

<sup>980</sup> MULLIGAN, Stephen P.: The United States and the „World Court”. *Congressional Research Service* 2018. október 17. <https://fas.org/sgp/crs/row/LSB10206.pdf> (2023. 01. 06.) Az eredeti tanulmányt linkként hivatkozza a szerző.

<sup>981</sup> Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 16 July 2018. Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)

re,<sup>982</sup> amelyeket az Egyesült Államok ellen nyújtottak be.<sup>983</sup> Mindez egyébként része egy nagyobb trendnek, amely szerint az Egyesült Államok vissza kíván lépni a nemzetközi közösségben betöltött vezető szerepétől. Koh szavaival élve ez a „visszalépés nélküli távozás” politikája.<sup>984</sup> Ez a trend Joe Biden 2021-ben beiktatott amerikai elnök működése során változhat.

A fentiekből következően megállapítható, hogy a célzott likvidálási programok tekintetében kétségkívül vezető szerepet betöltő Egyesült Államokkal szemben nem lenne lehetőség a Nemzetközi Bíróság előtti eljárás lefolytatására.

Az Egyesült Királyság ezzel szemben jelen pillanatban is rendelkezik kötelező alávetési nyilatkozattal, amelyet 2017. február 22. napján megújítottak. Az alávetési nyilatkozat hat kivételt tartalmaz, amelyek alapvetően a visszaélésszerű keresetindítást hivatottak kizárni, valamint előzetes egyeztetést tesznek kötelezővé az Egyesült Királysággal a kereset benyújtását megelőzően.<sup>985</sup> A Nemzetközi Bíróság nyilvántartása szerint számos olyan nemzetközi szerződés van hatályban jelenleg is, amely joghatósági záradékot tartalmaz az Egyesült Királyság esetében.<sup>986</sup>

Elméletben tehát megvan a lehetőség arra, hogy az Egyesült Királysággal szemben olyan eljárás induljon, amely végső soron kötelező döntéssel zárulna egy államközi erőszak megítélését is magába foglaló jogvitában. Ez az elméleti lehetőség azonban jelentősen szűkül az alávetési nyilatkozat egy kiskapujával, amely lehetővé teszi, hogy a brit kormány azonnali hatállyal visszavonja az alávetési nyilatkozatát.<sup>987</sup> Együtt olvasva mindezt az előzetes egyeztetési kötelezettséggel, ami a joghatóság megállapításának feltétele,<sup>988</sup> a gyakorlatban elképzelhető egy olyan helyzet, amikor a sértett állam az Egyesült Királyság által megszabott feltételeknek megfelelően hat hónappal a kereset benyújtását megelőzően értesíti az államot a keresetindítási szándékáról, akkor erre válaszul a londoni kormány – a bírói rendezésre vonatkozó politikai akarat hiányában – egyszerűen visszavonja alávetési nyilatkozatát, ezzel kerülve ki a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságát.

A harmadik, egyben utolsó, a célzott likvidálások szempontjából jelentős állam Izrael, amely először 1950-ben, majd 1956-ban tett kötelező alávetési

<sup>982</sup> Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 28 September 2018. Relocation of the United States Embassy to Jerusalem (Palestine v. United States of America)

<sup>983</sup> RAMPTON, Roberta – WROUGHTON, Lesley – VAN DEN BERG, Sephanie: U.S. withdraws from international accords, says U.N. world court 'politicized'. *Reuters*. 2018. október 3. <https://www.reuters.com/article/us-usa-diplomacy-treaty/us-reviewing-agreements-that-expose-it-to-world-court-bolton-idUSKCN1MD2CP> (2023. 01. 06.)

<sup>984</sup> „Resigning Without Leaving” Ld. KOH: *The Trump...* 39-70. o

<sup>985</sup> Declarations recognizing the jurisdiction of the Court as compulsory United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. *ICJ*. 2017. február 22. <https://www.icj-cij.org/en/declarations/gb> (2023. 01. 06.) (a továbbiakban: Egyesült Királyság alávetése)

<sup>986</sup> Treaties. *ICJ*. <https://www.icj-cij.org/en/treaties> (2023. 01. 06.)

<sup>987</sup> Egyesült Királyság alávetése 2. pont

<sup>988</sup> Egyesült Királyság alávetése 1. v) alpont.

nyilatkozatot,<sup>989</sup> azonban jelen pillanatban nem ismeri el a Nemzetközi Bíróság kötelező joghatóságát.<sup>990</sup> Ennek ellenére legalább két nemzetközi szerződés van hatályban, amelyben mind az Egyesült Államok, mind pedig Izrael kölcsönösen joghatósági záradékot kötöttek ki egymással kötött nemzetközi szerződésükben,<sup>991</sup> ez azonban más relációban, így például az Izrael által a Gázai övezetben véghez vitt célzott likvidálások esetében nem alkalmazható.

Ezek alapján nem meglepő, hogy a monográfia írásának időpontjáig egyetlen esetben sem került sor eljárásra sem a Nemzetközi Bíróság, sem pedig nemzetközi választottbírószám előtt a célzott likvidálások tárgyában.<sup>992</sup>

Összegezve a fentieket megállapítható, hogy a célzott likvidálásokat végrehajtó államoknak egyáltalán nem kell tartaniuk egy ilyen ügynek a Nemzetközi Bíróság általi tárgyalásától, ugyanis az „aktív” szereplők határozott politikai akarata nélkül nincs lehetőség az eljárás lefolytatására. A konklúzió a választottbírószámok esetében is megáll, ugyanis ott a felek megegyezése a vita rendezésének módjában szintén *sine qua non* feltétele az eljárásnak. Az egyetlen lehetséges alternatíva a Nemzetközi Bíróság előtt a tanácsadó vélemény kiadására irányuló eljárás.<sup>993</sup> Ha példának okáért az ENSZ Közgyűlése tanácsadó vélemény formájában tenne fel egy kérdést<sup>994</sup> a célzott likvidálási programok legalitása kapcsán, az lehetőséget biztosítana a Nemzetközi Bíróság számára, hogy a nukleáris fegyverekhez hasonlóan<sup>995</sup> behatóan foglalkozzon ezzel a kérdéskörrel. A tanácsadó vélemény kérésének jogával azonban csak korlátozott személyi kör rendelkezik,<sup>996</sup> amely így óhatatlanul szűkíti az eljárás megindításának lehetőségét. Ettől függetlenül a NB-nak talán lehetősége lesz kitérni ezek-

---

<sup>989</sup> MERON, Theodor: Israel's Acceptance of the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice. *Israel Law Review* 4. (1969) 307-308. o.

<sup>990</sup> Declarations recognizing the jurisdiction of the Court as compulsory. *ICJ*. <https://www.icj-cij.org/en/declarations> (2023. 01. 06.)

<sup>991</sup> Treaties. *ICJ*. <https://www.icj-cij.org/en/treaties> (2023. 01. 06.)

<sup>992</sup> Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a Gambia v. Myanmar-ügyben 2019. november 11. napján beadott kereset említi a célzott likvidálásokat, ld. Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures filed in the Registry of the Court on 11 November 2019. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. (The Gambia v. Myanmar) 44. o.

<sup>993</sup> „A Bíróság bármilyen jogi kérdésben tanácsadó véleményt nyilváníthat bármely olyan szerv megkeresésére, amely az Egyesült Nemzetek Alapokmánya által, vagy annak értelmében ilyen megkeresés előterjesztésére jogosult” Ld. ENSZ Alapokmány. A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 65. cikk (1) bek. Tanácsadó véleményt kérhet az ENSZ Közgyűlése, valamint a Biztonsági Tanács, illetve az ENSZ minden olyan szerve vagy szakosított intézménye, amelyet a Közgyűlés erre felhatalmazott, azzal a korláttal, hogy a saját tevékenységi körükben felmerülő kérdésben tehetik meg mindezt, ld. ENSZ Alapokmány 96. cikk (1)-(2) bek.

<sup>994</sup> A kérdést pl. így lehetne megfogalmazni: „Létezik olyan helyzet, amelyben megengedhető a nemzetközi jog alapján az államok olyan politikája, amelynek keretében előre meghatározott, fizikai őrizzükben nem lévő személyeket határon átnyúló formában célzatosan, előre megfontoltan és szándékosan megölnék?”

<sup>995</sup> Nukleáris fegyverek legalitása-ügy

<sup>996</sup> ENSZ Alapokmány 96. cikk.

re a kérdésekre is a 2022 végén, Palesztinával kapcsolatban kezdeményezett második tanácsadó véleményben.<sup>997</sup>

## 2.2. A Nemzetközi Büntetőbíróság

Államközi vitarendezés hiányában célszerű megvizsgálni, hogy lehetőség van-e a célzott likvidálásokat megvalósító természetes személyeknek a nemzetközi jog megsértésén alapuló felelősségre vonására.

Az 1945 utáni nemzetközi jognak az erőszak tilalmán túl egy másik meghatározó jellemzője, hogy a nürnbergi perek „öröksége” nyomán immáron lehetőség van természetes személyek nemzetközi jogon alapuló, büntetőjogi felelősségre vonására. Ezt a jelenséget nevezzük *delicta juris gentium*-nak.<sup>998</sup> E felelősségre vonás az elmúlt évtizedekben főként a Biztonsági Tanács által létrehozott nemzetközi büntető törvényszékek<sup>999</sup> tevékenysége által valósult meg, ez a helyzet azonban alapvetően megváltozott 1998-ban, amikor elfogadták a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról szóló nemzetközi szerződést, a Római Statútumot.<sup>1000</sup> A Római Statútum tartalmazza azokat a törvényi tényállásokat, amelyeket a részes államok a nemzetközi jog alapján büntetni rendelnek és amelyek esetében elfogadják a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságát.<sup>1001</sup>

A célzott likvidálások szempontjából a Római Statútum óriási jelentőségű lehet, ugyanis büntetni rendelt tényállásai közül számos megvalósulhat egy célzott likvidálási akció során. A dolog természetéből adódóan egy célzott likvidálási

<sup>997</sup> 77/247. Israeli practices affecting the human rights of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem. Adopted on 30 December 2022. 30. A/RES/77/247.

<sup>998</sup> BRUHÁCS: *Nemzetközi jog II...* 202-204. o.

<sup>999</sup> A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék létrehozásáról az ENSZ BT döntött, ld. Security Council Resolution 827 (1993) S/RES/827 (1993) május 25. Az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszéket pedig szintén az ENSZ BT hozta létre, ld. Security Council Resolution 955 (1994) S/RES/955 (1994) 1994. november 8.

<sup>1000</sup> Az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútum (a továbbiakban: Római Statútum).) Bár hazánk ratifikálta ezt a nemzetközi szerződést, az a mai napig nincs kihirdetve. Annak ellenére, hogy Magyarország adja a hágai testület egyik bíróját. Az okokról ld. Kovács Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségről. *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. sz. 69-90. o. A Római Statútum kihirdetéséről, annak kampalai módosításával együtt nyújtottak be törvényjavaslatot T/383 iromány szám alatt, a törvényjavaslat azonban azóta is részletes-vita szakaszban van, ld. T/383 A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalai módosításának kihirdetéséről. Országgyűlés 2016. május 17. [https://www.parlament.hu/web/guest/folyamatban-levo-torvenyjavaslatok?p\\_p\\_id=hu\\_parlament cms\\_pair\\_portlet\\_PairProxy\\_INSTANCE\\_9xd2Wc9jP4z8&p\\_p\\_lifecycle=1&p\\_p\\_state=normal&p\\_p\\_mode=view&p\\_auth=3YbR1etX&\\_hu\\_parlament cms\\_pair\\_portlet\\_PairProxy\\_INSTANCE\\_9xd2Wc9jP4z8\\_pairAction=%2Finternet%2Ffcplsql%2Fogy\\_irom.irom\\_adat%3Fp\\_ckl%3D41%26p\\_izon%3D383](https://www.parlament.hu/web/guest/folyamatban-levo-torvenyjavaslatok?p_p_id=hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_auth=3YbR1etX&_hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Ffcplsql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D41%26p_izon%3D383) (2023. 01. 06.)

<sup>1001</sup> Római Statútum 12. cikk (1) bek.

akció során történhet egyfelől háborús bűncselekmény.<sup>1002</sup> A háborús bűncselekmény megállapításának előfeltétele minden esetben egy fegyveres konfliktus, legyen az nemzetközi, vagy pedig nem nemzetközi természetű. A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága akkor áll fenn, ha a háborús bűntetteket tervszerűen vagy politika részeként követik el, illetve, ha ezek elkövetése tömegesen történik.<sup>1003</sup> A Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlatában ennek a joghatósági küszöbnek (*threshold*) nincs túlzott jelentősége, tekintettel arra, hogy a Fellebbviteli Tanács diszjunkatív feltételként határozta meg a terv vagy politika részeként és a tömeges elkövetés feltételeket. Tehát ezek közül akár az egyik is elegendő a bíróság joghatóságának megállapításához, abszolút követelmény hiányában azonban más is megalapozhatja a joghatóságot.<sup>1004</sup> A főügyész számára azonban fontosabbnak tűnik ez a fenti joghatósági küszöb, ugyanis az Irakkal kapcsolatos háborús bűncselekmények bejelentése tekintetében megjegyezte, hogy legfeljebb húsz érintett személy nem lépi át azt a súlyossági küszöböt, ami a bíróság számára lehetővé teszi joghatósága gyakorlását. Két évvel később azonban 12 érintett személy esetén ilyen aggályokat nem hozott fel.<sup>1005</sup> A súlyosság követelménye mint elfogadhatósági kritérium vagy joghatósági küszöb leghíresebben talán a Mavi Marmara ügyfüzérben került elő, ahol a főügyésznek a Gázai övezetet körülvevő izraeli blokádot áttörni kívánó, főként török aktivistákkal szembeni erőszak-alkalmazásról<sup>1006</sup> kellett véleményt nyilvánítania. A főügyész és a bíróság sok fordulós vitájából végül a főügyész döntési autonómiája került ki győztesen.<sup>1007</sup> Mindez azt támasztja alá, hogy e joghatósági küszöb nem tekinthető egy érdemleges korlátnak, sokkal inkább egy „opportunistá” módon felhívható kiútnak, amely alapján elkerülhető az eljárás megindítása.<sup>1008</sup> Tekintettel arra, hogy a célzott likvidálási állami gyakorlatok a jelenség természetéből adódóan programok, illetve politikák, és végrehajtásuk pedig tömegesen történik, a bűncselekmény megvalósulásának e feltételei véleményem szerint adottak. A tömeges megvalósulás mellett szólnak a III. fejezetben bemutatott statisztikai adatok is.

Célszerű röviden áttekinteni, hogy mi minősül háborús bűncselekménynek a célzott likvidálások lencséjén keresztül. Tekintve, hogy immáron nemzetközi fegyveres konfliktusban is megvalósult célzott likvidálás,<sup>1009</sup> a Római Statútum

<sup>1002</sup> Római Statútum 8. cikk.

<sup>1003</sup> Római Statútum 8. cikk (1) bek.

<sup>1004</sup> SCHABAS, William A.: *An Introduction to the International Criminal Court*. Fourth edition. CUP, 2011. 127-128.

<sup>1005</sup> SCHABAS: *An Introduction...* 128. o.

<sup>1006</sup> Az ügyről részletesen ld. 887. lj.

<sup>1007</sup> KOVÁCS Péter: *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatába*. Pázmány Press, 2020. 82-100. o.

<sup>1008</sup> SCHABAS: *An Introduction...* 129. o.

<sup>1009</sup> Természetesen itt a Szolejmáni tábornokot 2020 elején ért dróntámadást kell kiemelni, ld. pl. GURMENDI, Alonso: *Raising Questions on Targeted Killings as First Strikes in IACs*. *Opinio Juris*. 2020. január 9. <http://opiniojuris.org/2020/01/09/raising-questions-on-targeted-killings-as-first->



8. cikk 2. bek. (a) pont két elkövetési magatartás, nevezetesen a szándékos emberölés<sup>1010</sup> és a vagyontárgyak katonai szükséglet által nem indokolt, jogellenes, tömeges önkényes megsemmisítése<sup>1011</sup> is szóba kerülhet, ha azt a genfi jog<sup>1012</sup> által védett személyek, pl. polgári lakosság ellen követik el. A célzott likvidálások során leggyakrabban alkalmazott módszer, a dróntámadások esetében előfordul, hogy mozgó autóban utazó személyekre lőnek ki *Hellfire* rakétákat<sup>1013</sup> amelyek esetében egyszerre valósulhat meg mindkét elkövetési magatartás.

Ezen felül a nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó nemzetközi szokásjog, mint általános nemzetközi jog megsértése is háborús bűncselekmény alapjául szolgálhat.<sup>1014</sup> Így háborús bűncselekménynek minősül az is, ha egy katonai támadás szándékosan a polgári lakosság vagy az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő, szintén polgári személyek ellen irányul,<sup>1015</sup> de ilyennek tekinthető az is, amikor a támadás katonai objektum helyett polgári létesítmény ellen irányul.<sup>1016</sup> Ezen felül az is háborús bűncselekmény lesz, ha egy katonai parancsnok úgy indít meg egy támadást – természetesen szándékosan –, hogy tudomása van arról, hogy az adott katonai akció polgári személyek életét követelheti, ilyen személyeknek vagy létesítményeknek kárt vagy sérülést okozhat, amely nyilvánvalóan nem egyeztethető össze a tényleges és közvetlen katonai előnnyel, amely az akcióból származik.<sup>1017</sup> Ezeknek az elkövetési magatartásoknak a relevanciáját mi sem támasztja alá jobban, minthogy tudósítások szólnak olyan esetekről, amikor egy szabadtéri éttermet<sup>1018</sup> vagy kvázi vitarendező gyűlést<sup>1019</sup> sújtott célzott likvidálási akció.

---

strikes-in-iacs/ (2023. 01. 06.) Ezzel ellentétes nézetek is megjelentek: „[ú]gy érvelünk, hogy az akció nem értelmezhető úgy, hogy az eléri a nemzetközi fegyveres konfliktus szintjét Irán és az Egyesült Államok között.” Ld. ASKARY, Pouria – HOSSEINEJAD, Katayoun: Taking Territory of a Third State Seriously: Beginning of IAC and the Strike Against Major General Soleimni. *Opinio Juris*. 2020. január 22. <http://opiniojuris.org/2020/01/24/taking-territory-of-a-third-state-seriously-beginning-of-iac-and-the-strike-against-major-general-Soleimani-part-i/> (2023. 01. 06.) A konfliktus minősítéséről ld. még VI. fejezet 2.2. alpont.

<sup>1010</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (a) pont (i) alpont.

<sup>1011</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. a) pont (iv) alpont.

<sup>1012</sup> A genfi jog alatt az 1949. augusztus 12. napján, Genfben kelt négy humanitárius nemzetközi jogi egyezményt, valamint az 1977. június 8-án kelt I. és II. kiegészítő jegyzőkönyveiket értjük.

<sup>1013</sup> Ilyen volt példának okáért Anwar al-Awlaki célzott likvidálása 2011-ben, akit az Egyesült Államok dróntámadás formájában ölt meg, mialatt ő egy autóban utazott Jemenben, ld. II. fejezet 1. pont.

<sup>1014</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (b) pont.

<sup>1015</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (b) pont (i) alpont.

<sup>1016</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (b) pont (ii) alpont.

<sup>1017</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (b) pont (iv) alpont. Ebben a pontban még szerepel „a természeti környezetben nagy kiterjedésű, hosszantartó és súlyos károsodás” okozása, de ez a célzott likvidálási akciók tekintetében kevésbé releváns.

<sup>1018</sup> Ilyen volt Abdulrahman al-Awlaki célzott likvidálása. Ő 16 éves korában vesztette életét egy dróntámadás során 2011-ben, ld. pl. AL-AWLAKI, Nasser: The Drone That Killed my Grandson. *Opinion. The New York Times*. 2013. július 17. <https://www.nytimes.com/2013/07/18/opinion/the-drone-that-killed-my-grandson.html> (2023. 01. 06.)

<sup>1019</sup> Ilyen volt egy pakisztáni helyi tanács (*jirga*) vezetőjének a célzott likvidálása 2011-ben, ld. pl. HAJJAR, Lisa: Lawfare and Armed Conflicts – A Comparative Analysis of Israeli and U.S. Targeted Killing

Természetesen nem csak nemzetközi, hanem nem nemzetközi fegyveres konfliktusban is elkövethetők háborús bűncselekmények, így különösen a genfi egyezmények közös 3. cikkének<sup>1020</sup> súlyos megsértésével, példának okáért az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő személy megölésével.<sup>1021</sup> De ide tartozhat a bírósági döntés nélkül meghozott halálos ítélet és az ez alapján véghez vitt kivégzés is.<sup>1022</sup> A célzott likvidálás fogalma ez utóbbi helyzetekre is alkalmazandó lehet, ugyanis a „Bűncselekmény Tényállási Elemei” c. dokumentum<sup>1023</sup> nem tartalmazza az őrizetet, mint tényállási elemet.<sup>1024</sup> Ez utóbbi ugyanis kizárná a célzott likvidálás fogalmának alkalmazhatóságát.

A fentiek mellett a nem nemzetközi fegyveres összeütközésekre vonatkozó szokásjogi normák súlyos megsértése is megvalósíthat háborús bűncselekményt, amelyek közül a polgári lakosság vagy az ellenségeskedésben közvetlenül részt nem vevő személyek elleni szándékos támadások emelhetők ki.<sup>1025</sup>

A szakirodalom elvetni látszik azt a lehetőséget, hogy a célzott likvidálások – leginkább elterjedt formájukban, azaz dróntámadás alkalmazásával – tiltott fegyver alkalmazásnak minősülne, ahogyan azt is, hogy felesleges sérülést vagy szükségtelen szenvedést okoznának a célzott likvidálás tárgyának.<sup>1027</sup> Ezzel szemben a polgári lakosság szándékos vagy éppen tudatosan gondatlan támadása,<sup>1028</sup> csakúgy mint az arányosság elvének nyilvánvaló megsértése megalkalmazhatja a drónt irányító pilóta, és/vagy az akciót koordináló parancsnok felelősségét.<sup>1029</sup>

A háborús bűncselekmények mellett azonban más tényállások is megvalósulhatnak egy célzott likvidálási program kapcsán. A háborús bűncselekmények esetében abból az alapfeltevésből indultunk ki, hogy valamilyen fegyveres konfliktus áll fenn két állam, vagy egy állam, illetve egy nem állami szereplő,

---

Policies and Legal Challenges against Them. In Lisa Parks – Caren Kaplan (szerk.): *Life in the Age of Drone Warfare*. Durham University Press, 2017. 80. o.

<sup>1020</sup> Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezmények közös 3. cikke.

<sup>1021</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (c) pont (i) alpont.

<sup>1022</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (c) pont (iv) alpont.

<sup>1023</sup> A Bűncselekmény Tényállási elemei egy olyan dokumentum, amely a Római Statútum szerint segíti a Nemzetközi Büntetőbíróságot a szerződés hatálya alá tartozó törvényi tényállások értelmezésében és alkalmazásában, amelyet a részes államok Közgyűlése kétharmados többségével fogadhat el, ld. Római Statútum 9. cikk (1) bek. Voltaképpen ebben a dokumentumban szerepelnek azok az értelmezési standardok, amelyek alapján megállapítható egy természetes személy nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége egyes törvényi tényállások megvalósítása esetén.

<sup>1024</sup> Elements of Crimes. International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf> (2023. 01. 06.) 34. o.

<sup>1025</sup> Római Statútum 8. cikk (2) bek. (e) pont (i) alpont.

<sup>1026</sup> CASEY-MASLEN, Stuart: Autonomous Weapons Systems and International Criminal Law. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 222. o.

<sup>1027</sup> Uo. 227. o.

<sup>1028</sup> Uo. 230. o.

<sup>1029</sup> Uo. 235. o. A felelősségi formákról részletesen ld. uo. 237-245. o.

egy fegyveres csoport között. A Nemzetközi Büntetőbíróság céljával lenne ellentétes, ha azonos cselekmények miatt nem lehetne felelősségre vonni az elkövetőket akkor, ha nincs fegyveres konfliktus az elkövető állama és egy nem állami szereplő között, példának okáért egy terrrorszervezettel szembeni küzdelemben. Ennek apropóján véleményem szerint emberiség elleni bűntett is megállapítható a célzott likvidálást kivitelező természetes személyek esetében szándékos emberölés formájában,<sup>1030</sup> amely főként fegyveres konfliktus hiányában lesz alkalmazható, hiszen fegyveres konfliktus esetében valószínűleg a háborús bűncselekmény bizonyítása az egyszerűbb feladat. A célzott likvidálás a dolog természetéből adódóan átfogó és módszeres támadás, amely kizárólag szándékosan valósítható meg és fegyveres konfliktus hiányában mindenképpen a polgári lakosság ellen irányul. Ezt az érvet a Római Statútum tovább erősíti, mégpedig a „polgári lakosság elleni támadás” fogalmának meghatározásával, amely „olyan magatartást jelent, amely magában foglalja az 1. bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését, azon állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében, amelynek célja az ilyen támadás”.<sup>1031</sup> A célzott likvidálásokra természetükből adódóan – ahogy arra fentebb is utaltam – egy állami politika vagy program részeként tekinthetünk, amely megvalósíthatja az emberiség elleni bűntett tényállását.<sup>1032</sup>

A célzott likvidálások kapcsán a fentiekén túlmenően az agresszió bűncselekménye is felmerülhet, elméletben megvalósítható tényállásként. A Római Statútum 8. *bis* cikke az agresszió bűncselekményét gyakorlatilag a 3314. sz. ENSZ Közgyűlési határozattal azonosan definiálja, természetesen arra helyezve a hangsúlyt, hogy az ilyen cselekményt kitervelő, előkészítő, kezdeményező vagy megvalósító természetes személy követi el a bűncselekményt, mégpedig akkor, ha hatékony ellenőrzést gyakorol, egy állam katonai vagy politikai cselekvése felett, vagy éppenséggel irányítja azt, és ezzel súlyosan megsérti az ENSZ Alapokmányát.<sup>1033</sup> Hipotetikusán tehát egy állam területének megtámadása – így a célzott likvidálás is – megvalósíthatja az agresszió tényállását, ha jellege, súlyossága és mértéke ezt indokolja.<sup>1034</sup> A felelősségre vonás elméleti karakterét a joghatóság gyakorlásának tárgyalása kapcsán világítom meg.

<sup>1030</sup> Római Statútum 7. cikk (1) bek. (a) pont. Amennyiben a drónok által végrehajtott célzott likvidálások negatív pszichés hatásait vizsgáljuk, elképzelhető, hogy ez kiegészülhet a kínzás, az üldöztetés, valamint a lelki egészség elleni súlyos sérelem okozásának tényállásaival is, ld. uo. 7. cikk (1) bek. (f), (h) és (k) pontok.

<sup>1031</sup> Római Statútum 7. cikk (2) bek. (a) pont

<sup>1032</sup> Létezik olyan szakirodalmi álláspont is, ami a célzott likvidáláshoz hasonló, bírói eljárásón kívüli ölést a Római Statútum 7. cikk (1) bek. h) pontja alapján is megállapíthatónak tartja, mégpedig azért, mert az ölést egyfajta üldözésnek tekinti, ld. ARNESTO: *Extrajudicial...* 308. o. A magam részéről ezt a megoldást nem tartom szerencsésnek, hiszen, ha létezik külön emberölés tényállás (Római Statútum 7. cikk (1) bek. (a) pont), akkor felesleges, sőt veszélyes egy másik tényállásszerű magatartást erre az élethelyzetre kitégíteni.

<sup>1033</sup> Római Statútum 8. *bis* cikk (1) bek.

<sup>1034</sup> Római Statútum 8. *bis* cikk (1) bek. és (2) bek. (a) pont

Látható tehát, hogy számos, a célzott likvidálások által megvalósítható tényállás a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságába esik, de továbbra is felmerül a kérdés, hogy ez a joghatóság mikor gyakorolható.

A Nemzetközi Büntetőbíróság akkor gyakorolhatja joghatóságát a fentiekben meghatározott bűncselekmények esetében, ha egy részes állam<sup>1035</sup> vagy a Biztonsági Tanács a főügyész elé utalja az ügyet,<sup>1036</sup> vagy a főügyész saját, egyébként diszkrecionális<sup>1037</sup> jogkörében indít eljárást.<sup>1038</sup> E joghatóság gyakorlásának azonban vannak előfeltételei. Fontos hangsúlyozni, hogy a Római Statútum részes államai automatikusan elfogadják a bíróság joghatóságát a népiirtás, a háborús bűncselekmények és az emberiség elleni bűntettek esetében, az agresszió vonatkozásában azonban eltérő, különös szabályok érvényesülnek.<sup>1039</sup> A Római Statútum alapján a részes állam, valamint a főügyész általi eljárásindítás esetében a Nemzetközi Büntetőbíróság akkor gyakorolhat joghatóságot, ha egy részes állam területén, vagy pedig részes állam állampolgárai követték el a bűncselekményt.<sup>1040</sup> Nem részes államok esetében a joghatóság megállapítása az érintett államtól származó egyedi nyilatkozattal lehetséges adott bűntett vonatkozásában.<sup>1041</sup> A joghatóság ezen felül komplementer a nemzeti büntető joghatósággal.<sup>1042</sup>

Az agresszió bűncselekménye esetében a Biztonsági Tanács szerepe hangsúlyosabb, hiszen a joghatóság gyakorlásának előfeltételeként főszabály szerint a Biztonsági Tanácsnak is döntenie kell arról, hogy agresszióknak minősíti-e a kérdéses helyzetet.<sup>1043</sup> Ennek hiányában az eljárás az egyéb feltételek fennállásának ellenére sem folytatható le, kivéve, ha a Biztonsági Tanács nem él a Római Statútum 16. cikke szerinti eljárás-felfüggesztési jogával.<sup>1044</sup> A joghatóság gyakorlásának egyébként is szűkebb<sup>1045</sup> keretei ezzel gyakorlatilag teljes mértékben a BT-től függenek.<sup>1046</sup> Végző soron ez azt jelenti, hogy az eljárás a BT legalább hallgatólagos jóváhagyása nélkül nem folytatható le.

Jelen pillanatban három olyan nyomozás van folyamatban, amelynek keretében esetlegesen sor kerülhet a célzott likvidálások felülvizsgálatára. 2020. március 5. napján a Nemzetközi Büntetőbíróság Fellebbviteli Tanácsa megváltoztatta

<sup>1035</sup> Római Statútum 13. cikk (a) pont

<sup>1036</sup> Római Statútum 13. cikk (b) pont

<sup>1037</sup> Ádány Tamás: A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2011. 135. és 137. o.

<sup>1038</sup> Római Statútum 13. cikk (c) pont

<sup>1039</sup> Római Statútum 12. cikk (1) bek. és 15. bis – 15. ter cikke és Ádány: *A legsúlyosabb...* 122. és 126. o.

<sup>1040</sup> Római Statútum 12. cikk (2) bek.

<sup>1041</sup> Római Statútum 12. cikk (3) bek.

<sup>1042</sup> Római Statútum 17. cikk és Ádány: *A legsúlyosabb...* 148-152. o.

<sup>1043</sup> Római Statútum 15. bis cikk (6)-(7) bek.

<sup>1044</sup> Római Statútum 15. bis cikk (8) bek.

<sup>1045</sup> Római Statútum 15. bis cikk (4)-(5) bek.

<sup>1046</sup> Ádány: *A legsúlyosabb...* 142. o.

a tárgyaláselőkészítő tanács 2019-es döntését<sup>1047</sup> és engedélyezte a nyomozást az Afganisztán területén, 2003. május 1. napját követő cselekmények, valamint az afgán fegyveres konfliktushoz köthető, ahhoz megfelelően kapcsolódó és a Római Statútum más részes államai területén elkövetett cselekmények tekintetében.<sup>1048</sup> E nyomozás megadja a potenciális lehetőséget arra, hogy amerikai jogsértéseket is vizsgálhasson a Nemzetközi Büntetőbíróság,<sup>1049</sup> annak ellenére, hogy az Egyesült Államok csak aláírta, de nem ratifikálta a Római Statútumot.<sup>1050</sup> E helyzet különösen érdekes annak fényében, hogy 2020. június 11-én Donald Trump akkori amerikai elnök kiadott egy elnöki rendeletet, amely a Nemzetközi Büntetőbíróság tisztviselői, valamint családtagjai számára utazási korlátozásokat és vagyoni eszközeik befagyaszttását jelentett.<sup>1051</sup> A fentiek mellett egy előzetes vizsgálat is folyamatban volt, amelyet a palesztin kormány kezdeményezett 2015 első napján, mégpedig a megszállt palesztin területeken elkövetett bűncselekmények tekintetében, amelyeket 2014. június 13. napja óta követtek el.<sup>1052</sup> A főügyész 2019 végén bejelentette, hogy az eljárás lefolytatásának véleménye szerint nincs akadálya, azonban kérte egy tárgyalás-előkészítő tanács megalakítását azzal a céllal, hogy az döntsön a Nemzetközi Büntetőbíróság területi joghatóságáról.<sup>1053</sup> A kérdéses döntés meghozatalára 2021 elején került sor, amelyben a Nemzetközi Büntetőbíróság kimondta, hogy Palesztina a Római Statútum tekintetében részes állammal minősül,<sup>1054</sup> és a bíróság területi joghatósága kiterjed Palesztina Izrael által elfoglalt területeire, így a Gázai övezetre, Ciszjordániára és Kelet-Jeruzsálemre.<sup>1055</sup> Ezt követően sor került a nyomozás megindítására.<sup>1056</sup> Végül, de nem utolsósorban esetlegesen célzott likvidálások

<sup>1047</sup> E döntés kimondta, hogy a nyomozás lefolytatása nem szolgálná az igazság (szolgáltatás) érdekét, valamint az afganisztáni helyzet nem kecsegtet jó esélyekkel a nyomozás és a vádemelés sikeres lefolytatása tekintetében, ld. Pre-Trial Chamber II. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan ICC-02/17. 2019. április 12. 96. bek.

<sup>1048</sup> Appeals Chamber. Judgment on the appeal against the decision on the authorisation of an investigation into the situation in the Islamic Republic of Afghanistan ICC-02/17 OA4. 2020. március 5. 79. bek.

<sup>1049</sup> ICC authorises investigation into alleged Afghanistan war crimes – The International Criminal Court ruling paves the way for an investigation into war crimes and crimes against humanity. *Aljazeera*. 2020. március 5. <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/icc-authorises-investigation-alleged-afghanistan-war-crimes-200305101406253.html> (2023. 01. 06.)

<sup>1050</sup> Rome Statute. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSONLINE&tabid=2&mtdsg\\_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en](https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSONLINE&tabid=2&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en) (2023. 01. 06.)

<sup>1051</sup> Executive Order on Blocking Property Of Certain Persons Associated With The International Criminal Court. 2020. június 11.

<sup>1052</sup> State of Palestine. *ICC*. <https://www.icc-cpi.int/palestine> (2023. 01. 06.)

<sup>1053</sup> Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination of the Situation in Palestine, and seeking a ruling on the scope of the Court's territorial jurisdiction. *ICC*. 2019. december 20. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20191220-otp-statement-palestine> (2023. 01. 06.)

<sup>1054</sup> Palesztina-ügy 112. bek.

<sup>1055</sup> Palesztina-ügy 118. bek.

<sup>1056</sup> Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation in Palestine. *ICC*. 2021. március 3. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-fatou-bensouda-respecting-investigation-situation-palestine> (2023. 01. 06.)

feltárására kerülhet sor a jelenleg folyó orosz-ukrán konfliktusban is, amellyel kapcsolatban szintén nyomozás van folyamatban.<sup>1057</sup>

A célzott likvidálást kivitelező államok közül kizárólag az Egyesült Királyság ratifikálta a Római Statútumot, Izrael az Egyesült Államokhoz hasonlóan csak aláírta azt. A célzott likvidálások elkövetési helye tekintetében hasonlóan borús képpel szembesülünk, ugyanis Afganisztánon kívül egy állam sem részese a nemzetközi szerződésnek, Szomália is csak aláírta, de nem vált annak részesévé.<sup>1058</sup> Új helyzetet teremt azonban a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának Palesztina területeire való kiterjesztése, ez ugyanis megnyithatja az utat a bíróság számára az izraeli célzott likvidálások módszeres bírói felülvizsgálatához.

Az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok tekintetében még feltétlenül ki kell emelni azok Biztonsági Tanácsban betöltött állandó tagi szerepét, amely okán nem csak az agresszió tényállása tekintetében képezhetik az eljárás gátját, hanem gyakorlatilag az idők végezetéig elhúzhatnak egy-egy ügyet az eljárás felfüggesztésével.<sup>1059</sup> Ehhez természetesen a Biztonsági Tanács további tagjainak asszisztálása is szükséges.

Következésképpen az elméleti lehetőség adott, hogy akár három féle tényállás alapján is felelősségre lehessen vonni a célzott likvidálást megvalósító személyeket, erre azonban a gyakorlatban eddig kevés esély kínálkozott, a részes államok „alacsony” száma okán legalábbis a célzott likvidálást kivitelező és „elszenvedő” államok tekintetében, továbbá az eljárás felfüggesztésével pedig a már folyó eljárások – „megfelelő” közös politikai akarattal – akár a végtelenségig késleltethetők. Mindez tehát nem kínál megfelelő alternatívát a Nemzetközi Bíróság előtti eljárásnak, ugyanis azonos „politikai” megfontolások a büntetőjogi felelősségre vonás lefolytatását is megakadályozhatják, azzal, hogy az izraeli célzott likvidálások bírói felülvizsgálata előtt úgy tűnik megnyílt az út. Kérdéses azonban, hogy a döntés kapcsán kifejtett ellenállás<sup>1060</sup> a nemzetközi közösség oldaláról hogyan fogja befolyásolni az eljárást.

### 2.3. Emberi jogi bíróságok

A természetes személyek nemzetközi jogi jogaiban egyik oldalát, nevezetesen, hogy felelősségre vonhatók a nemzetközi jog által tiltott magatartások

<sup>1057</sup> Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation. *ICC*. 2022. március 2. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states> (2023. 01. 06.)

<sup>1058</sup> Rome Statute. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UN\\_TSONLINE&tabid=2&mtdsg\\_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en](https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UN_TSONLINE&tabid=2&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en) (2023. 01. 06.)

<sup>1059</sup> Római Statútum 16. cikk.

<sup>1060</sup> Szijjártó Péter Magyarország külgazdasági és külügyminisztere nyilvánosan kifejezte, hogy izraeli kollégájához hasonlóan nem ért egyet a Nemzetközi Büntetőbíróság döntésével. Ld. Szijjártó Péter, *Facebook*. 2021. február 9. <https://www.facebook.com/szijjarto.peter.official/posts/267934028032488> (2023. 01. 06.)

elkövetése esetén, kiegészíti az emberi jogok nemzetközi rendszere. A második világháború után kialakuló emberi jogi rendszer talán leghatékonyabb formái az ún. regionális emberi jogi bíróságok lettek. Ezek a fórumok képesek arra, hogy az állam és a természetes személy viszonyát oly módon vizsgálják, hogy döntést hoznak az állam által elkövetett állítólagos emberi jogi jogsértésekkel kapcsolatban.<sup>1061</sup> A célzott likvidálások szempontjából két regionális emberi jogi fórum emelhető ki: az Európa Tanács égisze alatt létrejött Emberi Jogok Európai Bírósága, amely az Emberi Jogok Európai Egyezménye alapján hozza meg döntéseit, valamint az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága, valamint Bírósága, amelyek az Amerikai Államok Szervezetének zászlaja alatt tevékenykednek. Az EJABi kettős funkcióval rendelkezik, ugyanis eljár az Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozata valamint az Amerikai Államok Szervezetének Chartája alapján azokkal az államokkal szemben, akik nem ismerték el az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének kötelező hatályát, a részes államok vonatkozásában pedig egyfajta szűrő szerepet tölt be, azaz az EJAB-hoz benyújtott kérelmek csak rajta keresztül juthatnak el a bírósághoz.<sup>1062</sup> Ez a szerep nagyon hasonló ahhoz, amit egykor az Emberi Jogok Európai Bizottsága töltött be, még azelőtt, hogy az EJEB állandóan működő fórummá vált volna.<sup>1063</sup> Fontos különbséget tenni az amerikai és az európai rendszer között a tekintetben is, hogy míg amerikai keretek között az EJABi – az egyéni panaszjog alapján tipikusan eljáró fórum – nem hoz kötelező erejű döntést (csak az EJAB),<sup>1064</sup> addig az EJEB minden esetben kötelező határozatot hoz.<sup>1065</sup>

Mindez abból a szempontból jelentős, hogy ahhoz, hogy egy regionális emberi jogi fórum hatékony módon tudjon védelmet nyújtani célzott likvidálásokkal szemben, legalább az szükséges, hogy kötelező erejű döntést hozhasson.<sup>1066</sup> Az Egyesült Államok példának okáért ugyan aláírta az EJAE-t, de a szerződés kötelező hatályát már nem ismerte el magára nézve,<sup>1067</sup> így e tekintetben sem az

<sup>1061</sup> KENDE – NAGY – SONNEVEND – VALKI: *Nemzetközi...* 482-486. és 492-495. o.

<sup>1062</sup> RAISZ Anikó: Az Emberi Jogok Amerikaközi Védelme. *Sectio Juridica et Politica, Miskolc* 28. (2010) 290. o.

<sup>1063</sup> KOVÁCS: *Nemzetközi...* 378. o.

<sup>1064</sup> RAISZ: Az Emberi Jogok Amerikaközi... 290. o.

<sup>1065</sup> EJEE 46. cikk (1) bek. Ez alól természetesen kivételt képez a tanácsadó véleményezési eljárás. EJEE 47-48. cikkek.

<sup>1066</sup> Természetesen már az is előrelépés lenne, ha egy emberi jogi testület véleményt nyilvánítana a célzott likvidálásokkal kapcsolatban például véleményező jogkörében eljárva, erre pedig akár az EJABi is megfelelő fórum lehet. Azonos módon alkalmazható lenne az ENSZ égisze alatt működő Emberi Jogi Bizottság is, ahol szintén lehetőség van egyéni panasz benyújtására, amely azonban csak a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának Első Fakultatív Jegyzőkönyvét ratifikáló államok ellen lehetséges. Első Fakultatív Jegyzőkönyv a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához, New York 1966. december 16. 1. cikk. Azonban az Egyesült Államok, Izrael és az Egyesült Királyság sem részesek ebben a szerződésben, ld. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=IV-5&chapter=4&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&clang=en) (2023. 01. 06.)

<sup>1067</sup> American Convention on Human Rights. *OAS* <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/conventionrat.asp> (2023. 01. 06.)

EJABi, sem az EJAB nem rendelkezik joghatósággal az amerikai célzott likvidálások vonatkozásában. Tekintve azonban, hogy az Egyesült Államok is ratifikálta az Amerikai Államok Szervezetét létrehozó Chartát, így az EJABi az Egyesült Államokkal szemben is eljárhat,<sup>1068</sup> az itt hozott döntés azonban nem lesz kötelező. Tudomásom szerint azonban az EJABi egyetlen egy célzott likvidálással kapcsolatos ügyet sem véleményezett az elmúlt évek során.<sup>1069</sup>

Az európai emberi jogi rendszer ezzel szemben mindig kikényszeríthető döntéssel zárul, így valódi bírói felülvizsgálatot jelenthetne az európai hatalmak által végrehajtott vagy támogatott célzott likvidálások tekintetében. Ahogy azt már fentebb említettem, az Egyesült Királyság az az állam, amely maga is hajt végre célzott likvidálásokat, ettől eltérően azonban Németország, Hollandia, valamint Olaszország is jelentős szerepet tölt be az Egyesült Államok célzott likvidálási programjában, vagy úgy, hogy bizonyos eszközöket pl. műholdas továbbító és vevő állomást vagy katonai létesítményeket, vagy pedig információkat engednek át tengeren túli partnereiknek.<sup>1070</sup>

Adódik tehát a kérdés, hogy milyen eredménnyel zárulhat egy olyan eljárás, amelynek fókuszában az Egyesült Királyság, vagy az Egyesült Államok célzott likvidálási programjai állnának. Elsőként az EJEB joghatóságával kapcsolatos kérdések tisztázása szükséges. Az EJEB egyéni kérelem alapján akkor járhat el, ha egy természetes személy, nem-kormányzati szervezet vagy személyek csoportjai azt állítják, hogy az EJEE-t vagy az ahhoz kapcsolódó, azt kiegészítő jegyzőkönyvet egy részes állam megsértette.<sup>1071</sup> Ebből következően a következő kérdés, amire választ kell találni, hogy egészen pontosan milyen kötelezettségei vannak a részes államoknak. Az EJEE szerint a részes államoknak minden joghatóságok alatt álló személy számára biztosítaniuk kell az egyezményben szereplő jogokat.<sup>1072</sup>

Következésképpen tehát az EJEE-ben vagy – további kötelezettség vállalása esetén – a kiegészítő jegyzőkönyvekben meghatározott emberi jogok megsértése<sup>1073</sup> esetén beszélhetünk szerződésszegésről, ez azonban kizárólag a részes

---

<sup>1068</sup> Charter of the Organization of American States. OAS [https://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic22b.CharterOAS\\_ratif.htm](https://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic22b.CharterOAS_ratif.htm) (2023. 01. 06.) és CERNA, Christina M.: Reflections on the normative status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man. *University of Pennsylvania Journal of International Law* 30. (2009) 1212. o.

<sup>1069</sup> Inter-American Commission on Human Rights. Decisions. OAS <http://www.oas.org/en/iachr/decisions/merits.asp> (2023. 01. 06.) Ha a véleményezés mégis megtörténik, akkor valószínű, hogy az Egyesült Államok felelősségét megállapító döntés születne. Korábban az EJABi foglalkozott célzott likvidálásokkal, még ha azokat csak országjelentések keretében sommásan kezelte is, ld. V. fejezet 2.3. alpont és 3. pont.

<sup>1070</sup> CVIJIC, Srdjan – KLINGENBERG, Lisa – GOXHO, Delina –KNIGHT, Ella: *Armed Drones in Europe*. Open Society, European Policy Institute, 2019. <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/armed-drones-in-europe> (2021. 04. 21.) 11-14. 24-25. 36-38. és 57-60. o.

<sup>1071</sup> EJEE 34. cikk.

<sup>1072</sup> EJEE 1. cikk.

<sup>1073</sup> A célzott likvidálások esetében az első számú emberi jog, amelyet az akció sérthet az az élethez való jog, ld. EJEE 2. cikk. Ld. részletesen V. fejezet 2. pont.



államok területén tartózkodó vagy joghatósága alatt álló személyek tekintetében állapítható meg. Abban az esetben tehát ha a célzott likvidálás célpontja, azaz az a személy, akinek ki kívánják oltani az életét a célzott likvidálást kivitelező állam joghatósága alatt áll,<sup>1074</sup> az állítólagos jogsértés megvizsgálható és amennyiben a panasz megalapozott, a részes állam felelőssége megállapítható. Ez azonban számos nehézséget okoz nem csak a célzott likvidálást kivitelező, de az azt támogató államok oldaláról is. A célzott likvidálás a II. fejezetben meghatározott fogalmából adódik, hogy az határon átnyúló elemmel rendelkezik. A joghatóság megállapítása tehát egy speciális alapon kell, hogy történjen, hiszen ahogy arra az V. fejezetben rámutattam, az állam alapvetően a területén belül rendelkezik emberi jogi kötelezettségekkel, azon kívül csak különleges esetekben, amely nem biztos, hogy az EJEB jelenlegi gyakorlata szerint egy célzott likvidálás esetére is alkalmazható lenne.<sup>1075</sup>

Az akciókat segítő, támogató európai államok, mint például Németország, Hollandia vagy Olaszország<sup>1076</sup> tekintetében, akik viszont csak segítséget nyújtanak egy jogsértés elkövetéséhez, a helyzet bonyolultabb. A segítségnyújtásért viselt felelősség tekintetében alapvetően két kategóriát különböztetünk meg: területi és területen kívüli.<sup>1077</sup> Területi segítségnyújtás esetében az adott állam átengedi területét a jogsértést megvalósító államnak, hogy az ott valamilyen jogsértést kövessen el. Ez abban az esetben állapítható meg, ha a jogsértés sértettje (a célszemély) a segítséget nyújtó állam területén tartózkodik.<sup>1078</sup> Ezzel szemben területen kívüli segítségnyújtásról beszélünk akkor, ha az érintett személy nincs a segítséget nyújtó állam területén, de még olyan területen sem, ami annak hatékony ellenőrzése alatt állna, hanem az egyén a jogsértést elkövető állam hatalmában van.<sup>1079</sup> Ez utóbbi lesz a célzott likvidálások tekintetében a jellemző szituáció, hiszen az európai államok közel-keleti vagy afrikai célpontok esetében nyújtanak információkat, vagy engednek át katonai és más létesítményeket az Egyesült Államoknak, hogy az ezek segítségével hajtsa végre akcióit. A segítséget nyújtó állam felelőssége alapvetően két módon állapítható meg: a nemzetközi jog elsődleges normáin – mint pl. az emberi jogi normák – vagy pedig a másodlagos jogi normáin keresztül.<sup>1080</sup> Az ARSIWA 16. cikkében a nemzetközi jogi jogsértéshez való segítségnyújtást is jogsértésnek tekinti, mégpedig akkor, ha azt a jogsértés tudtával teszik, valamint ha azonos kötelezettségek kötik a segítséget

<sup>1074</sup> A monográfia keretei között alkalmazott definícióból kiindulva a részes állam területén való tartózkodástól alapvetően eltekinthetünk.

<sup>1075</sup> Ld. V. fejezet 3. pont

<sup>1076</sup> CVIJIC, Srdjan – KLINGENBERG, Lisa – GOXHO, Delina – KNIGHT, Ella: *Armed Drones in Europe*. Open Society, European Policy Institute. 2019. <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/armed-drones-in-europe> (2023. 01. 06.)

<sup>1077</sup> MILANOVIC: *Extraterritorial Application...* 124. o.

<sup>1078</sup> Uo.

<sup>1079</sup> Uo.

<sup>1080</sup> MILANOVIC: *Extraterritorial Application...* 124-125. o.

nyújtó és a jogsértést elkövető államot.<sup>1081</sup> Ebben az esetben rögtön felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e azonos jogi kötelezettségekről, ha az Egyesült Államok nem részese az EJEE-nek, csak a segítséget nyújtó államok,<sup>1082</sup> esetleg e probléma kiküszöbölhető-e más azonos nemzetközi jogi kötelezettséggel, pl. az élethez való jog szokásjogi minőségével,<sup>1083</sup> vagy a PPJNE alkalmazásával. De még e probléma feloldása esetén is kérdéses, hogy azonosak-e a segítséget nyújtó állam, valamint a jogsértést megvalósító állam kötelezettségei az egyénnel szemben,<sup>1084</sup> azonban e kérdés a célzott likvidálások esetében véleményem szerint viszonylag egyszerűen tisztázható az élethez való jogból származó negatív kötelezettségek azonosságával. Milanović a kínzás tilalma kapcsán az elsődleges emberi jogok szintjén értelmezett segítségnyújtás tilalmával érvel, amely szerinte jogellenessé tenné a beavatkozást, azonban a Bankovic-ügy tanulásából kiindulva felteszi a kérdést, hogy ha egy extraterritoriális ölés nem tartozik az állam joghatóságába, akkor hogyan lehetne minősíteni egy más államnak nyújtott segítséget egy fogvatartott kínzásába. Milanović felveti, hogy még ha a joghatóság személyi alapon – azaz az egyén felett gyakorolt rendelkezés és ellenőrzés tesztjét alkalmazva – meg is lenne állapítható,<sup>1085</sup> kérdéses, hogy elérheti-e a szükséges ellenőrzés szintjét pusztán információ átadása egy másik államnak, akkor, ha utóbbi embereket kínoz.<sup>1086</sup> Álláspontom szerint a célzott likvidálások tekintetében elméletben az elsődleges és másodlagos normák által kínált lehetőségek is alkalmazhatók a támogató államok felelősségre vonása kapcsán. Ugyan a másodlagos jogi normák esetében a bizonyítás jóval nehezebb, mégis ezt tartanám a megfelelőbb megoldásnak, hiszen az elsődleges normák esetén az állam joghatóságának kérdésköre megnehezítheti az eljárás lefolytatását. Ugyanis pusztán információ átadásával, vagy egy műholdas továbbító és vevő állomás használatának átengedésével a szükséges ellenőrzés véleményem szerint nem valósul meg a célzott likvidálás tárgya felett, hacsak nem alkalmazzuk az ok-okozati összefüggésre alapuló joghatósági modellt. Végző soron azonban a segítséget nyújtó állam voltaképpen nincs abban a pozícióban, hogy bármilyen módon befolyásolja a célszemély magatartását és életének elvételére sincs lehetősége.<sup>1087</sup>

<sup>1081</sup> ARSIWA 16. cikk.

<sup>1082</sup> Milanovic hasonló érvelését ld. MILANOVIC: *Extraterritorial Application...* 125. o.

<sup>1083</sup> Pl. LUBELL: *Extraterritorial...* 170. o.

<sup>1084</sup> Milanovic hasonló érvelését ld. MILANOVIC: *Extraterritorial Application...* 125. o.

<sup>1085</sup> A tesztet az EJABI gyakorlatában ld. pl. Alejandre-ügy 23. bek. és MELZER: *Targeted killing...* 127-128. o.

<sup>1086</sup> MILANOVIC: *Extraterritorial Application...* 125-126. o.

<sup>1087</sup> A támogató állam felelősségével kapcsolatos kérdések a Nemzetközi Bíróság előtti eljárásban is felmerülhetnek. E tekintetben azonban felesleges külön megállapításokat tenni, hiszen a fentiekben részletezett politikai jellegű indokok itt is befolyásolhatják az eljárás megindítását. Ennek ellenére egy német bíróság másodfokon a német alaptörvény, a *Grundgesetz* alapján megállapította Németország felelősségét az Egyesült Államok által elkövetett jogellenes célzott likvidálások támogatása miatt, ld. 3.2.2. alpont.

Látható tehát, hogy a célzott likvidálást kivitelező államok felelősségre vonása kötelező erejű döntést hozó emberi jogi fórum előtt elméletben és gyakorlatban is lehetséges. Sajnos azonban az emberi jogok amerikaiközi rendszerében az Egyesült Államok hozzájárulásának hiányában minderre nincs lehetőség. Az EJEB előtt viszont az eddigi egy célzott likvidálással kapcsolatos, az V. fejezetben részletesen bemutatott Carter kontra Oroszország, azaz Litvinyenko-ügy tapasztalatai pozitív képet festenek a jövőre nézve, azzal, hogy a joghatóság megállapításával kapcsolatban továbbra is kételyek merülhetnek fel egy távolról, felfegyverzett drónnal végrehajtott akció esetében.<sup>1088</sup>

#### **2.4. Részkövetkeztetések**

A fentiek alapján a célzott likvidálások nemzetközi bíróságok előtti elbírálhatóságával kapcsolatban megállapítható, hogy nincs elméleti akadálya annak, hogy azokat a Nemzetközi Bíróságon, vagy valamely választottbíróságon államközi vita formájában tárgyalják, azonban ennek gyakorlati megvalósulása az eljárás megindításának politikai befolyásolhatósága tekintetében kétséges, sőt, a jelenlegi nemzetközi környezetben majdhogynem kizárható. A NB egyetlen lehetősége, hogy a célzott likvidálások kapcsán kifejtse álláspontját, egy tanácsadó vélemény kibocsátása lenne, a nukleáris fegyverek legalitásának vizsgálatához hasonlóan, vagy a Palesztinával kapcsolatos, folyamatban lévő ügyben.

A Nemzetközi Büntetőbíróság előtti eljárás lefolytatásának sincs elméleti akadálya, hiszen több törvényi tényállást is megvalósíthat egy jogellenesen végrehajtott célzott likvidálás, a gyakorlatban azonban a joghatóság megállapítása itt is nehézségekbe ütközhet, főként a Római Statútum kötelező hatályának el nem ismerése, vagy a bírósággal való együtt nem működés okán. A Nemzetközi Büntetőbíróság általi bírói felülvizsgálat megtörténhet akár a palesztin területeken folytatott izraeli célzott likvidálásokról vagy az Afganisztán területén történt amerikai katonai akciók vonatkozásában, sőt talán az orosz-ukrán konfliktusban is. Az esetleges felelősségre vonást követő ítélet-végrehajtás gyakorlati megvalósulása pedig itt is függ a kérdéses államok politikai hajlandóságától.

A célzott likvidálásokról hatékony bírói felülvizsgálata megtörténhetne kötelező erejű döntéseket meghozni képes regionális emberi jogi bíróságok előtt is. Azonban ezek gyakorlati megvalósíthatósága is – legalább részben – problémákkal tarkított, hiszen az Egyesült Államok nem fogadta el az EJAE kötelező hatályát, az EJEB esetében pedig kétséges, hogy a testület megállapítaná-e joghatóságát egy olyan célzott likvidálási ügyben, amelyben a támadás távolról, egy felfegyverzett drónról érkezik, vagy olyankor, amikor a felelősség egy támogató állam magatartásának fényében merül fel.

<sup>1088</sup> Izrael mint további célzott likvidálást megvalósító állam nem részese regionális emberi jogi egyezménynek.

A részkövetkeztetések egyöntetűen abba az irányba mutatnak, hogy alternatív megoldásokat szükséges számba venni akkor, ha lehetőséget keresünk a célzott likvidálások hatékony bírói felülvizsgálatára. Ez az alternatíva pedig a nemzeti bíróságok eljárása lehet.

### **3. Alternatívák a felelősségi vákuum feloldására – bírósági felülvizsgálat nemzeti fórumok előtt**

Az előző részben megállapítást nyert, hogy alacsony – ámbár növekvő – az esély arra nézve, hogy a célzott likvidálások valamilyen nemzetközi bírói fórum előtt felülvizsgálat tárgyává válnak. A felülvizsgálat hiánya pedig jelentősen hozzájárul ahhoz a felelősségi vákuumhoz, amelyet a fentiekben már bemutattam. Adódik a kérdés, hogy ha a nemzetközi bíróságok nem képesek befolyásolni e műveletek megvalósítását és ezzel párhuzamosan politikai akarat sincs arra nézve, hogy az esetleges jogszerűtlenségeket kiküszöböljék, a felelősöket megbüntessék a sértettek pedig kártérítésben vagy kártalanításban részesüljenek, akkor milyen alternatív megoldások léteznek a célzott likvidálások felülvizsgálatára. Ezt a következtetést egyre több szakirodalmi forrás látszik levonni, még akkor is, ha ez *expressis verbis* nem is jelenik meg a munkákban. Minderre abból következtethetünk, hogy egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak a nemzeti bíróságok által végzett felülvizsgálatok.<sup>1089</sup>

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az univerzális joghatóság problematikája is, ugyanis vannak olyan, tipikusan a nemzetközi jog által kriminalizált bűncselekmények, amelyek esetében általánosan elfogadott tétel, hogy elkövetőiket, bárkik legyenek is és a világon bárhol is kövessék el ezeket, minden államnak kötelezettsége felelősségre vonni.<sup>1090</sup> Az univerzális joghatóság forrása többféle is lehet: származhat nemzetközi szerződésből, nemzetközi szokásjogból, de az államok belső, nemzeti jogából is.<sup>1091</sup> Nemzetközi szerződésből származik például a genfi egyezmények súlyos megsértői, vagy az arra utasítást adók felkutatásának és bíróság elé állításának kötelezettsége, állampolgárságra tekintet nélkül.<sup>1092</sup> Figyelemmel arra, hogy fentebb a Nemzetközi Büntetőbíróság kapcsán megállapítottam, hogy a célzott likvidálások több *delicta juris gentium* alapú tényállást is megvalósíthatnak, logikusan következtethetünk arra, hogy az államok ilyen irányú *policy*jait is érintheti az univerzális joghatóság elve. A példa olyannyira nem elméleti, hogy egy 2002-es izraeli célzott likvidálási

---

<sup>1089</sup> Pl. CASEY-MASLEN: Unmanned Weapons... 180. o. GERVASONI, Luca: Overflying Justiciability? Drones and Avoidance Doctrines Before National Courts. In CARPANELLI, Elena – LAZZERINI, Nicole (szerk.): *Use and Misuse of New Technologies – Contemporary Challenges in International and European Law*. Springer, 2019. 327-348. o.

<sup>1090</sup> PHILIPPE, Xavier: The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh? *International Review of the Red Cross* 88. (2006) 377. o.

<sup>1091</sup> Uo. 385. o.

<sup>1092</sup> Pl. I. Genfi Egyezmény 49. cikk.

akció kapcsán egy spanyol bíróság kezdeményezett büntetőeljárást 2009-ben az univerzális joghatóság elve alapján.<sup>1093</sup> Bár az ügyben végül nem került sor valódi vizsgálatra, azt ugyanis a Spanyol Legfelsőbb Bíróság megtiltotta,<sup>1094</sup> az ilyen és ehhez hasonló ügyek kényes természetét mutatja, hogy az Egyesült Államok, Izrael és Kína is komoly nyomást gyakorolt Spanyolországra az univerzális joghatóság elvének elismerése miatt.<sup>1095</sup>

A nemzeti bíróságok által végzett felülvizsgálatokat alapvetően két nagyobb csoportra bonthatjuk: közvetlen és közvetett bírósági felülvizsgálatra. Közvetlen felülvizsgálatnak tekintem azokat a bírói eljárásokat, amelyek abban az államban folynak, amely maga is hajt végre célzott likvidálásokat és az ügy a célzott likvidálás legalitásával foglalkozik, akár egységes politika, akár az egyedi ügy szintjén. Közvetettnek minősül ezzel szemben a felülvizsgálat, ha a fent meghatározott konjunktív feltételek közül bármelyik nem teljesül. Jelesül ilyenek azok a felülvizsgálatok, amelyeket ilyen műveleteket közvetlenül végre nem hajtó, azokat csak támogató államokban folytatnak le, illetve közvetett a bírói eljárás akkor is, ha az nem közvetlenül célzott likvidálás legalitásával foglalkozik, hanem adott esetben egy közreműködő állam vagy magánvállalkozás felelősségével, függetlenül attól, hogy a bírói felülvizsgálat mely nemzeti bíróság előtt került lefolytatásra.

Ebben a részben a fenti felosztás szerint tárgyalom a nemzeti bírói felülvizsgálatokat, amelyeket konkrét ügyekkel illusztrálok. A példák bemutatását követően feltétlenül értékelni kell a nemzeti bíróságok és a nemzetközi jog viszonyát, azaz arra a kérdésre kell választ találni, hogy mennyiben lehet támaszkodni a nemzeti bíróságok nemzetközi jogot értelmező határozataira, majd pedig milyen következményei lehetnek a nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatnak a célzott likvidálási programokra, végső soron tehát mi a jelentősége a nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatnak.

### **3.1. Közvetlen bírói felülvizsgálat**

A nemzeti bíróságok által lefolytatható közvetlen felülvizsgálatok egy viszonylag szűk csoportját képezik a vizsgált ügyeknek, ugyanis a fentiekben meghatározott két konjunktív feltétel együttes fennállása szükséges ezek megállapításához, azaz, hogy a célzott likvidálást kivitelező államban és magának a programnak vagy egyedi ügynek a közvetlen felülvizsgálatáról legyen szó az eljárásban. Ilyen bírói felülvizsgálat egyelőre csak az Egyesült Államokban, valamint Izraelben valósult meg és ezek közül is csak utóbbiban jutott el az ügy érdeméig.

<sup>1093</sup> WEILL, Sharon: The Targeted Killing of Salah Shehadeh. *Journal of International Criminal Justice* 8. (2009) 617-618. o.

<sup>1094</sup> IZENBERG, Dan: Universal jurisdiction victory in Spain but battle goes on. *The Jerusalem Post*. 2010. április 19. <https://www.jpost.com/International/Universal-jurisdiction-victory-in-Spain-but-battle-goes-on> (2023. 01. 06.)

<sup>1095</sup> WEILL: The Targeted... 631. o.

### 3.1.1. Bírósági felülvizsgálat az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban számos per indult már célzott likvidálások kapcsán. Ezekben közös, hogy a keresetek egytől-egyig elutasításra kerültek, még azelőtt, hogy az ügyet érdemben tárgyalta volna valamelyik nemzeti bírói fórum. Az Egyesült Államok tipikus példája az ún. elkerülési doktrínák alkalmazásának.<sup>1096</sup> Az alábbiakban kronologikus sorrendben tárgyalom a fellelhető ügyeket.

#### 3.1.1.1. Al-Aulaqi<sup>1097</sup> v. Obama ügy

Nasser Al-Aulaqi, fia, Anwar Al-Aulaqi nevében nyújtott be keresetet 2010 nyarán az Egyesült Államok számos tisztviselőjével szemben, köztük Barack Obama, volt amerikai elnök ellen, amelyben fiának az ún. „kill list”-re<sup>1098</sup> való felvételét kifogásolta, hiszen szerinte Anwar Al-Aulaqi – egy jemeni-amerikai kettős állampolgár – kizárólag akkor ölhető meg szándékosan, ha konkrét, specifikus és küszöbön álló fenyegetést jelent mások életére vagy testi épségére és a halálos erőszak alkalmazásán kívül nincs más reális lehetőség a fenyegetés elhárítására.<sup>1099</sup> Az alperesek ellenkérelmükben hivatkoztak a felperes eljáráshoz fűződő érdekének hiányára, a politikai kérdés doktrínára és még számos belső jogi lehetőségre, beleértve az államtitok alapú mentességet is.<sup>1100</sup> Az ügyben eljáró John D. Bates bíró bár több okra visszavezethetően is elutasította a keresetet,<sup>1101</sup> mégis feltette a kérdést, hogy hogyan lehetséges az, hogy ha egy amerikai állampolgár elektronikus megfigyelése válik szükségessé, ahhoz elengedhetetlen a bírói felülvizsgálat, azonban tiltott akkor ha nem megfigyelni, hanem megölni óhajtja az állam az azonos személyt.<sup>1102</sup> Tekintve, hogy a monográfia nemzetközi jogi tárgyú, így az ügy részletes belső jogi elemzése mellőzhető. A felhozott elutasítási okok közül csupán egyet szeretnék kiemelni, mégpedig a politikai kérdés doktrínát, tekintve, hogy ez valamennyi célzott likvidálási szituációban alkalmazható, nem kizárólag az alapul fekvő ügyben.

<sup>1096</sup> GERVASONI: Overflying... 331-333. o.

<sup>1097</sup> Ebben az alponban az ügyekben található helyesírással közlöm a neveket. Al-Aulaqi alatt a monográfia más helyein al-Awlakit kell érteni.

<sup>1098</sup> Az ún. „kill list” egy lista, amelyen olyan személyek szerepelnek, akiket az Egyesült Államok különböző, a mai napig titkosított szempontok alapján halálos erőszak alkalmazásának célpontjaként jelölt ki nemzetbiztonsági okokból. A jelölés egy rendkívül komplex eljárás alapján történt, legalábbis az Obama-kormányzat alatt. A jelölési eljárás végén vagy egy magas rangú tisztviselő vagy maga az elnök hagyta jóvá a célzott likvidálást, ld. PPG. E szabályok a Trump-kormányzat alatt a média szerint lazultak, ld pl. ATHERTON, Kelsey D.: Trump Inherited the Drone War but Ditched Accountability – Only a single formal check remains on U.S. killings worldwide. *Foreign Policy*. 2020. május 22. <https://foreignpolicy.com/2020/05/22/obama-drones-trump-killings-count/> (2023. 01. 06.) GIL, Elad D.: Institutional Choice and Targeted Killing: A Comparative Perspective. *Tulane Law Review* 94. (2020) 733-734. o.

<sup>1099</sup> Al-Aulaqi v. Obama-ügy 1. o.

<sup>1100</sup> Uo. 1-2. o.

<sup>1101</sup> A keresethez fűződő érdek hiánya (uo. 49. o.), az *Alien Tort Statute* alapú kereset feltételeinek hiánya (uo. 50. o.) és a politikai kérdés doktrína (uo. 65. o.).

<sup>1102</sup> Uo. 2. o.

Az ügyben eljáró bíró kiemelte, hogy a politikai kérdés doktrína alapvetően hatalommegosztási kérdés, ami „kizárja a bírói felülvizsgálatot olyan kérdésekben, amelyek politikai választást és értékítéletet tartalmaznak, amelyeknek a feloldása alkotmányosan a Kongresszus csarnokaira vagy a végrehajtó hatalom berkeibe tartozik”.<sup>1103</sup> Az ítélet azt is kimondja, hogy a végrehajtó hatalom nem ölhet meg bárkit, akit ellenségként jelöl meg, de a bíróság nem tudja megítélni azt, hogy egy olyan személlyel szemben, aki a tengerentúlon rejtőzik és akit a nemzetbiztonság egy terrorszervezet operatív tagjaként azonosított, alkalmazható-e halálos erőszak vagy sem.<sup>1104</sup> „[A] bíróságok funkcionálisan alkalmazhatatlanok, hogy komplex politikai ítéleteket hozzanak [...]”.<sup>1105</sup> Kilenc hónappal később dróntámadás végzett Anwar Al-Aulaqival.<sup>1106</sup> A szakirodalomban az ügygel kapcsolatban megjelent egy rendkívül szemléletes kritika is, miszerint „[r]ettenesen ironikusnak tűnik, hogy az egyetlen módja annak, hogy bíróság elé kerüljön az a kérdés, hogy az elnöknek lehetősége van-e egyoldalúan elrendelni egy amerikai állampolgár asszaszinációját és megfossza őket (*sic!*) az életüktől, az lenne, hogy feladja magát a bírósági rendszernek és (legalábbis ideiglenesen) feladja a szabadságát.”<sup>1107</sup> Rendkívül érdekes, hogy a döntésből azt a következtetést is le lehet vonni, hogy a politikai kérdés doktrína nem csak egy ideiglenes intézkedésre (*injunctive relief*) alkalmazható, hanem az *ex post* bírói felülvizsgáltra is.<sup>1108</sup> Fellelhető olyan álláspont is, ami az *ex ante* felülvizsgálat esetében szintén szkeptikus, azonban elfogadni látszik az *ex post* vizsgálat lehetőségét.<sup>1109</sup>

### 3.1.1.2. Al-Aulaqi v. Panetta ügy

Ezt az ügyet méltán tekinthetjük az Al-Aulaqi v. Obama-ügy folytatásának, hiszen a kereset benyújtására pontosan abból az okból került sor, amiért az első ügy sikertelenül zárult a felperes szempontjából. Ez az indok pedig nem más volt, mint, hogy 2011 szeptemberében célzott likvidálás áldozata lett Anwar Al-Aulaqi, valamint Samir Khan, mindketten amerikai állampolgárok. Néhány héttel később Anwar Al-Aulaqi fia, Abddulrahman is egy dróncsapás során vesztette életét, bár esetében a katonai akció célpontja nem ő volt. Mindkét támadás Jemenben történt. E tényállás alapján szintén Nasser Al-Aulaqi, elhunyt fia és unokája nevében, valamint Sarah Khan fia nevében perelt be számos amerikai

<sup>1103</sup> El-Shifa, 607 F.3d 840. Idézi: Al-Aulaqi v. Obama-ügy 65. o.

<sup>1104</sup> Al-Aulaqi v. Obama-ügy 66. o.

<sup>1105</sup> Uo.

<sup>1106</sup> CASEY-MASLEN: Unmanned Weapons... 187. o.

<sup>1107</sup> EPSTEIN, Michael: The Curious Case of Anwar Al-Aulaqi: Is Targeting a Terrorist for Execution by Drone Strike a Due Process Violation When The Terrorist is a United States Citizen? *Michigan State Journal of International Law* 19. (2011) 744. o.

<sup>1108</sup> Uo. 743. o.

<sup>1109</sup> VLADECK, Stephen I.: Targeted Killing and Judicial Review. *The George Washington Law Review Arguendo* 82. (2014) 18-19. o.

tisztviselőt.<sup>1110</sup> A kereset szerint az alperesek megsértették a felperesek az alkotmány ötödik módosításában meghatározott jogait, azzal, hogy engedélyezték célzott likvidálásukat, így kártérítést követeltek számos jogalapon.<sup>1111</sup> Ezzel szemben az alperesek kérték a kereset elutasítását, vitatva a bíróság joghatóságát, mégpedig a politikai kérdés doktrínára, valamint egyéb belső jogi pergátló kifogásokra hivatkozva.<sup>1112</sup>

Bár az ügyben eljáró Rosemary M. Collyer bírónő az egyéb, belső jogban szereplő pergátló kifogások alapján elutasította a keresetet,<sup>1113</sup> rendkívül fontos azonban, hogy nem fogadta el a politikai kérdés doktrínájának alkalmazását. Kiemelte ugyanis, hogy a *Supreme Court* ismétlődően bírósági felülvizsgálatra alkalmasnak találta azokat a kérdéseket, amelyek az ún. „megfelelő eljárás” (*due process*) megsértésén alapultak, még akkor is, ha azok külpolitikai kérdéseket vetettek fel.<sup>1114</sup> A bíróság az ügyben kimondta, hogy a végrehajtó és jogalkotó hatalomra ruházott jogosítványok nem jelentenek egyfajta biankó felhatalmazást e hatalmi ágak számára az amerikai állampolgárok életének megfelelő eljárás és bírói felülvizsgálat nélküli elvételére még a hadviselés vagy a nemzetbiztonság területén belül sem.<sup>1115</sup> Collyer bírónő elutasította az alperesek az El-Shifa-ügyre alapozott érvelését, különbséget téve az előtte fekvő ügy és a precedens tényállása között azon az alapon, hogy az áldozatok nem amerikai állampolgárok voltak.<sup>1116</sup> A bíróság ettől eltekintve a kereset elutasításakor a politikai kérdés doktrínájához rendkívül hasonló retorikát alkalmazott. Először is leszögezte, hogy egyetlen bíróság sem bírálta még el egy dróntámadással likvidált, ellenséges amerikai állampolgár megfelelő eljáráshoz való anyagi jog jogát.<sup>1117</sup> Collyer bírónő a kereset elutasítását azzal indokolta, hogy speciális körülmények gátolják a felperesek által választott jogalap alkalmazását a keresetre.<sup>1118</sup> A kérdéses jogalapot több szempontból is alkalmazhatatlannak tartotta a bíróság, többek között azért, mert megkövetelte volna katonai személyzet meghallgatását, ami megzavarná és hátráltatná az Egyesült Államok haderejének tevékenységét,<sup>1119</sup>

<sup>1110</sup> Nasser Al-Aulaqi, as personal representative of the Estates of Anwar Al-Aulaqi and Abdulrahman Al-Aulaqi, *et al.*, Plaintiffs v. Leon C. Panetta, *et al.* Defendants. No. 12-1192 (RMC) 2014. április 4. (a továbbiakban: Al-Aulaqi v. Panetta-ügy) 1. o.

<sup>1111</sup> Uo. 1. és 13. o.

<sup>1112</sup> Uo. 13-14. o.

<sup>1113</sup> Samir Khan és Abdulrahman Al-Aulaqi halála kapcsán a bírónő azzal indokolta döntését, hogy pusztá gondatlanság nem ad alapot a megfelelő eljárás alapú keresetekre. ld. uo. 26. o. Anwar Al-Aulaqi halála kapcsán pedig kiemelte, hogy az alperesek nem lehetnek személyesen felelősek a hadviselésért (*conducting war*). Uo. 38. o.

<sup>1114</sup> Uo. 19. o.

<sup>1115</sup> Uo. 20. o.

<sup>1116</sup> Uo. 20-21. o.

<sup>1117</sup> Uo. 25. o.

<sup>1118</sup> A kiválasztott jogalap az ún. *Bivens* precedens (*Bivens v. Six Unknown Named Agents of Federal Bureau of Narcotics*, 403 U.S. 388, 389 (1971)) volt, ld. Al-Aulaqi v. Panetta-ügy 14. o.

<sup>1119</sup> Al-Aulaqi v. Panetta-ügy 31. o.



továbbá az beavatkozna az állam külpolitikájába.<sup>1120</sup> A bíróság leszögezte, hogy „[a] háborúskodás, a nemzetbiztonság és a külkapcsolatok érzékeny területén a bíróságoknak rendkívül szűk szerepe van.”<sup>1121</sup> Így a bíróság nem képes és nem is fogja megkérdőjelezni azt, hogy az Egyesült Államok milyen módon kezeli a terrrorszervezetek vagy annak egy tagja jelentette fenyegetést, hiszen ez azt teszi szükségessé, hogy a bíróság nemzetbiztonsági és katonai operatív kérdéseket – mint pl., hogy kit tekintenek katonai célpontnak vagy, hogy hogyan kezeljenek egy meghatározott fenyegetést – vizsgáljon.<sup>1122</sup>

Nyilvánvaló, hogy a politikai kérdés doktrínája ugyan névlegesen mellőzésre került ebben a döntésben, azonban a bíróság annak tartalmát tekintve teljes mértékben azonos döntést hozott, így érdemben nem befolyásolta a célzott likvidálások bírósági felülvizsgálatát. Az ügy ironiáját mutatja, hogy a döntés hosszabb és bonyolultabb indokolást kívánt meg Anwar Al-Aulaqi tekintetében, akiről már más bírósági eljárásban bebizonyosodott, hogy komoly részt vállalt az Egyesült Államokkal szembeni terrortámadások megszervezésében,<sup>1123</sup> mint Abdulrahman Al-Aulaqi esetében, aki egyértelműen – humanitárius nemzetközi jogi szempontból – járulékos veszteség volt.

### 3.1.1.3. Bin Ali Jaber v. United States of America ügy

Időrendi sorrendben haladva a következő vizsgálandó eset a bin Ali Jaber család két tagjának halálához kapcsolódik, akik vélhetően egy célzott likvidálási akció polgári áldozatai lettek 2012-ben. A tényállás részletes ismertetésétől ehelyütt eltekintek, az elemzés szempontjából az a lényeges elem, hogy öt személyt érintett a dróntámadás, amely végzett Ahmed Salem bin Ali Jaberrel és Waleed bin Ali Jaberrel. A további három személy vélhetően a helyi al-Kaida tagjai voltak, akik állítólag egy a terrrorszervezet ellen intézett esküvői felszólalásról szerettek volna beszélni Ahmed Salem bin Ali Jaberrel. A dróncsapás pontosan akkor történt, amikor több sikertelen kísérlet után az öt ember egy helyen tartózkodott, amely egyben arra is utal, hogy egy *signature strike* valósult meg.<sup>1124</sup> Az ügygel kapcsolatos keresetet Faisal bin Ali Jaber terjesztette elő, amelyben annak megállapítását kérte, hogy a dróntámadás, amelyben családtagjai életüket veszítették, megsértette a nemzetközi jogot és két amerikai törvényt.<sup>1125</sup> Az elsőfok a keresetet főként a politikai kérdés doktrína alapján utasította el.<sup>1126</sup>

<sup>1120</sup> Uo. 33. o.

<sup>1121</sup> Uo. 34. o.

<sup>1122</sup> Uo. 34. és 36. o.

<sup>1123</sup> United States v. Abdulmutallab, Crim. No. 10- CR-20005-1 (E.D. Mich.), Tr. of Plea Hr'g (Oct. 12, 2011) és United States v. Abdulmutallab, 739 F.3d 891 (6th Cir. 2014).

<sup>1124</sup> Bin Ali Jaber v. United States-ügy 3-5. o. A jelenségről részletesen ld. VI. fejezet 4.2.3. alpont.

<sup>1125</sup> Bin Ali Jaber v. United States-ügy 3. o.

<sup>1126</sup> Ahmed Salem Bin Ali Jaber, et al., Plaintiffs, v. United States of America, et al., Defendants. 155 F.Supp.3d 70 (2016)

A másodfokú bíróság hasonló álláspontra helyezkedett és a politikai kérdés doktrínát funkcionális értelemben alkalmazta, így különbséget tett felülvizsgálhatatlan és teljesen felülvizsgálható kérdések között. Előbbibe tartoznak az olyan kérdések, amelyek megkövetelnék a bíróságtól, hogy megítéljék, hogy egy katonai akció bölcs (*wisdom*) döntés volt-e, utóbbiba pedig az olyan jellegű kérdések, miszerint a kormánynak volt-e hatásköre valamilyen tevékenység megtételére.<sup>1127</sup> Ezek után a bíróság felhívta az El-Shifa-precedenst, amely alapján úgy fogalmazott, hogy „[n]ehéz lenne elképzelni egy olyan precedenst, amely közvetlenebb módon ellentéteesebb lenne a felperes álláspontjával.”<sup>1128</sup> A bíróság ugyanis úgy érvelt, hogy a felperesek keresete megköveteli, hogy a bíróság meghatározza, hogy „téves vagy jogszerű” volt-e a dróntámadás, ami egyértelműen más hatalmi ág területéhez tartozik. A bíróságok ugyanis nem rendelkeznek a szükséges kompetenciával arra, hogy meghatározzák, hogy az erőszak alkalmazása jogos (*justified*) volt-e, avagy sem,<sup>1129</sup> sőt alkotmányosan tilalmazott számukra, hogy elvonják vagy csorbítsák (*encroach*) a végrehajtó hatalom hatásköreit.<sup>1130</sup>

A döntés gyakorlatilag duplikálja az Al-Aulaqi v. Obama-ügyben kimondottakat, azonban Brown bírónő párhuzamos indokolása feltétlenül kiemeléséremel. A bírónő szerint lehetséges, hogy az általuk alkalmazott doktrínák hibásak és hogy a technológia nagyrészt alkalmazhatatlanná tette őket, de a bíróságoktól nem várható el, hogy „fürgén” reagáljanak a valóság változásaihoz.<sup>1131</sup> A politikai kérdés doktrínája véleménye szerint teljesen inadekvátnak látszik a célzott likvidálások kezelésére, hiszen ezeket több száz, ha nem több ezer alkalommal megismétlik.<sup>1132</sup> A párhuzamos indokolás felteszi a kérdést: „ha a bírák nem, akkor ki fogja ellenőrizni ezt a túlméretezett hatalmat?”<sup>1133</sup> A végrehajtó hatalom „szánalomra méltó” átláthatósággal rendelkezik, míg a kongresszusi felügyelet egy „vicc”.<sup>1134</sup> „A demokráciánk halott.”<sup>1135</sup> szöveg a hangzatos „ítélet”. Brown bírónő szerint a megoldás az lenne, ha a végrehajtó hatalom és a Kongresszus egyértelműen meghatároznák a dróntámadások szabályait, és létrehoznának olyan felelősségre vonási lehetőségeket, amelyek biztosítanák a lefektetett normák betartását.<sup>1136</sup>

<sup>1127</sup> Bin Ali Jaber v. United States-ügy 8. o.

<sup>1128</sup> Uo. 9. o.

<sup>1129</sup> Uo. 10. o.

<sup>1130</sup> Uo. 15. o.

<sup>1131</sup> Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 1. o.

<sup>1132</sup> Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 4. o.

<sup>1133</sup> Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 5. o.

<sup>1134</sup> Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 5-6. o.

<sup>1135</sup> „Our democracy is broken.” Ld. Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 6. o.

<sup>1136</sup> Uo. Brown bírő párhuzamos indokolása 6. o.

3.1.1.4. Ahmad Muaffaq Zaidan v. Trump és Bilal Abdul Kareem v. Haspel ügyek  
Az Ahmad Muaffaq Zaidan v. Trump<sup>1137</sup> és a Bilal Abdul Kareem v. Gina Cheri Haspel<sup>1138</sup> ügyek valójában folytatólagos ügyek. Ahmad Muaffaq Zaidan<sup>1139</sup> és Bilal Abdul Kareem<sup>1140</sup> foglalkozásukat tekintve újságírók, akik a közel-keleti terrorizmusról és konfliktusokról szóló tudósításokat készíteneek. Zaidan úr tudomást szerzett arról, hogy a neve szerepel az Egyesült Államok terrorista gyanús személyeit tartalmazó listáján,<sup>1141</sup> Kareem úr pedig legalább öt alkalommal szíriai légitámadások áldozatává vált, vagy éppen elkerülte a halált. Ennek alapján e személyek felperesként keresetet nyújtottak be az Egyesült Államok számos tisztviselőjével szemben, amelyben azt állították, hogy egy belső jogi norma megsértésével rákerültek a „kill list”-re. Az alperesek már-már szokásos módon pergátló kifogásokat terjesztettek elő, mint pl. hogy a felpereseknek hiányzik az ügy megindításához fűződő érdeke, a politikai kérdés doktrínát, valamint, hogy a felperesek nem követelnek semmi olyasmit, amely alapján állítólagos jogsérelmük reparálható lenne, hiszen nem hoztak fel elégséges tényt annak bizonyítására, hogy a jogsértések valóban megtörténtek.<sup>1142</sup> A felperesek keresete összesen hat jogalapon<sup>1143</sup> vitatta az Egyesült Államok döntését, amelynek alapján állítólagosan rákerültek a „kill list”-re. Állításuk szerint e döntésről semmilyen értesítést nem kaptak, valamint nem volt lehetőségük cáfolni sem a döntés alapjául szolgáló okokat.<sup>1144</sup> Az Al-Aulaqi v. Panetta üggyhöz hasonlóan az ügyben itt is Collyer bírónő járt el, aki Zaidan úr keresetét azzal utasította el, hogy nem fűződik érdeke az eljárás megindításához (*lack of standing*), hiszen a spekuláción felül nem volt képes bizonyítani, hogy milyen kapcsolat van a „kill list” és az ún. SKYNET lista között, amin valóban szerepel.<sup>1145</sup> Ezzel szemben Kareem úr esetében ilyen elutasítási ok nem állt fent.<sup>1146</sup> A bíróság ezek után a kereset alapjául szolgáló belső jogi norma immunitási szabályait elemezte, ahol a vizsgálat középpontjában a kérdéses döntések meghozatalának helye és ideje állt, ugyanis az alperesek sikerrel hivatkozhatnak arra, hogy döntésüket „háború idején, a harctéren” hozták meg. Ezt azonban az ügyben eljáró bírónő nem látta

<sup>1137</sup> Zaidan v. Trump ügy

<sup>1138</sup> Kareem v. Haspel ügy

<sup>1139</sup> Zaidan úr pakisztáni és szíriai kettős állampolgár, aki az Al Jazeera-nak dolgozik immáron több mint 20 éve, ld. Zaidan v. Trump-ügy 2. o.

<sup>1140</sup> Kareem úr amerikai állampolgár és független (*freelance*) újságíró, aki a BBC-től a CNN-ig számos médiának tudósít, ld. Zaidan v. Trump-ügy 2. o.

<sup>1141</sup> CURRIER, Cora – GREENWALD, Glenn – FISHMAN, Andrew: U.S. Government Designated Prominent Al Jazeera Journalist as „Member of Al Qaeda”. *The Intercept*. 2015. május 8. <https://theintercept.com/2015/05/08/u-s-government-designated-prominent-al-jazeera-journalist-al-qaeda-member-put-watch-list/> (2023. 01. 06.)

<sup>1142</sup> Zaidan v. Trump-ügy 1. és 7. o.

<sup>1143</sup> Ezek között szerepel a genfi egyezmények közös 3. cikkének megsértése is, ld. Uo. 4. o. Count Two (2)

<sup>1144</sup> Uo. 4. o.

<sup>1145</sup> Uo. 11-12. o.

<sup>1146</sup> Uo. 13-14. o.

megalapozottak.<sup>1147</sup> A politikai kérdés doktrína tekintetében a bíróság először is különbséget tett az Al-Aulaqi ügyek és az előtte fekvő ügy között,<sup>1148</sup> majd úgy érvelt, hogy meg kell különböztetni egymástól az El-Shifa, valamint a bin Al Jaber ügyeket is, hiszen a kereset itt nem egy katonai akció elhibázott vagy nem megfelelő voltának megállapítására irányult, hanem Kareem úr „veleszületett” jogát (*birthright*) kívánta érvényesíteni, azaz azt, hogy időben élhessen az alkotmányban foglalta jogaival, mielőtt felkerül a „kill list”-re és halálos erőszak áldozatává válik.<sup>1149</sup> Mindezek alapján Collyer bírónő az alkotmányos jogalapokon alapuló kereseti kérelmek esetében megállapította, hogy a bírói felülvizsgálat lefolytatható, a többi kereseti kérelem tekintetében pedig helyt adott az alperesek pergátló kifogásának és politikai kérdésnek minősítette őket.<sup>1150</sup>

E döntés meghozatalát követően a peres felek két hónapon keresztül próbálták peren kívül megegyezni egymással, ez azonban sikertelenül zárult. Erre válaszul az alperesek az államtitok pergátló kifogással éltek.<sup>1151</sup> Az államtitok pergátló kifogást rendkívül szűk körben lehet alkalmazni, azonban az ügyben eljáró azonos bírónő úgy látta, hogy helyt kell adnia az alperesek kifogásának, hiszen „a Kareem úr által kért információ államtitoknak minősül, mert »valós veszélye áll fenn annak«, hogy az információ nyilvánosságra hozatala veszélyezteti a nemzetbiztonságot.”<sup>1152</sup>

### 3.1.1.5. Következtetések az Egyesült Államok vonatkozásában

Az Egyesült Államok bíróságai alapvetően elutasítóak voltak a célzott likvidálások bírósági felülvizsgálatával kapcsolatban és változatos indokokra hivatkozva, de mind-mind elutasították a kérdéses kereseteket.<sup>1153</sup> Ennek legfőbb oka a politikai kérdés doktrína volt, amelyet egyfajta elkerülési doktrínaként tarthatunk számon.<sup>1154</sup> Az Al-Aulaqi és a bin Ali Jaber ügyek együtt olvasva azt a képet tárják elénk, hogy az Egyesült Államokban nem lehetséges a célzott likvidálások bírói felülvizsgálata sem az akciót megelőzően sem pedig azt köve-

---

<sup>1147</sup> Uo. 16-18. o. E kimentési okról a konkrét ügyben ld. CROMLEY, James D.: In the Field or in the Courtroom: Redefining the APA's Military Authority Exception in the Age of Modern Warfare. *Arizona State Law Journal* 51. (2019) 1163-1187. o. A szerző megállapítja, hogy e kimentési ok bírói gyakorlata legjobb esetben relatíve szerteágazó (*sparse*), legrosszabb esetben hova tovább inkonzisztens, ld. uo. 1179. o.

<sup>1148</sup> Az Al-Aulaqi v. Obama-ügy tekintetében egy katonai akció legitim mivoltának megítélése volt a kérdés; az Al-Aulaqi v. Panetta ügyben pedig a választott jogalap volt problémás, ld. Zaidan v. Trump-ügy 21. o. Ahogy arra korábban utaltam, az Al-Aulaqi v. Panetta ügyben nem alkalmazták a politikai kérdés doktrínáját, ld. Al-Aulaqi v. Panetta-ügy 19-20. o.

<sup>1149</sup> Zaidan v. Trump-ügy 28. o.

<sup>1150</sup> Uo. 23-24. és 29. o.

<sup>1151</sup> Kareem v. Haspel-ügy 2. o.

<sup>1152</sup> Kareem v. Haspel-ügy 6. o.

<sup>1153</sup> GIL: Institutional Choice... 731-732. o.

<sup>1154</sup> GERVASONI: Overflying... 329. o.

tően.<sup>1155</sup> Vannak azonban akik kritikával illetik a doktrína alkalmazását, amely főként a bin Ali Jaber-ügy kapcsán vált nyilvánvalóvá. A bin Ali Jaber-ügyben eljáró bíróság – e nézetek szerint – hibát követett el akkor, amikor felelősségi vákuumot keresett ott, ahol valójában nem is volt, ugyanis a politikai kérdés doktrína jogszabálysértésen alapuló keresetindítás esetén nem, vagy csak nagyon szűk körben alkalmazható.<sup>1156</sup> A doktrína alapvetően két esetben gátolja meg a bírói felülvizsgálatot: ha nincsenek olyan bíróilag értékelhető normák vagy standardok, amik alapján döntést lehetne hozni, vagy pedig alkotmányosan egy másik hatalmi ág hatáskörébe utalt kérdésről van szó.<sup>1157</sup> A kérdéses ügyben viszont mindenképpen voltak olyan jogi normák, amelyek alapján döntést lehetett volna hozni, említsük akár az Egyesült Államok különböző kormányzatai által kiadott irányelveket a célzott likvidálások kivitelezésére, vagy azokat a nemzetközi jogi normákat, amelyek korlátok közé szorítják az állam cselekvését.<sup>1158</sup> Hovatovább már az Egyesült Államokban is volt példa arra, hogy a bíróságok beavatkoztak a terrorizmus elleni küzdelemben, említsük csupán a Hamdan-ügyet,<sup>1159</sup> amelyben a bíróság megállapította, hogy az al-Kaidával fennálló összeütközés nem nemzetközi fegyveres konfliktus,<sup>1160</sup> ebből pedig következik a humanitárius nemzetközi jog normáinak alkalmazandósága. Ezek tehát elegendő háttérnormát szolgáltatnak egy bírói döntéshez. Az pedig, hogy az adott művelet megfelel-e a fenti normáknak, nyilvánvalóan jogi, nem pedig politikai kérdés.<sup>1161</sup> Mások az El-Shifa-precedens alkalmazhatatlanságára is felhívják a figyelmet, amit a Zivotofsky-döntés kétséget kizáróan felülírt.<sup>1162</sup> Mindezeket túlmenően arra is fontos utalni, hogy látszólag azonos tényállások mentén változatos döntések születnek a politikai kérdés doktrína alkalmazhatósága tekintetében, hiszen míg az Al-Aulaqi v. Obama és a bin Ali Jaber ügyekben alkalmazták, addig az Al-Aulaqi v. Panetta és a Zaidan v. Trump ügyekben már alkalmazhatatlannak találták azt, annak ellenére, hogy valamennyi esetében drón által végrehajtott célzott likvidálási akciót kellett volna felülvizsgálnia a bíróságoknak. A doktrína alkalmazásából fakadó ellentmondásos joggyakorlatnál sokkal sötétebb képet fest az, hogy az államtitok pergátló kifogásra való hivatkozás úgy tűnik, hogy valamennyi esetben az Egyesült Államok rendelkezésére áll, így az áldozatok

<sup>1155</sup> GERVASONI: *Overflying...* 331-332. o.

<sup>1156</sup> Constitutional law – Political Question Doctrine – D.C. Circuit Holds Statutory Challenge to Drone Strike Is Nonjusticiable – *bin Ali Jaber v. United States*, 861 F.3d 241 (D.C. Cir.), *cert. denied*, 138 S. Ct. 480 (2017). *Harvard Law Review* 131. (2018) 1473. és 1480. o.

<sup>1157</sup> Constitutional law... 1476. o. Ezt megerősítette a Zivotofsky-ügy is, ld. Zivotofsky *ex rel.* Zivotofsky v. Clinton, 566 U.S. 189, 196 (2012)

<sup>1158</sup> MAURI, Diego: The political question doctrine *vis-à-vis* drones' 'outsized power': Antithetical approaches in recent case-law. *Questions of International Law* 68. (2020) 10-11. o.

<sup>1159</sup> Hamdan ügy. Az ügyről részletesen más szempontból ld. MÉSZÁROS: *Alkotmányosság válságban?...* 153–155. o.

<sup>1160</sup> MAURI: The political... 11. o.

<sup>1161</sup> Uo.

<sup>1162</sup> Constitutional law... 1475. 1477-1478. o.

igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez való joga, vagy másképpen a hatékony bírói jogvédelem, mint emberi jog minden esetben sérülni fog.<sup>1163</sup>

### 3.1.2. *Bírósági felülvizsgálat Izraelben*

Izrael, és különösen az Izraeli Legfelsőbb Bíróság híres arról, hogy számos ítéletet hozott a terrorizmus elleni küzdelemben megengedhető eszközökről. „A bíróság szerepe az, hogy biztosítsa a terrorizmus elleni küzdelem alkotmányosságát és jogszerűségét. Ügyelni kell arra, hogy a terrorizmus elleni háború a jog keretein belül kerüljön megvívásra, nem pedig azon kívül. Ez a bíróság hozzájárulása a demokrácia túléléséért folytatott harchoz.”<sup>1164</sup> Az Izraeli Legfelsőbb Bíróságnak eddig két alkalommal kellett ítéletet mondania a célzott likvidálási program egészével kapcsolatban. Elsőként 2002-ben a bíróság még úgy találta, hogy – hasonlóan a fentiekben bemutatott amerikai gyakorlathoz – a háború megvívásának mikéntje egy olyan kérdés, amely nem vizsgálható felül a bíróság által.<sup>1165</sup> E döntés azonban súlyos kritikát kapott nem csak Izraelen belül, hanem a teljes nemzetközi közösségen,<sup>1166</sup> amelynek nyomán 2006-ban a bíróság végül érdemben felülvizsgálta a célzott likvidálásokat.<sup>1167</sup>

A keresetet két palesztin jogvédő csoport terjesztette elő számos alperessel, köztük Izrael Kormányával szemben, amely nem egy meghatározott eset kapcsán született kártérítési igény volt, hanem az Izraeli Legfelsőbb Bírósághoz – *High Court of Justice*, vagy héberül *Bagatz* funkciójában eljárva – benyújtott panasz volt. E testület – egyebek mellett – bárki által kezdeményezett elsőfokú eljárásban közttestületek, kormányzati szervek vagy hatóságok elleni keresetek tárgyában ítélezik.<sup>1168</sup> A jogvédő csoportok keresete szerint Izrael olyan preventív csapásokon alapuló célzott likvidálási programot üzemeltet Júdeában, Szamáriában, valamint a Gázai övezetben, amelynek célpontjai olyan terroristák, akik Izrael elleni terrortámadásokat terveznek ki, indítanak meg vagy követnek el. Bizonyos esetekben pedig ezek a preventív célzott likvidálások ártatlan életeket is követelnek. Az ügy lényege tehát abban állást foglalni, hogy jogszerű-e az Izrael által alkalmazott célzott likvidálási program.<sup>1169</sup>

E fejezet keretei között eltekintek az ítélet részletes ismertetésétől, annak kizárólag a bírósági felülvizsgálattal kapcsolatos megállapításaira és az ítélet lényegének tömör összefoglalására szorítkozom, az ügy érdemi megállapítá-

---

<sup>1163</sup> MAURI: The political... 12-13. o. GERVASONI: Overflying... 333-337. o.

<sup>1164</sup> BARAK, Aharon: The Role of a Supreme Court in a Democracy, and the Fight against Terrorism. *University of Miami Law Review* 53. (2002) 140. o.

<sup>1165</sup> HCJ 5872/01.

<sup>1166</sup> OTTO: *Targeted killings*... 4-5. o.

<sup>1167</sup> HCJ 769/02.

<sup>1168</sup> About the Supreme Court, *Israeli Supreme Court* <https://supreme.court.gov.il/sites/en/Pages/Overview.aspx> (2023. 01. 06.) (Israeli) Basic Law: The Judiciary, 1984. 15. (d)

<sup>1169</sup> HCJ 769/02. 464. o.

saira a monográfia más részeiben már több alkalommal hivatkoztam. Az ügy alperesei természetesen ebben az esetben is hivatkoztak arra, hogy az bíróilag felülvizsgálhatatlan,<sup>1170</sup> hiszen „[e] kereset, csakúgy, mint elődje, megkísérli a harci zónába vonni bíróságot annak érdekében, hogy olyan kérdésekkel foglalkozzon, amelyek tisztán műveleti jellegűek, amelyek nem felülvizsgálhatóak.”<sup>1171</sup> A bíróság ítéletében különbséget tett normatív, valamint intézményi felülvizsgálhatatlanság (*non-justiciability*) között.<sup>1172</sup> Normatív felülvizsgálhatatlanság – azaz, hogy nincs olyan norma vagy standard, ami alapján el lehetne dönteni az ügyet – nem létezik sem általánosan, sem pedig a kérdéses ügy kapcsán, ugyanis mindig létezik valamilyen jogi norma, amely alapján el lehet dönteni az ügyet.<sup>1173</sup> Az intézményi felülvizsgálhatatlanság ugyanakkor hivatkozható az izraeli bíróságok előtt és dióhéjban azt a helyzetet takarja, amikor nem kívánatos, hogy egy bíróság felülvizsgálja a tényállással érintett kérdést.<sup>1174</sup> A bíróság szerint az intézményi felülvizsgálhatatlanság azonban négy okból nem alkalmazható, amely voltaképpen három valódi indok, illetve egy többletkövetelmény. Eszerint felül lehet vizsgálni a kérdést, ha az emberi jogi jogsértéssel kapcsolatos,<sup>1175</sup> vagy ha az jogi, nem pedig politikai vagy katonai jellegű,<sup>1176</sup> illetve ha nemzetközi bíróság foglalkozott már hasonló ügygel.<sup>1177</sup> Negyedik indokként az ítélet a retrospektív felülvizsgálat szükségességét emeli ki.<sup>1178</sup> Tekintve, hogy a bíróság valamennyi általa támasztott feltételt teljesítettéként értékelte, úgy határozott, hogy a kérdés bírói úton felülvizsgálható.<sup>1179</sup>

A következő kérdés, amelyre a bíróságnak választ kellett adnia az a bírósági felülvizsgálat terjedelme volt. Ennek kapcsán az ítélet meghatározta a felülvizsgálhatóság két szélsőértékét. Az egyik esetben a bíróságnak dönteni kell arról, hogy mi az alkalmazandó jog és ilyenkor azt kell vizsgálni, hogy a végrehajtó hatalom megfelelően értelmezte-e ezt a jogot.<sup>1180</sup> A skála másik végén a profeszionális katonai kérdésekkel kapcsolatos eljárást helyezte el, amelynek során a bíróságnak az a feladata, hogy megállapítsa, hogy egy észszerű katonai parancsnok hogyan döntött volna az adott szituációban.<sup>1181</sup> Ezzel összefüggésben az ítélet kimondta, hogy a „katonai megfontolások” és az „állambiztonság” nem „varázsszavak”, amelyek meggátolják a bírósági felülvizsgálatot.<sup>1182</sup> Az esetek

<sup>1170</sup> Uo. 517. o. 47. bek.

<sup>1171</sup> Uo. 469. o. 8. bek.

<sup>1172</sup> Uo. 507. o. 48. bek.

<sup>1173</sup> Uo. 507-508. o. 48. bek.

<sup>1174</sup> Uo. 508. o. 49. bek.

<sup>1175</sup> Uo. 508-509. o. 50. bek.

<sup>1176</sup> Uo. 510-511. o. 52. bek.

<sup>1177</sup> Uo. 511. o. 53. bek.

<sup>1178</sup> Uo. 511. o. 54. bek.

<sup>1179</sup> Uo. 507-511. o.

<sup>1180</sup> Uo. 512. o. 56. bek.

<sup>1181</sup> Uo. 512-513. o. 57. bek.

<sup>1182</sup> Uo. 513. o. 57. bek.

többségében természetesen a helyes döntés a két szélsőérték között fog elhelyezkedni. A bíróság tehát nem egy katonai akció szükségességét vagy értelmét hivatott vizsgálni, hanem annak legalitását; másképpen nem az a feladata, hogy a bíró megmondja, hogy milyen katonai módszerrel és hogyan kellett volna megvalósítani egy akciót, hanem azt, hogy mi a jogszerű.<sup>1183</sup> Ebből következően a bíróság úgy foglalt állást, hogy a bírósági felülvizsgálat terjedelme a célzott likvidálások vonatkozásában szükségszerűen korlátozott, mivel egyfelől *ex post*nak kell lennie, másfelől pedig a fő vizsgálatot egy vizsgálóbizottságnak kell lefolytatnia.<sup>1184</sup>

Az Izraeli Legfelsőbb Bíróság az ügy érdemét tekintve végső soron kimondta, hogy nem lehet eldönteni, hogy a célzott likvidálási program eredendően jogszerű, vagy jogszerűtlen, azt kizárólag eseti jelleggel lehet eldönteni.<sup>1185</sup> A döntés jelentősége – azon túl, hogy ez volt az első döntés, ami érdemét tekintve vizsgálta felül a célzott likvidálásokat<sup>1186</sup> – voltaképpen nem más, mint, hogy megerősítette a jog uralmát és meghatározott bizonyos alkalmazandó feltételeket és egy felelősségre vonási rendszert.<sup>1187</sup> Ez utóbbi azonban csak 2014-ben jött létre a már említett *ex post* vizsgálatok formájában, amelyek azonban titkosítottak és csak egyetlen ismert eljárásról tudunk.<sup>1188</sup> Más források a vizsgálatokkal megbízott bizottság létezését már 2010-re teszik.<sup>1189</sup> A vizsgálatot követő retroaktív bírói felülvizsgálatra pedig úgy tűnik, hogy sohasem került sor.<sup>1190</sup> Az IDF mára nagyon szűk körben alkalmazza csak a bíróság döntését – a „magányos farkas” terroristák esetében, akik közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben – és megengedőbb standardokkal dolgoznak más esetekben.<sup>1191</sup> Rendkívül ironikus, hogy Izrael abból az okból képes megkerülni e védelmi standardok alkalmazását, mert az Izraeli Legfelsőbb Bíróság döntése csak az ellenségeskedésben közvetlenül résztvevő személyekre vonatkozik, mivel azonban 2012-2014 óta Izrael a Hamász katonai szárnyának tagjait harcosnak vagy kombattásnak tekinti, más terrororganizációk tagjait pedig fegyveres csoport folyamatos harci funkcióval rendelkező tagjainak,<sup>1192</sup> így az a Nils Melzer<sup>1193</sup> járult hozzá a célzott likvidá-

---

<sup>1183</sup> Uo. 513-514. o. 58. bek.

<sup>1184</sup> Uo. 518. o. 59. bek.

<sup>1185</sup> Uo. 519. o. 64. bek.

<sup>1186</sup> GIL: Institutional Choice... 741. o.

<sup>1187</sup> Ezekről a feltételekről részletesen ld. BERLIN, Eric: The Israeli Supreme Court's *Targeted Killings* Judgment: A Reaffirmation of the Rule of Law During War. *Michigan State International Law Review* 21. (2013) 517-546. o.

<sup>1188</sup> GIL: Institutional Choice... 745-746. o. Rabi és Plaw egyetlen ilyen eljárást sem talált, ld. RABI – PLAW: Israeli Compliance... 256. o.

<sup>1189</sup> RABI – PLAW: Israeli Compliance... 250. o. A szerzőpáros kiemeli, hogy 2008-ban már létrejött egy *ad hoc* jellegű bizottság is.

<sup>1190</sup> Uo. 257-258. o.

<sup>1191</sup> GIL: Institutional Choice... 746. o. RABI – PLAW: Israeli Compliance... 252-257. o.

<sup>1192</sup> RABI – PLAW: Israeli Compliance... 253-255. o.

<sup>1193</sup> Tekintve, hogy Melzer volt a szerzője az ICRC, az ellenségeskedésben közvetlen részvételre vonatkozó anyagának, amely alapján Izrael – legalábbis részben – kialakította új álláspontját, ld. uo. 254. o.



lásokra alkalmazandó egyetlen bírói úton kikényszeríthető felelősségi rezsim enyhüléséhez, aki maga csak rendkívül szűk körben tartja jogszerűnek a célzott likvidálásokat, ahogy arra a monográfia számos pontján rámutattam.

A döntés jelentősége úgy gondolom mégis vitathatatlan, ugyanis szinte azonos tényállási elemek mellett az Izraeli Legfelsőbb Bíróság elzárkózott attól, hogy politikai kérdésnek minősítse a célzott likvidálásokat. Ugyanerre a lépésre az Egyesült Államok bíróságai 15 évvel később sem szánták el magukat teljes mértékben.

### 3.1.3. Részkövetkeztetések

A nemzeti bíróságok által végzett közvetlen bírósági felülvizsgálatok tekintetében megállapítható, hogy nem csupán a nemzetközi bíróságok esetében jelenik meg a politika, mint az ügyek felülvizsgálatának akadálya, hanem ez jelen van a nemzeti fórumok eljárásában is.

Az Egyesült Államok bíróságai belátható időn belül nem fognak érdemben dönteni célzott likvidálási ügyekben, ugyanis bár túllépni látszanak a politikai kérdés doktrína alkalmazásán (legalábbis néhány esetben), de az államtitok pergátló kifogás továbbra is meggátolhatja a jogi kérdések érdemi elbírálását.

Az Izraeli Legfelsőbb Bíróság döntése kiválóan példázza, hogy kellő elhatározással át lehet lépni a politikai és katonai jellegű kérdések jelentette tilalomfán, hiszen a célzott likvidálások eredendően olyan jogi kérdések megválaszolását teszik szükségessé, amelyek semmi esetre sem tartozhatnak a végrehajtó hatalom diszkrecionális jogkörébe. Az izraeli döntés utóhatása jól mutatja, hogy egy bírósági döntés ugyan jelentős előrelépést jelenthet a felelősségre vonás irányába, azonban a politikai akarat itt is meghatározó, hiszen a megfelelő politikai eszközökkel évekig késleltethető egy-egy felelősségre-vonási mechanizmus létrehozása, vagy egy egyszerű politikai jellegű döntés-értelmezéssel szűkíthető a megszületett ítélet alkalmazási köre. Ilyenkor természetesen új bírósági felülvizsgálat szükséges, hogy megállapítható legyen, hogy az „új” tényállás alapján milyen szabályok alkalmazása válik szükségessé.

Ugyan a célzott likvidálásokat szabályozó nemzetközi jogot az államok alakítják, és a kormányoknak – legalábbis részben – nagyobb beleszólása van a nemzetközi jog kialakulásának folyamatába,<sup>1194</sup> ez nem jelent számukra egyfajta biankó felhatalmazást arra nézve, hogy a „nemzetközi jogalkotás” mint politikai kérdés, vagy az állam és polgárai biztonságának védelme, mint nemzetbiztonsági, esetenként katonai problematika zászlaja alatt megsértsék egyfelől az áldozatok igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez vagy jogvédelemhez fűződő jogát, másfelől pedig büntetlenséget garantáljanak maguknak és a konkrét műveletek végrehajtói számára.

<sup>1194</sup> Ld. 4. pont.

### 3.2. Közvetett bírósági felülvizsgálat

A közvetett bírósági felülvizsgálat lehetősége sokkal szélesebb körben áll fenn, mint közvetlen párja. Ebbe a csoportba sorolható szinte valamennyi nemzeti bíróság által végzett felülvizsgálat, de különösen azok, amelyek egy közreműködő állam, személy vagy szervezet (jogi személy) felelősségét vizsgálják. Szintén ebbe a csoportba tartoznak az olyan felülvizsgálatok, amelyeket a célzott likvidálás elkövetési helye szerinti államban végeznek el. A következőekben részletesen foglalkozom az Egyesült Királyságban és Németországban lezajlott közvetett bírósági felülvizsgálatokkal, majd röviden kitérek az olasz és holland közreműködés esetére, valamint a pakisztáni felülvizsgálatra. Végül, de nem utolsósorban azt vizsgálom, hogy milyen szerepe lehet a jogi személy közreműködőknek a felelősségre vonásban.

#### 3.2.1. Bírósági felülvizsgálat az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyságban eddig két bírósági ügy foglalkozott a célzott likvidálásokkal, amelyek közül egy közvetett felülvizsgálatot valósított (volna) meg. Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy bár az Egyesült Királyság maga is hajt végre dróntámadásokat, ezekkel kapcsolatban eddig közvetlen bírósági felülvizsgálat nem történt, a brit állam ezt parlamentáris ellenőrzéssel helyettesíti.<sup>1195</sup> A lentebb részletezett első ügyben az Egyesült Királyság bíróságai – az Egyesült Államokhoz hasonlóan – elkerülési doktrínákat alkalmaztak.<sup>1196</sup> A másik ügyben egy célzott likvidálásokkal kapcsolatos közérdekű adatigénylés elutasításáról volt szó.<sup>1197</sup>

3.2.1.1. R (Khan) v The Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs ügy  
Az ügy tényállása szerint a felperes, Noor Khan a pakisztáni Észak-Vazirisztánban él, ahol édesapja a helyi *jirga* – amely voltaképpen nem más, mint egy idős bölcsekből álló testület, amely magyar terminológiával élve békéltetőtestületi funkciót tölt be – vezetője volt és egy gyűlés alkalmával 40 másik személlyel együtt célzott likvidálás áldozata lett 2011-ben, amelyet vélelmezhetően az Egyesült Államok követett el.<sup>1198</sup> Egy évvel korábban médiavisszhangot kapott, hogy az Egyesült Királyság tartózkodási információkat szolgáltat az Egyesült Államok részére dróntámadásai végrehajtásához.<sup>1199</sup> Az ügy felperese ebből az apropóból megkereste az Egyesült Királyság illetékes tisztviselőjét azzal kapcsolatban,

---

<sup>1195</sup> GIL: Institutional Choice... 735-741. o.

<sup>1196</sup> GERVASONI: Overflying... 331-333. o.

<sup>1197</sup> Corderoy and Ahmed v Information Commissioner, Attorney-General and Cabinet Office [2017] UKUT 495 (AAC) 1. o.

<sup>1198</sup> R (Khan) v. Sec'y of State for Foreign and Commonwealth Affairs, [2014] EWCA (Civ) 24, [2014] 1WL.R. 872 (Eng.) (a továbbiakban: Khan-ügy) 1. bek.

<sup>1199</sup> Uo. 2. bek.

hogy milyen szabályok alapján és milyen gyakorlata van az állam információ szolgáltatásának a pakisztáni dróntámadásokkal kapcsolatban, a magyarázatot azonban az Egyesült Királyság megtagadta, azzal az indokkal, hogy az magában hordozná a közérdek, beleértve a nemzetbiztonság és létfontosságú nemzetközi partnerekkel való kapcsolatok veszélyeztetését.<sup>1200</sup> Ebből az okból kifolyólag az ügy felperese egy megállapító ítélet iránt nyújtott be keresetet, amelyben volta-képpen arra kereste a választ, hogy az a brit állami tisztviselő, aki közreműködik az információ átadásban bűnös lehet-e emberölés valamilyen formájában, illetve, hogy létezik-e olyan tilalom amely alapján nem lehet információt szolgáltatni abban az esetben, ha ezt háborús bűncselekmény elkövetéséhez használnák fel. A kereset a fentiekén túl egy szabályrendszer kidolgozását is kérte az Egyesült Királyság részéről az ilyen információk átadásával kapcsolatban.<sup>1201</sup> E keresetet első fokon elutasították,<sup>1202</sup> azzal az indokkal, hogy az bíróság felülvizsgálhatatlan, hiszen megkövetelné az Egyesült Államok tevékenységének elítélését.<sup>1203</sup> A másodfokú eljárás keretében a pontosított kereseti kérelem arra irányult, hogy az információ átadás bűncselekményt valósít-e meg, akár nemzeti, akár *delicta juris gentium* vonatkozásban, illetve, hogy ha az ölést egy brit állampolgár követné el, akkor az hivatkozhatna-e a kombattáns immunitásra.<sup>1204</sup>

A másodfokú bíróság döntésében teljes mértékben egyetértett az elsőfokú bírósággal a tekintetben, hogy egy állam bírósága nem hozhat ítéletet egy másik állam tevékenységével kapcsolatban.<sup>1205</sup> Ez az elv azonban nem alkalmazandó akkor, ha egy állam tevékenysége megsérti a nemzetközi jog szabályait vagy az az angol közpolitika elveivel ütközik, vagy akkor, amikor az emberi jogok súlyos megsértésének esete forog fenn.<sup>1206</sup> Ezen túl mérlegelés alapján is el lehet vetni a bírósági felülvizsgálatot más állam tevékenysége kapcsán.<sup>1207</sup> A bíróság végül elutasított valamennyi kereseti kérelmet, mégpedig azzal az indokkal, hogy az Egyesült Államok tevékenysége felett kellene ítéletet mondania, amire nincs joghatósága.<sup>1208</sup> A döntés a vonatkozó szakirodalom szerint teljes mértékben inkonzisztensnek tűnik, hiszen látszólag nem csupán korábbi precedensekkel megy szembe, hanem kizárja az Egyesült Államok célzott likvidálási programjának bírói felülvizsgálatát is.<sup>1209</sup> A bíróság által hivatkozott „állami cselekmény doktrína” (*act of state doctrine*)<sup>1210</sup> az angol jogban két csoportra bontható, a kül-

<sup>1200</sup> Uo. 3. bek.

<sup>1201</sup> Uo. 4. bek.

<sup>1202</sup> Uo. 5. bek.

<sup>1203</sup> Uo. 8. bek.

<sup>1204</sup> Uo. 6. bek.

<sup>1205</sup> Uo. 25-27. bek.

<sup>1206</sup> Uo. 28. bek.

<sup>1207</sup> Uo. 29. bek.

<sup>1208</sup> Uo. 36-37. és 51. bek.

<sup>1209</sup> CASWELL, Michael K.: R (Khan) v. The Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs: U.K. Court--The Pontius Pilate of Drone Strikes. *Tulane Journal of International and Comparative Law* 23. (2015) 551-555. o.

<sup>1210</sup> Uo. 548. o.

földi állam cselekménye doktrínára (*Foreign Act of State Doctrine*) és a „korona cselekménye doktrínára” (*Crown Act of State Doctrine*). Míg a kérdéses ügyben az előbbit, addig egy közvetlen felülvizsgálat esetében utóbbit lehetne alkalmazni, hiszen az pergátló kifogásként érvényesülne az Egyesült Királyság elleni kártérítési perben olyan aktusok esetében, amelyek az állam *jure imperii*jébe tartoznak. Mindez pedig rendkívül hasonlít az amerikai politikai kérdés doktrínára.<sup>1211</sup>

### 3.2.1.2. JC and YA v IC, AG and CO ügy

Az ügy lényegében egy „közérdekű adatigényléshez” kapcsolódik, amelyben a felperesek információkat szerettek volna szerezni az Egyesült Királyság által Szíriában végrehajtott dróntámadások kapcsán. Az alperesek az információk átadását megtagadták.<sup>1212</sup> A bírósági eljárás tehát nem tekinthető közvetlen felülvizsgálatnak, hiszen nem magát a célzott likvidálási programot érintette, hanem azzal kapcsolatban közérdekű információkhoz való hozzáférésről döntött. A bíróság a keresetet elutasította, azon az alapon, hogy az információk szükségtelenek ahhoz, hogy megfelelően tájékozott közéleti vita alakuljon ki a dróntámadások megítéléséről, így a konkrét bizonyítékok, valamint a jogi tanács, amely alapján a célzott likvidálási döntés megszületett, mentes a közérdekű adatszolgáltatási kötelezettség alól.<sup>1213</sup>

### 3.2.2. Bírósági felülvizsgálat Németországban

Németország nem rendelkezik önálló célzott likvidálási programmal, azonban jelentősen hozzájárul az Egyesült Államok katonai akcióihoz. Egyfelől információkkal látja el partnerét, másfelől a németországi Ramsteinben található légibázis átengedésével technikai segítséget is nyújt a célzott likvidálások megvalósításához.<sup>1214</sup> A technikai segítségnyújtás lényegét tekintve abból áll, hogy az Egyesült Államok a ramsteini légibázis műholdas továbbító és vevő állomását (*Satelliten-Relaisstation*) használja a célzott likvidálási programját végrehajtó drónok irányítására. Ez a gyakorlatban úgy működik, hogy a drón egy jelet küld Ramsteinbe műholdon keresztül, ami aztán továbbítja a jelet Németországból az Egyesült Államokba optikai kábel segítségével. Voltaképpen ez teszi lehetővé a drónok valós idejű irányítását és ezért lenne lehetetlen a jelenlegi amerikai célzott likvidálások kivitelezése az együttműködés hiányában.<sup>1215</sup> A következőkben két olyan ügy felülvizsgálatával foglalkozom, amelyek Németországnak pontosan-e közreműködő tevékenységét vitatják német bíróságok előtt.

---

<sup>1211</sup> GERVASONI: *Overflying...* 330. o.

<sup>1212</sup> *Corderoy and Ahmed v Information Commissioner, Attorney-General and Cabinet Office* [2017] UKUT 495 (AAC) (a továbbiakban: JC and YA v IC, AG and CO-ügy) 1. o.

<sup>1213</sup> Uo. 1. o. 1. és 3. bek.

<sup>1214</sup> CVJIC – KLINGENBERG – GOXHO – KNIGHT: *Armed Drones...* 11. o.

<sup>1215</sup> Uo. 12-13. o.

### 3.2.2.1. Unterbindung der Nutzung der Air Base Ramstein für bewaffnete US-Drohneinsätze im Jemen

Az ügy alapját képező tényállás rendkívül ismerős lehet, hiszen az teljes mértékben megegyezik a bin Ali Jaber-üggyel, ugyanis azonos felperesek keresetéről van szó.<sup>1216</sup> A németországi eljárást egy német jogvédő szervezet, az ECCHR<sup>1217</sup> segítségével indították meg, és úgy érveltek, hogy Németország köteles megtiltani az Egyesült Államok számára a ramsteini légibázis dróntámadásokra való felhasználását, hiszen attól tartanak, hogy ők maguk is célzott likvidálás áldozatává válhatnak a közeljövőben. A keresetet a német Grundgesetzből folyó pozitív intézményvédelmi kötelezettségből (*Schutzpflicht*) vezették le.<sup>1218</sup>

Az ügyben eljáró elsőfokú bíróság 2015-ben befogadhatónak nyilvánította a keresetet, azonban a bírói felülvizsgálatot rendkívül korlátozott mértékben tartotta megengedhetőnek, így kizárólag az önkényesség vizsgálatára terjesztette ki azt. A bíróság szerint a pozitív kötelezettségek és a külkapcsolatok olyan területek, ahol az államoknak nagyobb mozgásterük van, így elfogadta a német kormány érvelését, miszerint az amerikai biztosítékokra való támaszkodás elegendő a kereset szempontjából Németországgal szemben támasztott kötelezettségek teljesítéséhez.<sup>1219</sup>

Az ügyben döntést másodfokon a kölni székhelyű *Oberverwaltungsgericht für das Land Nordrhein-Westfalen* hozta meg 2019-ben.<sup>1220</sup> Az ítélet jelentősége vitathatatlan: nem csupán kimondta, hogy „[a]nnak érdekében, hogy [a német szövetségi kormány] pozitív intézményvédelmi kötelezettségének [*Schutzpflicht*] eleget tudjon tenni a felperesekkel szemben az szükséges, hogy utánajárjon a jemeni drónbevetési gyakorlattal kapcsolatban fennálló általános, nemzetközi jogszerűségi kételemeknek és szükség esetén hasson [*hinwirken auf*] az Egyesült Államokra arra nézve, hogy az ingatlant [a ramsteini légibázist] kizárólag nemzetközi jogi szempontból jogszerű bevetésekre használják”<sup>1221</sup> (Betoldás a Szerzőtől); de számos megállapítást tett a célzott likvidálások nemzetközi jogi jogszerűségével kapcsolatban is,<sup>1222</sup> példának okáért azt, hogy Egyesült Államok és

<sup>1216</sup> Ld. 3.1.1.3. alpont.

<sup>1217</sup> Wer wir sind. ECCHR. <https://www.ecchr.eu/ueber-uns/> (2023. 01. 06.)

<sup>1218</sup> BEINLICH, Leander: Germany and its Involvement in the US Drone Programme before German Administrative Courts. *EJIL:Talk!* 2019. április 8. <https://www.ejiltalk.org/germany-and-its-involvement-in-the-us-drone-programme-before-german-administrative-courts/> (2023. 01. 06.)

<sup>1219</sup> VG Köln, 3 K 5625/14. BEINLICH, Leander: Drones, Discretion, and the Duty to Protect the Right to Life: Germany and its Role in the US Drone Programme Before the Higher Administrative Court of Münster. *Max Pank Institute for Comparative Public Law and International Law Research Paper Series* 2019/22. sz. 4-5. o.

<sup>1220</sup> OVG 4 A 1361/15.

<sup>1221</sup> „Um ihrer grundrechtlichen Schutzpflicht gegenüber den Klägern nachzukommen, muss sie den bestehenden generellen Zweifeln an der Völkerrechtskonformität der Drohneinsatzpraxis im Jemen nachgehen und erforderlichenfalls gegenüber den USA konkret darauf hinwirken, dass deutsche Liegenschaften ausschließlich für völkerrechtsgemäße Einsätze genutzt werden.” Ld. OVG 4 A 1361/15. 135. o.

<sup>1222</sup> OVG 4 A 1361/15. 71-126. o.

az al-Kaida az Arab Fél-szigeten valamint az Iszlám Állam között nem nemzetközi fegyveres konfliktus áll fenn.<sup>1223</sup> E fejezetben a döntéssel annak érdemét tekintve nem foglalkozom, csupán arra helyezem a hangsúlyt, hogy hogyan nyilatkozott a német bíróság az ügy felülvizsgálhatóságával kapcsolatban. A monográfiában másutt az ügy érdemi megállapításait is hivatkozom.

A bíróság az ügy érdemének összefoglalásakor kimondta, hogy a tényállás nemzetközi jogi elemzése alapján a végrehajtó hatalomnak nincs diszkrecionális jogköre a cselekvésre, így a bírói felülvizsgálat indokolt.<sup>1224</sup> A bíróság indoklásában kiemelte, hogy a nemzetközi jog belső jogban való érvényesülése és a hatékony jogvédelemhez való jog nem teszi lehetővé a kérdés felülvizsgálhatatlanná tételét, hiszen a bíróságok nem fogadhatják el külön vizsgálat nélkül más hatalmi ágak egy helyzet jogi minősítésére vonatkozó véleményét.<sup>1225</sup> Bár a bíróság elismeri, hogy a jogalkotónak lehetősége van bizonyos szűk keretek között meghatározott kérdéseket felülvizsgálhatatlannak nyilvánítani, azonban ehhez megfelelő alkotmányos alap szükséges és ezek egyike sem áll fenn a kérdéses ügyben. Felülvizsgálhatatlanságról akkor beszélhetnénk, ha a felülvizsgálat tárgyának saját dinamikája és a végrehajtó hatalom döntésének bonyolultsága érdemben korlátozza a bírósági felülvizsgálat gyakorlati lehetőségét.<sup>1226</sup> A célzott likvidálás azonban olyan kérdéseket vet fel, mint egy személy vagy objektum legitim katonai célpontnak minősítése egy fegyveres konfliktuson belül, az önvédelem jogának, vagy az emberi jogok nemzetközi rezsimjének alkalmazása egy halálesettel kapcsolatban. Ezek nem politikai, hanem jogi kérdések, amelyek megválaszolása pedig nem esik kívül a bíróságok joghatóságán.<sup>1227</sup>

Bár léteznek a szakirodalomban olyan álláspontok, amelyek nem elégedtek a döntéssel, főként a tekintetben, hogy az nem ment elég messzire a kötelezettségmegállapítás során, másképpen a bíróság megijedt a saját bátorságától;<sup>1228</sup> vagy felhívják arra a figyelmet, hogy a szövetségi kormánynak így is elég nagy mozgástere marad a külpolitikai cselekvésre, amelyet már a szövetségi alkotmánybíróság is megerősített.<sup>1229</sup> Ennek ellenére a magam részéről üdvözlendőnek tartom a bíróság döntését, főként annak *völkerrechtsfreundlich* jellege és a célzott likvidálás első valódi tényálláson alapuló, részletes felülvizsgálata okán. Kétségtelen, hogy az indokolás egyes részei nemzetközi jogi szempontból

---

<sup>1223</sup> OVG 4 A 1361/15. 110-111. o.

<sup>1224</sup> OVG 4 A 1361/15. Leitsätze 3. o. 4. bek.

<sup>1225</sup> OVG 4 A 1361/15. 130. o.

<sup>1226</sup> OVG 4 A 1361/15. 131. o.

<sup>1227</sup> OVG 4 A 1361/15. 131-132. o.

<sup>1228</sup> SAUER, Heiko: Angst vor der eigenen Courage? Licht und Schatten im Drohnurteil des OVG Münster. *Verfassungsblog*. 2019. március 22. <https://verfassungsblog.de/angst-vor-der-eigenen-courage-licht-und-schatten-im-drohnurteil-des-ovg-muenster/> (2023. 01. 06.)

<sup>1229</sup> BOTHE, Michael: Wegschauen verletzt das Recht auf Leben: Zum Drohnurteil des OVG Münster. *Verfassungsblog*. 2019. március 21. <https://verfassungsblog.de/wegschauen-verletzt-das-recht-auf-leben-zum-drohnurteil-des-ovg-muenster/> (2023. 01. 06.)

vitathatóak, mégis a bíróság egy óriási lépést tett a hatékony jogvédelemhez való jog érvényesülésének irányába.

Az ítélettel szemben a szövetségi kormány fellebbezést nyújtott be a *Bundesverwaltungsgericht*-hez,<sup>1230</sup> amely 2020 végén megváltoztatta a másodfokú döntést. A döntés a fentiek fényében csalódásra adhat okot, hiszen a *Bundesverwaltungsgericht* az első felperes esetében perképeség (*Klagebefugnis*) hiányában elutasította a keresetet,<sup>1231</sup> arra hivatkozva, hogy a személy nem is él Jemenben, ott csak ingatlanokkal rendelkezik, ahova nem kötelező elutaznia.<sup>1232</sup> A második és harmadik felperes esetén a bíróság először is megállapította, hogy Németország „közös felelőssége” (*Mitverantwortung*) a tényállás kapcsán nem állapítható meg, ugyanis infrastruktúra rendelkezésre bocsátása önmagában nem keletkeztet ilyen felelősséget.<sup>1233</sup> A *Bundesverwaltungsgericht* ezt követően hosszan taglalja, hogy véleménye szerint az *Oberverwaltungsgericht für das Land Nordrhein-Westfalen* által megállapított tényállás alapján nem állapítható meg Németország felelőssége, hiszen az állam alapjogvédelmi kötelezettségének eleget tett.<sup>1234</sup> Egyfelől a bíróság álláspontja szerint Németország kialakította saját jogi álláspontját a dróntámadásokkal kapcsolatban és ezzel párhuzamosan nem volt semmi oka kételkedni az Egyesült Államok jogszerű magatartásában,<sup>1235</sup> továbbá az államnak nagy mozgástere van más államok magatartásának nemzetközi jogi szempontú értékelése tekintetében, főként abból a szempontból kiindulva, hogy drónok bevetése számos nemzetközi jogi problémát hordoz magában, amelyek megítélése koránt sem egyértelmű.<sup>1236</sup> Németország ennek ellenére diplomáciai csatornákon keresztül folyamatosan konzultált a műveletekről az Egyesült Államokkal, amely szükséges és egyben elégséges lépés volt a részéről.<sup>1237</sup> A *Bundesverwaltungsgericht* azt is kiemelte, hogy a kül- és biztonságpolitika területén a bíróságoknak tiszteletben kell tartaniuk a kormányzat értékelését.<sup>1238</sup> A bíróság az állam felelősségét csak akkor állapíthatja meg, ha a kormányzat egyáltalán nem tett lépéseket az alapvető jogok védelme érdekében, vagy a megtett intézkedések a cél eléréséhez teljesen alkalmatlanok vagy a szükségestől lényegesen elmaradnak.<sup>1239</sup>

<sup>1230</sup> Bundesregierung geht wegen Urteil zu US-Drohneinsatz in Revision – Ein Gericht hat die Bundesregierung dazu verpflichtet, zu prüfen, ob US-Drohneinsätze gegen Völkerrecht verstoßen. Die Regierung geht in Revision. *Handelsblatt*. 2019. május 12. <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/kampfdrohnen-bundesregierung-geht-wegen-urteil-zu-us-drohneinsatz-in-revision/24332442.html?ticket=ST-16251469-LeCB2K3M7frntYAIE6fk-ap6> (2023. 01. 06.)

<sup>1231</sup> BVerwG 6 C 7.19 18. bek.

<sup>1232</sup> Uo. 25. bek.

<sup>1233</sup> Uo. 33. bek.

<sup>1234</sup> Uo. 66. bek.

<sup>1235</sup> Uo. 70. bek.

<sup>1236</sup> Uo. 71-74. bek.

<sup>1237</sup> Uo. 75-81. bek.

<sup>1238</sup> Uo. 81. bek.

<sup>1239</sup> Uo. 67. bek.

Az ügy felpereseit képviselő ECCHR ügyvédje időközben bejelentette, hogy a német szövetségi alkotmánybírósághoz és idővel az EJEB-hez fordulnak.<sup>1240</sup>

### 3.2.2.2. Feststellung von Pflichtverletzungen in Bezug auf bewaffnete US-Drohneneinsätze in Somalia

A fenti másodfokon meghozott ítélettel azonos napon egy másik hasonló ügyet is tárgyalt a kölni bíróság, nevezetesen a szomáliai dróntámadások ügyét. Az ügy egy szomáliai pásztor 2012-es állítólagos halálához kapcsolódik, amely ügyben a pásztor fia által benyújtott keresetet az elsőfokon eljáró német bíróság elutasított, arra hivatkozva, hogy nincs kellően bizonyított kapcsolat a német kormány mulasztása és a felperes alkotmányos jogai között.<sup>1241</sup>

A másodfokú bíróság elutasította a fellebbezést, mint befogadhatatlant, de részben érdemben is vizsgálta a kérdést.<sup>1242</sup> A bíróság ítéletében egyfelől nem találta bizonyítottnak, hogy van egy olyan megismétlődési veszély, amely indokolná a bíróság beavatkozását, hiszen egyfelől a felperes sosem volt áldozata ilyen támadásnak és az ügyben eljáró tanács a rendelkezésre álló bizonyítékok alapján nem volt meggyőződve arról, hogy a felperes apja valaha is dróntámadás áldozatává vált volna.<sup>1243</sup> Ezen felül azt sem találta bizonyítottnak, hogy az alperes, azaz a német kormány tudomással lett volna arról, hogy a ramsteini légibázist szomáliai légitámadásokhoz használta fel az Egyesült Államok az állítólagos támadás időpontjában, azaz 2012-ben.<sup>1244</sup>

### 3.2.3. Bírósági felülvizsgálat más államokban

Németországon és az Egyesült Királyságon felül más államok is közreműködnek az Egyesült Államok célzott likvidálási programjának végrehajtásában, köztük Olaszország és Hollandia is. Olaszország tekintetében a közreműködés materiális, hiszen a Sigonella bázisról indulnak az Egyesült Államok drónjai, amelyeket Libában és Észak Afrikában vetnek be, igaz csak védelmi akciók keretében.<sup>1245</sup> Az egyik olasz bírósági ügy pontosan ezzel a közreműködéssel kapcsolatos közérdekű adatigénylés nyomán alakult ki, ugyanis a hatóságok megtagadták, hogy információt adjanak át az ECCHR-nek a Sigonella légibázisról induló drónok alkalmazásának jogi keretéről. Az ügy a kért információk részleges átadásával zá-

---

<sup>1240</sup> Jemeniten scheitern mit Klage wegen bewaffneter US-Drohneneinsätze. *Zeit Online*. 2021. november 26. [https://www.zeit.de/politik/deutschland/2020-11/urteil-bundesverwaltungsgericht-leipzig-klage-jemen-us-drohnen-einsatz-ramstein-deutschland?utm\\_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.zeit.de/politik/deutschland/2020-11/urteil-bundesverwaltungsgericht-leipzig-klage-jemen-us-drohnen-einsatz-ramstein-deutschland?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F) (2023. 01. 06.)

<sup>1241</sup> VG Köln, 4 K 5467/15. CASEY-MASLEN: Unmanned Weapons... 182. o.

<sup>1242</sup> BEINLICH: Drones... 1. o. 1. jegyzet

<sup>1243</sup> OVG 4 A 1072/16. Feststellung von Pflichtverletzungen in Bezug auf bewaffnete US-Drohneneinsätze in Somalia 33. o.

<sup>1244</sup> Uo. 21-22. o.

<sup>1245</sup> CVIJIC – KLINGENBERG – GOXHO – KNIGHT: *Armed Drones*... 58. o.



rult, amelyek alapján megállapítható, hogy az Olaszországból induló drónokkal végrehajtott jogellenes akciókért az olasz katonai parancsnokok felelőssége is megállapítható lehet.<sup>1246</sup> A másik olasz ügy egy olasz állampolgár, Giovanni Lo Porto pakisztáni halála kapcsán merült fel. Lo Portot egy al-Kaidához köthető terrrorszervezet rabolta el 2012-ben majd három évvel később egy *signature strike* áldozata lett. Az ügygel kapcsolatban jelenleg nyomozás van folyamatban, amit egy 2018-as bírósági ítélet rendelt el. Az elrendelő bírósági ítélet felvetette azt a kérdést, hogy vajon az áldozat halála fegyveres konfliktus keretében következett-e be.<sup>1247</sup> Ezen felül 2022-ben egy büntetőfeljelentést is tettek a Sigonella légbázis parancsnokával szemben egy 2018-as amerikai dróntámadás miatt Líbiában, amely tizenegy személy halálát okozta.<sup>1248</sup>

Hollandia az Egyesült Királysághoz hasonlóan információátadással segíti az Egyesült Államok célzott likvidálási programját, ugyanis holland metaadatokat használnak fel az al-Shabaab tagjainak célzott likvidálására Szomáliában.<sup>1249</sup> Ezzel kapcsolatban jelenleg egy eljárás van folyamatban, amelynek tényállása szerint két szomáliai nomádot ért dróntámadás 2014-ben, amelyhez állítólagosan Hollandiából származó információkat is felhasználtak. Elsőként a felperesek állam általi jogi képviselőtért nyújtottak be keresetet, amelyet elsőfokon elutasítottak, másodfokon viszont megadtak a felperesek részére. Végül az ügy nem került bíróság elé.<sup>1250</sup>

A közreműködő államok mellett más államban is született bírósági felülvizsgálati döntés a célzott likvidálásokkal kapcsolatban, mégpedig egy olyan államban, ahol rendszeresen végrehajtanak ilyen katonai akciókat. Ez az állam nem más, mint Pakisztán. A pakisztáni *Peshawar High Court* egy 2012-es döntésében kimondta, hogy az Egyesült Államok által végzett célzott likvidálási akciók teljes mértékben jogellenesek, de a döntésben foglaltakat azóta sem hajtották végre.<sup>1251</sup> Ez utóbbi nem is csoda, annak fényében, hogy a bíróság egyebek mellett és végső eszközként az amerikai drónok lelövésére kötelezte a pakisztáni kormányt.<sup>1252</sup> Érdekességként jegyezhető meg, hogy az egyesített ügyek közül az egyiket az a Noor Khan indította meg, aki az Egyesült Királyságban is próbálko-

<sup>1246</sup> ECCHR Case Report – The US airbase Sigonella in Sicily. *ECCHR*. 2022. október. [https://www.ecchr.eu/fileadmin/user\\_upload/Case\\_Report\\_Sigonella\\_2022October.pdf](https://www.ecchr.eu/fileadmin/user_upload/Case_Report_Sigonella_2022October.pdf) (2023. 01. 06.)

<sup>1247</sup> ECCHR Case Report, US drone strikes: The killing of Giovanni Lo Porto in Pakistan. *ECCHR*. 2018 május [https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case\\_Report\\_Drones\\_Giovanni\\_Lo\\_Porto\\_2018May.pdf](https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case_Report_Drones_Giovanni_Lo_Porto_2018May.pdf) (2023. 01. 06.)

<sup>1248</sup> Italy's responsibility in deadly US drone strike in Libya. *ECCHR*. 2022. április 4. <https://www.ecchr.eu/en/press-release/italys-responsibility-in-deadly-us-drone-strike-in-libya-1/> (2023. 01. 06.)

<sup>1249</sup> CVJIC – KLINGENBERG – GOXHO – KNIGHT: *Armed Drones...* 24-25. o.

<sup>1250</sup> Somali drone victims vs the State of the Netherlands. *Nuhanovic Foundation*. <https://www.nuhanovicfoundation.org/completed-pending-cases/somali-drone-victims-vs-the-dutch-state> (2023. 01. 06.) Az elutasító döntést ld. ECLI: NL: RBAMS: 2017: 10203. A fellebbezést ld. ECLI: EN: RVS: 2019: 4005.

<sup>1251</sup> Peshawar High Court. Writ Petition No. 1551-P/2012. 13-16. o.

<sup>1252</sup> Uo. 19. o. v. pont

zott jogérvényesítéssel.<sup>1253</sup> Az ítélet végre nem hajtása okán a felperesek újabb keresetet nyújtottak be az akkori miniszterelnökkel szemben.<sup>1254</sup>

### 3.2.4. Alternatív felülvizsgálati lehetőségek

Továbbra is a közvetett felülvizsgálat esetei között maradva találhatunk olyan alternatív lehetőségeket, amelyek esetlegesen csökkenthetik a jelenlegi felelősségi vákuumot. Ahogy fentebb több helyütt említettem, a célzott likvidálások leggyakoribb megvalósulási formája a dróntámadás, azaz amikor egy pilóta nélküli, felfegyverzett légitárművel hajtanak végre egy ilyen műveletet. A drónok elterjedése az elmúlt évek során robbanásszerű fejlődést mutatott.<sup>1255</sup> Ezzel párhuzamosan azonban a modern fegyveres konfliktusokban egy másik szereplő is megjelent, ezek pedig a katonai és biztonsági magánvállalatok.<sup>1256</sup> E két szereplő pedig kölcsönösen kapcsolódik egymáshoz, hiszen a drónok alkalmazása függ e magánvállalatok tevékenységétől. A *Predator* és *Reaper* típusú amerikai drónok egy 24 órás bevetéséhez legalább 350 fős személyzetet szükegettetik, ezeknek pedig jelentős hányada a fent említett vállalatok alkalmazottja vagy szerződéses partnere. Az ilyen cégek nem csak kifejlesztik és legyártják e kifinomult hadi gépeket, hanem felelnek azok karbantartásáért és működtetéséért is.<sup>1257</sup> Az Egyesült Államok légierője példának okáért úgy nyilatkozott, hogy a magánvállalatok nem irányítják a drónokat a katonai akciók célpontkiválasztás folyamatában, viszont közreműködnek a repülésben, valamint a fel- és leszállásban. Ezen felül e cégek jelentős szerepet töltenek be a drónok által gyűjtött adatok feldolgozásában, amely azt a veszélyt hordozza magában, hogy a magánvállalatok ráhatással lehetnek a célpontkiválasztási eljárásra és folyamatra. Az Egyesült Államok légierője tagadja, hogy ilyen jellegű döntések születnének, a média viszont tudósított ennek ellenkezőjéről.<sup>1258</sup>

A fentiek alapján jogosan merül fel a kérdés, hogy nem lehetséges-e, hogy e katonai magánvállalatok valamilyen formában felelősséggel tartoznak azokban az esetekben, ha e cégek által szolgáltatott információk alapján kerül sor egy ille-

<sup>1253</sup> Ld. 3.2.1.1. alpont.

<sup>1254</sup> AHMED, Zohra: Strengthening Standards for Consent: The Case of U.S. Drone Strikes in Pakistan. *Michigan State International Law Review* 23. (2015) 510. o.

<sup>1255</sup> PLAW – FRICKER – COLON: *The Drone Debate...* 282-287. és 291-298. o.

<sup>1256</sup> A katonai és biztonsági magánvállalatok olyan cégek, amelyek katonai és/vagy biztonsági szolgáltatásokat nyújtanak, függetlenül attól, hogy hogyan definiálják saját magukat. Ilyen tevékenységnek minősül a fegyveres őrzés vagy fegyverrendszerek karbantartása és működtetése és még sok más feladat. A definíciót ld. The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict, 2008. <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies> (2023. 01. 06.) Preface 9. a)

<sup>1257</sup> DICKINSON: Drones... 95. és 97. o.

<sup>1258</sup> DICKINSON: Drones... 97-98. o.

gális célzott likvidálásra.<sup>1259</sup> A válasz egyértelműen pozitív, ugyanis ezekben az esetekben nem csak polgári jogi, hanem büntetőjogi felelősségre vonás is megvalósulhat.<sup>1260</sup> A polgári jogi felelősségre vonásra az Egyesült Államokban példának okáért az ún. *Alien Tort Statute* adna lehetőséget, amely a magánvállalatok külföldi, nemzetközi jogot sértő cselekményei esetén hívható fel.<sup>1261</sup> Az esetek jelentős hányadában azonban ezek a keresetek is nehézségekbe ütköznek, mint amilyen a már ismertetett politikai kérdés doktrína, hiszen a magánvállalat érvelhet azzal, hogy a kereset alapkérdése olyan jellegű, amelynek bírói felülvizsgálata nem lehetséges. Ebből az okból kifolyólag ez a megoldás sem fedi le teljesen a már ismertetett felelősségi vákuumot, csak egy újabb utat kínál a bírói felülvizsgálat megvalósítására.<sup>1262</sup>

### 3.2.5. Részkövetkeztetések

A közvetlen és közvetett bírósági felülvizsgálatok elemzése alapján megállapítható, hogy az Egyesült Államok, valamint az Egyesült Királyság bíróságai részéről a közeljövőben nem várható olyan ítélet, amely kitérne a célzott likvidálások legalitására, ennek oka pedig a két állam bírói fórumai által alkalmazott elkerülési doktrínák, valamint az államtitkok pergátló kifogás alkalmazása.

Izrael és Németország esetében – ahol megtörtént a célzott likvidálások érdemi bírói felülvizsgálata – a bíróságok egyfajta keretrendszert határoztak meg arra nézve, hogy milyen körülmények között és hogyan lehetnek jogszerűek ezek a célzott katonai akciók. Az ítéletek végrehajtása azonban mindkét állam esetében politikai, Németország esetében pedig felsőbb bírói nehézségekbe ütközik. Utóbbi esetben ez olyannyira igaz, hogy a *Bundesverwaltungsgericht* döntése értelmében Németország semmilyen további lépésre nem köteles. A bíróság érvelése azonban több szempontból is megkérdőjelezhető, elég csak arra utalni, hogy a döntés szerint a kormánzatnak nincs oka kételkedni a célzott likvidálási program jogszerűségében. A monográfia eddig a pontig azonban pontosan arra mutatott rá, hogy a célzott likvidálásokról-esetre ítéelhetőek meg és az állami gyakorlat számos kételyre adhat okot az akciók legalitását illetően.

Más közreműködő államok, így különösen Olaszország esetében van folyamatban lévő feljelentés, amely lehetőséget kínál a célzott likvidálásokkal kapcsolatos érdemi jogi állásfoglalásra, de az eljárás megindítása szintén politikai kérdés lehet. Jól mutatja ezt az a hosszas folyamat, amely alapján egyáltalán információkat lehetett szerezni a Sigonella bázisról induló drónok működésének

<sup>1259</sup> BETTWY, David Shea: Drones, Private Military Companies and the Alien Tort Statute: The Looming Frontier of International Tort Liability. *California Western International Law Journal* 47. (2016) 28. o.

<sup>1260</sup> STAUFFER, Hilary: Corporate Liability: An Alternative Path to Accountability? In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 204-215. o.

<sup>1261</sup> BETTWY: Drones... 1-2. o.

<sup>1262</sup> STAUFFER: Corporate... 216. o.

jogi kereteiről. A pakisztáni bírói felülvizsgálat jól illusztrálja, hogy a bíróságok akkor járnak el megfelelően, ha elfogadják, hogy a politikailag, különösen a külpolitikailag rendkívül meghatározott kérdésekben a bírói felülvizsgálat csak korlátozott lehet és a bírói döntésnek tartózkodnia kell attól, hogy a hatalom-megosztás elvével ellentétesen behatoljon a végrehajtó hatalom hatáskörébe, sőt már-már maga legyen politikaformáló tényező. Ellenkező esetben a pakisztánihoz hasonló végrehajthatatlan és csak papíron létező ítéletek születnek.

Végül, de nem utolsósorban a katonai vagy biztonsági magánvállalatok támogató tevékenységén keresztül szintén közvetett bírósági felülvizsgálat valósítható meg, azonban e kereseteknek hasonló nehézségekkel kell szembenézniük, mint a többi bemutatott eljárásformának.

#### **4. A nemzeti bíróságok és a nemzetközi jog kapcsolata, a bírói felülvizsgálat jelentősége**

A fentiekben bemutatott bírósági döntések után felmerül a kérdés, hogy milyen jelentősége lehet ezeknek az ítéleteknek egyfelől a nemzetközi jog, másfelől a célzott likvidálások vonatkozásában. Először is rögzítendő, hogy a nemzeti bíróságok ítéletei nem számítanak a nemzetközi jog forrásainak,<sup>1263</sup> bár mint bírói döntések a jogszabályok megállapításának segédeszközeiként felhasználhatók.<sup>1264</sup> A nemzeti bíróságok döntései ugyanakkor alapvetően kétféle hatást fejtenek ki a nemzetközi jog tekintetében: egy statikusat és egy dinamikusat. Előbbi lehetővé teszi, hogy az államok betartsák a nemzetközi jog normáit, azaz voltaképpen kikényszerítik azok alkalmazását. Utóbbi pedig azt fejezi ki, hogy a nemzeti bíróságok döntései részben hozzájárulhatnak a nemzetközi jog alakulásához és alkalmazásához.<sup>1265</sup> A nemzeti bíróságok döntései példának okáért egy szerződés alkalmazásában utólagosan kialakult gyakorlatnak<sup>1266</sup> minősülhetnek, amely a szerződés értelmezés tekintetében játszhat szerepet, ámbar csak szűk keretek között.<sup>1267</sup> A nemzetközi szokásjog vonatkozásában a nemzeti bíróságok döntései lényegesen nagyobb szerepet játszhatnak, ugyanis e normák általában nem rendelkeznek írott formával, így identifikációjuk kiemelten fontos.<sup>1268</sup> A nemzeti bírói fórumok döntései tehát a többi hatalmi ág (végrehajtó és jogalkotó) mellett részt vehetnek a nemzetközi szokásjog kialakításában, hiszen az állam szerveként tevékenységük az államnak betudható,<sup>1269</sup> így hozzájárulnak a

---

<sup>1263</sup> AMMANN: *Domestic...* 142-143. o.

<sup>1264</sup> ENSZ Alapokmány. A Nemzetközi Bíróság Alapszabályai 38. cikk 1. bek. d) pont

<sup>1265</sup> AMMANN: *Domestic...* 133. o.

<sup>1266</sup> VCLT 31. cikk 3. bek. b) pont

<sup>1267</sup> AMMANN: *Domestic...* 147-148. o.

<sup>1268</sup> AMMANN: *Domestic...* 143. o.

<sup>1269</sup> ARSIWA 4. cikk. 1. bek. Az igazságszolgáltatási funkciót mint a 4. cikk alá tartozó tevékenységet a ARSIWA kommentárja is ilyenként említi, ld. ARSIWA kommentár 41. o. (6) bek.

szükséges állami gyakorlat és *opinio juris* kimutathatóságához.<sup>1270</sup>

A nemzeti bíróságok e funkciójából adódhatna a következtetés, hogy e bírói fórumok döntései abból a szempontból lesznek relevánsak a nemzetközi jog és különösen a célzott likvidálásokra vonatkozó nemzetközi jogi normák tekintetében, hogy ezek segíthetnek megállapítani az alkalmazandó jogi normákat, azokat képesek lehetnek kikényszeríteni az államon belül, sőt hozzájárulhatnak a szokásjogi norma kialakulásához is. Mi a helyzet azonban akkor, ha a hatalmi ágak, adott esetben például a végrehajtó hatalom és a bírói hatalom között ellentét van egy nemzetközi jogi norma értelmezése tekintetében? Melyiknek van elsőbbsége? A szakirodalom ezt a kérdést a szokásjogi norma kialakulása kapcsán tárgyalja, ahol különbséget tesz két nézet között, miszerint vagy mindig a végrehajtó hatalom dönt, vagy pedig az a hatalmi ág vagy szerv, amelynek a nemzeti jog szerint végső jogosultsága van a kérdéstről határozni.<sup>1271</sup> A Nemzetközi Jogi Bizottság arra hívja fel a figyelmet, hogy az „elsőbbség” jogi norma függvénye lehet, ennek megfelelően egyes normák, esetében a nemzeti bíróságok döntései, más esetben viszont a végrehajtó hatalom véleménye élvez elsőbbséget,<sup>1272</sup> illetve arra is, hogy azok a bírósági döntések, amelyeket a jogalkotó hatalom „visszafordít” azaz azzal ellentétes jogot alkot, vagy a végrehajtó hatalom nem hajt végre, kevésbé hozhatók fel a szokásjogi norma kialakulása melletti bizonyítékként.<sup>1273</sup> Mindemellett fontos figyelmeztetni arra is, hogy a nemzeti bíróságok általában nem számítanak különösebben „szakértőnek” a nemzetközi jogi kérdések felülvizsgálata során. Ezt jól mutatja az Izraeli Legfelsőbb Bíróság egy 2018-as döntése a Gázai övezetet és Izraelt elválasztó kerítés árnyékában zajló tömegtüntetések megítélésével kapcsolatban.<sup>1274</sup> Ez viszont arra figyelmeztet, hogy kellő önmérséklettel kell szemlélni a nemzetközi jogot értelmező és alkalmazó döntéseket, figyelembe véve az ítélet indokolását és az ügy körülményeit.<sup>1275</sup>

A fentieket mérlegelve, ésszerűen az a következtetés vonható le a nemzetközi jog tekintetében, hogy „[a] nemzeti bíróságok döntései nem kényelmes »útlevegások« vagy »gyors megoldások«. Ezek értelmezési segédeszközök, amelyeket »intellektuális fegyelemmel« kell alkalmazni, nem kényelmi vagy eredményorientált válogatás alapján.”<sup>1276</sup> A célzott likvidálások kapcsán tehát a nemzeti

<sup>1270</sup> Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries 2018. A/73/10. Conclusion 6. 2. bek. Vö. AMMANN: *Domestic...* 150. o.

<sup>1271</sup> AMMANN: *Domestic...* 150-151. o.

<sup>1272</sup> Identification of customary international law. Ways and means for making the evidence of customary international law more readily available. Memorandum by the Secretariat. A/CN.4/710/Rev.1. 2019. február 14. 29. o. 80. bek.

<sup>1273</sup> A/73/10. 128. o. (5) bek.

<sup>1274</sup> HCJ 3003/18. Az ügy elemzését ld. KIS KELEMEN: *Emberi jogok...* 95-103. o.

<sup>1275</sup> SHERESHEVSKY, Yahli: 3003/18 Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F). *The American Journal of International Law* 113. (2019) 368. o.

<sup>1276</sup> AMMANN: *Domestic...* 156. o.

bíróságok feladata egyfelől, hogy statikus elemként biztosítsák, hogy az államok betartsák a nemzetközi jog szabályait és dinamikus elemként hozzájáruljanak az államok szokásjogalkotó tevékenységéhez. Ez utóbbi segítséget nyújthat a nemzetközi bíróságok számára az alkalmazandó szokásjogi vagy esetlegesen szerződéses jogi normák értelmezéséhez is. Rendkívül fontos megjegyezni, hogy a nemzeti bíróságok döntései azonban értelmüket veszítik abban esetben, ha azokat a végrehajtó hatalom ignorálja, vagy kiskapukat keres kikerülésükre. Végső soron tehát e tekintetben is rendkívül meghatározó szerepe van annak, hogy az állam milyen formában kívánja meghatározni saját külpolitikáját és mennyire ad a nemzetközi jog érvényesülésére. A jogállami garanciák és egy erős bírósági rendszer azonban véleményem szerint képes lehet arra, hogy legalább a hatályos nemzetközi jogi normák alkalmazására rábírja az államot. Ez természetesen azonban elég távoli probléma abban az esetben, ha egyes államok bíróságai vonakodnak, vagy pedig képtelenek arra, hogy felülvizsgálják e célzott katonai akciókat.<sup>1277</sup>

## 5. Következtetések

Összegezve a fentiekben bemutatott bírósági felülvizsgálati lehetőségeket, azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi bíróságok célzott likvidálásokat felülvizsgáló döntései még – legalábbis részben – váratnak magukra, ugyanakkor a jogi lehetőség a Nemzetközi Bíróság, a Nemzetközi Büntetőbíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt is adott, hogy kötelező erejű döntésben nyilvánítsanak véleményt ezekről a műveletekről. Fontos azonban az is, hogy e döntések meghozatala és végrehajtása feltételezi, hogy az eljárás állami alanyai legalábbis nem hátráltatják az ügy elbírálását.

A nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatot két csoportra oszthatjuk: közvetlen és közvetett bírói felülvizsgálatra. Valamennyi nemzeti bírósági döntés legnagyobb problémája azok bel- és külpolitikai korlátozottsága: amely vagy oly módon jelenik meg, hogy a nemzeti bíróság elkerülési doktrínák alkalmazásával nem vizsgálja felül a célzott likvidálásokat, vagy a felülvizsgálatot követően a kormányzat kihasználva külpolitikai kérdésekben meglévő mozgásterét a lehető legszűkebben értelmezi a bíróság döntését. A nemzeti bíróságok határozatai a célzott likvidálások tekintetében ennek ellenére fontosak, tekintettel arra, hogy megfelelő politikai akarat és jogállami berendezkedés mellett képesek arra, hogy kikényszerítsék a nemzetközi jog végrehajtását, valamint hozzájárulnak a műveletekre vonatkozó szokásjogi normák megismeréséhez és alakításához, még akkor is, ha kellő önmérséklettel támaszkodhatunk csak ezekre a döntésekre.

---

<sup>1277</sup> STAUFFER: Corporate... 197. o.

## VIII. KÖVETKEZTETÉSEK

Az utolsó fejezetben célszerű a monográfiában tett megállapításokat összegezve levonni néhány következtetést az államok célzott likvidálási gyakorlatának nemzetközi jogi szempontú vizsgálatával kapcsolatban végsősoron szintetizálva a kutatás eredményeit.

Célzott likvidálás alatt azok a határon átnyúló halálos erőszak-alkalmazások értendők, amelyek szándékosan, célzatosan és előre megfontoltan történnek, mégpedig olyan módon, hogy az akció célja egy egyénileg meghatározott célszemély halála. Az akció az államnak betudható, a célszemély nincs az erőszakot alkalmazó fizikai őrizzetében és nincs jogerős bírói döntés, amely alapot adna az az ölésre. E fogalmi elemek alapján lehetőség van elhatárolni a célzott likvidálásokat más hasonló fogalmaktól, mint amilyen a merénylet vagy asszaszináció, illetve a törvénytelen emberölés, amelyek mindegyike legalább azt kívánja meg, hogy az állami magatartás jogellenes legyen, szemben a célzott likvidálás jogilag semleges, nem predeterminált jellegével. Emellett az akció elhatárolható a halálbüntetéstől a jogerős bírói ítélet és az ebből következő „jogszerűség” miatt, továbbá a preventív akcióktól is, ugyanis a célzott likvidálások elsődleges célja a célszemély életének elvétele. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a célzott likvidálásoknak ne lehetne egyfajta speciális preventív célzata is. Ez különösen az emberi jogi szempontú jogszerűségi vizsgálatok fényében fontos.

A felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépek gyakorlatilag összeforrottak a modern kori célzott likvidálásokkal. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a célzott likvidálásokra képes pilóta nélküli platformok megjelenése a gyakori nézetellenkéntben nem egyértelműen 2001. szeptember 11-hez köthető, ugyanis az Egyesült Államok már ezt megelőzően is dolgozott ezen a technológián, sőt a dróntechnológia mint olyan több mint százéves múltra tekint vissza. A pilóta nélküli rendszereket alapvetően alacsony bekerülési költség és magas üzemeltetési kiadások jellemzik, amelyek azonban lehetővé teszik a célpontok folyamatos megfigyelését, majd relatíve pontos megsemmisítését, amely így ideálissá teszi őket a célzott likvidálási programok megvalósításához.

A célzott likvidálások történetének vizsgálatából egyértelműen látszik, hogy ez az állami magatartás egyáltalán nem tekinthető újkeletűnek, hiszen azt az államok több mint ezer éve alkalmazzák. A modern célzott likvidálások nem is kizárólag abból a szempontból különlegesek, hogy azokat főként felfegyverzett pilóta nélküli repülőgépekkel hajtják végre, hanem az, hogy azokra – bizonyos kivételektől eltekintve – egy átfogó állami politika keretében kerül sor, amelyek sok áldozattal járnak és amelyeket az államok gyakran megfelelő jogi és politikai érvekkel is megpróbálnak alátámasztani. A célzott likvidálások igazolására alkalmazott érvek közül kiemelést érdemel az az önvédelmi narratíva, amellyel az államok eddig szinte valamennyi célzott likvidálás esetében éltek és amely

egyfajta legitimációt hivatott biztosítani a műveleteknek. Másfelől az államok részéről az is jellemző, hogy a célzott likvidálásokat fegyveres konfliktusos szituációba helyezik el, amelyből a humanitárius nemzetközi jog alkalmazási kötelezettsége is következik ezekre az immáron katonai akciókra. A célzott likvidálásokról tekintetében nem aktív államok jogi álláspontjának megállapítása szempontjából az érdekegyezőség miatt a terrorizmus elleni küzdelemben végrehajtott akciók nem kecsegtetnek túl sok reménnyel, azonban az ilyenek nem tekinthető, első modern államközi célzott likvidálás arra is rámutatott, hogy az államok ilyenkor sem foglalnak egyértelműen állást, ezzel is növelve későbbi mozgásterüket hasonló kérdésekben.

A határon átnyúló elemmel rendelkező célzott likvidálásokról jogszerűségi vizsgálatának első és legfontosabb állomása a kérdés *jus ad bellum*, azaz az erőszak alkalmazását kivételesen lehetővé tevő jogalapok oldaláról történő vizsgálata. Elsőként rögzítendő, hogy a modern nemzetközi jog abból a premisszából indul ki, hogy az államközi erőszak-alkalmazás jogellenes, amely norma nem csak szerződéses és szokásjogi természetű, hanem a nemzetközi jog feltétlen alkalmazást igénylő szabályának szintjét is elérte. A *jus cogens* norma tartalmát tekintve álláspontom szerint egy szűkebb meghatározással kell dolgozzunk, nevezetesen a nem konszenzuális, univerzális nemzetközi szervezeten – jelen esetben ez az ENSZ – kívüli és nem önvédelemből alkalmazott erőszak tilalmával. E korlátozásra az erőszaktilalom alóli „kivételek” jogi természetéből adódó problémák miatt van szükség.

Az erőszak tilalma alól a nemzetközi jog jelen pillanatban három kivételt ismer, úgymint a területi állam hozzájárulását, az ENSZ BT felhatalmazását, valamint az önvédelem jogát. A célzott likvidálásokról esetében elméletben bármely kivétel alkalmazható lehet, azonban ezek közül a gyakorlatban csak két jogalap jelenik meg. Számos célzott likvidálásra a területi állam hozzájárulásával került és kerül sor a mai napig, azonban tudunk olyan államról is, amely élt a hozzájárulás visszavonásának lehetőségével. A hozzájárulás mint jogalap kiemelkedő jelentőségét mutatja, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben végrehajtott célzott likvidálásokhoz adott hozzájárulások jogszerűségét kevésbé lehet megkérdőjelezni a népek önrendelkezési joga alapján, továbbá a terület feletti hatékony ellenőrzés sem egy abszolút értelemben vett követelmény az ilyen műveletek során. A Biztonsági Tanács a monográfia elkészítéséig nem adott felhatalmazást célzott likvidálásokról, sőt a terrorizmus elleni küzdelem keretében elfogadott határozatok is inkább tekinthetőek a konstruktív kétértelműség példáinak vagy pedig egyfajta szimpátia nyilvánításnak, mint valódi felhatalmazásnak az erőszak alkalmazására. Az önvédelem joga szintén kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik a célzott likvidálásokról területén ugyanis számos állam erre a jogalapra alapítja akcióinak *jus ad bellum* jogszerűségét. E tekintetben mindenképpen fontos aláhúzni, hogy az Egyesült Államok és az Egyesült



Királyság főként a megelőző önvédelem és a nem állami szereplőkkel szembeni önvédelem lehetőségének túlzottan kiterjesztő értelmezése miatt olyan *policyt* folytat, amely megnöveli a célzott likvidálások *jus contra bellum* legalitási kockázatát, ugyanakkor ez nem jelenti egyben azt is, hogy e két állam által végrehajtott műveletek minden esetben jogellenesek lennének, ezeket ugyanis esetről-esetre kell elbírálni. Izrael kapcsán viszont lényegesen egyszerűbb a helyzet, ugyanis a megszállt vagy hatékony ellenőrzés alatt tartott területeken zajló akciókra nem vonatkozik az erőszak tilalma, így a célzott likvidálások *jus ad bellum* nem lehetnek jogellenesek. Végül, de nem utolsósorban a téma szempontjából az egyik legkiemelkedőbb jelenség az államok által gyakorolt konstruktív kétértelműség, amely saját későbbi mozgásterük kiszélesítése érdekében homályosítja el az akciókra vonatkozó nemzetközi jogi normák tartalmát.

Egy célzott likvidálás nem csupán az államközi erőszaktilalom jogi normáját képes megsérteni, hanem a célszemély – egyebek mellett – élethez való jogát is, így az akciókat az emberi jogok nemzetközi rendszerének fényében is vizsgálni szükséges. Elsőként mindenképpen rögzíteni kell, hogy az Emberi Jogi Bizottság 36. sz. Értelmező Iránymutatása által a *jus ad bellum* jogszerűséghez kapcsolt emberi jogi legalitási teszt alapjaiban rúgná fel az emberi jogok nemzetközi rendszere és a humanitárius nemzetközi jog alkalmazhatósága között fennálló, nagy vonalakban a *lex specialisszal* jellemezhető viszonyt, és számos egyéb problémát is szülne, így bármilyen nemes szándék vezette is az EJB-t e dogma megalkotása során, az alkalmazhatatlan a hatályos nemzetközi jog rendszerében. Az emberi jogok nemzetközi rendszerének szabályai minden olyan célzott likvidálás esetében alkalmazandóak, amelyek nem kapcsolódnak egy fegyveres konfliktushoz. Tekintve, hogy az államokat az emberi jogi szerződésekből és a nemzetközi szokásjogból folyó negatív, tiszteletben tartási kötelezettségei saját területükön kívül is kötik, a célzott likvidálás akkor lesz jogszerű, ha az nem minősül az élethez való jog önkényes megsértésének. A legfontosabb ebből fakadó következtetés az, hogy az államok egyik gyakorta alkalmazott célzott likvidálási gyakorlata, miszerint előre kiválasztott személyeket egy listára helyeznek, majd ezeket a személyeket aztán további egyedi vizsgálat nélkül ölik meg, az emberi jogok nemzetközi rendszerének fényében jogellenes, ugyanis az ilyen műveleteket jogszerűen csak akkor lehet alkalmazni, ha a célszemély küszöbön álló fenyegetést jelent mások életére és más mód nincs a fenyegetés elhárítására. Ebből adódóan tehát minden esetben egyedi mérlegelés alapján engedélyezhető egy célzott likvidálás az emberi jogi rezsím alapján, példának okáért egy öngyilkos merénylő jelentette küszöbön álló fenyegetéssel szemben. A legalitás azonban ilyenkor sem biztosított, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az emberi jogok nemzetközi rendszerének szabályai alapján az akcióval egyáltalán nem, vagy csak rendkívül szűk körben járhat járulékos veszteség.

Kiemelést érdemel az is, hogy az élethez való jog mellett a célzott likvidálási programok más emberi jogokat is érinthetnek. Ezek közül említést érdemel a kínzás tilalma, amely legfőképpen talán a drónprogramok által érintett területek lakosságára gyakorolt pszichikai hatások kapcsán kerülhet előtérbe, illetve a tisztességes eljáráshoz való jog, amely a célzott likvidálások bírósági felülvizsgálata esetében kellene, hogy érvényesüljön, az azonban igen gyakran sérül, legfőképpen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tekintetében. Elég itt csak az Egyesült Államokban lezajlott drónpereket említeni példaként.

A célzott likvidálásokat végrehajtó államokkal szemben bár elméletileg lehetőség lenne fellépni és – ahol erre mód van – akár reparációs igényeket is érvényesíteni, ezek azonban jelentős eljárásjogi akadályokba ütköznek, vagy azért, mert az államok nem részesei a felülvizsgálatot biztosító nemzetközi szerződéseknek, vagy pedig azért, mert kétséges, hogy a fórumok megállapítanák-e a célzott likvidálást kivitelező állam joghatóságát egy művelet során. Ezen a téren azonban az utóbbi időben előrelépés látszik.

Az élethez való jog önkényes megsértésének vizsgálatát fegyveres konfliktusok esetében a *lex specialis* humanitárius nemzetközi jog szabályai szerint kell megítélni, amely kiegészül emberi jogi szabályokkal. Az állami gyakorlat elemzése azt mutatja, hogy célzott likvidálásokra sor került már nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében egyaránt, nem beszélhetünk azonban egy globális terrorizmus elleni háborúról, amelyben bármilyen eszköz, így a célzott likvidálás is korlátok nélkül megengedhető. A terrorizmus elleni küzdelemben – államnak való betudás hiányában – alapvetően nem nemzetközi fegyveres konfliktusokról beszélhetünk, ilyen áll fenn Izrael, illetve a Hamász katonai szárnya között és az Egyesült Államok és számos fegyveres csoport között, mint például az AQAP. Ez természetesen nem zárja ki a területi állammal szemben fennálló, párhuzamos fegyveres konfliktus létezését, ez azonban nem álláspontom szerint nem jön létre automatikusan, ahhoz a potenciális hadviselő felek szándékának vizsgálata is szükséges egy emellett zajló nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén. Az Egyesült Királyság az Iszlám Állam terrorszervezettel szemben szintén egy nem nemzetközi fegyveres konfliktus részese volt, amely keretében célzott likvidálásokat is végrehajtott. Nemzetközi fegyveres összeütközés keretében a kifejezés modern értelmében csak Irán és az Egyesült Államok között került sor célzott likvidálásra, ha nem számítjuk azokat az egyéb nagyobb kiterjedésű fegyveres konfliktusokat, amelyekben szintén voltak, vagy lehettek célzott likvidálások, mint az örmény-azeri konfliktus, illetve az orosz-ukrán háború. Mindez azonban gyakran másképpen képződik le az államok saját jogi meggyőződésében, amelynek okát abban kereshetjük, hogy azok célja minél szélesebb személyi kör minél egyszerűbb támadhatóságát lehetővé tenni, amelyből gyakorta nem csak a konfliktusminősítésre, de még az abban résztvevő felekre vonatkozó tévedések is következnek.

A célzott likvidálásoknak mindenkor meg kell felelniük a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek, amelyek mindegyik konfliktustípusban irányítják a hadviselő felek magatartásait. Egyfelől minden katonai akciónak szükségesnek kell lennie egy katonai cél elérése érdekében, továbbá különbséget kell tenni civilek és harcosok között, ahol előbbiek csak akkor és annyiban támadhatóak amennyiben közvetlenül részt vesznek az ellenségeskedésben. A célzott likvidálások szempontjából hangsúlyosabb nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban nem létezik a bárhol és bármikor támadható kombattánsi kategória, így itt legfeljebb folyamatos harci funkcióval rendelkező személyekről beszélhetünk. E kategória növekvő támogatottságot élvez az állami gyakorlatban. Kiemelendő, hogy a katonai akciókból eredő várható katonai előnynek meg kell haladnia a támadással járó, észszerűen bekövetkező járulékos veszteség mértékét, amely így szabadabb kezet ad az államoknak az emberi jogi rendszerben megismert járulékos veszteség felfogásnál. Végezetül, egy katonai akció, így a célzott likvidálás sem okozhat szükségtelen szenvedést a célszemélyeknek.

A célzott likvidálások vonatkozásában számos olyan kérdés merülhet fel, amely beárnyékolhatja egy művelet legalitását. Egyfelől az akciót nem lehet alattomban vagy hitszegéssel, például civil ruhába bújva végrehajtani – legalábbis ami a nemzetközi fegyveres konfliktusokat illeti. Másfelől az államok által alkalmazott megoldások, mint a dupla támadás vagy a viselkedésminták, vagy egyéb ismertetőjegyek alapú támadások gyakorta jogellenesek lesznek a fenti szabályok óhatatlan sérelme okán. Végősoron érvelhetünk úgy is, hogy például a dupla támadásos akciók *ab ovo* ellentétesek a hadijogból fakadó elővigyázatossági követelménnyel. Ezzel szemben viszont vannak olyan alkalmazott megoldások, amelyek védelmi funkciót töltenek be, azonban a hatályos nemzetközi jogban nem rendelkeznek megfelelő beágyazottsággal, így azt az államok legfeljebb *policy* vagy más alapon követik, úgymint az elfogás előnyben részesítése az öléssel szemben. Bár a célzott likvidálást önmagában nem tiltja semmi a humanitárius nemzetközi jogban, a fentiekből látszik, hogy az mégis számos ponton ütközhet akadályokba még fegyveres konfliktusok esetén is.

A fentieket összegezve az a következtetés vonható le, hogy a célzott likvidálás egy olyan katonai vagy titkosszolgálati akció, amely esetenként teljes mértékben a jog által megengedhető magatartások peremén helyezkedik el,<sup>1278</sup> amely bár szűk körben, de lehet jogszerű, az azt kivitelező államok jogi meggyőződéséből fakadó gyakorlata azonban az esetek jelentős részében átbillentti az egyensúlyt és a műveletet az illegalitás szakadékába taszítja.

A célzott likvidálásokra általában egyfajta felelősségi vákuumban kerül sor, amely azt jelenti, hogy mindeddig a műveleteket végrehajtó államok és személyek elkerülték a jogellenes akciók miatti valódi felelősségre vonást. Erre azon-

<sup>1278</sup> MELZER: *Targeted killing...* 419. o. A szerző ezt a humanitárius nemzetközi jog vonatkozásában írta, de úgy vélem, ez kiterjeszhető a fentiek szerint a kérdés *jus ad bellum* és emberi jogi megítélésére is.

ban elméletileg lehetőség van mind nemzetközi, mind pedig nemzeti bírói fórumok előtt. Ami a nemzetközi bírói fórumokat illeti, a Nemzetközi Bíróság előtti eljárás minden célzott likvidálást kivitelező állam esetében a kérdéses állam politikai akaratától függ, ez azonban nem szab gátat egy, a nukleáris fegyverek legalitásához hasonló tanácsadó vélemény kiadásának. A Nemzetközi Büntetőbíróság előtt háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűncselekmény és agresszió miatt is sor kerülhet a felelősségre vonásra, azonban a nagyhatalmak itt is képesek politikai akaratukkal blokkolni a testület eljárását. Mindenesetre a bíróság az afganisztáni, a palesztinai és az ukrajnai célzott likvidálások esetében is esélyt kap a monográfiával érintett kérdések egy részének megválaszolására. Az emberi jogi fórumok szempontjából az Egyesült Államokkal szemben az emberi jogok amerikai rendszerében kötelező erejű bírói felülvizsgálatnak nem lehet helye, az európai államok viszont könnyen az Emberi Jogok Európai Bírósága elé kerülhetnek az ilyen programokban való részvételük folytán, mint ahogy egy célzott likvidálást már jogellenesnek nyilvánított a testület.

Tekintettel arra, hogy eddig alig volt lehetőség a célzott likvidálások nemzetközi bírói fórumok előtti felülvizsgálatára és ez jórészt a jövőben sem változik majd, a felelősségi vákuum kitöltéséhez a nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatra is szükség lehet. A nemzeti bíróságok általi felülvizsgálatot alapvetően két csoportja oszthatjuk. Közvetlen a bírósági felülvizsgálat abban az esetben, ha arra a célzott likvidálást végrehajtó államban kerül sor és a felülvizsgálat a művelet legalitását érinti. Ezzel szemben közvetett a felülvizsgálat akkor, ha a fenti konjunktív feltételek közül akár egy nem teljesül. Közvetlen bírósági felülvizsgálatra eddig az Egyesült Államokban és Izraelben került sor. Míg az Egyesült Államok bíróságai különböző elkerülési doktrínák alkalmazásával meggátolták és valószínűsíthetően a jövőben is gátolni fogják a célzott likvidálások közvetlen felülvizsgálatát, addig Izraelben a program érdemi felülvizsgálata is megtörtént, bár az ítélet gyakorlati végrehajtásához erőteljes kételyek fűződnek. Közvetett felülvizsgálatra az Egyesült Királyságban, Németországban és Pakisztánban is sor került, valamint Olaszországban van folyamatban lévő ügy. Az Egyesült Királyság bíróságai az Egyesült Államokéhoz hasonlóan egy elkerülési doktrína alkalmazása mellett döntöttek, Németországban viszont érdemében is felülvizsgálták a kérdést, azzal, hogy a jemeni dróntámadások ügyében harmadfokon eljáró fórum nagyon tág mozgásteret állapított meg a kormánynak a kül- és biztonságpolitikai döntések meghozatalában, amely nagyjából egyenértékű azzal, mintha nem is mondott volna semmit a kérdésről. Egy pakisztáni bíróság ezzel szemben túl messzire ment és már-már önmaga szeretett volna politikaformáló tényező lenni. A nemzeti bíróságok előtti felülvizsgálat közvetett esetének egyik jövőbeni lehetőségét a katonai magánvállalatok célzott likvidálásokban betöltött szerepe adhatja. A nemzeti bíróságok előtti felülvizsgálat nem csak abból a szempontból jelentős, hogy ezáltal lehetőség van a célzott likvidálási programok

korlátok közé szorítására, vagy megtiltására, de a bíróságok ítéletei eszközül hívhatók a nemzetközi szokásjog normáinak meghatározásakor és mint állami szervek e normák kialakításában is részt vehetnek.

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy a monográfia elején felvetett hipotézisek – némely esetben kiegészítésekkel – igazolást nyertek.



## FÜGGELÉK

### KÁSZEM SZOLEJMÁNI CÉLZOTT LIKVIDÁLÁSA<sup>1279</sup>

#### 1. A tényállás és a nemzetközi közösség reakciója

Kászem Szolejmáni, aki az iráni Forradalmi Gárda tábornoka és egyben az állam egyik legbefolyásosabb külpolitikai stratégája volt 2020. január 3-án, helyi idő szerint kicsivel hajnali egy előtt szállt le a bagdadi Nemzetközi Repülőtéren. Landolást követően Szolejmáni tábornok autóval Bagdad belvárosába kívánt utazni, ezt azonban az Egyesült Államok két MQ-9 *Reaper* típusú drónja meg-  
hiúsította, amikor rakétacsapást mértek a két autóból álló konvojra, ezzel tíz személy, köztük az iráni tábornok halálát okozva.<sup>1280</sup> Az akcióban Abu Mahdi al-Muhandisz, az iraki Népi Mozgósítási Erők parancsnoka és további harcosok is életüket veszítették.<sup>1281</sup> Ezzel az Egyesült Államok egy, a második világháború óta nem látott műveletfűst valósított meg, azaz célzottan likvidálta egy másik, „ellenséges” állam katonai vezetőjét.<sup>1282</sup>

Ha kontextusba kívánjuk helyezni a konkrét célzott likvidálást, akkor utalni kell annak előzményeire is, amelyhez egészen 2018 tavaszáig, azaz közel két évvel korábbra kell visszatekintenünk, amikor is Irán és az Egyesült Államok viszonyát a szokásosnál feszültebb helyzet jellemezte. Az eskaláció hattáréban vélhetően Donald Trump egykori amerikai elnök döntése állhat, amelynek hatására az Egyesült Államok kilépett az ún. „atomalku” megállapodásból.<sup>1283</sup> Ezt követően 2019 júliusában több incidens is történt: két nem amerikai felségjelzésű tankerhajót vélhetően iráni támadás ért,<sup>1284</sup> majd az iráni hadserege kilőtt egy, a Hormuzi-szorosban közlekedő amerikai drónt.<sup>1285</sup> Erre válaszul az Egyesült Ál-

<sup>1279</sup> A Függelék nagyban épít egy társzerzőségben korábban már megjelent cikkekre, ld. KIS KELEMEN – KISS: i. m. 26-49. o.

<sup>1280</sup> AL-SALHY, Suadad: Tracked, targeted, killed: Quassam Soleimani's final hours. *Middle East Eye*. 2020. január 4. <https://www.middleeasteye.net/news/tracked-targeted-killed-qassem-soleimani-final-hours> (2023. 01. 06.) How did US drones find and target Qassem Soleimani in the first place? *TRTWorld*. 2020. január 3. <https://www.trtworld.com/middle-east/how-did-us-drones-find-and-target-qassem-soleimani-in-the-first-place-32697> (2023. 01. 06.) A/HRC/44/38 Annex para. 3.

<sup>1281</sup> Qasem Soleimani: US Kills top Iranian general in Baghdad air strike. *BBC*. 2020. január 3. <https://bbc.com/news/world-middle-east-50979463> (2023. 01. 06.) Az áldozatok a következőképpen alakultak: Kászem Szolejmáni, iráni tábornok, az iráni Forradalmi Gárda négy más tagja, Abu Mahdi al-Muhandisz és az iraki Népi Mozgósítási Erők hat tagja, ld. A/HRC/44/38. Annex 2. bek.

<sup>1282</sup> A legutóbbi ilyen célzott likvidálás 1943-ban, Jamamoto Iszoroku japán admirális ellen került sor. Részletesen ld. I. fejezet 1.1. pont.

<sup>1283</sup> VALKI László: Trump és az iráni atomalku sorsa. In KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (szerk.): Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2019. 28. o.

<sup>1284</sup> WINTOUR, Patrick – BORGES, Julian: Two oil tankers attacked in the Gulf of Oman. *The Guardian*. 2019. június 13. <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/oil-tankers-blasts-reports-gulf-of-oman-us-navy> (2023. 01. 06.)

<sup>1285</sup> BERLINGER, Joshua –TAWFEEQ, Mohammed – STARR, Barbara – BOZORGMEHR, Shirzad – PLEITGEN, Frederik: Iran shoots down US drone aircraft, raising tensions further in Strait of Hormuz. *CNN*. 2019.

lamok lőtt ki egy iráni drónt.<sup>1286</sup> Azonos nyáron az iráni Forradalmi Gárda pedig elfoglalt egy brit tankerhajót.<sup>1287</sup>

A célzott likvidálási művelet közvetlen előzményeit pár nappal korábban, 2019. december 27-én kell keresnünk, amikor is az ún. Kataib Hezbollah,<sup>1288</sup> vélhetően Irán által támogatott csoport fegyveresei megtámadtak egy amerikai légibázist Irakban, egy amerikai állampolgár halálát okozva.<sup>1289</sup> Erre válaszul az Egyesült Államok két nappal később a szervezet támaszpontjait bombázta Irakban és Szíriában.<sup>1290</sup> Végül, 2019. december 31-én az USA bagdadi nagykövetségét is támadás érte tüntetők részéről, amely halálos áldozattal nem, de anyagi károkkal járt.<sup>1291</sup> Ezt követően került sor a Függelékben vizsgált célzott likvidálásra.

Az eset kapcsán rendkívül tanulságos megvizsgálni azt, hogy a nemzetközi közösség miképpen reagált a kérdéses célzott likvidálásra. Kiss Mátyással közösen elvégzett empirikus kutatásunk alapján az volt megállapítható, hogy a fellelhető nyilatkozatot megtevő államok és nemzetközi szervezetek mindössze 15%-a fogalmazott meg támogató álláspontot, ez azonban nem jelentette a konkrét műveletet elítélő államok elsöprő többségét, ugyanis csupán a nyilatkozók 20%-a fogalmazott meg negatív véleményt a támadással kapcsolatban. Mindez azt is jelenti, hogy a semleges államok és nemzetközi szervezetek voltak többségben (65%).<sup>1292</sup>

## 2. A célzott likvidálás jogszerűségének vizsgálata

A következőkben a monográfia szerkezeti felépítésének megfelelően vizsgálom a konkrét célzott likvidálás jogszerűségét, azaz elsőként a *jus contra bellum*

---

június 21. <https://edition.cnn.com/2019/06/20/middleeast/iran-drone-claim-hnk-intl/index.html> (2023. 01. 06.)

<sup>1286</sup> US Destroyed Iranian drone in Strait of Hormuz, Trump Says. *BBC*. 2019. július 19. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49040415> (2023. 01. 06.)

<sup>1287</sup> Iran Seizes British tanker in Strait of Hormuz. *BBC*. 2019. július 20. <https://www.bbc.com/news/uk-49053383> (2023. 01. 06.)

<sup>1288</sup> A szervezetet Abu Mahdi al-Muhandisz alapította, amely tagja a Népi Mozgósítási Erőknek. Ez utóbbit 2014-ben, az Iszlám Állam elleni harc keretében hívtak életre, ld. SMITH, Crispin: United States Killed Iraqi Military Official and Iraqi Military Personnel in the Two Recent Attacks. *Just Security*. 2020. január 5. <https://www.justsecurity.org/67917/united-states-killed-iraqi-military-official-and-iraqi-military-personnel-in-the-two-recent-attacks/> (2023. 01. 06.)

<sup>1289</sup> BARNES, Julian E.: American Contractor Killed in Rocket Attack in Iraq. *The New York Times*. 2019. december 27. <https://www.nytimes.com/2019/12/27/us/politics/american-rocket-attack-iraq.html> (2023. 01. 06.) Az Egyesült Államok 51. cikk szerinti levele az ENSZ számára. 2020. január 8. <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2020/01/united-states-article-51-letter-soleimani.pdf> (2023. 01. 06.) (a továbbiakban: Szolejmáni 51. cikk szerinti levél).

<sup>1290</sup> STARR, Barbara – BOHN, Kevin – LEVITT, Ross: US Strikes 5 Facilities in Iraq and Syria linked to Iranian-backed militia. *CNN*. 2019. december 29. <https://edition.cnn.com/2019/12/29/politics/us-strikes-iran-backed-militia-facilities-in-iraq-syria/index.html> (2023. 01. 06.)

<sup>1291</sup> HASSAN, Falih – HUBBARD, Ben – RUBIN, Alissa J.: Protesters Attack U.S. Embassy in Iraq, Chanting 'Death to America'. *The New York Times*. 2019. december 31. <https://www.nytimes.com/2019/12/31/world/middleeast/baghdad-protesters-us-embassy.html> (2023. 01. 06.)

<sup>1292</sup> KIS KELEMEN – KISS: i. m. 29-33. o.



rendszer szempontjából, majd pedig a felek közötti fegyveres összeütközés megállapíthatóságától függően a humanitárius nemzetközi jog és/vagy az emberi jogok nemzetközi rendszere lencsésén keresztül.

Elsőként azonban azt szükséges rögzíteni, hogy a jogszerűségi vizsgálatra az Egyesült Államok által kifejezett jogi álláspont tükrében kerülhet csak sor, ugyanis a Nemzetközi Bíróság a Nicaragua-ügyben kimondta, hogy az államok által meg nem fogalmazott jogi meggyőződés részükre történő betudására nincs lehetőség.<sup>1293</sup> Ebből az következik, hogy a célzott likvidálás jogszerűségét elsősorban az USA által megfogalmazott jogi keretrendszerben vizsgálom.

### 2.1. A célzott likvidálás *jus ad bellum* elemzése

Az Egyesült Államok a támadás után levelet küldött az ENSZ Biztonsági Tanácsának az ENSZ Alapokmányból fakadó kötelezettségével összhangban, amelyben kifejezte azokat az indokokat, amelyek alapján a támadás mellett döntött. A levél szerint az Egyesült Államok a megelőző hónapok során eszkalálódó fenyegetések, valamint fegyveres támadások áldozata volt Irán részéről, amelyek közül kiemeli a USS Boxer „fenyegetését” egy pilóta nélküli repülőgép által, egy amerikai megfigyelő drón lelövését, kereskedelmi hajók megtámadását, valamint Száúd-Arábia megtámadását rakétákkal és drónokkal, illetve Irán által támogatott fegyveres csoportok az Egyesült Államok Irak területén állomásozó katonáinak megtámadását, valamint a bagdadi amerikai nagykövetség elleni 2019-es támadást is.<sup>1294</sup> A levél alapján nem volt világos, hogy az Egyesült Államok egyéni, vagy pedig kollektív önvédelemre hivatkozik, azonban egy, a támadás kapcsán kiadott jogi és politikai állásfoglalás „nemzeti”, azaz egyéni önvédelemre hivatkozik.<sup>1295</sup> A *Department of Defense* pár nappal korábbi közleménye ettől eltérően azt emelte ki, hogy Szolejmáni tábornok aktívan tervezett támadásokat az Egyesült Államokkal szemben és több száz amerikai valamint koalíciós katona haláláért is felelős volt.<sup>1296</sup> A jogi és politikai állásfoglalás szerint pedig az USA ellen további támadások veszélye is fennállt, azzal, hogy álláspontjuk szerint a fent bemutatott sorozatos támadások is kellőképpen aláátasztyják az önvédelmi helyzetet.<sup>1297</sup>

<sup>1293</sup> Nicaragua-ügy 266. bek.

<sup>1294</sup> Szolejmáni 51. cikk szerinti levél.

<sup>1295</sup> Notice on the Legal and Policy Frameworks Guiding the United States' Use of Military Force and Related National Security Operations <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2020/02/notice-on-the-legal-and-policy-frameworks-guiding-the-united-states-use-of-military-force-and-related-national-security-operations.pdf> (2023. 01. 06.) (a továbbiakban: Szolejmáni USA állásfoglalás) 2. o.

<sup>1296</sup> Statement by the Department of Defense. 2020. január 2. <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2049534/statement-by-the-department-of-defense/> (2023. 01. 06.) (a továbbiakban: Szolejmáni DoD nyilatkozat)

<sup>1297</sup> Szolejmáni USA állásfoglalás 2. o.

A fentiek alapján tehát négy kérdés alaposabb vizsgálata szükséges a célzott likvidálás *jus ad bellum* jogszerűségének megítéléséhez: a megelőző önvédelem problematikája, valamint az események összeadódásának kérdése. Ezen felül külön pontban foglalkozom az Egyesült Államok által önállóan fel nem hívott, mégis megjelenő nagykövetség elleni támadással szembeni önvédelem kérdésével. Végül, de nem utolsósorban említést kell tenni a betudhatóság kérdéséről is.

### 2.1.1. A megelőző önvédelem

Bár ahogy fentebb már említettem, az Egyesült Államok 51. cikk szerinti levele alapvetően múltbéli támadások sorozatára épít,<sup>1298</sup> a műveletet követő első megnyilvánulások ezzel ellentétes képet festettek. Trump elnök fehérházi sajtótájékoztatóján például úgy fogalmazott, hogy az iráni tábornok „küszöbön álló és fenyegető támadásokat”<sup>1299</sup> tervezett az Egyesült Államok ellen, ami így szükségessé tette célzott likvidálását. E küszöbön álló fenyegetéseket Mike Pompeo akkori amerikai külügyminiszter úgy pontosította, hogy a támadások pontos helyét és idejét ugyan nem tudták, de a fenyegetések valóságosak voltak.<sup>1300</sup> Ezt a nézőpontot erősíti a Pentagon közleménye is, amely Irán jövőbeni támadásoktól való elrettentésében jelölte meg a célzott likvidálás célját.<sup>1301</sup>

Mindezek alapján az USA egy megelőző önvédelmi helyzetre (is) hivatkozva próbálta meg igazolni a támadását, amelyet voltaképpen egy preemptív köntösbe csomagolt preventív önvédelemként írhatunk le.

Ahogy azt fentebb részletesen is bemutattam, a hatályos nemzetközi jog nem fogadja el a megelőző önvédelem sem preemptív, sem pedig preventív változatát.<sup>1302</sup> Mary Ellen O’Connell pontosan e konkrét eset kapcsán mutatott rá arra, hogy a preemptív önvédelem mennyire tarthatatlan, ugyanis az attól függ, hogy mit értünk azon, hogy valamilyen esemény a küszöbön áll. Az államok azért használják ezt a koncepciót, mert távolról úgy tűnhet, hogy egyfajta közös standardot alkalmaznak, holott a dolog természetéből fakadóan a küszöbön álló fenyegetésekkel szembeni önvédelem jelenlegi formájában erre alkalmatlan, hiszen hiányzik mögüle a valós, egységes tartalom.<sup>1303</sup> Ezzel pedig egy újabb példáját szolgáltatja a már ismertetett konstruktív kétértelműség doktrínájának.<sup>1304</sup>

<sup>1298</sup> Szolejmáni 51. cikk szerinti levél.

<sup>1299</sup> President Trump Statement on Death of Iranian Commander: *C-Span*. 2020. január 3. <https://www.c-span.org/video/?467859-1/president-trump-speaks-air-strike-killed-iranian-commander> (2023. 01. 06.)

<sup>1300</sup> FORGERY, Quint: Pompeo insists Soleimani threat was ‘imminent’ despite blowback. *Politico*. 2020. január 10. <https://www.politico.com/news/2020/01/10/pompeo-spars-with-reporters-over-imminent-soleimani-threat-097175> (2023. 01. 06.)

<sup>1301</sup> Szolejmáni DoD nyilatkozat.

<sup>1302</sup> Ld. IV. fejezet 3.3.2.2. alpont.

<sup>1303</sup> O’CONNELL, Mary Ellen: The Illusory Standard of Imminence in the International Law of Self-Defense. *SSRN*. 2021. február 16. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3784820](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3784820) (2023. 01. 06.) 3. 9. 37. és 39. o.

<sup>1304</sup> Ld. IV. fejezet 3.2.2. alpont.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy Szolejmáni tábornok célzott likvidálására még akkor sem kerülhetett volna sor *jus contra bellum* keretek között jogszerűen, ha a preemptív önvédelem kérdését megengedően értelmezzük. Agnès Callamard az ENSZ törvénytelen, gyorsított vagy önkényes kivégzések vizsgálataért felelős különmegbízottja – aki elfogadja a küszöbön álló támadásokkal szembeni önvédelem lehetőségét – 2020-as jelentésében részletesen elemezte a műveletet és úgy találta, hogy a támadások célja sokkal inkább az elrettentés volt, hiszen nem nevezte meg konkrétan azokat a támadásokat, amelyek elkövetésére az iráni tábornok készült, az Egyesült Államok által kiemelt incidensek pedig már mind véget értek.<sup>1305</sup> Végül, de nem utolsó sorban, ha feltételezzük, hogy az USA valóban küszöbön álló fenyegetéseket kívánt megelőzni, az a kérdés adódik, hogy önmagában Szolejmáni tábornok célzott likvidálása képes lett-e volna elérni a kitűzött célt, azaz a támadások megelőzését. Bár kétségtelenül magas rangú iráni katonai tisztviselőről beszélünk, azonban bizonytalan, hogy egyetlen személy megölése alkalmas lett volna a támadások megelőzésére,<sup>1306</sup> különösen tekintve azt, hogy itt egy államról, és nem pedig egy nem állami szereplőről beszélünk. Ezzel tehát az önvédelmi akció ilyen alapon történő szükségessége is megkérdőjelezhető.

### 2.1.2. Az események összeadódása

Az Egyesült Államok kezdeti küszöbön álló fenyegetésekkel szembeni önvédelmi magyarázata az 51. cikk szerinti levél elküldéséig átalakult és az USA immáron időben korábbi fenyegetésekről, fegyveres támadásról, illetve egyszerű támadásokról tett említést, amelyek álláspontja szerint megalapozták az önvédelem jogának alkalmazhatóságát.<sup>1307</sup> A nem túl részletes amerikai megalapozást egyes szerzők kiegészítik és úgy érvelnek, hogy 2019 szeptembere óta tizennégy támadás érte az Egyesült Államokat,<sup>1308</sup> e támadások sorozata pedig az USA jogi meggyőződése szerint elegendő az önvédelemre e való hivatkozáshoz.<sup>1309</sup>

Callamard kiemelte, hogy az Egyesült Államok itt olyan múltbéli támadásokra (is) hivatkozik, amelyek nem biztos, hogy elérik a fegyveres támadás szintjét (a USS Boxer „fenyegetése”), illetve amelyek több hónappal megelőzték a támadást (az amerikai drón lelövése), illetve olyan támadásokat is felhoz, amelyek nem is az Egyesült Államokat érintették (a kereskedelmi hajók és Szaúd-Arábia

<sup>1305</sup> A/HRC/44/38. 61. bek.

<sup>1306</sup> POLYMERPOULOS, Marc: How to Think About the Soleimani Strike in Four Questions. *Just Security*. 2020. január 17. <https://www.justsecurity.org/68094/how-to-think-about-the-soleimani-strike-in-four-questions/> (2023. 01. 06.)

<sup>1307</sup> Szolejmáni 51. cikk szerinti levél.

<sup>1308</sup> TALMON, Stefan – HEIPERTZ, Miriam: The U.S. killing of Iranian General Qasem Soleimani: of wrong trees and red herrings, and why the killing may be lawful after all. *Bonn Research Papers on Public International Law* 2020/18. sz. 2. o.

<sup>1309</sup> Szolejmáni USA állásfoglalás 2. o.

megtámadása).<sup>1310</sup> Azonban kétségtelen, hogy az Irán által támogatott fegyveres csoportok amerikai érdekeltségek elleni támadásai akár még el is érhetnék volna a fegyveres támadás szintjét, ezek azonban alapvetően kis intenzitásúak voltak: a 2019. december 27-ei támadásban egy amerikai személy vesztette életét, a bagdadi nagykövetség elleni támadásban pedig csak anyagi kár keletkezett.

Ezekkel kapcsolatosan lehet alkalmazható az összeadódási elmélet. Ahogy ezt fentebb már részletesen bemutattam, a Nemzetközi Bíróság támogatni látszik ezt a doktrínát, amely dióhéjban azt jelenti, hogy ha kisebb intenzitású események önmagukban nem is érik el a fegyveres támadás szintjét, azok egy eseménysor részét képezve, egységesen mégis képesek megvalósítani az állam elleni fegyveres támadást.<sup>1311</sup> Kiemelést érdemel az is, hogy az összeadódási elmélet alkalmazásával nem csak a fegyveres támadás szintje „játszható ki”, hanem az önvédelemi cselekmény arányossági követelménye is lazítható, tekintve, hogy ennek alapján nagyobb szabású önvédelmi akcióra is sor kerülhetne sorozatos, kisebb jelentőségű támadásokkal szemben.<sup>1312</sup>

Tom Ruys az összeadódási elméletet akkor tartja alkalmazhatónak, ha a sorozatos támadások forrásukban, idejükben és céljukban kapcsolódnak egymáshoz.<sup>1313</sup> Stefan Talmon és Miriam Heipertz ezzel kapcsolatban úgy érvel, hogy Szolejmáni tábornok célzott likvidálása esetében a három említett faktor kapcsolódása megállapítható,<sup>1314</sup> Callamard ezzel szemben úgy foglalt állást, hogy az említett incidensek különállóak és egymástól jól megkülönböztethetők, továbbá sem időben, sem célpontjukban nem kapcsolódnak egymáshoz, illetve nem is tekinthetők fokozódó intenzitásúnak. A szerző ezen felül azt is kiemelte, hogy az Egyesült Államok egyetlen folyamatban lévő támadást sem tudott megnevezni.<sup>1315</sup>

Álláspontom szerint a fentiekben bemutatott egyik álláspont sem kielégítő. Egyfelől a folyamatban lévő támadás kívánalma egyáltalán nem jelent meg a Nemzetközi Bíróság elmélettel foglalkozó esetjogában. Másfelől a Kongó kontra Uganda-ügyben példának okáért közel három hónapon (1998 június 8. – augusztus 1.) keresztül elhúzódó incidensek összeadódása merült fel,<sup>1316</sup> így egyáltalán nem ördögtől való úgy érvelni, hogy a 2019 szeptembere és decembere közötti intervallumra eső támadások összeadódhatnak. Ezen felül a doktrína lényege pontosan abban keresendő, hogy egyfajta megelőző önvédelmi helyzetet teremt,

---

<sup>1310</sup> A/HRC/44/38. 57-59. bek.

<sup>1311</sup> IV. fejezet 3.3.2. alpont.

<sup>1312</sup> Ruys: 'Armed Attack'... 168. o.

<sup>1313</sup> Uo. 169-172. o.

<sup>1314</sup> TALMON – HEIPERTZ: i. m. 8-10. o.

<sup>1315</sup> A/HRC/44/38. 57. bek. A folyamatban lévő támadások hiányát emelte ki Adil Haque is, ld. HAQUE, Adil Ahmad: U.S. Legal Defense of the Soleimani Strike at the United Nations: A Critical Assessment. *Just Security*. 2020. január 10. <https://www.justsecurity.org/68008/u-s-legal-defense-of-the-soleimani-strike-at-the-united-nations-a-critical-assessment/> (2023. 01. 06.)

<sup>1316</sup> Kongó kontra Uganda-ügy 132. bek.

de korábban történt incidensekre alapozva, ahol az önvédelem szükségességét jövőbeni hasonló intenzitású támadások adják, amelyek a korábbi „művelet” részeként értelmezhetőek. Ellenkező esetben egy hosszantartó fegyveres támadás részeinek tekinthetjük az egyes incidenseket, az erőszak alkalmazása viszont ebben az esetben is a támadások jövőbeni folytatódásának veszélyén alapul. Végezetül, az összeadódási elmélet a IV. fejezetben írtak alapján nem egyeztethető össze a *jus ad bellum* hatályos rendszerével, tekintve, hogy egyfelől már véget ért, nem folyamatos támadásokra reagál, továbbá ezáltal megkerülhető az önvédelem jogának garanciális jellegű szabályai, így egy kreatív jogértelmezést folytató állam könnyen egyfajta „örökös” önvédelmi helyzetbe kerülhet.<sup>1317</sup>

### 2.1.3. Támadás a bagdadi nagykövetség ellen

Ugyan *expressis verbis* nem jelent meg az Egyesült Államok 51. cikk szerinti levelében, implicite mégis felmerül, hogy lehetőség van-e önvédelmet alkalmazni nagykövetséget ért fegyveres támadás esetén.

Kajtár Gábor és Balázs Gergő alapos empirikus elemzése alapján úgy tűnik, hogy az Egyesült Államokat ilyen esetben nem illetné meg az önvédelem joga, tekintve, hogy a nagykövetségekkel szembeni erőszak-alkalmazás kívül esik a fegyveres támadások körén.<sup>1318</sup> Ezzel ellentétes álláspontot foglalt el Ruys reagálva Kajtár és Balázs cikkére, és egy rózsaszín elefántos hasonlattal vonta kétségbe a tapasztalati alapú kutatás eredményeit. Ruys szerint ugyanis abból, hogy az államok nem hivatkoztak még nagy számban önvédelemre nagykövetségek elleni támadások esetén – ahogy rózsaszín elefántokkal szemben sem – még nem következik, hogy mindezt a nemzetközi jog ki is zárná. Álláspontja szerint a kutatásból inkább arra lehet következtetni, hogy a kis jelentőségű támadások nem aktiválják az önvédelem jogát.<sup>1319</sup> Kajtár és Balázs e felvetésre reagálva – Ruys korábbi munkáit felhasználva – úgy érvelnek, hogy a bizonyítási teher minden esetben azon van, aki az önvédelem jogát tágítani és így az erőszak tilalmát szűkíteni igyekszik, másképpen az önvédelem alkalmazása nem megengedett semmilyen cselekménnyel szemben, kivéve azokat, amelyek esetében bizonyítható ennek az ellenkezője.<sup>1320</sup> Véleményem szerint a konkrét vitában

<sup>1317</sup> KONDOCH, Boris: The Killing of General Quassem Soleimani: Legal and Policy Issues. *Journal of East Asia and International Law* 13. (2020) 430. o.

<sup>1318</sup> BALÁZS Gergő – KAJTÁR Gábor: Negyven évvel a teheráni túsodrámá után – az önvédelem joga az állami képviseltek elleni támadások esetén. *Állam- és Jogtudomány* 2020/1. sz. 3-24. o. BALÁZS Gergő – KAJTÁR Gábor: Beyond Tehran and Nairobi: Can Attacks against Embassies Serve as a Basis for the Invocation of Self-defence? *The European Journal of International Law* 32. (2021) 886. és 888. o.

<sup>1319</sup> RUY, Tom: Can Attacks against Embassies Serve as a Basis for the Invocation of Self-Defence? A Reply to Gábor Kajtár and Gergő Balázs. *The European Journal of International Law* 32. (2021) 889-895. o.

<sup>1320</sup> KAJTÁR Gábor – BALÁZS Gergő Barna: On Attacks Against Missions Abroad and Whether International Lawyers Really Ought to Be Zoologists: A Rejoinder to Tom Ruys. *EJIL:Talk!* 2021. december 23. <https://www.ejiltalk.org/on-attacks-against-missions-abroad-and-whether-international-lawyers-really-ought-to-be-zoologists-a-rejoinder-to-tom-ruys/> (2023. 01. 06.) Ezen felül a szerzők azzal

mindkét fél álláspontjával azonosulhatunk, hiszen tényszerű, egyfelől az, hogy a rendelkezésre álló nagykövetségek vagy konzulátusok ellen indított támadások megítélését befolyásolhatja egyfelől azok mértéke (azaz az, hogy eléri-e a fegyveres támadás szintjét), illetve az a körülmény is, hogy nem állami szereplőktől származik (betudás és/vagy közvetlen önvédelem problémája), másfelől viszont amellet sem mehetünk el értékelés nélkül, hogy igen kevés esetben alkalmaztak önvédelmi retorikát és konkrét válaszlépéseket az államok ilyen körülmények között. Jómagam is osztom azt a nézetet, miszerint a szokásjog és a szerződések értelmezésének utólagos megváltoztatásához azt kell megállapítanunk, hogy mi volt a kiindulási alap, amihez képest értékelhetjük a változásokat és az államok gyakorlatát, jogi meggyőződését.<sup>1321</sup> Tekintve, hogy az erőszak tilalma esetében ez egy rendkívül tág, mindenre kiterjedő tilalmat jelent, az önvédelem jogának ilyen esetben való alkalmazhatóságát is ebből az alapállásból történő hosszantartó és egyöntetű elmozdulás bemutatásával lehetséges bizonyítani. Osztva Kajtár és Balázs véleményét ez jelen pillanatban még nem történt meg, azonban egyetértve Ruysssel, semmi nem zárja ki azt, hogy a jövőben ilyen gyakorlat kialakuljon – még ha nem is egyetlen paradigmaváltó erőszak-alkalmazás szükséges mindehhez.

#### 2.1.4. A támadások betudása Iránnak

Még ha el is fogadjuk a fentiekben vizsgált bármelyik önvédelmi jogalap lehetőségét, akkor is kérdéses, hogy Irán valóban küldte-e azokat a fegyveres csoportokat, köztük a Kataib Hezbollahot, amelyek megvalósították az Egyesült Államok elleni támadásokat, vagy komoly része volt-e azok magatartásában. Ennek hiányában ugyanis önvédelemre hivatkozni követlenül nem állami szereplőkkel szemben nem lehet.<sup>1322</sup> Ez abból a szempontból jelent elsősorban problémát, hogy a Kataib Hezbollah és más fegyveres csoportok az USA szerint Irán támo-

---

kapcsolatban is állást foglaltak, hogy léteznek-e paradigmaváltó események a nemzetközi jogban (vagy fekete hattyúk, ahogy Ruys jellemezte ezeket), vagy sem. Ennek a problémának azonban álláspont szerint korábban történt események megítélésénél nincs jelentősége, ugyanis akár léteznek fekete hattyúk, akár nem, ezek minden esetben csak a jövőre nézve képesek megváltoztatni a nemzetközi jog normáit.

<sup>1321</sup> Ki kell tehát emelni, hogy a kérdést nem a meglévő szerződéses és szokásjogi környezet megváltoztatásaként foghatjuk fel, hanem az értelmezés utólagos módosulásaként. Minderre azért van lehetőség, mert a nagykövetségek és konzulátusok elleni támadások önvédelmet megalapozó jellege beilleszthető a *jus contra bellum* jelenlegi rendszerébe, ahhoz nem szükséges annak átalakítása; jelentősége pedig abban áll, hogy egyfelől ilyen esetekben akár visszaható hatállyal is megállapítható egy magatartás jogszerűsége, másfelől nem ütközünk a *jus cogens* normák megváltoztatása során előkerülő, „nemzetközi közösség mint egész” egyetértési szint bizonyításának nehézségeibe, ld. KAJTÁR: *Betudás ...* 97. o. RUYS: *Armed Attack*... 22-23. o.

<sup>1322</sup> Ld. részletesen IV. fejezet 3.3.2.2. alpont. A konkrét incidens kapcsán ld. A/HRC/44/38. 60. bek. A szerző helytelenül az „átfogó ellenőrzés” mércéjét alkalmazza a küldés vagy komoly részvétel helyett.

gatásával működnek,<sup>1323</sup> előbbi mégis Irak fegyveres erejének részét képezi.<sup>1324</sup>

Ezt a problémát a konkrét célzott likvidálással kapcsolatos szakirodalom általában nem vizsgálta,<sup>1325</sup> vagy pedig téves következtetést vont le ezzel kapcsolatban.<sup>1326</sup> Mindenekelőtt rögzítendő, hogy az Egyesült Államok által megnevezett egyetlen fegyveres csoport, ti. a Kataib Hezbollah, amely támadást indított az USA ellen formális értelemben legalábbis az iraki fegyveres erők része, következőképpen a támadást nem Irán, hanem Irak, ráadásul egy állami szervén keresztül követte el.<sup>1327</sup> Mindebből természetesen az következik, hogy amennyiben továbbra is elfogadjuk, hogy a fenti önvédelmi jogalapok bármelyike megállapítható, akkor az Egyesült Államoknak önvédelmi cselekményét – legalább részben – Irak ellen kellett volna megindítania. Bár ez a gyakorlatban meg is történt, ugyanis a célzott likvidálásra Irak területén került sor és az iraki fegyveres erők tagjai is meghaltak a támadásban, az USA mégsem fogalmazott meg semmilyen önvédelmi jogalapot az Irak területén való erőszak-alkalmazáshoz.<sup>1328</sup>

További kérdésként merül fel, hogy még abban az esetben is, ha a Kataib Hezbollah egy iraki állami szerv, esetleg *ultra vires* jellegű tevékenységet fejtett-e ki, vagy Irán utasítására cselekedhetett-e?<sup>1329</sup>

A hatáskörtúllépéssel vagy utasítással szembeni magatartásokkal kapcsolatban az ARSIWA 7. cikke tartalmaz rendelkezéseket. Ilyen esetben az állam akkor kerülheti el az államfelelősség megállapítását, ha a szervezet vagy személy nem „hivatalos minőségében” járt el a kérdéses esetben. Akár meggyőzően is érvelhetnénk amellett, hogy a vizsgált ügyben is ez a helyzet, azonban az ARSIWA kommentárja szerint a visszatérő vagy rendszeres magatartások esetében, amelyről az állam tud, vagy tudnia kell, az államfelelősség megállapítható, ha nem tett lépéseket az *ultra vires* vagy utasítás ellenes magatartásokkal szem-

<sup>1323</sup> Szolejmáni 51. cikk szerinti levél 1. o. Szolejmáni USA állásfoglalás 2. o. A *The Washington Institute for Near East Policy* véleménye szerint a Kataib Hezbollah az Iráni Forradalmi Gárda Kudszi Erők által irányított speciális csoportok egyesüléseként alakult a 2000-es évek második felében, amelyet az Egyesült Államok terrorszervezetté nyilvánított, illetve bizonyítottnak tekinti, hogy a csoport iráni irányítás és részbeni finanszírozás alatt áll, ld. KNIGHT, Michael – SMITH, Crispin – MALIK, Hamdi: Profile: Kataib Hezbollah. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. április 1. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-hezbollah> (2023. 01. 06.)

<sup>1324</sup> SMITH: i. m.

<sup>1325</sup> Kivételt jelent ez aló Oliver Corten, Anne Lagerwall és Vaios Koutroulis, akik szerint viszont a kérdéses milíciák beépítése az Iraki fegyveres erőkbe nem történt meg. Az inkorporációt végrehajtó 2019-es iraki jogszabály úgy fogalmaz, hogy „[a] Mobilizációs Erők a fegyveres erők oszthatatlan részeként az azokra irányadó szabályok alapján működnek.” Ld. CORTEN, Oliver – LAGERWALL, Anne – KOUTROULIS, Vaios: *La Crise Entre L'Iran, L'Irak Et Les États-Unis De Janvier 2020 À La Lumière Du Droit International. Revue Juridique du Fasso*. 2020. január 15. <https://revuejuris.net/2020/01/15/la-crise-entre-liran-lirak-et-les-etats-unis-de-janvier-2020-a-la-lumiere-du-droit-international-par-olivier-corten-anne-lagerwall-vaios-koutroulis-et-francois-dubuisson/> (2023. 01. 06.) Véleményem szerint azonban a fenti szöveg ismeretében igen nehéz meggyőzően úgy érvelni, hogy a szóban forgó milíciák nem *de jure* Irak fegyveres erőinek részeként működnek.

<sup>1326</sup> TALMON – HEIPERTZ: i. m. 9. o.

<sup>1327</sup> ARSIWA 4. cikk.

<sup>1328</sup> KONDOCH: i. m. 431. o.

<sup>1329</sup> TALMON – HEIPERTZ: i. m. 9. o. A/HRC/44/38. 60. bek.

ben.<sup>1330</sup> Tekintve, hogy az Egyesült Államok sorozatos támadásokat szenvedett el, nem tűnik tarthatónak az az álláspont, hogy Irak kimentheti magát a felelőség alól.

A szakirodalomban felmerült, hogy a Kataib Hezbollah lehet esetlegesen egy Irán rendelkezésére bocsátott állami szerv, magatartását tehát ez alapján tudnánk be Iránnak, mégpedig úgy, hogy a rendelkezésre bocsátást maga a fegyveres csoport tette meg.<sup>1331</sup> Álláspontom szerint ugyanakkor ez a meglátás nem összeegyeztethető a hatályos nemzetközi joggal, hiszen értelmetlen lenne, ha minden állami szerv önállóan dönthetné el, hogy mely állam utasításait követi, következésképpen kinek kell betudni magatartását. Ez aláásná a *de jure* állami szervek valamelyest egyértelmű betudhatósági helyzetét. Következésképpen a Kataib Hezbollah nem minősül Irán rendelkezésére bocsátott szervnek, a rendelkezésre bocsátást ugyanis az iraki központi kormányzat legjobb tudomásom szerint nem tette meg.

A betudás tekintetében zárásként természetesen szólni kell arról is, hogy milyen jogkövetkezménnyel járna, ha Irán valóban támogatta a Kataib Hezbollahot, vagy éppen a szervezet Irán utasítására támadta meg az Egyesült Államokat.<sup>1332</sup>

Ezzel kapcsolatban – a Kataib Hezbollah iraki állami szerv státuszából kifolyólag – felmerül a párhuzamos betudás (*dual attribution*) egy olyan lehetősége, amely esetben egy *de jure* állami szerv egy más állam irányítása alatt áll.<sup>1333</sup> A *jus contra bellum* rendszerében – ahogy ezt fentebb részletesen is kifejtettem<sup>1334</sup> – az ilyen párhuzamos betudhatósághoz nem szükséges az államfelelőségi rendszerben megkívánt hatékony ellenőrzés mércéjének bizonyítása, hanem elegendő a fegyveres csoport küldése vagy abban való „komoly részvétel”. Ebből adódóan nem elképzelhetetlen, hogy Kataib Hezbollah magatartása Irak és Irán számára is betudható legyen, amely így következésképpen mindkét állammal szembeni önvédelem lehetőségét is megteremtené az Egyesült Államok számára.

### 2.1.5. Részkövetkeztetések

A fentiek alapján megállapítható, hogy az USA által felhívott önvédelmi jogalapok közül egyik sem rendelkezik megfelelő nemzetközi jogi beágyazottsággal, vagy éppen szembe menne a *jus ad bellum* rendszerével, így azok nem alkalmazhatók Szolejmáni tábornok célzott likvidálásának igazolására. E jogalapoktól elvonatkoztatva azt a következtetést is levonhatjuk, hogy önmagában az Egyesült Államok által felhívott egyetlen incidens sem tekinthető önálló fegyveres

---

<sup>1330</sup> ARSIWA kommentár 46. o. (8) bek.

<sup>1331</sup> TALMON – HEIPERTZ: i. m. 14. o. ARSIWA 6. cikk.

<sup>1332</sup> Szolejmáni 51. cikk szerinti levél 1. o.

<sup>1333</sup> MESSINEO: i. m. 67. o.

<sup>1334</sup> Ld. IV. fejezet 3.3.2.2. alpont.



támadásnak, azok nem érik el az erőszak-alkalmazás legsúlyosabb formájának szintjét. Mindez igaz a bagdadi amerikai nagykövetség megtámadására is.

Ha a 2. sz. ábra használatával szeretnénk a fenti következtetésre jutni, akkor elsőként meg kell állapítanunk, hogy határon átnyúló elemmel rendelkezik a tényállás, ti. nem az Egyesült Államokban, hanem Irak területén került sor az akcióval, hozzájárulásra, BT-felhatalmazásra, valamint önvédelmi jogalapra azonban az USA ebben az esetben nem hivatkozhat.

A fentiek alapján tehát rögzíthető, hogy Szolejmáni tábornok célzott likvidálása az erőszak alkalmazását lehetővé tevő jogalapok oldaláról jogellenesnek tekinthető.

## **2.2. A célzott likvidálás és a humanitárius nemzetközi jog, valamint az emberi jogok nemzetközi rendszere**

A következőkben arra a kérdésre keresem a választ, hogy a célzott likvidálási akció jogszerűen került-e megvalósításra a humanitárius nemzetközi jog és/vagy az emberi jogok nemzetközi rendszere fényében. Elsőként arra a kérdésre kell választ találni, hogy alkalmazható volt-e a fegyveres konfliktusok joga a konkrét műveletre, ezt követően lehet eldönteni, hogy Szolejmáni tábornok élethez való joga sérült-e akár a *lex specialis* hadijogi szabályok alapján, akár az általános emberi jogi normák alapján.

### *2.2.1. Létezett fegyveres konfliktus a felek között?*

A célzott likvidálás célpontja, Szolejmáni tábornok az iráni fegyveres erők tábornoka volt, aki katonai státusszal rendelkezett, amely igaz a támadásban elhunyt további személyre is, azzal, hogy ők Irak, illetve Irán fegyveres erejének tagjai voltak.<sup>1335</sup> Ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy a célzott likvidálási akcióval az Egyesült Államok hadereje megtámadta Irán, illetve Irak fegyveres erejét.

Ahogy arra fentebb utaltam, az olyan célzott likvidálásokra, amelyekre államok között kerül sor, akár már az első lövéstől a humanitárius nemzetközi jog szabályai alkalmazhatók.<sup>1336</sup> Ezt a nézetet az 1949. évi I. Genfi Egyezmény 2016-os kommentárja is megerősíti.<sup>1337</sup> Ezzel tehát kétséget kizáróan megállapíthatjuk, hogy a konkrét műveletre egy nemzetközi fegyveres összeütközés keretei között került sor, amelyre a humanitárius nemzetközi jog szabályai irányadók, sőt akár úgy is érvelhetünk, hogy a kérdéses konfliktus már jóval előbb, akár 2019 nyarán, vagy az év végén megindult a már részletezett incidensek okán.<sup>1338</sup>

<sup>1335</sup> A/HRC/44/38. Annex I. 12. bek.

<sup>1336</sup> Ld. VI. fejezet 2.2. alpont.

<sup>1337</sup> Commentary on the First... 236-240. bek.

<sup>1338</sup> Talmon és Heipertz például 2019 novembere és december környékére teszi a fegyveres konfliktus kezdetét, ld. TALMON – HEIPERTZ: i. m. 11. o. Természetesen olyan érvelés is lehetséges, hogy Irán-

Ezzel kapcsolatban értelemszerűen felmerül az a kérdés, hogy egy 2019 nyarán indult konfliktus lezárulhatott-e 2019 végéig, vagy 2020 januárjáig, amikor a célzott likvidálásra sor került. Ez a probléma a modern nemzetközi fegyveres összeütközések tekintetében nem egyszerű kérdés, így minden helyzetben esetről-esetre, tényszerű és objektív kritériumok mentén dönthető el, hogy elérkezett-e a konfliktus általános lezárása, vagy sem.<sup>1339</sup> Bárhogyan is értelmezzük azonban az Irán és az Egyesült Államok között 2019-ben fellángoló eszkalációs folyamatot, az bizonyosnak látszik, hogy Szolejmáni tábornok célzott likvidálása mindenképpen elindított egy nemzetközi fegyveres összeütközést egyik oldalon Irán és Irak, másik oldalon pedig az USA között.<sup>1340</sup>

Ezzel ellentétes álláspontot fogalmazott meg Callamard, aki szerint sokkal logikusabb és racionálisabb lenne az akcióra az emberi jogok nemzetközi rendszerét alkalmazni, annak ellenére, hogy maga is elismeri: megalapozott a célzott likvidálást nemzetközi fegyveres összeütközési és ezzel humanitárius nemzetközi jogi kerek közé helyezni. A szerző szerint azonban azokban a helyzetekben, ahol nehézkes a fegyveres konfliktus minőség megállapítása, vagy ahol a hadviselés joga nem „passzol” kellőképpen az akcióhoz, inkább az emberi jogok nemzetközi rendszerét lenne szükséges alkalmazni.<sup>1341</sup> Mások különböző hibrid megoldásokhoz folyamodtak, pl. nem a teljes hadijog alkalmazását javasolták, vagy a *jus ad bellum* megsértéséből levezetve emberi jogi értelemben jogellenes, de a humanitárius nemzetközi jog szerint jogszerű magatartásnak tekintették a célzott likvidálást.<sup>1342</sup> Véleményem szerint azonban az ilyen és ehhez hasonló nézetek súlyosan veszélyeztetik a humanitárius nemzetközi jog védelmi funkciójának érvényesülését olyan helyzetekben, amikor azok egyértelműen teljes alkalmazást igényelnek.

A későbbiekben mindezek alapján a nemzetközi fegyveres konfliktusokban alkalmazandó hadviselési szabályok, mint *lex specialis* alapján vizsgálom Szolejmáni tábornok célzott likvidálását.

---

nak való betudás hiányában a Kataib Hezbollah és az Egyesült Államok közötti összeütközések nem képeztek korábban létező nemzetközi fegyveres összeütközést a felek között, ld. MOLLOY, Taran: Qasem Soleimani, Targeted Killing of State Actors, and Executive Order 12,333. *Victoria University of Wellington Law Review* 52. (2021) 177-178. o.

<sup>1339</sup> Uo. 274-284. bek.

<sup>1340</sup> Corten, Lagerwall és Koutroulis azonos következtetésre jut, azzal az eltéréssel, hogy álláspontjuk szerint minden hozzájárulás nélküli erőszak-alkalmazás egy másik állam területén már önmagában nemzetközi fegyveres összeütközést teremt, ld. CORTEN – LAGERWALL – KOUTROULIS: i. m. Meg kell jegyeztem, hogy a fentiek tekintetében nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetében egyetértek a VI. fejezetben kifejtett indokok, (ti. a védelmi funkció elvesztése alapján akkor ha az összeütközés nem éri el a minimális intenzitási küszöböt) ugyanakkor nemzetközi fegyveres konfliktusokban intenzitási küszöb hiányában ez az indok már nem tartható.

<sup>1341</sup> Ezzel ellentétes álláspontot foglal el Agnès Callamard, ld. A/HRC/44/38. 12-39. bek.

<sup>1342</sup> Ezek összefoglalását ld. FERRO, Luca: Killing Qasem Soleimani. *International Lawyers Divided and Conquered. Grili Working Paper* No. 2. (2020) 11-12. o.

*2.2.2. Megfelelt a célzott likvidálás a humanitárius nemzetközi jog szabályainak?* Ebben a pontban azt vizsgálom, hogy a vizsgált célzott likvidálási akció megfelelt-e a humanitárius nemzetközi jog előírásainak.

Elsőként rögzíteni szükséges, hogy a fentiekben lefektetett tényállás alapján nem merül fel a hadviselés joga speciális normái megsértésének problémája, úgy mint a hitszegés vagy a kegyelem, így elégséges a humanitárius nemzetközi jog alapelveinek, azaz a megkülönböztetés, katonai szükségesség, arányosság, emberiség és elővigyázatoság elveinek való megfelelés vizsgálata.

A megkülönböztetés és az arányosság elve tekintetében érdemes ismét leszögezni, hogy Szolejmáni tábornok, illetve a célzott likvidálásban elhunyt további személyek is katonai státusszal rendelkeztek, Irán, illetve Irak fegyveres erejében, így harcosnak, vagy kombattánsnak<sup>1343</sup> tekinthetjük őket. Figyelemmel arra, hogy a támadásnak rajtuk kívül más áldozata nem volt, és egyéb járulékos veszteség sem keletkezett, megállapítható, hogy a dróncsapás nem sértette e két elvet.

Érdekességként megjegyzendő, hogy Talmon és Heipertz – a korábban jelzett Iraknak való betudás hiányában – nem számol az Egyesült Államok és Irak közötti fegyveres összeütközéssel, így az iraki Népi Mozgósítási erők hét tagjának megölése számukra két módon lehetséges: vagy Iránhoz tartozó milíciák tagjaként, vagy pedig az ellenségeskedésben résztvevő személyekként. Alternatívaként ettől függetlenül azt is megfogalmazzák, hogy ha ezek egyike sem állapítható meg, akkor járulékos veszteségnek tekinthetünk rájuk. A Szolejmáni tábornok célzott likvidálásával járó katonai előny mértéke viszont ezt a konkrét esetben megengedhetővé teszi.<sup>1344</sup> Oliver Corten, Anne Lagerwall és Vaios Koutroulis pedig úgy érvelnek, hogy az iraki Népi Mozgósítási Erők tagjainak – leszámítva Abu Mahdi al-Muhandiszt – státusza kérdéses, ettől függetlenül azonban több opció is kínálkozik támadhatóságuk igazolására: Iránhoz tartozó milíciák tagjaiként, a Kataib Hezbollah tagjaiként amellyel az Egyesült Államok esetlegesen egy nem nemzetközi fegyveres összeütközésben áll, az általam javasolt iraki fegyveres erők tagjaiként, vagy pedig a Talmon és Heipertz által is felvetett járulékos veszteségként.<sup>1345</sup> Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzendő, hogy itt értelemszerűen nem arról van szó, hogy e személyek támadhatók lennének, hanem sokkal inkább arról, hogy Szolejmáni tábornok célzott likvidálása során szándéktalanul, járulékos veszteségként veszítik életüket az érintett személyek.

A katonai szükségesség elvét vizsgálva megállapítható, hogy a dróntámadás a fentiek alapján egyfelől nem ütközött a humanitárius nemzetközi jog egyetlen speciális normájába sem, másfelől pedig Szolejmáni tábornok – egy magas rangú katonai tisztviselő – megölése mindenképpen legitim katonai célnak tekinthető,

<sup>1343</sup> A/HRC/44/38. Annex I. 12. bek.

<sup>1344</sup> TALMON – HEIPERTZ: i. m. 12. o.

<sup>1345</sup> Corten – Lagerwall – Koutroulis: i. m.

így a célzott likvidálás nem sértette ezt az elvet sem. Ezen felül a szóban forgó katonai akció nem különbözött a VI. fejezetben részletesen tárgyalt egyéb, felfegyverzett drónnal végrehajtott más akcióktól, amelyek kapcsán összefoglalóan megállapítható volt, hogy ezek nem ütköznek az emberiség elvének szükség-telen szenvedés okozását tilalmazó szabályába sem.<sup>1346</sup>

Tekintve, hogy a célzott likvidálási akció valamennyi fenti elvet tiszteletben tartotta, az elővigyázatosság elvének megsértése sem állapítható meg.<sup>1347</sup>

Mindezek ellenére Corten, Lagerwall és Koutroulis több szempontból is kétségbe vonja a célzott likvidálás humanitárius nemzetközi jogi jogszerűségét. Egyfelől úgy érvelnek, hogy a támadás, mint merénylet, vagy asszaszináció ellentétes a hadviselés jogával.<sup>1348</sup> A csalárd, hitszegő módon megvalósított katonai műveletek valóban jogellenesnek minősülnek, azonban egy felfegyverzett pilóta nélkül repülőgéppel végrehajtott művelet, amilyen Szolejmáni tábornok célzott likvidálása is volt, nem különbözik semmiben sem egy hagyományos légitámadástól és a hitszegés legfeljebb csak akkor állapítható meg, ha nem megfelelően tüntették fel a légijármű felségjelzését.<sup>1349</sup> Másfelől a szerzők azzal is érvelnek, hogy Szolejmáni tábornok diplomáciai küldetésben vett részt célzott likvidálásának idején. Irak miniszterelnöke a támadás kapcsán például úgy nyilatkozott, hogy a tábornok látogatására iraki mediációval zajló, Irán és Szaúd-Arábia közötti tárgyalások miatt került sor, az Egyesült Államok azonban nem ismer- te el ezt az állítást. Corten, Lagerwall és Koutroulis pedig abból, hogy az USA a diplomáciai küldetés tényét tagadta – nem pedig azzal érvelt, hogy Szolejmáni tábornok legitim katonai célpont, vagy a diplomáciai küldetés informális, vagy másik konfliktushoz kötődő volt – azt a következtetést vonták le, hogy egy ilyen akció ellentétes a humanitárius nemzetközi jog szabályaival.<sup>1350</sup> Álláspontom szerint az Egyesült Államok által választott cáfolati formából ilyen messzemenő következtetések levonása nem lehetséges, tekintve, hogy bármely fent jelzett érvelést választott is volna az USA, az részükről azonos következményekkel jár, mégpedig azzal, hogy a célzott likvidálási akció a hadviselés joga szempontjából jogszerű lesz.

A kérdés megnyugtató eldöntéséhez szükséges annak vizsgálata, hogy léte- zik-e olyan szabály a hatályos hadijogban, amely előírná a diplomáciai küldet- ésen résztvevő kombattánsok sérthetetlenségét. Ezzel kapcsolatban elsőként célszerű rögzíteni, hogy mind nemzetközi, mind pedig nem nemzetközi fegy- veres összeütközések során a katonai parancsnokoknak lehetőségük van, hogy felvegyék egymással a (nem ellenséges) kapcsolatot, amelyet jóhiszeműen kell

---

<sup>1346</sup> Ld. VI. fejezet 3.1. alpont.

<sup>1347</sup> Uo.

<sup>1348</sup> Corten – Lagerwall – Koutroulis: i. m.

<sup>1349</sup> Ld. II. fejezet 3. pont

<sup>1350</sup> Corten – Lagerwall – Koutroulis: i. m.

végrehajtani.<sup>1351</sup> A kapcsolatfelvétel több módon is történhet, pl. telefonon vagy rádión, de akár képviselők (*parlementaire*) segítségével is. E személyek felhatalmazással rendelkeznek a másik hadviselő féllel való kapcsolat felvételére és tradicionálisan fehér zászlóval kell jelezzék ilyen státuszukat.<sup>1352</sup> A képviselők minden konfliktustípusban sérthetetlenek, amely kiterjed e személyek kísérőire is,<sup>1353</sup> védett státuszukat pedig akkor veszítik el, ha privilegizált helyzetüket kihasználva nemzetközi joggal ellentétes és a másik fél számára hátrányos magatartást fejtenek ki.<sup>1354</sup>

A fenti szabályokat a szóban forgó célzott likvidálásra alkalmazva megállapítható, hogy Szolejmáni tábornok katonai parancsnok volt, aki mint ilyen, jogosult volt kapcsolatba lépni egy másik hadviselő féllel, sőt akár képviselőként is részt vehetett a szembenálló felek közötti tárgyalásban. Fontos azonban, hogy a rendelkezésre álló információk alapján Irán nem az Egyesült Államokkal, hanem Szaúd-Arábiával készült tárgyalóasztalhoz ülni. Tekintettel arra, hogy egyrészt nem várható el egyetlen államtól sem, hogy – egyértelmű erre utaló jelzés nélkül – képes legyen kitalálni, hogy a vele fegyveres konfliktusban álló, (vagy az első támadás folytán később majd ilyenben álló) állam egy másik állammal diplomáciai kapcsolatokat készül felvenni, másrészt pedig ellentétben Corten, Lagerwall és Koutroulis megállapításával<sup>1355</sup> semmi nem utal arra, hogy a kérdéses norma *erga omnes*, tehát nem csak a konfliktusban résztvevő felekre irányadó szabály lenne. Ebből következően véleményem szerint ez a probléma egyáltalán nem befolyásolja Szolejmáni tábornok támadhatóságát.

Zárásként a katonai művelet jogszerűségével szemben még felvethető az, hogy a célzott likvidálásra iraki, azaz semleges területen került sor. Yoram Dinstein szerint pedig a kombattánsok támadhatósága ilyen területeken nem megengedett.<sup>1356</sup> E szabály – ha valóban létezik – a konkrét esetben azonban nem jelent problémát, tekintve, hogy az Egyesült Államok akciója nem csak Szolejmáni tábornokot, hanem iraki harcosokat is érintett, így az USA és Irak

<sup>1351</sup> HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...* 227. o. 66. szabály

<sup>1352</sup> Uo. 228. o.

<sup>1353</sup> Uo. 229-231. o. 67. szabály

<sup>1354</sup> Uo. 232. o.

<sup>1355</sup> Corten – Lagerwall – Koutroulis: i. m.

<sup>1356</sup> Nem ebben a kontextusban, ld. DINSTEIN: *The Conduct...* 42. o. A szabály hátterét vélhetően ld. Az 1907. október 28-án Hágában a semleges Hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban szóló Egyezmény (V) 1. cikk. „A semleges hatalmak területe sérthetetlen.” Ezt a normát a Nemzetközi Bíróság úgy fogalmazta meg, hogy a hadviselő felek nem léphetnek be semleges területre, illetve nem támadhatják meg a semleges állam polgárait vagy hajóit, ld. Nukleáris fegyverek legalitása-ügy 88. bek. A Bíróság nem rendelkezett azonban arról, hogy mi történik akkor, ha az egyik hadviselő fél megsérti az V. Hágai Egyezmény 2. cikkét, miszerint „[a] hadviselő feleknek semleges Hatalom területén csapatokat vagy pedig lőszer- vagy élelmiszerosztásokat keresztülvinni tilos.” Kérdéses tehát, hogy ilyen esetben lehetőség van-e a szerződéssel ellentétesen semleges állam területén csapatokat állomásoztató állam harcosainak megtámadására. A Dinstein által propagált szabály vitathatóságát erősíti, hogy ezekkel kapcsolatos normák nem szerepelnek a humanitárius nemzetközi jog szokásjogi szabályait az ICRC által összegyűjtő kötetben, ld. HENCKAERTS – DOSWALD-BECK: *Customary...*

között is fegyveres konfliktus keletkezett, ebből pedig az következik, hogy Irak nem volt semleges fél a célzott likvidálás szempontjából.

### 2.2.3. Részkövetkeztetések

A fentiek alapján megállapítható, hogy az Egyesült Államok Szolejmáni tábornok elleni célzott likvidálásával nemzetközi fegyveres konfliktus jött lére Irán és az Egyesült Államok, valamint Irak és az Egyesült Államok között. Ennek következtében a műveletet a humanitárius nemzetközi jog *lex specialis* szabályai alapján szükséges megítélni.

A katonai akció legitim kombattáns, azaz harcos személyeket támadott és semmi nem utal arra, hogy annak akár egyetlen járulékos áldozata is lett volna a polgári lakosságban, Szolejmáni tábornok likvidálása pedig jelentős katonai előnyhöz juttatta az Egyesült Államokat. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az USA által felfegyverzett drónnal végrehajtott művelet nem sértette a hadviselés jogának egyetlen szabályát sem, következésképpen pedig nem sértette az élethez való jog emberi jogi normáját sem.

Azonos következtetés vonható le a 4. sz. ábra használatával is, ugyanis egyfelől megállapítható volt a felek közötti fegyveres összeütközés, amihez az erőszak alkalmazása kapcsolódott, az harcost érintett, betartotta a *jus in bello* alapelveit és speciális szabályait is. Mindez pedig a célzott likvidálás humanitárius nemzetközi jogi jogszerűségét jelenti.

## 3. Összefoglaló következtetések a célzott likvidálás legalitását illetően

Összegezve a fentiekben foglaltakat Szolejmáni iráni tábornok célzott likvidálásának nemzetközi jogi jogszerűségét a „felemás” jelzővel illelhetjük. Egyfelől megállapítást nyert, hogy a katonai művelet megsértette az erőszak tilalmát, mint *jus cogens* normát, tekintve, hogy az Egyesült Államok nem tudott felmutatni egyetlen egy olyan önvédelmi jogalapot sem, amely összeegyeztethető lett volna a hatályos nemzetközi joggal, így különösen nem volt elfogadható a megelőző önvédelemre, illetve az események összeadósására, sem pedig a bagdadi nagykövetség megtámadására való hivatkozás sem. Mindez pedig *jus ad bellum* jogellenességet eredményezett.

Másfelől viszont a támadás a humanitárius nemzetközi jog normáit tiszteletben tartotta. A műveletet legitim katonai célpontok ellen hajtották végre, a támadásnak pedig polgári áldozata nem volt és az akció során nem sérült a hadviselés jogának egyetlen speciális szabálya sem. Ez összességében a hadijogi és annak *lex specialis* jellege miatt emberi jogi jogszerűséget generált.

E célzott likvidálási művelet jogszerűségének vizsgálata megerősíti a monográfia következtetéseit, miszerint ugyan lehetséges jogszerűen végrehajtani ilyen és ehhez hasonló akciókat, azok a gyakorlatban általában vagy a humanitá-

rius nemzetközi jog és az emberi jogok, vagy éppen az erőszak-alkalmazás joganyaga szempontjából lesznek jogellenesek. Mindez tehát az államok részéről körültekintő és óvatos joggyakorlást igényel, amennyiben ragaszkodnak ehhez az állami *policy* megoldáshoz.

*„Amikor szólnak az ágyúk, hallgatnak a múzsák, de még akkor is, amikor szólnak az ágyúk, a katonai parancsnoknak tiszteletben kell tartania a jogot. A társadalom ereje arra, hogy szembe szálljon ellenségeivel azon a felismerésen nyugszik, hogy ez egy olyan értékekért folyó küzdelem, amely érdemes a védelemre. A jog uralma egy ezek közül az értékek közül.”<sup>1357</sup>*

Aharon Barak

---

<sup>1357</sup> „When the cannons speak, the Muses are silent. But even when the cannons speak, the military commander must uphold the law. The power of society to stand up against its enemies is based on the recognition that it is fighting for values that deserve protection. The rule of law is one of these values.” HC 168/91. *Morcos v. Minister of Def.*, 45(1) P.D. 467, 470-71. Angolul idézi: BARAK: i. m. 130-131. o. Saját fordítás. A fordítás a héber szöveg angol változata alapján készült a megjelölt forrásból.



## FORRÁSJEGYZÉK

### Könyvek

- Ádány Tamás: *A legsúlyosabb jogsértések miatti felelősségre vonhatóság nemzetközi jogi tendenciái, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatóságának előfeltételeire.* Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2011.
- AGAMBEN, Giorgia: *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life.* Stanford University Press, 1998.
- ALKATOUT, Josef: *The Legality of Targeted Killings in View of Direct Participation in Hostilities.* Duncker & Humblot, 2015.
- AMMANN, Odlie: *Domestic Courts and the Interpretation of International Law – Methods and Reasoning Based on the Swiss Example.* Brill – Nijhoff, 2019.
- BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály: *Magyar Büntetőjog – Általános rész.* Osiris, 2015.
- BIHARI Mihály: *Politológia. A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák.* Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- BLAHÓ András – PRANDLER Árpád: *Nemzetközi szervezetek és intézmények.* Akadémiai Kiadó, 2014.
- BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog I. – Általános rész.* Dialóg Campus Kiadó, 2011.
- BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. – Különös rész.* Dialóg Campus Kiadó, 2011.
- CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law.* Brill – Nijhoff, 2018.
- CASEY-MASLEN, Stuart: *Jus ad Bellum – The Law on Inter-State Use of Force.* Hart, 2020.
- CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról.* Zrínyi Kiadó, 2013.
- Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, 2nd edition.* ICRC, 2016.
- Commentary on the Second Geneva Convention: Convention (II) for the Amelioration of the Condition of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, 2nd edition.* ICRC, 2017.
- CRAWFORD, Emily: *Identifying the Enemy – Civilian Participation in Armed Conflict.* OUP, 2015.
- DA COSTA, Karen: *The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties.* Martinus Nijhoff Publishers, 2012.
- DE WET, Erika: *Military Assistance on Request and the Use of Force.* OUP, 2020.
- DINSTEIN, Yoram: *Non-International Armed Conflicts in International Law.* CUP, 2014.
- DINSTEIN, Yoram: *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict.* CUP, 2016.
- DINSTEIN, Yoram: *War, Aggression and Self-Defence, 6th edition.* CUP, 2017.
- FORCESE, Craig: *Destroying the Caroline – The Frontier Raid that Reshaped the Right to War.* Irwin Law, 2018.
- GRAY, Christine: *International Law and the Use of Force. 3rd edition.* OUP, 2008.
- GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról. II. kötet.* Pallas Stúdió - Attraktor Kft., 1999.
- GROTIUS, Hugo: *A háború és béke jogáról.* Kriterion Könyvkiadó, 1973.
- GUIORA, Amos N.: *Legitimate Target. A Criteria-Based Approach to Targeted Killing.* OUP, 2013.
- GUNNEFLO, Markus: *Targeted Killing – A Legal and Political History.* CUP, 2016.
- HALMAI Gábor – TÓTH Gábor (szerk.): *Emberi jogok.* Osiris, 2008.
- HENCKAERTS, Jean-Marie – DOSWALD-BECK, Louise: *Customary International Humanitarian*

- Law – Volume I: Rules. ICRC–CUP, 2005.
- HERCZEGH Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1981.
- HÖFER, Martin Felix: *Gezielte Tötungen*. Mohr Siebeck, 2013.
- KAJTÁR Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban*. Eötvös Kiadó, 2015.
- KAJTÁR Gábor: *Betudás a nemzetközi jogban. A másodlagos normák szerepe a beruházásvédelemtől a humanitárius jogig*. ORAC, 2022.
- KAPAUN, Nina: *Völkerrechtliche Bewertung gezielter Tötungen nicht-staatlicher Akteure*. Institute for International Peace and Security Law, 2014.
- KEENE, Shima D.: *Lethal and Legal? The Ethics of Drone Strikes*. United States Army War College Press, 2015.
- KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Wolters Kluwer, 2014.
- KNUCKEY, Sarah (szerk.): *Drones and Targeted killings – Ethics, Law, Politics*. International Debate Education Association, 2015.
- KOH, Harold Hongju: *The Trump Administration and International Law*. OUP, 2019.
- KOLB, Robert: *Peremptory International Law – Jus Cogens*. Hart Publishing, 2015.
- KOVÁCS Péter: *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatába*. Pázmány Press, 2020. 82-100. o.
- KOVÁCS Péter: *Nemzetközi közjog. 3., átdolgozott és bővített kiadás*. Osiris, 2016.
- LATTMANN Tamás: *A fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazásának nemzetközi jogi körvonalai*. Dialóg Campus Kiadó, 2018.
- LATTMANN Tamás: *Az egyén helyzete napjaink fegyveres konfliktusaiban – különös tekintettel a fegyveres erő terrorizmussal szembeni alkalmazására*. Doktori Értekezés. ELTE, 2012.
- LUBELL, Noam: *Extraterritorial Use of Force Against Non-State Actors*. OUP, 2011.
- MCDONALD, Jack: *Ethics, Law and Justifying Targeted Killings – The Obama administration at war*. Routledge, 2017.
- MELZER, Nils: *International Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction*. ICRC, 2016.
- MELZER, Nils: *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law*. ICRC 2009.
- MELZER, Nils: *Targeted Killing in International Law*. OUP, 2008.
- MÉSZÁROS Gábor: *Alkotmányosság válságban? – Különleges helyzetek és kezelésük modelljei az alkotmányos demokráciákban*. Menedzser Praxis, 2018.
- MILANOVIC, Marko: *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties – Law, Principles and Policy*. OUP, 2011.
- MOIR, Lindsay: *Reappraising the Resort to Force – International law, Jus ad Bellum and the War on Terror*. Hart, 2010.
- ORAKHELASHVILI, Alexander: *Peremptory Norms in International Law*. OUP, 2006.
- OTTO, Roland: *Targeted Killings and International Law*. Springer, 2012.
- PALIK Mátyás (szerk.): *Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek, második javított kiadás*. Nemzeti Közszerkesztési Bizottság, 2013.
- PETRETEI József: *Magyarország alkotmányjoga I. Alapvetés, alkotmányos intézmények*. Kodifikátor Alapítvány, 2016.
- PLAW, Avery – FRICKER, Matthew S. – COLON, Carlos R.: *The Drone Debate – A primer on the U.S. Use of Unmanned Aircraft Outside conventional Battlefields*. Rowman & Littlefield, 2016.
- POWELL, H. Jefferson: *Targeting Americans – The Constitutionality of the U.S. Drone War*. OUP, 2016.

- RAISZ Anikó: *Az Emberi Jogok Európai és Amerikaiközi Bíróságának Egymásra Hatása*. Doktori értekezés. Miskolci Egyetem, 2009.
- RUYS, Tom: *'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter – Evolutions in Customary Law and Practice*. CUP, 2010.
- SANDOZ, Yves – SWINARSKI, Christophe – ZIMMERMANN, Bruno (szerk.): *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949*. ICRC, 1987.
- SASSÖLI, Marco – BOUVIER, Antoine A. – QUINTIN, Anne: *How Does Law Protect in War. Volume I. Outline of International Humanitarian Law. Third edition*. ICRC.
- SCHABAS, William A.: *An Introduction to the International Criminal Court. Fourth edition*. CUP, 2011.
- SCHMIDT, Lars: *Das humanitäre Völkerrecht in modernen asymmetrischen Konflikten. Eine Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung des Israel-Palästina-Konflikts*. Duncker & Humboldt, 2012.
- SHAW, Malcom N.: *International Law. Seventh edition*. CUP, 2014.
- SIPOS Attila: *Nemzetközi légijog – Szabályok három dimenzióban*. Wolters Kluwer, 2015.
- SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. HVG-ORAC, 2021.
- SPITZER Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus – Az erőszak tilalma és az önvédelem joga a nemzetközi jogban, különös tekintettel az Iszlám Állam elleni nemzetközi fellépés lehetőségeire*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019.
- SULYOK Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat, 2004.
- SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan. Átdolgozott, 2. kiadás*. Osiris, 2003.
- TIBORI-SZABÓ Kinga: *Anticipatory Action in Self-Defence – Essence and Limits under International Law*. Springer, 2011.

## Tanulmányok

- BACHMANN, Sascha-Dominnik – HAEUSSLER, Ulf: Targeted killing as a means of asymmetric warfare: A provocative view and invitation to debate. *Law, Crime and History* 1. (2011) 9-15. o.
- AHMED, Zohra: Strengthening Standards for Consent: The Case of U.S. Drone Strikes in Pakistan. *Michigan State International Law Review* 23. (2015) 459-517. o.
- AKANDE, Dapo – LIEFLÄNDER, Thomas: Clarifying Necessity, Imminence, and Proportionality in the Law of Self-Defence. *The American Journal of International Law* 107. (2013) 563-570. o.
- AKERSON, David: Applying *Jus In Bello* Proportionality to Drone Warfare. *Oregon Review of International Law* 16. (2014) 173-224. o.
- ALEXANDER, Samuel: Double-tap Warfare: Should President Obama Be Investigated for War Crimes? *Florida Law Review* 69. (2017) 261-295. o.
- ARNESTO, Cyril: Extrajudicial Killings and Enforced Disappearances in the Philippines as Crimes Against Humanity under the Rome Statute. *Asia Pacific Yearbook of International Humanitarian Law* 4. (2008-2011) 305-331. o.
- BACHMANN, Sascha-Dominnik: Targeted Killings: Contemporary Challenges, Risks and Opportunities. *Journal of Conflict & Security Law* 18. (2013) 259-288. o.
- BALÁZS Gergő – KAJTÁR Gábor: Beyond Tehran and Nairobi: Can Attacks against Embassies Serve as a Basis for the Invocation of Self-defence? *The European Journal of International Law* 32. (2021) 863-888. o.
- BALÁZS Gergő – KAJTÁR Gábor: Negyven évvel a teheráni túsdráma után – az önvédelem joga

- az állami képviseltek elleni támadások esetén. *Állam- és Jogtudomány* 2020/1 sz. 3-24. o.
- BANNELIER-CHRISTAKIS, Karine: Military Interventions against ISIL in Iraq, Syria and Lybia, and the Legal Vasis of Consent. *Leiden Journal of International Law* 29. (2016) 743-775. o.
- BARAK, Aharon: The Role of a Supreme Court in a Democracy, and the Fight against Terrorism. *University of Miami Law Review* 53. (2002) 1205-1216. o.
- BEINLICH, Leander: Drones, Discretion, and the Duty to Protect the Right to Life: Germany and its Role in the US Drone Programme Before the Higher Administrative Court of Münster. *Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law Research Paper Series* 2019/22. sz. 1-23. o.
- BEN-NAFTALI, Orna – MICHAELI, Karen R: We Must Not Make a Scarecrow of the Law: A Legal Analysis of the Israeli Policy of Targeted Killings. *Cornell Internation Law Journal* 36. (2003.) 233-292. o.
- BEN-NAFTALI, Orna – MICHAELI, Keren R.: Justice-Ability: A Critique of the Alleged Non-Justiciability of Israel's Policy of Targeted Killings. *Journal of International Criminal Justice* 1. (2003) 368-405. o.
- BERLIN, Eric: The Israeli Supreme Court's *Targeted Killings* Judgment: A Reaffirmation of the Rule of Law Druing War. *Michigan State International Law Review* 21. (2013) 517-546. o.
- BETHLEHEM, Daniel: Self-Defense Against An Imminent or Actual Armed Attack by Nonstate Actors. *The American Journal of International Law* 106. (2012) 770-777. o.
- BETTWAY, David Shea: Drones, Private Military Companies and the Alien Tort Statute: The Looming Frontier of International Tort Liability. *California Western International Law Journal* 47. (2016) 1-33. o.
- BIRDSALL, Andrea: New technologies and legal justification: The United Kingdom's use of drones in self-defence. *Global Constitutionalism* 11. (2022) 197-216. o.
- BLUM, Gabriella – HAYMANN, Philip: Law and Policy of Targeted Killing. *Harvard National Security Journal* 1. (2010). 145-170. o.
- BODNAR, Adam – PACHO, Irmina: Targeted Killings (Drone Strikes) and the European Convention on Human Rights. *Polish Yearbook of International Law* 32. (2012) 189-208. o.
- BOOTHBY, William: And for Such Time as: The Time Dimension to Direct Participation in Hostilities. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 741-768. o.
- BRADLEY, Martha M.: Additional Protocol II: Elevating the minimum threshold of intensity? *International Review of the Red Cross* 102. (2021) 1125-1152. o.
- BRUHÁCS János: Jus Contra Bellum – Glosszák az erőszak nemzetközi jogi tilalmához. In BLUTMAN László (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. SZTE ÁJK, 2014. 69-84. o.
- BUCHAN, Russel: The Rule of Surrnder in International Humanitarian Law. *Israel Law Review* 51. (2018) 3-27. o.
- BUTCHARD, Patrick M.: Back to San Fransisco: Explaining the Inherent Contradictions of Article 2(4) of the UN Charter. *Journal of Conflict & Security Law* 23. (2018) 229-267. o.
- CANESTARO, Nathan: American Law and Policy on Assassinations of Foreign Leaders: The Practicality of Maintaining the Status Quo. *Boston College International and Comparative Law Review* 26. (2003) 1-34. o.
- CASEY-MASLEN, Stuart: Autonomous Weapons Systems and International Criminal Law. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 217-249. o.
- CASEY-MASLEN, Stuart: Legality of Use of Armed Unmanned Systems in Law Enforcement.

- In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 46-61. o.
- CASEY-MASLEN, Stuart: Unmanned Weapons Systems and the Right to Life. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 158-194. o.
- CASEY-MASLEN, Stuart: Pandora's box? Drone strikes under *jus ad bellum*, *jus in bello*, and human rights law. *International Review of the Red Cross* 94. (2012) 597-625. o.
- CASWELL, Michael K.: *R (Khan) v. The Secretary of State for Foreign & Commonwealth Affairs: U.K. Court--The Pontius Pilate of Drone Strikes*. *Tulane Journal of International and Comparative Law* 23. (2015) 539-556. o.
- CERNA, Christina M.: Reflections on the normative status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man. *University of Pennsylvania Journal of International Law* 30. (2009) 1211-1237. o.
- Constitutional law – Political Question Doctrine – D.C. Circuit Holds Statutory Challenge to Drone Strike Is Nonjusticiable – *bin Ali Jaber v. United States*, 861 F.3d 241 (D.C. Cir.), cert. denied, 138 S. Ct. 480 (2017). *Harvard Law Review* 131. (2018) 1473-1480. o.
- CORTEN, Oliver: The 'Unwilling or Unable' Test: Has it Been, and Could it be, Accepted? *Leiden Journal of International Law* 29. (2016) 777-799. o.
- CROMLEY, James D.: In the Field or in the Courtroom: Redefining the APA's Military Authority Exception in the Age of Modern Warfare. *Arizona State Law Journal* 51. (2019) 1163-1187. o.
- CSAPÓ Zsuzsanna: „[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.” Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *ius cogens* módosíthatósága. *Állam- és Jogtudomány* 2020/1. sz. 25-43. o.
- CSAPÓ Zsuzsanna: Drónok harca- kérdések keresztüztüében, Van-e szükség új nemzetközi szabályozásra. In CSAPÓ Zsuzsanna (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 85. évfordulójára – A ius in bello fejlődése és mai problémái*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2013. 39-63. o.
- DAKA Marija – KIS KELEMEN Bence: Extraterritorialitás az emberi jogi bíróságok gyakorlatában. *Jura* 2017/1. sz. 207-218. o.
- DAVID, R. Steven: Israel's Policy of Targeted Killing. *Ethics & International Affairs* 17. (2003) 111-126. o.
- DEEKS, Ashley S.: „Unwilling or Unable”: Toward a Normative Framework for Extraterritorial Self-Defense. *Virginia Journal of International Law* 52. (2012) 483-550. o.
- DENNIS, Michael J.: Application of Human Rights Treaties Extraterritorially in Times of Armed Conflict and Military Occupation. *American Journal of International Law* 99. (2005) 119-141. o.
- DICKINSON, Laura A.: Drones, Automated Weapons, and Private Military Contractors – Challenges to Domestic and International Legal Regimes Governing Armed Conflict. In LAND, Molly K. – ARONSON, Jay D. (szerk.): *New Technologies for Human Rights Law and Practice*. CUP, 2018. 93-124. o.
- DINSTEIN, Yoram: Keynote Address: The Recent Evolution of the International Law of Armed Conflict: Confusions, Constraints, and Challenges. *Vanderbilt Journal of International Law* 51. (2018) 701-712. o.
- DORSEY, Jessica – PAULUSSEN, *Christophe*: A common European position on armed drones? Charting EU member states' views on questions of counterterrorism uses of force. *Global*

- Affairs* 1. (2015). 277-283. o.
- DOSWALD-BECK, Louise: The right to life in armed conflict: does international humanitarian law provide all the answers? *International Review of the Red Cross* 88. (2006) 881-904. o.
- DÖRR, Oliver – RANDELZHOFFER, Albrecht: Ch.I. Purposes and Principles, Article 2 (4) In SIMMA, Bruno – KHAN, Daniel-Erasmus – NOLTE, Georg – PAULUS, Andreas – WESSENDORF, Nikolai (eds.) *The Charter of the United Nations: A Commentary, Volume I*. OUP, 2012. 200-234. o.
- EPSTEIN, Michael: The Curious Case of Anwar Al-Aulaqi: Is Targeting a Terrorist for Execution by Drone Strike a Due Process Violation When The Terrorist is a United States Citizen? *Michigan State Journal of International Law* 19. (2011) 723-744. o.
- EVIATAR, Daphne: Drones and the Law: Why We Do Not Need a New Legal Framework for Targeted Killing. In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare*. New York University Press, 2016. 170-198. o.
- FEKETE Balázs – JAKAB András: A jogtudományi munka alapjai. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A Jogtudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC, 2015.
- FERRO, Luca: Killing Qasem Soleimani. International Lawyers Divided and Conquered. *Grili Working Paper* No. 2. (2020) 1-20. o.
- FRANCK, Thomas M.: What Happens Now? The United Nations after Iraq. *The American Journal of International Law* 97. (2003) 607-620. o.
- FRANCK, Thomas M.: Who Killed Article 2(4)? or: Changing Norms Governing the Use of Force by States. *The American Journal of International Law* 64. (1970) 809-837. o.
- FRAU, Robert: Unmanned Military Systems and Extraterritorial Application of Human Rights Law. *Goringen Journal of International Law* 1. (2013) 1-18. o.
- FRY, James D.: Attribution of Responsibility. In NOLLKAEMPER, André – PLAKOKEFALOS, Ilias (szerk.): *Principles of Shared Responsibility in International Law – An Appraisal of the State of the Art*. Cambridge, 2014. 98-133. o.
- GERVASONI, Luca: Overflying Justiciability? Drones and Avoidance Doctrines Before National Courts. In CARPANELLI, Elena – LAZZERINI, Nicole (szerk.): *Use and Misuse of New Technologies – Contemporary Challenges in International and European Law*. Springer, 2019. 327-351. o.
- GIL, Elad D.: Institutional Choice and Targeted Killing: A Comparative Perspective. *Tulane Law Review* 94. (2020) 711-758. o.
- GILL, Terry D. – TIBORI-SZABÓ, Kinga: Twelve Key Questions on Self-Defense against Non-State Actors. *International Law Studies* 95. (2019) 467-505. o.
- GLAZIER, David: The Drones: It's in the Way That You Use It. In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare*. New York University Press, 2016. 142-169. o.
- GOWLLAND-DEBBAS, Vera: Is the UN Security Council Bound by Human Rights Law? *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 103. (2009) 199-202. o.
- GREEN, James, A.: Questioning the Peremptory Status of the Prohibition of the Use of Force. *Michigan Journal of International Law* 32. (2011) 215-257. o.
- GREENWOOD, Christopher: The relationship between ius ad bellum and ius in bello. *Review of International Studies* 9. (1983) 221-234. o.
- HAJJAR, Lisa: Lawfare and Armed Conflicts – A Comparative Analysis of Israeli and U.S. Targeted Killing Policies and Legal Challenges against Them. In Lisa Parks – Caren Kaplan (szerk.): *Life in the Age of Drone Warfare*. Durham University Press, 2017. 59-88. o.
- HAKIMI, Monica: What Might (Finally) Kill the *Jus ad Bellum*? *Public Law and Legal Theory*

- Research Paper Series* 688. (2020). 1-20. o.
- HATHAWAY, Oona – NIELSEN, Elizabeth – NOWLAN, Aileen – PERDUE, William – PURVIS, Chelsea – SOLOW, Sara – SPIEGEL, Julia: Human Rights abroad: When do Human Rights Treaty Obligations Apply Extraterritorially? *Arizona State Law Journal* 43. (2011) 389-426. o.
- HELLER, Kevin Jon: 'One Hell of a Killing Machine' Signature Strikes and International Law. *Journal of International Criminal Justice* 11. (2013) 89-119. o.
- HENDERSON, Ian – CAVANAGH, Bryan: Unmanned Aerial Vehicles: Do They Pose Legal Challenges? In NASU, Hitoshi – MCLAUGHLIN, Robert (szerk.): *New Technologies and the Law of Armed Conflict*. Asser Press - Springer, 2014. 193-212. o.
- HENRY, Etienne: The Falklands/Malvinas War--1982. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 361-378. o.
- HEYNS, Christof – AKANDE, Dapo – HILL-CAWTHORNE, Lawrence – CHENGETA, Thompson: The International Law Framework Regulating The use of Armed Drones. *International and Comparative Law Quarterly* 65. (2016) 791-827. o.
- HIJAZI, Alaa – FERGUSON, Christopher J. – HALL, Harold – HOVEE, Mark – FERRARO, F. Richard – WILCOX, Sherrie: Psychological Dimensions of Drone Warfare. *Current Psychology* 38. (2019) 1285–1296. o.
- HOFFMAN Tamás: Is the Gaza Strip Still an Occupied Territory? – Divergent Approaches in International Humanitarian Law. In KAJTÁR Gábor – KARDOS Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és Európai jog: Új metszéspontok – Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*. Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 28-44. o.
- HOFFMANN Tamás: A fegyveres konfliktus minősítési problémái a polgárháborúba történő külföldi katonai beavatkozás esetén. In KIRS Eszter (szerk.): *Egységesezés és széttagolódás a nemzetközi büntetőjogban. Studia Iuris Gentium Mikolciensia – Tomus IV*. Bíbor Kiadó, 2009. 25-42. o.
- HOFFMANN Tamás: Book Review. *Leiden Journal of International Law* 22. (2009) 867-873. o.
- HOFFMANN Tamás: Dr. Opinio Juris and Mr. State Practice: The Strange Case of Customary International Humanitarian Law. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica* 46. (2006) 373-394. o.
- HOFFMANN Tamás: Háború vagy béke? Az államközi erőszakalkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz-ukrán konfliktusban. *Közjogi Szemle* 2022/3. sz. 1-13. o.
- HRNJAZ, Miloš – POPOVIĆ, Janja Simentić: Protracted Armed Violence as a Criterion for the Existence of Non-international Armed Conflict: International Humanitarian Law, International Criminal Law and Beyond. *Journal of Conflict & Security Law* 25. (2020) 473-500. o.
- JOHANSSON, Patrik: Equivocal Resolve? Toward a Definition of Chapter VII Resolutions. *Umeå Working Papers in Peace and Conflict Studies* 7. (2008) 1-32. o.
- JOHNSON, Jeh, Charles: National Security Law, Lawyers and Lawyering in the Obama Administration. Dean's Lecture at Yale Law School. February 22, 2012. *Yale Law & Policy Review* 31. (2012) 141-150. o.
- KAJTÁR Gábor: A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái. In FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézmények és jogi kihívások*. Zrínyi Kiadó, 2020. 92-114. o.
- KAJTÁR Gábor: Az általános erőszaktilalom rendszerének értéktartalma és hatékonysága a posztbipoláris rendszerben. In KAJTÁR Gábor – KARDOS Gábor (szerk.): *Nemzetközi jog és Európai jog: Új metszéspontok – Ünnepi tanulmányok Valki László 70. születésnapjára*. Saxum – ELTE ÁJK, 2011. 60- 85. o.
- KAJTÁR Gábor: Az önvédelem jogának *jus cogens* természete. In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza*

- születésének 90. évfordulója alkalmából. Publikon Kiadó, 2018. 119-127. o.
- KAJTÁR Gábor: Betudás a nemzetközi humanitárius jogban. *Közjogi Szemle* 2020/3. sz. 29-37. o.
- KAJTÁR Gábor: Fragmentation of Attribution in International Law. In KAJTÁR Gábor – Çali, Başak – MILANOVIC, Marco (szerk.): *Secondary Rules of Primary Importance. Attribution, Causality, Evidence, and Standards of Review in the Practice of International Courts and Tribunals*. OUP, 2022. SSRN változat: [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3869181](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3869181)
- KAJTÁR Gábor: The Use of Force Against ISIL in Iraq and Syria--A Legal Battlefield. *Wisconsin International Law Journal* 34. (2017) 535-584. o.
- KAJTÁR Gábor: Vonakodik vagy nem képes? Az önvédelem jogának újabb paradigmaváltó kísérlete. *Közjogi Szemle* 2018/1. sz. 1-10. o.
- KANETAKE, Machiko: The Hawija airstrike: Reverberating effects on civilians under international humanitarian law. *Leiden Journal of International Law* 35. (2022) 735-742. o.
- KENDALL, J. Nicholas: Israeli Counter-Terrorism: Targeted Killings under International Law. *North Carolina Law Review* 80. (2002) 1069-1088. o.
- KIS KELEMEN Bence – KISS Máttyás: Kásztem Szolejmáni célzott likvidálása: esettanulmány a *jus ad bellum* lencséjén keresztül. *Állam- és Jogtudomány* 2021/4. sz. 26-49. o.
- KIS KELEMEN Bence: A célzott likvidálás az emberi jogok nemzetközi rendszerének tükrében. *Fundamentum* 2018/1. sz. 30-40. o.
- KIS KELEMEN Bence: A halálbüntetésről. *Diskurzus* 5. (2015) 50-59. o.
- KIS KELEMEN Bence: Az élő pajzs és a humanitárius nemzetközi jog, avagy átütheti-e a katonai szükségesség a humanitás elvének pajzsát? In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 147-164. o.
- KIS KELEMEN Bence: Célzott likvidálás – fogalmi dilemmák. In MÁRTON Mónika (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum* 9. PTE ÁJK. 2018. 265-282. o.
- KIS KELEMEN Bence: Drónok háborúja (1.) A dróntámadások *jus ad bellum* jogszerűségi vizsgálata. *Honvédségi Szemle* 2018/1. sz. 70-82. o.
- KIS KELEMEN Bence: Drónok háborúja (2.) A dróntámadások jogszerűségének vizsgálata a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok tükrében. *Honvédségi Szemle* 2018/2. sz. 16-29. o.
- KIS KELEMEN Bence: Emberi jogok a gázai kerítés árnyékában – Elemzés az Izraeli Legfelső Bíróságnak a tömegtüntetésekre alkalmazandó joganyaggal kapcsolatos döntéséről. *Fundamentum* 23. (2019) 95-108. o.
- KIS KELEMEN Bence: Extraterritoriális célzott likvidálás a hagyományos hadszíntereken kívül, az Egyesült Államok drón-programjának tükrében. Szakdolgozat, PTE ÁJK, 2016.
- KIS KELEMEN Bence: Gondolatok a *jus ad bellum* köréből a célzott likvidálás tükrében. *Közjogi Szemle* 2017/3. sz. 76-83. o.
- KIS KELEMEN Bence: Human Shielding, Subjective Intent and Harm to the Enemy. *Conflict & Security Law* 25. (2020) 537-564. o.
- KIS KELEMEN Bence: Humanitárius intervenció? Az Egyesült Államok 2017-2018-as szíriai légitámadásainak *jus ad bellum* elemzése. In KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*. PTE ÁJK, 2019. 135-155. o.
- KIS KELEMEN Bence: Targeted killing, armed drones and the international law of use of force. *Scientific Proceedings of Guram Tavartkiladze Tbilisi Teaching University* 8. (2018) 15-26.



- o.
- KIS KELEMEN Bence: Targeted Killings and Human Rights Law. *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 6. (2018) 245-259. o.
- KIS-BENEDEK József: A palesztin intifáda biztonságpolitikai és katonai összefüggései. *Felderítő Szemle* 2006/3. 41-72. o.
- KISS Mátyás: Az Egyesült Államok és Irán 2020-as katonai akcióinak nemzetközi jogi megítélése az erőszak alkalmazását lehetővé tevő jogalapok szempontjából. OTDK dolgozat, 2021.
- KISS Mátyás: Az Egyesült Államok és Irán kapcsolata: történeti áttekintés és napjaink kihívásai. *Scriptura* 2020/2. sz. 31-44. o.
- KONCSIK Marcell: Extraterritorial application of human rights conventions: is a cause-effect notion of jurisdiction finally recognized? *Arsboni* 8. (2020) 21-35. o.
- KONDOCH, Boris: The Killing of General Quassem Soleimani: Legal and Policy Issues. *Journal of East Asia and International Law* 13. (2020) 419-434. o.
- KOVÁCS Péter: Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről. *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. sz. 69-90. o.
- KREBS, Shiri: Drone-Cinema, Data Practices, and the Narrative of IHL. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 82. (2022) 309-332. o.
- KRETZMER, David: Targeted Killing of Suspected Terrorists: Extra-Judicial Executions or Legitimate Means of Self-Defence? *European Journal of International Law* 16. (2005) 171-212. o.
- LATTMANN Tamás: Fegyveres konfliktusok és az emberi jogok – miért nehéz kérdés. In ELSPETH, Guild: *Mikor bűncselekmény a háború? Biztonság és európai emberi jogok: az egyéni jogok védelme szükséghelyzet és fegyveres összeütközés idején.* L'Harmattan, 2009. 7-22. o.
- LATTMANN, Tamás: A megkülönböztetés tilalma a nemzetközi jog, azon belül pedig a nemzetközi humanitárius jog rendszerén belül. In SZALAYNÉ-SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Egyenlő bánásmód irányelvek – helyzetkép. Tanulmányok az uniós joganyag tagállami alkalmazásáról.* Publikon Kiadó, 2019. 127-133. o.
- LESH, Michelle: Accountability for targeted killing operations. International humanitarian law, international human rights law and the relevance of the principle of proportionality. In Jadranka Petrovic (szerk.): *Accountability for Violations of International Humanitarian Law.* Routledge, 2016. 95-116. o.
- LIEBLICH, Eliav: The Humanization of Jus ad Bellum: Prospects and Perils. *The European Journal of International Law* 32. (2021) 579-612. o.
- LINDERFALK, Ulf: The Effect of Jus Cogens Norms: Whoever Opened Pandora's Box, Did You Ever Think About the Consequences? *The European Journal of International Law* 18. (2008) 853-871. o.
- LOTTRIONTE, Catherine: Targeted Killings By Drones: A Domestic and International Legal Framework. *Journal of International and Comparative Law* 3. (2016) 19-70. o.
- LUBELL, Noam: Fragmented Wars – Multi-Territorial Military Operations against Armed Groups. In FORD, Christopher M. – WILLIAMS, Winston S. (szerk.): *Complex Battlespaces – The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare.* OUP, 2019. 3-32. o.
- MARIN, Craig: Challenging and Refining the „Unwilling or Unable” Doctrine. *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 52. (2019) 387-461. o.
- MARKS, Stephen P.: Principles and Norms of Human Rights Applicable in Emergency Situations: Underdevelopment, Catastrophes and Armed Conflict. In VASAK, Karel (szerk.): *The International Dimensions of Human Rights.* UNESCO – Greenwood Press, 1982. 175-212. o.

- MARTIN, *Craig*: Going Medieval: Targeted Killing, Self-Defense and the *Jus ad Bellum* Regime. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP, 2012. 223-252. o.
- MAURI, Diego: The political question doctrine *vis-à-vis* drones' 'outsized power': Antithetical approaches in recent case-law. *Questions of International Law* 68. (2020) 3-22. o.
- MAXWELL, Mark: Rebutting the Civilian Presumption: Playing Whack-A-Mole Without a Mallet? In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP. 2012. 31-59. o.
- MCGOLDRICK, Dominic: Extraterritorial Application of the International Covenant on Civil and Political Rights. In COOMANS, Fons – KAMMINGA, Menno T. (szerk.): *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties*. Intersentia, 2004. 41-72. o.
- MCMAHAN, Jeff: Targeted Killing: Murder, Combar of Law Enforcemnt. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP. 2012. 135-155. o.
- MELONI, Chantal: State and Individual Responsibility for Targeted Killings by Drones. In DI NUCCI, Ezio – SANTONI DE SIO, Filippo szerk.: *Drones and Responsibility – Legal, Philosophical, and Sociotechnical Perspective on Remotely Controlled Weapons*. Routledge, 2016. 47-64. o.
- MELZER, Nils: Keeping the Balance Between Military Necessity and Humanity: A Response to Four Critiques of the ICRC's Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation In Hostilities. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 831-916. o.
- MERON, Theodor: Extraterritoriality of Human Rights Treaties. *American Journal of International Law* 89. (1995) 78-82. o.
- MERON, Theodor: Israel's Acceptance of the Compulsory Jurisdiction of the International Court of Justice. *Israel Law Review* 4. (1969) 307-332. o.
- MESSINEO, Francesco: Attribution of Conduct. In NOLLKAEMPER, André – PLAKOKEFALOS, Ilias (szerk.): *Principles of Shared Responsibility in International Law – An Appraisal of the State of the Art*. Cambridge, 2014. 60-97. o.
- MILANOVIC, Marko: Accounting for the Complexity of the Law Applicable to Modern Armed Conflicts. In FORD, Christopher M. – WILLIAMS, Winston S. (szerk.): *Complex Battlespaces – The Law of Armed Conflict and the Dynamics of Modern Warfare*. OUP, 2019. 33-59. o.
- MILANOVIC, Marko: Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg. *European Journal of International Law* 23. (2012) 121-139. o.
- MILANOVIC, Marko: From Compromise to Principle: Clarifying the Concept of State Jurisdiction in Human Rights Treaties. *Human Rights Law Review* 8. (2008) 411-448. o.
- MILANOVIC, Marko: Special Rules of Attribution of Conduct in International Law. *International Law Studies* 96. (2020) 295-393. o.
- MILANOVIC, Marko: State Responsibility for Acts of Non-state Actors: A Comment on Griebel and Plücker. *Leiden Journal of International Law* 22. (2009) 307-324. o.
- MOLLOY, Taran: Qassem Soleimnani, Targeted Killing of State Actors, and Executive Order 12,333. *Victoria University of Wellington Law Review* 52. (2021) 163-196. o.
- MOLNÁR Kata: A gerilla-harcmodor nemzetközi jogi megítélése. In BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 261-275. o.
- NGUYEN, Quoc Tan Trung: Rethinking the Legality of Intervention by Invitation: Toward Neutrality. *Journal of Conflict & Security Law* 24. (2019) 201-238. o.
- O'CONNELL, Mary Ellen: The Illusory Standard of Imminence in the International Law of Self-Defense. SSRN. 2021. február 16. [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_)

- id=3784820 1-69. o.
- O'CONNELL, Mary Ellen: Unlawful Killing with Combat Drones – A Case Study of Pakistan, 2004-2009. *Notre Dame Law School Legal Studies Research Paper* No. 09-43. (2010) 1-26. o.
- OHLIN, Jens David: Targeting Co-Belligerents. In FINKELSTEIN, Claire – OHLIN, Jens David – ALTMAN, Andrew (szerk.): *Targeted Killings – Law and Morality in an Asymmetrical World*. OUP, 2012. 60-89. o.
- ORR, Andrew C.: Unmanned, Unprecedented, and Unresolved: The Status of American Drone Strikes in Pakistan Under International Law. *Cornell International Law Journal* 44. (2011) 729-752. o.
- PADDEU, Federica I.: Military assistance on request and general reasons against force: consent as a defence to the prohibition of force. *Journal on the Use of Force in International Law* 7. (2020) 227-269. o.
- PARKS, W. Hays: Part IX of the ICRC “Direct Participation in Hostilities” Study: No Mandate, No Expertise, and Legally Incorrect. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 769-830. o.
- PHILIPPE, Xavier: The principles of universal jurisdiction and complementarity: how do the two principles intermesh? *International Review of the Red Cross* 88. (2006) 375-398. o.
- PIĄTKOWSKI, Mateusz: War in the Air from Spain to Yemen: The Challenges in Examining the Conduct of Air Bombardment. *Journal of Conflict & Security Law* 26. (2021) 493-524. o.
- PLAW, Avery – REIS, João Franco: The Contemporary Practice of Self-Defense – Evolving Toward the Use of Preemptive or Preventive Force? In FISK, Kerstin – RAMOS, Jennifer M. (szerk.): *Preventive Force – Drones, Targeted Killing, and The Transformation of Contemporary Warfare*. New York University Press, 2016. 229-256. o.
- POBIJIE, Erin – DECLERCQ, Fanny – STEENBERGHE, Raphaël van: The Killing of Khalil al-Wazi by Israeli Commandos in Tunis—1988. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 403-407. o.
- PONGRÁCZ Alex: A bukott államok problémájának aktuális kérdései. *Jog, állam, politika* 2015/4. sz. 23-37. o.
- QUIGLEY, John: The Six Day War—1967. In RUYS, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 131-142. o.
- RABI, SHAHAF – PLAW, AVERY E.: Israeli Compliance with Legal Guidelines for Targeted Killing. *Israel Law Review* 53. (2020). 225-258. o.
- RADIN, Sasha: Global Armed Conflict? The Threshold of Extraterritorial Non-International Armed Conflict. *International Law Studies* 89. (2013) 696-743. o.
- RAISZ Anikó: Az Emberi Jogok Amerikai Közi Védelme. *Sectio Juridica et Politica, Miskolc* 28. (2010) 281-295. o.
- RUYS, Tom: Can Attacks against Embassies Serve as a Basis for the Invocation of Self-Defence? A Reply to Gábor Kajtár and Gergő Balázs. *The European Journal of International Law* 32. (2021) 889-896. o.
- RUYS, Tom: Israel's Airstrike Against Iraq's Osiraq Nuclear Reactor—1981. In Ruys, Tom – CORTEN, Oliver: *The Use of Force in International Law. A Case-Based Approach*. OUP, 2018. 329-341. o.
- RUYS, Tom: The Meaning of „Force” and the Boundaries of the *Jus ad Bellum*: Are „Minimal Uses of Force Excluded from UN Charter Article 2(4)? *The American Journal of International Law* 108. (2014) 159-210. o.
- SALMÓN, Elizabeth – PÉREZ-LEÓN-ACEVEDO, Juan-Pablo: Reparation for victims of serious violations of international humanitarian law: New developments. *International Review of*

- the Red Cross* 104. (2022) 1315-1343. o.
- SATHN, Carsten: 'Jus ad bellum', 'jus in bello' ... 'jus post bellum'? – Rethinking the Conception of the Law of Armed Force. *The European Journal of International Law* 17. (2020) 921-943. o.
- SCHACK, Mark: Resisting Clarity: Scandinavian Ambiguity in the 'Unable or Unwilling'-Debate. *Nordic Journal of International Law* 90. (2020) 31-59. o.
- SCHMITT, Michael N.: Deconstructing Direct Participation in Hostilities: The Constitutive Elements. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 697-739. o.
- SCHMITT, Michael N.: Precision attack and international law. *International Review of the Red Cross* 87. (2005) 445-466. o.
- SCHMITT, Michael N.: State-Sponsored Assassination in International and Domestic Law. *Yale Journal of International Law* 17. (1992) 619-685. o.
- SHERESHEVSKY, Yahli: 3003/18 Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F). *The American Journal of International Law* 113. (2019) 361-368. o.
- SOLIS, Gary: Targeted Killing and the law of armed conflict. *Naval War College Review* 60. (2007) 127-146. o.
- SPITZER Jenő: Koordinálták a legalitás felé – A dróntámadások nemzetközi joggal való összeegyeztethetőségének egyes kérdései. *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle* 2017/1-2. sz. 69-99. o.
- SPTIZER Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései. In FAR-KAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézmények és jogi kihívások*. Zrínyi Kiadó, 2020. 172-190. o.
- STAUFFER, Hilary: Corporate Liability: An Alternative Path to Accountability? In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 195-216. o.
- STERIO, Milena: The United States' Use of Drone in the War on Terror: The (Il)legality of the targeted killings under international law. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 45. (2012) 197-214. o.
- SULYOK Gábor: Humanitárius intervenció az ezredforduló után. BÉLI Gábor – KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (szerk.): *Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából*. Publikon Kiadó, 2018. 85-118. o.
- TALMON, Stefan – HEIPERTZ, Miriam: The U.S. killing of Iranian General Qasem Soleimani: of wrong trees and red herrings, and why the killing may be lawful after all. *Bonn Research Papers on Public International Law* 2020/18. sz. 1-16. o.
- VALENZANO, Ana et al.: Stress Profile in Remotely Piloted Aircraft Crewmembers During 2 h Operating Mission. *Frontiers in Physiology* 9. (2018) 461. cikk.
- VALKI László: A koszovói válság és a humanitárius intervenció. *Acta humana: emberi jogi közlemények* 13. (2002) 136-165. o.
- VALKI László: Trump és az iráni atomalku sorsa. In KIS KELEMEN Bence – MOHAY Ágoston – PÁNOVICS Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmánykötet Bruhács János 80. születésnapja tiszteletére*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2019. 21-34. o.
- VAN AAKEN, Anne: Interests, Strategies and Veto Players: The Political Economy of Interpreting Customary International Law. *ESIL Reflections* 11. (2022) 1-10. o.
- VAN MUNSTER, Rens: The War on Terrorism: When the exception becomes the rule. *International Journal for the Semiotics of Law* 17. (2004) 141-153. o.
- VAN SCHAACK, Beth: The United States' Position on the Extraterritorial Application of Human

- Rights Obligations: Now is the Time for Change. *International Law Studies* 90. (2014) 20-65. o.
- VENTURINI, Gabriella: Necessity in the Law of Armed Conflict and in International Criminal Law. *Netherlands Yearbook of International Law* 41. (2010) 45-78. o.
- VIDMAR, Jure: Rethinking *jus cogens* after Germany v. Italy: Back to Article 53? *Netherlands International Law Review* 60. (2013.) 1-25. o.
- VLADECK, Stephen I.: Targeted Killing and Judicial Review. *The George Washington Law Review Arguing* 82. (2014) 11-28. o.
- WALLACE, D. – CASTELLO, J.: Eye in the sky: Understanding the mental helath of unmanned aerial vehicle operators. *Journal of Military and Veteran's Health* 25. (2017) 36-41. o.
- WATKIN, Kenneth: Opportunity Lost: Organized Armed Groups and the ICRC "Direct Participation in Hostilities" Interpretive Guidance. *New York University Journal of International Law and Politics* 42. (2010) 641-695. o.
- WATTS, Sean: Law-of-War Precautions. A Cautionary Note. In JENSEN, Eric Talbot – ALCALA, Ronald T.P. (szerk.): *The Impact of Emerging Technologies on the Law of Armed Conflict*. OUP, 2019. 99-145. o.
- WEILL, Sharon: The Targeted Killing of Salah Shehadeh. *Journal of International Criminal Justice* 8. (2009) 617-631. o.
- WEIZMANN, Natalie: Armed Drones and the Law of Armed Conflict. In CASEY-MASLEN, Stuart – HOMAYOUNNEJAD, Maziar – STAUFFER, Hilary – WEIZMANN, Nathalie (szerk.): *Drones and Other Unmanned Weapons Systems under International Law*. Brill – Nijhoff, 2018. 89-122. o.
- WEIZMANN, Nathalie: Remotely Piloted Aircraft and International Law. In AARONSON, Michael – JOHNSON, Adrian: *Hitting the Target? How New Capabilities are Shaping International Intervention*. RUSI, 2013. 33-44. o.
- WHITTLE, Devon: The Limits of Legality and the United Nations Security Council: Applying the Extra-Legal Measures Model to Chapter VII Action. *The European Journal of International Law* 26. (2015) 671-698. o.
- WIEBE, Matthew C.: Assassination in Domestic and International Law: The Central Intelligence Agency, State Sponsored Terrorism, and the Right to Self-Defense. *Tulsa Journal of Comparative and International Law* 11. (2003) 363-406. o.
- WRIGHT, Jason D.: 'Excessive' ambiguity: analysing and refining the proportionality standard. *International Review of the Red Cross* 94. (2012) 819-854. o.
- LATTMANN Tamás: A 2001. szeptember 11-i támadások hatása a nemzetközi jognak a fegyveres erő alkalmazására vonatkozó előírásaira. *Külügyi Szemle* 2011/3. sz. 105-115. o.
- VALKI László: A szeptember 11-i terrortámadások és a nemzetközi jog. In TÁLAS Péter (szerk.): *Válaszok a terrorizmusra. Avagy van-e út az afganisztáni „vadászattól” a fenntartható globalizációig*. SVKH–Chartapress, 2002. 107-121. o.

### Szakmai blogbejegyzések

- AKANDE, Dapo – MILANOVIC, Marko: The Constructive Ambiguity of the Security Council's ISIS Resolution, *EJIL: Talk!* 2015. november 21. <https://www.ejiltalk.org/the-constructive-ambiguity-of-the-security-councils-isis-resolution/>
- ANDERSON Scott R.: Walking Away from the World Court. *Lawfare*. 2018. október 5. <https://www.lawfareblog.com/walking-away-world-court>
- ASKARY, Pouria – HOSSEINEJAD, Katayoun: Taking Territory of a Third State Seriously: Beginning of IAC and the Strike Against Major General Soleimani. *Opinio Juris*. 2020. ja-

- nuár 22. <http://opiniojuris.org/2020/01/24/taking-territory-of-a-third-state-seriously-beginning-of-iac-and-the-strike-against-major-general-soleimani-part-i/>
- ATHERTON, Kelsey D.: Trump Inherited the Drone War but Ditched Accountability – Only a single formal chack remains on U.S. killings worldwide. *Foreign Policy*. 2020. május 22. <https://foreignpolicy.com/2020/05/22/obama-drones-trump-killings-count/>
- BEINLICH, Leander: Germany and its Involvement in the US Drone Programme before German Administrative Courts. *EJIL:Talk!* 2019. április 8. <https://www.ejiltalk.org/germany-and-its-involvement-in-the-us-drone-programme-before-german-administrative-courts/>
- BERKES Antal: A New Extraterritorial Jurisdictional Link Recognised by the IACtHR, *EJIL:Talk!* 2018. március 28. <https://www.ejiltalk.org/a-new-extraterritorial-jurisdictional-link-recognised-by-the-iacthr>
- BOTHE, Michael: Wegschauen verletzt das Recht auf Leben: Zum Drohnenurteil des OVG Münster. *Verfassungsblog*. 2019. március 21. <https://verfassungsblog.de/wegschauen-verletzt-das-recht-auf-leben-zum-drohnenurteil-des-ovg-muenster/>
- CHACKO, Elena – DEEKS, Ashley: Who is on Board with „Unwilling or Unable”, *Lawfare*. 2016. október 10. <https://www.lawfareblog.com/who-board-unwilling-or-unable>
- CHESNEY, Robert: A Revived CIA Crone Strike Program? Comments on the New Policy. *Lawfare*. 2017. március 14. <https://www.lawfareblog.com/revived-cia-drone-strike-program-comments-new-policy>
- CORTEN, Oliver – LAGERWALL, Anne – KOUTROULIS, Vaios: La Crise Entre L'Iran, L'Irak Et Les États-Unis De Janvier 2020 À La Lumière Du Droit International. *Revue Juridique du Fasso*. 2020. január 15. <https://revuejuris.net/2020/01/15/la-crise-entre-liran-lirak-et-les-etats-unis-de-janvier-2020-a-la-lumiere-du-droit-international-par-olivier-corten-anne-lagerwall-vaios-koutroulis-et-francois-dubuisson/>
- GURMENDI, Alonso: Raising Questions on Targeted Killings as Frist Strikes in IACs. *Opinio Juris*. 2020. január 9. <http://opiniojuris.org/2020/01/09/raising-questions-on-targeted-killings-as-first-strikes-in-iacs/>
- GURMENDI, Alonso: The Other Carolines. *Opinio Juris*. 2020. február 17. <http://opiniojuris.org/2020/02/17/the-other-carolines/>
- HAQUE, Adil Ahmad: U.S. Legal Defense of the Soleimani Strike at the United Nations: A Critical Assessment. *Just Security*. 2020. január 10. <https://www.justsecurity.org/68008/u-s-legal-defense-of-the-soleimani-strike-at-the-united-nations-a-critical-assessment/>
- KAJTÁR Gábor – BALÁZS Gergő Barna: On Attacks Against Missions Abroad and Whether International Lawyers Really Ought to Be Zoologists: A Rejoinder to Tom Ruys. *EJIL:Talk!* 2021. december 23. <https://www.ejiltalk.org/on-attacks-against-missions-abroad-and-whether-international-lawyers-really-ought-to-be-zoologists-a-rejoinder-to-tom-ruys/>
- KAJTÁR Gábor: Az erőszak tilalma. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. 2018. március 16. <https://ijoten.hu/szocikk/az-eroszak-tilalma>
- KAY, Steven – KERN, Joshua: The Statehood of Palestine and Its Effect on the Exercise of ICC Jurisdiction. *Opinio Juris*. 2019. július 5. <http://opiniojuris.org/2019/07/05/the-statehood-of-palestine-and-its-effect-on-the-exercise-of-icc-jurisdiction%EF%BB%BF/>
- KRESS, Claus – NUSSBERGER, Benjamin: The German Constitutional Cort on the Right of Self-Defense Against ISIS in Syria. *Just Security*. 2019. október 16. <https://www.justsecurity.org/66600/the-german-constitutional-court-on-the-right-of-self-defense-against-isis-in-syria/>
- MILANOVIC, Marko: As Far As We Know, There Has Been No Armed Attack Against Poland. *EJIL:Talk!* 2022. november 16. <https://www.ejiltalk.org/as-far-as-we-know-there-has-been-no-armed-attack-against-poland/>

- MILANOVIC, Marko: Belgium's Article 51 Letter to the Security Council [UPDATED]. *EJIL:Talk!* 2016. június 17. <https://www.ejiltalk.org/belgiums-article-51-letter-to-the-security-council/>
- MILANOVIC, Marko: Drones and Targeted Killings: Can Self-Defense Preclude Their Wrongfulness? *EJIL:Talk!* 2010. január 10. <https://www.ejiltalk.org/drones-and-targeted-killings-can-self-defense-preclude-their-wrongfulness/>
- MILANOVIC, Marko: Drowning Migrants, the Human Rights Committee, and Extraterritorial Human Rights Obligations. *EJIL:Talk!* 2021. március 16. <https://www.ejiltalk.org/drowning-migrants-the-human-rights-committee-and-extraterritorial-human-rights-obligations/>
- MILANOVIC, Marko: Extraterritorial Investigations in Hanan v. Germany; Extraterritorial Assassinations in New Interstate Claim Filed by Ukraine against Russia. *EJIL:Talk!* 2021. február 26. <https://www.ejiltalk.org/extraterritorial-investigations-in-hanan-v-germany-extraterritorial-assassinations-in-new-interstate-claim-filed-by-ukraine-against-russia/>
- MILANOVIC, Marko: Important Cases Against Russia before the European Court. *EJIL:Talk!* 2012. január 4. <https://www.ejiltalk.org/important-cases-against-russia-before-the-european-court/>
- MILANOVIC, Marko: Self-Defense and Non-State Actors: Indeterminacy and the Jus ad Bellum. *EJIL:Talk!* 2010. február 21. <https://www.ejiltalk.org/self-defense-and-non-state-actors-indeterminacy-and-the-jus-ad-bellum/>
- MILANOVIC, Marko: The Bottom Line of Jaloud, *EJIL:Talk!* 2014. november 26. <https://www.ejiltalk.org/the-bottom-line-of-jaloud/>
- NUSSBERGER, Benjamin: The Federal Government continues to justify the fight against ISIL in Syria on grounds of collective self-defence. *German Practice in International Law*. 2019. október 21. <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2019/10/the-federal-government-continues-to-justify-the-fight-against-isil-in-syria-on-grounds-of-collective-self-defence/>
- POLYMEROPOULOS, Marc: How to Think About the Soleimani Strike in Four Questions. *Just Security*. 2020. január 17. <https://www.justsecurity.org/68094/how-to-think-about-the-soleimani-strike-in-four-questions/>
- SARI Aurel: Jaloud v Netherlands: New Directions in Extra-Territorial Military Operations. *EJIL:Talk!* 2014. november 24. <https://www.ejiltalk.org/jaloud-v-netherlands-new-directions-in-extra-territorial-military-operations/>
- SAUER, Heiko: Angst vor der eigenen Courage? Licht und Schatten im Drohnurteil des OVG Münster. *Verfassungsblog*. 2019. március 22. <https://verfassungsblog.de/angst-vor-der-eigenen-courage-licht-und-schatten-im-drohnurteil-des-ovg-muenster/>
- SMITH, Crispin: United States Killed Iraqi Military Official and Iraqi Military Personnel in the Two Recent Attacks. *Just Security*. 2020. január 5. <https://www.justsecurity.org/67917/united-states-killed-iraqi-military-official-and-iraqi-military-personnel-in-the-two-recent-attacks/>
- TALMON, Stefan: German Constitutional Court considers self-defence against non-State actors a tenable interpretation of Article 51 of the UN Charter. *German Practice in International Law*. 2019. október 10. <https://gpil.jura.uni-bonn.de/2019/10/german-constitutional-court-considers-self-defence-against-non-state-actors-a-tenable-interpretation-of-article-51-of-the-un-charter/>
- VEGA-BARBOSA, Giovanni - ABOAGYE, Lorraine: Human Rights and the Protection of the Environment: The Advisory Opinion of the Inter-American Court of Human Rights, *EJIL:Talk!* 2018. február 26. <https://www.ejiltalk.org/human-rights-and-the-protection-of-the-environment-the-advisory-opinion-of-the-inter-american-court-of-human-rights/>

## Publicisztika

- Ághassi Attila – KÖRÖMI Csongor: Likvidálták az Iszlám Állam globális vezérét az amerikaiak, Biden azt üzenté a terroristáknak: Felkutatunk, és megtalálunk titeket. *Telex*. 2022. február 3. <https://telex.hu/kulfold/2022/02/03/biden-islam-allam>
- AIKINS, Matthieu: Times Investigation: In U.S. Drone Strike, Evidence Suggests No ISIS Bomb. *The New York Times*. 2021. szeptember 10. <https://www.nytimes.com/2021/09/10/world/asia/us-air-strike-drone-kabul-afghanistan-isis.html>
- AL-AWLAKI, Nasser: The Drone That Killed my Grandson. Opinion. *The New York Times*. 2013. július 17. <https://www.nytimes.com/2013/07/18/opinion/the-drone-that-killed-my-grandson.html>
- AL-SALHY, Suadad: Tracked, targeted, killed: Quassam Soleimani's final hours. *Middle East Eye*. 2020. január 4. <https://www.middleeasteye.net/news/tracked-targeted-killed-qassem-soleimanis-final-hours>
- BAKER, Peter – COOPER, Helene – MAZETTI, Mark: Bin Laden is Dead, Obama Says. *The New York Times*. 2011. május 1. <http://www.nytimes.com/2011/05/02/world/asia/osama-bin-laden-is-killed.html?pagewanted=all>
- BARNES, Julian E.: American Contractor Killed in Rocket Attack in Iraq. *The New York Times*. 2019. december 27. <https://www.nytimes.com/2019/12/27/us/politics/american-rocket-attack-iraq.html>
- BERLINGER, Joshua –TAWFEEQ, Mohammed – STARR, Barbara – BOZORGMEHR, Shirzad – PLEITGEN, Frederik: Iran shoots down US drone aircraft, raising tensions further in Strait of Hormuz. *CNN*. 2019. június 21. <https://edition.cnn.com/2019/06/20/middleeast/iran-drone-claim-hnk-intl/index.html>
- BOLCSÓ Dániel: A CIA megölte az al-Kaida vezérét egy afganisztáni dróntámadásban. *Telex*. 2022. augusztus 2. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/02/amerikai-drontamadas-cia-megoltek-halal-al-kaida-vezetoje-ajman-al-zavahiri-afganisztan>
- Bundesregierung geht wegen Urteil zu US-Drohneneinsätzen in Revision – Ein Gericht hat die Bundesregierung dazu verpflichtet, zu prüfen, ob US-Drohneneinsätze gegen Völkerrecht verstoßen. Die Regierung geht in Revision. *Handelsblatt*. 2019. május 12. <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/kampfdrohnen-bundesregierung-geht-wegen-urteil-zu-us-drohneneinsaetzen-in-revision/24332442.html?ticket=ST-16251469-LeCB2K3M7frntYAIE6fk-ap6>
- COOPER, Helen – SCHMITT, Eric: U.S. Airstrikes in Syria Target Iran-Backed Militias That Rocketed American Troops in Iraq. *The New York Times*. 2021. február 25. <https://www.nytimes.com/2021/02/25/us/politics/biden-syria-airstrike-iran.html?smid=tw-share>
- CROWLEY, Michael – HASSAN, Falih – SCHMITT, Eric: U.S. Strike in Iraq Kills Qassim Suleimani, Commander of Iranian Forces. *The New York Times*. 2020. január 2. <https://www.nytimes.com/2020/01/02/world/middleeast/qassem-soleimani-iraq-iran-attack.html>
- CURRIER, Cora – GREENWALD, Glenn – FISHMAN, Andrew: U.S. Government Designated Prominent Al Jazeera Journalist as „Member of Al Qaeda”. *The Intercept*. 2015. május 8. <https://theintercept.com/2015/05/08/u-s-government-designated-prominent-al-jazeera-journalist-al-qaeda-member-put-watch-list/>
- DIXON, Robin: Azerbaijan's drones owned the battlefield in Nagorno-Karabakh – and showed future of warfare. *The Washington Post*. 2020. november 11. [https://www.washingtonpost.com/world/2Feurope%2F%2Fnagorno-karabkah-drones-azerbaijan-aramenia%2F2020%2F11%2F11%2F441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b\\_story.html](https://www.washingtonpost.com/world/2Feurope%2F%2Fnagorno-karabkah-drones-azerbaijan-aramenia%2F2020%2F11%2F11%2F441bcbd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html)
- ENTOUS, Adam – LUBOLD, Gordon: Obama's Drone Revamp Gives Military Bigger Responsibility, Keeps CIA Role. *The Wall Street Journal*. 2016. június 16. <https://www.wsj.com/articles/>



- barack-obamas-long-awaited-drone-program-revamp-preserves-a-cia-role-1466088122  
FORGERY, Quint: Pompeo insists Soleimani threat was 'imminent' despite blowback. *Politico*. 2020. január 10. <https://www.politico.com/news/2020/01/10/pompeo-spars-with-reporters-over-imminent-soleimani-threat-097175>
- GROSS, Judah Ari: 3 months after Gaza conflict, IDF gearing up for another round of fighting. *The Times of Israel*. 2021. augusztus 25. <https://www.timesofisrael.com/3-months-after-gaza-conflict-idf-gearing-up-for-another-round-of-fighting/>
- GULED, Abdi: US confirms airstrike killed al-Shabab commander in Somalia. *AP News*. 2017. augusztus 4. <https://apnews.com/article/4f61d26e796a4810933f55c118d52910>
- HASSAN, Falih – HUBBARD, Ben – RUBIN, Alissa J.: Protesters Attack U.S. Embassy in Iraq, Chanting 'Death to America'. *The New York Times*. 2019. december 31. <https://www.nytimes.com/2019/12/31/world/middleeast/baghdad-protesters-us-embassy.html>
- How are 'kamikaze' drones being used by Russia and Ukraine? *BBC*. 2022. december 14. <https://www.bbc.com/news/world-62225830>
- How did US drones find and target Qassem Soleimani in the first place? *TRTWorld*. 2020. január 3. <https://www.trtworld.com/middle-east/how-did-us-drones-find-and-target-qassem-soleimani-in-the-first-place-32697>
- HUSZÁK Dániel: Magyarország is bevásárol a világsztár Bayraktar harci drónokból? Nézzük mi van a nagy bejelentés hátterében. *Portfolio*. 2022. augusztus 18. <https://www.portfolio.hu/global/20220818/magyarorszag-is-bevasarol-a-vilagsztar-bayraktar-harci-dronokbol-nezzuk-mi-van-a-nagy-bejelentes-hattereben-561939#>
- ICC authorises investigation into alleged Afghanistan war crimes – The International Criminal Court ruling paves the way for an investigation into war crimes and crimes against humanity. *Aljazeera*. 2020. március 5. <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/icc-authorises-investigation-alleged-afghanistan-war-crimes-200305101406253.html>
- Iran Seizes British tanker in Strait of Hormuz. *BBC*. 2019. július 20. <https://www.bbc.com/news/uk-49053383>
- Iran summons Brazil's charge d'affaires in Tehran after Soleimani comments. *Reuters*. 2020. január 7. <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-iran-brazil/iran-summons-brazils-charge-daffaires-in-tehran-after-Soleimani-comments-idUSKBN1Z611F?feedType=RSS&>
- Israeli forces destroy Hamas internal security headquarters — report. *TASS*. 2021. május 13. <https://tass.com/world/1289159>
- IVÁN-NAGY Szilvia – IVÁN András: Drónnal támadtak az amerikaiak, megölték Afganisztánban az Iszlám Állam egyik tagját, aki terrorakciók kitervelője volt. *Telex*. 2021. augusztus 28. <https://telex.hu/kulfold/2021/08/28/afganisztan-islam-allam-amerikai-hadsereg>
- IZENBERG, Dan: Universal jurisdiction victory in Spain but battle goes on. *The Jerusalem Post*. 2010. április 19. <https://www.jpost.com/International/Universal-jurisdiction-victory-in-spain-but-battle-goes-on>
- Jamal Khashoggi: All you need to know about Saudi journalist's death. *BBC News*. 2020. július 2. <https://www.bbc.com/news/world-europe-45812399>
- Jemeniten scheitern mit Klage wegen bewaffneter US-Drohneneinsätze. *Zeit Online*. 2021. november 26. [https://www.zeit.de/politik/deutschland/2020-11/urteil-bundesverwaltungsgericht-leipzig-klage-jemen-us-drohnen-einsatz-ramstein-deutschland?utm\\_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F](https://www.zeit.de/politik/deutschland/2020-11/urteil-bundesverwaltungsgericht-leipzig-klage-jemen-us-drohnen-einsatz-ramstein-deutschland?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F)
- MASOOD, Salman – SHAH, Pir Zubair: C.I.A. Drones Kill Civilians in Pakistan. *The New York Times*. 2011. március 17. <https://www.nytimes.com/2011/03/18/world/asia/18pakistan.html>
- MAZETTI, Mark – SCHMITT, Eric – WORTH, Robert F.: Two-Year Manhunt Led to Killing

- of Awlaki in Yemen. *The New York Times*. 2011. szeptember 30. <http://www.nytimes.com/2011/10/01/world/middleeast/anwar-al-awlaki-is-killed-in-yemen.html?pagewanted=all>
- NIEBERG, Patty – AKRAM, Fares: A look at Israel's targeted killing of militant leaders. *AP News*. 2019. november 12. <https://apnews.com/article/40995aaf33404879bf39db678d4b9532>
- President Trump Statement on Death of Iranian Commander. *C-Span*. 2020. január 3. <https://www.c-span.org/video/?467859-1/president-trump-speaks-air-strike-killed-iranian-commander>
- Qasem Soleimani: US Kills top Iranian general in Baghdad air strike. *BBC*. 2020. január 3. <https://bbc.com/news/world-middle-east-50979463>
- QUINN, Allison: Russian Proxy Leader Killed by Car Bomb as Ukraine Vows to 'Fight to the End'. *Daily Beast* 2022. augusztus 24. <https://www.thedailybeast.com/russian-proxy-leader-ivan-sushko-killed-by-car-bomb-as-ukraine-vows-to-fight-to-the-end>
- RAMPTON, Roberta – WROUGHTON, Lesley – VAN DEN BERG, Sephanie: U.S. withdraws from international accords, says U.N. world court 'politicized'. *Reuters*. 2018. október 3. <https://www.reuters.com/article/us-usa-diplomacy-treaty/us-reviewing-agreements-that-expose-it-to-world-court-bolton-idUSKCN1MD2CP>
- SABBAGH, Dan: Targeted killings via drone becoming 'normalised' - report. *The Guardian*. 2020. január 19. <https://www.theguardian.com/politics/2020/jan/19/military-drone-strikes-becoming-normalised-says-report>
- Salisbury: What we know a year after the Skripal poison attack. *Deutsche Welle*. 2019. március 4. <https://www.dw.com/en/salisbury-what-we-know-a-year-after-the-skripal-poison-attack/a-47757214>
- STARR, Barbara –BOHN, Kevin –LEVITT, Ross: US Strikes 5 Facilities in Iraq and Syria linked to Iranian-backed militia. *CNN*. 2019. december 29. <https://edition.cnn.com/2019/12/29/politics/us-strikes-iran-backed-militia-facilities-in-iraq-syria/index.html>
- TÓTH Gergely: Izrael villámhadműveletben fejezte le a legveszélyesebb palesztin terrorszervezetet. *Telex*. 2022. augusztus 9. <https://telex.hu/kulfold/2022/08/09/izrael-izslam-dzsihad-hamasz-gaza-palesztin-legicsapas>
- TROIANOVSKI, Anton: As Evidence Mounts that Navalny Was Poisoned by State, Russians Just Sigh. *The New York Times*. 2020. december 23. <https://www.nytimes.com/2020/12/23/world/europe/russia-navalny-poisoning.html?auth=login-email&login=email>
- Trump confirms 'Islamic State' leader al-Baghdadi killed in US operation. *Deutsche Welle*. 2019. október 27. <https://www.dw.com/en/trump-confirms-islamic-state-leader-al-baghdadi-killed-in-us-operation/a-51007825>
- Turkey's drone attacks against Syrian Kurds have become routine. *Medyanews*. 2022. augusztus 3. <https://medyanews.net/turkeys-drone-attacks-against-syrian-kurds-have-become-routine/>
- U.S. airstrikes in Pakistan called 'very effective' *CNN Politics*. 2009. május 18. <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/05/18/cia.pakistan.airstrikes/>
- US Destroyed Iranian drone in Strait of Hormuz, Trump Says. *BBC*. 2019. július 19. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-49040415>
- VARSHALOMIDZE, Tamila – SIDDIQUI, Usaid – REGENCIA, Ted: Taliban celebrates victory as last US troops leave Afghanistan. *Aljazeera*. 2021. augusztus 30. <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/30/white-house-confirms-kabul-airport-rocket-attack-live-news>
- WINTOUR, Patrick – BORGER, Julian: Two oil tankers attacked in the Gulf of Oman. *The Guardian*. 2019. június 13. <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/oil-tankers->

blasts-reports-gulf-of-oman-us-navy

WOODS, Chris: CIA's Pakistan drone strikes carried out by regular US air force personnel. *The Guardian*. 2014. április 14. <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/14/cia-drones-pakistan-us-air-force-documentary>

WOODS, Chris: The Story of America's Cery First Drone Strike. *The Atlantic*. 2015. május 30. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/05/america-first-drone-strike-afghanistan/394463/>

## Nemzetközi szerződések

7. Annex a Nemzetközi Polgári Repülési Egyezményhez – A légi jármű felség- és lajstromjele. 6. kiadás, 2012. július.

A fojtó vagy mérges gázokat terjesztő lövedékek eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény

A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

A hadrakelt fegyveres erők sebesültjei és betegei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

A léggömbökről lövedékek és robbanóanyagok indításának, és hasonló természetű cselekményeknek öt éves időszakra való eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény

A nemzetközileg védett személyek, köztük a diplomáciai képviselők ellen elkövetett bűncselekmények megelőzéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXVIII. ülészakán az 1973. évi december hó 14. napján kelt egyezmény

A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

A semleges Hatalmak és személyek szárazföldi háborúban meglévő jogairól és kötelességeiről szóló, Hágában 1907. október 28-án kelt egyezmény

A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló 1907. évi október hó 28. napján Hágában kelt egyezmény

A szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény

A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés

A tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei helyzetének javítására vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény

Az 1864. évi genfi egyezmény elveinek a tengeri háborúban történő alkalmazásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény

Az 1907. október 28-án Hágában a semleges Hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban szóló Egyezmény (V.)

Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt Jegyzőkönyv

Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt Jegyzőkönyv

Az Amerikai Államok Szervezetének az Amerika Államok Bogotában tartott 1948. április 30. napján tartott 9. konferencián elfogadott Chartája

Az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómá-

- ban, 1998. július 17-én elfogadott Statútum
- Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
- Az Egyesült Nemzetek San Franciscóban, 1945. évi június hó 26. napján kelt Alapokmánya
- Az Ember és Népek Jogairól szóló, 1981. június 1-jén Kenyában kelt Afrikai Karta
- Az Ember Jogainak és Kötelességeinek az Amerikai Államok Bogotában tartott 1948. május 2. napján tartott 9. konferencián elfogadott Amerikai Nyilatkozata
- Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, 1983. április 28-ai Strasbourgan kelt a halálbüntetés eltörléséről szóló Hatodik Kiegészítő Jegyzőkönyv
- Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezményhez, 2002. május 3-án Vilniusban kelt a halálbüntetés eltörléséről minden körülmények között szóló Tizenharmadik Kiegészítő Jegyzőkönyv
- Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény
- Az emberi jogokról szóló, 1969. november 22-én San Josében kelt Amerikai Egyezmény
- Az emberi testben könnyen szétmenő vagy ellapuló lövedékek eltiltásáról szóló, Hágában 1899. július 29-én kelt egyezmény
- Charter of the Organization of African Union, Addis Ababa, 25 May 1963.

## Nemzetközi bírói döntések

### **Nemzetközi Bíróság**

- Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.*
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, p. 16.*
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I. C.J. Reports 2004, p. 136.*
- Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226.*
- Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, p. 14.*
- North Sea Continental Shelf, Judgment, I.C.J. Reports 1969, p. 3.*
- Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2003, p. 161.*
- Corfu Channel case, Judgment of April 9th 1949: I. C. J. Reports, 1949, p. 4.*

### **Nemzetközi Büntetőbíróság**

- Appeals Chamber. Judgment on the appeal against the decision on the authorisation of an investigation into the situation in the Islamic Republic of Afghanistan ICC-02/17 OA4. 2020. március 5.
- Pre-Trial Chamber II. Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan ICC-02/17. 2019. április 12.
- Pre-trial Chamber I. Situation in the State of Palestine. ICC-01/18. 2021. február 5.

***A volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Tör-***

### ***vényszék***

- Prosecutor v. Blagoje Simić et al., Trial Chamber, Judgment, 2003. október 16.  
Prosecutor v. Dusko Tadić, Appeals Chamber, Decision on the defence motion for interlocutory appeal on jurisdiction, 1995. október 2.  
Prosecutor v. Dusko Tadić, Appeals Chamber, Judgment, 1999. július 15.  
Prosecutor v. Gotovina et al., Appeal Chamber, Judgment, 2012. november 16.  
Prosecutor v. Gotovina et al., Trial Chamber I., Judgment, 2011. április 15.  
Prosecutor v. Ljube Bošković & Johan Tarčulovski, Trial Chamber, Judgment, 2008. július 10.  
Prosecutor v. Pavle Strugar, Appeals Chamber, Judgment, 2008. július 17.  
Prosecutor v. Stanislav Galić, Trial Chamber, Judgment, 2003. december 5.  
Prosecutor v. Zdravko Mucic aka „Pavo”, Hazim Delic, Esad Landzo aka „Zenga”, Zejnil Delalic, Trial Chamber, Judgement, 1998. november 16.

### ***Emberi Jogok Európai Bizottsága***

- G v. the United Kingdom and Ireland (Application no. 9837/8), Decision, 1985. március 7.

### ***Emberi Jogok Európai Bírósága***

- Case of Ahmet Özkan and Others v. Turkey (Application no. 21689/93) Judgment, 2004. április 6.  
Case of Al-Saadoon And Mufdhi v. The United Kingdom (Application no. 61498/08) Judgment, 2010. március 2.  
Case of Al-Saadoon and Mufdhi v. The United Kingdom (Application no. 61498/08) Judgment, 2010. március 2.  
Case of Al-Skeini and Others. v. United Kingdom (Application no. 55721/07) Judgment, 2011. július 7.  
Case of Bankovic and Others v. Belgium and 16 other Contracting States (Application no. 52207/99) Admissibility Decision, 2001. december 12.  
Case of Carter v. Russia (Application no. 20914/07) Judgment, 2021. szeptember 21.  
Case of Ergi v. Turkey (Application no. 66/1997/850/1050) Judgment, 1998. július 28.  
Case of Finogenov and Others v. Russia (Application no. 18299/03 27311/03) Judgment, 2011. december 20.  
Case of Georgia v. Russia (II) (Application no. 38263/08) Judgment, 2021. január 21.  
Case of Hanan v. Germany (Application no. 4871/16) Judgment, 2021. február 16.  
Case of Isayeva v. Russia (Application No. 57950/00) Judgment, 2005. február 24.  
Case of Issa and Others v. Turkey (Application no. 31821/96) Judgment, 2004. november 16.  
Case of Jaloud v. The Netherlands (Application no. 47708/08) Judgment, 2014. november 20.  
Case of Loizidou v. Turkey (Application no. 15318/89) Judgment on Preliminary Objections, 1995. március 23.  
Case of Makaratzis v. Greece. (Application no. 50385/99) Grand Chamber, 2004. december 20.  
Case of Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99) (Chamber) Judgment, of 2003. március 12.  
Case of Öcalan v. Turkey Application no. 46221/99, (Grand Chamber) Judgment, 2005. május 12.  
Case of Pad and Others v Turkey (Application no. 60167/00) Admissibility Decision, 2007. június 28.

### ***Emberi Jogok Amerikaiközi Bizottsága***

Abella v. Argentina (La Tablada) (Case No. 11.137 Report No. 55/97.) 1997. november 18.  
Alejandre and Others v. Cuba (Case No. 11.589 Report No. 86/99) 1999. szeptember 29.  
Coard and Others v. United States (Case no. 10.951 Report No. 109/99) 1999. szeptember 29.  
Djamel Ameziane v. United States of America (Case no. 12.865 Report No. 29/20.) 2020. április 22.  
Report on the Situation of Human Rights in Chile. OEA/Ser.L/V/II.66. Doc.17. 1985. szeptember 9.  
Salas and Others v. United States (Case no. 10.573 Report No. 31/93) 1993. október 14.

### ***Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága***

Case of Fairén Garbi and Solís Corrales v Honduras (Series C No 6.) Judgment, 1989. március 15.  
Opinión Consultiava Solicitada por la República de Colombia, Medio Ambiente y Derechos Humanos (Obligaciones estatales en relación con el medio ambiente en el marco de la protección y garantía de los derechos a la vida y a la integridad personal – interpretación y alcance de los artículos 4.1 y 5.1. en relación con los artículos 1.1 y 2 de la Convención Americana Sobre Derechos Humanos) OC-23/17 de 2017. november 15.

### ***Állandó Nemzetközi Bíróság***

*Series A.–No. 10.* September 7th, 1927. Collection of Judgments. The Case of the S.S. „Lotus”

### **Nemzeti bírósági ítéletek**

#### ***Izrael***

HC 168/91. Morcos v. Minister of Def., 45(1) P.D. 467, 470-71.ba  
HCJ 3003/18. Yesh Din – Volunteers for Human Rights v. Chief of General Staff, Israel Defense Forces (I.D.F.)  
HCJ 5872/01. Barakeh v. Prime Minister  
HCJ 769/02. The Public Committee Against Torture et al. V. The Government of Israel et al.

#### ***Németország***

BGH, Urteil vom 6. Oktober 2016 - III ZR 140/15.  
OVG 4 A 1072/16. Feststellung von Pflichtverletzungen in Bezug auf bewaffnete US-Drohneneinsätze in Somalia  
OVG 4 A 1361/15. Unterbindung der Nutzung der Air Base Ramstein für bewaffnete US-Drohneneinsätze im Jemen  
VG Köln, 3 K 5625/14.  
VG Köln, 4 K 5467/15.  
BVerfG, Urteil des Ersten Senats vom 15. Februar 2006 - 1 BvR 357/05 - Rn. (1-156)  
BVerfG, Beschluss des Zweiten Senats vom 17. September 2019 - 2 BvE 2/16 -, Rn. 1-55.  
BVerwG 6 C 7.19

#### ***Amerikai Egyesült Államok***

Ahmad Muaffaq Zaidan, *et al.*, Plaintiffs, v. Donal J. Trump, President of the United States, *et al.*, Defendants. 17-581 (RMC)  
Ahmed Salem Bin Ali Jaber, *et al.*, Plaintiffs, v. United States of America, *et al.*, Defendants. 155 F.Supp.3d 70 (2016)

Ahmed Salem Bin Ali Jaber, Personal Representative of The Estate Of Salem Bin Ali Jaber, By His Next Friend Faisal Bin Ali Jaber And Esam Abdullah Abdulmahmoud Bin Ali Jaber, Personal Representative of The Estate of Waleed Bin Ali Jaber, By His Next Friend Faisal Bin Ali Jaber, Appellants V. United States of America, et al., Appellees No. 16-5093.  
Al-Bihani v. Obama, 619 F.3d 1 (D.C. Cir. 2010)  
Bilal Abdul Kareem, Plaintiff, v. Gina Cheri Haspel, Director of the Central Intelligence Agency, et al., Defendants. 17-581 (RMC)  
Bivens v. Six Unknown Named Agents of Federal Bureau of Narcotics, 403 U.S. 388, 389 (1971)  
El-Shifa, 607 F.3d 840.  
Hamdan v Rumsfeld, 548 US 557, 629-631 (2006)  
Nasser Al-Aulaqi, as personal representative of the Estates of Anwar Al-Aulaqi and Abdulrahman Al-Aulaqi, et al., Plaintiffs v. Leon C. Panetta, et al. Defendants. No. 12-1192 (RMC) 2014. április 4.  
Nasser Al-Aulaqi, on his own behalf and as next friend of Anwar Al-Aulaqi, Plaintiff, v. Barack H. Obama, in his official capacity as President of the United States; Robert M. Gates, in his official capacity as Secretary of Defense; and Leon E. Panetta, in his official capacity as Director of the Central Intelligence Agency, Defendants. 10-1469 (JDB) 2010. december 7.  
United States v. Abdulmutallab, 739 F.3d 891 (6th Cir. 2014)  
United States v. Abdulmutallab, Crim. No. 10- CR-20005-1 (E.D. Mich.), Tr. of Plea Hr'g (Oct. 12, 2011)  
Zivotofsky *ex rel.* Zivotofsky v. Clinton, 566 U.S. 189, 196 (2012)

### ***Egyesült Királyság***

Al-Saadoon and Others v. Secretary of State for Defence [2015] EWHC 715 (Admin) 2015. március 17.  
Corderoy and Ahmed v Information Commissioner; Attorney-General and Cabinet Office [2017] UKUT 495 (AAC)  
R (Khan) v. Sec'y of State for Foreign and Commonwealth Affairs, [2014] EWCA (Civ) 24, [2014] 1WLR. 872 (Eng.)

### ***Hollandia***

ECLI: EN: RVS: 2019: 4005.  
ECLI: NL: RBAMS: 2017: 10203

### ***Pakisztán***

Peshawar High Court. Writ Petition No. 1551-P/2012.

### ***Nemzeti jogi normák***

(Israeli) Basic Law: The Judiciary, 1984.  
Authorization for Use of Military Force. 50 USC 1541.  
Executive Order 12333--United States intelligence activities.  
Executive Order on Blocking Property Of Certain Persons Associated With The International Criminal Court. 2020. június 11.  
Federal Law No. 35-FZ on Counteracting Terrorism (2006) (Oroszország)

### ***ENSZ dokumentumok***

### ***Közgyűlési határozatok***

- 3314 (XXIX). Definition of Aggression. Adopted on 14 December 1974. A/RES/3314.
- 67/19. Status of Palestine in the United Nations. Adopted on 29 November 2012. A/RES/67/19.
- 77/247. Israeli practices affecting the human rights of the Palestinian people in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem. Adopted on 30 December 2022. 30. A/RES/77/247.
- Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. Adopted on 12 December 2001. A/RES/56/83.
- Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries 2018. A/73/10.
- Identification of customary international law. Ways and means for making the evidence of customary international law more readily available. Memorandum by the Secretariat. A/CN.4/710/Rev.1. 2019. február 14.

### ***Biztonsági Tanács határozatok***

- Security Council Resolution 1368 (2001) S/RES/1368 (2001) 2001. szeptember 12.
- Security Council Resolution 1373 (2001) S/RES/1373 (2001) 2001. szeptember 28.
- Security Council Resolution 1973 (2011) S/RES/1973 (2011) 2011. március 17.
- Security Council Resolution 2249 (2015) S/RES/2249 (2015) 2015. november 20.
- Security Council Resolution 611 (1988) S/RES/611 (1988) 1988. április 25.
- Security Council Resolution 687 (1991) S/RES/687 (1991) 1991. április 8.
- Security Council Resolution 827 (1993) S/RES/827 (1993) 1993. május 25.
- Security Council Resolution 84 (1950) S/1588 1950. július 7.
- Security Council Resolution 955 (1994) S/RES/955 (1994) 1994. november 8.

### ***Biztonsági Tanácshoz intézett levelek***

- Az Egyesült Államok 51. cikke szerinti levele az ENSZ számára. 2020. január 8. <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2020/01/united-states-article-51-letter-Soleimani.pdf>
- Letter dated 31 July 2002 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of The Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary General, A/57/269-S/2002/854. 2002. július 31.
- Letter dated 11 September 2002 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General S/2002/1012. 2002. szeptember 11.
- Letter dated 23 September 2014 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2014/695. 2014. szeptember 23.
- Letter dated 7 September 2015 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council S/2015/688. 2015. szeptember 8.
- Letter dated 10 December 2015 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of Germany to the United Nations addressed to the President of the Security Council. S/2015/946. 2015. december 10.
- Letter dated 7 June 2016 from the Permanent Representative of Belgium to the United Nations addressed to the President of the Security Council. S/2015/688. 2016. június 9.



Letter dated 8 March 2021 from the Permanent Representative of Mexico to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council. A/75/993-S/2021/247\* 2021. március 16.

Letter dated 24 February 2022 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the Secretary-General. S/2022/154. 2022. február 24.

### ***Nemzetközi Jogi Bizottság dokumentumai***

Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries. Adopted in 1966. Yearbook of the *International Law Commission*, 1966, vol. II. 248. o. A/CN.4.L.936.

Fourth report on peremptory norms of general international law (jus cogens) by Dire Tladi, Special Rapporteur, A/CN.4/727. 2019. január 31.

Peremptory norms of general international law (jus cogens) Text of the draft conclusions and draft annex provisionally adopted by the Drafting Committee on first reading. A/CN.4.L.936. 2019. május 29.

### ***ENSZ különmegbízotti jelentések***

Report of the Sepcial Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executins, Philip Alston. Addendum. Study on Targeted Killings. A/HRC/14/24/Add. 6. 2010. május 28.

Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. A/68/382. 2013. szeptember 13.

Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions, Christof Heyns. A/HRC/26/36. 2014. április 1.

Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, Ben Emmerson. A/HRC/25/59. 2014. március 10.

Second report on jus cogens by Dire Tladi, Special Rapporteur. A/CN.4./706. 2017. március 16.

Use of armed drones for targeted killings. Report of the Sepcial Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. A/HRC/44/38. 2020. augusztus 15.

### ***Egyéb ENSZ dokumentumok***

A.S. and Others v. Italy (Communication No. 3042/2017) CCPR/C/130/3042/2017. 2021. január 27.

A.S. and Others v. Malta (Communication No. 3043/2017) CCPR/C/128/3043/2017. 2021. január 27.

Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures filed in the Registry of the Court on 11 November 2019. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. (The Gambia v. Myanmar)

Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 16 July 2018. Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America)

Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 28 September 2018. Relocation of the United States Embassy to Jerusalem (Palestine v. United States of America)

Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials, Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 August to 7 September 1990.

Economic and Social Council Resolution 1982/35. 1982. május 7.  
ENSZ BT 4370. ülésről készült jegyzőkönyv, S/PV.4370, New York. 2001. szeptember 12.  
ENSZ BT 7271. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7271. New York. 2014. szeptember 19.  
ENSZ BT 7565. üléséről készült jegyzőkönyv, S/PV.7565, New York. 2015. november 20.  
Human Rights and Law Enforcement – A Trainer’s Guide on Human Rights for the Police, Professional Training Series, No. 5/Add.2., United Nations, 2002.  
Human Rights Committee, General Comment No. 31. 2004. március 29. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13.  
Human Rights Committee, General Comment No. 36. 2019. szeptember 3. CCPR/C/GC/36.  
In larger freedom: towards development, security and human rights for all. Report of the Secretary-General. A/59/2005. 2005. március 21.  
Sergio Euben Lopez Burgos v. Uruguay (Communication No. R.12/52, UN Doc. Supp. No. 40 (A/36/40)) 1981. július 29.  
UN Commission on Human Rights, Extrajudicial, summary or arbitrary executions, 5 March 1992, E/CN.4/RES/1992/72.

### **Európai uniós dokumentumok**

Az Európai Parlament 2014. február 27-i állásfoglalása a katonai robotrepülőgépek használatáról 2014/2567(RSP)  
DORSEY, Jessica – BONACQUISTI, Giulia: *Towards an EU common position on the use of armed drones*. Directorate-General for External Policies. European Union. 2017.  
MELZER, Nils: *Human Rights Implications of the Usage of Drones and Unmanned robots in warfare*. Directorate-General for External Policies. European Union. 2013.

### **Európa Tanács dokumentumok**

Recommendation 2069 (2015) Drones and targeted killings: the need to uphold human rights and international law. 2015. április 23.  
Resolution 2051 (2015) Drones and targeted killings: the need to uphold human rights and international law. 2015. április 23.

### **Amerikai Államok Szervezete dokumentumok**

CP/RES. 930 (1632/08) 2008. március 5.

### **Katonai kézikönyvek**

Bundesministerium der Verteidigung. Law of Armed Conflict Manual. Joint Service Regulation (ZDv) 15/2. May 2013.  
Danish Ministry of Defence – Defence Command Denmark. Military Manual on International Law Relevant to the Danish Armed Forces in International Operations. 2016.  
Department of Defense Law of War Manual of the United States of America. Utolsó módosítás 2016 december.  
Executive Series ADDP 06.4 Law of Armed Conflict, 11 May 2006.  
Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863.  
Manuel de Droit des Conflicts Armés. Ministère de la Défense, 2012.  
New Zealand Defence Force. Manual of Armed Forces Law. Law of Armed Conflict. Vol. 4. Utolsó módosítás 2019. január 8.  
The Chief of Defence. Manual of Armed Conflict. 2013.

The Joint Service Manual of the Law of Armed Conflict JSP 383. 2004.  
The Laws of War on Land. Oxford, 9 September 1880.

### Egyéb dokumentumok

- Amnesty International: Israel and the Occupied Territories: Israel must end its policy of assassinations MDE 15/056/2003. 2003. július 4. <https://www.amnesty.org/download/Documents/108000/mde150562003en.pdf>
- Antwort der Bundesregierung auf die Kleine Anfrage der Abgeordneten Andrej Hunko, Niema Movassat, Dr. Alexander S. Neu, weiterer Abgeordneter und der Fraktion DIE LINKE. Drucksache 18/10618. 2017. január 25. <https://dserver.bundestag.de/btd/18/110/1811023.pdf>
- Attorney General's Speech at International Institute for Strategic Studies. The modern law of self-defence. 2017. január 11. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/583171/170111\\_Imminence\\_Speech\\_.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/583171/170111_Imminence_Speech_.pdf)
- BROOK-HOLLAND, Louisa: *Overview of military drones used by the UK armed forces. Briefing Paper, No. 06493*, House of Commons Library, 2015. október 8. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06493/>
- Clostridium Botulinum. International Programme on Chemical Safety Poisons Information Monograph 858 Bacteria. *Inchem*. <https://inchem.org/documents/pims/bacteria/pim858.htm>
- CVIJIC, Srdjan – KLINGENBERG, Lisa – GOXHO, Delina –KNIGHT, Ella: *Armed Drones in Europe*. Open Society, European Policy Institute. 2019. <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/armed-drones-in-europe>
- Department of Justice White Paper. Lawfulness of a Lethal Operation Directed Against a U.S. Citizen Who Is a Senior Operational Leader of Al-Qa'ida or An Associated Force. 2011. november 8. <https://www.justice.gov/sites/default/files/oip/legacy/2014/07/23/dept-white-paper.pdf>
- ECCHR Case Report – The US airbase Sigonella in Sicily. *ECCHR*. 2022. október. [https://www.ecchr.eu/fileadmin/user\\_upload/Case\\_Report\\_Sigonella\\_2022October.pdf](https://www.ecchr.eu/fileadmin/user_upload/Case_Report_Sigonella_2022October.pdf)
- ECCHR Case Report, US drone strikes: The killing of Giovanni Lo Porto in Pakistan. *ECCHR*. 2018 május [https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case\\_Report\\_Drones\\_Giovanni\\_Lo\\_Porto\\_2018May.pdf](https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case_Report_Drones_Giovanni_Lo_Porto_2018May.pdf)
- Elements of Crimes. International Criminal Court, 2011. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf>
- Guide on Article 3 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of torture. First Edition. 2022. augusztus 31. [https://www.echr.coe.int/Documents/Guide\\_Art\\_3\\_ENG.pdf](https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_3_ENG.pdf)
- House of Commons, Oral answers to Questions. 2015. szeptember 7. <https://publications.parliament.uk/pa/cm201516/cmhansrd/cm150907/debtext/150907-0001.htm>
- House of Lords – House of Commons, Joint Committee on Human Rights: The Government's policy on the use of drones for targeted killing, Second Report of Session 2015-16, <https://publications.parliament.uk/pa/jt201516/jtselect/jtrights/574/574.pdf>
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Vol. II. 2009 szeptember. 242. o. [https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG\\_Volume\\_II1.pdf](https://www.mpil.de/files/pdf4/IIFFMCG_Volume_II1.pdf)
- Intelligence Community Legal Reference Book. Office of the Director of National Intelligence Office of General Counsel. Winter 2020. <https://www.dni.gov/files/documents/OGC/IC%20Legal%20Reference%20Book%202020.pdf>

- International Court of Justice: United States Recognition of Compulsory Jurisdiction 61 Stat 1218; Treaties and Other International Acts Series 1598. 1946. augusztus 14.
- Living under drones: death, injury, and trauma to civilians from US drone practices in Pakistan. International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. 2012.
- MILLS, Claire: *ISIS/Daesh: the military response in Iraq and Syria. Briefing Paper, No. 06995.* House of Commons Library, 2017. október 8. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06995/>
- Ministry of Defence: Joint Doctrine Publication 0-30.2, Unmanned Aircraft Systems, Development, Concepts and Doctrine Centre, 2017. [https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment\\_data/file/673940/doctrine\\_uk\\_uas\\_jdp\\_0\\_30\\_2.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/673940/doctrine_uk_uas_jdp_0_30_2.pdf)
- MULLIGAN, Stephen P.: The United States and the „World Court“. *Congressional Research Service* 2018. október 17. <https://fas.org/sgp/crs/row/LSB10206.pdf>
- New inter-State application brought by Ukraine against Russia. ECHR 069 (2021) 2021. február 23. [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-6946898-9342602%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-6946898-9342602%22]})
- Notice on the Legal and Policy Frameworks Guiding the United States' Use of Military Force and Related National Security Operations <https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2020/02/notice-on-the-legal-and-policy-frameworks-guiding-the-united-states-use-of-military-force-and-related-national-security-operations.pdf>
- PARKS, W. Hays: Memorandum of Law, Executive Order 12333 and Assassination. *The Army Lawyer*. 1989 december. <https://sites.duke.edu/lawfire/files/2019/01/ParksMemo1989.pdf>
- POSTMA, Foeke: *Military Drones and the EU.* The role of unmanned systems in the European Union's defence developments. PAX, 2019. <https://www.paxforpeace.nl/media/files/pax-report-military-drones-and-the-eu.pdf>
- Pre-Trial Chamber I, Situation in the State of Palestine. ICC-01/18. 2020. január 22.
- Procedures for approving direct action against terrorist targets located outside the United States and areas of active hostilities. 2013. május 22. [https://www.aclu.org/sites/default/files/field\\_document/presidential\\_policy\\_guidance.pdf](https://www.aclu.org/sites/default/files/field_document/presidential_policy_guidance.pdf)
- Remarks by President Biden on the End of the War in Afghanistan. *The White House*. 2021. augusztus 31. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/08/31/remarks-by-president-biden-on-the-end-of-the-war-in-afghanistan/>
- Remarks by the President at the National Defense University. *The White House President Barack Obama*. 2013. május 23. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/05/23/remarks-president-national-defense-university>
- Rules concerning the Control of Wireless Telegraphy in Time of War and Air Warfare. Drafted by a Commission of Jurists at the Hague, December 1922 - February 1923.
- Statement by Ben Emmerson, UN Special Rapporteur on CounterTerrorism and Human Rights concerning the launch of an inquiry into the civilian impact, and human rights implications of the use drones and other forms of targeted killing for the purpose of counter-terrorism and counter-insurgency. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. 2012. január 24. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Terrorism/SRCTBenEmmersonQC.24January12.pdf>
- Statement by the Department of Defense. 2020. január 2. <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2049534/statement-by-the-department-of-defense/>

- Statement from the President on the Death of Abu Bakr al-Baghdadi. *Trump White House*. 2019. október 27. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-death-abu-bakr-al-baghdadi/>
- T/383 A Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről. Országgyűlés 2016. május 17. [https://www.parlament.hu/web/guest/folyamatban-levo-torvenyjavaslatok?p\\_p\\_id=hu\\_parlament cms\\_pair\\_portlet\\_PairProxy\\_INSTANCE\\_9xd2Wc9jP4z8&p\\_p\\_lifecycle=1&p\\_p\\_state=normal&p\\_p\\_mode=view&p\\_auth=3YbRletX&hu\\_parlament cms\\_pair\\_portlet\\_PairProxy\\_INSTANCE\\_9xd2Wc9jP4z8\\_pairAction=%2Finternet%2Ffcplsql%2Fogy\\_irom.irom\\_adat%3Fp\\_ckl%3D41%26p\\_izon%3D383](https://www.parlament.hu/web/guest/folyamatban-levo-torvenyjavaslatok?p_p_id=hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_auth=3YbRletX&hu_parlament cms_pair_portlet_PairProxy_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Ffcplsql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D41%26p_izon%3D383)
- The Montreux Document on pertinent international legal obligations and good practices for States related to operations of private military and security companies during armed conflict, 2008. <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>
- The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010. The Turkel Commission. Report. Part One. [https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/downloads\\_eng1/en/ENG\\_turkel\\_eng\\_a.pdf](https://www.gov.il/BlobFolder/generalpage/downloads_eng1/en/ENG_turkel_eng_a.pdf)

## Internetes források

- About the Supreme Court, *Israeli Supreme Court* <https://supreme.court.gov.il/sites/en/Pages/Overview.aspx>
- American Convention on Human Rights. *OAS* <https://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/conventionrat.asp>
- British Drones: An Overview. *Drone Wars*. 2019 május. <https://dronewars.net/british-drones-an-overview/>
- Center for the Study of Targeted Killing. <https://targetedkillingproject.com/>
- COLE, CHRIS: Information tribunal dismisses Drone Wars appeal over British drone secrecy. *Drone Wars UK*, 2017. augusztus 17. <https://dronewars.net/2017/08/17/information-tribunal-dismisses-drone-wars-appeal-over-british-drone-secrecy/>
- Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=XVIII-7&chapter=18&clang=en](https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-7&chapter=18&clang=en)
- Declarations recognizing the jurisdiction of the Court as compulsory United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. *ICJ*. 2017. február 22. <https://www.icj-cij.org/en/declarations/gb>
- Declarations recognizing the jurisdiction of the Court as compulsory. *ICJ*. <https://www.icj-cij.org/en/declarations>
- Episode 23 – The Gaza Conflict. *JIB/JAB The Laws of War Podcast*. 2021. június 11. <https://jibjabpodcast.com/episode-23-the-gaza-conflict/>
- Etymology of Assassin. Alamut, <http://www.alamut.com/subj/ideologies/alamut/etymolAss.html>
- Explanation of statistics on fatalities. *B'Tselem*. [https://www.btselem.org/statistics/casualties\\_clarifications](https://www.btselem.org/statistics/casualties_clarifications)
- Fatalities before Operation „Cast Lead”. *B'Tselem*. <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/before-cast-lead/by-date-of-event>
- Fatalities during Operation Cast Lead. *B'Tselem* <http://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>

- Fatalities since Operation Cast Lead. *B'Tselem*. <https://statistics.btselem.org/en/stats/since-cast-lead/by-date-of-incident?section=participation&tab=overview>
- February 24, 2022 Russia-Ukraine news. *CNN*. <https://edition.cnn.com/europe/live-news/ukraine-russia-news-02-24-22-intl/index.html>
- Foreign Ministry Spokesperson Geng Shuang's Regular Press Conference on January 3, 2020. 2020. január 3. [http://no.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/202001/t20200104\\_10209350.htm](http://no.china-embassy.gov.cn/eng/fyrth/202001/t20200104_10209350.htm)
- General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine. *UN News*. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>
- Hamas. *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Hamas>
- International Covenant on Civil and Political Rights. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=IV-4&chapter=4&clang=\\_en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=_en)
- Italy's responsibility in deadly US drone strike in Libya. *ECCHR*. 2022. április 4. <https://www.ecchr.eu/en/press-release/italys-responsibility-in-deadly-us-drone-strike-in-libya-1/>
- KNIGHTS, Michael – SMITH, Crispin – MALIK, Hamdi: Profile: Kataib Hezbollah. *The Washington Institute for Near East Policy*. 2021. április 1. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-kataib-hezbollah>
- Macon PHILIPS, Macon: Osama Bin Laden Dead. *The White House President Barack Obama*. 2011. május 2. <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/05/02/osama-bin-laden-dead>
- Military occupation of Palestine by Israel. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/military-occupation-of-palestine-by-israel#collapse3accord>
- New America Foundation. <https://www.newamerica.org/international-security/data-projects/>
- Non-international armed conflict in Somalia. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflict-in-somalia#collapse4accord>
- Non-international armed conflicts in Iraq. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-iraq#collapse4accord>
- Non-international armed conflicts in Pakistan. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-pakistan#collapse4accord>
- Non-international armed conflicts in Syria. *RULAC*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-syria#collapse5accord>
- Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg\\_no=IV-5&chapter=4&clang=\\_en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-5&chapter=4&clang=_en)
- Preliminary examination. State of Palestine. *ICC*. <https://www.icc-cpi.int/palestine>
- Press Release on Foreign Minister Sergey Lavrov's Telephone Conversation with U.S. Secretary of State Mike Pompeo. *Iran Watch*. 2020. augusztus 16. <https://www.iranwatch.org/library/governments/russia/ministry-foreign-affairs/press-release-foreign-minister-sergey-lavrovs-telephone-conversation-us-secretary-state-mike>
- Rome Statute. *UN Treaty Collection*. [https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSO&tabid=2&mtdsg\\_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en](https://treaties.un.org/Pages/ShowMTDSGDetails.aspx?src=UNTSO&tabid=2&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en)
- Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination of the Situation in Palestine, and seeking a ruling on the scope of the Court's territorial jurisdiction. *ICC*. 2019. december 20. <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=20191220-otp-statement-palestine>
- Statement of ICC Prosecutor, Fatou Bensouda, respecting an investigation of the Situation in Palestine. *ICC*. 2021. március 3. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor->

- fatou-bensouda-respecting-investigation-situation-palestine  
 Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation. *ICC*. 2022. március 2. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>
- Strikes in Afghanistan. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=afghanistan&from=2015-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=afghanistan&from=2015-1-1&to=now)
- Strikes in Pakistan. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=pakistan&from=2004-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=pakistan&from=2004-1-1&to=now)
- Strikes in Somalia. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=somalia&from=2007-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=somalia&from=2007-1-1&to=now)
- Strikes in Yemen. *The Bureau of Investigative Journalism*. [https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show\\_casualties=1&show\\_injuries=1&show\\_strikes=1&location=yemen&from=2002-1-1&to=now](https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war/charts?show_casualties=1&show_injuries=1&show_strikes=1&location=yemen&from=2002-1-1&to=now)
- Szijjártó Péter, *Facebook*. 2021. február 9. <https://www.facebook.com/szijjarto.peter.official/posts/267934028032488>
- The Bureau of Investigative Journalism. <https://www.thebureauinvestigates.com/projects/drone-war>
- The Long War Journal. <http://www.longwarjournal.org/>
- Treaties. *ICJ*. <https://www.icj-cij.org/en/treaties>
- UK Drone Strike Stats, *Drone Wars UK*. <https://dronewars.net/uk-drone-strike-list-2/>
- VERGUN, David: Air Force Official Briefs Media on Deadly Drone Strike in Kabul. *U.S. Department of Defense*. 2021. november 3. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/2831896/air-force-official-briefs-media-on-deadly-drone-strike-in-kabul/>
- Victims of Palestinian Violence and Terrorism since September 2000. *Israel Ministry of Foreign Affairs*. <https://www.gov.il/en/departments/general/victims-of-palestinian-violence-and-terrorism> Utolsó frissítés: 2022. október 12.
- Wer wir sind. *ECCHR*. <https://www.ecchr.eu/ueber-uns/>

## Filmek

- Enemy at the Gates*. Jean-Jacques Annaud (rendezte). Paramount Pictures, 2001.
- Eye in the Sky*. Gavin Hood (rendezte). Entertainment One, 2015.

